T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İNGİLTERE'NİN KIBRIS POLİTİKASI 1950-1960

Doktora Tezi

Hazırlayan
Gürhan Yellice

Danışman
Yard. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar

İZMİR, 2011

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	**409539**
Yazar Adı / Soyadı	Yellice Gürhan
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 16358617388
Telefon / Cep Telefonu	05309292516
e-Posta	gyellice@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İngiltere'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)
Tezin Tercümesi	British Foreign Policy in Cyprus (1950-1960)
Konu Başlıkları	Tarih
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2011
Sayfa	353
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar Doç. Dr. Muzaffer Tepekaya Doç. Dr. Kemal Arı
Dizin Terimleri	K en kısa yol yöntemi=K shorted path method Kıbrıs=Cyprus Kıbrıs sorunu=Cyprus problem
Önerilen Dizin Terimleri	Kıbrıs, İngiltere, Dış Politika, Türkiye, Yunanistan, Amerika.
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☑ Ertelenmesini istiyorum [**3 Yıl**]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **31.07.2014** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

01.08.2011

İmza:.....

Yazdır

EK A Yemin Metni

Doktora Tezi Projesi olarak sunduğum " İngiltere'nin Kıbrıs Politikası 1950-1960" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
…/…/…
Adı Soyadı
İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü'nün …./…./ tarih ve …… sayılı toplantısında oluşturulan juri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ….. maddesine göre …….. Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi ……..'nin …… konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday …./…. Tarihinde, saat ….'da juri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra ……. Dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından juri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/ projenin …… olduğuna …… oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE **ÜYE**

ÜYE **ÜYE**

ÖZET

Kıbrıs, 1878-1960 yılları arasında İngiltere egemenliğinde kaldı. 1950-1960 yılları arası Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğine son veren süreç olması bakımından önemlidir. 1950 yılında Kıbrıs'ta Kilise önderliğinde başlatılan ve Makarios liderliğinde kitleselleştirilen Enosis kampanyası, 1955 yılında terör eylemlerine dönüştü. Bu aşamada İngiltere, Ortadoğu'nun savunmasında çok önemli bir üs konumuna yükselen Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmeme politikası izledi. Bu amaçla Kıbrıs'a anayasal özerklik önerilerinde bulundu, başarısız olunca, Kıbrıs'taki Rum milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğini bir denge unsuru olarak kullandı. Bu durumun Soğuk Savaş koşullarında Türkiye ve Yunanistan arasında yarattığı gerginlik NATO'nun doğu kanadını tehlikeye düşürünce Amerika'nın devreye girmesine razı gelmek durumunda kaldı. İngiltere egemen üsler karşılığında Kıbrıs'taki haklarından, Türkiye Taksim ve Yunanistan da Enosis'ten vazgeçti.

Bu çalışmada Kıbrıs'ın İngiltere için önemi ve İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğini devam ettirme mücadelesi ele alındı, hangi koşullarda Kıbrıs'a bağımsızlık tanımak durumunda kaldığı tartışıldı. Ayrıca İngiltere'nin uzun bir dönem Kıbrıs'ın bütününü bir üs olarak egemenliği altında bulundurma siyasetini hangi nedenlerle Kıbrıs'ta bir üs siyasetine dönüştürmek durumunda kaldığı üzerinde duruldu. Varılan sonuç dönemin koşullarında İngiltere'nin Ortadoğu'yu Kıbrıs'taki iki egemen üssü yoluyla kontrol etmeye karar verdiği ve Kıbrıs'a bağımsızlık vermeye razı geldiği yönündeydi.

ABSTRACT

Cyprus between the years 1878-1960 was dominated by British Empire. The years 1950-1960 are important in terms of putting an end the British domination in Cyprus. The Enosis campaign, started in 1950 with the leadership of the church and popularized by Makarios turned into terrorist attacks against the British administration in 1955. At this stage, Britain followed a policy not to give up Cyprus which had been started to rise as a very important base in terms of defending Middle East. For that reason Britain offered self government to Cypriots. When failed, Britain used Turkish nationalism to compensate Greek nationalism. When the tension that this situation created in between Turkey and Greece turned into a crisis for NATO in the Cold War conditions Britain had to let United States intervene the process. Britain gave up from all its rights but sovereign bases, Turkey partition and Greece annexation.

This works explores the significance of Cyprus to Britain and its struggle to continue sovereignty over Cyprus and argues, in which conditions Britain had to give independence the island. Moreover, this work focused on what reasons had led Britain turned its policy from Cyprus as a base into a base in Cyprus. In conclusion, it was reached that Britain decided to control the Middle East with its two sovereign bases in Cyprus and had to give independence to Cyprus.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....2

I- KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ ve İNGİLTERE'NİN POLİTİKASI 19

A- TARİHSEL SÜREÇTE KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ 19

1- Kıbrıs'ta İngiliz Egemenliği, Enosis ve Türklerin Tepkisi 19
2- Enosis Amaçlı 1931 İsyanı ve İngiltere'nin Tutumu 25
3- II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Kıbrıs'ta Genel Durum 30

B- KIBRIS'TA KİTLESELLEŞEN ENOSİS VE İNGİLTERENİN POLİTİKASI..... 37

1- II. Dünya Savaşı Sonrası Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Anayasal Önerisi: Winster Anayasası 37
2- Enosis Oylaması, Kıbrıslı Türklerin ve İngiltere'nin Tepkisi 45
3- III. Makarios'un Önderliğinde Kitleselleşen Enosis ve İngiltere'nin Yaklaşımı 48
4- III. Makarios'un Enosis'e Uluslararası Boyut Kazanandırma Çabaları 54

C- ENOSİS'İN YUNAN DIŞ POLİTİKASININ İLKESİ HALİNE GELMESİ VE İNGİLİZ-YUNAN İLİŞKİLERİNDE KIRILMA 58

1- Yunanistan'ın Enosis Girişimleri, Türkiye ve İngiltere'nin Yaklaşımı 58

2- Eden-Papagos Görüşmeleri ve İngiliz-Yunan İlişkilerinde Kırılma.....61
3- Yunanistan'ın BM Başvurusu, İngiltere ve Türkiye'nin Tepkisi 65

D- ORTADOĞU POLİTİKASI BAĞLAMINDA İNGİLTERE'NİN KIBRIS'TA ENOSİS'E YAKLAŞIMI..... 75

1- Ortadoğu'nun İngiltere için Önemi 75
2- İngiltere'nin Ortadoğu Çıkarlarına Yönelik Tehditler 77
3- Milliyetçi Hareketler ve Süveyş Krizi..... 79
4- Kıbrıs'ın Bir Üs Olarak Önem Kazanması..... 81

II- KIBRIS'TA BAŞLAYAN TERÖR ve İNGİLTERE'NİN SORUNA ÇÖZÜM BULMA ÇABALARI..... 86

A-TERÖR EYLEMLERİNE GİDEN SÜREÇ VE EOKA'NIN TEMELLERİ 86

1- EOKA'nın Kuruluş Aşaması ve İngiltere'nin Yaklaşımı 86
2- Grivas ve Makarios'un Enosis'i Amaçlayan Terörü Örgütleme Çalışmaları 91

B- EOKA TERÖRÜNÜN YARATTIĞI SİYASAL ATMOSFER..... 95

1- Eylem Geçen EOKA Terörü Karşısında Kıbrıslı Türklerin ve İngiltere'nin Tepkisi..... 95
2- Ada Geneline Yayılan Terör Olayları ve İngiliz Politikası..... 98

C- İNGİLTERE'NİN SORUNA ULUSLARARASI BOYUT KAZANDIRMA ÇABALARI VE I. LONDRA KONFERANSI 104

1- İngiltere'nin Üçlü Konferans Çağrısı ve Yunanistan'ın Tepkisi 104
2- İngiltere'nin Türkiye'yi Konferansa Davet Etmesi ve Konferans Öncesi Türkiye'de Siyasi Atmosfer 109
3- Londra Konferansında Tarafların Tezleri 113
4- Konferansın Sonuçsuz Kalması ve Taraflar Açısından yarattığı Siyasi Sonuçlar 117

D- İNGİLTERENİN KIBRIS'A YÖNELİK ÖZERKLİK PLANI VE YARATTIĞI SONUÇLAR 124

1-Harding-Makarios Görüşmeleri 124
2- Görüşmelere Türk Tarafının Tepkisi ve İngiltere'nin Politikası 134
3- Makarios-Lennox Boyd Görüşmeleri 139
4- Sonuçsuz Kalan Görüşmeler Sonrasında Makarios'un Sürgüne Gönderilmesi 142

III-İNGİLTERE'NİN ENOSİS'E KARŞI TAKSİM TEHDİDİ VE DEĞİŞMEYE BAŞLAYAN KIBRIS POLİTİKASI..... 145

A- SÜVEYŞ KRİZİ GÖLGESİNDE ADADA TIRMANAN TERÖR VE İNGİLTERENİN POLİTİKASI 145

B- SORUNA YÖNELİK İNGİLİZ POLİTİKASINDA YENİ BİR BAŞLANGIÇ: RADCLİFFE PLANI VE TAKSİM 151

1- Radcliffe Planı Öncesinde Türk-İngiliz Görüşmeleri ve Taksim Olasılığı 151
2- Planın Açıklanması ve Tarafların Yaklaşımı 157

C- MACMİLLAN İKTİDARI DÖNEMİNDE KIBRIS SORUNUNA YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI 160

1-Macmillan Hükümetinin Dış Politikası ve Kıbrıs Sorununa Yansımaları 160

2-Amerika'nın Kıbrıs Sorununa Müdahalesi ve Makarios'un Serbest Bırakılmasına Giden Süreç 165

D-MAKARİOS'UN KOŞULLU OLARAK SERBEST BIRAKILMASI VE KIBRIS SORUNUNA YÖNELİK İNGİLİZ POLİTİKASINDA ALTERNATİF ARAYIŞLARI 171

1- İngiltere-Amerika Uzlaşması ve Makarios'un Serbest Bırakılması 171

2- Türk-İngiliz İlişkilerinde Kriz ve Türkiye'nin Güçlenen Taksim Tezi 177

3- İngiltere'nin Sorunu NATO'nun Bünyesine Taşıma Girişimi ve Tarafların Yaklaşımları 182

4- İngiltere'nin "Kıbrıs'ta Bir Üs" Politikasını Gündemine Alması 189

E- DEĞİŞEN İNGİLİZ POLİTİKASI BAĞLAMINDA HUGH FOOT'UN VALİ OLARAK ATANMASI 195

1- Foot'un Vali Olarak Tayini ve 1957 Yılı Sonunda Adadaki Atmosfer 195

2- Yeniden BM Gündemine Taşınan Kıbrıs Sorununda Tarafların Tezleri 200

3- Kıbrıslı Türklerin Güvenlik Endişesi ve Karşı Örgütlenme 203

IV- İNGİLTERE'NİN KIBRIS'TA KOŞULLU BAĞIMSIZLIĞA YÖNELMESİ VE ADADAKİ İNGİLİZ EGEMENLİĞİNİN SONU..... 208

A- İNGİLTERE'NIN SORUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ VE FOOT PLANI..... 208

1- Foot Planı ve Türk-İngiliz İlişkilerinde Yeni Bir Kriz..... 208

2- İngiltere'nin Foot Planını Yunanistan ve Makarios'a Benimsetme Çabaları..... 217

3- Foot Planının Tırmandırdığı Toplumlararası Gerginlik..... 220

B- İNGİLTERE'NİN YENİ BİR PLAN HAZIRLIĞI VE TOPLUMLARARASI ÇATIŞMALARA GİDEN SÜREÇ..... 228

1- Foot Planı Üzerinde Değişiklik Arayışları ve Tarafların Tepkisi..... 228

2- Türkiye'de Kitleselleşen Taksim Politikası..... 230

3- Kıbrıs'ta İlk Kitlesel Türk-Rum Çatışmaları..... 233

C- MACMİLLAN PLANI VE YARATTIĞI SİYASAL SONUÇLAR..... 237

1- Macmillan Planı ve İngiltere'nin Politikası..... 237

2- Tarafların Macmillan Planına Yaklaşımı..... 241

3- Planın Neden olduğu İç Savaş ve İngiltere'nin Tavrı..... 245

D- II. MACMİLLAN PLANI VE TARAFLARIN PLANA BAKIŞI..... 249

1- Macmillan'ın Yeni Plan için Türkiye ve Yunanistan'la Yaptığı Görüşmeler ve Tarafların Hassasiyetleri..... 249

2- II. Macmillan Planına Yönelik Türk ve Yunan Tepkileri..... 254

3- Macmillan Planının Adada Yarattığı Atmosfer ve İngiliz İdaresini Hedef Alan Terörün Yeniden Başlaması 259

E- KIBRIS SORUNUNDA YENİ BİR DÖNEMEÇ: MAKARİOS'UN BAĞIMIZLIK ÖNERİSİ VE İNGİLİZ POLİTİKASI 261

1- Makarios'un Kıbrıs'a Bağımsızlık Önerisi ve İngiltere'nin Yaklaşımı 261
2- NATO'nun 5'li Konferans Önerisi, Henry Spaak Planı ve İngiltere'nin Tutumu 264
3- II. Macmillan Planı Uygulanması ve Şiddetlenen EOKA Terörü 268

F- KIBRIS SORUNUNUN YENİDEN BM GÜNDEMİNE TAŞINMASI VE UZLAŞMAYA GİDEN SÜREÇ 271

1- Terörün ve Amerika'nın Desteklediği Bağımsızlık Önerilerinin Gölgesinde BM Görüşmeleri ve Tarafların Tezleri 271
2- Zorlu-Averoff Görüşmeleri ve Anlaşmaya Giden Yolda Uzlaşma Olasılığının Ortaya Çıkması 278

G- İNGİLTERE'NİN KIBRIS POLİTİKASINDA SON DÖNEMEÇ: BAĞIMSIZ KIBRIS CUMHURİYETİ 281

1- Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti İçin Türk-Yunan Uzlaşması ve Zürih Antlaşması 281

2- İngiltere'nin Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Önerisini Benimsemesi ve Londra Antlaşmaları 283
3- Devletin Niteliklerine Yönelik Son Müzakereler ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin Resmen İlanı 287

SONUÇ 292

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AKEL	: Anorthotiku Kommatos Ergazomenu Lau
akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CO	: Colonial Office
EMAK	: Etnikon Metepon Apeleutheroseos Kyyprou
EOKA	: National Organization of Cypriot Fighters
Ed.	: Editör
FO	: Foreign Office
Haz.	: Hazırlayan
HMG	: Her Majesty's Government
HMSO	: Her Majesty Government Stationary Office
İç.	: İçtima
KKK	: Kıbrıs Komünist Partisi
KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PEO	: Pagkipria Ergatiki Omospondos;
PEON	: Pancyprian Greek Youth Organization
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
RAF	: Royal Air Force
SBA	: Sovereign Base Area
OXEN	: The Orthodox Christian Youth Union
UK	: United Kingdom
UN	: United Nations
US	: United States

ÖNSÖZ

İngiltere, 1878'de Uzakdoğu sömürgelerine giden yolları güvence altına alma projesi kapsamında Doğu Akdeniz'de stratejik bir öneme sahip olan Kıbrıs'ı egemenliği altına aldı, birkaç yıl sonra Mısır'ı da işgal edince ise önemi azalan adayı uzun bir süre geri planda tutmayı tercih etti. İngiltere, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da büyük bir hâkimiyet kurmuş ve Mısır'daki üsleri yoluyla buradaki petrol sevkiyatını büyük ölçüde etkisi altında tutmayı başarmıştı. Ancak Mısır'daki yükselen milliyetçilik bu bölgedeki İngiliz üslerini tehdit etmeye başlayınca İngiltere, buradaki kara ve hava karargâhını Kıbrıs'a taşımaya karar verdi. İşte tam da bu aşamada Kıbrıs'ta Rum milliyetçiliği tırmanışa geçti ve adadaki İngiliz egemenliğinin sonlanması için önce siyasi sonra silahlı mücadele başlattı. İngiltere, Ortadoğu'daki çıkarları ve Soğuk Savaş koşullarında bağımsız bir Kıbrıs'ın Sovyet etkisine girebileceği endişesiyle Kıbrıs'tan vazgeçmeme siyasetini benimsedi ve yükselen Rum milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğinin güçlenmesine imkan tanıdı. Kıbrıs'taki olayların neden olduğu Türkiye ve Yunanistan arasındaki uzlaşmazlık NATO çıkarlarını tehdit edince Amerika devreye girdi ve İngiltere Kıbrıs'ta hâkimiyetinin sürdüreceği egemen üsleri karşılığında bağımsızlığın yolunu açmak durumunda kaldı.

Bu süreçte İngiltere'nin özel olarak Kıbrıs'a yönelik izlediği politika hem Ortadoğu politikası hem de Türkiye ve Yunanistan'la olan ilişkileri açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada 1950-1960 yılları boyunca İngiltere'nin Kıbrıs sorununa yönelik izlediği politika ortaya konulmaya çalışılmakta ve bu politikanın Türkiye ve Yunanistan'daki yansımaları üzerinde durulmaktadır.

Araştırmalarım boyunca çok sayıda kurum ve kişinin yardımından faydalandım. Öncelikle araştırma süresince önemli ölçüde ilgi ve desteğini gördüğüm tez danışmanın Yard. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a teşekkür etmek isterim. Ayrıca tezimle ilgili görüşlerini benimle paylaşan hocam Doç. Dr. Kemal Arı'ya, teşekkür ederim. Tezimle ilgili içerik çalışması aşamasındaki yardımlarından dolayı arkadaşım Dr. Hasan Taner Kerimoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Gürhan Yellice

İzmir, 2011

GİRİŞ

Batı ve Doğu medeniyetlerinin, gelişmiş Kuzey yarımküre ve daha az gelişmiş Güney yarımkürenin tam da kesiştiği noktada bir bulunan Kıbrıs, tarihsel süreçte Akdeniz ve Ortadoğu'da etkili olmak isteyen büyük güçlerin hâkimiyeti altında bulundurmak istediği bir adadır. Bu nedenle ada, geçmişten günümüze sürekli olarak dış etkilere ve işgallere maruz kalmış, bir anlamda adanın kaderini dışarıdan gelen ve dünya siyasetine yön verme kaygısındaki güçler belirleye gelmiştir[1]. İlginin temel nedeni adanın stratejik konumudur[2].

İngiltere öncesi adaya hâkim olan son büyük güç Osmanlı İmparatorluğu'dur. Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini sağlamlaştırabilmek ve Mısır ile Anadolu güzergâhını güvence altına alabilmek için Osmanlılar, 1 Ağustos 1571 yılında adayı tamamen kontrol altına aldılar. Ada Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girdiğinde, tarihsel süreçte birçok imparatorluğun egemenliğine girmiş olmasına rağmen halen nüfusun büyük bölümü Rum'du. Anlaşılan adada egemenlik kuran uygarlıklar buraya kalıcı olarak yerleşmek niyetinde olmamışlardı. Buna en önemli gerekçe adanın ekonomik olarak verimsizliği gösterilebilir.

Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte 21 Eylül 1571 yılında çıkarılan "sürgün" kanunuyla adaya Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Türk nüfus yerleştirildi Yerleşimi teşvik için belirli bir süre de vergi muafiyeti getirildi. Ada İngiliz egemenliğine girdiğinde Türkler genel nüfusun yaklaşık olarak %20'ye yakınını oluşturmaktaydı. Buradan hareketle Kıbrıs'ın tamamen Türkleştirilmesi düşüncesinin Osmanlı Devleti'nde bir politika olarak hiçbir zaman benimsenmediğini ifade edebiliriz.

Osmanlı idaresinde 1571'den 1878'e kadar olan dönemde Kıbrıs toplumu millet sistemine göre idare edildi. Dinsel bir sınıflandırma olan bu sisteme göre

---

[1] Harry Anastasio, **The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus**, Authorhouse Press, London, 2006, s.1-3.

[2] Adanın tarihi genellikle MÖ 7000'lere kadar götürülür, İlk yerleşimin ise MÖ 2000'lerde Fenikeliler tarafından başlatıldığı kabul edilir. Fenikelilerin ardından adada Yunan ve Mısır uygarlıkların yerleşim kurmuştur. Tüm bu dönem boyunca adanın hâkim nüfusu Yunan olmuş Roma ve Bizans hâkimiyetleri döneminde de bu durum devam etmiştir. Ada 648 yılında Arapların hâkimiyetine geçmiş ardından İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard tarafından hâkimiyet altına alınmış ve birçok kez el değiştirdikten sonra ada Venedik egemenliğine geçmiştir. 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine geçtikten sonra adaya Türk nüfus iskân edilmiş ve 1878 yılına kadar olan süreçte ada nüfus dengesi ortalama %80 Rum, %20 Türk şeklinde olmuştur. Bkz. "The Island of Cyprus", **The Guardian**, 9 July 1878, s.5; Gordon Home, **Cyprus Then and Now**, J.M. Dent and Sons Ltd., London, 1960, s.2.

toplum, Müslüman milleti, Yahudi Milleti, Ortodoks milleti diye sınıflandırılıyordu ve her millet yarı özerk "semi-autonomous" bir yapıdaydı[3]. Bu sınıflandırmada hâkim unsur Müslüman milleti idi. Ortodoks Rumların Kıbrıs'taki lideri Başpiskopos'a aynı zamanda "Etnark" (millet başı) olma hakkı tanınmış ve bu sistem uyarınca Kıbrıs'taki Rum toplumu siyasal anlamda Ortodoks kilisesi üzerinden diğer milletlerde de olduğu üzere bir anlamda toplumsal bir özerklik yoluyla idare edildi. Rumlardan alınan vergilerin kilise üzerinden toplanıyor olması durumu ise daha önce Venedik döneminde ağır Katolik baskısına maruz kalmış olan kilisenin kısa bir süre içinde Osmanlı idaresinin tanıdığı ayrıcalık yoluyla Rum halkından topladığı vergilerle Kıbrıs'taki en büyük ekonomik güç olarak ortaya çıkmasına neden olacaktı. Osmanlı açısından herhangi bir sorun teşkil etmeyen bu durum, İngiliz döneminde önemli bir krize dönüşecek ve toplum nezdindeki egemenliği sarsılmaya başlayan kilisenin siyasallaşmasına ve İngiliz idaresine karşı yapılacak mücadelede baş aktör olmasına olanak tanıyacaktır. 1879 tarihli "British Cyprus" isimli eserin yazarı, Hepworth W. Dixon İngiliz hâkimiyetiyle birlikte adadaki kiliseye dair izlenimlerini şu şekilde aktarır: "*Disiplin bakımından Ortodoks Kilisesi otokratiktir ve Kıbrıs Rum toplumunda Başpiskopos'un emri Cennet'ten gelen bir söz olarak algılanır*"[4]. Bu sözler kilisenin Kıbrıs Rum toplumundaki itibarını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Adada çoğunlukta yaşayan iki toplum, Türkler ve Rumlar kendi dini inançlarına müdahale etmeden karma olarak yaşamaktaydı ve bu iki toplum arasında yaşanan küçük çaplı ilk çatışma, Yunan bağımsızlık savaşı sırasında yaşanmıştır. İki toplumun milliyetçilik rüzgârından daha güçlü etkilenmeye başlaması ve karşı karşıya gelmesi ise öncelikli olarak Kıbrıslı Rumlar nezdinde yükselen milliyetçilik nedeniyle İngiliz idaresi döneminde gerçekleşecektir.

Dünya hâkimiyeti nedeniyle adaya son ilgi duyan büyük güç ise Britanya İmparatorluğu 20.yy'a kadar "*üzerinde güneş batmayan imparatorluk*" olarak tanımlandı. Britanya kralına bağlı olarak Londra'dan idare edilen, ekonomik ya da askeri olarak imparatorluğa bağlı bulunan tüm denizaşırı bölgeleri kapsayan bir tanımlamaydı bu. 20.yy'a gelindiğinde 300 yıllık bir birikime sahip bu devasa

[3] Fisher H. Fred, **Cyprus: Our New Colony and What We Know About It**, George Routledge and Sons, London, 1878, s.16-25; Pierre Oberling, **The Road to Bellapais**, East European Monographs, New York, 1982, s.4-5.
[4] Hepworth W., Dixon, **British Cyprus**, Chapman and Hall, London, 1879, s.42.

imparatorluk tüm dünyanın 1/5'ini kaplıyor ve yaklaşık 400 milyon farklı inanıştan ve kimlikten insan imparatorluk merkezi Londra'dan idare ediliyordu[5]. Londra, Deniz ve kara gücü, ticaret, haberleşme, ağıyla adeta dünyanın merkezi konumundaydı[6].

Tarihi boyunca hâkimiyeti altına aldığı her bölgeye farklı görev ve anlamlar yükleme geleneği olan İngiltere'nin için adaya hâkim olmak istemesindeki temel amacın stratejik olduğunu kolaylıkla ifade edebiliriz[7]. Hâkimiyetine aldığı sömürgeleri tehlikeye düşünce 19.yy boyunca İmparatorluk, sanayileşmiş Avrupa ve Amerika'daki rakiplerine karşı yeni stratejiler geliştirmek durumunda kalmış, Asya, Afrika, Ortadoğu ve özellikle Uzakdoğu'ya giden sömürge yollarını kontrol edecek stratejik fakat ekonomik olarak önemsiz noktaları da hâkimiyet altında bulundurma politikası izlemiştir. Kıbrıs bu politikanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Öyle ki adaya herhangi bir yatırım yapma ihtiyacı hissetmeyen İngiltere, 1878 yılından 1960 yılına kadar olan dönemde askeri bira üs, deniz üssü ve son olarak da hava üssü olarak değerlendirmeyi tercih edecekti.

İngiltere'nin Kıbrıs'ı alma gerekçesine dair biraz daha ayrıntılı bilgi vermek gerekirse, İngiliz İmparatorluğu savunma planlayıcılarının olası bir savaş ihtimalinde savunmakla yükümlü ya da zorunlu oldukları Uzakdoğu'nun bilhassa Hindistan'ın savunması, için İngiltere'nin Akdeniz'deki önemli geçiş yollarına sahip olması gerekiyordu[8]. Bunların başında Süveyş ve Cebelitarık geliyordu. Özellikle Süveyş

---

[5] İmparatorluğa bağlı 60 müstemleke ortalama 3,2 milyon metre kare alanı kaplarken bunun 2 milyon metrekaresini Hindistan oluşturuyordu. Bu sömürgelerden en önemlisi olan Hindistan'da yaşayan insan sayısı ise 322 milyonu buluyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Johnson, **British Imperialism**, Palgrave Macmillan, London, 2003, s.1-16.

[6] Kimi tarihçiler İngiliz emperyalizminin aydınlanmada ve uygarlıkların gelişiminde yadsınamaz bir payının olduğunu söyleyedursun İngilizlerin sömürgeler elde etmesindeki temel amacının bu olmadığı bilinmektedir. Eric Hobsbawn ve Terrence Ranger birçok müessese ve protokolün Avrupa'da icat edildiğini ve sonrasında sömürgelere taşındığını ifade ederken, aslında ifade etmek istedikleri sömürülen bölge halkının bir şekilde reformlarla tanıştığı ve bu durumun onların çıkarına olduğunu iddia ederler. Oysa Edward Said aydınlanmanın bir baskı unsuru olarak kullanıldığını savunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Johnson, **a.g.e.**, s.92.

[7] Adamantia Pollis, "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus", **Comperative Politics**, Vol.5, No:4, June 1973, s.576; Öyle ki İngiltere daha sonra da değineceğimiz üzere Kıbrıs'a ekonomik olarak herhangi bir yatırım yapma kaygısında olmamıştır. 1926-1931 yılları arasında İngiliz Valisi Sir Ronald Storrs, Kıbrıs için "bütünüyle fakir" yorumunda bulunacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ronald Storrs, Oriantations, London, 1943,s.491'den akt. Susan Black Rosenbaum, **Peace With Honour: The British Policy in Cyprus,** University of Yale (Yayımlanmamış Doktora Tezi), US, 1964, s.20.

[8] İngiltere'nin Hindistan üzerinden sağladığı en önemli ekonomik kazanç İngiliz tekstil sanayinin en önemli hammaddesi olan pamuktu. Bu amaçla bu bölgeye giden yollar üzerinde de egemen olmak istemesi kaçınılmazdı. Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Horaca Phillips, "Envoy Extraordinary: A Most Unlikely Ambassador", **Asian Affairs** Vol: 27, No.1, March 1996, s.125.

Kanalının açılması büyük ticaret yollarının önemli ölçüde değişmesine neden olmuş, Hindistan'a giden yollar üzerinde bulunması bakımında zaten önemli olan Ortadoğu'nun değeri İngilizler için biraz daha artmış ve bölgeye yönelik etkinliğini artırma arayışına geçmişti. Bu açıdan bakıldığında Kıbrıs'ın belki de tek önemi İngiltere'nin en büyük sömürgesi Hindistan'a giden imparatorluk yolunu güvence altına alabilir bir konumda bulunuyor olması olabilir[9]. Bu amacı 1878 yılında İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, "*Kıbrıs'ı almamızdaki temel amaç, Akdeniz değildir, Hindistan'dır*" sözleriyle ortaya koymuştur[10].

Sömürgelerin güvenliği anlamında başka bir açıdan ifade etmek gerekirse İngiltere'nin Kıbrıs'a hâkim olma düşüncesinin büyük ölçüde Doğu Sorunu ile ilgiliydi. İngiliz İmparatorluğu için bu ifade daha çok Akdeniz'deki ticari ve stratejik çıkarlarını tehlikeye düşüren durumlar için kullanılıyordu. Doğu Sorunu kapsamında şüphesiz 19.yy boyunca Britanya İmparatorluğunun sömürge çıkarlarına en çok tehdit oluşturan devlet Osmanlı toprakları üzerinde etkili olmak isteyen Rusya idi[11]. Sürekli olarak Osmanlı toprakları üzerinde genişleme siyaseti izleyen Rus İmparatorluğu 1877'deki Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük bir yenilgiye uğratmış ve Rus orduları İstanbul'a kadar gelmişti. Bunun üzerine hemen devreye giren İngilizler tarafları Berlin'de buluşturmuş ve Osmanlı'yı çok ağır şartlar içerebilecek bir anlaşmadan kurtarmıştı.

Özellikle 19.yy itibaren dış politikasının temel hedeflerinden birisini ekonomik olarak çökmek üzere olan Osmanlı imparatorluğunun toprak bütünlüğünü korumak[12], böylece Rusya'ya karşı Osmanlı'yı tampon bölge olarak kullanma stratejisi üzerine inşa eden İngiliz İmparatorluğu'nun Berlin Konferansından çıkardığı çok önemli bir sonuç vardı: "*Osmanlı'yı ayakta tutmak giderek zorlaşıyor*". Hem Hindistan'a giden yolların güvenliği hem de giderek etkisini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek ve bölgeye

---

[9] *Royal İnstitute of İnternational Affairs* kolonilerle ilgili bir makalesinde Kıbrıs'a şu şekilde bir atıfta bulunur. "*Birçok koloni stratejik olarak olumsuz anlamda büyük öneme sahiptir. Bunlara sahip olmak saldırılara karşı bir üs olarak kullanılması, sevkiyat amaçlı kullanılması, ya da imparatorluğun diğer hayati amaçları için kullanılmasının önünde engeldir*". Bkz. "The British Empire", **Royal İnstitute of İnternational Affairs**, London, 1937, s. 166'ten, akt., S.B. Rosenbaum, **Peace with Honour: Britsih Policy in Cyprus** (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yale University, 1964, s.30; Kaye Suzanne Pasley, **The Collapse of British Imperialism in Turkey: 1919 to 1923**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Missisippi University, US, 1998, s.12-13.

[10] John Reddaway, **a.g.e**., s.9.

[11] William Mallinson, **Cyprus: A Modern History,** I.B. Tauris, London 2005, s.10.

[12] İngiliz İmparatorluğu'nun bu dönem boyunca en önemli amacı, boğazlar ve İstanbul'un bir şekilde Osmanlı egemenliğinde kalmasını sağlamaktı. Bkz. Kaye Suzanne Pasley, **a.g.e**., s.18.

olan Rus ilgisini denetleyebilmek amacıyla İngiltere, Karadeniz'de Rusya'ya karşı Osmanlı'yı koruma bahanesiyle Akdeniz'de kendi hâkimiyetini sağlamlaştırabileceği bir üs olarak Kıbrıs'a yerleşmeyi planladı. İngiliz Büyükelçisi Henry Austin Layard ve Bab-ı Ali arasında yapılan gizli bir anlaşmayla 4 Haziran 1878'de ada idaresinin İngiltere'ye devredilmesi resmen kabul edildi[13]. Ortak savunma birliği oluşturma amacını taşıyan bu anlaşmanın ardından 1 Temmuz ve 14 Ağustos'ta destekleyici iki anlaşma daha imzalandı. Anlaşma öncesi yapılan görüşmelerde adanın son 5 yıllık artı gelir ortalaması hesaplanarak Osmanlı Devleti'ne ödeme yapılması üzerinde duruldu ancak daha sonra yıllık 92.800 Sterlin üzerinde uzlaşmaya varıldı[14]. Böylece ada İngiltere'ye bu bedel karşılığında kiralandı[15]. Taraflar Anlaşmaya göre eğer Rusya Osmanlılardan aldığı Kars, Ardahan ve Batum'u geri verirse İngiltere Kıbrıs'tan çekilecekti. Anlaşmayı müteakiben 22 Temmuz 1878 tarihinde İngiliz Vali Larnaka'da adayı Osmanlılardan teslim aldı ve adada resmen İngiliz yönetimi başladı[16].

1878'de Kıbrıs'ın Osmanlılardan alınmasına yönelik eleştirilere karşı İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, Kıbrıs'ın özellikle "*1869 yılında açılmış olan Süveyş kanalını korur ve kontrol eder konumdaki stratejik önemine*" dikkat çekmiş ve bununla birlikte "*en büyük sömürge Hindistan'a giden yollar üzerinde çok önemli bir üs görevi görebilir*" uyarısında bulunmuştu[17]. Disraeli'nin öne sürdüğü bu genel nedenler yanında ayrıca resmi belgelerinde İngiltere, Kıbrıs'ın alınmasındaki diğer nedenleri " *Kıbrıs stratejik konumu nedeniyle Akdeniz'de, bölgeye yönelik olası bir Rus saldırısına karşı "place d'armes" (cephanelik) ve askerlerin geçici olarak konumlandırılabileceği önemli bir üs işlevi görebilir, ekonomik olarak ise*

[13] Ersi Demetriadou, **Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus Under British Rule, 1878-1890**, Department of History (Yayımlanmamış Doktora Tezi), New York, September 1998, s.7.
[14] "The Cyprus Tribute", Memorandum by Secretary of State for Colonies, July 1927, **C.P.198 (27), CAB 24/187**
[15] "The Secret Treaty with Turkey", **Guardian**, 9 July 1878, s.8; "Anglo-Turkish Alliance: Immediate Occupation of Cyprus by Britain", **The New York Times**, 9 July 1878; "England and Turkey Have Concluded A Defensive Treaty", **The Daily Telegragh**, 7 July 1878; Charles William James Orr, **Cyprus Under British Rule**, R. Scott Publication, London, 1918, s.172. Her ne kadar 1878 yılında İngiltere, adayı Disraeli ile ele geçirse de aslında bunun aceleye getirilmiş ve bilgi noksanlığından kaynaklanan bir davranış olduğu yolunda iddialar öne sürülüyordu. Harold Temperley Mısır'ın alınışından sonra bu adanın İngiltere'nin Doğu politikasının temel taşı oluşundan sonra, Kıbrıs'ın İngiltere için hiçbir öneminin kalmadığını ortaya koymaya çalışıyor. Robert F. Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959**, Oxford University Press, 1998, s.20. Anlaşma öncesinde dünyadaki siyasi atmosfer, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve İngiltere'nin politikaları ile ayrıntılı bilgi almak için bkz. Ersi Demetriadou, **a.g.e.,**, s.3.
[16] James Edward, Miller, **The United States and the Making of Modern Greece: History and Power**, The University of North Caroline Press, US, 2009, s.44.
[17] "Cyprus", **The Atheneaum**, October 1878, s.525-527.

Hindistan'a giden ticaret yollarının güvenliği konusunda etkili olabilir"[18] yönünde sıralayacaktı.

Bununla birlikte Kıbrıs, Akdeniz'de fiili olarak bulunabilmek ve bölgeyi denetleyebilmek adına bir üs olarak alınmasından çok kısa bir süre sonra önemini yitirdi. İngiliz İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisinin neredeyse tamamen kaybolması ve buraya diğer emperyal güçlerin ilgisi nedeniyle bölgede daha etkin olmayı amaçladı ve tek başına Kıbrıs'ın bölgeyi denetim altında tutmak için yeterli olamayacağına karar verdi. Fransızların 1881 yılında Tunus'u işgal etmesi ve ardından bölgedeki Arap isyanlarının Süveyş kanalını ve bölgedeki İngiliz etkisini tehdit etmeye başlaması üzerine, bu kararın ne kadar isabetli olduğunun farkında varan İngiltere kısa bir süre sonra 1882'de Mısır'a yerleşti[19]. Bundan sonra da Hindistan yollarının güvenliği için ekonomik olarak daha önce hiçbir yatırım yapılmamış olan Kıbrıs yerine Mısır'daki İskenderiye limanını kullanmayı ve geliştirmeyi tercih etti. İskenderiye limanı Kıbrıs'taki yatırım gerektiren Magosa limanından çok daha kullanışlı ve hazır durumdaydı. Buna ek olarak I. Dünya Savaşı sırasında Filistin'in Hayfa limanın işgali ve Irak işgali Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik önemini daha da azaltacaktı. Egemenlik altına alınmasından sadece 4 yıl sonra geri plana itilen Kıbrıs'ın yeniden önem kazanması ise II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin Mısır ve Filistin'deki etkisinin kaybetmeye başlamasından sonra mümkün olacaktı.

Uzakdoğu ve Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle Doğu Akdeniz'de tam hâkimiyet kurmak isteyen İngilizler, burada oluşturdukları güçlü donanmayla şimdi, Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs'ı elinde bulunduruyor, böylece hem Süveyş'in denetimi yoluyla Ortadoğu'ya ve Uzakdoğu'daki Hindistan'a giden sömürge yolunu güvence altına alıyor hem de bölgeye olan Rus yayılmasının önüne geçmiş oluyordu[20]. Kıbrıs stratejik önemi olan ancak kullanışlı olmayan bir "backwater", yedek bir ada işlevi konumundaydı.

---

[18]"Anglo-Turkish Alliance: The Occupation of Cyprus", **The Guardian**, 9 July 1878, s.5; "Communication with British India", **The Times**, 17 June 1878, s.6.

[19] Frederick Maurice, British Policy in the Mediterranean, **Foreign Affairs**, 2004, s. 105-106.

[20] "England and Turkey Have Concluded a Defensive Treaty", **The Daily Telegraph**, 7 July 1878; Thanassis Bravos, "International Relations and Expediencies: British Empire, Greek-Cypriots and the Questioning of Their National Descent", **Journal of the Hellenic Diaspora**, JHD Back Issue, 32.1-2, 2006, s.47.

İngiltere Kıbrıs'ı Osmanlılardan devraldığında adada yaklaşık olarak 200,000 kişi yaşamaktaydı ve bunlardan %80'i Rum, %18'i Türk ve %2'si diğerlerinden oluşmaktaydı[21]. Genel olarak adanın ekonomik hayatı kötü durumdaydı ancak Kıbrıslı Rumlar Türklere nazaran ticaretle de uğraştıklarından biraz daha iyi durumdaydı. Osmanlı idaresi döneminde Kıbrıs'ta toplumsal yapı millet sistemine göre inşa edildiğinden Kıbrıs'taki Ortodoks kilisesinin, adadaki Hıristiyan nüfus üzerinde çok güçlü bir otorite ve sarsılmaz bir bağ kurmasına olanak tanımıştı[22]. Şeriat hükümlerine göre idare ediliyor olmalarından dolayı Ortodoks Rumlara nazaran daha avantajlı bir durumda olan Müslüman Türkler ise yönetici konumundaydılar ve ada idaresinde kısmen daha ön plandaydılar.

İngiliz hâkimiyetinin gelişi, öncelikli olarak Kilisenin Rum Toplumu üzerindeki ekonomik ve siyasi hegemonyasının sarsılmasına neden oldu kilise üstünlüğünü daha sonra adada komünist bir gelenek oluşmaması siyaseti gereğinde İngilizlerin teşvikiyle yeniden temin edebilecekti. Bununla birlikte Kilisenin toplum üzerinde etkisini sağlamlaştırabilmesinde adanın Yunanistan'a ilhakı politikasının liderliğini üstlenmesinin çok daha büyük rolü vardır. Diğer taraftan İngiliz hâkimiyetinin adada yaşayan Müslüman Türkler için ilk büyük şoku ise, şeriat hukuku yerine batı tarzı hukuk ve demokratik meclis sürecine geçildiğinde kendilerinin azınlık kimliklerinin altınını çizilmesi ve adadaki ayrıcalıklı statülerinin son bulmasıyla yaşadı[23]. Siyasi olarak haklarını savunacak güçlü bir kurumun hiç oluşmamış ve ya oluşturulmasına izin verilmemiş olması Kıbrıs'ta Enosis mücadelesini yürüten kiliseye karşı Türklerin zor durumda kalmasına neden olacaktı.

1882 yılında Kıbrıs tarihinde ilk kez serbest seçimler yapıldı. Toplamda 18 kişiden oluşturulan Yasama Meclisinde Rumlara 9, Türklere 3 ve İngilizlere 6, sandalye verildi. Son söz Vali'ye aitti. 1925 yılında bu meclisin üye sayısı 24'e çıkarılacak ve Yeni mecliste Türklerin üye sayısı aynı kalırken Rum ve İngilizlerin üye sayısı 9'a çıkarılacaktı[24]. Ayrıca İlk kez adada Polis teşkilatı, mahkeme sistemi ve eğitimin yaygınlaştırılması yolunda uygulamalara gidildi.

---

[21] Bu rakamlar 1881 yılında yapılan nufüs sayımdan hareketle ifade edilmiştir. Bkz. Cyprus: Annual Report, 1958, s.15.

[22] Floya Anthias and Ron Ayres, "Etnicity and Class in Cyprus", **Race & Class**, 1983;25;59 s.61; James Edward Miller, **a.g.e**., s.45.

[23] James Edward Miller, **United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974**, University of North Carolina Press, 2009, s.45.

[24] Michael Attalides, **Cyprus: Nationalism and International Politics**, St. Martins Press, New York, 1979, s.23-24.

Devlet idaresindeki bu uygulamalarla birlikte Türkler bir taraftan ayrıcalıklı konumlarını kaybederken diğer taraftan daha önce hiç alışık olmadıkları yeni bir sistemle tanışıyorlardı. Bu gelişmeler, ayrıcalıklı konumlarını kaybetmelerinin çoğunluk Rumlara karşı kendileri açısından bir baskı yaratacağı endişesi taşıyan Kıbrıs'lı Türkleri İngiliz idaresi ile iyi ilişkiler kurmaya sevk edecekti. Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumlar ise belki de uzun bir süre Türklerin egemenliğinde kalmanın komplesiyle Türklerle idareyi paylaşmak istemeyecek, özellikle kilisenin teşvikiyle Enosis'i kitleselleştirmek ve bir an önce adada Rum hâkimiyetini sağlamak idealini besleyeceklerdi.

İdari sistemde taraflar arasındaki farklı bu beklentiler ve şok İngilizlerin uyguladığı ayrı eğitim sistemiyle daha da derinleşecek ve adada giderek birbirine fiziki olmasa da psikolojik olarak yabancılaşan ve kendi kimliklerine hapsolan iki toplum yaratacaktı. Etnik tansiyonun giderek artacağı aşikârdı. Osmanlı döneminde eğitim, Ortodoks Kilisesinin denetiminde Yunan çocuklarının okutulduğu okullar ve Evkaf'ın sorumluluğunda Türk çocuklarının okutulduğu okullar biçiminde örgütlenmişti. 1878 yılına gelindiğinde 65 Müslüman 93 de Hıristiyan Okulu vardı[25]. 1921 yılında okul sayısının 741'e çıktığını öğrenci sayısının ise 6,776'dan 471,877'ye yükseldiği kaydedilmiştir[26]. Özellikle Yunan okullarında anavatan "*Yunanistan hayranlığı*" ve "*Enosis ülküsü*" temel olarak konu edilmekteydi. Kıbrıs'ın Yunan olduğu ve bir gün "*anası Yunanistan'ın kollarına geri döneceği*" Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin ve eğitim sisteminin öne çıkardığı konuların başında geliyordu. Eski Yunan uygarlığı ve Bizans'ın görkemiyle Ortodoksluk, Kıbrıs Rum eğitim sistemin temelini oluşturuyordu[27]. Bu kadar fanatikçe değildi ancak milliyetçi ders müfredatı Kıbrıslı Türkler için de geçerliydi.

Adanın İngiliz egemenliğine geçmesi adanın Yunanistan'a bağlanması idealini besleyenler için büyük umut olmuştu. Buna karşın Hâkimiyet altına alınmasından kısa bir süre sonra önemini yitirmesine rağmen Kıbrıs'taki Rum çoğunluğun Enosis taleplerine karşı İngiliz Sömürge idaresi temkinli yaklaşıyor ve Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmek istemiyordu. Enosis'e karşı olumsuz tavrının

[25] Lucie Bonato ve Haris Yiakoumis, Kadir Kaba, The Island Of Cyprus A Photographic Itinerary From The 19th To The 20th Century, (Çev. Catherine d'Avernas), Athens, En Tipis, 2007, s.221.
[26] Cyprus Annual Report 1920-21'den akt. Reed Coughlan&WilliamMallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies**, Vol.41, No.4, Haziran, 2005, s.577.
[27] Niyazi Kızılyürek, **Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliği Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim yay, İstanbul, 2007, s.18.

nedenini ise adanın egemenliğinin aslında "*Osmanlı Devletine ait olduğu ve bu nedenle böylesi bir hakkı tanımaya İngiliz idaresinin karar veremeyeceği*" yönünde açıklıyordu[28]. Bu sözler, I. Dünya Savaşına kadar olan dönemde İngiltere'nin Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumu ileri gelenlerine ada egemenliğinden vazgeçmemek için sarf ettiği sözlerdi. Ancak İngiliz egemenliğini Enosis'e giden bir yol olarak gören Yunanistan ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi sürekli olarak İngiliz idaresine Enosis yönünde baskı yapıyor ve taleplerde bulunuyordu. Kıbrıs'ın azalan öneminin yanında kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin tampon bir bölge olarak koruma politikasından vazgeçen İngiltere iç siyasette uzun tartışmaların ardından 1. Dünya Savaşı sırasında savaşa kendi tarafında girmesi koşuluyla adayı resmen Yunanistan'a vermeyi teklif edecek ve bu teklif Enosis taraftarlarını umutlandıracaktı.

5 Ekim 1907'de Sömürgeler Bakanlığı Sekreteri olarak Churchill adayı ziyaret ettiğinde ada nüfusu ortalama 237.000 civarındaydı ve bu dönemin genel atmosferine bakıldığında Kıbrıslı Türkler genellikle İngiliz idaresi ile iyi ilişkiler kuruyor buna karşın Rumlar ise Sömürge İdaresine Kilisenin teşvikiyle Enosis talebinin yarattığı bir kızgınlıkla yaklaşıyorlardı[29]. Bu kızgılığa neden olan önemli bir başka neden, İngiltere'nin adaya uygulamış olduğu ağır vergi yüküydü. Bu vergi yükünün Osmanlı İmparatorluğu'na ödenmesi gereken borçtan kaynaklandığını bu ziyareti sırasında açıklayan Churchill, adaya olan mali yardımların artacağı sözünü veriyordu. Bu tarihten itibaren adaya yönelik ekonomik bir reform paketi uygulanacak ve özellikle ticaret konusunda ada az da olsa gelişme kaydedecekti[30]. Churchill, bu ziyareti sırasında yaptığı konuşmada Kıbrıslı Rumların anavatan Yunanistan'la birleşme idealinin saygıyla karşılanması gerektiğini vurguluyacaktı. Ancak benzer bir durumun Kıbrıs'lı Türkler için de geçerli olduğunun özellikle üzerinde duracaktı. Rumların Churchill'den Enosis talebi politik bir dille reddedilmişti ancak bu konuşma Kıbrıslı Rumlar açısından "*önemli bir milat*" anlamına gelecekti.

1912 yılına gelindiğinde İngiliz idaresi Kıbrıs'ta büyük bir krizle karşı karşıya kaldı. 1878 yılında oluşturulmuş olan Yasama Meclisindeki tüm Rum üyeler

[28] "The Greek Question", **The Guardian**, 22 July 1879, s.5.
[29] "Mr. Churchill's Visit to Cyprus", **The Guardian**, 22 October 1907, s.7; "Mr. Churchill's Tour", **The Observer**, 22 September 1907, s.7.
[30] M. Ronald Burrows "Cyprus: Restoration to Greece", **The Guardian**, 28 February 1919, s.4.

Hükümetle işbirliği yapmanın imkânsızlığını gerekçe göstererek istifa etti. İstifaya neden olan durum ise yüksek vergilendirme ve gelirin Kıbrıs halkı için harcanmadığı iddiasıydı[31]. Ardından ada genelinde İngiliz idaresine karşı büyük gösteriler düzenlendi. İngiltere adada yükselmeye başlayan Rum milliyetçiliğine karşı yine adanın hala Osmanlı İmparatorluğu'na ait olduğu ve bu nedenle Yunanistan'a ilhakının kendi inisiyatiflerinde olmadığı tezini savunuyordu. Ancak kısa bir süre sonra bu tez geçerliliğini yitirecekti. 5 Kasım 1914 yılında İngiltere savaşta farklı cephede olan Osmanlı Devleti'ne artık kira bedelini vermeyeceğini ve Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıkladı[32]. Ardından İngiliz idaresine karşı giderek artan tepkisellik ve Enosis talepleri İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı sırasındaki çıkarlarıyla bir araya gelince İngiltere adanın Yunanistan'a verilip verilmemesi konusunu tartışmaya başladı.

Ekim 1915'te İngiltere resmen Kıbrıs'ı savaşa kendi koşullarıyla katılması şartıyla adayı Yunanistan'a vermeyi teklif etti. Bu teklif İngiltere'nin adayı uluslararası stratejik planları dışında tuttuğunun en açık göstergesiydi. Kaldı ki bu tarihe kadar olan dönemde İngiliz idaresi adaya neredeyse hiç yatırım yapmamıştı ve Avam Kamarasında yapılan tartışmalarda söz Kıbrıs'a geldiğinde bazı parlamenterler "*Kıbrıs'ın İngiltere için büyük bir yükümlülük olduğunu ve Kıbrıs'tan vazgeçilmesi gerektiği*" yönünde düşünceler belirtiyorlardı[33]. I. Dünya Savaşı sırasında durumu çok tartışılan Kıbrıs'ın kısa bir süre içinde İngiltere için önemli olduğu ve verilmemesi gerektiği anlaşıldı. Kıbrıs'ın terk edilmesi telafisi olmayacak sonuçlara neden olabilirdi. İngiltere bu kararında kısa bir süre sonra haklı çıkacaktı.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü İngiliz İmparatorluğu'nun bölgede denetimi daha da sıklaştırması için hem bir fırsat hem de zorunluluk oldu. İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları ve sorumlulukları, sahip oldukları düşünüldüğünde elindeki hiçbir koloniyi kaybetmemek için müthiş bir çaba sarf ettiğini ifade edebiliriz. Kaybetmemesi gereken en önemli yerlerin başında da Kıbrıs gelmekteydi. Hala arka plandaydı ancak 1. Dünya Savaşının temel nedenlerinden birisi olan Ortadoğu petrollerine coğrafi konum olarak çok yakın bir

[31] "Causes of the Cyprus Trouble", **The Guardian**, 24 June 1912, s.8.
[32] "*Rusya'nın, Türkiye'den aldığı Kars ve ve savaş sırasında Ermenilere verilmiş olan geri vermesi halinde İngiltere'nin Kıbrıs'ı Osmanlı İmparatorluğuna iade edeceğine ilişkin 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma sona ermiştir*". George Hill, **A History of Cyprus**, Vol IV: The Ottoman Province, The British Colony, 1571-1878, Cambridge University Press, 1952'den akt., Ersi Demetriadou, **a.g.e**., s.13.
[33] "The Kongo State and Anglo-Egyptian Territory", House of Cyprus Debates, Sir A. Rollit Remarks, Quotes. **The Guardian**, 11 August 1903, s.8.

yerdeydi ve bu nedenle önemi daha sonra artabilirdi[34]. *Royal İnstitute of İnternational Affairs* kolonilerle ilgili bir makalesinde Kıbrıs'a şu şekilde bir atıfta bulunur. "*Birçok koloni stratejik olarak olumsuz anlamda büyük öneme sahiptir. Bunlara sahip olmak saldırılara karşı bir üs olarak kullanılması, sevkiyat amaçlı kullanılması, ya da imparatorluğun diğer hayati amaçları için kullanılmasının önünde engeldir*"[35]. İngiltere bir şekilde Ortadoğu nedeniyle Kıbrıs'a ihtiyaç duyabileceğinin bilincindeydi.

1921 yılında Bolşevik Rusya ile Mustafa Kemal liderliğindeki Türkiye arasında imzalanan bir anlaşma ile Kars ve Ardahan Türkiye'ye bırakılmış ancak adayı ilhak etmiş olan İngiltere adadan vazgeçmemişti. İngiltere Anadolu'daki Türk-Yunan savaşı sırasında Yunanistan'a destek vermiş, Türkiye'nin galip gelmesi üzerine ise 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan anlaşmasında adanın kendisine ait olduğunu Türkiye'ye ve Yunanistan'a kabul ettirmişti[36]. Hemen ardından 1925 yılında Kıbrıs'ı koloni idaresine bağladı. Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın Enosis taleplerine karşı bu kez "ada Osmanlılara aittir" tezini öne süremeyeceğine göre ada üzerinde milliyetçi ayaklanmalara karşı daha disiplinli bir yönetim anlayışı benimsemek durumunda kalabilirdi. Kıbrıs'ın İngiltere'nin Ortadoğu, Kuzey Afrika'daki mandaları, deniz üslerini ve en önemlisi "Port Said" ve Süveyş Limanın kontrol eder konumda olması önemini halen koruduğuna dair önemli bir işaretti ve bu nedenle kesin egemenlik altında bulundurulması şart görünüyordu.

Her ne kadar Kıbrıs'ı bir üs olarak kullanmayı tercih etmese de İngilizler Kıbrıs'ı hâkimiyet altında bulundurma yolunu seçiyor ve adanın gelecekte bir gün önem kazanacağı ihtimalini her zaman göz önünde bulunduruyorlardı. Bu zamana kadar yapılan açıklamalar ve özellikle 1. Dünya savaşında adanın Yunanistan teklifi İngiliz politikasının adayı tamamıyla egemenlik altında tutmak yönünde net olmadığını gösterirken İngiltere'nin bu tarihten sonra adaya tam egemen olmak istediğini anlıyoruz[37]. İngiltere adaya tam egemen olma gayretinde iken Türkiye

[34] Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sonrası petrol zengini Ortadoğu'da en fazla sömürge sahibi olan devlet İngiltere idi. Savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin bölgedeki toprakları paylaşılırken İngiltere stratejik açıdan da önemli olan bu petrol zengini bölgeleri hâkimiyeti altına almıştı.

[35] "The British Empire", **Royal İnstitute of İnternational Affairs**, London, 1937, s.166'dan akt., S.B. Rosenbaum, **a.g.e**., s.30.

[36] "Turks and Cyprus", **The Observer**, 20 May 1923, s.13.

[37] 1929 yılında Kıbrıs Müftüsü, Ermeni Başpiskopos'un da desteğiyle İngiliz idaresine Enosis'i kınayan ve eleştiren bir "memorial" gönderir ve Enosis'in adanın geleceğine olumsuz etki edeceğine

Lozan anlaşmasında vazgeçtiği Kıbrıs için yeni siyasetini İngiliz idaresinin devamından yana belirlemişti. Ayrıca adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin de Türkiye'ye göç etmesini teşvik amacıyla yeni bir yasa çıkarmıştı[38]. Ayrıca Türkiye bu amaçla 1925 yılında adada konsolosluk hizmetleri vermeye başlayacaktı.

İngiltere stratejik olarak adayı elde tutma politikasını benimserken ve bu amaçla ada üzerindeki denetimlerini artırma yolunu seçerken diğer taraftan Enosis taraftarı Kıbrıslı Rum siyasetçiler ve Kilise toplumu İngiliz idaresine karşı direniş için teşvik ediyordu. 1929 Dünya ekonomik bunalımı nedeniyle zor bir dönem geçiren Kıbrıs'ta Yasama Meclisinde gümrük vergilendirmesi ile ilgili bir yasa konusunda uzlaşmazlık çıkınca ve İngiliz idaresi bu değişikliği dayatınca Kilise uzun zamandır aradığı fırsatı yakalamış oldu. 21 Ekim 1931 yılında 1878 İngiliz idaresinden bu yana Enosis taraftarları ilk kez tüm adayı kapsayan geniş çaplı ve katılımlı bir isyan organize etti[39]. Ekonomik zorlukların ve dayatmaların yarattığı politik iklimde ortaya çıkan isyanın amacı, Enosis konusunda İngiliz idaresinin ve dünyanın dikkatini toplamaktı[40]. Vali konağının yakılmasının ardından, isyanın diğer şehirlere de yansımasından büyük endişe duyan koloni idaresi Mısır'dan takviye kuvvetler çağırmak durumunda kaldı ardından da olağanüstü önlemler alma yoluna gitti. Ardından seçilmiş yasama meclisi askıya alındı ve İngiltere adayı doğrudan koloni idaresine bağlayarak denetimlerini daha da sıklaştırdı.

Koloni idaresinin aldığı olağanüstü önlemlerden Türkler de etkilendi, ancak Türklerin daha endişelenmelerine neden olacak olan durum, bu isyanın kendileri açısından çok büyük bir gözdağı niteliği taşımasıydı. İngiliz idaresinin son bulmasını talep eden Rumlar benzer bir isyanı Türklere karşı da başlatabilirlerdi. Bu isyan neticesinde ilk kez ciddi anlamda Türkler sıranın kendilerine de geleceğini idrak etmeye başladılar. Aslında Türkler geçmişe baktıklarında ve balkanlarda ve Girit'te Müslümanların yaşadıklarını göz önünde bulundurduklarında Rumların adadan

---

dair uyarılarda bulunur. Azınlık olarak hem Türkler ve çok az da olsa Ermenilerin adadaki Yunan liderlerinin Enosis demeçlerinden rahatsızlık duyduklarını ve adanın geleceğiyle ilgili kendilerinin de bir anlamda söz söyleme hakkına sahip olduklarını ifade etmeye çalışştıklarını göstermesi bakımından bu bildiri önemlidir. Bkz. Owen Tweedy, **a.g.m.**, s.767.

[38] İngiltere, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişkileri ayrıntılı inceleyen bir çalışma için bkz. James A McHenry,. **The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939: The Political and Diplomatic Interaction Between Great Britain, Turkey and the Turkish Cypriot Community**, Garland Press., New York, 1987.

[39] "All Cyprus in Revolt", **The Guardian**, 23 October 1931, s.9; "Cyprus Mobs Fight for Union With Greece", **The New York Times**, 23 October 1931, s.1.

[40] "Cyprus Asks Attention", **The New York Times**, 24 October 1931, s.7.

kendilerini göndermek için ileride çaba harcayacağını kavramaları güç değildi[41]. Bu nedenle aslıda Türklerin İngiliz idaresinden daha çok endişelenecek sebepleri vardı. Kıbrıslı Rumların Enosis faaliyetlerine yönelik Türklerin nasıl bir tavır aldığı ile ilgili ilginç bir gelişme, 1929 yılında Kıbrıs Müftüsü Ermeni Başpiskopos'un da desteğiyle İngiliz Sömürge idaresine "*Enosis'i kınayan ve eleştiren*" bir bildiri göndermesi ve Enosis'in adanın geleceğine olumsuz etki edeceğine dair uyarılarda bulunması üzerine yaşanır[42]. Benzeri uyarılar, 1950 sonrası Enosis siyasallaşmaya başladığında da Türkler tarafından sürekli olarak dile getirilecekti. Azınlık olarak hem Türkler ve çok az da olsa Ermenilerin adadaki Yunan liderlerinin Enosis demeçlerinden rahatsızlık duyduklarını ve adanın geleceğiyle ilgili kendilerinin de bir anlamda söz söyleme hakkına sahip olduklarını ifade etmeye çalışmıştı[43]. Başka bir açıdan bakmak gerekirse bu isyan neticesinde her iki toplumun da kendi kimliklerine daha sıkı bağlanmaya başladığını, bu durumun yarattığı gergin atmosferin ise II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde adaya hâkim olduğunu kolaylıkla ifade edebiliriz.

İngiltere, koloni idaresinden sonra Enosis konusunda yaşadığı krizlere rağmen ada idaresinden vazgeçmedi. Bu ısrar, II. Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin bu politikasında ne denli haklı olduğunu gösterecekti. Savaşın son yıllarına kadar olan dönemde İngiltere Enosis'e karşı çok sert ve katı bir politika izledi. Bu dönem boyunca izlediği siyaseti de "*Benevolent Autocracy*" olarak nitelendirdi ve genellikle bu politikadan taviz vermedi. İsyan sonrası adayı ağır totaliter bir anlayışla idare eden İngiltere için II. Dünya Savaşı İngilizler için Kıbrıs'ta bir soluk alma dönemi oldu. Savaş için çok sayıda Rum İngilizler safında savaşmak için gönüllü oldu. Ekonomik olarak ve iç savaşta İngilizlere bağımlı olan Yunanistan ise Kıbrıs konusunu gündeme getirmemeye özen gösterdi. Kilise de benzer bir tavır sergiledi, hatta İngilizlerin yanında savaşmaları için Kıbrıs Rum toplumunu cesaretlendirdi.

---

[41] Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasındaki savaş, ardından gelen Girit'in bağımsızlığı… Balkan savaşları ve ardından Girit'in Yunanistan'a katılması Kıbrıs'taki Enosis taleplerinin doruğa ulaşmasına neden olmuştu. **PRO CO 67/166** "Goold-Adams to Secretary of State For Colonies", April and May 1912'den, akt. Reed Coughlan & William Mallinson, **a.g.m**., s.578.

[42] Owen Tweedy, "Enosis: The Outbreak in Cyprus", **Fortnightly Rewiew**, 130, 1931, December, s.767.

[43] Ancak burada altı çizilmesi gereken çok önemli bir nokta vardır. Özellikle Enosis hareketi siyasallaşmaya ve ardından terör eylemlerine geçinceye kadar olan dönemde İngiliz idaresi adada yaşayan Türklerin Müslüman kimliğini ön plana çıkarır. Bu durum, milliyetçiliğin Türkler nezdinde henüz Rumlar kadar etkili olmadığını kanıtlamaktadır. Türkler nezdinde milliyetçilik Rumlara karşı bir milliyetçilik olarak 1950'li yıllardan itibaren gelişme kaydedecektir.

İngiltere'nin uluslararası atmosferdeki siyasi konumuna bakmak gerekirse, II. Dünya Savaşı öncesi özellikle Almanya'nın çok güçlenmesi ve Avrupa üzerinde ciddi bir hakimiyet kurmaya başlaması, savaş sonrası ise Amerika'nın yeni süper güç olarak sahneye çıkması, Komunizmin etkili olmaya başlaması ve Soğuk Savaş koşulları İngiltere'nin dünya üzerindeki egemenliğinin son bulmasına neden olan önemli gelişmelerdi. Artık eski siyasi ve ekonomi gücünden ve etkisinden yoksun olan İngiltere'nin Rusya, Amerika, Almanya gibi güçler varken dünya siyasetine yön verecek iradeye sahip değildi. Dünya hızla değişiyor, yeni rejimler ve ideolojiler güçleniyor ve dolayısıyla yeni süper güçler sahneye çıkıyordu, bu değişimden ve dönüşümden elbetteki en başta İngiltere etkilendi ve siyasetini değiştirmek durumunda kaldı. Artık tüm dünya üzerindeki koloniler üzerindeki egemenliğin devam ettirilemeyeceği, buralarda yükselen milliyetçiliğin İngiliz ekonomisini ağır tahribata uğratabileceği ilk göz önünde bulundurulan durumdu.

1945 yılında yapılan seçimlerde İngiliz siyasetinin en önemli aktörlerinden Winston Churchil'in iktidarını kaybetti. Seçimlerden sadece üç ay öncesinde hala dünyanın süper gücü olarak kalmaya devam eden İngiltere ve onun gücünün simgesi Churchil artık yoktu. Yeni iktidara gelen İşçi Partisi lideri Clement Attlee'nin iddiası, ekonomik refahı yeniden sağlamak, geniş çaplı bir ulusallaşma ve sosyalist bir dış politika idi. 1947 yılında İngiltere, en büyük kolonilerinden birisini "*güzergahı boyunca elde ettiği ticari gelirler sayesinde dünya hakimiyeti kurduğu*" Hindistan'ı terketti[44], ardından ekonomik olarak ayakta kalabilmek için tüm dikkatini vermek durumunda kaldığı Ortadoğu'daki en büyük üssü Mısır'da yükselen milliyetçilik, burada daha fazla kalamayacağı sinyallerini vermeye başladı.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngiltere'nin Mısır'dan yakın bir zamanda tamamen ayrılması gerekebileceğinin farkına varan Dışişleri Bakanı

[44] 1947 yılında Britanya İmparatorluğu en önemli sömürgesi Hindistan'dan ayrılmak durumunda kalmış ve bu durum sömürgecilik tarihinde müthiş bir dönüm noktası olmuştu. En büyük sömürgesi elden çıkınca İngiltere çözülmedi, aksine değişen duruma kolay uyum sağladı. George Boyce, İngilizlerin sömürgelerden çekilme durumunda kalmadan önce ya da kaldıktan sonra mutlaka bir başka ihtimallerinin her zaman hazır olduğunu ifade eder. Ayrıca politikaya yaklaşımlarının kalıplaşmış teorilerden ziyade değişen koşullara kolay uyum sağlamaya yönelik olduğunu düşünen Boyce, bu esnekliklerinin çok güçlü olmasının, çok yıkıcı savaşlara girmemelerinde en önemli özelliklerinden birisi olduğunu ifade eder. Bu yaklaşımlarının bir başka önemli artısı ise sömürgelerinden ayrılırken dahi mümkün olan en az kayıpla ve tüm bağlarını koparmadan ayrılabilmesindedir. Örneğin İngiltere ayrıldığı kolonileriyle ticari ilişkilerini devam ettiriyor, birçok koloni de Commonwealth'e bağlı kalmayı ticari ortaklık yapmayı kabul ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. D. George Boyce, **Decolonization and the British empire (1775-1997),** London, 1999, s. 269-270'ten akt., Robert Johnson, **a.g.e**., s.185.

Antony Eden'in en büyük endişesi Kanal bölgesindeki petrol trafiğinin tehlikeye girmesi olasılığıydı[45]. Mısır bölgede hakimiyet kurmada en önemli üstü ve İngiltere Hindistan sonrası tüm dikkatini verdiği Ortadoğu'ya hakim bir yer olan Mısır'da ve Süveyş bölgesinde mümkün olduğunca kalmalıydı, ayrıca Batının güvenliği için de buradaki hakimiyet çok önemliydi[46]. Bölgede etkili olmak için Mısır'daki üslerini devam ettirmeliyidi, ancak burada yükselen milliyetçilik ve Sovyet desteğine çözüm üretmede büyük sıkıntı yaşayacaktı.

1946 yılında iktidardaki İşçi Partisi Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Bakanlar kurulu gizli oturumunda yapmış olduğu açıklamasında Akdeniz'de İngiliz varlığının hayati önemine şu şekilde vurgu yapıyordu: "…. *Eğer Akdeniz bölgesinde fiziki olarak bulunamazsak bu bölgede bulunan devletler, Doğu Avrupa'da olduğu üzere, totaliter rejimin boyundurluğuna girebilir. Ayrıca en önemli ihtiyacımız Irak petrollerinden dolayı Ortadoğu'daki konumumuzu da güçlendirmeliyiz*"[47]. İşte bu politika gereğince Kıbrıs'ın önemi gün geçtikçe artıyordu. İngiltere, Ortadoğu'daki en büyük üssü Mısır'ı kaybetme riski gündeme geldiğinde, arka planda tuttuğu Kıbrıs'ı Ortadoğu politikasının merkezine yerleştirmeye başlayacak ve adada yükselmeye başlayan Rum milliyetçiliğe rağmen egemenliğini kesinlikle devam ettirme strtatejisini benimseyecekti. İngiltere ekonomik olarak ayakta kalmak istiyorsa Ortadoğu'daki hakimiyetini devam ettirmek durumundaydı[48], bunun için de bölgede askeri üsse ihtiyacı vardı. Mısır yerine alternatif olarak Kıbrıs hazırlanmaktaydı ve ilk aşamada düşünülen "*Kıbrıs'ın bütününün bir üs*" olarak egemenlik altında bulundurulması gerektiğiydi. Gelişmeler üzerine bu politika değişecek "*Kıbrıs'ta bir üs*" politikasına dönüşecektir.

Bu çalışmanın amacı, İngiltere'nin 1950-1960 yılları arasında Kıbrıs'ta nasıl bir siyaset izlediğini ve 1960 yılında adaya neden bağımsızlık vermek durumunda kaldığını tarihsel verilere dayanarak ortaya koymaktır. Bu dönem gerçeklerinin daha

---

[45] Robin Feden "Key To The Troubled Middle East", **New York Times**, , 11 March 1951, s.5.
[46] Robin Feden, **a.g.m**., s.5.
[47] İngiltere, bu endişesinde çok da haksız sayılmazdı. 1945 yılında Ortadoğu'daki en büyük petrol üreticilerinden İran'ın kuzeyinde. Komünist bir rejim yürürlüğe koymaya çalışan Stalin 1949 yılında Şah'a karşı gerçekleştirilen suikast girişiminin de arkasındaydı. Eğer Stalin Ortadoğu'yu kontrol altına alabilirse, Avrupa'nın batısını da petrol vasıtasıyla dize getirebilirdi. Tıpkı gizli planlarında Hitler'in de Rusya'yı yendikten sonra yapmaya çalıştığı gibi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brendan O'Malley-Ian Craig, **The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion**, I.B.Tauris, London, 2001, s.3-4.
[48] William Wallace, "British Foreign Policy after the Cold War", **International Affairs**, Vol.68, No.3, July, 1992, s.432.

iyi anlaşılması bugün bölünmüş ve birleşme sancıları yaşayan Kıbrıs'ın da daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bugünkü sorunun temeli, 1950 ile 1960 yılları arasında İngiltere'nin uygulamış olduğu politikadan kaynaklanmaktadır. İşte bu tez çalışması bugünkü toplumların ayrılıklarının kökleştirildiği İngiliz idaresini ve İngiliz idaresinin Kıbrıs'taki çıkarlarını incelemektedir. Bu amaçla bu çalışma bazı sorulara yanıt aramaktadır. Öncelikle İngiltere 1878 tarihinde Kıbrıs'ı neden aldı, I. Dünya Savaşı sırasında neden Yunanistan'a vermeyi teklif etti. II. Dünya Savaşı sonrası Kıbrıs, İngiltere için neden hayati önem kazanmaya başladı? Tarihsel süreçte İngiltere, adada yükselen Rum milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğini teşvik etti mi? 1950 sonrasında siyasallaşmaya başlayan Enosis'e karşı İngiltere, gerçekten adanın Taksimi politikasını savundu mu? Türkiye'nin soruna dahil edilmesi süreci nasıl yaşandı. Sadece Türkiye değil ayrıca NATO, BM ve Amerika Kıbrıs sorununa hangi koşullarda ve hangi amaçla dahil oldu. Nasıl oluyor da 1958 yılı sonuna kadar olan dönemde Türkiye Taksim, Yunanistan Self determinasyon ve İngiltere Kıbrıs'ta egemenliğin kendisinde kalması koşuluyla geniş çaplı özerklik tezlerini savunurken birkaç ay içinde taraflar tüm bu iddialarından vazgeçerek bağımsız Kıbrıs'a razı geldiler? Amerika'nın Kıbrıs'ın bağımsız olmasında bir etkisi var mıdır? Hangi koşullarda İngiltere Bir üs olarak Kıbrıs siyasetinden Kıbrıs'ta bir üs siyasetini benimsemek durumunda kaldı?

Bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde İngiltere'nin Kıbrıs'taki idaresine son verecek gelişmelerin esas nedeni Enosis ve tarihsel kökenleri incelendi. Ardından III. Makarios ile birlikte Enosis düşüncesinin Kıbrıs Rum toplumu nezdinde kitleselleşmeye başlaması süreci ve Yunanistan'ın Enosis için İngiltere'ye gayri resmi başvuruları konu edildi ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle Enosis konusunda neden katı bir politika izlediğinin gerçek nedenleri ortaya konulmaya çalışıldı. II. Bölümde siyasi baskılara alternatif olarak Yunanistan ve Makarios'un Kıbrıs'ta terör eylemlerini başlatması ve İngiltere'nin terör eylemlerine karşı Londra'da düzenlemiş olduğu konferansın öncesi ve sonrası Türkiye ve Yunanistan açısından ele alındı. Konferans sonrası İngiltere'nin Makarios'la uzlaşma çabaları ve terörü sonlandırmak için verdiği tavizler anlatılmaya çalışıldı. III. Bölüm'de Makarios'un sürgünü ile noktalanan bu görüşmelerin ardından adadaki atmosfer ve Ortadoğu'da İngiltere'nin yaşadığı Süveyş Krizi gölgesinde sunduğu anayasal tekliflerle, Türkiye'nin Kıbrıs Sorununda

Taksim politikasıyla Enosis'e alternatif olarak cesaretlendirilmesi süreci ortaya konulmaya çalışıldı. Ayrıca bu bölümde Taksim'in Türkiye'de kitlesel bir slogana dönüşmesi ve Kıbrıs'ta taraflar arasındaki ayrılıkların başlaması konu edinildi. Son bölümde bir üs olarak Kıbrıs yerine Kıbrıs'ta bir üs stratejisini değerlendirmeye alan İngiltere'nin Kıbrıs sorununu çözmek amacıyla ortaya koyduğu yeni plan önerileri ve adadaki egemenliğini devam ettirme gayretleri incelendi. İngiltere'nin sürecin sonunda nasıl bir çıkış bulduğu anlaşılmaya çalışıldı. Araştırmamız temel olarak İngiltere'deki "Public Record Office" belgelerine ve dönemin İngiliz gazetelerine dayanmaktadır. TBMM Zabıt Cerideleri ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile olan resmi yazışmaları bu tez çalışması için yardımcı kaynaklar niteliğindedir. Özel arşiv belgeleri ve özellikle 1955-1960 dönemini yaşamış ve doğrudan bu dönemde etkili olan kararları alan kişilerin anılarından da ayrıca yararlanılmıştır. İkincil kaynaklar olarak ise çok sayıda kitap ve makale incelenmiş ve buradan elde edilen bilgilerle tez çalışmasına bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır.

I- KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ ve İNGİLTERE'NİN POLİTİKASI

A- TARİHSEL SÜREÇTE KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ

1- Kıbrıs'ta İngiliz Egemenliği, Enosis ve Türklerin Tepkisi

Ortaya çıkmasında dinsel ve tarihsel nedenler olan "Enosis", Yunan Megali İdea[1]'sının değişmeyen hedeflerinden birisidir ve adanın Yunanistan'la birleşmesi anlamına gelmektedir. Denilebilir ki Kıbrıs sorununun esas nedeni Kıbrıs'taki Ortodoks kilisesi ve Yunanistan'ın söz konusu Enosis talebidir ve bu, bir anlamda Yunan millet yaratma idealinin "*nation-building*" bir parçasıdır[2]. İngiliz idaresi döneminde sıklıkla gündeme gelen Enosis, Osmanlı Devleti dönemindeki Yunan

[1] Megali İdea Yunanca "Büyük Fikir" anlamına gelmektedir. Yunan şair ve ulusal kahramanlarından Rigas Ferreros ilk kez Megali İdea haritasını çizmiş ve bu haritada Anadolu'nun büyük bir kısmı, İstanbul, Ege Adaları, Girit, Rodos, Kıbrıs Yunan toprakları olarak gösterilmiş ve tüm bu bölgeler alınması gereken yerler olarak ifade edilmiştir. Amerikalı tarihçi Christopher Hitchens'a göre, Osmanlılardan bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın genişleme projesi dâhilinde, Atina, Teselya, Girit'in bir kısmı ve Yunan adaları elde edilmiş ancak Makedonya, Trakya, Sisam Adası, 12 Adalar alınamamış, alınması hedeflenmişti. Bu amaçla Enosis idealinin sahip olmayı hedeflediği yerlerden birisi de Kıbrıs'tı. Özellikle yakın tarihte Girit'te Enosis'in gerçekleştirilmesi Kıbrıs'ta da bu yöndeki motivasyonu artırmış ve II. Dünya Savaşı sonrasında yoğun bir şekilde self-determinasyon atmosferinde kilise tüm dikkatini Kıbrıs Rum toplumuna bu yönde bir bilinç aşılamaya vermişti. İngiliz idaresinin bir belgesi aslında durumu özetliyor: "*Kıbrıslı Rumların Türklere karşı bir düşmanlığı var, bu kesin. Enosis'le adayı Yunanistan'a bağlamak istiyorlar, oradan da Megali İdea yapmak istiyorlar*". **PRO/ C.O.883-6**. Diğer taraftan Enosis'e karşı İngiltere ve Türkiye'nin genel yaklaşımları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sir George Hill, **A History of Cyprus**, Cambridge University Press, London,1952. Kıbrıslı Rum Sosyolog Kyriacos C. Markides ise Yunan Megali İdeasını, "*tüm Yunanlıların Bizans İmparatorluğunun yeniden canlandırılacağı ve tüm Yunan topraklarının bir kez daha büyük Yunanistan bayrağı altında birleşeceği hayali*" olarak tanımlar. Markides, bu Panhellenik ideolojiyi İstanbul'un Türkler tarafından alınmasına kadar götürür. Ayrıca Markides'e göre Kıbrıslı Rumlar kültürel ve tarihsel olarak Yunan olduklarını düşündükleri için Megali İdea geniş kitlelere hitap etmiştir. Ayrıca"*Yunanistan'la birleşmek için halk savaşmaya çağrıldığında onları ayaklandırmak için çok çaba sarf etmesi de gerekmiyordu*" yorumunda bulunan Markides, Enosis'in kilise değil eski Bizans uygarlığını canlandırmak isteyen Yunan entelektüellerinin zihninden çıkmıştı. Kilise toplum nezdindeki etkisiyle de zamanla bu hareketin öncüsü olmuştur. Markides'in değerlendirmeleri ve karşılaştıma için bkz. Vamık D. Volkan, **Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict**, çev. Berna Kılınçer, Everest yay, 2008, s.31; Kyriacos C. Markides, Rise and Fall of the Cyprus Republic, Yale University Press, US, 1977.

[2] Christopher Hitchens, **Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger,** Verso yay., Londra, 1997, s.33.

bağımsızlık mücadelesi dönemine kadar götürülebilir[3]. Dolayısıyla hareketin ilk başlangıcı 1821 olarak değerlendirilebilir[4]. Bu tarihte Avrupa'nın desteğiyle Yunanlılar Mora'da ayaklandığında aynı zamanda hem Kıbrıs hem de Girit'te aynı yönde bir beklenti oluşmuş ancak adada Osmanlı egemenliği devam ettiğinden bu beklenti ciddi bir etki yaratmamıştı[5]. Osmanlı döneminde psikolojik olarak Kilise tarafından Kıbrıs Rum halkının zihinlerinde yaratılmaya çalışılan Enosis düşüncesi İngiliz egemenliği döneminde kilise ve aşırı sağcılar tarafından sözlü olarak talebe dönüşecek ve tüm İngiliz İdaresi boyunca artarak devam edecektir. Buradan hareketle Enosis'in bir Anglo-Cypriot (İngiliz-Kıbrıs) bir sorun olduğu kolaylıkla ifade edilebilir.

1878'de ada idaresi İngiliz İmparatorluğu'na geçtiğinde, Yunanistan ve adadaki Kıbrıslı Rum ileri gelenlerine göre bu durum Enosis için bir umut sayılabilirdi[6]. Bu amaçla çeşitli defalar sözlü olarak İngiliz idaresine etkisiz taleplerde bulunan Kilise ve Kıbrıs Rum toplumu liderleri, 1893 yılına gelindiğinde İngiliz Yüksek komiserine bir dilekçe yazarak Yasama Meclisinde Enosis'in tartışmaya açılması önerisinde bulunur. Durumu İngiltere'ye danışan adadaki Yüksek Komiser ise şöyle bir yanıt alır: "*Yasama meclisinde böylesi bir durum ortaya çıkacak olursa, size nasıl bir tavır alacağınız konusunda özel talimat vermemize gerek yoktur. Kıbrıslı Rumlar gayet iyi bir şekilde farkındadılar ki Kıbrıs Yunanistan'a verilemez. Çünkü Rumların olduğu kadar Türklerin de böylesi bir*

[3] Osmanlı Devletinden itibaren adanın İngiliz İmparatorluğu açısından ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. "The Story of Cyprus: Legend and Fact before the Conquest", **The Times**, 24 May, 1912, s.33; "Cyprus Under British Rule", **The Times**, 24 May, 1912, s.32.

[4] Nancy Crawshaw, "The Future of Cyprus, A Clamour for Union", **The Guardian**, 9 July 1952, s.6.

[5] Osmanlı İmparatorluğunun uyguladığı "millet" sistemi, adadaki Ortodoks kilisesine toplum üzerinde etkili olma izni veriyor ve Osmanlı Devleti Kıbrıs Rum toplumunu kilise üzerinden kontrol ediyordu. Bu durum tarihsel süreçte kilisenin halk nezdinde ciddi bir otorite halini almasına imkân vermiş ve Enosis'in kilise tarafından savunulması bu hareketin halk nezdinde de kilise aracılığıyla etkili olmasına neden olmuştur. Buradan hareketle Enosis'in bu kadar kolay taraftar bulmasında kilisenin toplum üzerindeki olağanüstü otoritesi en önemli neden olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert F. Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959**, Oxford University Pres, London, 1998, s.5-6. Ayrıca bkz. Owen Tweedy, "Enosis: The Outbreak in Cyprus", **Fortnightly Rewiew**, No.130, November 1931, s.766.

[6] Ada idaresinin İngilizlere geçmesinden kısa bir süre sonra 22 Temmuz 1878'de İngiliz General Wolseley'in Larnaka'ya üzerinden adaya geldiğinde onu karşılayanlar arasında bulunan Kitium Piskosu sözlü olarak Kıbrıs'ın daha önce Yunan adaları örneğinde olduğu üzere Yunanistan'a verilmesi talebinde bulunmuş, yeni sömürge idaresinin Kıbrıslı Rumlar tarafından kabul edilmesinin ancak bu şartlarda kabul edilebileceğini vurgulamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Owen Tweedy, a.g.m., s.766; Sir George Hill, **a.g.e.**, s.297.

durum için rızası gerekmektedir"[7]. Kısa bir süre sonra İngiliz İdaresi, 1897 yılında Osmanlılar ve Yunanlılar arasında çıkan savaşın etkilerinin adaya yansıyabileceği endişesiyle Enosis konusunda toplumsal bir baskı altında kalacaklarına kanaat getirmiş ve Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki husumeti tırmandıracak toplantı, miting vb. tüm faaliyetlerin yasaklanmasını resmi gazetede verdiği talimatla ortaya koymuştu.

1907 yılında Churchill Sömürgeler Bakanlığı Sekreteri olarak adayı ziyaret ettiğinde karşılaştığı Enosis talepleri karşısında şöyle bir konuşma yapmıştı: "*Yunan kökenli Kıbrıslılar için anavatanları olarak gördükleri Yunanistanla coşku, gayret ve samimiyetle birlikte hareket etme ideali doğal karşılanmalıdır. Bu tür duygular Yunan milletine özgü asil ve vatansever bağlılık gösteren duygulardır…Şunu ifade edebilirim ki tarafıma iletilen düşünceler İngiliz hükümetinin saygıyla karşılamakta tereddüt etmeyeceği türdendir*"[8]. Churchill her ne kadar konuşmasının detaylarında adanın gerçek sahibinin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu bu nedenle Kıbrıs'ın kaderinin belirlenmesinin İngiliz İmparatorluğunun inisiyatifinde olmadığını ortaya koymaya çalışmış olsa da bu sözleri ateşli Enosis taraftarlarını yüreklendirmeye yetiyordu[9]. Enosis taraftarları için bir vaat olarak değerlendirilebilecek bu konuşmada aynı zamanda Churchill, adada iki farklı etnisitenin yaşadığına dikkat

---

[7] "Meade to Fairfield", 11 February 1893, **PRO CO 67/79**'dan, akt., Reed Coughlan & WilliamMallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies**, no. 41, June, 2005, s.577.

[8] Christopher Hitchens, **a.g.e**, s.34. Ayrıca Churchill'e iletilen mektup için bkz. "Letter of Greek members of Legislative Council, appended to letter of King-Harmonto Secretary of State for Colonies", **PRO CO 67/149**, 21 Ekim 1907. Churchill'in bu ziyareti, Yunan okullarında onun Enosis idealine sıcak baktığı şeklinde yorumlanıyordu. Bkz. G.S. Georghallides, "Cyprus and Winston Churchill's 1907 Visit", Thetis, 2-3 (1995), 177-194'ten akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.39; "Mr. Churchill's Visit to Cyprus", **The Guardian**, 22 October 1907, s.7.

[9] Winston Churchill'in Enosis taraftarlarına sempatik gelen bu sözleri İngiliz dış politikasının inceliğini göstermesi bakımından çok önemlidir. 1878 yılından itibaren I. Dünya Savaşına kadar olan dönem boyunca İngiltere, Enosis taleplerine, adanın Osmanlı İmparatorluğa ait olduğu gerekçesiyle razı gelemeyeceğini bildiriyordu. 1914 yılında adayı ilhak ettikten sonra ise İngilizler Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi teklif edecekler ancak Yunanistan kendisinden talep edilenler karşısında bu teklife yanaşmayınca geri adım atacak, Yunanistan kısa bir süre sonra teklife razı geldiğini bildirmesine rağmen adayı vermeyecekti. 1925 yılından sonraki süreçte ise sömürge idaresinin Enosis yönündeki taleplere yine kulak tıkamış olması bu kez adanın Osmanlı İmparatorluğuna ait olması ile açıklanamayacağına göre başka bir gerekçe bulunmalıydı. Bu gerekçe adada yaşayan iki toplum olduğu ve bu nedenle adanın tek taraflı olarak Yunanistan'a bağlanmasının mümkün olmadığı yönündeydi. İşte bu gerekçe ve İngilizlerin uyguladığı iki taraflı politika özellikle 1931 yılında çıkan isyanın altyapısının oluşturan en önemli nedenler arasındadır. İsyanın gerekçelerinden birisini de Enosis taraftarlarının kendilerini ihanete uğramış hissetmeleri oluşturabilir.

çekiyor ve adanın statüsünde yapılacak bir değişikliğin bu iki toplum için de kötü sonuçlara neden olabileceğini vurguluyordu[10].

1912 yılına gelindiğinde adada, Trablusgarb'taki savaş nedeniyle Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında ciddi bir gerginlik yaşanmaya başlamış, sadece 24 Nisan ve 27 Mayıs tarihleri arasında Yüksek Komiser Sir Hamilton Goold-Adams İngiliz Koloni merkezine adadaki politik durum ve yükselen tansiyonla ilgili çok sayıda rapor göndermişti[11]. Taraflar arasındaki gerginliğin ciddi çatışmalara neden olabileceği uyarısıyla gönderilmiş olan bu raporların ciddiyeti kısa bir süre içinde anlaşıldı. 27 Mayıs 1912'de söz konusu savaşının yarattığı gerginlik nedeniyle Türkler ve Rumlar arasında çıkan olaylarda 5 kişi ölmüş 134 kişi yaralanmıştı. Olayların temel nedeni Kilise tarafından teşvik edilen Rumların Türklere yönelik tutumuydu ancak ilginçtir adaya gönderdiği talimatta Koloni İdaresi merkezi bir izin olmaksızın taraflara yönelik herhangi bir tutuklama ya da sürgün olmamasını emrediyordu[12]. Bu tutum şöyle bir sorunun doğmasına yol açıyor: "İngiltere kendisine yönelmediği sürece adada taraflar arasındaki gerginliği önlemede ve gereken önlemleri almada bilinçli olarak mı esnek davranıyordu? Benzer bir durum İngiliz idaresinin sonuna doğru Türk-Rum çatışmalarında da görülecektir. Böylesi bir örnek ilk olması ve İngiliz idaresinin taraflara karşı sonradan geliştireceği tutumlarını anlaşılması açısından çok önemli bir örnektir. Bu çatışmalar müteakip yıllarda devam etmedi -1956 yılına kadar- ancak taraflar arasındaki ayrılıkların ciddi anlamda belirginleşmesinde önemli bir rol oynadı.

---

[10] "Mr. Churchill in Cyprus", **The Times**, October 14, 1907, s.5.

[11] "The Disturbances in Cyprus", **The Times**, 30 May 1912, s.3; "Goold-Adams to Secretary of State for Colonies", April, May 1912, **PRO CO 67/166'**den akt., Reed Coughlan & WilliamMallinson, **a.g.m**., s.580.

[12] Hill'e göre olaylar, Trablusgarb'ta Osmanlı yenilince adada yaşayan Türklerin Limasol'da Rumlar tarafından tahrik edilmesi nedeniyle başlamıştı. Olayların yatışmaması üzerine polis ayaklananları bastırmak üzere ateş açmış olaylar neticesinde 5 kişi yaşamını yitirmişti. Bkz, **PRO CO 67/166** W.N. "*Bolton to Chief Secretary*", 2 June 1912. Reed Coughlan & WilliamMallinson, **a.g.m**., , s.581; Taraflar arasındaki çatışmalar ada tarihinde özellikle 1955 yılından sonra EOKA'nın Türkleri de hedef almaya başlamasından sonraki sürece kadar neredeyse hiç yaşanmamıştı. Osmanlı ve Yunanistan, hatta I. Dünya Savaşı ve Yunanlıların Anadolu çıkarmasında dahi taraflar arasında ciddi gerginlikler yaşanmamıştı. Bu bakımdan bu olaylar ada tarihinde istisnadır ve İngilizlerin bu olaylar karşısında ciddi tedbirler alma ihtiyacında bulunmaması kendi egemenliğine tehdit içeren bir olay yaşanmadıkça harekete geçme kaygısının olmadığının göstermesi bakımından çok önemlidir. 1931 yılındaki Enosis isyanında ise 6 kişi ölmüş, 68 kişi de yaralanmıştı. A. J. Toynbee, "Cyprus, The British Empire and Greece", **Survey of International Affairs**, 1931, s.385'ten, akt., Reed Coughlan & WilliamMallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies**, No. 41, June, 2005, s.581.

Taraflar arasındaki olayların bir başka önemli nedenine Kıbrıslı Türkler açısından bakıldığında "*adanın hala Osmanlıya ait olması*" ve "*bir gün yeniden Osmanlı yönetiminin adaya geleceği umudu*" taşıyan Türklerin, Rumların Enosis talebine karşı psikolojik olarak ciddi bir rahatsızlık duymaya başlaması da bir gerekçe oluşturabilir. Tabii bu gerekçenin koşullarını oluşturan durum, Rumların İngiliz idaresinin bir an önce son bularak adayı Yunanistan'a bağlama düşüncesidir. Bu düşünceyi kuvvetlendiren realite ise adanın hala Osmanlı İmparatorluğuna ait olması Türklerin ayrıcalıklı konumlarının psikolojik de olsa devamını sağlıyordu ancak gerçekte İngiliz hâkimiyetiyle birlikte bu etkinin kaybolmaya başlamasıydı. Kıbrıslı Türklerin, Rumların Enosis taleplerine karşı İngiliz idaresi yanında yer alma çabaları kaybolan bu etkinin bir sonucudur.

I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde ise Kıbrıslı Türklerin Enosis konusundaki endişeleri daha artacaktır. 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere Osmanlı Devleti ile farklı cephelerde savaşıldığı gerekçesiyle adayı tek taraflı olarak kendisine bağladığını açıkladıktan sonra Yüksek Komiser Goold-Adams Koloni İdaresi sekreterliğine, Lewis Harcourt'e, bir mektup yazar ve "*kendisiyle görüşmeye gelen Kadı'nın İngilizlerden adanın Yunanistan'a verilmeyeceğini yönünde güvence talep ettiklerini*" belirtir. Aynı mektupta Goold-Adams ayrıca adadaki Rumların Enosis konusundaki tavırlarının daha da sertleşebileceği uyarısında bulunur[13]. Kendisi için hayati bir önem arz etmeyen Kıbrıs'taki bu iç meselelerle neredeyse hiç ilgilenmeyen Koloni idaresi, ada yönetimine genellikle "*taraflar arasındaki gerginlikten uzak*" durması uyarısında bulunur. 2 Aralık 1914 tarihinde Sir Fiddles bu durumun dikkatle ele alınması gereken bir mesele olduğunu işaret eder[14] ve her iki tarafın taleplerini değerlendirdiği açıklamasında üzerlerinde olan bu baskının adadan vazgeçmelerine neden olmasından korktuğuna dikkat çekmeye çalışır.

Ada idaresi konusunda ve özellikle adanın ekonomik kalkınması konusunda ciddi bir politikası olmayan İngiltere, bilindiği üzere özellikle Mısır'ın alınmasından sonra önemi azalan ve sadece geri planda bir üs olarak nitelendirilen Kıbrıs'ı, Ekim

[13] **PRO CO 67/174** "Goold-Adams to Harcourt", 20 November 1914'ten akt., Reed Coughlan &William Mallinson, **a.g.m**., s.581.
[14] **A.g.m**., s.581.

1915 yılında aynı cephede savaşa girmesi koşuluyla Yunanistan'a teklif etmiş[15] ve bu durum adadaki Enosis taraftarları için büyük bir umut olmuştu. Enosis taraftarlarına göre bu İngiliz İdaresine sürekli olarak yapmış oldukları başvurunun sonucunda gerçekleşmiş bir olaydı ve bu öneri 1907 yılındaki Churchill'in açıklamalarıyla birleştirildiğinde İngiltere'nin politikasının adanın Yunanistan'a bağlanmasını uzun bir süredir İngilitere'nin planları arasında yer aldığı anlamına geliyordu. Kıbrıs'taki Rumlar nezdinde büyük bir sevinç yaratan ve Yunanistan'da Başbakan'ın bu teklife razı gelmesine rağmen İngiltere'nin sunmuş olduğu önerilerin kendileri açısından ağır yükümlülükler getirdiğini düşünen Yunan Kralı Constantine bu öneriyi kabul etmemiş, Enosis taraftarları için ise bu durum büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı.

Savaş sırasındaki bu gelişmelerin ardından Enosis taleplerinin yeniden gündeme taşınması 1919-22 yılları arasında olacaktı. Bilindiği üzere bu yıllar Anadolu'da Yunan işgalinin olduğu yıllardı ve Türkiye'deki bu durum Kıbrıs'taki Rumların Enosis heyecanını kamçılamıştı. Malcolm Stevenson 1921 yılının Mart ve Nisan aylarında İngiliz İdaresine gönderdiği telgraflarda adadaki huzursuzluğa dikkat çekiyor ve taraflar arasında Türk-Yunan savaşı nedeniyle çatışmalar çıkabileceği uyarısında bulunuyordu[16]. Savaş sonundaki Yunan yenilgisi Enosis umutlarını gölgeleyecek, ancak 1923 yılında Lozan anlaşmasıyla Türkiye'nin Kıbrıs'ın İngilizlere ait olduğunu kabul etmesiyle başlayan yeni süreçte ise Enosis talepleri artarak devam edecekti.

Bilindiği üzere İngiltere uzun bir süre adanın gerçek sahibi Osmanlılar olduğu gerekçesiyle Kıbrıs'ta Enosis'e razı gelmediğini açıklamıştı. Adayı ilhak ettikten sonra gönülsüz olarak adayı Yunanistan'a vermeyi teklif etmiş sonra bir kez daha böylesi bir teklifte bulunmamıştı. Lozan anlaşmasını müteakip İngiltere, 1925 yılında adayı Kraliyet taç kolonisi ilan ettikten sonra farklı bir tez benimseyecek ve bu kez Enosis taleplerine "*adada yaşayan diğer bir millet olarak Türklerin de düşüncelerinin de dikkate alınması gerektiği*" tezini savunarak karşı çıkacaktı. Bu tez, İngiliz idaresinin son zamanlarına doğru Kıbrıslı Rumların self determinasyon

[15] "Greece and Cyprus", **The Times**, 22 October 1915; Ayrıca sömürge idaresi bu teklifle birlikte adayı Osmanlı'dan ilhak etmenin ardından adada yaşayan Müslüman Türk nüfusa karşı nasıl bir politika izlediğine aktaran bir makale için bkz. "The Moslems in Cyprus", **The Times**, 4 December 1915, s.7.

[16] Reed Coughlan &William Mallinson, **a.g.m**., s.575.

taleplerine karşı İngilizlerin "*Türklerin de self determinasyon hakkı olmalıdır*" karşı tezini sunmasıyla birleştirildiğinde Türklerin adada Rumlara karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmesinin adadaki İngiliz hâkimiyetinin başladığı ve kesinleştiği bu tarihlere kadar götürülebilir. İngiltere kendi etkisini sürdürmede ve karşı tarafı bu yönde düşünmeye sevk etmede her zaman önemli gerekçeler bulacaktı.

Ada İngilizler tarafından "*Kraliyet Taç Kolonisi*" ilan edildiğinde bundan en az memnun olan taraf şüphesiz Kıbrıslı Rumlar, ada Rumlara devredilmediği için rahat bir nefes alan taraf ise Türklerdi[17]. Enosis'in gerçekleşmemesi ve birdaha gerçekleşemeyeceği düşüncesine kapılan ve toplum nezdindeki otoritesinin kaybolacağı endişesi taşıyan Kilise, İngiliz İdaresine ağır eleştiriler içeren bir mektup göndermişti. Bu protesto mektubuna karşılık İngiliz İdaresinin yanıtı "*Enosis'in gündemlerinde olmadığı*" yönündeydi. Her ne kadar Kıbrıs'ı bir üs olarak kullanmayı tercih etmese de İngiltere, Kıbrıs'ı hâkimiyet altında bulundurmaya devam etmeyi tercih ediyordu. Bu zamana kadar çeşitli zamanlarda yapılan açıklamalar ve özellikle I. Dünya Savaşında adanın Yunanistan teklifi İngiliz politikasının net olmadığını gösterirken İngiltere'nin bu tarihten sonra adaya "*tam egemen*" olmak istediğini anlıyoruz[18]. İngiltere böylesi bir gayret içinde iken Türkiye, Lozan anlaşmasında vazgeçtiği Kıbrıs için siyasetini Sömürge İdaresinin devamından yana olarak belirlemişti.

2- Enosis Amaçlı 1931 İsyanı ve İngiltere'nin Yaklaşımı

I. Dünya Savaşı sonunda adadaki İngiliz İdaresi, diğer tüm kolonilerinde olduğu üzere Kıbrıs'ta da muhtariyet ve nihayetinde bağımsızlık taleplerinin olma ihtimalini göz önünde bulundurmuştu. Bu amaçla adaya yönelik bazı özerklik çalışmalarında bulunmuş ancak bu konuda çok istekli davranmamıştı. Oluşturmuş olduğu Temsilciler Meclisi yoluyla Kıbrısların sorunlarının meclise taşındığını düşünüyor fazlasını vermeyi planlamıyordu. En azından bu yönde kendisini sıkıntıya sokacak bir durumla karşılaşmamış aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz tarzda bir isyan,

[17] "New Status of Cyprus: Proclaimed a Colony", **The Times**, 2 May 1925, s.14.
[18] Owen Tweedy, **a.g.m** s.767.

1931 yılında Enosis için gerçekleştirilen boyutta bir isyan, hiç beklememişti. Aslında Kilise önderliğinde protestolar, bildiriler, dilekçeler, sözlü talepler sürekli olarak gelmeye devam ediyordu[19] ancak olayların terör boyutuna ulaşacağı ve İngiliz idaresini hedef alacağı tahmin edilmemişti.

1931 yılında gerçekleşen ve Enosis amacıyla gerçekleştirildiği kabul edilen bu isyan, 1955-1959 yılları arasındaki EOKA terör döneminin anlaşılması için çok önemlidir. Ancak her ne kadar bu isyanın temel nedeni Enosis olsa da isyanı tetikleyen atmosfer dünya ekonomik bunalımı ve nihayetinde gerçekleşmesinde de yasama meclisinde değiştirilmesi tartışılan bazı yasalar etkili olmuştur. 1929 yılında başlayan ve etkilerini 1930'lu yılların sonlarına doğru göstermeye başlayan dünya ekonomik bunalımı sanayileşmiş ülkelerde yoğun bir şekilde yaşanmasına karşın dünyanın geri kalanında da olumsuz etkilerini hissettirmişti. Dünyanın etkisini en çok hissettiği alan ticaretti ve Kıbrıs'a bu bunalımın etkilerine bakıldığında da bunu görmek mümkündü. Adada Ticari faaliyetleri egemenliği altında bulunduran Rumlar bu krizden en çok etkilenen toplumdu.

İsyanı tetikleyen atmosfere bakacak olursak, İngiliz idaresinin ekonomik darboğazı aşabilmek adına gümrük tarifelerinde değişikliğe gidilmesi yönündeki önergesi üzerine Yasama meclisinde büyük tartışmalara neden olmuş, nihayetinde imparatorluk emriyle bu yasa geçmiş ancak değişikliğe karşı çıkan birçok Rum temsilci de istifa etmişti[20]. Ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşamaya başlayan Kıbrıs'ta ticari kuruluşların da baskısıyla mecliste İngiliz İdaresinden daha liberal ekonomi uygulaması yönündeki talepler karşılanmayınca Kilisenin de cesaretlendirmesiyle aşırı milliyetçi Rumlar zihinlerindeki Enosis düşüncesini bu kez eyleme dökmeye karar verdiler ve bunun için uygun bir zemin aramaya başladılar. 17 Ekim 1931'de Kavanin Meclisi üyeliğinden ayrılan Larnaka Piskoposu Nikedemos Mylonas, üç gün sonra 20 Ekim'de, Limasol'da, kitleleri harekete geçirmek amaçlı kışkırtıcı bir konuşma yapacak ve sözlerini, "*Biz Yunan bayrağı altında hür yaşamak*

[19] Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", **Canadian Journal of Political Science**, Vol.3, No.4, December 1970, s.622.
[20] "Rioting in Cyprus: Government House stormed", **The Times**, 23 October 1931, s.8.

istiyoruz, yaşasın hür halk" diyerek tamamlayacaktı[21]. Bu gelişme isyan öncesi bardağı taşıran son damla olacaktı.

İsyan 21 Ekim 1931'de Lefkoşa'da başladı ve kısa bir süre içinde ada geneline yayıldı. Times isyan günü atmosferini şu şekilde aktarır: "5*.000 kişiye yakın kalabalık bir grup akşam saatlerinde Enosis sloganı atarak ve Yunan milli marşını söyleyerek yağmaladıkları dükkânlardan aldıkları malzemelerle vali konağına doğru yürüdüler. Kalabalık, vali konağının tüm pencerelerini kırdı ve evi ateşe verdi. Vali Ronald Storrs tamamıyla yanan evden güçlükle kaçmayı başardı*"[22]. İsyan özelikle Vali Ronald Storrs'un yapacağı kısa Londra ziyaretinden bir gün öncesi için planlanmıştı. Çok iyi organize edildiği sonradan anlaşılan ve hızlı gelişen bu isyana karşı önlemler alma konusunda İngiliz polisi hazırlıksız yakalanmıştı. İsyanın daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına da engel olamayan Kıbrıs'taki İngiliz idaresi yaşanan diğer olayların ardından Mısır'dan adaya takviye birlikler sevk etmek durumunda kalmıştı[23].

Olayların ardından aralarında Yasama meclisi üyesi Hadgipavlou ve Theodotou'nun da bulunduğu Lefkoşa ve Limasol'daki papazlar, isyanı teşvik ettikleri gerekçesiyle tutuklanmış, ayrıca isyana öncülük ettiği iddia edilen Larnaka piskoposu Nikedemos Mylonas ise sürgüne gönderilmişti[24]. Bununla birlikte dikkat edilmesi gereken önemli gelişmelerden birisi de sürgüne gönderilenler arasında adada giderek güçlenen komünistlerin iki önemli liderinin de olmasıydı[25]. Komünizm, özellikle etkisi kırılmaya çalışılan Enosis'e karşı ekonomik olarak çok büyük sıkıntılar yaşan Kıbrıs Rum toplumunda popülarite kazanacak bir zemin arıyordu ve isyan sonrası koşullarda bu zemini bulması çok zor bir ihtimal de değildi.

---

[21] "The Riots in Cyprus, Bishop of Kition Arrested", **The Times**, 26 October 1931, s.14; Vergi Bedevi, **Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa 1965, s.173.

[22] "Rioting in Cyprus: Government House Stormed", **The Times**, 23 October 1931. Ronald Storrs daha sonra yaptığı açıklamada farklı bir yorumda bulunacak ve buna neden olan olayın 1929 yılında Yasama meclisinde eğitimle ilgili yapılan bir kanun değişikliğinden kaynaklandığını ifade edecekti. Bkz. Reed Coughlan &WilliamMallinson, **a.g.m**., s.586.

[23] "More Riots in Cyprus: Nicosia Quiet, More Troops Arrive", **The Times**, 24 October 1931, s.8; "Further Riots in Cyprus: More Troops Land", **The Times**, 27 October 1931, s.8.

[24] "The Riots In Cyprus: Bishop of Kition Arrested", **The Times**, 26 Ocotober 1931, s.8; Kypros Chrysostomides, **The Republic Of Cyprus: A Study In International Law**, Martinus Nijhoff Press., London, 2000, s.22.

[25] Stanley Mayes, **Makarios: A Biography**, The Macmillan Press, London, 1981, s.67.

Muhtemelen İngiliz İdaresi bunun farkına varmış olacak ki böylesi bir uygulama yoluna gitti.

Olayların ardından Kıbrıs Rum toplumuna hükümet malına zarar verdikleri gerekçesiyle 34,315 Sterlinlik bir ceza kesilmiş, yargılanan 3359 kişiden, 2606'ı hüküm giymişti[26]. EOKA lideri Grivas'ın deyimiyle isyana öncülük ettiği gerekçesiyle "*Kilisenin çanları*" da susturulmuştu[27]. Yunan ve Türk bayrakları ve ulusal kahramanlarının resimlerinin asılmasını yasaklanmış, eğitim sistemi üzerinde ciddi bir denetim sağlamaya çalışan İngiliz İdaresi, müfredattan Türk ve Helen milliyetçiliğini teşvik eden konu ve bölümleri çıkartmıştı. Böylece yönetime tam hakim olma kararında olduğu anlaşılan İngiliz İdaresi ardından basın üzerinde de ciddi bir sansür uygulamasına gitmiş ve 1882'den beridir uygulanan liberal safhaya da son vermişti[28]. Ayrıca kapatılan Yasama Meclisi yerine bir Danışma Meclisi oluşturulmuştu. Kıbrıs toplumunun gerçek anlamda İngiliz sıkıyönetiminden kurtulmaları ise ancak 1960 yılında kurulan cumhuriyetle mümkün olacaktı.

İsyan, İngiliz Parlamentosunda adeta bir deprem etkisi yarattı ve mecliste nedenleleri ile ilgili uzun tartışmalar yapıldı. İsyanla ilgili açıklamalarda bulunan ve bu olayın sadece Kıbrıs'taki Enosis taleplerinden kaynaklanmadığını savunan İngiliz Parlementosunun Milliyetçi kanadının lideri J.H. Thomas, "*tüm dünya çapında imparatorluğu çökerme adına hologanizmin destekelendiğini, İngiliz imparatorluğunun çökmesi halinde ise dünyanın çökeceği*" iddiasında bulunuyordu. İsyanda Vali konağının yakılmasına kadar ilerleyecek Kıbrıslı Rum milliyetçi isyanı tüm dünya çapında İngiliz İmparatorluğuna karşı gerçekleştirilen holiganizmin sadece bir belirtisi olarak gören Thomas, bu isyanın dış düşmanlar tarafından

---

[26] Kypros Chrysostomides, **a.g.e.**, , s.23.

[27] 1931 yılına kadar geçen zaman içinde İngiliz idaresine yazılan dilekçelerde, Londra'ya gönderilen delegelerde Grivas'ın deyimiyle "özgürlük" talep edilmişti. 1955 yılından sonra adayı terörize ederek sesini duyuracak olan Grivas, anılarında isyanla ilgili şu bilgilere yer verir: "*1931 yılına gelindiğinde iyice gerilen ortamda Hükümet binası ateşe verildi. Çıkan olaylardan sonra iki bishop sürgüne gönderildi, yüzlerce Enosis yanlısı hapse atıldı, ve anayasa askıya alındı. Kilisenin çanları susturuldu, Yunan bayrakları yırtıldı ve Yunanistan'la birleşmeyi konuşmak yasaklandı. Tüm bunlar Sir Ronald Storrs idaresinde* oldu". **The Memoirs of General Grivas**, (Ed. Charles Foley), Longmans Press, 1964, London, s.12. Kimi tarihçilere göre Enosis yönündeki ilk büyük eylem olması nedeniyle bu isyan Kıbrıs sorununun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bkz. Vamık D. Volkan, **Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict**, University of Virginia Press, Virginia, 1980, s.15.

[28] Polyvios G. Polyviou, **Cyprus: Tragedy and the Challange**, John Swain & Son Press., London, 1975, s.2.

desteklendiğine kesinlikle emin olduğunu ifade ediyordu[29]. Thomas'a göre sorun İngiltere ve İngiltere'nin egemeliğine karşı olanlar arasında bir sorundu.

Thomas'ın ifadeleri her ne kadar İngiliz dış siyasetinin genel görüşü olarak değerlendirilemeyecek olsa da, İngilizlerin isyan neticesinde aldıkları önlemlere bakıldığında egemenliklerine karşı yapılacak herhangi bir eyleme anında karşı koyma ve olayları denetim altına alma konusunda çok güçlü gördükleri kesindir. İngilizler özellikle dünya ekonomik bunalımı ve sömürgeleri üzerindeki etkinliklerinin azalması üzerine çözülmekte olan ekonomilerine karşın halen dünyanın en güçlü ekonomisine sahip ülkelerinden birisiydi ve en büyük emperyal gücüydü. İngilizlerin isyan neticesinde aldıkları bu sert önlemler, 1955 yılındaki EOKA isyanıyla kıyaslandığında İngilizlerin dünya siyasetindeki azalan etkileri ve değişen dünya koşulları çok daha iyi anlaşılabilir.

Yasama meclisindeki tartışılan değişiklik sonrası başlayan gerginlik Enosis isyanına dönüşmüş, isyan neticesinde ada II. Dünya Savaşı'nın son yıllarına kadar İngiliz idaresinin mutlak hâkimiyetiyle yönetilmişti. 1943 yılına gelindiğinde ise ilk kez belediye seçimlerinin yapılmasına izin verilerek bu sıkıyönetim esnekleştirilmeye başlanacaktı. Temel amaç adadaki Rum milliyetçiliğin güç kazanmasına engel olmaktı. Toplumsal yapı sıkı bir şekilde denetlenirken yasalar da askıya alınmıştı[30]. Enosis hareketini müthiş bir baskı rejimiyle denetim altında tutmak istemesi, savaş sonrası İngiliz İdaresini zor durumda bırakacak ve bu dönemde gerilen ve ekonomik olarak Türkler gibi darboğaza düşen Kıbrıs Rum toplumunun Enosis'e ve Enosis'in lideri kiliseye olan bağlılığı biraz daha artacaktı. Toplumun temeldeki ekonomik kaygısı Enosis özlemiyle birleşince İngiliz İdaresi zorunlu olarak anayasal tekliflere başvurarak gerilen atmosferi yumuşatmaya çalışacaktı.

[29] "Lessons of Cyprus: Mr. Thomas and Enemies of the Empire, Events in Cyprus", **The Times**, 26 October 1931, s.8.

[30] Kıbrıs'ın son İngiliz valisi Sir Hugh Foot'un müsteşarlarından John Reddaway, II. Dünya Savaşının sonuna değin sürecek bu sıkıyönetim dönemini anti-demokratik ve otoriter olduğunu kabul eder. Bu siyasi atmosfere gerekçe olarak ise aşırı sağcı Kıbrıslı Rumların Enosis taraftarlığını gösterir. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Reddaway, **Burdened With Cyprus: The British Connection**, Rüstem yay., Lefkoşa, 2001, s.18.

3- II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Kıbrıs'ta Genel Durum

Özellikle 1931 isyanından II. Dünya Savaşının sonuna kadar olan döneme ilişkin bir basın taraması ya da arşiv belgesi araştırması yapıldığında bu döneme ilişkin çok fazla olay veya dikkat çekici bir bilgiye rastlanmaz. Buna en temel gerekçe Kıbrıs toplumunun bu dönem içinde ağır bir baskı rejimiyle yönetilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu baskı döneminde halkın nasıl bir psikolojiye sahip olduğu tam olarak ortaya konulamasa da bu bastırılmışlığın bilhassa Kıbrıs Rum halkında özellikle bir korku ve itaat kültürü yaratmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Enosis'in yeniden güç kazanmaması amacıyla alınan tüm önlemler toplumda ağır bir tahribat yaratmış ve Enosis umutları ciddi anlamda kaybolmuştu. Ekonomik üstünlüğünü ticari işletmelere kaptıran kilise ise bu ağır koşullarda Enosis hareketiyle toplum nezdindeki etkisini artıracak çareler düşünmekteydi.

1932 yılında Kıbrıs Valisi Ronald Storrs Koloni idaresine yazdığı mektupta Ekim ayında yaşanan olayların bütün sorumluluğunun Ortodoks kiliseninde olduğunu belirtiyor ve sadakatsizlikle itham ettiği Kıbrıs Rum toplumun büyük bir kısmının doğrudan ya da dolaylı olarak Enosis amacıyla çıkarılan olaylara sempati ile baktıklarını beliriyordu. Bir anlamda sömürge idaresine karşı ciddi bir antipatinin var olduğunu ifade etmeye çalışıyordu[31]. Bu antipatinin giderilmesinin mevcut koşullarda adadaki ekonomi kötü durumdayken zor olduğunu belirten Storss, İngiliz idaresinin adaya yönelik "*ekonomik refah paketi uygulaması*" önerisini daha önceki Valilerde olduğu üzere yineleyecekti.

İsyan sonrası adadaki bastırılmış atmosfer giderek toplum tarafından hissedilirken diğer taraftan Yunanistan, 1932 yılında ortaya çok ilginç bir öneri atacaktı. Özellikle 1931 isyanı sonrasında uzun bir süre yorum yapmayan Başbakan Venizelos, 1932 yılında yapmış olduğu bir açıklamasında "*adanın Yunanistan ve*

[31] Bununla birlikte Storrs, Müslüman ve diğer azınlıkların bu olaylar karşısında iyi niyet gösterdiklerini ve İngiliz idaresi yanında yer alarak tepkisiz kaldığını da belirtecekti. Vali'nin burada dikkati çektiği en önemli nokta sivil ve polis teşkilatında çalışanların önemli kısmının Rumlardan oluştuğu gerçeğiydi. Bkz. "The Trouble in Cyprus: Governor's Report", **Guardian**, 1 April 1932, s.7. Muhtemelen bu olaylar ve sonraki Enosis talepleri tarihsel süreç içerisinde özellikle polis teşkilatında daha sadık Türklerin çalıştırılmasına yol açacaktır. Bilindiği üzere bu durum, İngilizlerin bir böl-yönet politikası olarak değerlendirilir. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren polis teşkilatında çalıştırılan Rumların sayısı özellikle 1958-59 yıllarında Türklere oranla çok azalacaktır.

İngiltere arasında eşit bir şekilde paylaşılmasının en doğru çözüm olduğunu düşündüğünü" belirtecekti. Venizelos'a göre Yunanistan'ın adaya sahip olmak için çok fazla nedeni varken İngilizler adada sadece stratejik nedenlerle bulunuyordu ve eğer ada bölünürse bu çıkarından vazgeçmek durumunda kalmayacaktı[32]. Resmi olarak İngiltere'ye böylesi bir öneri yapılmadı ancak İngiliz idaresi bu sözleri dikkate bile alınmadı. İngiltere'nin mutlak hakimiyeti devam edecekti.

1934 yılında *Times* gazetesinde adadaki mevcut atmosferle ilgili çıkan bir yazıda ilginç notlar vardır. "*1931 yılındaki isyan artık çok geçmişte kalmıştır. Enosis propagandasının yasaklanmasını takiben Yasama meclisinin askıya alınması ve Enosis kışkırması yapanların sürgüne gönderilmesi ada insanının zihinlerini politikadan temizlemiş ve ferahlamasını sağlamıştır*"[33]. Muhtemelen yapılan bir kamuoyu yoklamasından edindiği izlenimleri aktaran gazete muhabiri, aynı zamanda adada yaşayan insanların isyanla ilgili olumsuz izleri silmek için özel bir çaba sarfettiğini belirtiyor. Muhabirin dikkat çekmeye çalıştığı en önemli husus ise adadaki "sözde" komünistlerin sayısında oldukça ciddi bir artış gözlendiği idi. Ayrıca elebaşlarının komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle yakın bir zamanda tutuklandığını yazan *Times*, kışkırtmanın Moskova'dan geldiğini ve zor koşullarda yaşayan ve tefecilerin etkisi altındaki köylülerin bu durumlarından yararlanıldığının iddia edecekti. Times ayrıca burada çok ilginç bir ayrıntıya da dikkat çekiyordu: "*Ekonomik olarak zor durumda olan halk, Enosis'in imkansızlığını görüyor ve alternatif bir çıkış olarak komünizme sarılıyordu*". İngiliz İdaresine karşı duyulan nefret, toplumu böylesi bir alternatif arayışına sürüklerken diğer taraftan önemli bir kısmı kırsalda yaşayan toplumun giderek bağımsızlık konusunda bilinçlenmesi, İngiliz idaresinin meşruiyetini fiili olarak olmasa teoride daha da güçlü bir şekilde sorgulamaya itiyordu.

Times'ın dikkat çektiği bu noktalara ek olarak bu nefretin temel nedenlerinden birisi olan ekonomik sıkıntılarla ilgili şu ayrıntılara da dikkat edilmelidir. 1878 yılında İngiliz İdaresi adayı kiraladığında halktan topladıkları verginin 92.800 sterlinlik bir kısmını Osmanlı Devletine vermeyi tahaahhüt etmişlerdi. Bu miktar adadan toplanan vergilerden sağlanıyordu ve ağır vergilere

[32] "Cyprus and Greece", **Guardian**, 20 November. 1931, s.8.
[33] "A Cinderella Colony", **The Times**, 21 April 1934, s.11.

yönelik Kavanin meclisinde genellikle şiddetli tartışmalar yaşanıyordu. Bu tartışmalarda İngiliz idaresnin temel tezi Osmanlı Devletine ödenmesi gereken kira bedeli nedeniyle vergilerin bu kadar yüksek tutulduğu idi. İngilizlere göre bu durum ada ekonomisinin gelişmesinin önündeki en büyük engeldi. Ancak 1914 yılında İngiltere adayı ilhak ettikten sonra da 42.000 sterlinlik bir vergi yükü 1927 yılına kadar Kıbrıs'lıların sırtındaydı. Kıbrıslılardan bu dönem boyunca toplanan vergi neredeyse 600.000 sterlindi. Bu toplum nezdindeki tepkiselliği artırıyordu[34]. 1931 isyanın çıkmasında buradaki adaletsizliğin de önemli bir payı olduğunu, İngilizlerin daha önce öne sürdüğü gerekçenin gerçekliği yansıtmadığı ifade edebiliriz.

Diğer taraftan İngiliz İdaresi çalışanlarının toplumun sorunlarıyla ilgilenmediklerin savunan *Times*, ada'da Müslüman Türklerin Ortodoks Rumlara karşı fazlasıyla kayırıldığını gözlemlediğini iddia ediyordu: " *Hükümet ve toplum arasındaki bağlantıyı sağlayacak en önemli kişiler olması gereken bölge komiserleri vakitlerini önemli bir kısmını koloni idaresiyle yazışmakla geçiriyorlar esas görevlerini sorunlarla birebir ilgilenmek ve bölgelerini sürekli dolaşmak gibi ihmal ediyorlardı. Zaptiyeler (Bölge komiseri Türk Polisleri) İngiliz Koloni İdaresinin gerçek birer ajanları gibi davranıyorlar ve doğal olarak bunu suistimal ediyor olmaları kaçınılmazdır. Neredeyse tamamen tefecilerin etkisi altındaki fakirliklikle mücadele eden köylüler ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. 1928 yılında yapılan bir ekonomik araştırm köylü nüfusun %82 ve ortalama 36 sterlin borçları olduğu düşünülürse durum daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca fakirliğe neden olan en önemli durumlardan birisi de köylülerin kendileri için değil kredi aldıkları kişiler için çalıştığı gerçeğidir. Bu durumda onları zaten az olan kazançlarını biriktirmelerinin önünde en büyük engeldir. Yaşam standartlarını yükseleceğine dair bir umutları da yoktur[35]. Ayrıca adada önceleri pek önemsenmemiş ancak acilen karşılanması*

[34] Adadan topladığı vergiyi Osmanlı Devleti'ne ödediği ve bu nedenle adaya yatırım yapamadığı iddiasındaki İngiliz idaresi, aslında adaya yatırım yapmayı hiçbir zaman düşünmemişti. Çünkü İngiltere'nin Kıbrıs'a yaklaşımı tamamen stratejikti. Kıbrıs'tan önce Filistin, Mısır ve özellikle Mısır'daki İskenderiye limanı İngiltere'nin bölgedeki çıkarları için yeterliydi, Kıbrıs'a yatırıma gerek yoktu. Kaldı ki bu iddiasını çürüten en önemli gösterge 1914'ten 1927'ye kadar olan dönemde toplanan vergilerdi. Halk bu vergilerin haksız yere toplandığını ve karşılığında kendilerine hiçbir şekilde bu vergilerin geri dönmediğini düşünüyorlardı. Sadece ekonomik olarak bu gelişmeler bile göz önüne alındığında İngiliz sömürge idaresine duyulan nefret anlaşılabilir. Nefrete neden olan başka önemli bir konuda İngiliz idaresinin aşırı bürokratik ve merkeziyetçi uygulamaları idi. Bkz. "A Cinderella Colony: The Cypriot Mind, Essential Reforms", **The Times**, 21 April 1934, s.11.

[35] "A Cinderella Colony: Responsibilities in Cyprus", **The Times**, 21 April 1934, s.15.

gereken ve bir su sorunu var. Yerli halk tarafından Sosyal yaşamı etkileyen bu durumlar iyi karşılanmıyor. Kıbrıs'ta ihtiyaç duyulan ise daha güçlü, daha ileriyi gören ve yerli halkın duygularını dikkate alan bir politika[36]. Bu görüşler "*Vali Storrs ve önceki diğer Vali'lerin adaya ekonomik bir refah programı uygulamak gerekmektedir*" uyarılarıyla birleştirildiğinde adadaki ekonomik hayatın gerçekten kötü olduğu ortaya konulabilir. Beri yandan ekonomik koşullar ne kadar kötü olursa olsun İngiliz idaresinin Kıbrıs Rum toplumunun Enosis talebine yönelik tutumu bu dönem boyunca değişmeyecek ayrıca ciddi bir ekonomik kalkınma da uygulanmayacaktı. Ekonomik kalkınmanın istenilen düzeyde olmamasına rağmen yine de İngiliz idaresinin adaya hiçbir şekilde hizmet sunmadığını öne süremeyiz.

Diplomatik belgelerinde adaya yönelik olarak İngiltere'nin önemli katkılar sağladığını belirtmesi çok inandırıcı bulunmayabilir ancak 1946 yılında "*The Economist*" dergisinde Enosis'le ilgili çıkan bir yazı dönemin ekonomik koşulları ve İngiliz İdaresinin hizmetleriyle ilgili bir fikir ortaya koyabilir. Dergi adaya dair gözlemlerini kıyaslamalarıyla aktarıyor ve şunları yazıyordu: 70 yıllık İngiliz İdaresi adada, ormanların korunmasında ve su sıkıntısı yaşayan toprakları sulanmasında önemli yol kat etmiştir. Diğer taraftan yollar yapılmış, limanlar modernize edilmiştir. Ayrıca toplum sağlığını etkileyen zararlı hayvanlar yok edilmiş, verem ve sıtma gibi hastalıkların ortanı azaltılmıştır. Tüm bunlara ek olarak yüksek eğitimin (lise) arttırıldığını, ticari şirketlerin teşvik edildiğini ve ülkenin refahı için İngiliz idaresinin çaba sarf ettiği kaydediliyor. Dergi tüm bunlara rağmen Kıbrıslıların (Kıbrıslı Rumları kastediyor) adil olarak İngiliz idaresine minnet duymadıklarından yakınıyor. Buna neden olan temel etmenin ise Enosis olduğu ifade ediliyor[37]. Bu görüşler ne kadar objektiftir tam olarak bilinemez ancak İngiliz idaresinin adaya hiçbir yatırım yapmadığını belirtmek de çok sert bir eleştiridir. Daha önce de ifade edildiği üzere

[36] *The Times* Editörü Athelstan Riley, Kıbrıs'ta kaldığı 6 hafta boyunca edindiği ayrıntılı izlenimleri yazdığı "Kıbrıs idaresinde ihmal" başlıklı açık mektubunda, İngiliz idaresini "*Kıbrıs'ta ne işimiz var anlamıyorum, Doğu Akdeniz'deki Enosis nedeniyle ortaya çıkacak Avrupa sorununu savuşturmak için mi? Eğer burada kalacaksak burayı akıllı bir şekilde yönetmeliyiz, gördüklerim hiç de iç açıcı değil, yapılması gerekenlerle ilgili öneriler tarafınıza iletilecektir*" ifadeleriyle ağır bir dille suçlar. Buna karşılık İngiliz Hükümeti adına C. Bertram Lander ise aynı ölçüde uzun ve ayrıntılı mektubunu ise şekilde sonlandırır. "*2 yıl içinde adayı daha sadık, zengin ve artık ihmal edilmemiş bir hale getireceğim, yeni fabrikalar da açılacaktır. Kıbrıslılar için yapılması gereken istismar değil işbirliğidir*". Ancak Lander'in vermiş olduğu bu sözler hiçbir zaman yerine getirilmeyecekti. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. "A Cinderalla Colony: Race Distinctions In Cyprus: Administrative Neglect", **The Times**, 24 April 1934, s.15.

[37] "Enosis in Cyprus", **The Economist**, 8 June 1946, s.930.

İngiltere'nin Kıbrıs'ın kalkınması konusunda ciddi bir politikası yoktur ancak bu durum sözü geçen yatırımların göz ardı edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Yine de bu durum İngiliz idaresine herhangi bir minnet duygusu yaratmıyor aksine yönetime karşı tepkisellik ve nefreti artmaya devam ediyordu.

İngiliz İdaresine yönelik biriken tüm bu nefreti ve adadaki korku atmosferini "*kısa bir süre için*" de olsa dağıtacak bir olay, 1943 yılında Churchill adayı ziyaret ettiğinde gerçekleşti. Churchill adayı ziyaret ettiğinde tıpkı 1941 yılında Dışişleri Bakanı Antony Eden'in ziyaretinde[38] olduğu gibi yukarıda ekonomik ve sosyal koşullarını aktarmaya çalıştığımız duyguların basrılmış halk onu sevgi gösterileriyle karşılayacaktı. Özellikle Kıbrıslı Rumlar bu ziyareti 1907 yılındaki efsanevi diğer Churchill ziyaretiyle bağdaştırıyordu. Bilindiği üzere bu ziyarette Churchill Enosis taraftarlarının arzularını kamçılayan bir konuşma yapmış ve 1915 yılında İngiltere, adayı Yunanistan'a vermeyi teklif etmişti. Şimdi Churchill'in II. Dünya Savaşı sürerken bu kez Başbakan olarak adayı ziyaret etmesi Enosis için bir işaret olabilirdi.

Ancak Churchill'in Kıbrıs'a gelme nedeni bu değildi. Doğu gezisi kapsamında Adana'da Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'yü savaşa girmeye ikna etmeye çalışan Churchill buradan ayrıldıktan sonra savaşa İngilizler için asker gönderen Kıbrıslılara bir "*vefa ziyareti*" gerçekleştirmek[39] ve buradaki toplumu Kıbrıs'ın önemi konusunda bilgilendirmek amacındaydı. Yani amaç yine Kıbrıs'ın stratejik önemiydi, adadaki toplumsal talepler değildi. İngiltere, bir anlamda savaş sonrası yükselişe geçme ihtimali yüksek Enosis taleplerine neden karşı duracaklarının ön bilgilendirmesini yapmaya çalışıyordu. Tabii ki tarafların durumlardan çıkardıkları anlamlar farklıydı ve Kıbrıslı Rumların bu ziyaretin kendileri açısından bir Enosis anlamına geleceğini düşünmeleri de doğaldı.

[38] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.14.

[39] Kıbrıslı Rumların İngiliz İdaresine Enosis konusunda baskı yaparken en çok üzerinde durdukları nokta tarihsel süreçte İngiltere ile müttefik oldukları konusuydu. Son olarak II. Dünya Savaşı'nda hem Kıbrıs'tan hem de Yunanistan'dan çok sayıda gönüllü asker İngilizler için savaşmıştı. İngilizler lehine olan bu gelişmeler bilhassa Enosis taraftarlarında giderek artan bir beklentiye dönüşüyordu. Bu beklentinin her defasında sonuçsuz kalması ise Rumları daha da milliyetçi hale getiriyor ve İngiliz sömürge idaresine duyulan nefreti artırıyordu.

Kıbrıs'ta büyük bir heyecanla karşılanan[40] Churchill, Lefkoşa'da Rum ve Türklerden oluşan kalabalığa yaptığı konuşmada, 1907 yılında Sömürge Bakanlığı Müsteşarı iken yapmış olduğu geziden bu yana çok şeyin değiştiğine özellikle vurgu yaparak başlamıştı. Churchill, *Kıbrıs'ın ihmal edilmiş, sessiz ve arka planda kalmış bir suyolu (backwater) konumundan Süveyş kanalını kontrol eden bir bölgede güçlü bir askeri üs konumuna yükseldiğini* belirtiyordu. Ayrıca Churchill, Kıbrıs'ın Girit'in kaybedilmesinden sonra İngiltere için güçlü bir hava üssü olarak kullanılabileceği belirtiyordu. Ayrıca Kıbrıs halkının milliyetçi duygularına gönderme yapan Churchill, Kıbrıs askerlerinin onurlu bir şekilde Dunkirk'ten[41] Libya'ya kadar savaştığını ve adadaki Türk ve Rum nüfus arasındaki müthiş uyumuna dikkat çekmişti[42].

Gerçekten de Churchill'in ilk ziyaretinden bu yana çok şey değişmişti. Onun bu sözleri yakın bir gelecekte Kıbrıs'ın İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinin önemli bir parçası haline geleceğinin önemli belirtilerinden birisidir. Bu tarihten itibaren Kıbrıs önce Süveyş'in denetimi, sonra Mısır'ın savunması ve Mısır'ın kaybedilmesinden sonra da Ortadoğu'nun güvenliği için kilit bir önem kazanacaktır. Churchill'in Kıbrıs'ın önemine vurgu yapan konuşmasını müteakip İngiliz idaresi adadaki gergin atmosferi dağıtacak bazı uygulamalara başvurdu. İlk olarak 1931 yılında iptal edilen belediye seçimlerin yeniden yapılmasına izin verdi. Bu gelişmeyle birlikte Komünistler AKEL ismiyle yeniden örgütlenecek, Türkler de kendi örgütlerini kurmak yolunda önemli adımlar atacaklardı. Ayrıca bu gelişme İngiltere'nin ada politikasında yumuşamaya başladığının ilk kanıtlarından birisiydi. Ayrıca Kıbrıs'ın artan önemi toplumsal tepkileri daha çok dikkate almasına neden olacak ve özellikle İngiliz idarecileriyle Kıbrıs toplumu önde gelenleri arasında Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin özerklik önerileri tartışılmaya başlanmıştı.

Diğer taraftan adadaki olağanüstü önlemleri sonlandırma yolunda önemli bir adım olan bu girişimi self determinasyon yönünde bir adım olarak gören Yunanistan ise House of Lords'ta Kıbrıs konusunun geleceği ile ilgili yapılan tartışmada bu

[40] "Cyprus's Great Welcome to Prime Minister, Islanders told of United Nations' Great Strengh, Enthusiasm in the Island", **The Times**, 3 February 1943, s.4.
[41] 1940 yılında II. Dünya Savaşı devam ederken denizaşırı ülkelerde kullanılan İngiliz birliklerinin (British Expaditionary Forces) çıkarma yaptığı Fransa'nın kuzeyinde bulunan bir liman.
[42] "Mr. Churchill in Cyprus" **The Times**, 3 February 1943, s.8.

konudan bahsedilmemesine büyük tepki duymuş, olay Yunan basınında büyük yankı yaratmıştı. Tepkinin nedeni beklentilerdi. II. Dünya Savaşında aynı cephede müttefik olarak savaştıklarını ve Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi gerektiği izlenimi önemli ölçüde hâkim olan Yunanistan'da yayınlanan *Eleftheria* gazetesi Churchill'i ağır bir dille eleştiriyor ve yanlış bilgilendirilen Kıbrıslıların yakın bir gelecekte bir özerklik talebinin olmayacağı yalnızca Enosis'e razı geleceğini ifade ediyordu. Yerel belediye başkanları ve Rum ilçe temsilcileri Churchill'e çektikleri telgraflarda ise Yunanistan'la birleşmek istediklerini belirtiyorlardı. Diğer taraftan Türkler ise karşı bir telgraf çekerek "*İngiliz idaresinde yaşamaktan memnun olduklarını özgürlük*, gelişme ve refahın tadını çıkarmak istediklerini dile getiriyorlardı[43]. Kıbrıslı Türkler ise Enosis'in kendileri için son olacağını düşünüyordu.

Gezi sonrasında yaşananlar ve Kıbrıslı Rumların Enosis konusundaki tavrı Yunanistan'da ve Kıbrıs'ta ciddi bir bilinçaltı ve beklenti yaratıyordu. Taleplerinin dikkate alınmayacağı düşüncesinden dolayı Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan İngiltere'nin Enosis konusundaki tavrını giderek sertleşen tonda eleştirmek ve sürekli olarak İngiliz yönetimine Enosis konusundaki kararlılıklarını bildirmekle yetiniyorlardı[44]. 1944 yılında İngiliz bir memur adayı ziyaret ettiğinde, polis gözetiminde yapılan gösterilere tanık olduğunu kaydetmişti ancak genel olarak II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde adadaki atmosfer genellikle sakindi. Enosis taleplerin daha organize bir hale gelmesini kolaylaştıracak gelişme ise BM'nin yarattığı self determinasyon atmosferiydi.

[43] "Cypriot's Attitute to Self-Government: Protests to Mr. Churchill", **The Times,** 7 April 1943, s.3.
[44] Sözlü olarak yapılan bu eleştirilerin eyleme geçmesi ise Makarios liderliğinde gerçekleşecektir. 1947 yılında Yunanistan Parlamentosu Kıbrıs'la birleşme kararı aldığını tüm dünyaya duyurduğunda Michael Mouskos (III. Makarios) Boston Üniversitesi İlahiyat fakültesinde okuyan Makarios 1948 yılında adaya dönmesiyle Kıbrıs'ta Enosis konusundaki yöntem tamamen değişecektir.

B- KIBRIS'TA KİTLESELLEŞEN ENOSİS VE İNGİLTERE'NİN POLİTİKASI

1- II. Dünya Savaşı Sonrası Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Anayasal Önerisi: Winster Anayasası

Savaş sonrası Yunanistan'ın da cesaretlendirmesiyle Kilise önderliğinde Kıbrıslı Rumlar, Enosis taleplerini yeniden gündeme taşıdılar[45]; adada yaşayan bir diğer toplum olan Türkleri göz ardı ederek[46], ortaya atılan hakların kendi kaderlerini kendilerinin belirleyebileceği anlamına gelen self-determinasyon ilkesinden yola çıkarak bu yöndeki talepleriyle İngiliz idaresi üzerinde baskı oluşturmaya başladılar. Bu taleplerine temel dayanak ise Truman Doktrini ile ortaya çıkan self-determinasyon atmosferi ve BM anayasasındaki ilkeydi. Amaç, bu ilkeden hareketle Enosis'i gerçekleştirmekti[47].

---

[45] Oliver, P. Richmand, **Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations**, Routledge Press., London, 1998, s.81.

[46] Kıbrıs'ta ortak bir millet geleneğinin olmayışı Osmanlı zamanına kadar götürülebilir. 1571 yılında Türklerin adaya yerleşmesinden bu yana adada iki farklı yaşam biçimi devam edegelmiştir. Başka bir ifadeyle Kıbrıs'ta sadece birlikte yaşayan ve karşılıklı ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri çok gelişmemiş olan iki ayrı dili, dini ve dünya görüşü olan toplum vardı. Her iki toplumun ayrı okulları ayrı yaşam biçimleri vardı. Rumların Türkler hakkındaki hâkim düşüncesi onların daha düşük bir kültür seviyesine sahip olduğu yönündeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lavrence Fellows, "A National Spirit Missing In Cyprus, **New York Times**, 15 August 1960, s.14.

[47] "Self determinasyon" ilk kez Ocak 1918 yılında Amerikan Başkanı Wilson'un 14 ilkesinde yer alan bir politik ilkedir. Zamanla gelişerek II. Dünya Savaşı sonrası BM beyannamesinde kutsal bir hak olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca savaş sonrası Amerika'nın ortaya attığı Truman Doktrini ile geniş kitlelere ulaşan ve halkların kendi kaderlerini bir halk oylamasıyla tayin edebileceklerini ortaya koyan self-determinasyon için dayanılan temel nokta, Birleşmiş Milletler anayasasında geçen ve özellikle Truman doktriniyle birlikte dünya çapında itibarda olan bir prensipti. Bu ilke self-determinasyon prensibiydi. BM anayasasının amaçlar ve prensipler adındaki birinci bölümünün 2. maddesi böyle bir hakka atıfta bulunmakta ve şöyle demektedir: "*Haklar için tanınan eşit haklar ve self determinasyon prensibine saygı gösterilerek ve dünya barışı için gerekli diğer önlemler alınarak uluslararası arenada dostça ilişkileri geliştirme*…." Buradan anlaşıldığı üzere bu madde halklardan söz etmektedir. Böylece bir ülkede yaşayan çeşitli halkların eşit haklara ve self-determinasyon hakkına sahip olduğu anlamı taşımaktadır. Hâlbuki Makarios ve Rum liderler bunu, aynı ülkedeki çoğunluğun azınlığa hükmedebileceği ve çoğunluğun politik istemlerine azınlığın uyması gerektiği anlamında almış ve BM'ye yapılan ilk başvuruyu yanlış bir temele oturtmuştu. Makarios'un buradaki esas amacı o dönemde çok ilgi gören self determinasyon yoluyla Kıbrıs sorunu tüm dünyaya duyurmaktı. Ve bu şekilde İngiliz idaresi için bir baskı unsuru oluşturmaktı. Uluslararası platformda Enosis için savunulan düşünce veya ilk amaç artık buydu: Halklar kendi kaderlerinin kendilerinin tayin edebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs Sorunu ve Bağımsızlık**, Cyrep yay., Lefkoşa, 1986, s.32; Soyalp Tamçelik, Değişen Dünya Düzeninde Kıbrıs'ın

İngiliz idaresi tarafında sıkıntı yaratabilecek çok önemli bir başka durum II. Dünya savaşında tüm kolonileri üzerinde etkili olma potansiyeli yüksek komünizm tehlikesiydi. Savaş sonrası komünizmi önleme çabası içine giren İngiltere, 1940'lı yıllarda kilisenin yeniden yapılanmasına ve sağ sendikaların güç kazanmasına izin vermiş, hatta yardım etmişti. Komünizmin adada etkili olma olasılığı çok yüksekti buna en önemli gerekçe ise Komünist Parti AKEL çoğunlukla ticaretle uğraşan Rum ileri gelenlerinden oluşması gösterilebilir. Komünizm ve Enosis arasında bir denge yakalayabilmek adına böylesi bir uygulamaya gitmek durumunda kalan İngiltere, daha sonra 1950'lerin başında Kilise'nin Enosis'in merkezi haline gelmesine engel olamayacaktı, belki de böylesi bir politika benimsemiş olması bunu kolaylaştıracaktı[48]. Ancak İngiltere Kıbrıs Rum toplumu arasında giderek güç kazanan self-determinasyon taleplerini göz ardı etme yolunu seçiyor ancak diğer taraftan çare üretme ihtiyacı hissediyordu. Savaş sonrası Batı bloğunun yeni lideri Amerika ise self determinayona olumlu yaklaşıyor ancak henüz kesin olarak İngiliz idaresine karşı bir tavır almıyordu.

Bu kez uluslararası anayasal bir gerekçeye dayandırıldığı iddia edilen self-determinasyon yoluyla Enosis taleplerinin kendisi açısından daha ciddi bir krize dönüşebileceğinin farkında olan İngiltere, adadaki sıkıyönetim uygulamalarını biraz daha hafifletti ve toplumsal reaksiyonların böylece önüne geçebileceğini düşündü. Hindistan, Burma, Filistin self determinasyon ilkesinden hareketle henüz bağımsızlıklarını elde etmişti ve Kıbrıslı Rumların bu örnekle harekete geçtiklerinin bilincindeydi. Giderek dünya genelinde irtifa kaybeden İngiliz İmparatorluğunun otoritesi ve saygınlığı Kilise tarafından dikkatli bir politikayla azaltılmaya çalışılıyor ve toplum Enosis konusunda organize ediliyordu[49]. Kolonilerini birer birer kaybeden

---

Yeri ve Self-Determinasyon İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.295-298.

[48] Kıbrıs'taki Ortodoks kilisesinin Enosis'in liderliği rolünü kazanmasında tarihsel nedenler olduğu gibi şüphesiz Yunanistan'ın önemli desteği ve cesaretlendirmesi vardır. Ancak özellikle Makarios'un liderliğindeki kilise zaman zaman Yunanistan'ı dahi aşan politikalarla şiddetli bir şekilde Enosis'i savunmaya başlayacaktır. Bkz. Oliver, P. Richmand, **Mediating in Cyprus: The Cyprus Communities and the United Nations**, Routledge Press., London, 1998, s.81.

[49] Burada Kilisenin şu noktayı göz ardı etmiş olabilir: İngiltere'nin çözülüyor olduğu doğruydu ancak ekonomik çıkarlarını devam ettirebilmek için siyasi bir iz bırakmaktaki etkisi kilise tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak hafife alınıyordu. İngiltere sömürgelerine bağımsızlık tanısa da egemenliğini devrettiği bölge ile olan ilişkileri mümkün olduğunda devam ettirmeye çalışıyordu. 1947 yılında İngiltere en önemli sömürgesi Hindistan'dan ayrılmak durumunda kaldığında bu durum sömürgecilik tarihinde müthiş bir dönüm noktası olmuştu. En büyük sömürgesi elden çıkınca İngiltere çözülmemiş,

İngiltere, en önemli gelir kaynağı Ortadoğu bölgesindeki hâkimiyetini devam ettirebilmek için Doğu Akdeniz'deki egemenliğini de devam ettirmeliydi. Kıbrıs bu bölgenin güvenliği için hayati bir önem arz edebilirdi. Dolayısıyla Kıbrıs'a bağımsızlık verilemezdi.[50]. Ortadoğu'da her geçen gün etkisini artıran Sovyetler destekli milliyetçilik akımları İngiltere'yi ileride zor durumda bırakacak gibiydi. Bağımsız bir Kıbrıs ihtimali, Sovyet etkisinde bir Kıbrıs anlamına gelebileceğinden böylesi bir uygulamaya razı gelinemezdi.

İngiltere self determinasyon ve kendi çıkarları arasındaki çelişkiden kurtulmaya çalışırken Kıbrıs'ta Kilise önderliğindeki Rum liderler, 28 Şubat 1947'de Yunanistan parlamentosunda alınan "*Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi gerektiği*" kararıyla aynı zamanda ve bir delege ekibiyle Londra'daki Koloni İdaresine bir ziyaret gerçekleştirdi ve bu kez muhtıra şeklinde Enosis talebinde bulundular. Baf Piskoposu, Lefkoşa Belediye Başkanı, Kıbrıs ticaret odası başkanı ve Genel sekreterinden oluşan delege, açık bir şekilde Kıbrıs insanının dil, din, gelenek ve milli bilinç olarak samimi ve kararlı bir şekilde Yunanistan'la birleşmek niyetinden olduğunu dile getiriyordu[51].

Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi dışında yapılacak hiçbir önerinin kendileri için yeterli olmayacağını ifade eden heyet, daha önce önerilen anayasal reform ve ekonomik paketin bu nedenle kabul edilmediğini ve bundan sonrakilerin de edilmeyeceğini belirtiyordu. Heyet, İngiliz yöneticilerinin "*Türkler konusunda ne düşünüyorsunuz*" sorusuna verdiği yanıtta Türklerin en büyük endişelerinin güvenlikleri konusu olduğunu ancak onların güvenlik altında olabilmeleri için her türlü önlemi almaya hazır olduklarını dile getiriyorlardı. Daha genel bir ifadeyle

---

aksine değişen duruma kolay uyum sağlamıştı. George Boyce, İngilizlerin sömürgelerden çekilme durumunda kalmadan önce ya da kaldıktan sonra mutlaka bir başka ihtimallerinin her zaman hazır olduğunu ifade eder. Ayrıca politikaya yaklaşımlarının kalıplaşmış teorilerden ziyade değişen koşullara kolay uyum sağlamaya yönelik olduğunu düşünen Boyce, Bu esnekliklerinin çok güçlü olması, çok yıkıcı savaşlara girmemelerinde en önemli özelliklerinden birisi olduğu ifade edilir. Bu yaklaşımlarının bir başka önemli artısı ise sömürgelerinden ayrılırken dahi mümkün olan en az kayıpla ve tüm bağlarını koparmadan ayrılabilmesindedir. Örneğin İngiltere ayrıldığı kolonileriyle ticari ilişkilerini devam ettiriyor, birçok koloni de Commonwealth'e bağlı kalmayı ticari ortaklık yapmayı kabul ediyordu. D. George Boyce, **Decolonization and the British Empire (1775-1997)**, London, 1999, s.269-270, akt., Robert Johnson, **British İmperialism**, Palgrave Macmillan, London, 2003, s.185.

[50] Resmi belgelerinde koloni idaresi Enosis'in özellikle Kilisenin kendi politik gücünü devam ettirmek için bir araç olarak kullanıldığını kaydeder. Bkz. "The Cyprus Problem: İntroductory Notes", **Mss. Medit, s.12,** s.5.

[51] "Cypriot Memorandum to Colonial Secretary" **The Times**, 28 February 1947, s.3.

İngiltere'nin endişelerine de değinerek Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin güvenliğini ve otoritesini tehlikeye düşürebilecek herhangi bir durumdan da kaçınacaklarını da belirtiyorlardı. Görüşmelerde İngiltere'nin genel yaklaşımı yine Kıbrıs'ın statüsü konusunda herhangi bir değişiklik düşünmediklerini yönündeydi[52].

Kilisenin Yunanistan teşvikiyle sorunu İngiltere'nin merkezine kadar taşıması üzerine İngiltere Vali Lord Winster'e bir talimat göndererek Danışma meclisinin Kıbrıs sorununu görüşmek ve yeni bir anayasa hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere toplanmasını istedi. Böylece Kilisenin Kıbrıs Rum toplumu üzerinde giderek artan Enosis etkisi diğer taraftan Enosis konusunda benzer düşünceler toplumda taraftar kazanma gayretindeki AKEL'in İngiltere için yaratmış olduğu tedirgin bir atmosferde Winster, 12 Ağustos 1948'de Danışma Meclisini topladı. Danışma meclisine katılan 10 Rum'dan 8'i AKEL üyesi idi. Diğer ikisi ise ılımlı ve bağımsız görüşlere sahiptiler. Bunun yanında 7 Türk ve 1'de Maruni vardı. Kilisenin emri nedeniyle sağ görüşlü hiçbir Rum toplantıya katılmadığından 23 sandalye boş kalmıştı. İlk olarak Winster, ada için yeni bir anayasa hazırlamak niyetinde olduklarını dile getirdi[53]. Hazırlanacak olan anayasa Kıbrıslılara İngiliz egemenliğinin devamı karşılığında sınırlı özerklik vaat edecekti.

Kilise talimatıyla katılmayan Enosis taraftarı Rum temsilciler nedeniyle toplantının seyrini belirleyen AKEL'di. Görüşmelerde AKEL, İngiliz idaresinin derhal adaya tam özerklik vermesi gerektiğinde diretti. İngiltere ise kesin İngiliz egemenliği ve iç işleriyle sınırlı bir özerklik verebileceğini belirtiyordu. Meclisteki uzun süreli tartışmalar Winster'in tam özerklik içermeyen karşı önerileri nedeniyle

---

[52] "Cypriot Memorandum to Colonial Secretary" **The Times**, 28 February 1947, s.3. İngilizlerin daha sonraları vurgu yaptığı en önemli nokta, bu başvuruların kilise ve Kıbrıs Rum ileri gelenlerince yapıldığı, Kıbrıs'ta yaşayan tüm halkın çok önemli bir kısmında böyle bir düşüncenin olmadığı yönündeydi. Genel halk kitlesinden bahsedilen önemli bir kısmı köylü olan halktı. Bu düşünceyi halk kitlelerine yayacak ve duyguları bastırılan halka umut olacak Makarios bir yıl sonra Kıbrıs'a gelecekti. Bu arada 1931'den 1945 yılına kadar ağır baskı idaresi altında idare edilen halkın desteğini almaya çalışan Kilise ve komünistler ise özellikle bu anayasal değişiklikler nedeniyle ayrılık yaşayacaklar, kilise bu rekabetten güçlü çıkan taraf olacaktı. Makarios'un liderliğinde ise komünistler Kıbrıs siyasetinde daha geri planda kalacaklardı.

[53] Danışma meclisi (Advisory Council) 1931 yılında askıya alınan Yasama (Kavanin) Meclisinin yerine kurulmuştu. Görevi önemli konulardaki halkın görüşlerini hükümete yansıtmaktı. Resmi nitelikteki meclis, Yürütme (İcra, Yürütüm) Meclisi üyeleriyle halktan 1 yıl süreyle seçilen 6 üyeden oluşmaktaydı. Vali; yasama, maliye vb. konularda bu meclise danışabilmekteydi Bener Hakeri, "1878'den 1960'a Kıbrıs Tarihi", **Kıbrıs**, 20 Mayıs 2009.

bir süre sonra tıkandı ve meclis herhangi bir sonuç alamadı[54]. Winster anayasal teklifi kesinlikle ada halkına iç işlerinde tam anlamıyla özerklik "full self government" hakkı tanımıyordu. Sadece Kıbrıslılara politik sorumluluklar veriliyor ve gelecekte olası bir otonomi durumunda tecrübe kazanmaları bekleniyordu. Kıbrıslıların Yunanistan'la birleşme ideallerinin farkında olan İngiliz İdaresine göre böylesi bir ihtimal kendileri açısından çok sakıncalıydı. Çünkü Yunanistan'daki hükümetler istikrarsızdı ve her an komünist bir hükümet başa geçebilirdi. Gerçi böyle olmaması için Amerika sürekli olarak Yunanistan'ı gözetim altında tutuyor ve maddi olarak destekliyor olsa da İngiltere yakın bir tarihte komünizm nedeniyle bir iç savaş yaşamış Yunanistan'a güvenmiyordu. Kaldı ki İngiliz idaresinden aldığı talimatlarla hareket eden Winster'in görüşmelerde dile getirmeye çalıştığı en önemli husus bu anayasal teklifinin kesinlikle Enosis için bir adım olarak algılanmaması gerektiği uyarısıydı[55].

Sonuçsuz kalan anayasal görüşmeler, Kıbrıs Rum toplumundan ciddi bir ayrılığın ve farkındalığın oluşmasında önemli bir rol oynadı. İngilizlerin anayasal teklifini ve diğer önerilerini en başından Enosis içermediği için "*bütünüyle kabul edilemez*" diyerek kesin bir dille reddeden[56] Kilise'nin aksine AKEL'e göre, elde edilecek tam özerklik "full self government" yoluyla Enosis daha kolay başarılabilirdi. Tam özerk bir anayasa Enosis için çok hayati bir basamak olabilirdi. Neredeyse 1959 yılının sonuna kadar olan dönemde Kilise Enosis konusunda bu katı tavrından vazgeçmeyecek, özerklik önerilerinin hiçbirisini dikkate almayacak ve Kıbrıs sorununu içinden çıkılamaz bir hal almasında baş aktörlerden birisi olacaktı.

AKEL'in görüşlerinin mecliste dikkate alınmamış olması Kilisenin halk genelindeki saygınlığını ve otoritesini biraz daha artırdı, buna karşın Enosis'in bayraktarlığı yolunda Kilise ile rekabet edebilecek düzeye gelmiş olan AKEL bu gelişmeyle birlikte ciddi bir itibar kaybına uğradı. Kısaca AKEL ve Komünizmin İngiliz idaresi için ne ifade ettiğine bir bakmak gerekirse şunları ifade edebiliriz. İngiltere için çok ciddi bir tehlike oluşturma potansiyeli olan Komünizm AKEL ile ivme kazanmış ve kilisenin de Kıbrıs Rumları üzerindeki otoritesinin sarsılmasına

[54] John Reddaway, **a.g.e.**, s.41; T.W. Adams, **AKEL: The Communist Party of Cyprus**, Hoower Institution Press, Standford, s.35.
[55] "Cyprus", **Guardian**, 14 August 1948, s.7.
[56] "British Plan for Cyprus Opposed", **The Times**, 15 May 1948, s.3.

neden olmuştu[57]. 1945 yılında Kıbrıs Valisi, Charles Woolley Londra'yı ziyaretinde Koloni Sekreterliğine komünizmle ilgili şöyle bir uyarıda bulunur: "*AKEL, Komünist Parti, Kıbrıs'ta çok popüler ve halk nezdinde çok fazla taraftarı var. AKEL'in yaptığı kampanyalar seçimde onlara galibiyet getirebilir. Aynı zamanda Kıbrıs'taki AKEL ile Filistin ve Yunanistan'daki komünistler arasında çok sıkı ilişkiler var. Savaş nedeniyle Rus etkisi çok görünmemiş olsa da Kıbrıs'taki Enosis'in lideri, bir süre Rusya'da yaşamış ve bir komünisttir*". Woolley buradan hareketler egemenliğin kesinlikle Kıbrıslılara bırakılmamasının gerektiğini ifade ediyordu. İngilizler sadece milliyetçilikten değil, milliyetçiliğin Komünistler tarafından da üstlenilmesinden son derece rahatsızdı. Daha önce de ifade edildiği üzere Kilisenin ve sağ sendikaların güçlendirilmeye çalışılmasında bu durum önemli bir paya sahipti.

İşte hem Kilise hem de İngiliz idaresi açısından böylesi bir tehdit oluşturan AKEL meclise katılmak ve burada Enosis yerine özerklik savunmakla büyük bir hata yapmıştı. Bunun üzerine geri adım atan AKEL çok geçmeden yaptığı açıklamada "*danışma meclisine katılmamız önemli bir hataydı*" itirafında bulunacaktı. Yine aynı açıklamada İngiliz İdaresini destekler konumda görünmekten[58] dolayı büyük bir pişmanlık yaşadığını dile getiren AKEL'in böylesi bir hatayı telafi etmesi uzun bir süre alacaktı ve bu süre zarfında Enosis propagandası ile toplumsal bir destek sağlayamayacaktı[59]. Ancak AKEL ve Kilisenin adanın nihayetinde Yunanistan'la birleşmesi gerektiği konusunda tam bir fikir birliği içinde olduklarını da vurgulamak gerekir. Buradaki temel farklılık gidilen yoldu.

Her ne kadar self determinasyon veya AKEL'in talep etmiş olduğu tam özerklik konusunda pek umut vermese de mevcut düzene ve sıkıyönetim yasalarına göre daha liberal bir anayasa öngören Winster Anayasası, Kıbrıslı Rumların yeniden Enosis konusunda fanatikleşmesinde çok önemli bir dönüm noktasıydı. Buradaki uzlaşmazlık Kiliseyi farklı arayışlara yönlendirecekti. Bu arayışta bir netliğe kavuşulması ise 1950 yılında yapılan Enosis oylamasıyla mümkün olacaktı.

---

[57] Nicos Peristianis, "Cypriot Nationalism, Dual Entity, and Politics", **Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict**, (Ed. Papadakis Yiannis), Indiana University Press, 2006, s.103.
[58] T.W. Adams, **a.g.e.**, s.37.
[59] Kaldı ki bu tarihten sonra AKEL toplum nezdindeki imajını düzeltebilmek için Enosis konusunda büyük bir çaba gösterdiğini ispatlamaya çalışacaktır. "Communists' Quik Switch in Cyprus: Support for Union with Greece", **Guardian**, 12 December 1949, s.7; Kyriacos C. Markides, **The Rise and Fall of the Republic**, Yale University Press, 1977, s.13-17.

Diğer taraftan anayasal bir uzlaşma sağlanamamış olsa da taraflar arasıdaki görüşmelerin devam etmesi gerektiğini düşünen, bir anlamda toplumsal talepleri dikkate alarak bir çözüm yolu bulmaya çalışan Vali Winster, anayasanın kabul edilmeme gerekçelerini açıklamak üzere Londra'ya gittiğinde burada İngiliz Milletler Topluluğu "Commonwealth" işlerinden sorumlu komisyona sunduğu rapordaki görüşleri gerçekten çok ilginçtir. Nüfusun 4/5'inin Enosis'e kayıtsız olduğuna inandığını belirten Winster, sorunu körükleyenin Kilise, Komünistler ve Yunanistan olduğunu belirtiyordu. Bununla birlikte Winster, Danışma Meclisinin sunmuş olduğu yeni anayasal teklifin hala geçerli olduğu Rum ileri gelenlerine bildirdiğini dile getirirken[60] yoğun Enosis propagandasının Kıbrıs Rum toplumunu sağlıklı düşünmekten alıkoyduğunu belirtiyordu. Ayrıca Winster'e göre tam özerkliğin dahi Enosis'e giden bir yol olarak talep edildiğini belirtiyordu. Bu aşamada adaya yönelik uygulanması gereken siyasetin kesinlikle bu anayasal önerinin dayatılmaması yönünde olduğunu savunan Winster, önerinin kabul edileceğini dair bir izlenim edinmediğini dolayısıyla dayatılmasını Kıbrıs Rum toplumunda daha ciddi bir tepkiselliğe neden olabileceğini iddia ediyordu. Kısa bir süre sonra buradaki görevi son bulacak olan Winster anayasanın dayatılmaması konusunda haklı çıkacaktı ancak Enosis konusundaki tahminlerinde sorunu çok farklı boyutlara taşıyacak olan Makarios nedeniyle yanılacaktı[61]. Çünkü Makarios Enosis'i kitleselleştirmeyi başaran lider olacaktı.

Enosis'in İngiltere açısından eninde sonunda bir soruna neden olacağını önceden bilen İngiliz diplomatlardan Oliver Harvey Kıbrıs'ta İngiliz İdaresine karşı ciddi bir karşı duruş doğmaya başladığına dikkati çekmişti. Belki bu karşı çıkış tamamıyla Enosis tavrı anlamına gelmiyordu, ancak yürütülen Enosis propagandası ekonomik ve politik politikalarından rahatsızlık duyan Kıbrıs Rum toplumunun düşüncelerini değiştirmesini kolaylaştırdı. Adadaki Enosis faaliyetlerinin marjinal bir grup tarafından yürütüldüğünü savunan Sir Arthur Dave ise, adanın politik olarak hiçbir zaman Yunanistan'a bağlanmadığını ve Kıbrıslıların gerçekten Yunan olmadıkları ileri sürüyordu.

---

[60] "Status of Cyprus: Britsih Policy Reaffirmed", **The Times**, 13 August 1948, Ayrca bkz. William Roger Louis, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, London, 1986, s.222.

[61] "Message from His Excellenceny The Governer, Lord Winster, to The People of Cyprus", The Cyprus Problem, 5 April 1947, **MSS Medit s.12**.

İngiltere'nin diğer bir endişesi Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına izin verilmesi durumunun diğer kolonilere de bir örnek teşkil edebileceği gerçeğiydi. Ayrıca Ortadoğu'da yükselmeye başlayan milliyetçilik karşısında buradan ayrılma ihtimaline karşı Kıbrıs'ı yedekte bekletme politikası izleyen İngiltere, böylece giderek Kıbrıs'a bağımlı hale geliyordu. Anayasal önerilerde diretmesini temel nedeni aslında buydu. Diğer taraftan anayasal önerilerin Kıbrıslı Rumlara yeterli gelmeyeceğinin farkına varması da uzun sürmeyecek ancak farklı bir uygulama İngiltere'nin çıkarlarına uygun olamayacağından öneriler devam edecekti. Ancak self determinasyon rüzgârını arkasına alan Enosis taraftarlarını ikna etmek nasıl mümkün olacaktı[62]. İngiltere, bu ihtimal üzerinde durmak yerine talepleri yine görmezden gelme siyaseti izledi. İngiltere adayı egemenlik altında tutmaya devam edecekti.

1948 yılındaki anayasal görüşmeler ve sonrasındaki atmosfer Kıbrıs'taki sorunun kesin bir çıkmaza dönüşmesi açısından bir dönüm noktası olacaktır. Özellikle anayasal değişiklikler konusunda bu tarihten 1954 tarihine kadar olan dönemde İngilizler bu katı tutumlarından hiçbir şekilde taviz vermeyeceklerdir. Bu durum ise 1955 yılındaki terör eylemlerine giden sürecin en önemli kopma noktalarından birisini oluşturacaktır. Bir diğeri ise 1950 yılında yapılan gayrı resmi halk oylamasıdır. Bu süreç kilisede yapılan halk oylamasıyla başlayacaktı.

[62] Bu amaçla Londra'daki İngiliz Koloni İdaresi Adadaki kötü imajın nasıl silineceği konusunda düşünceler üretmeye çalışacaktı. Yeni Kıbrıs valisi Wrights Kıbrıs'lılara uzatılan bir zeytin dalı karşılığında Kıbrıs'ta askeri güç kullanmaya gerek olmayacağını iddia edecekti. Buna karşın İşçi Partili Gazeteci Richard Crossman, Kıbrıs'a yapmış olduğu bir geziyi kaleme aldığı eserinde, Adada bulunan Rumların hep bir ağızdan Enosis ya da Ölüm nakaratını söylediklerini ancak samimi olarak da ne yapılmasını önerirsiniz sorusuna karşı korkuyla yaklaştıklarını ifade eden görüşleri gerçekten çok ilginçtir. 1950 yazında Griffiths ve Wright Kıbrıs'taki durum üzerine yaptıkları bir tartışmada Wright "*bir kez baskı politikası izlemeye başlarsak, bunu yarıda kesemeyiz, tamamına erdirmeliyiz*" diyecekti. Özellikle görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini düşünen Vali Wright, Kıbrıs'ta tehlikenin çoktan başladığı konusunda hiç şüphesi olmadığını vurgulayacaktı. Buna kanıt olarak da Kıbrıs'taki kilisesinin yapmış olduğu gayri resmi halk oylamasında toplanan imzaları bir temsilci yoluyla Atina'ya göndermeye karar vermesini gösterecekti.

2- Enosis Oylaması, Kıbrıslı Türklerin ve İngiltere'nin Tepkisi

İngiliz İdaresinin Enosis hareketinin hızını kesmek için hazırlamış olduğu Winster Anayasası, beklenen etkiyi yaratmadığı gibi, Kıbrıslı Rumlar için ciddi bir hayal kırıklığı yaratmış ve Enosis konusundaki taleplerin farklı bir noktaya taşınmasına, bir anlamda siyasallaşmaya başlamasına neden olmuştu. Bu anayasal teklifi ciddi bir koz olarak kullanan Kilise, teklifte hem İngilizlerin uzlaşmaya ne kadar uzak olduğunu taraftarlarına göstermeye çalışmış hem de bu anayasanın görüşülebileceğini ifade ederek Danışma Meclisine katılan AKEL'e karşı Enosis taraftarları tabanında büyük bir üstünlük sağlamıştı. Kiliseyi Enosis konusunda daha da öne çıkaracak gelişme ise 1950 yılında yapılan ve resmi olmayan bir halk oylaması olacaktı. Bu gelişme, Enosis'in tüm Rum toplumu nezdinde siyasallaşma sürecini başlayacaktır. Enosis'in siyasallaşmaya başlaması ise Rumların self determinasyon taleplerin konusunda bir dönüm noktası olacaktır[63]. Bu dönüm noktası İngiliz İdaresini ilk kez organize bir şekilde etkilemeye başlayacak ve 1960 yılındaki bağımsızlığa giden süreçte belki de en önemli dönüm noktası olacaktır.

Kıbrıs Rum toplumunu Enosis konusunda önemli ölçüde etki altına almayı başarmış olan Kilise Kıbrıs'taki Enosis taleplerine geniş bir boyut kazandırmak ve toplumun büyük bir bölümünün Enosis yönünde düşündüğünü ortaya koymak amacıyla kilisede bir halk oylaması düzenleme kararı aldı. Kararda kısa bir süre içinde Başpiskopos olacak olan III. Makarios'un da etkili olduğu güçlü ve doğru olma olasılığı güçlü bir iddiadır. 15-22 Ocak 1950 yılında Kilise tarafından yapılan oylamaya katılan, 224,757 Kıbrıslı Rum'dan 215,108', yani %95,7'si "Enosis

[63] James Edward Miller, **United States and the Making of Modern Greece: History and Power, 1950-1974**, University of North Caroline Press, USA, 2009, s.50.

istiyoruz" yazılı bir kâğıda imza atarak oy kullandı[64]. Sivil çalışanlar ve hükümet görevlileri ve 18 yaşından küçükler bu oylamanın dışında kaldı[65].

15 Ocak 1950'de yayımlanan yazısında *The Times* oylamanın komünist-kilise işbirliğiyle yapıldığına vurgu yapar[66]. *The New York Times* ise haberinde Kıbrıs'ta tansiyonun ilerleyen zamanlarda daha da yükselebileceği ve "*şiddete dönüşebileceği*" uyarısında bulunuyordu[67]. 25 Martta yapılan yürüyüşte ise hem sağ hem de sol görüşlü örgütlerin ortaklaşa hareket ettikleri ve Enosis konusunda kenetlendiklerine dikkati çeken *The New York Times*, Enosis'in kitleselleşmeye başlayan bir hareket olduğuna dikkat çekmeye çalışıyordu[68]. 20 Mayıs'ta tüm oylama sonuçlarını içeren evraklar bir heyet yoluyla Atina'ya gönderildi[69]. Amaç, Yunanistan'a olan bağlılığı ortaya koymak ve dünyaya bu yönde bir mesaj vermekti.

Kiliseyi halk üzerinde baskı kurmakla suçlayan İngiliz İdaresi, yasadışı ilan ettiği bu halk oylamasını dikkate almayacağını duyurmakta gecikmedi[70]. 23 Şubat 1950'de Vali Andrew Wright kiliseye yazdığı mektubunda "*Enosis konusunun kendileri için kapandığını ve 1948 yılındaki anayasal tekliften ileriye gidilmeyeceğini*" bir kez daha vurguladı[71]. Bununla birlikte adadaki güvenlik önlemlerinin artırılmasına karar verildi. Öncelikle adada bulundurdukları asker sayısını ve silahlandırmayı artıran İngiliz İdaresi diğer taraftan toplumsal yaşam üzerindeki baskıyı azaltmaya çalıştı. Ayrıca yeni bir anayasa hazırlanacağını ve bu anayasanın toplumun tüm kesimlerini kapsayacağını duyurdu. Ancak kilise bu

---

[64] Kullanılan her bir form 25 imzadan oluşuyordu. **The New York Times**, haberi "*Tüm Kıbrıslılar Yunanistan'la birleşmek için oy kullanıyor*" başlığıyla verecekti. Daha sonra konu edineceğimiz üzere, ABD basınının özellikle sözü geçen gazetenin Enosis'e genel yaklaşımı net olmasa da destekleyicidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **The New York Times**, "All Cypriots Voting For Joining Greece", 16 January 1950, s.6. Ayrıca bu oylama "Evet", oyu verenler arasında Türk isimlerin de olduğu iddia edilir. Bu halk oylamasının Enosis açısından bir değerlendirmesi için bkz. Lord Kinross, "Plebisit in Cyprus", **Observer**, 15 January 1950, s.3.

[65] Stavros Panteli, **A New History of Cyprus: From The Earliest Times To The Present Day**, East-West Press., London, 1984, s.237.

[66] "Cypriot's Unofficial Plebiscite: Demand For Enosis", **The Times**, 15 January 1950, s.3, Ayrıca bkz. Farid Mirbagheri, **Cyprus: International Peacemaking**, Routledge, New York, 1998, s.13. AKEL yapmış olduğunun düşündüğü hatayı telafiye çalışıyor olabilirdi.

[67] Cyprus Disturbed by İssue of Union", **The New York Times**, 6 February 1950, s.14.

[68] "Cyprus Marches for Greek Union", **The New York Times**, 26 March 1950, s.16.

[69] "Cypriots Push Secession", **The New York Times**, 21 May 1950, s.3.

[70] A. C. Sedgwick "Anti-British Tide Rising in Cyprus", **The New York Times**, 6 March 1951, s.14.

[71] "Cyprus is "Closed" case, British Inform Greeks"**, The New York Times**, 24 February 1950, s.10; "Cyprus and Greece: Union Question Closed", **Guardian**, 21 December 1949; "*Kıbrıs konusu kapanmıştır*" sözü bir önceki Vali Lord Winster tarafından da sıkça kullanılan bir ifadeydi.

anayasanın kesinlikle self determinasyon içermeyeceğinden emin olduğunu ilan ederek tepkisini ortaya koyacaktı[72].

Kıbrıslı Türkler ise Enosis'e karşı olduklarını her fırsatta İngiliz idaresine bildirmek zorunluluğu hissediyorlar ve zaman zaman da gösteriler düzenleyerek tepkilerini ortaya koyuyorlardı. Kıbrıslı Türklerin en önemli endişelerinden birisi self determinasyon prensibinin Amerika tarafından da teoride destekleniyor olmasıydı. Şubat'ta Kıbrıs Türk Milli Partisi Başkanı ve Kıbrıslı Türklerin Lideri Dr. Fazıl Küçük, ABD Başkanı Harry S. Truman'a gönderdiği resmi bildiride Enosis'e yönelik olan taleplerin giderilmesi için çalışma yapması talebinde bulunmuştur. Bu mesajı 85.000 Türk adına gönderdiğini ifade eden Küçük, geçen haftaki konuşmasında Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Enosis'ten söz ettiğini bu durumun kendilerini endişelendirdiğini ayrıca kendileri açısından en uygun olan çözümün adadaki İngiliz idaresinin devamı olduğunu ifade ediyordu[73].

Nisan ayına gelindiğinde Kıbrıs Türk Milli Partisi ve Kıbrıs Türk Toplumunu temsilen bazı örgütler ortak bir bildiri ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Genel Kuruluna başvurmak üzere harekete geçtiler. Bildirilerinde dikkat edilmesi gereken çok önemli bazı noktalar var. Genel olarak adanın güçlü bir devletin hâkimiyetinde bulunması ve statükonun devam ettirilmesi, azınlıkların korunması bakımından adanın güvenlik altında bulunması gibi ifadelerin yer aldığı bildiride en dikkat çekici tespit olası bir Enosis durumunda Yunanistan'da olduğu üzere adada bir iç savaşın yaşanabileceğine dair uyarıdır. Buna gerekçe olarak Kıbrıslı Rumların yarısının komünist olması gösteriliyor[74]. Kıbrıslı Türklerin etkisiz kalan bu uyarıları İngiliz egemenliğinin sonuna doğru çözüm konusunda özellikle Amerika ve BM'yi etkileyen unsurların başında gelecekti. Adadaki güvenlik sorunu Ortadoğu'daki kendi güvenliklerini tehdit edince ancak duruma müdahalede bulunmak isteyeceklerdi.

---

[72] **The New York Times** gazetesi bu haberinde "Komünistler ve Ortodoks Enosisçiler" değerlendirmesiyle Kıbrıslı Rumlar arasında bir ikilik olduğuna dair de bir ipucu verir. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. C. Sedgwick "Anti-British Tide Rising in Cyprus", **The New York Times**, 6 March 1951, s.14.

[73] "Protests By Turks in Cyprus: Objection to Enosis", **The Times**, 9 February 1951, s.5.

[74] Yunanistan'ın Kıbrıslı Türklerin zaman zaman adanın %60'ı komünist propaganlarına karşın yaklaşımı "abartıyorlar" yönündeydi. Yunanistan, oranı sadece %20 olarak değerlendiriyordu. George Weller, The Island Everyone Wants, **The Saturday Evening Post**, 19 March 1955, s.108.

Kıbrıslı Türklerin bu yaklaşımına başka bir açıdan bakmak gerekirse ve bilhassa İngilizlerin en büyük endişelerinden birisinin Kıbrıs'ta komünizmin etkili olma olasılığı dolayısıyla adanın Sovyet etkisine girmesi durumu göz önünde bulundurulursa Türklerin bu yaklaşımının akılcı ve tutarlı olduğu ifade edilebilir. Ancak henüz İngiltere açısından ciddi bir tehdit olmadığına İngiliz idaresi ciddi bir reaksiyon gösterme ihtiyacında hissetmiyordu. Bildiride ayrıca Enosis'in gerçekleşmesi ekonomik, ırksal ve sosyal felakete neden olacağına ve eğer İngilizler adadan çıkacaksa adanın eski sahibi ve güvenliğini sağlayacak tek güç Türkiye'ye verilmesi gerektiğini dile getiriyorlardı[75]. Bunun yanında Kıbrıslı Türkler kendi kaderlerini nasıl belirleyecekleri konusunda adada İngiliz hâkimiyetinin devamından yana bir politika izlemekle yetinmekten başka çareleri yok gibi görünüyordu. En azından Türkiye'nin desteği olmadan çok etkili olamayacaklarının bilincindeydiler. Bu halk oylamasının Kıbrıslı Türkler açısından en önemli sonucu, Türkiye'yi Kıbrıs konusunda biraz daha aktif hala getirmenin öneminin algılanmaya başlanması olmuştur.

3- III. Makarios'un Önderliğinde Kitleselleşen Enosis ve İngiltere'nin Yaklaşımı

Ocak 1950 yılında Kilisede yapılan Enosis oylamasında Kitium (Larnaka) Piskoposu Michael Christodoulou Mouskos da etkili olmuş ancak geri planda kalmıştı. Amerika eğitim görmüş, "*enerjik ve olaylara farklı açılardan bakabilen güçlü politik kimliğiyle*" kısa bir süre içinde Kilisede kendisine siyasi bir çevre yaptı. Enosis'e dair söylemleri ve ortaya sunmuş olduğu sert öneriler kilisenin uzun süredir amaçladığı sıçrayışı gerçekleştirebilmesinde etkili olabilirdi. 28 Haziran 1950'de

[75] "Cyprus Turks Appeal to U.N.: Counter to Enosis", **The Times**, 26 April 1950, s.5., **New York Times** gazetesinde çıkan bir yazıda Yunanistan'ın İngiltere'ye Enosis konusunda bir baskı uygulayacağını ve bunun Türk-Rum ilişkilerini zedeleyebileceğini ifade ediyordu. Türk tezleri Kıbrıs'la ilgili Yunan talepleri gerçek dışıdır. Eğer İngiltere, adadan çıkacaksa ada eski sahibi Türkiye'ye verilmelidir. "Greeks Irk Turks with Cyprus Claim", **New York Times**, 6 May 1951, s.37.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Lideri hayatını kaybedince 20 Ekim'de Kilise meclisinde yapılan oylama sonucu yerine henüz 38 yaşında[76] yeni ismiyle III. Makarios geçti[77].

Kilise, Makarios'un liderliği ile yeni bir sürece girecek ve bütün Kıbrıs'taki yaşamı boyunca Makairos'un çaba gösterdiği gibi çaba gösteremeyecek ve Kilise hiçbir zaman bu kadar siyasallaşamayacaktı[78]. Kilise halk nezdinde popülerdi Ancak bu popülarite ve siyasal karar verme mekanizması halini alması Makairos'la birlikte zirveye ulaşacaktı. III. Makarios'un ilk hedefi Kıbrıs'ta bir sorun olduğunu bütün dünyaya duyurmak, soruna uluslararası bir boyut kazandırmak ve Kıbrıs meselesini BM'e taşımaktı. Burada öne sürülecek gerekçe self determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı) olacaktı ve bu politikanın katalizörü de bağımsız olmaya çalışan sömürgelere karşı tasviye süreci uygulamak durumunda kalan sömürgeci güçlere karşı olan genel eğilimdi. Buradan hareketle Enosis gerçekleştirilebilirdi.

Enosis konusunda çok istekli ve heyecanlı Başpiskopos III. Makarios koltuğuna oturur oturmaz ilk olarak halka yönelik bir konuşma yaptı. Beklendiği üzere seslendiği kalabalığa, Enosis için elinden ne geliyorsa yapacağını ve İngiltere tarafından sunulan bütün anayasal teklifleri belirtiyordu[79]. Slogan yine aynıydı: "*Enosis, yalnızca Enosis*"[80]. Makarios Kıbrıs Rum toplumuna yönelik bu vaatlerin ardından işe koyuldu. İlk olarak İngiliz idaresine yönelik sert uyarılarda bulundu ve bu zamana kadar yönetime karşı olan birçok sorumluluğu yerine getirmeyeceğini duyurdu. Makarios o zamana kadar olan tabuların büyük bir bölümünü yıktı. Kilisede

---

[76] "New Arcbishop of Cyprus" **The Times**, 21 October 1950, s.5.

[77] Esas adı Michael Christodoulou Mouskos'tur ve 13 Ağustos 1913 yılında doğmuştur. 1926 yılında Kyyko manastırında kilise kariyerine başladı. 20 yaşında Pancyprian Gymnasium'da (1812 yılında Archbishop Kyprianos tarafından Kıbrıs'ta kurulmuş bilinen en eski lise. Enosis öğretisinin yoğun olarak işlendiği bu lisede eğitim görenler arasında Makarios sonrasında Rum siyasetindeki önemli isimlerden Glafkos Clerides Tassos Papadopoulos, Vassos Lyssarides gibi isimler vardır.) aldığı Enosis ağırlıklı eğitimden sonra 1939 yılında yardımcı papaz unvanı elde etti. II. Dünya Savaşı devam ederken burslu olarak Atina Üniversitesine gidecek burada kaldığı süre içerisinde dini duygularını daha da güçlendirecek ve aşırı sağ liderlerle yaptığı görüşmeler gelecekteki kariyerini önemli ölçüde etkileyecektir. Savaş sonrasında ise Dünya Kiliseler Birliği desteğiyle Boston'da teoloji eğitimi alacak ve bu sırada piskoposluk teklif alması Kıbrıs'a üzerine dönecektir. Kısa bir süre Kitium Piskoposu olarak görev yaptıktan sonra Başpiskopos olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Profile: Bishop Makarios", **Observer**, 28 August 1955, s.3; "Profile: Archbishop Makarios", **The Observer**, 1 Mart 1959, s.8; Stanley Mayes, **a.g.e.,** ; Robert F. Holland, **a.g.e**., s.25.

[78] Zaim Nejatigil, **The Cyprus Conflict: A Lawyer's View**, Tezel Offset and Printing, Lefkoşa, 1982, s.2.

[79] "New Arcbishop of Cyprus", **The Times**, 21 October 1950, s.5.

[80] Kilise, AKEL konusunda başarılı bir politika izleyerek Enosis'in tek savunucusu durumuna geldikten sonra Makarios'un Enosis hedefinin önünde iki önemli engel daha vardı: İlk olarak İngiliz idaresi ve sonrasında Kıbrıslı Müslüman Türkler.

İngiliz idaresine karşı vaaz vermek yasaktı, neredeyse tüm başpiskoposluğu döneminde bu yasağı deldi[81]. Yasaklanan "Enosis" sloganı onun cesaretlendirmesiyle yeniden sokaklara taşındı.

Amerikalı gazeteci George Weller, röportaj yapmak için Kıbrıs'a geldiğinde, Makarios'un kendilerini gösterişsiz, küçük bir katedralde karşıladığını ve ağlayarak şunları ifade ettiğini söylüyor. "*Biz öz annemiz Yunanistan'la birlikte üvey annemizle zenginlik yerine fakirliği tercih ediyoruz. İngilizler bize Yunanistan'la birleşme izni vereceğine yanlış bir anayasa teklifinde bulundu*"[82]. Makarios'un bu ve bundan sonra buna benzer duygusal konuşma ve tutumları çok uzun bir süredir kendilerini İngiliz idaresinde aldatılmış gören Kıbrıslı Rumlar tarafında büyük kabul görüyordu. Makarios aslında yeni sözler söylemiyordu ancak ifade tarzı ve dini sembollerle bunu milliyetçi bir çizgiye taşıması halkı etkiliyordu.

Ancak Makarios'un kilise liderliğinin ardından yüzleşmesi gereken önemli bir sorunu vardı. Makarios önce, eski etkisinde olmasa da özellikle ekonomik olarak çok iyi örgütlenmiş, ticari birliklerin büyük bir bölümünde etkili olan ve Enosis savunucusu olacağını duyurmuş olan AKEL ile mücadele etmek ve Enosis'in liderliğini almakla uğraştı[83]. Daha önce bahsedildiği üzere AKEL 1948 yılında Danışma Meclisinde yapmış olduğu hatayı telafi etmek için var gücüyle Enosis propagandası yapıyor ve toplumsal güveni yeniden temine çalışıyordu. Ekonomik olarak üstünlüğü elinde bulunduran komünistler önemli ticari birlikleri kontrol altında tutuyordu. Kilisenin aksine AKEL'in hem ekonomik refah seviyesini artırma hem de Enosis ile ilgili projeleri vardı[84]. Toprak mülkiyetine dayalı bir ekonomik üstünlüğe sahip Kilise ise kendisini destekleyenlere şimdilik sadece Enosis vaat ediyordu.

Diğer taraftan Makarios'u Enosis konusunda zorlayan AKEL, İngiliz İdaresini ise ekonomik anlamda zorluyordu. Bütün İngiliz kolonileri ve hatta

[81] George Weller, "The Island Everyone Wants", **The Saturday Evening Post**, 19 March 1955, s.107.
[82] George Weller, **a.g.m**., s.107.
[83] Nancy Crawshaw, "Why Cyprus is not Handed Over to Greece", **Guardian**, 15 September 1954, s.8.
[84] The Times gazetesi Komünist ticari birliklerin de bu eyleme destek verdiğini ancak kesinle Enosis konusunda kilise kadar samimi olmadığını yazıyordu. Gazeteye göre Komünistler'e göre yapılan Enosis kampanyası Amerikan çıkarlarına hizmet ediyordu. Bkz. "Cyprus and Greece: Athens Protests against British Attitute, Cyprus Shops Closed", **The Times**, 4 July 1952, s.5.

Commonwealth üye devletleri arasında sadece Kıbrıs'ta komünizm bu kadar etkiliydi. Bu duruma çare aslında daha önce kilisenin ve sağ sendikaların etkisinin artırılmasına yönelik önlemlerle düşünülmüş ve uygulanmıştı ancak bir türlü yeterli gelmiyordu. Üstelik Kilise güçlenmiş adadaki İngiliz egemenliğini tehdit eder hale gelmişti. Buna ek olarak komünizmin hala büyük bir tehdit olarak durması İngiliz idaresini iki ateş arasında bırakıyordu. Böylesi bir durumda İngiltere'yi kısmen rahatlatan Makarios olabilirdi. Makarios adadaki komünist etkiyi milliyetçi ve dini söylem ve tutumlarla azaltabilirdi. Makarios'un Enosis talebi ise kontrol altına alınabilir bir talep gibi görünüyordu. İngiliz İdaresinin yanıldığını idrak etmesi çok zaman almayacaktı.

Makarios, komünizmi Enosis konusunda etkisiz kılmak için öncelikle müzakerelere gitme yolunu seçti. Özellikle halledilmesi gereken konu Komünistlerin adadaki İngiliz idaresine karşı bağımsızlık talebinin yanında Yunanistan'da bulunan faşist monarşinin son bulması talebi de vardı. Kaldı ki Yunanistan'da da komünist bir taban vardı ve Kıbrıs'taki AKEL henüz Yunanistan'daki komünistlerde olduğu üzere etkisizleştirilmemişlerdi. Burada başlayacak komünist bir hareketin Yunanistan'da da etkili olması AKEL'in en büyük hedeflerinden birisiydi. Genel anlamda bu Sovyet Rusya'nın politikasın bir parçasıydı. Makarios'un AKEL'in bu tutumuna karşı Yunanistan'daki milliyetçi hükümetin desteğini alması adada AKEL'in etkisinin biraz daha azalmasına neden oluyordu.

Makarios'un girişimleri ve AKEL'in aykırı olmak konusunda daha önceki hatalı tecrübeleri AKEL'i Enosis konusunda işbirliği yapmaya zorladı. Makarios komünistleri etkisi altına almayı başarmıştı. Halk oylamasının yapılmasında da benzer bir işbirliği söz konusuydu ve Enosis yolunda iki güçlü tarafın bir arada olması İngiliz İdaresini önemli ölçüde rahatsız ediyordu[85]. Soğuk savaş koşullarında

[85] İngiliz Koloni Bakanı Oliver Lytteolton kolonilerde artmaya başlayan komünist tehlikenin Kıbrıs'ta da etkili olmasından endişe ettiğini belirtecek ve bu aşamada adada böylesi bir etkinin güç kazanmaması için önlemler alınması gerektiğini dile getirecekti. (Malaya'da İngiliz Yüksek Komiserinin komünistler tarafından öldürülmesi bu endişenin en büyük nedeniydi. Bkz. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.279) Diğer taraftan Kıbrıslı Rumlar arasında komünizm etkili olmaya devam ediyordu. Sömürge valisi Andrew Wright 1952 yılında Halk oylamasının ikinci yıldönümünde komünistler tarafından yapılması planlanan gösterileri engellemeye çalıştığını ancak özellikle kilisenin çağrısı üzerine bir gösterinin düzenlenmesine engel olamayacağını bildiriyordu. Ayrıca valiye göre muhtemelen ayrı olarak komünistler tarafından da gösteri düzenlenmeye çalışılacaktı. 11-15 Ocak tarihleri arasında düzenlenmesi muhtemel gösterilerin sadece kilise ile sınırlı kalması için

sömürgelerinden birisinde Sovyet etkisi ve komünizm kabul edilemez bir durumdu. Bu anlamda Makarios'un siyaseti İngiltere'yi rahatlatabilirdi ancak Makarios'un Enosis'i slogandan öteye taşıyacağı ve komünizmden çok daha büyük bir tehdit oluşturacağı bir süre sonra anlaşılacaktı.

Liderliğin kimde olacağı tartışmalarından Makarios önderliğinde Kilisenin galip çıkması Enosis konusunda Kiliseyi toplum nezdinde sarsılmaz lider konumuna getirecekti[86]. Ayrıca AKEL'e karşı mücadelesindeki başarısı Makarios'u hem Kilise içinde hem de toplum nezdinde daha sarsılmaz bir lider konumuna yükseltecekti. Kilisenin Enosis konusunda siyasal adımlar atmaya başlaması ve sorunu uluslararası bir boyuta taşımaya başlaması ise İngiltere'yi yeniden anayasal önerileri gündeme taşımaya itti. Bu önerilerin nasıl olması gerektiği ile ilgili uyarı yine adadaki Vali'den geldi. Daha önceki Valilerde olduğu üzere İngiltere yine bu önerileri çok fazla dikkate almadı.

1951 yılı başında Vali Wright Enosis kampanyasının giderek etkisini artırmaya başladığının farkına vardı ve adaya yeni bir anayasal teklif sunmaya hazırlanan sömürge idaresini uyarmıştı: "*Adadaki İngiliz tecrübeleri ortaya koymuştur ki politik fikir olarak Enosis duygularına kapılmış olan bir halka önerebileceğimiz hiçbir şey yoktur. Bu aşamada eğer politik bir idealden bahsediyorsak yaptığımız somut öneriler göz önüne alındığında ve pratik yaşama bakıldığında Enosis'in önünü açtığımız kesindir. Tek alternatif ise var olan düzeni güçlendirmeye çalışmaktan vazgeçmektir*[87]. Vali, İngiliz idari anlayışını eleştiriyordu ancak Ortadoğu'da Kıbrıs'ın yükselen önemi İngiltere'yi bu talepler karşısında kaygısız davranma zorunluluğuna itiyordu. Dünyanın en büyük sömürge imparatorluklarından birini kurmuş ve bağımsızlık hareketleri konusunda çok tecrübeli olan İngiltere elbette Kıbrıs'ta yükselen milliyetçiliğin önüne

---

çalışacaklarını da sözlerine ekleyecekti. Bkz. "Ban on Meetings in Cyprus", **The Times**, 11 January 1952, s.3.

[86] Aslında burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta Kilisenin halk üzerindeki çok ciddi otoritesidir. Makarios'un başarısı bu otoriteyi yurtdışı tecrübesi ve belki de Amerika desteğiyle siyasal anlamda çok iyi kullanabiliyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Yani her şeyi sil baştan Makarios'un yapmış olduğunu söylemek Kilise'nin halk nezdindeki sarsılmaz hâkimiyetini görmemek anlamına gelir. İngiliz İdaresin gözlemlediği ve ortaya koyduğu üzere, kilise en başından beridir, milli duyguların ve gururun ardiyesi gibiydi. Bkz. "Problem of Cyprus: Prosperity and a Desire for union with greece", **The Times**, 29 May 1952, s.7.

[87] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.26.

geçemeyeceğinin farkındaydı ancak bunu mümkün olduğunca görmezden gelerek zaman kazanmaya çalışıyordu. Vali'nin göremediği nokta muhtemelen burasıydı.

Adadaki durumun iyiye değil sürekli olarak kötüye doğru gittiğine her fırsatta dikkati çekmeye çalışan Wright, Enosis kampanyasının yoğunlaşmasından korktuğunu ifade etmeye çalışıyordu. Wright'ın görüşleri karamsarlık olarak değerlendirilebilirdi ancak bu karamsarlığındaki haklılığı kısa sürede ortaya çıkacaktı.

İngiliz İdaresi yine yeni bir anayasal teklifle adadaki Enosis rüzgârının durdurabileceğini düşünüyordu. Bu amaçla Nisan 1952 yılına gelindiğinde İngiliz sömürge yönetimi adadaki tansiyonu düşüreceği düşüncesiyle Lord Winster anayasasından daha liberal olduğunu öne sürdüğü yeni bir anayasa önerisinde bulunacaktı. Bu anayasada sadece kısıtlı bir özerklikten bahsediliyor self determinasyon söz konusu dahi edilmiyordu. Kilise meclisinde Makarios önderliğinde toplanan Girne, Baf ve Larnaka papazları ortak bir bildiri yayımlayarak bu yeni anayasa önerisinin kendilerini köle yerine koyduğu iddia etti ve kesinlikle kabul edilmeyeceğini ilan etti. Anayasal öneri mecliste tartışılmaya dahi açılmadan rafa kalkacaktı.

Dikkatlerin "*Enosis yalnızca Enosis*" politikasından farklı bir yöne kaymamasına büyük bir özen gösteren, Kilise İngiliz İdaresinin bir aldatmaca peşinde olduğunu öne sürüyor ve buna karşın halka Enosis etrafından kenetlenme çağrısında bulunuyordu[88]. Gelişmeleri kaygıyla takip eden Türkler ise güvenlikleri konusunda endişeleniyor ve İngiliz idaresinden sürekli olarak adadaki hâkimiyetlerinin devam edeceğine dair güvenceler talep ediyorlardı. Türkiye'den Kıbrıslı Türklere yönelik gelen çağrılarda ise telaşa kapılmamaları ve adadaki İngiliz egemenliğinin devam edeceğinden şüphe etmemeleri uyarısında bulunuluyordu.

[88] "Cyprus Constitution: Bishops' Denunciation of Reported Plan", **The Times**, 14 April 1952, s.5.

4- III. Makarios'un Enosis'e Uluslararası Boyut Kazandırma Çabaları

Vali Andew Wright'ın bir süre önce dile getirdiği "*Enosis taraftarları taktik uygulamalar yoluyla soruna başka bir boyut getirebilir*" uyarısı 1952 yılında Makarios tarafından sistemli bir proje olarak hayata geçirilecekti. Kıbrıs'ta kilise ve toplum üzerinde otoritesini sağlamlaştıran, komünistleri bastırmayı başaran Makarios bu aşamada çözüme self determinasyon yönünde yanaşmayan İngiltere'yi zor uluslararası platformda zor duruma düşürmek ve çözüme zorlamak için harekete geçmeye karar verdi. Amaç Kıbrıs'ta bir "*özgürlük sorunu*" olduğunu tüm dünyaya duyurmak ve taraftar toplamaktı. Bu amacını ilk kez 25 Nisan 1952'de Makarios, Lefkoşa Katedralinde Milli örgütlere bağlı 600 delegeye yapmış olduğu konuşmasında ortaya koyuyor ve mücadelenin ilerleyen safhaları hakkında ipucu veriyordu: "*Eğer Yunanistan sorunu BM gündemine taşımazsa, boş ve umutsuz bir şekilde beklememeliyiz, çünkü mücadelemizi başka yolları vardır*"[89]. Ayrıca bu konuşmasında Makarios, Kıbrıs meselesinin BM gündemine getirmek için elinden gelen her şeyi yapacağını belirtiyordu[90]. Toplantıda ortak olarak kabul edilen karar "*İngiliz yönetimi bütünüyle kabul edilemez, Yunanistan'la birleşmek tek hedefimizdir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci dünya savaşı sırasında, Atlantik ve insan hakları sözleşmesinde özgürlük ilkesine olan bağlılığını açıklamış olan bir ülkenin kölelik rejiminin devam etmesine kesinlikle karşıyız*" şeklindeydi[91].

Makarios'un "*mücadelemizin başka yolları vardır*" ifadesinden kastı ne olabilirdi? Siyasi bir mücadele mi yoksa silahlı bir direniş mi? Bu konuda da aslında Makarios'un net olduğunu anlamak çok zor değildi. Öncelikle siyasi girişimler ve ardından istenilenin alınamaması durumunda silahlı bir mücadele. Birinci ihtimal konusunda Yunanistan'ın desteğiyle girişimlerine hemen başlayacaktı ancak ikinci ihtimal konusunda yardıma ihtiyacı olacaktı. Bu ihtimal konusunda Yunanistan'daki siyasi iktidar şimdilik haberdar olmamalıydı. Makarios henüz Başpiskopos olmadan

[89] "Cypriots' Campaign for Union with Greece: Archbishop's Speech", **The Times**, 26 April 1952, s.10.
[90] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.47.
[91] "Cypriots' Campaign for Union with Greece: Archbishop's Speech", **The Times**, 26 April 1952, s.10.

Yunanistan'da böylesi bir direnişin nasıl olması gerektiği ile ilgili girişimlerde bulunmuş ve bu konuda Grivas'la görüşmelerde bulunmuştu. Şimdi Başpiskopos'tu ve Kıbrıs Rumlarının hem siyasi hem de ruhani lideri olarak müthiş bir yaptırım gücü vardı. Halkın ona güveni tam olduğuna göre icraatları sorgulanamazdı. Bu özgüvenle Makarios Yunanistan'da Grivas'la yeniden görüşmelerde bulunacaktı. Şiddet yoluyla bir direniş ihtimali üzerinde hesaplamalarda bulunan Makarios henüz birkaç hafta öncesine kadar Makarios şiddetin asla planları arasında olmadığı mesajını veriyordu[92].

Sonunda Makarios ilk planını devreye soktu. Bu kararlardan kısa bir süre sonra Makarios halk oylaması ve Kıbrıs sorunuyla ilgili dış dünyayı bilgilendirmek amacıyla harekete geçti[93]. Bu amaçla öncelikle Yunanistan'a ardından Fransa ve İngiltere'ye delegeler gönderildi. İngiltere ve Fransa'ya gönderilen delegeler, İngilizce ve Fransızca "*Kıbrıs davasını tüm dünyaya sunuyor*" başlıklı bir broşür yayınladılar. 1952 yılında Makarios, Mısır Lübnan ve Suriye'de bulunan Ortodoks toplulukları ziyaret etti. Ayrıca burada Arap politikacılar ve gazetecilerle görüştü. Makarios'un biyografi yazarı ve onun yakından tanıyan gazeteci Stanley Mayes'e göre amaç, İngiltere'nin Ortadoğu'daki yaşadığı milliyetçi ayaklanmaları kendi lehine kullanabilmekti. En azından yükselmekte olan Arap toplumlarının kendisine ilerideki BM görüşmelerinde yardımcı olabilirdi. Yani temelde amaç self determinasyon için taraftar toplamaktı[94]. Tabi, Makarios'un bu girişimleri Ortadoğu'da ekonomik üstünlüğünü petrol üzerinden devam ettirme kaygısındaki İngiltere'yi rahatsız edecek[95] ve sonraki bölümlerde de konu edileceği üzere, BM görüşmelerinde Ortadoğu'daki bu devletler Makarios'un "self determinasyon" yönündeki taleplerini kabul edilebilir bulacaklar, birçoğu Makarios'un etkisi nedeniyle olumlu oy kullanacaktı.

---

[92] "Problem Of Cyprus: Prosperity and a Desire for Union With Greece" **The Times**, 29 May 1952, s.7.

[93] Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların ve bu hareketin öncüsü kilisenin 1950 yılına kadar olan dönemde en büyük sıkıntılarından birisi sorunun dış dünyada çok fazla bilinmiyor olmasıydı. Bunun farkında olan Makarios mümkün olduğunda dış dünyayı Enosis konusunda bilgilendirmeye ve destek talep etmeye gayret gösterdi. *The Economist* dergisi dış dünyada sorunun fazla bilinmemesine neden olarak, Kıbrıs'ın bir Ortadoğu ülkesi ve Ortadoğu standartlarına sahip olmasını neden gösterir. "Enosis in Cyprus", **The Economist**, 8 June 1946, s.930.

[94] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.48. Makarios'un bu tavrı daha sonraki yıllarda sergileyeceği anti-batı politikalarının ilk habercisi gibiydi. Bundan birkaç yıl sonra Bandung'ta bir konferansa katılacak ve bağlantısızlar hareketine olan sempatisini açığa çıkaracaktı.

[95] Nancy Crawshaw, "The Future of Cyprus: A Clamour for Union", **Guardian**, 9 July 1952, s.6.

Haziran ayında Makarios yeniden Atina'ya bir ziyaret gerçekleştirdi. Görüşmelerde bulunduğu Yunanistan Başbakanı Venizelos'a Enosis konusunda daha aktif bir politika izlenmesi gerektiği mesajını verdi. Diğer taraftan Venizelos Makarios'a hem dünyada hem de Yunanistan'da Enosis konusunda yoğun kamuoyu oluşturma çabalarını takdirle karşıladığını ancak bu durumun Yunanistan'ın Batı ittifakı ile olan ilişkilerine zarar verdiği uyarısında bulunuyordu. Makarios ise aynı Batı'nın self determinasyon konusunda samimiyetsiz davrandığını düşünüyor ve görüşlerinin dikkate alınmaması gerektiğini savunuyordu. Bu sözler Venizelos'a söylenmiş değildi ancak Makarios, İngiltere'nin Batı ittifakı bahanesiyle Kıbrıs'ta özgürlüğün önünde durduğunu ve Kıbrıs Rumlarının iradesini dikkate almadığını düşünüyordu.

Bu düşüncelerin etkisiyle hızlı hareket edilmesi ve bir an önce sorunu uluslararası alana taşımak gerekmektedir düşüncesinde ısrar eden Makarios'a verdiği yanıtta Venizelos, "*Sayın Başpiskopos Yunanistan'ı yöneten kişi benim ve Kıbrıs konusunu ortaya atmanın ne zaman uygun olacağı kararını ben vereceğim*"[96] ifadesini kullanıyordu. Bir anlamda Venizelos, Makarios'u fazla ileri gitmek ve Yunanistan'ın dış politikasına müdahale etmekle itham ediyordu. Ayrıca Enosis'e asla karşı olmadığını dile getiren Venizelos'un aslında temel kaygısı Türkiye ve İngiltere arasında hassas dengeler gözetiyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Türkiye ile birlikte henüz NATO'ya üye olunmuştu ve içteki komünist tehdit ve ekonomik kriz nedeniyle Amerika'dan alınan yardımlarla ayakta kalınabiliniyordu. Kendisiyle birlikte NATO'ya giren Türkiye'nin ise Kıbrıs konusunda hassas davranacağını biliyordu ve böylesi bir girişimin Yunanistan'ın bölgede hem de uluslararası alanda siyasi konumunu riske atabilirdi. Enosis Venizelos'a göre şimdilik riskliydi ve doğru zamanı beklemek en uygun olanıydı. Makarios, hiç de beklemediği bir tavırla karşı karşıya kalmıştı.

Venizelos'la yapılan görüşmedeki memnuniyetsizliğini ve hayal kırıklığını 25 Temmuz'da Makarios bir radyo konuşmasında şu şekilde dile getirecekti: "*Liderleriniz dolambaçlı ve büyük ölçüde diplomatik bir yol izlemekle birlikte sorunu BM gündemine taşımak konusunda yeterli cesareti ortaya koymamaktadır. Size*

[96] Dimitri S Bitsios, "Cyprus, the Vulnerable Republic", **Institute for Balkan Studies**, Thessaloniki 1975, s.42.

doğruları konuşmak zorundayım. Hükümet ve muhalefet hala İngiltere ile dost bir çerçevede görüşme yollarının açık olduğunu savunuyor. Aslında Kıbrıs meselesi diye birşey olmadığını savunan İngiltere bunun için açık kapı bırakmış değildir. Yunan politikacılar kendilerini kandırıyorlar, daha kötüsü Yunan halkını kandırıyorlar. Kapılar ancak BM'nin baskıları yoluyla açılabilir"[97]. Makarios'un "*Kıbrıs'ı aşan*" ve Yunanistan'daki bir muhalefet liderinin sözlerini çağrıştıran bu sert sözleri Yunan basınında geniş yankı bulacaktı. Makarios, acele davranmak taraftarıydı ve Yunanistan'ın uluslararası dengeleri bahane ederek sorunu sürüncemede bıraktığını düşünüyordu.

Makarios ayrıca Yunanistan'da bulunduğu süre içinde muhalefet lideri Papagos'la da bir görüşme yapmış ve bu görüşmede Enosis'le ilgili yapılacak mücadele konusunda daha olumlu bir izlemim edinmişti. Makarios'un şansı Papagos'un kısa bir süre sonra iktidara gelmesiydi. Ayrıca Makarios'un bu çok sert sözleri toplumsal olarak ciddi bir kabul gördüğünden Venizelos'un ardından iktidara gelen Papagos başta İngiltere ile görüşmelerden yana bir tavır alacak ancak daha sonra Makarios'un işaret ettiği Sorunu BM gündemine taşımak noktasına gelmek durumunda kalacaktı. Makarios 1953 yılı içinde New York'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Ardından Londra'yı ziyaret etti fakat İngiliz Koloni idaresinden beklediği ilgiyi göremedi. Makarios'un siyasal destek bulmak amaçlı başka ülkelere ziyaretleri de devam etti[98].

[97] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.48-49.
[98] Stavros Panteli, **A New History of Cyprus: From the Earliest Times to the Present Day**, East-West Publications, London, 1984, s.238; Doros Alastos, **Grivas, Makarios and The British**, Heineman Press, London, 1960, s.13.

C- ENOSİS'İN YUNAN DIŞ POLİTİKASININ İLKESİ HALİNE GELMESİ VE İNGİLİZ-YUNAN İLİŞKİLERİNDE KIRILMA

1- Yunanistan'ın Enosis Girişimleri, Türkiye ve İngiltere'nin Yaklaşımı

Makarios, Yunanistan'ı Enosis konusunda yeniden aktif hale getirmek için yoğun bir çaba göstermiş ancak bu mücadele Venizelos iktidarı tarafından istenilen düzeyde sonuçlanmamıştı. Yeni iktidara gelen Papagos, öncelikli olarak Enosis konusunda bir atılım yaparak toplumsal tabanını genişletmeyi hedefliyordu. Bundan önceki pasif ve tavizkar girişimler yerini daha sert ve net ifade ve girişimlere bırakacaktı. 1951 yılı başında Yunanistan, tüm partilerin katıldığı bir konferansta sorunun İngiltere ve Yunanistan arasında dostane bir şekilde çözülmesi gerektiği aksi takdirde sorunu Birleşmiş Milletler gündemine getirmeyi planladıklarını belirtmiş ve İngiliz İdaresini üstü kapalı olarak uyarmayı seçmişlerdi[99]. Ancak doğrudan resmi bir başvuruda bulunmamışlar sadece iç işlerinde topluma bir mesaj vermek amacı taşımıştı. Mayıs ayında ise, İngiltere'nin Enosis'e razı gelmesi halinde Kıbrıs'ta ya da Yunanistan'da ihtiyacı olan üssü vermeye hazır olduğunu yine gayri resmi olarak dile getirmişti[100].

Ancak bu öneri İşçi Partisi Hükümeti tarafından kabul edilmemiş Yunanistan'da fazla ileriye gitmemişti. Bununla birlikte Yunanistan, yaptığı çağrıda Enosis gerçekleşmesi durumunda Kıbrıs'ta Türkiye'ye bir üs vermeye razı gelebileceğini belirtmişti. Bu gelişmeleri değerlendiren *The New York Times*, Mayıs ayında yayımladığı bir yazısında ilerleyen zamanlarda Yunanistan'ın İngiltere'ye Enosis konusunda daha ciddi bir baskı uygulayacağını ve bunun Türk-Rum ilişkilerini zedeleyebileceğini ifade ediyordu[101]. Türkiye'nin ise Yunanistan'ın bu yaklaşımlarının gerçekçi bulmadığını düşündüğünü belirten gazete, Türkiye'nin

[99] "Athens Act On Cyprus",**The New York Times**, 22 March 1951, s.5.
[100] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.26.
[101] "Greeks Irk Turks with Cyprus Claim", **The New York Times,** 6 May 1951, s.37.

politikasının "*eğer İngiltere adadan çıkacaksa ada eski sahibi Türkiye'ye verilmelidir"* şeklinde olduğunu belirtiyordu[102].

Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli noktalardan birisi de Yunanistan'ın Enosis karşılığında Türkiye ve İngiltere'ye yapmış olduğu tekliflerdir. Yunanistan, Kasım'da NATO'ya girmesinden önceki son toplantıda Kıbrıs'ın Yunan egemenliğine girmesi koşuluyla adanın askeri üs olarak İngiltere'ye tahsis edilebileceğini ve böylece İngiltere'nin Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutma politikasının gerçekleştirilebileceğini teklif etmiş ve Enosis karşılığında "*adada istediği kadar alan içerisinde*" İngiltere'ye üs tahsis etmeye hazır olduğunu belirtmişti. Hatta Antony Eden'in açıklamalarından hareketle askeri üs olarak kullanılmaya uygun olmayan adanın yerine Yunanistan'ın güneyinde ve Girit'te 99 yıl kullanılmak üzere üs verilebileceğini dahi kabul etmişlerdi[103]. Eden'in yanıtı ise sert ve netti: "*İngiliz imparatorluğu satılık değildir. Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur"*[104].

The Times gazetesinde 1954 tarihinde yayımlanan bu haber aslında 1951 yılında Roma'da bir NATO toplantısında Antony Eden-Evangelos Averoff görüşmelerine dayanmaktadır. Şubat 1951'de Yunanistan Başbakanı Venizelos mecliste Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına yönelik bir öneride bulunmuştu ancak, İngiliz Avam kamarasında bu ifadelere ilişkin açıklamalarda bulunan Devlet Bakanı "Minister of State" Kenneth Younger kendilerine bu konuda resmi bir talep

---

[102] Bunlar henüz resmi olarak açıklanmış Türk tezleri değildi, ancak *Zafer* gazetesinden edindiği bilgileri aktaran *New York Times* gazetesi ve doğru tahminlerde bulunuyordu. Bu tezler 1955 yılında Londra konferansında Türkiye tarafından savunulacaktır. Gazete bu izlenimi muhtemelen Zafer gazetesinde yazan Mumtaz Faik Fenik imzalı bir yazıya dayanarak edinmiş olması muhtemeldir. Çünkü o yazıda "İngilizler adadan çıkacaksa ada eski sahibi Türkiye'ye verilsin" denilmekteydi. New York Times, genel olarak bu yaklaşımın ilerleyen yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs politikası olabileceğini vurgulaması bakımından önemlidir. Bkz."Greeks Irk Turks with Cyprus Claim", **The New York Times,** 6 May 1951, s.37.

[103] "A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N", **The Times**, 19 August 1954, s.7.

[104] Evangelos Averoff bu görüşmelerde Antony Eden'e yaptığı öneriye göre Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi halinde, İngiltere Kıbrıs'ta istediği herhangi bir yerde askeri üs edinebilir; Yunanistan'da 4 farklı yerde 99 yıl kullanılmak üzere üsler edinebilir ve tüm bunlara ek olarak Yunan adaları içerisinde en büyüğü olan Kefalonya ve Girit'teki Souda Bay'da da üsler verilebilirdi. Bu sözler Haziran 1965 tarihinde Atina Büyükelçisi Sir Charles Peake ve Averoff arasında yapılan görüşmelerde doğrudan Averoff tarafından ifade edilmiştir. Yazar Robert Stephens Eden'in yazmış olduğu anılarında "Full Circle" bu konuşmalara yer verilmediğine de dikkat çeker. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Stephens, **a.g.e.,** s.133.

gelmediğini belirtecekti[105]. Yunanistan Kıbrıs'ta İngiltere'nin razı gelebileceği yönde ve çok ısrarcı olmadan Kıbrıs'ı kendisine bağlamak istiyordu.

Bir anlamda Yunanistan, Makarios'un girişimleriyle birlikte Enosis konusunda başlayan yeni dönemi destekliyordu ancak II. Dünya Savaşı'nda komünizmle yapılan savaş sırasında İngiltere'nin Yunanistan'a destek vermiş[106] olması Yunanistan'ın fazla talepkar olmasına engel oluyordu. Ayrıca yine komünizme karşı oluşturulan NATO için Türkiye ve Yunanistan ortak bir başvuruda bulunmuş ve NATO'nun doğu kanadının güvenliği bu iki ülkeye teslim edilmişti. Kaldı ki hem Türkiye hem de Yunanistan Marshall yardımlarıyla[107] ekonomilerini ayakta tutmayı başarmış ancak Batı eksenli bir politikaya da kendilerini bağımlı kılmışlardı. Enosis konusunda ısrar bu ilişkileri bozabilirdi[108]. Bu yüzden Yunanistan, temkinli davranması gerektiğinin de farkındaydı. Kısa bir süre sonra bu anlayışı değiştirecek olan Başbakan Papagos olacaktı.

---

[105] Robert Stephens, **Cyprus a Place of Arms: Power Politics and Ethnic Conflict in Eastern Mediterrenean**, Pall Mall Press, London, s.133.

[106] II. Dünya Savaşı sonrası Komünizmin etkileri Yunanistan'da bir iç savaşa neden olmuştu. Savaş sonrası zaten ciddi bir ekonomik darboğaza düşen Yunanistan, Amerika'dan alınan yardımların önemli bir kısmını iç savaşın yaralarını sarmak için harcıyordu. (Bkz. Van Coufoudakis, "Grek-Turkish Relations, 1973–1983: The View from Athens", **International Security**, Vol.9, No.4, 1985, s.186.) 1949 yılına gelindiğinde hükümetin sahip olduğu kolluk güçlerinin sayısı neredeyse 250.000 kişiydi. İç savaşta başarılı olabilmek için ekonomik anlamda Amerika'ya bağımlı hale gelen Yunanistan siyasi anlamda da Amerika'ya bağımlı hale gelmek durumunda kalmıştı. Tüm bu nedenler bir araya gelince Enosis konusunda Kıbrıs Rum kilisesi lideri Makarios'un isteklerini de hep geri çevrilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, (Çev. Dilek Şendil), İletişim yay., İstanbul. 1997, s.178-187.

[107] 5 Temmuz 1947 yılında Harward'ta bir diploma töreninde konuşan Truman'ın Dışişleri Bakanı George Marshall ilk kez Avrupa Ekonomik Kalkınma Planını açıklamıştı. Marshall planı 1948 yılından 1951 yılının sonuna kadar 4 yıl yürürlükte kaldı ve 16 Avrupa ülkesine toplamda 12.500 milyon dolar dağıttı. Fonların yönetimi için Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nü kurdu. Buna göre yardım alan ülkeler üretimlerini yükseltecekler, ticareti geliştirecekler ve birbirlerine katkıda bulunacaklardı. Bkz. Norman Davies, **Avrupa Tarihi**, (Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, İstanbul 1996, s.1130. İşte bu plandan II. Dünya Savaşı'na katılmış Yunanistan ve katılmamış Türkiye'de faydalandı. Amerika'nın temel politikası yardım alan devletlerin Sovyet etkisi altında girmesini önlemekti.

[108] Evanthis Hatzivassiliou, "Security and the European Option: Greek Foreign Policy, 1952-62", **Journal of Contemporary History,** Vol. 30, No.1. January, 1995, s.188.

2- Eden-Papagos Görüşmeleri ve İngiliz-Yunan İlişkilerinde Kırılma

Papagos, muhalefette olduğu 1952 yılında Makarios'la yapmış olduğu görüşmede sorunla ilgili mevcut koşullarda çok aktif olamayacakları dile getirmiş ancak diplomatik olarak İngilizlerden böyle bir talep konusunda hazırlıklarda bulunacaklarını da ifade etmişti. Böylesi bir girişim için doğru zamanın kollamanın önemine değinen Papagos'un istediği fırsatı yaratan gelişme Dışişleri Bakanı Eden'in Atina ziyareti idi. Eden ve Papagos "*dostluk görüşmeleri*" için 22 Ağustos 1953'te Atina konsolosluğunda bir araya geldiler. Gerçekleştirilen görüşmede Papagos, Yunanistan'ın Enosis idealini gündeme getirdi ancak Eden'den hiç beklemediği bir tavırla karşılaştı. Eden, Papagos konuyu Enosis'e getirir getirmez sözünü yarıda kesmiş, net ve sert konuştu: "*İngiliz hükümetinin Kıbrıs diye bir sorunu yoktur, olamaz ve Yunanistan'la tartışılacak bir Kıbrıs sorunumuz da olamaz*"[109].

Daha önceleri de benzer ifadeleri söylediğini belirten Antony Eden, Kıbrıs sorununun kendileri açısından kapandığına dile getiriyor ve "*İskenderiye ve New York'ta da yaşayan Yunan insanlar var, o halde Yunanistan onlar için de Enosis talebinde mi bulunacak*"[110] ifadeleriyle durumu net olarak ortaya koymaya çalışıyordu. Eden'in bu sert tavrı Yunanistan'da adeta bir deprem etkisi yarattı. "Benim görüşlerimi dinlemek bile istemedi" sözleriyle Eden'e kızgınlığını dile getiren Papagos'un, Yunanistan'ın Kıbrıs'a yaklaşımını tümüyle değiştirecek siyasetinin başlangıcına bu görüşmelerden sonra karar vermiş olması kuvvetle muhtemeldir[111].

Aslında bu sert tavır öncesinde İngilizler daha önceleri çok kez Kıbrıs'ta Enosis'e farklı bahanelerle izin veremeyeceklerini ifade etmişlerdi[112]. Yani İngilizler

---

[109] Doros Alastos, **a.g.e.,** s.42.
[110] Robert F. Holland, **a.g.e.**, s.32.
[111] Stephen G. Xydis'e göre, Bu görüşmeler 1955 yılında başlayan terör eylemlerine giden süreçte bu hayati önem teşkil edecektir. Yunanistan'ın bu tarihten sonra keskinleşen Enosis tavrı ilerleyen zamanlarda Türkiye ve Yunanistan arasında ciddi bir husumete neden olacak ve özellikle NATO'nun güvenliğini tehdit edecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stephen G. Xydis, **Cyprus: Conflict and Conciliation: 1954-1958**, Ohio University Press, 1968, s.61.
[112] İngilizlerin Enosis'in gerçekleşmesine karşı çıkmalarındaki en son gerekçeleri adada yaşayan iki toplum olduğu ve Türklerin de hesaba katılması gerektiği konusuydu. Ancak bu tez özellikle Makarios tarafından kabul edilmiyor, Türkler adada yaşayan azınlıklar olarak değerlendiriliyor ve esas

yeni bir şey söylemiyordu ancak Eden'in bu sert tavrı İngiliz Yunan ilişkilerinde ciddi bir kopmanın başlangıcı olacaktı ve Papagos, İngilizlerle ilk kez ciddi anlamda siyasi sorun yaşayamaya başlayan Başbakan olacaktı.

İngiltere ile yapılan görüşmedeki büyük şokun ardından Papagos Şubat 1954 tarihinde Makarios'la durum değerlendirmesi yapmayı amacıyla bir görüşme gerçekleştirdi. Bu tarihten itibaren Eden görüşmeleri ardından önemli ölçüde fikir değişikliği yaşadığı anlaşılan Yunanistan, Enosis konusunda denge politikası yerine aktif olarak harekete geçmeye karar verecekti. Görüşmelerin ardından hemen bir açıklamada bulunan Papagos, 23 Şubat'ta Kıbrıs konusunun İngiltere ve Yunanistan arasında müzakere edilmeye başlanmaması halinde konuyu Eylül ayındaki BM gündemine getirecekleri uyarısında bulunuyordu[113].

Buna karşılık 15 Martta Avam Kamarasında Kıbrıs sorunuyla ilgili bir açıklama yapan Antony Eden "*Yunanistan'ın "gayrı resmi" olarak İngitere'ye başvurduğunu ve iki taraflı görüşmeler istediğini ancak İngiliz hükümetinin bunu kabul etmediğidir*" dile getiriyordu. 23 Mart 1954'te ise Başbakan Papagos, bu yaklaşıma bir tepki olarak yayımladığı bir bildiride ilk kez Yunanistan'ın Kıbrıs'ın ilhakı meselesini Eylül ayındaki BM toplantısına götürmeye karar verdiklerini açıklar[114]. Aynı zamanda yine bu noktada soruna çözüm bulunamaması ihtimaline karşılık Doros Alastos, Papagos'un EOKA'nın harekete geçirilmesinin de son Makarios ziyaretinde planlandığı ve bu konu üzerine görüşüldüğü dedikodularının yayıldığını ifade eder[115].

13 Mayıs'ta Avam Kamarasında "*Kıbrıs'ın Statüsü*" ile ilgili yapılan tartışmalarda İşçi Partisinden bir milletvekilinin (Edward Mallalieu) Kıbrıs'ta Yunanistan'la birleşme talepleri karşısında nasıl adımlar atılacağına ilişkin sorusuna yanıt olarak Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd şunları söylemişti: "*Daha önceleri de defalarca ifade edildiği üzere İngiltere Hükümeti, Kıbrıs konusunu Yunanistan'la*

---

self determinasyonun Kıbrıslı Rumlar için uygulanması gerektiğini savunuyordu. Her iki toplum için self-determinasyon uygulanması politikası 1957'den itibaren İngilizler tarafından Kıbrıs'lı Rumlara bir tehdit olarak sunulacaktır.

[113] Robert F. Holland, **a.g.e.**, s.32.

[114] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.50. Doros Alastos'a göre Yunanistan'ın resmi anlamda sorunu BM'ye götürmeye Mayıs ayında karar vermiştir. Bkz. Doros Alastos**, a.g.e**., s.42.

[115] Ayrıca 1954 yılında gelindiğinde Kıbrıs'ta polis dâhil şiddete başvurulacağından herkesin haberdar olduğunu ifade eder. Doros Alastos, **a.g.e**., s.47.

müzakere için hazır değildir"[116]. %80'e yakın bir nüfusun taleplerine daha ne kadar karşı gelineceğini merak ettiğini ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs'tan askeri ve ekonomik olarak hiçbir kazancının olmadığını savunan Mallalieu, böylesi bir politikanın adada terör eylemlerinin başlamasıyla mı değiştirileceğini sorguluyordu[117]. 20 Temmuz'da aynı milletvekili bu kez Yunanistan'ın sorunu BM'ye taşıma[118] kararlılığı karşısında nasıl bir politika izleneceğini sorduğunda, sözleşmesindeki maddeler incelendiğinde BM'nin bu konuyu tartışmaya açmaya yetkisi olmadığı yanıtını alacaktı[119]. Buradan hareketle İngiliz Hükümeti sorunun BM gündemine taşınmasının kendileri açısından bir sıkıntı oluşturmayacağını ortaya koymuş oluyordu. Ayrıca adadaki gerginliğin artacağı endişesiyle de İngiltere, yeni anayasal önerilerle durumu kontrol altına almaya çalışıyorlardı.

28 Temmuz 1954'e gelindiğinde Kıbrıs sorununda bir başka kilometre taşı da aşılmış oldu. Süveyş kanalı anlaşmasından bir gün sonra İngiltere, Kıbrıs için yeni bir anayasa taslağı hazırlama girişimde olduğunu duyurdu. Koloniler Bakanı "asla" lakaplı Henry Hopkinson Avam kamarasında yapmış olduğu açıklamasında Kıbrıs halkına muhtariyeti getirecek "modifiye" bir anayasa hazırlığı içinde oldukları açıkladı. Muhalefetin bir sorusu üzerine tarihi bir de açıklama yaptı: "*Commonwealth içinde bazı kesin bölgeler vardır, özel durumlarından dolayı buralara kesinlikle bağımsızlık verilemez*"[120]. İşte bu tarihi açıklama İngiliz-Yunan ilişkilerinde ikinci

---

[116] "Status of Cyprus", **The Times**, 13 May 1954, s.3.

[117] Mallalieu'nun iki önemli tesbiti kısa bir süre sonra İngiltere'nin en ciddi sıkıntısı haline gelecekti. Birisinde haklı çıkacak diğerinde yanılacaktı. İngiltere kısa bir süre sonra üslerini Kıbrıs'a taşıma kararı alacak ancak buna karşılık Kıbrıs'ta terör eylemleri başlayacaktı., "Status of Cyprus" **The Times** 13 May 1954, s.3.

[118] Sorunun BM gündemine taşınmasına yönelik tam olarak hangi ayda resmi bir karar alındığı farklı kaynaklarda farklı şekilde tarihlendirilir. *The Times*, gazetesi 16 Haziran 1954 yılında bu kararın alındığını İşçi Partili milletvekilinin sözleriyle ortaya koyar, ancak yine de bu bilgi tam olarak doğru sayılmaz. Ancak tam olarak hangi ayda bu kararın alınmasından ziyade bu kararlılığın Eden'in tutumuyla birlikte netleştiği kesindir.

[119] Madde 2 (7)'yi referans alarak bu ifade ediliyordu. "Status of Cyprus", **The Times**, 20 July 1954, s.6.

[120] Farid Mirbagheri **Cyprus: İnternational Peacemaking**, Routledge press., New York, 1998, s.14. Ayrıca bkz. William Roger Louis, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University press, 1986, s.206. Bu düşüncelerin dayanak noktası olarak Louis, 1945 yılında Sir Arthur Dave'in sözlerini gösterir. Koloni idaresinin Akdeniz'deki politikasını düşünceleriyle ışık tutacak olan Sir Arthur Dave, (Colonial Undersecretary deputy) 1946 yılında "*Eğer Kıbrıs'a bağımsızlık verirsek bu elde kalan diğer koloniler için de bir örnek oluşturabilir. Örneğin, Falkland adaları, Hong Kong gibi, Ayrıca adada bulunan 520.000 kişi etnik ve dini olarak bölünmüş durumda. Kıbrıs'a bağımsızlık tanınması adada yaşayan ve başından beridir bizim yanımızda olan Türklerden de vazgeçmek anlamına gelebilir*" diyecekti. Bkz. "Warner Tarafından Kaydedilen Tutanak", **FO 371/55761**, 12 Eylül 1946.

önemli şoka yol açtı ve İngiliz düşmanlığı biraz daha arttı[121]. Sonrasında Churchill bir konuşmasında Bakanın "asla" demek istemediğini ifade etmiş olsa da Yunanistan hükümeti ve kamuoyu bu açıklamalara çok sert tepkiler gösterdi. Bu sözlerden bir gün sonra Yunan Hükümeti sözcüsü yapmış olduğu açıklamada Hopkinson tarafından sarf edilen sözlerin ateşe benzin dökmekten başka bir şey olmadığını ancak bu ateşin BM gündeminde söndürüleceğini ifade etti[122].

İngiltere ve Yunanistan arasındaki kriz giderek büyüyordu ve Yunanistan tüm umutlarını BM'ye yapmaya hazırlandığı başvuruya bağlamıştı. Diğer taraftan Kıbrıs'ta da İngilizlere karşı müthiş bir tepki oluşmaya başlamıştı. Bazı gazeteler "asla" kelimesinin diplomatik bir dil olmadığını, İngilizlerin daha önceleri benzer ifadeleri Süveyş için de kullandığını ancak buradan herhangi bir şiddet ya da toplumsal ayaklanma olmadan ayrılmak durumunda kaldığını dolayısıyla Kıbrıs meselesini diplomatik şekilde çözmenin mümkün olduğu tavsiyesinde bulunuyorlardı. Basının önemli bir kısmı özellikle aşırı sağcı gazeteler ise sert ve kızgın ifadelerle "terör"e işaret ediyorlardı[123].

Kilise ise yapmış olduğu açıklamasında kesinlikle İngilizlerle işbirliği yapılmamasını, böylesi bir durumun Kıbrıs'ta köleliğin devam etmesinden başka bir şeye hizmet etmeyeceği ve bunu yapanların hain olarak ülkesine ihanet edeceği anlamına geleceğine ifade ediyor ve üstü kapalı olarak Kıbrıs Rum toplumuna yönelik bir tehditte bulunuyordu[124]. Bu tehditkâr uyarının anlamı Enosis konusundaki kararlı tavır konusunda halk nezdinde son İngiliz anayasal önerilerine yönelik bir yumuşama ortamını oluşmasının önüne geçmek olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte komünist blok da Enosis konusunda benzer bir politika izleme yolunu seçince adadaki İngiliz idaresine karşı giderek örgütlü hale gelen diplomatik bir direniş başlayacaktı. Bu arada Yunanistan sorunu BM gündemine taşımak için harekete geçecekti. Konuyla ilgili düşüncelerini sert ve net bir şekilde

---

"Hall Tarafından Yayımlanan Bildiri" **CP (46) 260, CAP 129/11**, 5 July 1946, akt., William Roger **a.g.e**., s.208. Ayrıca İngiltere'nin 1954-59 yılları arasındaki Kıbrıs politikasını uluslar arası olaylar çerçevesinde değerlendiren bir çalışma için bkz. Agob Garabedyan, "The Cyprus Question and the United Nations 1954-1959", **Balkan Studies**, No.1, 1996, s.17.

[121] Stephen G. Xydis, **a.g.e**, s.41.

[122] "Greeks Bitter Over Offer to Cyprus: Appeal to UN Notified", **The Times**, 30 July 1954, s.6.

[123] "Greeks Bitter Over Offer to Cyprus: Appeal to UN Notified", **The Times**, 30 July 1954, s.6.

[124] Archbishop's Rejection of Plan: Demand Maintained", **The Times**, "30 July 1954, s.6.

ortaya koymuş olan ve başvurunun sonuçsuz kalacağından emin İngiltere ise Yunanistan'ın bu girişimini önlemeye yönelik resmi bir açıklamada ya da çaba da bulunmayacaktı.

3- Yunanistan'ın BM Başvurusu, İngiltere ve Türkiye'nin Tepkisi

1947-1954 yılları arasında Yunanistan ve Makarios'un self-determinasyon girişimlerini önemsemeyen ve bu konudaki katı tutumunu devam ettiren İngiltere, 1954 yılında Makarios'un önemli girişimleriyle Yunanistan'ın sorunu BM oturumuna taşımasını engelleyemeyecekti. Öncesinde kilise tarafından İngiliz idaresine karşı örgütlenen halk ada genelinde yapılan mitingler ve protesto yürüyüşleri yoluyla ortak bir tavır almaya sevk edilmeye çalışılıyordu. Amaç Enosis hareketini kitleselleştirerek BM'ye Kıbrıs'ta self determinasyon talep eden bir halk var izlenimi vermekti. 12 Ağustos'ta ada genelinde yapılan hükümet yetkilileri ve Türklerin katılmadığı bir eylemde Kıbrıs Rum nüfusunun neredeyse %90'ı 24 saat boyunca "barışçıl protesto" sloganlarıyla iş bırakma eylemi geçekleştirmişti[125]. Eylemin görünürdeki nedeni sömürge idaresinin uyguladığı yasalardı ancak geçek neden BM'ye başvuru yapma hazırlığındaki Yunanistan'a yardımcı olmak olduğu kısa bir süre sonra anlaşılacaktı.

Ağustos ayının başında İngiltere'nin Kıbrıs Valisi yayımladığı bir raporda "*Etnark, basın ve politikacılar önerilen anayasa teklifini kınamaya devam ediyorlar. Bu kınamanın gerçek amacı Enosis'tir*" diyecekti. İngiltere'den aldığı talimatlar doğrultusunda bir dizi önlemler alma yoluna giden Vali yaptığı açıklamada "yazılı ya da sözlü olarak Enosis'ten ya da egemenliğin değişmesinden bahsetmek tahriklere neden olabilir dolayısıyla böylesi bir tavır içinde bulunan kişi 5 yıl hapis istemiyle yargılanabilirdi" uyarısında bulunacaktı. Ayrıca bu tavrı sergileyen bir gazete olursa 3 yıla kadar kapatılması söz konusu olabilirdi[126]. Vali'nin bu yaklaşımı hala sıkıyönetim altında idare edilmekte olan Kıbrıs'taki atmosferi biraz daha gerginleştiriyordu. Bir anlamda İngiltere Kıbrıs'taki otoritesini sağlamlaştıracak

[125] "General Strike in Cyprus: Protest against Laws on Sedition", **The Guardian**, 13 August 1954, s.7.
[126] Doros Alastos, **a.g.e**., s.43.

soruna kendisi açısından bir çıkış yolu bulmayı amaçlıyordu, Eden'in "Kıbrıs'a asla bağımsızlık veremeyiz" politikası gereğince İngiltere Kıbrıs'ta kalma siyasetini bu şekilde belirlemeye çalışıyordu.

16 Ağustos 1954'te Yunanistan Kıbrıs Meselesini resmen 9. oturumda görüşülmesi talebiyle BM'ye götürme kararı aldı ve 20 Ağustos'ta ise BM sekreterine resmen başvuru yapıldı[127]. Başvuruda Kıbrıs konusunun BM gündemine alınmasını talep eden Yunanistan, dilekçesine gerekçe olarak "*BM anayasası 1. Maddenin 2. fıkrasında geçen milletler arası dostluk ilişkilerin devamı, karşılıklı eşit haklar prensibine ve insanların kendi kaderlerini kendilerin tayinine saygılı olmayı garanti altına alan*" ifadeleri sunmuştu[128]. Yazmış olduğu mektubunda Başbakan Papagos, İngiltere ile uzlaşma arayışlarının sonuçsuz kalmasının nedenleri ve özellikle İngiliz idaresinin 1878'den bu yana adaya yönelik uyguladığı politikaların kendileri açısında yanlış olduğu ile ilgili değerlendirmelerde bulunuyordu[129]. Yunanistan'ın BM'nin dikkatine çekmeye çalıştığı en temel konulardan birisi "*adada yaşayan nüfusun önemli bir kısmının tarihsel süreçte ve hep Yunan olması ve hemen hemen tümünün Yunanistan'la birleşmek istemesi*" teziydi. Yunanistan açıkça adada resmi bir plebisit yapılmasını ve halkın geleceğine ilişkin kararını vermesine imkân tanınmasını talep ediyordu[130].

Yapılan resmi başvurunun hemen ardından BM'yi etkilemek amacıyla önce Atina'da geniş katılımlı gösteriler düzenlendi ve ardından 22 Ağustos'ta Kilise, 1931 isyanından bu yana ada genelindeki en büyük gösteriyi organize etti. Gösteride konuşan Makarios, İngiltere'nin anayasal önerilerine razı gelmeyeceklerini dile getiriyor ve İngiliz idaresine ağır eleştiriler yöneltiyordu. İngiltere'nin kendilerini köleliğe mahkûm ettiğini ve adaya hiçbir katkısının olmadığını savunan Makarios, "*Milli hedefimize ölüm pahasına sadık kalmalıyız, asla farklı bir yola sapmamalı ve*

---

[127] "A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N", **The Times**, 19 Ağustos 1954, s.7; Yunanistan ilk kez resmi anlamda BM'in 73. maddesinde yer alan "self-determinasyon" ilkesine dayanarak Kıbrıs'ta Rum nüfusunun hâkim unsur olduğunu, dolayısıyla kendi hâkimiyetinde bir yönetim kurması gerektiğini öne sürerek sorunu BM'ye taşımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Erim, **Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans Türk yay, Ankara, 1975, s.4.

[128] "A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis before U.N", **The Times**, 19 August 1954, s.7.

[129] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.60.

[130] "Greeks in UN Asks Cyprus Plebiscite", **The New York Times**, 21 August 1954, s.1-3.

uzlaşmamalıyız. Tiranlığı kabul etmemeli ve Enosis yolundaki tüm engelleri ortadan kaldırmalıyız" diyecekti[131].

Kıbrıslı Türklerin lideri Dr. Fazıl Küçük ise BM'ye gönderdiği mesajında binlerce Kıbrıslı Türkün Enosis'e karşı olduğunu belirtecekti. Enosis halinde adada yaşamalarının imkânsız bir hale geleceğini dile getiren Küçük İngiliz idaresinin devamından yana tavır aldıklarını ve statükonun devamının kendi gelecekleri açısından çok önemli olduğunu vurgulayacaktı.

Yunanistan'ın başvurusu üzerine BM'deki İngiliz Delegesi yapmış olduğu açıklamada şunları ifade edecekti: " *Bu davranışı büyük bir esefle karşılıyorum. Ülkemin tarihi boyunca bağımsızlık ve yaşam mücadelesinde hiç başarısızlığa uğramamış Yunanistan'a ve Yunan insanına sevgi ve dostluk duymaktadır. Ancak Yunanistan İngiltere'nin egemen olduğu adayı geleceği ile ilgili herhangi bir karar verme ya da müdahale hakkı bulunmayan BM'ye götürerek bu dostluğa zarar vermektedir. Bu nedenle bu başvurunun BM gündemine alınmaması taraftarı olmakla birlikte tarafların sağduyulu davranmasını diliyoruz*"[132]. İngiltere, Kıbrıs'ta yaşananları bir iç mesele olduğuna işaret ediyor ve daha da önemlisi Yunanistan'ın bu tavrı ile NATO'nun güvenliğini tehdit ettiğini savunuyordu. NATO'nun güvenliği konusunda benzer endişeleri olan Amerika ise Yunanistan'ın bu başvurusu karşısında çekimser bir tavır sergileyecek bir anlamda İngiltere'den yana olduğunu hissettirecekti.

Ancak Amerika'nın buradaki "çekimser" tavrı İngiltere tarafından büyük bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilecek ve bu durumun İngiliz-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyeceği ortaya konulacaktı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı 29 Eylül'de New York'a gönderdiği gizli bir belgede Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğinin devamının "özgür dünya" için çok önemli olduğundan bahsediliyor ve Yunanistan'ın self determinasyon ısrarındaki amacının kesinlikle Enosis olduğu üzerinde

[131] "Biggest Demonstration for Enosis Since Disturbances in 1931: Archbishop's Adresss Cypriots", **The Guardian**, 23 Ağustos 1954, s.5; Makarios'un bu açıklamalarına yanıt olarak Vali Winster 1878'den bu yana yönetimsel olarak önemli gelişmelerin yanında sıtmanın ve sivrisinek sorununun kendileri tarafından çözüldüğünü ifade edecekti. Bkz. "Progress In Cyprus", **The Times**, 24 August 1954, s.7.

[132] "British 'Regret' Over U.N Appeal", **The Guardian**, 21 August 1954, s.1; "Britain's Great Regret", **The Times**, 21 August 1954, s.6.

duruluyordu[133]. Bu uyarı etkili olmuş olacak ki çekimser de olsa Amerika BM'de İngiltere'nin yanında yer alacaktır. Diğer taraftan Amerika'nın buradaki en önemli hassasiyetin komünizm olduğunu belirtelim[134]. Bu tehdit Amerika'yı doğrudan Kıbrıs konusunda İngiltere'yi desteklemeye itiyordu. Amerika'nın bu çekimser tavrı[135] zaman içerisinde değişecek ve Yunanistan'ın sonraki başvurularında özellikle Süveyş krizi sonrasında Amerika Kıbrıs siyasetine ağırlığını koymaya başlayacak ve adanın geleceğine karar verilmesi aşamasında Türkiye ve Yunanistan üzerinde etkili olarak belirleyici olacaktır.

BM başvurusu ardından İngiltere'nin yapmış olduğu bu sert açıklamalar ve Amerika'nın tavrı Yunanistan için sürpriz değildi. Her iki tarafın da endişelerinin farkında olan Yunanistan, bilhassa İngiltere'nin istediği yerden üs edinmesi konusuna razı olduklarını dolayısıyla İngiltere'nin NATO nedeniyle endişeye kapılmaması gerektiğini dile getiriyordu[136]. Yunanistan'a göre İngiltere, NATO'yu öne sürerek Kıbrıs'a bağımsızlık vermeme yolunu seçiyordu. Diğer taraftan İngiltere'nin gerçek endişesi, II. Dünya Savaşı sonrası komünizm tehdidi yaşamış ve henüz bu tehlikeyi atlatamamış dengesiz hükümetlerle istikrarlı bir dış politika izlemekte zorlanan Yunanistan'a yeterince güvenememesinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye boyutuna bakıldığında ise Türkiye komünizme karşı net tavrını Batı ittifakından yana koymuş, komünizmi yeşertecek her türlü kurum ve anlayışı barındırmamaya özel bir özen göstermişti. Bu özen ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumu Türkiye'yi Kıbrıs konusunda taraf yapan önemli etkenler arasında olacaktı. İngiltere komünist bir etkinin Türkiye'de etkili olmayacağı güvencesinden hareketle bölgeye ilişkin politikalarında Türkiye ile müttefik olmayı tercih edecekti.

İngiltere, bu düşünceler ve BM delegesi yoluyla öne sürdüğü gerekçeler yoluyla Yunanistan'ın başvurusunun BM gündeminde tartışılmasını önleme çabası içine girdi. Ancak bu girişimler sonuçsuz kaldı[137]. BM İngiltere'nin açıklamalarına ve girişimlerine rağmen geri adım atmadı ve Kıbrıs konusu 24 Eylül'de tartışmaya açıldı. Selwyn Llyod Genel Kurulda yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın Kıbrıs'la

[133] "From Foreign Office to New York", 19 September 1954, **FO 371/112863**
[134] "Rise of Communism on Cyprus Reported", **The New York Times**, 24 August 1954, s.2.
[135] William Clark, "The One Hope For Cyprus", **Guardian**, 24 April 1955, s.8.
[136] "Greece Asks For Cyprus", **The Times**, 21 August 1954, s.6.
[137] "Cyprus Issue: British Objections Overruled", **Guardian**, 24 September 1954, s.1.

coğrafi ya da tarihi hiçbir bağının bulunmadığını belirtti ve sorunun İngiltere'nin bir iç sorunu olduğu tezini yineledi. Yunanistan'ın BM'den plebisit talebine dikkati çeken Llyod, böylesi bir talebin kendileri açısından asla mümkün olmayacağını savundu. Yunanistan'a 1915 yılında adanın teklif edildiğini ancak yine Yunanistan tarafından bu teklifin geri çevrildiğini belirten Selwyn Llyod, Kıbrıs'ın statüsünün Lozan Anlaşmasıyla belirlendiğini ve Yunanistan tarafından da kabul edildiğini hatırlatıyordu. Ayrıca BM'nin üyelerinden birisinin egemen olduğu bir yeri yine başka bir üyesine devretmemesinin icap ettiğini savunan Llyod, Kıbrıs meselesini tartışma özgürlüğünün farklı bir mecraya çekilmemesi gerektiğini ifade ediyordu[138].

Savunmasının devamında Llyod adadaki anayasal çalışmalara değindi ve daha önce hiçbir imparatorluğun sunmadığı oranda ada halkının gelişimine katkı sağladıklarını, savaşta ve barışta Kıbrıs halkının yanında olmaya devam ettiklerini belirtti. Lloyd'un bu duygusal aynı zamanda tehdit edici ifadeleri İngiltere'nin Enosis konusundaki katı tutumunda yakın bir zaman içinde değişiklik olmayacağını ortaya koyuyordu. Ayrıca Lloyd, "*İngiltere'nin Yunanistan'a karşı bir husumet beslemediğini aksine tarihine, mirasına ve Yunan insanına hayran olduğunu*" dile getiriyor ve Kıbrıs konusundaki politikalarını ise tüm Kıbrıslılar için en uygun çözüm olarak değerlendiriyordu. Konunun uluslararası boyutuna değinen Lloyd, Ege bölgesi, Ortadoğu ve özgür dünya için egemenliğin İngiltere'de kalması gerektiğini savunuyordu.

Bu ifadeler karşısında Yunan delegesi Dışişleri Bakanı Stephanopoulos, Yunanistan'ın Lozan Anlaşması ile Kıbrıs'taki tüm haklarından vazgeçmediğini, BM anlaşmasının 103. maddesine göre bu anlaşmanın ortaya koyduğu ilkelerin devletlerarasında imzalanmış anlaşmalardan daha üstün durumda ulunduğunu savunuyordu. Ayrıca Stephanopoulos BM anlaşmasının "milli yetki" ilkesini öngören 2. madde ve 7. paragrafının karşısında da BM'nin her meseleyi ele alabileceğine dair 10. maddesinin bulunduğunu ifade etmişti[139].

---

[138] Konunun BM'de tartışılmasının önemli emsallere neden olacağını vurgulayan Llyod "Yunanistan'ın güneyinde Slav dilini konuşan bir azınlığın yaşadığını, eğer Yunanistan'ın tezinden hareket edilirse buradaki insanların da Bulgaristan ya da Yugoslavya ile birleşmek istemesinin doğal karşılanması gerektiğini" ileri sürüyordu. Bkz. "Britain to Boycott Debate on Cyprus", **The Guardian**, 25 September, 1954, s.1.

[139] United Nations, General Asssembly, Documents Officials, **A/PV.477**, s.55-58'ten akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.73.

İngiliz ve Yunan delegeleri ardından Türkiye adına söz alan Selim Sarper ise Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk bağlarının güçlenerek devam ettiğini belirtmiş ve İngiltere'nin bir iç meselesi olan konuyu ayrıntılarıyla tartışmak yerine neden BM gündemine alınmamaması gerektiği üzerine tezlerini sunarak meseleye Türkiye açısından açıklık getirmeyi amaçlamıştır. Sarper'e göre Stephanopoulos sözü geçen 10.maddeyi yanlış yorumlamaktadır. Buna neden olarak ise anlaşmanın 10 ve 14. maddelerinin, veto hakkı nedeniyle bir meselenin Güvenlik Konseyinde görüşülememesi halinde, bu meseleyi Genel Kurulun ele alabilmesini sağlamak için anlaşmaya konulduğu tezini savunmuştur[140].

Bu tartışmaların ardından oylama yapıldı ve Kıbrıs meselesinin Genel Kurulda tartışılmasına karar verildi. Yunanistan bu karardan büyük bir memnuniyet duyarken BM kararlarını etkileme gayretindeki Makarios ise 9 Ekim'de konuya ilişkin şöyle bir açıklamada bulunuyordu: "*Bugün sorun, Kıbrıs'ın nasıl Yunan olduğu ya da Yunanistan'la birleşmek istemesi değildir. Esas sorun Kıbrıs'ta self determinasyon ilkesinin uygulanması sorunudur. Self determinasyon yoluyla politik geleceğimize karar vermek istiyoruz. BM'den de talebimiz budur. Eğer Kıbrıs'lılar Commonwealth'te kalmak isterlerse bu saygıyla karşılanmalıdır. Ayrıca bağımsız olmak isterse ya da Yunanistan'la birleşmek isterse bu da saygıyla karşılanmalıdır*"[141]. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Makarios, BM nezdinde dahi üstü kapalı olarak Enosis talebini dile getiriyor talep edilen self determinasyonun nihayetinde bu amaca hizmet edeceğini ortaya koymaya çalışıyordu. Diğer taraftan Dr. Fazıl Küçük'ün açıklamaları bir yana 12 Ekim'de Makarios'un Enosis açıklamalarına karşılık sorunun İngiliz yönetiminden kaynaklanan bir sorun olduğu kadar aynı zamanda Müslüman Türkler ve Ortodoks Rumlar arasında bir mücadele de olduğunu iddia eden Kıbrıs Müftüsü Dana Efendi, Arap Devlet Başkanlarına Enosis aleyhine oy vermeleri çağrısında bulunuyordu[142]. Ancak bu çağrı daha önce bu devletlerle yakın ilişkiler geliştirme çabası içinde bulunmuş Makarios karşısında çok etkili olmayacaktı.

---

[140] "Cyprus at U.N", **The Guardian**, 24 September 1954, s.8.
[141] Agob Garabedyan, **a.g.m.**, s.23.
[142] "Anti Enosis Appeal to Arap States", **The Guardian**, 13 October 1954, s.1; "Cyprus Resolution Protested", **New York Times**, 25 November 1954, s.9.

Yunanistan ve İngiltere arasındaki bu gerginlik durumu ve karşılıklı sarf edilen ağır sözler, henüz Kıbrıs konusunda kesin bir politika ortaya koymayan Türkiye için sıkıntılı bir sürecin başlayacağı sinyallerini veriyordu. Hükümet basının yönelttiği sorulara karşın Türkiye'nin "Kıbrıs sorunu yoktur" yönünde açıklamalarda bulunurken, özellikle basın Kıbrıs konusuyla yakından ilgilenmekte ve bir kamuoyu oluşturma çabasındaydı. Papagos'un açıklamasının ardından Vatan gazetesi yazarı Altemur Kılıç konuya ilişkin şunları yazmıştır. "*Yakın zamana kadar Kıbrıs meselesini alevlendiren Makarios ve makulesi, Türk düşmanları ve komünistler olduğunu zannediyorduk. Hâlbuki esefle görüyoruz ki, Papagos hükümeti de bu grupların hareketine mani olmamakta, hatta İngiliz hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmaktadır… Şurası bir gerçektir ki Türk Milleti asla Kıbrıs işini Yunanistan'la İngiltere arasında bir mesele olarak telakki edemez. Herhangi bir Yunan Hükümetinin Kıbrıs konusundaki bir teşebbüsü her şeyden evvel Türk-Yunan işbirliğinin genişlemesine mani olacaktır*"[143]. Yunanistan'ın bu girişimleri aynı zamanda mecliste de tartışmalara konu olmuş konuyla ilgili kendisine yöneltilen bir soruya Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 1 Nisan 1954'te şu yanıtı vermiştir: "*Dost ve müttefik Yunanistan'ın devlet adamlarıyla yapılan görüşmelerde, Kıbrıs üzerinde herhangi bir muhavere ve müzakere cereyan etmemiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye mesele mevcut olmadığı mütalaasında bulunması ve Kıbrıs halen İngiltere ait olduğuna göre, bu ada hakkında Yunanistan'la ilgili konuşmalara yapılmasının caiz olmamasıdır. Günün birinde Kıbrıs'ın İngiltere ile müzakereye mevzu olması halinde bittabi bu Adada büyük bir Türk ekalliyeti bulunması keyfiyeti, bizim de söz sahibi olmamızı istilzam edecektir. Kaldı ki biz bu Adanın bugünkü statüsünde bir değişiklik yapılması lüzumuna kani değiliz*"[144].

Bununla birlikte Menderes Hükümeti genel olarak konuyu yakından takip ediyor ancak herhangi resmi bir açıklamada bulunmuyor ve tarafları sakinleştirmeye ve telaşlanacak bir şey olmadığına ikna etmeye çalışıyordu[145]. Basın ise kullandığı

---

[143] Altemur Kılıç, "Yunanistan ve Türkiye", Vatan, 24 Mart 1954'ten akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.51.
[144] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.51.
[145] Türkiye Milli Talebe Federasyonu 27 Eylül'de Kıbrıs Türklerine gönderdikleri mesajda, Kıbrıs'ın ilhakını tanımayacaklarını, bölge huzurunun, özgür dünyanın güvenliğinin bozulmasına ve Yunanistan'ın girişimleriyle Kıbrıs'ta bir sorun yaratmasına engel olacaklarını belirtiyorlardı. Bkz. **Hürriyet**, 28 Eylül 1954'ten akt., Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.76.

sert ifadelerlerle Kıbrıs'la ilgili bir kamuoyu oluşturmaya çalışıyor ayrıca Türkiye Milli Talebe Federasyonu konuya ilişkin açıklamalarıyla Kıbrıs'taki giderek artan Enosis talebine dikkat çekmeye çalışıyordu. Adnan Menderes Hükümetinin bu sessiz ve adada İngiliz idaresinden yana olan tavrının önemli ölçüde Türkiye'nin Kıbrıs politikasının olmamasından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Bu iddiada doğruluk payı olmakla birlikte aslında bu politikanın gerçek nedeni İngilizlerle yapılan görüşmelerde İngiltere'nin adanın geleceği ile ilgili bir statü değişikliği öngörmediği garantisi vermesinden kaynaklanmaktadır. 19 Şubat 1954'te yaptığı bir açıklamada, Menderes, adadaki mevcut durumun değişmemesi yönünde bir tavır sergilediğini ve özellikle sorunun Yunanistan ve İngiltere arasında bir müzakereye tabi tutulmasına da karşı olduğu açıkça ortaya koyuyordu[146]. Önceliğini NATO ve Balkan ittifakına verdiği anlaşılan Türkiye'nin, bu nedenle henüz NATO ittifakında müttefik olunmuş Yunanistan'la sorun yaşamak istemediğini görüyoruz.

Ayrıca Yunanistan'ın BM başvurusuna rağmen egemenliğin el değiştirmeyeceğinden emin olan Türkiye, Yunanistan'ın aksine soğukkanlı açıklamalarda bulunuyor ve Yunanistan'ın Enosis çabalarını dikkate almıyor görünüyordu. Bu durum daha önce Yunanistan'ın Makarios'u Enosis konusunda sakin olmaya davet etmesine benziyordu. Yunanistan NATO'da birlikte oldukları Türkiye'yi, ekonomisinin bağımlı olduğu Amerika'yı ve komünizm ve iç savaş konusunda çok şey borçlu olduğu İngiltere'yi karşısına almamak için sorunu uzun bir süre gizli yollarla İngiltere ile müzakereler yoluyla halletme stratejisi benimsemiş ancak kısa bire süre içinde bu siyasetinden vazgeçmişti. Yunanistan'ın BM başvurusu Türkiye için de benzer bir etkiyi yaratacaktı. İngiltere'nin Enosis'e sert bir şekilde karşı çıkması Yunanistan'ı kızdırırken, şimdi Yunanistan'ın BM başvurusu Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin yeniden gözden geçirmesine neden olacak ve bu gözden geçirme Türkiye'yi de keskin bir noktaya taşıyacaktı ki bunu bir sonraki bölümde konu edineceğiz.

Türkiye'yi keskin bir noktaya taşımada ise İngiltere'nin Türkiye üzerine düşünceleri etkili olacaktır. Kaldı ki burada dikkate alınması gereken bir diğer önemli tespit de İngiltere'nin salt Kıbrıs'ın stratejik önemi nedeniyle Enosis

[146] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.43.

konusunda bu kadar sert bir politika izlememesi gerektiğidir. İngiltere için çok önemli bir başka hassasiyet Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle Türkiye'ye olan ihtiyacıydı. Adanın Yunanistan'a verilmesi ihtimalinin tartışmaya açılması dahi Türkiye'nin Ortadoğu'da stratejik bir ortak olarak gücendirilmesi anlamına gelirdi. Buradan hareketle İngiltere'nin Türkiye'ye vermiş olduğu güvence şüphesiz Ortadoğu politikasında Türkiye'ye yüklemiş olduğu anlamdan kaynaklanıyordu[147]. Hükümetin ılımlı açıklamalarına rağmen Türk-Yunan düşmanlığının her an yeniden tırmanışa geçmesi potansiyelinin farkında olan İngiltere'nin NATO'nun Doğu kanadının ve Ortadoğu'daki çıkarları açısından hassas bir politika izlemesi gerekiyordu, kaldı ki İngiltere bu politikayı sonuna kadar kendi çıkarları bakımından büyük bir ustalıkla yürütecektir.

17 Aralık'ta BM'de alınan kararla Kıbrıs sorunu şimdilik Genel Kurul gündeminde tartışmaya açılmayacaktı[148]. Alexis Kyrou, Yunanistan adına kararın ardından yaptığı açıklamada sonucun kendileri açısından memnun edici bir sonuç olduğunu çünkü Yunanistan açısından meselenin İngiltere'nin bir iç meselesi olmadığının BM tarafından anlaşılmış olmasının çok önemli olduğunu dile getirecekti. Yunanistan bu başvurunun bir başlangıç olduğu kanısındaydı. Diğer taraftan sonucu Yunanistan Dışişleri Bakanlığının bir başarısızlığı olarak değerlendiren ve görüşmelerde daha etkili olunabilirdi düşüncesindeki Makarios ise , BM gönderdiği mektupta sorunun İngiltere'nin bir iç sorunu olarak algılanmasına bir son verilmesinden dolayı memnuniyetini dile getirecekti[149].

Bununla birlikte Yunanistan'ın Kıbrıs konusu henüz kapanmamıştır yaklaşımının aksine, Türkiye'de hükümet nezdindeki genel atmosfer ise sorunun yeniden gündeme gelmeyeceğine yönelik temenni idi. İngiltere için ise Yunanistan'ın BM başvurusundan bir sonuç elde edememesinin çok farklı ve derin bir anlamı vardı. Mısır'da yaşadığı sorunlar nedeniyle Kasım ayında yapılan anlaşma

---

[147] "Turks United in Opposing Cyprus Change", **The Guardian**, 12 December 1954, s.4.

[148] "Cyprus: Debate Not Appropriate", **The Guardian**, 16 December 1954, s.1; Yunanistan adada İngiliz egemenliği son buluncaya kadar toplamda 5 kez BM'ye başvuruda bulundu ve self-determinasyon talebinde bulundu.

[149] İyi niyet belirten bu açıklamalara rağmen, BM başvurusu sırasında ve Aralık ayının sonlarına kadar Enosis yönünde gösteriler düzenlenmeye devam etti. Bu gösteriler sonucunda olağanüstü önlemler neticesinde çok sayıda kişi Sömürge idaresi tarafından gözaltına alındı. Aralık ayının sonundan itibaren ise ada sakinleşmeye başlayacaktı Bkz. "Calm Restored in Cyprus", **The Financial Times**, 21 December 1954, s.7.

gereğince buradaki üslerini Kıbrıs'a taşımaya hazırlanan İngiltere için adanın kendi egemenliğinde kalacak olması Ortadoğu'daki çıkarlarını devam ettirebilmesi açısından hayati önem arz etmekteydi[150]. Çünkü İngiltere bir sonraki bölümde ayrıntılandıracağımız üzere kısa bir süre önce Mısır'daki üslerini Kıbrıs'a taşıma kararı almak durumunda kalmıştı. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamaması ve İngiltere'nin Kıbrıs'taki hakimiyetinin şimdilik sorgulanmayacak olması İngiltere'ye rahat bir nefes aldıracaktı. BM görüşmelerinin ardından vakit kaybetmeden Ortadoğu'daki hava ve kara üslerini konumlandıracağı Kıbrıs için yeni anayasal çalışmalara başlayan Sömürge idaresi bu arada Makarios'un en çok şikayet ettiği konuda ekonomik alanda, yeni kalkınma planlarıyla adadaki iletişim ve altyapıya yönelik yatırımlar yapacak ve bu arada da halkın refah seviyesini artırarak toplumsal güven elde etmeye çalışacaktı[151]. İngiltere Kıbrıs'taki ağır siyasi koşulları hafifletmenin öneminin farkındaydı ancak uygulamaya geçmede yine "*soğukkanlı*" bir politika izliyordu.

BM başvurularının sonuçsuz kalması ve İngiltere'nin self determinasyon konusundaki değişmeyen tavrı Makarios ve Yunanistan'ı ikinci planı devreye sokmaya sevk edecekti. Hatırlanacağı üzere ilk olarak Makarios-Papagos görüşmeleri ardından siyasi yollarla mücadele kararı alınmış ancak ikinci alternatif terör her zaman Makarios'un ihtimal dahilinde bulundurduğu bir realiteydi. Bu konuya tezimizin ikinci bölümünde değineceğiz. Ancak bu bölümde son olarak İngiltere'nin 1950 yılından itibaren siyasallaşmaya ve uluslar arası nitelik kazanmaya başlayan ve diplomatik yollarla gündeme taşınan Enosis taleplerine karşı sert politikasının nedenini inceleyeceğiz. Bu amaçla öncelikle İngiltere'nin Kıbrıs'a karşı olan tutumunun Ortadoğu penceresinden inceleyeceğiz ve İngiltere'nin self determinasyon karşısındaki olumsuz tutumunun gerçek nedenlerini açığa çıkarmaya çalışacağız.

[150] "Cairo Confirms Accord", **The New York Times**, 25 November 1954, s.14.
[151] "Five-Year Plan for Cyprus", **The Financial Times**, 28 December 1954, s.8.

D- ORTADOĞU POLİTİKASI BAĞLAMINDA İNGİLTERE'NİN KIBRIS'TA ENOSİS'E YAKLAŞIMI

1- Ortadoğu'nun İngiltere için Önemi

Sanayi Devrimi sonrasında ekonomik olarak İngiltere'yi ayakta tutan güç şüphesiz Uzakdoğu'daki sömürgeleriydi. Tabiki bunda Amerikan kolonilerini kaybetmiş olmasının da büyük etkisi vardı. Uzakdoğu'daki en büyük sömürgesi ise Hindistan'dı. İngiltere'nin bu bölgeye, Ortadoğu[152]'ya ilgisi Hindistan hakimiyetiyle birlikte başlamış Hindistan'a giden yolların yani ticaretin güvenliğini sağlamak için bölgede etkili olmak isteyen İngiltere için Ortadoğu özellikle Süveyş kanalının açılmasıyla çok önemli bir konuma yükselmişti. Buna ek olarak 19.yy sonlarına doğru bölgede büyük petrol rezervlerinin bulunması Ortadoğu'nun önemini zirveye ulaştırmış, I. Dünya Savaşı sonrasında da ise İngiltere Ortadoğu'da en güçlü devlet konumuna yükselmiş ve özellikle Osmanlı'dan ayrılan bölgeler üzerinde manda idaresi kurarak bölgede etkili olmaya devam etmişti.

Bilindiği üzere Avrupa enerji ihtiyacının çok büyük bir bölümü Ortadoğu'dan karşılıyor buradan elde edilen gelir yüz milyonlarca doları buluyordu[153]. Ekonomisi önemli ölçüde sömürgelerine dayanan İngiltere özellikle en büyük sömürgesi olan Hindistan'ı kaybedince tüm dikkatini petrol gelirleri nedeniyle

---

[152] İngilizlerin Arap Yarımadası ve çevresine verdikleri, fakat sonradan tüm devletler tarafından yaygın olarak kullanılmış olan isim. Ortadoğu tanımı, bugün, Türkiye, İran, Kıbrıs, İsrail, Lübnan, Irak, Ürdün, Suriye, Mısır, bütün Arap yarımadası, Krallıkların olduğu bölgeyi kapsar. Bkz. Don Peretz, **The Middle East Today**, Praeger Press, United States of America, 1994, s.3. Günümüzde de yaygın bir tanımlama olmakla birlikte Ortadoğu, "*Eski Dünyanın kalbi*" olarak nitelendirilir. Tarih boyunca dünya egemenliği projesine sahip her emperyal gücün gözünü Ortadoğu'ya dikmesi boşuna değildir. Bugün de durum değişmiş değildir. Ortadoğu ve uzantısı Kafkaslar, Orta Asya, bir bütün olarak emperyalizm, özel olarak da ABD'nin hegemonik amaçları, jeostratejik ve jeopolitik projesi için merkezi bir öneme sahiptir. Başta ABD olmak üzere, sömürgeci büyük devletlerin bölgeye bölgeye ilgisi üç nedene dayanır: Birincisi bölgenin doğal kaynak zenginliği (petrol, doğalgaz ve emperyalist hegemonya için gerekli diğer stratejik öneme sahip madenler), ikincisi, bölgenin coğrafii konumudur (jeostratejik önemi); bunun bir sonucu olarak, üçüncüsü de, Ortadoğu denilen bölgenin dünya sisteminin 'yumuşak karnı" oluşudur. Ayrıca enerji kaynaklarını denetlemenin yolu bölgenin politik denetiminden geçmektedir. Fikret Başkaya," İsrail'e Dair", **Radikal**, 30 Temmuz 2006.

[153] Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da kullanılan petrolün neredeyse %80-90'ı buradan karşılanıyordu. 1938 yılından 1955 yılına kadar olan kısa dönemde ham petrol üretimi 6 milyon tondan 163 milyon tona yükselmişti. 1960 yılında gelindiğinde ise İran ve diğer petrol kuyusu barındıran Arap ülkeleri dünya petrolünün dörtte birini üretiyor ve bilinen rezervlerin de üçte ikisini de elinde bulunduruyordu. Bkz. Don Peretz, **a.g.e**., s.2; Brendan O'malley and Ian Craig, **a.g.e.**,, s.2.

ekonomisini ayakta tutacak en önemli kaynak olan Ortadoğu'ya çevirecekti. Ekonomisinin 2/3'ünün petrol gelirlerine bağlı olduğu dikkate alınırsa İngiltere için Ortadoğu'nun önemi daha da iyi anlaşılabilir. Ortadoğu hâkimiyeti için de İngiltere, tüm Doğu Akdeniz coğrafyasındaki hâkimiyetini devam ettirmek durumundaydı.

Ayrıca İngiltere'nin "büyük güç" statüsünün yeniden kazanılmasının yolu da buradan geçmekteydi. 1946 yılında Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Orme Sargent bu politikayı şu şekilde açıklayacaktı: "*Bir dünya gücü olarak konumumuz ve bu nedenle Süper Güç kalmamız, Doğu Akdeniz'deki hakimiyetimizi devam ettirmemize bağlıdır. Bu bölge sadece stratejik değil, aynı zamanda politik olarak da hayatidir. Diğer bir deyişle Akdeniz Batı ile doğrudan bağlantı kurmamızı sağlaması açısından önemlidir ve buradaki hakimiyetimizin zayıflaması Rusların bölge üzerindeki etkisinin artması anlamına gelecektir*"[154].

Ayrıca Savaş sonrası ekonomik açıdan Amerikaya olan bağımlılık da Ortadoğudan elde edilecek petrol gelirlerle ortadan kaldırılabilirdi[155]. Dolayısıyla İngiltere, II. Dünya Savaşı sonrası dış politikasını tamamiyle Doğu Akdeniz ve Ortadoğudaki hakimiyetinin korumak ve güçlendirmek; Özellikle Afrika ve Avrupa kaynaklarını kullanarak Amerikaya karşı olan ekonomik bağımlılığı ortadan kaldırmak ve global güce yeniden erişmek üzerine inşa edecekti. Ortadoğu'daki hakimiyetin Amerika'ya geçmesine engel olamayacağının bilincinde olan İngiltere en azından Amerika'nın yanında bölgede etkili kalma siyaseti izleyecekti[156]. Bu egemenliğin sarsılmaya başlaması ise II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşecekti.

---

[154] Matthew Jones, **Britain, United States and Mediterrean War, 1942-1944**, MacMillan Press., London, 1996, s.233'ten, akt. Maria Rousou, **Britain's Balcony in the Middle East: Cyprus's Role as a Defence Strategy, 1945-1957**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Simon Fraser University, 2000, s.6.

[155] 1947 Eylül ayında yapmış olduğu bir açıklamasında Bevin, "*Bir an önce Amerika'ya olan ekonomik bağımlılığımızı ortadan kaldırmalıyız.*" Bunu yapıncaya kadar geçecek zaman zarfında da dominyonlarımız üzerindeki egemenliğimizi devam ettirmeliyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Kent, **"**British Policy and the origins of the Cold War"**, The Origins Of The Cold War: An İnternational History, edited by Melvyn P. Leffler and David S. Painter,** Routledge Press**,** London; New York, 1994, s.163.

[156] P. N. Vanesiz, **Cyprus: Unfinished Agony**, Abelard-Schuman Limited Press, London, 1977, s.51.

2- İngiltere'nin Ortadoğu Çıkarlarına Yönelik Tehditler

İngiltere'nin Ortadoğu'daki petrol çıkarlarını devam ettirebilmesi, bölgedeki devletler üzerindeki siyasi etkisini devam ettirmesine ve bazı bölgelerde askeri üs bulundurmasına bağlıydı. Ancak İngiltere Ortadoğu'da çıkarı olan tek büyük devlet değildi. Özellikle eski ekonomik gücünden ve siyasi etkisinden uzak İngiltere'nin buradaki çıkarlarına gölge düşüren güç öncelikle Rusya olacak[157] dolayısıyla, Ortadoğu'daki petrol üzerindeki liderliğini devam ettirme çabasında bulunan İngiltere'nin bölgedeki savunma politikasını şekillendiren en önemli gerekçe bölgeye olan Rusya ilgisi ve tehdidi olacaktı[158].

Doğu Akdenizde etkili olmaya çalışan Sovyetlere karşı ciddi savunma politikaları üretme uğraşında olan İngilizler, büyük bir güç olarak kalmak istiyorlarsa, Ortadoğu'da İran Körfezinden Cyrenaica'ya (Libya'nın Doğu Kıyısı) kadar olan bölgede hem askeri hem de ekonomik olarak güçlü olmak zorunda olduklarını biliyorlardı[159]. Bununla birlikte Sovyetleri boğazlardan ve Doğu Akdenizden uzak tutmak diğer yapılması gerekenler arasındaydı. Öyle ki boğazlara olan bağımlılığından dolayı Rusya, Türkiye'yi kendi eksenine çekmek isteyebilir, 1936 yılında imzalanan Montrö sözleşmesinin revizyonunu talep edebilir ve böylece Türkiye tarafından oraya çıkacak olası bir yumuşama ise Rus savaş gemilerinin boğazlarda konuşlanması anlamına gelebilirdi[160]. Aynı zamanda Sovyet taleplerine boğun eğmenin uluslararası platformda Büyük Güç konumuna getireceği zararları göz önünde bulunduran İngiltere, böylece bölgeye yönelik olan tüm politikasını

---

[157] Amerika ise henüz stratejik ortaktı ve Ortadoğu'da tutunabilmek için ekonomisi önemli ölçüde Amerika'ya bağımlı hale gelmeye başlayan İngiltere, Amerika'yla işbirliği yapmak zorunluydu. Daha sonra buradaki rakibi Amerika olacaktı, ancak İngilizler hiçbir zaman Amerika'yla ciddi bir kriz yaşamayı göze alamayacaktı.

[158] Öyle ki İngiltere'nin Ortadoğu savunma politikası, İngiltere'nin küresel savunma stratejisinin merkezinde yer almalıydı, Ortadoğu bu derece İngiltere için önemli durumdaydı. Kaldı ki kısa bir süre içinde, Soğuk Savaş koşullarında denizyolları üzerinde Avrupa, Afrika ve güneydoğu, Uzakdoğu, Asya'nın kesiştiği noktada Ortadoğu, petrol kaygısı nedeniyle "*kapitalist-komünist*" idelojilerin yaşandığı yer konumuna yükselecekti. Bkz. Don Peretz, **The Middle East Today**, Praeger Press, United States of America, 1994, s.2; Michael A. Attalides, **Cyprus: Nationalism and İnternational Politics**, St. Martin's Press, New York, 1979, s.3.

[159] John Kent, **a.g.e**., s.160.

[160] Habibur Rahman, **A British Defence Problem in the Middle East: The Failure of the 1946 Anglo-Eygptian Negotiations**, London, İthaka Press, 1994, s.9-10.

Rusya'ya karşı bir savunma hattı oluşturarak Rusya'yı bölgeden uzak tutma üzerine inşa etti[161].

Bu olası tehditlerin yanında İngiltere'nin bir diğer endişesi mevcut sömürgeleri üzerindeki Rus tehdidi idi. İngiliz imparatorluğun siyasi ve ekonoik egemenliğinin devam ettirilmesi için hayati öneme sahip bu dominyonları[162] yönelik Sovyet ilgisi İngiltere'nin, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki varlığını, bölgedeki haberleşme ağlarına, petrol rezervlerine ve savunma noktalarına tehdit edebilirdi[163].

Ayrıca Ortadoğu'da bağımsız bir ülke, ya da siyasi olarak İngiliz etkisinden olmayan bir devlet Rus tehdidine açık hale gelebilirdi ki böylesi bir durumda Ortadoğu'ya yerleşmeye başlayacak olan Rusya, sadece Ortadoğu değil, bu kez İngilizlerin Afrika'daki hakimiyetini de sarsabilirdi. Kuzey ve Güney Afrika'da olası bir Rus egemenliği Kongo ve Victiria Hills'lere kadar gelebilirdi. Bunun yanında Batı Afrikadaki Hint okyanusunda egemenlik kurmaya başlayan Rusya Hindistanı

---

[161] Savaş esnasında ve sonrasında, Doğu Avrupa'da bulunan Estonya, Letonya, Litvanya, Belarus, Ukranya, Moldovya Rus egemenliğine girmiş 1950 yılından sonra ise Polonya, Batı Almanya, Çekoslavakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk Stalin uydu devletlerine dönüşmüştü. 2. Dünya savaşında İngilterenin lideri Winston Churcill "demir perde"nin Avrupa'dan daha aşağıları da hedeflediği uyarısında bulunmuştu. Keza Yunanistan'da etkili olmaya başlayan komünist tehlike burada bir iç savaşa neden olmuş, (Bkz. Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, (Çev. Dilek Şendil), İletişim yay., İstanbul, 1997, s.178-187.) sonuçta komünizm etkisiz kılınmış ancak tehlike geçmiş değildi. Türkiye üzerinden etkili olabilecek bu tehdid daha sonra İngiltere'nin Ortadoğu'daki hakimiyet alanlarında nufüz edebilirdi. Burada İngilizlerin tam olarak endişesi, Rusya'nın Yunanistan, Türkiye, Irak ve yeniden İran üzerinden Ortadoğu'da komünist etki alanını genişletmeye çalışması ve Ortadoğu üzerinden de Hindistan, Burma, Malezya ve Afrika'ya açılan güney ve doğu bölgelerinde etkili olması ihtimaliydi. İngiltere sömürgeleri üzerindeki her türlü tehdidi ortadan kaldırmak istiyordu.(Nicholas Owen, **a.g.m**. s, 6-8.) İşte tam da bu iki konuyla ilgili 1946 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin Bakanlar kurulu gizli oturumunda yapmış olduğu açıklamasında Akdeniz'de İngiliz varlığının hayati önemine vurgu yapıyordu: "…. *Eğer Akdeniz bölgesinde fiziki olarak bulunamazsak bu bölgede bulunan devletler, Doğu Avrupa'da olduğu üzere, totaliter rejimin boyundurluğuna girebilir. Ayrıca en önemli ihtiyacımız Irak petrollerinden dolayı Ortadoğu'daki konumumuzu da güçlendirmeliyiz*". İngiltere bu endişesinde haksız sayılmazdı. 1945 yılında Ortadoğu'daki en büyük petrol üreticilerinden İran'ın kuzeyinde. Komünist bir rejim yürürlüğe koymaya çalışan Stalin 1949 yılında Şah'a karşı gerçekleştirilen suikast girişiminin de arkasındaydı. Eğer Stalin Ortadoğu'yu kontrol altına alabilirse, Avrupa'nın Batı'sını da petrol vasıtasıyla dize getirebilirdi. Tıpkı gizli planlarında Hitler'in de Rusya'yı yendikten sonra yapmaya çalıştığı gibi. Brendan O'Malley-Ian Craig, **a.g.e**.,s.3-4.

[162] United Nations'a katılmasındaki en büyük neden de buydu, kendi imparatorluğunu devam ettirebilmek. Kaldı ki Ortadoğu bağımsız bir güç demek, Rusya komünist tehdidine açık davetiye çıkarmak demekti. Belki de özellikle Türkiye ve Yunanistan yoluyla adadaki milliyetçi ideolojilerin güçlendirilmesinin nedeni de bu olabilirdi. Bkz. John Kent, **a.g.e**., 62.

[163] John Saville, **The Politics Of Continuity: British Foreign Policy And The Labour Government, 1945-1946**, London, Verso Press, 1993, s.140.

egemenlik sahasına da alabilirdi[164]. Tüm bunlar sadece Ortadoğu'nun kaybedilmesiyle gerçekleşebilirdi.

Dolayısıyla Ortadoğuda anti komünist bir birlikteliğin olması da kaçınılmaz hale geliyordu[165]. Bu amaçla eski etkisinden uzak ve ekonomisi büyük ölçüde Amerika'ya bağımlı İngiltere müttefik olarak bölgede Batı bloğunun yeni süper gücü Amerika ile müttefik olmak durumunda kalacaktı. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin daha sonraları Ortadoğu hakimiyetini sarsacak ve buradaki çıkarlarına zararı olacak diğer bir gücün Amerika olmaya başlayacağı anlamına geliyordu. Ancak şimdilik Sovyetlere karşılık bu anti-komünist birliktelik hayati bir önem taşıyordu ve bu nedenle Sovyetlerin işine yaracak herhangi bir tehdide bölgede izin verilmemeliydi. Bu tehditlerin başında bölgedeki milliyetçi ayaklanmalar gelmekteydi[166]. Bu ayaklanmaların ardında ise Sovyet desteği olduğu İngiltere ve Amerika'ya göre kesindi.

3- Ortadoğu'da Yükselen Milliyetçilik ve Süveyş Krizi

İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarına bir diğer tehdit ise bölgede yükselen milliyetçilik ve bağımsızlık talepleriydi. Dolayısıyla II. Dünya Savaşının dünyaya getirdiği en önemli değişikliklerden birisi de Ortadoğu'da yükselen milliyetçilik ve BM anayasasındaki "self determinasyon" ilkesinden haraketle başlayan zorunlu olarak sömürgelerin tasviyesi süreci idi. Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da sömürge idarelerine karşı çok ciddi isyanlar çıkmaya başlamıştı[167]. Bu isyanlar başta dünyanın büyük bir bölümünde sömürgeleri olan İngiltere'yi etkilemişti. Kolonileri üzerindeki etkisini bir şekilde devam ettirmenin yollarını arayan İngiltere bunun için zaman zaman milliyetçilik nedeniyle ayaklanan bölgelerdeki etnik ayrılıkları

---

[164] John Kent, **a.g.e.,** s.163.

[165] Clefton Daniel, 1951 yılında "*Ortadoğu Savunması Zayıf***"** başlıklı makalesinde Ortadoğu'daki en büyük tehlikenin Komünizm olduğuna dikkat çekiyordu. Ayrıca Daniel, Mısır'da yükselen milliyetçiliğin, Sovyet-İran işbiliğinin ve bölgede hızla yükselen batı antipatisinin kapitalist Batı'yı zor durumda bırakabileceğine dikkati çekiyordu. Clefton Daniel, "Middle East Defences Are Weak" **The New York Times**, 4 February 1951, s.126.

[166] Bu milliyetçi ayaklanmaların bir başka önemli nedeni ise bölgede II. Dünya Savaşı sonrası yaşanmaya başlayacak olan Arap-İsrail çatışmaları olacaktı. Bkz. P.N Vanesiz, **a.g.e.**, s.51.

[167] David S. Painter and Melvyn P. Lefler**, Origins of the Cold War: International History**, Routledge, London, 2005, s.9.

kullanarak buradaki siyasi etkisini devam ettirme stratejisi benimsiyordu Ancak yine de birçok bölgede İngiltere etkisini ve egemenliğini kaybetmek durumunda kalıyordu. Özellikle ekonomik olarak ayakta kalması Ortadoğu'daki hakimiyetine bağlı olan İngiltere burada tutunmaya çalışıyordu.

İngiltere bir taraftan Amerika ile eşgüdüm halinde komünist tehlikeyi bölge dışında tutmaya çalışıyor diğer taraftan Ortadoğu'daki etkisini Mısır'daki Süveyş bölgesinde konuşlandırdığı askeri üsleri yoluyla devam ettirmeye çalışıyordu. Ancak bölgede başlayan milliyetçi hareketlenmeler ivme kazanıyor ve İngiltere'nin bölgede tutunması giderek güç bir hal alıyordu. Filistinin 1948 yılında kaybedilmesi ve Mısır'daki riskli durum Süveyş'in güvenliği için alternatif bir üsse ihtiyacı olduğu sinyallerini veriyordu. Ayrıca Nasır'ın siyasi lider olarak sivrilmeye başlaması ve İngiltere'nin bölgedeki etkisini azaltmaya yönelik Sovyetler destekli anti-empeyalist söylemler ve bune ek olarak İran'daki fiili petrol sanayisinin kontrolünün kaybedilmesi İngiltere'ye yeni stratejiler geliştirmesi gerektiğini hatırlatıryordu. Yeni milliyetçi lider Dr. Muhammed Musaddık İngiliz-İran Petrol Şirketini (AIOC)[168] millileştirmiş endüstrisi büyük ölçüde İran körfezindeki petrol yataklarına bağlı olduğundan, İngiltere bu durumdan ekonomik olarak etkilenmeye başlamıştı. Ekim 1951 yılında ise Mısır'daki "Pahsa" idaresinin tek taraflı olarak Süveyş'i İngiliz idaresine bırakan İngiliz-Mısır anlaşmasını feshettiklerini açıklaması İngilizleri daha da güç duruma düşürmüştü[169].

Bölgedeki ve Mısır'daki milliyetçi yükselişi yakından takip eden ve sürekli yeni politikalar geliştirmek durumunda kalan İngiltere için nihayi darbe 1954 yılında Mısır'da iktidarı tamamen kontrolü altına alan Nasır'dan geldi. 19 Ekim 1954'te yapılan bir anlaşmayla İngiltere, 20 ayda Süveyş bölgesinden tamamen çekileceğini kabul ediyordu[170]. Bu, İngiltere için bir dönüm noktasıydı. İngiltere Mısır'dan çekilmeyi kabul etmekle Ortadoğu'da askeri olarak bulunamayacağını da kabul

[168] (Anglo-Iranian Oil Company). İşletme hakkını düzenleyen en son anlaşma şirket ile İran hükümeti arasında 29 Nisan 1933 tarihinde imzalanmıştı. II. Dünya Savaşından sonra İran, şirket az para ödediği gerekçesiyle bu anlaşmanın değiştirilmesini talep etmiş ve bunun üzerine 17 Temmuz 1949'da önceki anlaşmaya ek bir anlaşma daha imzalanmıştı. Artırılan miktarı Amerikan şirketlerinin Venezuela ve Suudi Arabistan ile yaptıkları anlaşmalarla kıyasladıklarında yeterli görmeyen meclisteki milli cephe grubu ve lideri Dr. Musaddık'a göre İran petrolleri devletleştirilmeliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.489.
[169] Brendan O'Malley, Ian Craig, **a.g.e**., s.5-6.
[170] Doros Alastos, **a.g.e**., s.43; Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.496.

ediyordu. Şimdi İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkisini gerek kara ve hava karargahı gerekse iletişim açısından devam ettirebilmesi için yeni bir üsse ihtiyacı vardı. Bu yeni üs 1878 yılında alınmasından kısa bir süre sonra Mısır'ın işgaliyle birlikte önemini yitiren ancak II. Dünya Savaşı sonrası önem kazanmaya başlayan şimdi ise İngiltere için hayati bir önem arzedecek olan Kıbrıs olacaktı.

4- Kıbrıs'ın Bir Üs Olarak Önem Kazanması

Ortadoğu petrol kaynaklarının ve sevkiyatının kesiştiği önemli bir coğrafyada bulunan ada, aslında İngiltere'nin Mısır'daki etkisini kaybedinceye kadar olan süreçte belki İngiliz dış politikasında önemli bir üs olma konumunu devam ettirmekteydi ancak stratejik bir üs olmaktan öteye geçemiyordu ve bu nedenle tarihsel süreçte her zaman geri plandaydı[171]. İngiltere, Akdeniz'de Malta ve Cebelitarik'ı deniz üssü olarak kullanılabiliyordu, bu nedenle Kıbrıs hiçbir şekilde önemli bir konumda değildi. Her iki limanda her türlü geminin rahatça başa çıkabileceği türdendi, petrol sevkiyatı ve stoklanması, tamirat işleri, demirleme ve tedarik işleri için İngiltere'nin rahatça işini görebiliyordu. Doğu Akdeniz'de ise Hayfa ve İskenderiye limanları İngiltere İmparatorluğu için ideal ve yeterliydi[172]. Özellikle İskenderiye limanı Kıbrıs'taki yatırım gerektiren Magosa limanından çok daha kullanışlı ve hazır durumdaydı. Kıbrıs geri planda "backwater" ve değeri olmayan ancak hava ve deniz üssü "naval development" olarak kullanılma ihtimali olan bir yer olarak kalıyordu. Bu nedenle İngiltere zorunlu kalmadıkça Kıbrıs'a

[171] Kıbrıs'ın özellikle Mısır kaybedilinceye kadar geçen dönem içerisinde İngiltere için önemi; Savaş zamanında Ortadoğu'daki çıkarlarını savunmada çok stratejik bir konumda bulunması ve barış zamanında ise alternatif bir hava ve deniz üssü görevi görerek Doğu Akdenizin kontrolünde çok önemli bir konumda olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. William Roger Louis, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, 1986, s.211. Ancak İngilizler Kıbrıs'ı aldıkları 1878 tarihinden 1954 yılına kadar Kıbrıs'a üsleri dışında ciddi anlamda ekonomik bir yatırım yapmadılar. Bunun en önemli nedeni Hayfa ve İskenderiye limanlarının daha kullanışlı olmasından kaynaklanmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs'ta bir tek Magosa limanı kullanılabilirdi, ancak bunun için de maliyeti yüksek bir yatırım gerekmekteydi. Dolayısıyla İngilizler hala hazırda ellerinde kullanabilecekleri üsler varken, Kıbrıs'a yatırım yapma ihtiyacı hissetmediler.

[172] Defence of British Ports, -Mediterranean Strategical importance of ports" 30 Mayıs 1922, **CAB 36/21**, Ayrıntılı bilgi için bkz. Maria Rousou, "British Balcony in the Middle East: Cyprus' Role in British Defence Strategy, 1945-1957, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) B.A, Simon Fraser University, 2000, s.11.

yatırım yapmak da istemiyordu. I. ve II. Dünya Savaşında hiçbir işlevinin olmaması da bu nedenledir. Ancak kısa süreli bir üs olarak askerlerin konuşlandırılması ve yedekte bekletilmesi için uygun bir yer olabilirdi.

Kıbrıs'ın askeri bir üs olarak önem arzetmemesindeki bir diğer etken ise İngiltere'nin Mısır'daki üsleriydi. İngiltere özellikle Süveyş'te konuşlandırılmış 80.000 askeriyle tüm bölge üzerinde denetim sağlayabiliyordu[173] doğuya giden hayati anayollarının güvenliği sağlanıyor ve tabi ki İngiltere sanayisinin en önemli ihtiyaçlarından Mısır pamuğu ve petrol bu güzergahtan rahatlıkla temin edilebiliyordu[174]. Aynı zamanda bölge İngiltere'nin Hindistan, Uzakdoğu ve Avusturalya'ya uluslar arası haberleşme ağının tam ortasında bulunuyordu. Buradaki hakimiyetin kaybedilmesi bir yana, bu sistemin başka bir yere taşınması durumu bile maliyeti çok yüksek bir olaydı[175]. II. Dünya Savaşı sonrası Kenya ve Kıbrıs ihtimalleri üzerinde kısa bir süre düşünülmüş ancak daha sonra Süveyş bölgesindeki hakimiyetin devam ettirilmesi kararı alınmıştı. Mısır'daki etkinin kaybedilmeye başlanması Kenya'dan ziyade yeni askeri üsler için Ortadoğu'ya daha hakim bir yer olan Kıbrıs'ı işaret ediyordu. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki varlığını, bölgedeki haberleşme alanlarına, petrolün sevkiyat güzergâhına ve savunma noktalarına olan hâkimiyetini[176] devam ettirecekse Mısır'daki egemenliğin kaybedilmesi durumunda önce çıkan yeni üs Kıbrıs olacaktı. Kıbrıs'ın İngiltere'nin bölgedeki siyasetinde önemli bir alternatif olarak ön plana çıkmasında etkili olan gelişmelerden birisi de 1948 yılında İngiliz Hava Bakanlığı'nın Kıbrıs'ın stratejik önemini yeniden gündeme getirmesiyle ilgili raporu olacaktır[177].

1940'lı yılların sonuna doğru İngiliz politik karar verici ve strateji uzmanları, zahmetli Ortadoğu tecrübelerinden çok hayati bir politik anlayış

---

[173] Brendan O'Malley-Ian Craig, **a.g.e.**, s.3.
[174] Nicholas Owen, "Britain and decolonization: The Lobour Governments and the Middle East, 1945-1951", **Demise of the British empire in the Middle East: Britain's responses to nationalist movements, 1943-55,.** (Ed. Michael joseph Cohen, Martin Kolinsky), Routledge, 1998, s.5.
[175] Nicholas Owen, **a.g.m.**, s.5.
[176] John Saville, **The Politics Of Continuity: British Foreign Policy And The Labour Government 1945-1946**, London, Verso Press, 1993, s.140. Birleşmiş milletlere girerken dahi İngilterenin en büyük amacı, kendi varlığını devam ettirmenin yanında özellikle Ortadoğu'daki haberleşme sistemini korumaya devam ettirmekti. Bkz. John Kent, **"**British Policy and the origins of the Cold War"**, The Origins of The Cold War: An International History, (Ed. Melvyn P. Leffler and David S. Painter)**, London, Routledge, 1994, s.162.
[177] "Planlama Direktörü, Hava Personeli Tutanağı", 7 October 1948, **Air 20/7028**'den akt., Robert F. Holland, **a.g.e**., s.21.

geliştirmişlerdi: Önemli askeri üsleri ve bölgeleri, her zaman kullanılabilecek bir halde bırakmak ve bunu garanti altına almak[178], böylesi bölgelerde egemenliği ve denetimi kesinlikle elde tutmak. Kıbrıs, savaş sonrası genel atmosferde Akdeniz'deki İngiltere'nin çıkarlarını korumaya yönelik bu tarife uyan bölgelerin başında geldiği için alternatif olarak ve belki de son seçenek olarak ön plana çıkıyordu. Ayrıca Kıbrıs Mısır ve Filistin'den sonra Kıbrıs İngilizlerin Akdeniz'de Ortadoğu'yu kontrol eder bir coğrafyada ellerinde kalan tek kolonisiydi[179].

Filistin'deki Yahudi isyanı ve bu isyan sırasındaki Mısır'da yükselmeye başlayan milliyetçi ayaklanmalar ve terör Ortadoğu'daki İngiltere menfaatlerine gölge düşürmeye başlayınca İngiltere'nin Mısır merkezli savunma politikası iflas etmişti. Bunun üzerine alternatif olarak daha önce bir üs olarak altyapısı hazırlanmış olan Kıbrıs devreye sokuldu ve 1954 yılının hemen başında adaya hava üsleri "airbase" kurulmaya başlandı. Şimdilik kurulan bu üsler için 30 milyon sterlin harcanmıştı ve daha da harcanması gündemdeydi[180]. Artık İngiltere bölgeye yönelik denetimlerini Kıbrıs üzerinden sağlayacaktı ve böylece Kıbrıs İngiltere'nin Ortadoğu savunmasında askeri bir üs olarak önem kazanmış olacaktı.

Ancak bu durum, İngiltere'nin Enosis karşısındaki tutumunu etkileyebilirdi. Bilindiği üzere İngiltere Ortadoğu'daki böylesi gelişmelerle meşgulken diğer taraftan Yunanistan ve Makarios Enosis konusunda İngiltere'ye siyasi baskı yapıyor ve sürekli olarak self determinasyon yoluyla adayı Yunanistan'a bağlamaktan söz ediyordu. Son olarak Yunanistan'ın sorunu BM gündemine taşıması İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları açısından olumsuz bir gelişmeydi ve şimdi Kıbrıs bu denli önemli bir konuma yükselmişken burada yükselen milliyetçilik İngiltere'nin dış politikasını ciddi bir açmaza sürükleyebilirdi. Bu durum İngiltere'yi bir yol ayrımına getirdi. Kıbrıs'ta yükselmeye başlayan milliyetçiliğe karşı nasıl bir politika izlenecekti? Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'tan başka konuşlanacak güvenilir bir üs olmadığına göre burada bağımsızlık talep eden Kıbrıslı Rumlara karşı nasıl bir

[178] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.21. Bu dönemi kapsayan Doğu Akdeniz'deki strateji planlarına ilişkin tüm belgeler için bkz. John Kent (ed), **Egypt and the Defence of the Middle East. British Documents on the End of Empire**, Ser, B. Vol, IV, London, 1998)

[179] William Roger Louis, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, 1986, s.207.

[180] "Trouble Spots: Cyprus", Report on Colonial Security by General Sir Gerald Templer, 23 April 1955, **CAB 129/76 48440-B**, s.52-54.

strateji geliştirilecekti? Kıbrıs'ın sadece askeri bir üs olarak kullanılması ve egemenliğinden vazgeçilmesi doğru olur muydu? Yoksa burada egemenliği Kıbrıslılara bırakmak komünist bir geleneğe sahip Kıbrıs'ın Sovyet egemenliğine teslim edilmesi anlamına mı gelirdi?

İngiltere'nin kararı Kıbrıs'ın bütünüyle egemenlik altında tutulması gerektiği yönündeydi. Artık tüm dikkatler Ortadoğu'yu kontrol Doğu Akdeniz'deki son egemen yer Kıbrıs'taydı. İngiltere Kıbrıs'tan ne pahasına olursa olsun çıkmayacak egemenliği başka bir devlete teslim etmeyecekti. Komünist bir hükümetle idare edilmesi muhtemel bir Yunanistan'a ise hiç teslim edilemezdi. Egemenlik tamamıyla İngiltere'nin elinde kalacaktı ancak sömürgelerin tavsiyesi ve milliyetçiliği hızla yükseldiği bir atmosferde, Enosis'in artık daha yüksek bir sesle dillendirilmeye başlandığı bir iklimde bu nasıl gerçekleştirilecekti. Anayasal öneriler yoluyla devam ettirilmesi planlanıyorsa bu konuda toplum üzerinde dini ve siyasi büyük bir etkisi olan, Amerika'da eğitim görmüş ve Amerika'nın self determinasyona verdiği desteğin ve sempatinin bilincinde olan Makarios nasıl ikna edilecekti. Ayrıca Yunanistan'ın sorunu BM'ye taşımasında büyük emeği olan Makarios "Enosis yalnızca Enosis" sloganını benimsiyor başka bir alternatifin kesinlikle kabul edilemeyeceğini, İngiltere'nin boşuna özerk anayasal önerilerle sorunu çözeceğini zannetmemesi gerektiğini açıkça ifade ediyordu.

İşte bu gerçeklikte İngiltere kısmen özerklik vermeyi planladığı Kıbrıs'ta egemenliğini devam ettirebilir miydi? Bu gerçekleşecekse dahi yeni etkisini göstermeye başlayan Soğuk Savaş koşulları nedeniyle bir taraftan Kıbrıs'taki komünizmin etkili olmasını önlemeli, diğer taraftan BM kararları uyarınca Amerika'nın da üstü kapalı olarak desteklediği self determinasyon rüzgârına karşı durabilmeliydi. Kıbrıs'ta egemenlik, Ortadoğu'daki egemenliğin devamı anlamına geliyordu buradaki egemenlik ise İngiltere ekonomisinin temel kaynağı petrol demekti.

İngiliz Savunma Bakanlığı'nın "*Kıbrıs'ın Stratejik Önemi*" başlıklı bir raporundaki ifadeler bu konuya açıklık getirmede işe yarayabilir. Bu raporda Kıbrıs'ın öneminin İngiltere'nin dünya stratejisi çerçevesinde bir bütün olarak Ortadoğu'ya bağlı olduğunu ifade ediyorlardı. Bölgeye yönelik petrol dahil tüm

çıkarların ifade edildiği belge'de Ortadoğu'da en büyük tehlikenin komünist tehdit olduğuna dikkat çekiliyor ve özgür dünya ülkeleri olarak tanımladığı yerler arasındaki askeri üsler yoluyla sağlanan bağların kopmamasının önemine vurgu yapılıyordu.

Ayrıca bunu temin etmede özellikle NATO'nun güney kanadının yani Türkiye'nin komünist etkiye girmemesi gerekiyordu. Kıbrıs ve Ortadoğu bağlantısı ile ilgili ise Kıbrıs'ın Akdenizde önemli bir suyolu olduğunu ve İngiliz Milletler Topluluğu "Commonwealth" ülkeleriyle hava yolu iletişiminde çok hayati olmaya başladığı vurgulanıyordu. Ayrıca Kıbrıs'ın İngiltere'nin Ortadoğu'daki daimi olarak tek egemen bölgesi olarak kaldığı ifade ediliyor ve savaş zamanlarında askeri ihtiyaçların temin edilebileceği, barış zamanlarında ise Ortadoğu'daki herhangi bir olumsuzluğu anından müdahalede bulunma konusunda bir üs görevi görebileceğini belirtiliyordu. Ayrıca Yunanistan'ın Enosis konusundaki ısrarına da yer veriliyor ve şu ifadeler kullanılıyordu. Yunanistan'ın kiralık olarak üs teklif etmiş olması akılcı değildir. Çünkü birgün kiranın müddeti biticektir. Ayrıca Yunan hükümeti de değişecektir. Dolayısıyla İngiliz Hükümeti daha sınırlı amaçlar "narrower interest" güden Yunanistan'a güvenemez. İngiliz hükümetinin kanaatı tamdır, ki egemenlik Kıbrıs'ta devam edecektir. Çünkü Ortadoğu'çok hem özgür dünya için hem de İngiltere için çok değerlidir [181]. İşte tüm bu nedenler göz önüne alındığında İngiltere'nin Kıbrıs'ta Enosis'e karşı "asla" yaklaşımı daha iyi anlaşılabilir. Özet olarak İngiltere Filistin ve Mısır'dan sonra bölgedeki denetimini sağlayacak tek alternatif olarak elinde kalan Kıbrıs'ta egemenliği devam ettirmek durumundaydı[182].

[181] "The Importance of Cyprus", Ministry of Defence, Belgrade, 18 August 1954, **FO 371/ 112863/ WG 1081/613**.

[182] Özellikle Hindistan ve Mısır hakimiyetinden sonra İngilizlerin en önemli politakası bu bölgeleri nasıl hakimiyeti altında tutmaya devam edeceği sorunsalıydı. Bonyar Waylet and Ernst Jackh, **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu**, (Çev. Vedat Atila), Chiviyazıları yay., İstanbul, 2004, s.139. Ortadoğu'da egemenlik sıkıntısı yaşamaya başladıktan sonraki sorunu ise Kıbrıs'taki egemenliğini nasıl devam ettireceği konusuydu.

II- KIBRIS'TA BAŞLAYAN TERÖR VE İNGİLTERE'NİN SORUNA ÇÖZÜM BULMA ÇABALARI

A-TERÖR EYLEMLERİNE GİDEN SÜREÇ VE EOKA'NIN TEMELLERİ

1- EOKA'nın Kuruluş Aşaması ve İngiltere'nin Yaklaşımı

Yunanistan ve Makarios'un self determinasyon yoluyla Enosis için yaptıkları siyasi girişimler herhangi bir sonuç vermemişti. Yunanistan'ın gayri resmi Enosis talepleri karşısında gerek Antony Eden'in "asla" yaklaşımı gerekse Sömürgeler Bakanı Hopkinson'un "*kesinlikle Kıbrıs'a bağımsızlık verilmeyecektir*" sözleri İngiliz-Yunan ilişkilerinde ve Kıbrıs'ta teröre giden süreçte çok önemli kırılma noktalarını oluşturacaktır[1]. Yunanistan Başbakanı Papagos'un Şubat 1954 tarihinde Makarios ve ardından da Grivas'la yapmış olduğu görüşmelerde terör ihtimalini değerlendirdikleri ve özellikle BM başvurusunun başarısızlığı ihtimali karşısında bu yönde eyleme geçmek için organize olmaya karar verdikleri düşünülmektedir.

Öyle ki kısa bir süre sonra Kasım 1954'te ise BM başvurusundan herhangi bir sonuç elde edilememesi üzerine Makarios'un onayı ile Grivas[2] gizlice adaya

[1] Nancy Crawshaw, "The Deadlock in Cyprus", **Guardian**, 8 November 1955, s.6.

[2] Grivas 23 Mayıs 1898 yılında Magosa yakınlarında Trikomo adlı bir köyde doğdu. (Doros Alastos, **a.g.e.,** s.18.) Makarios gibi Pancyprian Gymnasium'da okudu. Balkan çatışmalarında, I. Dünya Savaşında ve Anadolu çıkarmasında Yunan ordusunda teğmen olarak görev aldı. II. Dünya Savaşı sırasında 1941 yılında Almanlara karşı yapılan direnişte kısa süreli bir başarı elde etti. Sonrasında dağlara çıktı ve Almanlara karşı gerilla savaşı verdi. Grivas'a göre Nazi işgali ve acımasızlığı Yunan toplumunu isyana sürüklemiş ve kendisi de bu nedenle isyan etmişti. Atina'da kurmaya çalıştığı gizli örgütün duyulması üzerine 24 Mart 1943'te Almanlar tarafından tutuklama emri verildi, ancak, bundan sıyrılmayı başarınca çalışmalarını gizli bir şekilde sürdürmeye devam etti. Birkaç ay sonra kesinlikle çok güvenilir Yunanlılardan oluşan ilk teşkilatını ve özel ordusunun başlangıcı olacak birliğini kurdu, ismi Yunancada biinmeyen anlamına gelen "Xhi" idi. (Charles Foley (Ed), **The Memoirs of General Grivas**, Longmans Press, London, 1964, s.5. Yazarın başka bir eserinde bu örgütün adı X olarak geçer. Bkz. Charles Foley and W. I. Scobie, **a.g.e.,** s.7.) Savaşın sonuna kadar gizli bir askeri örgüt olma özelliğini koruyan Khi adlı örgütün en başta politik bir amacının olmadığını ortaya koydu. Hedefi tamamen askeriydi ve bu örgüt aşırı sağcı ve milliyetçiydi.(Doros Alastos, **a.g.e**., s.20-21) Yunanistan'daki sivil savaş sırasında oluşturduğu Khi yoluyla sıra dışı yöntemlerle

gelecek ve daha önceden planlandığı üzere eylem için hazırlıklarda bulunacaktı. 1956 yılında ele geçirilen Grivas günlüklerinden anlaşıldığı üzere EOKA'yı eyleme geçiren Grivas, ancak esas planlayıcısı ve uzun bir süre gizli yöneticisi Makairos olacaktı[3].

EOKA'nın örgütlenme sürecine gelince, bu örgütlenmenin tam olarak ne zaman başladığı bilinmiyor. Örgütü organize hale getirme konusunda doğrudan Makarios'un sorumlu olduğu bilgisini göz önünde bulundurursak 1950 yılından itibaren EOKA fikrinin doğduğunu ancak pratikte örgütlenmesinin daha sonra yapılmaya başlandığı kolaylıkla ifade edilebilir. Ayrıca örgüt Kıbrıs'ta büyük bir gizlilik içinde ve kilise denetiminde organize edildiğinden İngiliz İdaresinin tam olarak EOKA ile ilgili bilgilerin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. En azından İngiltere örgütten haberdar olmadığı ve hazırlık sürecinde herhangi bir istihbarat edinmediğini ifade edecekti. Örneğin terör eylemlerinin başlaması üzerine adaya Vali olarak tayin edilen asker kökenli John Harding EOKA'nın kurulma serüvenini 1951 yılına kadar götürür. Harding'e göre Makarios Başpiskopos seçildikten kısa bir süre sonra aşırı milliyetçi PEON adlı örgütü organize ve disipline etmeye başlamıştı[4]. Harding'in bu ifadeleri teoride EOKA düşüncesinin bu tarihte doğmuş olabileceğine ilişkindir ve aslında en başta söylediğimiz ifadeyle birleştirildiğinde önemli ölçüde doğru bir tespittir. Makarios'un Kıbrıs Rum toplumuna yönelik yapmış olduğu "*Enosis için her yolu deneyeceğiz ve elimizden ne gelirse yapacağız*" yönündeki açıklamaları aslında planları arasında "şiddet"in de çare olarak yer aldığını gösterir.

---

komünistlere karşı mücadele içine giren Grivas'ın bu mücadelesinde kendisine yeterince destek olmadıkların gerekçesiyle İngilizlere müthiş bir kızgınlığı olduğunu anlıyoruz. 1946 yılından hemen önce günlüğüne şöyle bir not düşecektir: "*Britanyalılar beni bir kez daha duyduklarında bu kez kolay bir şekilde beni göz ardı edemeyeceklerdir*". (Lesli Finer to Michael Davis, "Grivas" 9 June 1958, Legum Papers, **Institute of Commonwealth Studies**, London, akt. Robert F. Holland, **a.g.e**.,s.29.) Daha sonra Khi adlı örgütün kontrolünü kaybetmesi, Enosis mücadelesine katılmaya karar vermesinde önemli bir etken olmuş olabilir. Yunanistan'daki bir İngiliz gazeteci onu, "*duygusuz, yetenekli, inatçı ve oldukça cesur profesyonel bir asker*" olarak tanımlayacaktı. Komünizme karşı insanüstü bir nefret duyan Grivas, Enosis konusunda da hayalperest derecesinde bu ideale bağlıydı. Ve muhtemelen daha sonraları görmemiz mümkün olacaktır, bu kişiliği önceleri Makarios'un çok işine yarayacaktır. Ancak, tüm bu idealist tutumuna karşı Makarios'a göre Grivas'ın en büyük eksikliklerinden birisi iyi bir politikacı olmamasıydı. Makarios'un biyografi yazarı Stanley Mayes bu gizli yemin sırasında Makarios'un Grivas'a, "*silahlı bir mücadeleye girişmesi halinde 50 adam bile bulamayacağını ve kimse cesur olarak doğmaz fakat sonradan doğru bir liderlik altında cesur olabilir*" ifadelerini söylediğini kaydeder. Bkz. Stanley Mayes, **a.g.e**., s.49.

[3] "Terrorism in Cyprus: The Captured Documents of George Grivas", **HMSO**, **MSS. Medit**, s.12; Charlie Bain, "Terrorists Who Hates Monarchy: The History", **Daily Mirror**, 16 August 1999, s.4.

[4] John Reddaway **Burdened with Cyprus: the British Connection**, K. Rustem and Brother Press., Lefkoşa, 1986, s.65.

Makarios'un eyleme geçmek için kurmaya çalıştığı örgüt model olarak 1936 yılında Yunanistan Başbakanı olduktan kısa bir süre sonra parlamentoyu fesheden, 1938 yılında ise ömür boyu Başbakan ilan edilen ve 1941 yılındaki ölümüne kadar olan dönemde Yunanistan'ı faşist bir diktatörlükle idare eden İoannides Metaksas'ı[5] örnek aldığı iddia edilir. Bu modelin en önemli özelliği gizlilik ve pasif direnişti. Yunanistan'daki gibi Makarios da örgütün gelişme aşamasında gizliliğe büyük önem vermiş ve İngiliz mallarını ve yaşam tarzını boykot emek için topluma fedakârlık çağrısı yapmıştı. Örneğin adada İngilizce tabelası olan dükkânlar imha edilecek, el altından gazeteler üretilecek bu şekilde milli mücadele için finansal destek sağlanmaya çalışılacaktı[6].

Makarios'un biyografi yazarı ve gazeteci Stanley Mayes, EOKA eylemlerinin 1951 yılından itibaren planlanmaya başlandığını doğrular. Mayes'e göre bu tarihte Grivas ve Makarios bir araya gelerek adada İngiliz idaresine karşı bir gerilla savaşı planlamışlardır[7]. EOKA'yı yakından tanıyan ve bununla ilgili bir de kitap yazmış, dönemin ünlü gazeteci ve yazarlarından Doros Alastos ise EOKA'nın eylemlerine giden sürecin 1952 yılı sonuna doğru başladığını ve 1953 yılında Kıbrıs'ta silahlı bir eyleme geçilmesinin artık gerekli olduğu konusunda Makarios ve Grivas'ın fikir birliği içinde olduğunu öne sürer[8]. Ayrıca ikili arasındaki planların Yunanistan nezdinden kabulünde ise Papagos-Eden görüşmelerinin de etkili olduğu ifade eden Alastos, direnişin öncelikle üç boyutta ve farklı liderlikte ancak tek bir çatı altında kilise önderliğinde örgütlenmesine karar verildiğini savunur.

---

[5] Metaksas kendi yönetimine Klasik Yunan ve Bizans'tan sonra "Üçüncü Uygarlık" adını vermişti. Ülkeyi tam bir diktatörlükle yönetmesine karşın (basına sansür, muhaliflerin sürgüne gönderilmesi vb.) Metaksas'ın ülkenin savunmasını güçlendirdiği iddia edilir.

[6] "Connivance in Purchase and Smuggling of Arms", **The Times**, 10 March 1956, s.6.

[7] Stanley Mayes, Grivas'ın adada bulunduğu 1951 yazı boyunca Trodos dağlarında olduğunu ve burada kendisine uygun yerler için incelemelerde bulunduğunu ifade eder. Charles Foley and W. I. Scobie, **a.g.e.,** s.13.

[8] İkilinin yine bu tarihte ortak bir söz verdikleri de iddia edilir. Buradan hareketle Makarios, 1953 yılında Enosis'le ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "*Kutsal ruh üzerine yemin ederim ki, Enosis için mücadele canıma mal olsa da bu uğurda en kötü işkencelere maruz kalsam da asla vazgeçmeyeceğim. Bu uğurda bana verilen tüm emirlere itaat edeceğim*". Makarios ve Grivas'la birlikte içlerinde Yunan Generali Nicos Papadopulos'un da bulunduğu 10 kişi daha katılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zaim Necatigil, **The Cyprus Question and The Turkish Position in The International Law**, Oxford University Press, London, 1993, s.6; Zenon Stavrinidis, **The Cyprus Conflict: The National Identity and Statehood**, Lefkoşa 1975, s.28; Yiannis Papadakis, "Nation, Narrative and Commemoration, Political Ritual in Divided Cyprus", **History and Anthropology**, 2003 Vol.14, No.3, s.254.

Bununla birlikte EOKA öncesi adada bazı örgütlerin varlığına değinen Alastos, ilk olarak Makarios'un en önemli rakiplerinden Girne Piskoposu Kyprianos ve sağ kolu Polycarpos Joannidis (daha sonra her ikisi de sürgüne gönderilecektir) önderliğindeki grubu işaret eder. Alastos'a göre bu grup ciddi anlamda bir organizasyona tabi değildi ve halk nezdinde çok etkili değildi. İkinci grup ise (PEK) Çiftçiler Birliği ve ona bağlı birçok dinsel kulüplerdi. Bu örgüt ağırlıklı olarak Yunanistan'a bağlıydı ve özellikle adaya Yunanistan'dan gizlice silah ve patlayıcı taşınması bu örgütün sorumluluğundaydı[9]. Üçüncüsü grup ise OXEN (The Orthodox Christian Youth Union) ve serbest ticaret birlikleri grubu idi.

Bu grupların EOKA'ya bir temel oluşturmada etkili olduğunu savunan Alastos özellikle OXEN ve PEON'un doğrudan Makarios'un denetiminde olduğunu savunur[10]. Bununla birlikte bu gruplar içinde en etkili olanını ise çalışmaları çok gizli yürütülen PEON'du. Özellikle Grivas Temmuz 1951 yılında Makarios'un daveti üzerine adaya geldiğinde PEON üzerine tavsiyelerde bulunmuş ve kısa bir süre içinde de örgüt Yunanistan'da Grivas tarafından kurulan K.H.I adlı örgütün bir benzeri haline getirilmişti[11]. Bu örgüt temelde diğer tüm örgütler üzerinde tam bir hâkimiyet kurmak ve ileride yapılması muhtemel askeri operasyonları tek bir merkezden idare etmek amacındaydı. Bu olayları tek merkezden idare edecek olan örgüt daha sonra EOKA'ya temel oluşturacaktı.

1951-1953 yılları arasında bu örgütle ilgili İngiliz İdaresinin edindiği izlenim, örgütün Makarios'un kişisel himayesi altında olduğu ve her an huzur bozucu amaçlar için şiddete başvurma potansiyeli olduğu yönündeydi. İngiliz idaresinin en önemli endişelerinden birisi Kıbrıs Rum toplumu tarafından yapılan miting, gösteri

---

[9] Doros Alastos silah sevkiyatının bu örgütün Atina'da sürgünde olan Genel Sekreter Socrates Loizides idaresinde gerçekleştirildiğini iddia eder. (Doros Alastos, **a.g.e**., 48.) Robert Stephens ise adaya silah ve patlayıcı madde sevkiyatının OXEN ve PEON örgütünün ortak sorumluluğunda olduğunu savunur. (Robert Stephens, **a.g.e.,** s.134). *The Times* gazetesi ise sevkiyatın Makarios'un isteği üzerine bir süre önce adaya gelen Yunan milliyetçisi ve hukukçu Zaphiri Valvis tarafından organize edildiğini kaydeder. Ayrıca gazeteye göre Zaphiri Valvis sürekli olarak Makarios'la iletişim ve toplantı halinde olmuş ve özellikle kilisenin düzenlediği kutsal meclislere katılmaya özen göstermişti. Ayrıca *The Times* bu görüşmeler sırasında muhtemelen EOKA eylemlerinin konuşulduğunu iddia eder. Ayrıca gazeteye göre Eylemlere geçilmeden önce önemli miktardaki silah ve patlayıcı sevkiyatı Yunanistan'dan gizlice ilk kez Mart 1954 tarihinde getirilmişti. "Archbishop Makarios Deported: Basis for EOKA ", **The Times** 10 March 1956, s.6.

[10] Charles Foley and W. I. Scobie, **The Struggle for Cyprus,** Hoover Institution Publications, Standord University, US, 1975 **.,**, s.17.

[11] "Connivance In Purchase And Smuggling Of Arms", **The Times**, 10 March 1956, s.6.

ya da protesto yürüyüşlerinin bu örgüt tarafından düzenleniyor olması ihtimaliydi. Tek bir merkezden alınacak emir, İngiliz İdaresi için büyük sorunlar yaratabilirdi. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu kaygılara rağmen İngiliz İdaresi herhangi geniş çaplı ve organize terörle ilgili ciddi bir endişe taşımıyordu. Böylesi bir endişenin olmadığını İngiltere'nin böylesi hazırlıklara ilişkin bir istihbaratının olmamasından yola çıkarak dile getiriyoruz. Ancak tam da bu noktada ilginç bir soru gündeme geliyor: "*İngiltere Kıbrıs'taki bu yer altı örgütlenmesinden haberdar olabilir miydi*?" Bu konudaki görüşler farklı ve keskindir. Bilinçli olarak İngiltere'nin EOKA örgütlenmesine izin verdiği görüşüne karşın diğer taraftan kesinlikle böylesi bir oluşumdan haberdar olmadığı görüşü vardır. Hangisi tam olarak doğrudur tam olarak ifade etmek zordur.

EOKA liderlerinin polis tarafından bilindiği ve izlendiğine dikkati çeken Doros Alastos, İngiliz yetkililerinin adadaki durumun ciddiyetini kavrayamadıklarını ifade ediyor. Bununla birlikte bu duruma bir müdahalede bulunulmamasını manidar bulan Alastos, duruma farklı bir bakış açısıyla bakılması gerektiğini ifade ediyor. Alastos'a göre İngiliz İdaresi, adada tırmanması muhtemel bir sağ-sol çatışmasından faydalanarak ilgiyi başka bir yöne çekmeye çalışıyor olabilirdi. Alastos'u bu düşünceye sevk eden gelişme ise İngilizlerin adada giderek güç kazanan Sovyet etkisinden rahatsız olduğu gerçeğidir. Bilindiği üzere İngiliz idaresi II. Dünya Savaşı sonrası sonrasında kilisenin ve sağ sendikaların güçlenmesine izin vermişti. İstemeden de olsa kilisenin yeniden güçlenmesine de olanak tanıyan İngiltere, böylece kilisenin şiddet eylemlerine hazırlanmasına dolaylı olarak imkân tanımış oldu. Tabii ki hiçbir devlet kendi güvenliğini tehdit edici tutum ve davranışları denetim altında tutmak isteyecektir ve İngiltere'de bu grupların fazla etkili olamayacağını düşünmüş olabilir. Daha geniş bir açıdan bakıldığında İngiltere'nin Kıbrıs'ta en son isteyeceği şeyin komünizmin etkili olmak olduğu genel düşüncesi göz önünde bulundurulursa bu düşüncesi daha net anlaşılabilir. Ayrıca bu teze destek olabilecek bir görüş de Makarios-Harding görüşmelerinde Harding'in özellikle Makarios'un Enosis'e karşı olduğunu açıkça söylemesini talep etmesiydi.

Robert F. Holland ise adadaki terör eylemlerine başlanılması fikrinden Yunanistan'ın dahi haberi olmadığını ve özellikle İngilizlerin bu yönde bir kanaatlerinin olmadığını vurgular. Örgütün oluşturulmaya başlandığı 1952 yılından

itibaren Yunanistan'ın bu durumdan haberdar olmaması da çok ilginçtir. Ancak öyle anlaşılıyor ki Yunanistan ciddi anlamda terör eylemlerine 1954 yılından sonra bilhassa Eden-Papagagos görüşmelerinin yarattığı siyasal iklimde sıcak bakmaya başlayacaktır.

Yeniden EOKA hazırlıklarına dönecek olursak, bu grupların doğrudan Yunanistan'daki "irredentist"[12] taraftarlarıyla bağlantı halinde olduğu kesindi. Örgüt İngiliz idaresine göre, toplumsal huzuru bozma yönünde propaganda yürütmekteydi ve yapılan yasadışı gösterilerin ardında da yine bu örgüt vardı. 1953 yılında örgüt hükümetin zorunlu kıldığı dernekler kanununa uymadığı gerekçesiyle yasadışı ilan edilecek ancak örgüt faaliyetlerini EOKA eyleme geçinceye kadar devam ettirecekti. Bu tarihten sonra daha ziyade yeraltına kayan örgütün bazı üyeleri OXEN'e katılacak ve kilise dolayısıyla Makarios'un tam desteğiyle bu örgüt kısa sürede çalışmalarını tüm adaya yayacaktı[13].

2- Grivas'ın ve Makarios'un Enosis'i Amaçlayan Terörü Örgütleme Çalışmaları

Makarios'la yapılan görüşmeler üzerine 1952 ve 1953 yılında adaya keşif ziyaretlerini sürdüren Grivas, eylemlerin planlanmasıyla ilgili çalışmalar yaptı, toplantılara katıldı, manastırları ziyaret etti, gerilla ve sabotaj eylemleri için uygun yerleri saptamaya çalıştı. Bu arada Grivas ve Makarios 2 Temmuz 1952'de Yunanistan'da gizli olarak yapmış oldukları görüşmelerde bir ihtilal komitesi oluşturma kararı aldılar ve yapılması gerekenlerle ilgili çalışmalarda bulundular. 7 Mart 1953 yılında yeniden Atina'da toplanan içinde Makarios, Grivas, Nikolas Papadopulos'un da bulunduğu 12 kişilik komitenin aldığı karar şuydu: "*Enosis davası hakkında bildiklerimi ve bundan böyle bileceklerimi, işkence altında ve canım*

[12] Kaybedilmiş toprakların yeniden ele geçirilmesi anlamındaki bu ifade İngiliz gazetelerinde sıkça dile getirilir.
[13] Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III: Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (Cyrep), Lefkoşa, 1998, s.62.

pahasına bile, sır olarak gizli tutmaya Tanrı huzurunda yemin ederim. Bana verilen tüm emirlere, soru sormadan itaat edeceğim"[14].

Komite yapılan çalışmalarda özellikle silahlı eyleme geçilmesi durumunda bu eylemlerin nasıl gerçekleştirileceği konusu üzerinde duruyordu. Özellikle Makarios ve Grivas eylemlerin nasıl gerçekleştirileceği konusunda tam bir fikir birliğinde olamıyorlardı. Diğer taraftan terör için fiziki koşulların hazırlanması ve adaya gizlice silah sevkiyatı konusunda ortak bir karar almışlar ve bu kararı Mart 1954 yılından itibaren de uygulamaya başlamışlardı[15]. Peki, silahlar ya da diğer patlayıcılar için finansal desteği nasıl sağlıyorlardı? Bu konuda İngiliz istihbaratının bilgilerine bakmakta fayda vardır. İngiliz İdaresinin hazırlamış olduğu raporda, Makarios liderliğinde örgütün birçok finansal kaynağı özellikle Yunanistan'dan temin ettiği sonucuna varmıştır.

Bununla birlikte Makarios, 1954 yılında yapmış olduğu bir ziyarette Amerika'da bulunan Yunan toplumundan önemli miktarda para topladığı ve alınan paralarla Valvis aracılığıyla Yunanistan'dan adaya patlayıcılar getirildiği iddia edilmektedir. Ayrıca kendisine sunulan raporlardan hareketle Vali, tüm finansal kaynağın Makarios'un denetiminde olduğunu ve zaman zaman bu fonların yasadışı politik eylemlerinden dolayı hapse atılan kişilerin para cezalarını ödemede dahi kullanıldığını belirtiyordu. Ayrıca Ortodoks kilisesinden hizmet alanlardan "milli mücadele" adına bağış toplanıyordu[16]. Bu bağışlar da EOKA hazırlıkları için kullanılıyordu.

---

[14] Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**., s.63.

[15] Bazı Yunan yazarlar İngiliz idaresinin adaya gizlice sevk edilen silah ve patlayıcılardan haberdar olduğunu ancak kullanılmak üzere olunduğundan haberdar olmadığını iddia ederler. Haberdar olmaya engel olan durumu ise bu yazarlar İngiliz idaresinin bir politikası olarak değerlendirirler ya da başka bir açıdan bakarak sorumluluğu Kıbrıs Valisi Robert Armitage'nin umursamazlığı olarak görürler. Örneğin Armitage, Ağustos 1954'te uzlaşmaya ve anayasal önerilere razı gelmeyen Enosis taraftarlarına yönelik bir eleştiri getirmiş ve "*organizasyon, parti, kaynak, ajan*" olmadan Enosis konusunda başarılı olamayacaklarını ifade etmişti. Bu sözler gerçekten valiye aitse adaya sürekli olarak gizlice sevk edilen silah ve patlayıcılardan da haberi yoksa burada ciddi bir istihbarat hatası var demektir. Eğer valinin haberi var ve dikkate alıp İngiliz koloni idaresini uyarmadıysa burada da ciddi bir yönetici zafiyeti vardır. Vali'nin kısa bir süre sonra 25 Ağustos 1955 yılında görevden alınması bir yönetici zafiyetinin sömürge bakanlığı tarafından giderilmeye çalışıldığı anlamına gelse de sömürge idaresinin gerçekten eylemlerden haberinin olup olmadığı şüphelidir. "Armitage to Lennox Boyd", 5 April 1955, **FO 371/117629, RG 1081/260'**ten, akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.55.

[16] "Archbishop Makarios Deported: Basis for EOKA ", **The Times**, 10 March 1956, s.6.

Bu hazırlıklar devam ederken diğer taraftan Makarios'un birinci planı da yolunda gitmekteydi. Siyasi olarak girişimlerini sürdüren Yunanistan, İngiltere'nin self determinasyon karşısındaki olumsuz tavrına karşılık sorunu BM'ye taşımaya karar verdiğini önce Makarios'a açıklayacaktı. 14 Mart 1954 tarihinde Makarios Atina radyosuna yaptığı açıklamada Papagos'la görüştüğünü ve sorunun BM gündemine taşınacağı sözünü aldığını ifade edecekti[17].

Diğer taraftan Makarios ve Grivas'ın böylesi bir hazırlık içinde olduğunu bilen Yunanistan Dışişleri Bakanı Stephen Stephanopoulos şiddetin Kıbrıs sorununda diplomatik sürecin telafi edilemez yaralar açacağı uyarısında bulunuyordu. Bu sözler şiddet için BM başvurusu ve muhtemel görüşmeler sonrasını beklemeleri yönünde Makarios ve Grivas'a üstü kapalı bir uyarıydı. Yunanistan ve Makaros'un amacının BM'ye başvurarak diplomatik bir ilerleme sağlamak, burada başarı kazanılmazsa da eyleme geçilmesi kararı almak olduğunu anlaması üzerine Grivas eylemler için doğru zamanı bekleme konusunda ikna olmuştu.

Adaya ilk silah sevkiyatı BM görüşmeleri devam ederken Ekim 1954 yılında yapıldı. Bu aşamada Makarios, Yunanistan'a "BM görüşmelerinin seyrini etkilemek adına bazı hadiseler çıkarılabilir" teklifinde bulundu ancak Kıbrıs'ta yapılacak bir eylemin Amerikalıları etkileyebileceği düşüncesindeki Yunanistan bu öneriyi kabul etmedi ve herhangi bir eylem yapılmadı. Diğer taraftan terörün altyapısı da hazırlanmaya devam ediliyordu. Grivas, EOKA'yı eyleme geçirmek için 10 Kasım 1954 tarihinde gizlice adaya geldi ve önceden hazırlığını yaptığı üzere adada terör eylemlerini gerçekleştirecek adamlarını organize etmeye başladı.

Daha önce sözü geçen tüm bu örgütler Grivas'ın EOKA'yı organize etmek amacıyla yeniden adaya gelmesiyle birlikte EOKA çatısı altına girecek ya da etkisini kaybedecekti Bilhassa OXEN ve PEON üyeleri arasından seçilen gençler EOKA'nın temellerini oluşturacaktı. Örgüt ilk iş olarak savaş gruplarının eğitim işini ele alacak,

[17] Charles Foley and W. I. Scobie, **a.g.e.,** s.23. Adada yapılan terör hazırlıklarının farkında, 17 Martta Papagos yaptığı açıklamasında uzlaşma ve kararlılığa dayanan Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının Doğu Akdeniz'in güvenliğinin temininde en güvenilir yol olduğunu ortaya koyuyor ve anti-İngiliz bir tavır izlemek istemediklerini ifade ediyordu. Bu bir süre sonra başlanması planlanan EOKA eylemlerinden önce üstü kapalı yapılmış önemli bir uyarıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nancy Crawshaw, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, William Clowes and Sons Press., London, 1978, s.73.

gerilla müfreze birlikleri dağlarda, sabotaj grupları ise şehirlerde eyleme geçecekti[18]. Buralarda görev alacaklar yeteneklerine göre gruplandırılıyorlardı. Örneğin en yetenekli olanları şehirlerde çalışmak üzere seçiliyor ve dağlardaki grupların belirlenmesi işine bakıyorlardı. Özellikle şehir merkezlerinde göre alacakların genellikle 8-10 kişiyi geçmeyecek bireysel hücreler şeklinde konuşlandırılması planlanmıştı. Ancak örgüte katılanları çoğu gerilla tekniği, silah ya da patlayıcıları kullanma konusunda çok bilgisizdi. Örgüte katılanlardan birisi "Old Man (Yaşlı adam) *elime bir tane tutuşturuncaya kadar daha önce hayatımda hiç silah görmedim" diyecek*ti[19]. Koşulların savaş koşulları olmadığının ve bu koşullardaki gibi bir emir-komuta zincirinin olamayacağının farkında olan ve adamlarının önemli bir kısmı gönüllülerden oluşan Grivas, "*benim küçük kuvvetlerim birkaç yüz adamdan ibaret. Ancak bu durum benim planladığım yıkıcı savaş için çok engelleyici bir durum değildir*"[20] diyecekti. Grivas'ın en temel hedefi uluslararası alanda ses getirmekti.

Kasım'da adaya gelmesiyle birlikte hazırlıkların gizliliğinin daha fazla devam ettirilemeyebileceği endişesiyle eylemlere bir an önce başlanılmasında ısrar eden Grivas'ın aksine daha temkinli yaklaşılmasından yana olan Makarios eylemlerin Yunanistan'ın "*bağımsızlık günü*" olan 25 Mart'ta yapılmasından yana tavır alır[21]. Ancak burada Grivas ve Makarios arasında eylemlerin tarzına ilişkin bir anlaşmazlık vardı. Eylemlerin hükümet binaları ve askeri tesislerle sınırlı kalması taraftarı olan Makarios yerine Grivas tam anlamıyla bir gerilla savaşı yürütmekten yanaydı. Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere eylemler için doğru zamanı beklemek gerektiğini düşünün Makarios en azından bu süre zarfında uluslararası dengeleri gözetmek ve politik bir gelişme olması ihtimalini saklı tutmak niyetindeydi. Grivas ise bir an önce eyleme geçilmesi düşüncesindeydi. Sonunda Makarios'un görüşleri ağırlık kazandı ve eylemlerin 25 Mart'ta yapılmasına karar verilir. Ancak eylemler

[18] Grivas, yapılacak eylemlerin organizasyonunu iki koldan yürütecekti. Birincisi grup bir gerilla savaşı verecek ve sabotajlar düzenleyecek, ikinci grup ise ayaklanmaları ve gösterilerin organizasyonuna katkıda bulunacaktı. Bkz. Nancy Crawshaw, **a.g.e**, s.101.

[19] "Old Man" "Geros" Grivas'ın kullandığı takma isimlerden birkaçıdır. EOKA örgütünde görevlilerin çok büyük bir bölümünün Grivas'ın kullanmış olduğu bir diğer takma ad olan Dighenis'i aslında Geros'u ilham alarak söylediklerini ifade eder. Geros isminin kullanılma nedeni olarak Doros Alastos, 1821 yılında Yunanistan bağımsızlık mücadelesinde Kolokotronis'in bu ismi takma ad olarak kullanmasını gerekçe gösterir. Bkz. Doros Alastos, **a.g.e**., s.52-53.

[20] Bruce Hoffman, **Inside Terrorism**, Columbia University Press, New York, 2006, s.54.

[21] Doros Alastos, **a.g.e**.,s.135.

bu tarihten birkaç gün sonra başlayabilecekti. Ayrıca Yine bu görüşmede organizasyonun adının EOKA olması kararlaştırılır[22].

Artık eylemler için son aşamaya gelinmişti. Makarios'un ikinci planı olan şiddet yoluyla İngiliz egemenliğine son vermek devreye girebilirdi. Makarios ve Grivas nezdinde gizlice yürütülen bu faaliyetlerden habersiz İngiltere diğer taraftan Süveyş bölgesindeki sabotaj ve katliamlarla uğraşmak durumundaydı. Buradan askerlerini çekme kararı almıştı ancak buradaki egemenliğini henüz tam olarak sonlandırmamıştı. Petrol sevkiyatının güvenliği tehdidi nedeniyle İngiltere endişeliydi ve bu endişesini daha da artıracak gelişmeler gizlice Kıbrıs'ta yürütülmekteydi. Ortadoğu'da zor zamanlar geçiren İngiltere'nin zayıf olduğu bir dönemdi ve eyleme geçilmesi İngiltere'yi self determinasyon konusunda ikna edebilirdi. En azından önlerinde Süveyş örneği vardı ve yine "*benzer bir mücadele*" adanın bağımsızlığı için yeterli olabilirdi. Ancak tam olarak hesaba katmadıkları bir durum vardı. İngilizlerin Akdeniz'de Kıbrıs'tan başka gidebilecek başka bir üsleri yoktu. Her şeyleriyle buraya tutunmak durumundaydılar.

B- EOKA TERÖRÜNÜN YARATTIĞI SİYASAL ATMOSFER

1- Eylem Geçen EOKA Terörü Karşısında Kıbrıslı Türklerin ve İngiltere'nin Tepkisi

29 Martta son olarak yapılan Grivas-Makarios buluşmasının ardından saldırılar ve kundaklamalar için görüş birliğine varılmıştı. Örgütün askeri lideri Grivas, saldırılar öncesinde günlüğüne şu şekilde yazacaktı: "*Başlayabiliriz. Beni kutsadı. Tanrı bizimle. Bir an önce başlamalıyım… Yarın bölge liderlerini göreceğim ve eğer hazırlarsa 31 Mart gecesi başlayacağız…*"[23]. Ve terör, 1 Nisan 1955'te sabahın erken saatlerinde Lefkoşa, Magusa, Larnaka ve Limasol gibi önemli şehir

[22] Nancy Crawshaw, **a.g.e.,** s.105.
[23] Charles Foley and W.I Scobie, **a.g.e**., s.39.

merkezlerinde ard arda gelen patlamalarla başladı[24]. Enosis yönünde siyasi baskılara şimdi şiddet eklenmişti ve bu henüz çok kısa bir süre önce Ortadoğu'yu Kıbrıs üzerinden kontrol etmeye başlamış İngiltere kötü sonuçlara neden olacaktı. İngiltere henüz Kıbrıs sorununda kendisi açısından yeni bir dönemin başladığından habersizdi. İngiltere henüz birkaç gün öncesinde Türkiye, Irak ve Pakistan'ı içine alan Bağdat Paktı'nın kurulmasını sağlamış ve bu şekilde Ortadoğu'yu Sovyet etkisinden korumayı amaçlamıştı[25]. Şimdi başlayan terör, İngiltere'ye göre Sovyetlerin bölgedeki etkili olma çalışmalarına kolaylık sağlayabilirdi. Adadaki komünist gelenek bu ihtimalle birleştirildiğinde İngiltere için terör bağımsızlık mücadelesinden çok daha derin anlamlar ifade ediyordu.

Terör eylemleri öncelikli olarak hükümet binaları, askeri tesisler ve polis istasyonlarını hedef aldı[26]. Ada genelinde patlama ve sabotaj eylemleri devam ederken "Lider Dighenis" isimli bildiriler ilk kez Lefkoşa'dan tüm adaya dağıtılıyor,[27] EOKA ismi ilk kez bu bildirilerde kullanılıyor ve devrimin başladığı, bağımsızlığın hedeflendiği anlatılıyordu: "*Tanrı'nın yardımı ve tüm Helenizmin tüm kuvvetlerinin desteğiyle İngiliz boyunduruğuna son vermek için mücadele*

---

[24] "Cyprus Terrorists Bomb British", **The New York Times**, 1 April 1955, s.3-5; Terrorism in Cyprus: The Captured Documents of George Grivas, **HMSO**, MSS. Medit, s.12, London s. 22; Stephen G. Xydis, **a.g.e.,** s.61.

[25] Koloni İdaresi, Bağdat Paktı'nın kurulmasının ardından, Kıbrıs'ın bu paktın güvenliği içinde hayati bir önem arz ettiğini şu sözlerle belirtecekti: "*Kıbrıs, kaçınılmaz olarak NATO'ya olan desteğimizi devam ettirmemizde, Ortadoğu'ya yönelik tehditlere karşı koymamızda ve Bağdat Paktı'nın güvenliği açısından çok önemlidir*". Bkz. "William Dickson and Hugh Foot Meeting", 26 December 1957, **MSS. Medit, S.35, 181/3**

[26] Eylem kısa süre içinde Lefkoşa radyosunu, Valilik binasını ve ardından İngilizlere ait bankaları da hedef almaya başlar. İngiltere açısından en büyük güvenlik endişesi, eylemlerin Ortadoğu İngiliz (Kumandanlığı) Kara Kuvvetleri Genel Karargâhı'nın hedef almasıydı. Terör İngiliz İdaresine büyük maddi külfet getirmişti. Eylemin ilk günkü zararı yaklaşık olarak 60.000 sterlindi. (Doros Alastos, **a.g.e**., s.58; Charles Foley, **a.g.e**., s.33; "*Kıbrıs'ta Kanlı Nümayişler*", **Milliyet** 2 Nisan 1955.) Terörün başladığı gün Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Türkiye ile Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı'na katılmaya karar veren İngiltere'ye memnuniyetini dile getiriyor ve Ortadoğu'nun daha güvenli bir yer olacağını ifade ediyordu. Ayrıca Menderes, bu paktın bütün bölgenin refahına, istikrarına ve emniyetine hizmet edeceğini vurguluyor ve imkânları geniş bir ülkenin İngiltere'nin bu pakta katılmasının kendileri için çok önemli olduğunu ifade ediyordu. Bkz "Başvekil: Bağdat Paktı Genişleyecektir", **Milliyet**, 2 Nisan 1955.

[27] Ancak İngiliz İdaresi açısından eylemlerde iki ciddi soru işareti vardır. Birincisi Dighenis bir kişi midir, yoksa örgüt müdür? Bu kısa bir süre sonra anlaşılacaktır. İkincisi ise dağıtılan EOKA bildirilerinin yanında sömürge idaresi istihbaratı EMAK imzalı bildirilere de rastlar. Bu gizli örgüt de silahlıydı ve çok iyi organize edilmişti. Ayrıca bu çok gizli örgütün bildirisinde Türklere karşı tutumun dostça olduğu yazıyordu. Bkz. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.55; Evangelos Averoff-Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Yunancandan İngilizceye Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Ariste D. Caratzas Press., New York, 1986, s.40-41. Bu durum birkaç örgüt olduğu sorusunu akla getirdiyse de kısa bir süre sonra bu isim ortadan kalkınca EOKA çatısı altına girdiğinin düşünülmesi muhtemeldir. . .

başlamıştır"[28]. Ayrıca yine bu bildirilerde polise EOKA eylemlerine karışmaması tavsiye ediliyordu. Eylemlerin gerekçelerinin ve EOKA'nın amacının belirtildiği bu bildirilerde ve daha sonra dağıtılacak birçok bildiride ağırlıklı olarak dini söylemler yer almıştır. Örneğin hemen her bildiride, "*Kutsal üçleme*", "*Tanrının yardımıyla*", "*Eylemlerimizde Tanrı bize yardımcı olsun*" gibi ifadelerden biri mutlaka yer almıştır. Bu EOKA'nın kilise ile işbirliği içinde olduğunu ya da kilise tarafından idare edildiğine kanıt sayılabilirdi[29]. İlk günkü patlamaların ardından basında çıkan haberleri dikkatle takip eden Grivas bazı saldırıların istediği şekilde yapılmadığı gördü, sonradan günlüklerinden de anlaşıldığı üzere emirlerine zaman zaman uyulmadığı ortaya çıktı. Ancak genel olarak eylemler Grivas'ın denetimindeydi.

Olaylardan birkaç gün sonra da Lefkoşa ve Limasol'da bombalama eylemleri ve özellikle valinin dikkatlere sunmaya çalıştığı üzere Limasol'daki İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığına yönelik sabatoj eylemleri devam etti[30]. 17 Nisan'da kilisenin yayımladığı ve altında EOKA'nın da imzasının bulunduğu "Kıbrıs'ta Dökülen İngiliz Kanı" başlıklı bir bildiride açık bir dille İngiliz İdaresi tehdit ediliyor ve İngiltere'nin Enosis'e razı gelmemesi halinde sonuçlarına katlanması gerektiği belirtiliyordu. Aynı bildiride Valinin adadaki idaresini "Hitler tarzı yöntemler" olarak değerlendiriliyordu[31].

Eylemlerin ada genelinde ciddi bir etki yarattığı kesindi ve İngiliz idaresinin ilk tespiti, olayların kesinlikle askeri bilgi sahibi bir kişi tarafından planlanıp organize edildiği yönündeydi[32]. Daha önce söz ettiğimiz üzere İngiltere terör hazırlıkları konusunda doğrudan Yunan hükümetinin desteğine ilişkin bir istihbarat edinmemişti. Sorunu siyasal açıdan çözme çabasındaki Yunanistan'ın da başlangıçta kesin olarak terör çabası yoktu, Yunanistan terörün istenileni almada işleri daha da zorlaştıracağını düşünüyordu. Ancak Yunanistan'ın İngiltere'nin asla tutumu ve ardından BM başvurusunun sonuçsuz kalması şimdi terörü desteklemesinde önemli etkenler olabilirdi. Kaldı ki Yunanistan olmaksızın terör bu denli organize yapılabilir

[28] Yine bu bildiride… Haklılık *ve adalet yanımızdadır… galip gelmeliyiz…20. yüzyılda özgürlüğün kazanılması için kan dökülmek durumunda kalınması uluslar arası diplomatların utanması gereken bir durumdur…* yönünde ifadeler dikkat çekicidir. Nancy Crawshaw, **a.g.e.,** s.114; Doros Alastos, **a.g.e.,** 59.
[29] Doros Alastos, **a.g.e.,** 59.
[30] "Cyprus Terrorist Bomb to British Bases", **The New York Times**, 2 April 1955.
[31] "Threat to British in Cyprus: Leaflets in Church", **Guardian**, 18 April 1955, s.7.
[32] Doros Alastos, **a.g.e**., s.59.

miydi? Terörün arkasında Yunanistan'ın olup olmadığının anlaşılmasına gerekçe oluşturabilecek bir kanı Atina radyosunun Ocak 1955 yılında yapmış olduğu bir açıklamaydı: "*Sömürge idaresinin anlayacağı dilden konuşmak zorundayız. Sömürgeci kişiler tarafından kullanılan dil, kan dökmek, sabotaj ve dinamittir*"[33]. Bu sert ifadelere İngiliz yönetiminin fikrini değiştirmeyecekti: "*Olaylar karşısında alınan önlemler Hükümetlere göre değişebilir… Yalnız tüm hükümetlerin hemfikir olduğu bir gerçek vardır ki bu da İngiltere'nin Kıbrıs'ı asla terk etmeyeceğidir…*"[34]. Buradan da anlaşılacağı üzere İngiltere adanın tamamını egemenlik altında tutma ve anayasal önerilerle toplumsal talepleri karşılama siyasetini devam ettiriyordu. Vali Robert Armitage, yaptığı açıklamada bu eylemlerin adadaki anayasal düzeni bozmayı değil, aynı zamanda İngilizlerin hayati öneme sahip üslerinin güvenliğinin de hedef aldığını belirtecekti[35]. İşte temel endişe buradaydı. İngiltere'nin henüz Kıbrıs'a taşımış olduğu üsleri.

Öncelikli olarak üslerin güvenliğinin temin edilmesi kararlaştırıldı ve bu amaçla ada genelinde tüm olağanüstü önlemlerin alınması öngörüldü. Ayrıca sorumluların yakalanması için ada genelini kapsayan geniş çaplı bir soruşturma başlatan İngiltere diğer taraftan olağan işleyişin devam etmesi kararı aldı. Amaç eylemlerin İngiliz idaresinin terör yoluyla Enosis'e razı gelmeyeceğini ve bu yolda kararlı olduğu izlenimi vermekti.

2- Ada Geneline Yayılan Terör Olayları ve İngiliz Politikası

Kıbrıs'ta terörün organize bir biçimde başlamış olması İngiliz idaresini zor durumda bırakmıştı ama bu durumda İngiltere'nin sorumluluğu ya da sorumsuzluğu konusunun anlaşılması durumun önemini İngiltere açısından daha net bir şekilde ortaya koyabilir. En azından İngiltere'nin bu eylemlerin başlamak üzerinde olduğundan ve yapılan hazırlıklardan haberdar olup olmadığı hala tam anlamıyla net değildir. Ancak bu konuya adaya yönelik İngiltere hassasiyetlerinden yola çıkarak bir

[33] Government of Cyprus, Greek Irredentism and Cypriot Terrorism, 19 January 1955, s.17'den, akt John Reddaway, **a.g.e**., s.56.
[34] Charles Foley and W.I Scobie, **a.g.e**., s.42.
[35] "Outbreak of Terrorism in Cyprus", **The Guardian**, 2 April 1955, s.5.

açıklık getirmeye çalışabiliriz. İngiltere'nin Kıbrıs'taki temel hassasiyetlerinden birisinin komünizmi önleme çabası olduğu göz önünde bulundurularak soruna bakıldığında Kıbrıs'ta milliyetçiliğin yükselmesine dolaylı olarak katkı sağlamış olması ihtimali yüksektir. Daha önce tartıştığımız üzere İngiltere Kıbrıs'ta komünist sendika ve ticari kuruluşlara karşı sağ sendika ve kiliselerin toplum nezdindeki otoritesinin artırılmasına bilinçli olarak olanak sağlamıştı.

Ancak şimdi terör vardı ve terör İngiltere'nin Kıbrıs'taki hâkimiyetini sorguluyordu. Benzer bir durum Kıbrıs'taki komünistler için de geçerliydi. Komünistler Sovyetler desteğiyle İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğini sorguluyordu ve böylesi bir durum İngiltere'nin Ortadoğu çıkarları açısından düşünüldüğünde kesinlikle kabul edilemezdi. Kıbrıs'ta EOKA terörünün ilerleyen zamanlarda toplumu ciddi bir baskı ve korku psikolojisine sürüklemiş olduğu düşünüldüğünde ve EOKA terörünün komünist Rumları da hedeflemiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda doğrudan bir ilgisi olmasa dahi İngiltere'nin bu durumdan bir çıkar sağladığı kesindir. Ayrıca, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki son kalesi Kıbrıs'taki egemenliğini devam ettirmek için elinden gelen herşeyi yapmaya her zaman hazır olageldiği unutulmamalıdır. Bu son ifadeleri desteklemek için İngiliz belgelerine daha açıklayıcı olabilir. Terörün ardından İngiliz İdaresi yayımladığı raporunda "trouble spots" sorun yaratan koloniler arasında Kıbrıs'a da yer veriyor ve Kıbrıs'taki duruma ilişkin şu ifadeleri kullanıyordu. "*Kıbrıs, Enosis ateşiyle yanan bir yer konumundadır ve yakın bir gelecekte de buna bir çözüm bulunma ihtimali görünmemektedir. Koloniler bölgesinde en iyi organize olmuş komünist partiye sahip olan Kıbrıs'ta tamamen özgür olan seçimlerde bu komünistlerin iktidara gelme riski vardır. Geçmişte de isyanlar olmuştu ancak şimdi adadaki durum bu açıdan bakıldığında çok daha kritik durumdadır. Doğu Akdeniz'in savunmasında hayati öneme sahip olan Kıbrıs'taki üsler sadece İngiltere için değil, Batı için çok önemlidir ve buradaki üsler için neredeyse 30 milyon sterlin harcadık*"[36]. Daha sonra harcanan miktar 84 milyon dolara kadar çıkacaktı[37].

[36] "Trouble Spots: Cyprus", Report on Colonial Security by General Sir Gerald Templer, 23 April 1955, **CAB 129/76 48440-B**, s.52-54.
[37] "Cyprus A Grave İssue for Britain and NATO", **The New York Times**, 11 September 1955, s.14.

Koloni İdaresinin stratejik önemle ilgili bu ayrıntılı açıklamalarının yanında, Ada'daki İngiliz Vali Robert Armitage, Kıbrıs'taki terör atmosferi ve gerginliğin sonlandırılmasında Kıbrıs'a yapılacak yatırımların önemine vurgu yapacaktı. Vali'ye göre Kıbrıs'a acil olarak bir Enformasyon dairesi kurulmalı, tarımsal reformlar yapılmalıydı. Ayrıca Kıbrıs'ın bugün de en çok sıkıntı yaşadığı bir konu, "su sorunu" yine Vali'nin dikkatini çektiği konuların başında geliyordu.

Vali ve Koloni İdaresinin dikkat çektiği iki noktaya bakacak olursak İngiltere'nin merkezinde ağırlıklı olarak Kıbrıs'ın bir askeri üsten başka bir anlam ifade etmediği gerçeğini çok kolaylıkla ifade edebiliriz. İşte bu yaklaşım, Kıbrıs'ta özellikle Rumların EOKA'ya olan sempatisini artıran etkenlerin başında geliyordu. İngiltere adaya yatırım yapmak istemiyor, bu da ekonomik refah seviyesi düşük olan Kıbrıslı Rumların Enosis'e olan bağlılığını artırıyordu. Sunulan anayasal öneriler bu açıdan Rumlar nezdinde çok bir anlam ifade etmiyordu. Bununla birlikte terör adadaki İngiliz ekonomik dengelerini altüst etmeye başlamıştı.

İngiltere bir türlü engel olamadığı sabotaj eylemleri nedeniyle adadaki güvenlik seviyesini en üst düzeye çıkarmıştı. Adaya takviye birlikler sevk etmenin yanında İngiliz idaresine terör büyük bir maddi külfet getirmeye başlamıştı. Resmi olmasa da İngiliz idaresinin EOKA'ya karşı organize ettiği ve kullandığı maddi kaynakların bedeli günlük ortalama 100.000 sterlin civarındaydı[38]. Adadaki sömürge tarihi boyunca buraya ciddi ekonomik yatırımlar yapma ihtiyacında bulunmayan İngiltere için bu rakam çok yüksekti.

Adada terör sonrası artık çok farklı bir atmosfer vardı. Kıbrıs'ta EOKA'nın yarattığı tehdit ortamı Kıbrıslı Türkler de olduğu üzere Kıbrıslı Rumlarda da ciddi bir tedirginlik anlamına geliyordu. EOKA'nın amacı Enosis hareketini kitleselleştirmek ve böylece İngiliz idaresine karşı ortak bir tavır sergilemekti. Bu tavır siyasi olarak başarılamamıştı ancak şiddet bunu gerçekleştirebilirdi. Diğer taraftan Türklerin en büyük kaygısı, terörün İngiliz İdaresiyle birlikte kendilerini hedef alması ihtimaliydi. Böylesi bir atmosfer adada taraflar arasındaki tansiyonun da yükselmesine neden oluyordu. Taraflar arasında patlak veren ilk gelişme ise İngiliz idaresine karşı sabotaj eylemleri devam ederken, Haziran ayında yaşanacaktı. Terör, 21 Haziran'da Atatürk

[38] "Sir J. Harding's Warning" **Financial Times**, 2 January 1956; "Cyprus: Report for the Year 1958", Cyprus Government Printing Office, 1959, s.3.

meydanındaki polis merkezine yönelik saldırıyla birlikte Türk bölgelerini ve Türkleri de hedef almaya başlayacak ve taraflar arası krizin ilk belirtisi olacaktı.[39]. Yapılan saldırıda bir Rum polis ölmüş 4 Türk de yaralanmıştı[40]. Bu saldırılar ileride gerekirse ki önceden bu şekilde planlanmıştı Türklerin de hedef olabileceğini göstermişti.

Yine bu aşamada, yani taraflar arasında böylesi bir durumun gerçekleşmesinde İngiliz sorumluluğunu incelemekte fayda vardır. Özellikle İngiliz idaresinin polis teşkilatında ağırlıklı olarak Türklerin çalıştırması ve tarihsel süreçten gelen Kıbrıslı Türk azınlığın Rum çoğunluğa karşı kayırılıyor olduğu algısı, EOKA'nın eylemlerini Türklere de yöneltmesi için yeterli bahaneler olabilirdi. Aslında amaç önce sömürge idaresi ardından onunla işbirliği içinde olduğuna inanılan Türkleri adadan çıkarmak ve böylece Enosis'i gerçekleştirmekti. Belki de bu amaçla polis merkezlerine yapılan saldırılarda Kıbrıslı Rum polislerin ölümüne engele olabilmek adına EOKA "the police out of the fight" (polis savaşın dışına) duvar yazılarıyla Rumları üstü kapalı olarak polislikten istifaya zorlamayı amaçlıyordu. Kıbrıslı Rumların EOKA tehdidi ve sömürge idaresinin uzun bir süredir izlediği politika gereği bilhassa yardımcı polislik görevlerinden ayrılmaları kısa bir süre içinde bu teşkilatta neredeyse hiçbir Rum'un kalmamasıyla sonuçlanacaktı. İşte bu durum bir taraftan Kıbrıslı Rumları kendi kimliklerine hapsolmaya yol açıyor başka bir açıdan bakıldığında ise Türklere gözdağı vermeyi amaçlıyordu. Zaten çok güçlü olmayan toplumlararası bağlar böylece daha da zayıflıyor tarafların birbirine yaklaşımı daha da keskinleşiyordu. Nasıl ki İngiliz idaresi komünizme karşı milliyetçiliğin güçlenmesine olanak tanıdıysa, bu kez Rum milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğinin gelişmesine olanak tanıyacaktı. İngiliz

[39] "Kıbrıs'ta Türklere Tecavüz Başladı", **Milliyet**, 23 Haziran 1955. Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan açısından saldırının Türkleri hedef almasındaki en önemli gerekçelerden birisi, "*Türklerin İngiliz idaresiyle işbirliği içinde bulundukları*" düşüncesidir. Örneğin EOKA'ya destek olabileceği ya da EOKA tehdidi nedeniyle boşaltılan Rum polis mevkilerine Türkler alınmaya başlanmıştı. Bu durum Kıbrıslı Rumların Türklere olan bakışını önemli ölçüde değiştirmişti. İngilizler özellikle EOKA'ya karşı olan operasyonlarda Türkleri ön planda kullanıyor, bu durum taraflar arasındaki ayrılığı güçlendiriyordu. Ayrıca burada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek var. EOKA'nın uzun vadede Türklere yönelik bir terör kampanyası planladıkları kuvvetle muhtemeldir. Ancak buradaki saldırının doğrudan hedefi Kıbrıslı Türkler midir, yoksa saldırı İngiliz binalarını hedef aldığından dolayı bina içinde bulunan Türkler de bu saldırıdan etkilenmiş midir? Bu soruya net olarak yanıt verebilmek zor görünüyor. Ancak bu saldırının taraflar arasındaki bağları daha da zayıflattığı kesindir. İngiltere'nin polis teşkilatında Türkleri ağırlıklı olarak kullanmaya başlaması ise bu bağları daha da zayıflatacak başlıca etkenler arasındadır. Bkz. Etienne Copaeux, Claire Mauss-Copaeux, **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs** (Çev. Ali Berktay), İletişim yay., İstanbul, 2009, s.42; Robert F. Holland, **a.g.e**., s.60.

[40] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.122, "Kıbrıs'ta Türklere Tecavüz Başladı", **Milliyet**, 23 June 1955.

idaresi açısından bakıldığında Rumların EOKA'ya destek verebilecekleri şüphesi taşıması doğaldır. Aynı zamanda bu durumun polis teşkilatında yönetime daha sadık olan ve İngiliz idaresinin adadaki devamı çıkarına olan Türkleri çalıştırıyor olmaları da olağan bir durumdur. Ancak Kıbrıslı Rumların buradaki itirazı Türklerin aşırı bir şekilde kayırıldığı iddiasıydı. Türkler açısından bakıldığında ise İngiliz idaresinin devamını istemekten başka bir alternatifleri en azından Türkiye henüz tam olarak Kıbrıs siyasetinde etkin olmamıştı henüz yok görünüyordu. Ancak yine de Rumların Türklere karşı şimdi olmasa da yakın bir zamanda organize eylemlere girişeceklerine ilişkin şüphe Türklerde giderek artacaktı.

Bu amaçla Türkiye ve İngiltere Başbakanlarına güvenlik endişelerini açıkça belirten Dr. Fazıl Küçük ayrıca BM Genel Sekreterine gönderdiği bir mesajda ise "*tek bir Türk'ün terörist saldırıya maruz kalması halinde bu durumun büyük olaylara neden olabileceği*" uyarısında bulunuyordu. Küçük ilk kez toplumlararası çatışma ihtimalinden söz ediyordu[41]. Ayrıca, Küçük mesajsında "*bazı suçluların sözde Kıbrıs sorununu dünyaya duyurmak için terörist eylemlere giriştiğini ancak sayıları az olan bu fanatiklerin dışında Kıbrıslıların Yunanistan'la birleşmek niyetinde olmadıklarını*" açıklıyordu[42]. Ayrıca "*Kıbrıs'ta yaşayan insanların demokratik İngiliz idaresinden memnun olduğunu, eğer İngiltere Kıbrıs'tan vazgeçecekse adanın eski sahibi Türkiye'ye verilmesi gerektiğini*" savunan Küçük, Yunanistan'la birleşmeyi savunmanın Ortadoğu'da bir savaş anlamına geldiğini ve bu durumun komünizmin bölgede etkili olmasın önünü açacağını ifade ediyordu. Ayrıca Kıbrıs Türk toplumu dini lideri Müftü Mehmet Dana Efendi ise Kıbrıs Türklerine kendilerine karşı tahrik edici davranışlarda bulunulsa dahi mümkün olduğunca olayların dışında kalmaları çağrısı yapıyordu[43].

Terör hem Türkler hem de Kıbrıslı Rumlar tarafındaki korku atmosferinin genişletirken Yunanistan'ın terörün başlamasından sadece bir gün sonra Kıbrıs meselesinin yeniden BM gündemine taşımaya hazırlandığını açıklaması Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde ciddi bir gerginliğin başlangıcı olacaktı[44].

---

[41] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.122.
[42] "Tense Situation in Cyprus: Message to UN", **The Times**, 25 June 1955, s.6.
[43] "Greece to Press to U.N Cyprus Case", **The New York Times**, 3 April 1955, s.1.
[44] "Greece to Press to U.N Cyprus Case", **The New York Times**, 3 April 1955, s.1.

Adadaki terörü sonlandırmak amacıyla yeni anayasa çalışmalarını hızlandıran İngiltere'de Nisan'da iktidar Churchill'den Antony Eden'e geçti[45]. Boşalan Dışişleri bakanlığı koltuğuna da II. Dünya Savaşı sırasında Akdeniz Genel Valisi unvanıyla Yunanlılarla yakın ilişkilerde bulunmuş Harold MacMillan geçti. MacMillan Kıbrıs'la ilgili yaptığı ilk açıklamasında sorunun çözülmesinde uzlaşmaya kapıları kapatmak yerine karşılıklı anlayış olması gerektiğini ifade edecekti. İngiltere, geçmişte olduğu üzere sert ifadeler kullanmıyordu. Almayı planladığı önlemler arasında 1931 yılındaki isyan sonrası uyguladığı "*sıkıyönetim önlemleri*" yoktu. Tabi ada genelinde olağanüstü koşullar yavaş yavaş oluşturulacaktı ancak eski gücü ve otoritesinden yoksun İngiltere, bu kez basına sansür getirerek ya da anayasayı askıya alarak değil, anayasal önerilerle Kıbrıs'ta istediğini atmosferi sağlamaya çalışacaktı. Bu durum İngiliz İmparatorluğunun siyasi etkisinin azaldığını ve uluslararası koşullarını İngiltere'yi buna zorladığının en açık göstergelerinden birisidir.

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan self-determinasyon rüzgârının sıkıyönetim dönemindeki tepkisellikle birleşince İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesini giderek güçlendirdiğini de ayrıca belirtmek gerekir[46]. Bu aşamada İngiltere'yi zor duruma düşürecek gelişme Amerika'nın dolaylı olarak self determinasyon hareketlerine destek vermesidir. Ortadoğu çıkarları bakımından Amerika ile müttefik olan İngiltere, adada komünizmin yayılmaması için Amerika ile işbirliği yapıyor ve buradaki ekonomik üstünlüğün Sovyetlerin eline geçmesine karşı durmaya çalışıyordu. Ayrıca NATO çıkarları dikkate alındığında "*Ortadoğu'nun güvenliği*" ön plana çıkıyordu ve şimdi Kıbrıs'ta başlayan terör eylemleri kesinlikle Sovyet etkisine tahammülü olmayan İngiltere'yi bir çıkmaza sürüklemişti. İngiltere'nin önceliği adada komünizmin etkili olmasının önüne geçmekti ve tüm çabası uzun bir süre bu yönde olacaktı. Terörü sonlandırmak ve komünizmi denetim altında tutabilmek, ayrıca adadaki işbirliği halinde olduğu Türklere güvence verebilmek için İngiltere anayasal önerilerin topluma sunulmasından önce Yunanistan ve Türkiye ile Kıbrıs konusunu Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından ele almak için görüşmeyi planladı. Sorun, artık uluslararası bir boyuta taşınmak

[45] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.57.
[46] Oliver P. Richmand, **a.g.e.**, s.71.

üzereydi[47] ve İngiltere'nin planı, Kıbrıs'taki olayların sadece kendisini değil Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ortaya koymak ve sorunu Türkiye ve Yunanistan ile paylaşarak çözmekti.

C- İNGİLTERE'NİN SORUNA ULUSLARARASI BOYUT KAZANDIRMA ÇABALARI VE I. LONDRA KONFERANSI

1- İngiltere'nin Üçlü Konferans Çağrısı ve Yunanistan'ın Tepkisi

Siyasallaşan Enosis taleplerinin yanında yeni başlayan terör stratejik önemi nedeniyle adanın bütününü elinde bulundurma zorunluluğunda olan[48] İngiltere'yi uluslararası alanda zor duruma düşürdü. Adadaki soruna bir çözüm arayışı içinde olduğunu Yunanistan'a, Enosis taraftarı Rumlara, EOKA'ya ve en önemlisi dünya kamuoyuna çözüm aradığını kanıtlamalıydı. En önemlisi adada istediği dengeleri sağlamak için siyasi atmosferi yumuşatmalıydı[49]. Aksi halde yeniden BM başvurusu hazırlığında olan Yunanistan'ın bu kez BM görüşmelerinde daha fazla etki yaratması kuvvetle muhtemeldi. Bu durum İngiltere'yi tedirgin ediyordu[50]. Daha önce BM görüşmelerinde galip geldikleri Yunanistan bu kez terör nedeniyle BM'de daha çok oy toplayabilirdi.

5 Nisan 1955'te BM görüşmelerine ilişkin Kabine'de yapılan tartışmalarda Antony Eden, Yunanistan'ın ilk BM başvurusunu nasıl kendi lehlerine çevirdiklerini şu şekilde belirtiliyor: "*Geçen yıl Yunanistan'ı BM görüşmelerinde başta Amerika olmak üzere self determinasyon aleyhine oy kullanan delegeler sayesinde altettik.*

[47] İngiltere'nin uzun bir süredir üzerinde durduğu bu konu ilk kez 14 Mart 1956'da Mr. Aneurin Bevan yapmış olduğu bir konuşmasında gündeme taşınır. "Kıbrıs sorunu uluslararası bir sorun mudur, yoksa anglo-cypriot bir sorun mudur". Temel amaç, tabiki sorunun uluslararası bir sorun olduğunu tüm dünyaya kabul ettirebilmekti. Polyvios G. Polyviou, **Cyprus: Tragedy and The Challange**, John Swain & Son Ltd, London, 1975, s.4-5.
[48] Selwyn Llyod "Stratejik Review of the Cyprus Problem", July 1955, **CP 55/82, CAB 129/76**
[49] "Britain Softens Stand on Cyprus", **The New York Times**, 1 July 1955, s.1.
[50] "Cyprus" 23th Conclusions **CM 55**, **CAB 128/29, 48545-2,** s.5.

Bunun yeniden mümkün olacağını düşünmüyorum"[51]. Kaldı ki ilk bölümde belgeleriyle ortaya koyduğumuz üzere Amerika, Yunanistan'ın BM başvursuna çekimser bir tavır aldığını belirtmiş ve daha sonra İngiltere'nin bu tavırdan dolayı büyük hayal kırıklığı yaşadığını belirtmesi ve gerekçeleriyle desteklenmesinin önemine vurgu yapması üzereine İngiltere'yi gönülsüz desteklemişti. Bu destek, bölgedeki İngiliz etkisinin azalmasının kesinlikle işine yarayacağı Amerika tarafından ne kadar devam ettirilebilirdi?

Şimdi, Sovyet tehdidi dolayısıyla ve NATO ittifakı nedeniyle zorunlu bir ittifak mevcuttu ancak Amerika, ilk BM görüşmelerinde İngiltere'nin ısrarı ve uyarıları üzerine ağırlığını İngiltere'den yana koymuştu. İngiltere bunun farkındaydı ve soruna bir an önce kendi çıkarları çerçevesinden bir çözüm bulmalıydı. Bu dış gelişmelerin yanında adada devam eden eylemler İngiltere'yi adaya ilişkin politikalar geliştirme konusunda zor durumda bırakıyordu. Bir taraftan güvenlik önlemlerinin artırılması planlanıyor diğer taraftan anayasal öneriler planlanıyordu. İngiltere için anayasal önerilerle çözüm bulma ihtimali zayıftı ancak egemenliğin devri söz konusu olamayacağına göre yine de bir çıkış yolu olabilirdi.

Bu dış ve iç gelişmelerin yarattığı kısırdöngüden çıkma uğraşındaki İngiltere, Kıbrıs meselesine uluslararası boyut kazandıracak ilk adımı attı. 30 Haziran 1955'te Dışişleri Bakanı Harold Macmillan, Başbakan Antony Eden'in Avam kamarasında Kıbrıs'a ilişkin bilgilendirmesinin ardından Londra'da bir konferansın toplanacağını şu sözlerle ifade etti: "*İngiliz Hükümeti, Doğu Akdeniz'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi ortak ölçüde etkileyen stratejik ve diğer başka sorunlarla yakından ilgilenmektedir. Hükümet bu üç ülkenin bölgede ortak karşılıklı güven zemininde birlikte hareket etmesinin çok önemli olduğu düşüncesindedir. İngiliz Hükümeti, bu nedenle Türkiye ve Yunanistan'a hükümetlerine Londra'da Doğu Akdeniz'in savunma ve politik sorunlarını görüşmek üzere birer temsilci göndermesi için bir davetiye gönderecektir*"[52]. Kabine, konferansın yukarıda da belirtildiği üzere Eylül ayında BM'ye başvuru hazırlıkları yapan Yunanistan'a engel olmak ve bununla birlikte Sömürgeler Bakanı'nın Uzakdoğu'daki kolonilere yapacağı

[51] "Memorandum by Secretary of State of Foreign Affairs", Antony Eden, 5 April 1955, **C. (55) 93, CAB/129/74, 47885**
[52] "Conference on Cyprus", **Financial Times**, 4 July 1955, s.3.

seyahatin 4 Eylül'de bitecek olması nedeniyle 29 Ağustos'ta yapılmasına karar vermişti[53].

Konferansın seyrine ilişkin yapılan planlama ise şu şekildeydi: Öncelikle Dışişleri Bakanı bir konuşma yapabilir ve Doğu Akdeniz'in savunmasını tehdit eden konular hakkında görüşler ortaya koyabilirdi. Bu konuşmada ayrıca Kıbrıs'ın bölge açısından stratejik önemi ortaya konulabilir ve sonrasında da Türkiye ve Yunanistan'a görüşlerini sunmak üzere fırsat verilebilirdi. Bununla birlikte henüz anayasal önerilerle ilgili kesin bir kararı bulunmayan Kabine, bunun üzerinde Temmuz ayı boyunca çalışabilirdi[54].

İşte İngiltere bu planla tarafları konferansa davet etti. Yunanistan'ı davet etme gerekçesini politik bir dilli İngiltere şu şekilde ortaya koyacaktı: "*Mevcut Yunan hükümeti Kıbrıs konusunu yeniden BM genel kuruluna getirme kararı almıştır ve bu durum İngiliz Hükümetinde derin bir üzüntü yaratmıştır. Biz Yunanistan'a eskiden beri sevgi ve dostlukla yaklaşıyoruz, kaldı ki ortak çıkarlarımız için NATO'da birlikteyiz. Bu hükümetin Yunanistan'la olan ilişkilerimizi bozmasına engel olmalıyız. Eski dostumuzla aramızın açılmasına hiç niyetimiz yok*! *Tam tersine özellikle Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'le ilgili yaşanan bu sorunda herşeyden önemli bazı amaçları vardır. Bunlardan birincisi Kıbrıs halkının mümkün olduğunda hızlı bir şekilde refah seviyesini yükseltmek ve Kıbrıs anayasasında yapılacak değişikliklerle bütünüyle dahili bir özerklik için zemin hazırlamak. İkincisi olarak ise Kıbrıs halkının Türkiye ve Yunanistan'la olan ittifakını ve dostluğunun sağlamlaştırılmasını sağlamak. Bu düşüncelerin Rum ve Türk dostlarımız tarafından da paylaşıldığına inanıyoruz. Bu nedenle her iki hükümeti de bu konferansa davet ettik ve yine bu nedenle her iki hükümeti de İngiliz hükümetinin sorumluluğunda daha önce bir örneği olmayan bir şekilde Kıbrıs konusunu tartışmak üzere davet ettik*"[55]. Bununla birlikte Yunanistan Kıbrıs'taki terörün sonlandırılması konusunda özellikle Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit eden bir gelişme olduğu ikna edilmeliydi.

Yunanistan'a göre Londra Konferansı "*geleneksel kurnaz İngiliz diplomasisi*"nin en açık göstergesiydi. Alexandar Papagos, kendisiyle yapılan bir

[53] "Cyprus" 23th Conclusions **CM 55**, **CAB 128/29, 48545-2,** s.6.
[54] "Cyprus" 23th Conclusions **CM 55**, **CAB 128/29, 48545-2,** s.6.
[55] **CO 117664 RG 1081/1260**.

söyleşide, konferansa dair düşüncelerini şu şekilde özetleyecekti: "*Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik Kıbrıslıların özgür iradalerini göz ardı ederek ortaya konulacak herhangi bir çözüm önerisi, yapıcı olmayacaktır. Konferansın başarılı sonuçlanmasında self-determinasyon hakkının Kıbrıs halkına tanınması çok önemlidir.*"[56]. Ayrıca Kıbrıs'tan bir temsilcinin de konferansa davet edilmiş olması gerektiğini belirten Papagos, böylece görüşmeler sırasında Kıbrıslı Rumların moral ve desteğini teminat altına almayı hedefleyen Yunanistan, Kıbrıs Kilisesi üyelerine danışılablirdi. Sorunu daha geniş açıdan ele alan İngilizler kiliseyi davet etmemişti. Oysa dikkate almaz göründüğü kilisenin Yunanistan üzerinde büyük bir etkisi vardı. Konferans başlamadan kısa bir süre önce Atina'yı ziyaret eden Makairos ise Başbakan'ı BM'ye başvurması yönünde ikna etmeye çalışacak, Yunanistan'ın BM'ye başvuracağı ve self-determinasyon'dan başka bir durumu kabullenmeyeceğine dair bir de garanti de alacaktı. Konferansı, İngilizlerin hazırladığı bir "*tuzak*" olarak değerlendiren Makarios, Türkiye'nin sorunda taraf olmasından büyük bir rahatsızlık duymaya başladı. Yunanistan'ı ağır bir şekilde eleştirdi. 16 temmuz 1955'te Makarios: "*Londra konferansının alacağı karar eğer Kıbrıs rum halkının özlemleri doğrultusunda olmazsa, bu kararların altında Yunan hükümetinin imzası olsa bile bunları tanımayacağım*" ifadelerini kullanıyordu[57].

Dahası bu konferansta dikkate alınmayan Makairos konferans biter bitmez Kıbrıs sorununda birincil muhatap alınacaktı Kıbrıslı Rumlar ve özellikle kilise konferansın kesinlikle bir sonuç getirmeyeceğini önceden tahminler yoluyla ortaya koymaya çalışmışlardı. Ancak konferans başlarken Yunanistan Dışişleri Bakanı ve görüşmeleri yürütecek heyetin lideri Stefanopoulos konferanstan çok umutluydu: "*Londra'ya kararlılık ve inançla gidiyoruz, yapmaya çalışacağımız Kıbrıs halkının taleplerinin karşılanmasını yönelik önerileri dost bir ülkeyle anlaşarak ortaya koymaktır*". Dışişleri Bakanının bu iyimserliğinin güvencesi muhtemelen, MacMillan ile Strasbourg ve Paris'ta geçen ay yaptıkları görüşmelerden kaynaklanıyordu. Ancak hükümetteki genel kanaat İngilizlerin Kıbrıs politikalarında radikal bir değişikliğin yaşanmayacağı yönündeydi.

---

[56] "The Greek Approach to Cyprus Talks: Relief Mingle with reserve", **The Times**, 29 August 1955, s. 7.
[57] Niyazi Kızılyürek, "Jeo-Politik Kaygılar ve Taksim Tezinin Doğuşu", **Kıbrıs Yazıları**, s. 3/Yaz-Güz 2006, s.22.

Yunanistan'ın tedirgin eden konuların başında görüşme masasında Türkiye'nin de olacak olması ve adanın geleceğiyle ilgili söz söyleme hakkı edinmesi ihtimaliydi. Ancak Türkiye'nin katılımıyla ilgili olumsuzluk belirten resmi herhangi bir açıklama da yapılmadı. Papagos'a yöneltilen "*Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmayı aynı zamanda Türkiye ile dost kalmayı nasıl koruyacaksınız*" sorusuna "*Türkiye ile aramızda Kıbrıs sorununa tatmin edici bir çözüm bulma konusunda bir uyuşmazlık olduğunu düşünmüyoruz, kaldı ki yapacağımız uzlaşma taraflar arasındaki bağları daha da güçlendirecektir*"[58] yanıtını verecekti. Self-determinasyon konusunda herhangi bir politika değişikliğinin olup olmadığı sorulduğunda ise kesinlikle bu ilke dışında bir çözüm düşünmüyoruz olacaktı. Birbuçuk yıl önce yaptığı Kıbrıs için liberal bir anayasa önerisi self-determinsyon'un 3-4-5 yıllık bir süre zarfında gerçekleştirilebileceğini öngörüyor hatta bu düşünce Kıbrıs kilisesi tarafından da destekleniyordu.

Makarios'un razı gelemeyeceği durum ise öncelikle self-goverment'i ardından da aşamalı olarak belirsiz bir tarihte self-determinasyonu öngören bir anayasa idi. Bu Makarios'un daha sonra İngiliz İdaresiyle olan görüşmelerinde de çıkmaza neden olacak düşüncesiydi Birbaşka önemli nokta, Yunanistan'ın Enosis talebine karşılık İngiltere'ye nasıl bir öneri sunacağı konusuydu. Yunanistan İngiliz askeri üslerinin adada kalmasına razı olacaktı ki zaten aksi de düşünülemezdi. İngiltere'nin bu hassasiyetini gören Yunanistan self-determinasyon konusunda bu kadar kesin ve emin tavrı sergileyecek rahatlığı nasıl buldu, daha önceki önerilerini neden unuttu ve Türkiye'nin bunu kabul edeceğini düşündü bilinmez ancak anlaşma masasına oturunca bu emin tavır yerini endişeye bırakacaktı.

[58] "The Greek Approach To Cyprus Talks: Relief Mingle With Reserve", **The Times**, 29 August 1955, s.7.

2- İngiltere'nin Türkiye'yi Konferansa Davet Etmesi ve Konferans Öncesi Türkiye'deki Siyasi Atmosfer

İngiltere'nin resmi belgelerindeki sözler ve Yunanistan'ın düşünceleri dikkate alındığında tarafların karşılıklı beklentileri daha iyi anlaşılabilir. Yunanistan Kıbrıs'taki terörü bir koz olarak kullanmak istiyor diğer taraftan İngiltere Yunanistan'ın inkar etmesine rağmen adadaki teröre doğrudan destek verdiğini biliyordu. Kaldı ki konferansın da en önemli kaygılarından birisi, İngiltere'nin adadaki teröre destek veren Yunanistan'ın bu eylemlerin sona ermesinde inisiyatifte bulunmaya zorlamak ve bu amaçla bir koz olarak da Türkiye'yi soruna dahil ederek Yunaninstan'a gözdağı vermek düşüncesiydi[59]. Bu tezi destekleyen en önemli argüman ise İngiltere'nin Ortadoğu politikasında Türkiye'ye olan ihtiyacıydı. Daha net ifade etmek gerekirse Türkiye'nin konferansa davet edilmesine İngiltere'nin Ortadoğu siyaseti penceresinden bakılmalıdır.

27 Temmuz 1954'te İngiltere Mısır'dan askerlerini çekmeyi garanti etmek durumunda kalınca bölgedeki etkisini devam ettirebilmek adına üslerini Kıbrıs'a taşımış ve bunun üzerine buradaki etkisini kaybetmeme stratejisi benimsemişti. Ancak İngiltere'nin Ortadoğu politikasında daha önemli aktör Türkiye idi. Öyle ki 24 Şubat 1955'te Türkiye, Irak, Pakistan ve sonrasında İngiltere arasında bölgeye Rus etkisini önleme amacıyla imzalanan "*Bağdat Paktı*"nda Türkiye'nin lider bir rol oynamasının da amacı Türkiye'yi bölgede daha aktif bir konuma getirmekti. Böylece NATO üyeliğinde sıradan bir üye olan Türkiye, Bağdat Paktı ile İngiltere'nin doğrudan müttefiki konumuna yükselmişti. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'ya hâkim bölge Doğu Akdeniz'de yer alan Kıbrıs adası için müttefik Türkiye bir kenara bırakılamazdı, Türkiye'den bağımsız bir çözüm İngiltere'nin bölgedeki menfaatlerini gölgeleyebilirdi.

Ayrıca İngiltere'nin Ortadoğu'daki en temel amaçlarından birisi komünizme karşı koymak olduğuna göre bu bölgede hala üzerindeki etkisini devam ettirdiği Irak'ın direncini kuvvetlendirmek ve bölgedeki Arap milliyetçiliğinin hız kesmesini

[59] David J. Whittaker, **Conflict and Reconciliatin in the Contemporary World**, Routledge Press, London, New York, 1999, s.46.

sağlamak İngiltere'nin yerine getirmesi gereken diğer önemli yükümlülüklerdi. Tüm bu yükümlülük ve sorumlulukların temelinde ise Ortadoğu'daki petrolü buradaki devletlerle ilişkilerini sıcak tutarak kendi kontrolü altında tutmaya çalışmaktı yani ekonomikti. Antony Eden ekonomik olarak hayatta kalabilmenin koşulunu İran körfezindeki petrol temine bağlaması bu yüzdendi[60]. İşte böylesi koşullarda Türkiye'ye önemli görevler düşmekteydi. Türkiye'nin özellikle Londra konferansına davet edilmesi ve Kıbrıs konusunda bir taraf yapılması doğrudan bu anlaşma ve İngiltere'nin Ortadoğu siyasetiyle bağlantılıdır. Antony Eden İngiltere'nin Ortadoğu politikasında çok önemli bir aktör konumuna yükselmeye başlayan Türkiye'nin önemine şu şekilde vurgu yapacaktı: Eden bu politikayı çok net ortaya koyacaktı: "*Ortadoğu'daki siyasetimiz açısından Türkiye ile olan ittifakımız ilk önceliğimizdir*"[61]. İngiliz Genelkurmayı ise 1951 yılında şöyle bir açıklamada bulunacaktı "*Türkiye havada ve karada Ortadoğu stratejik bölgesinin bir parçasıdır. Bölgedeki Rus tehlikesine karşın Türkiye'nin ani bir düşüşü Mısır'ın savunması konusunda müttefiklerin planlarını bozabilir*"[62].

Türkiye açısından bakıldığında ise akla "*Türkiye Kıbrıs sorununda taraf olmak için neden bu kadar bekledi*" sorusu gelebilir. Bu durumun Türkiye'nin bir dış politika başarısızlığı olarak değerlendirmesi bir yana farklı yanıtlardan birisi olarak muhtemelen daha önce de ifade ettiğimiz üzere İngiltere'nin Türkiye'ye adanın egemenlik statüsünde bir değişiklik yapmadığı düşünmediğine yönelik vermiş olduğu güvenceydi. Aynı zamanda Türkiye'nin Lozan anlaşması maddelerine "*sadık bir tutum sergilemek*" için böylesi bir politika izlemiş olması da ihtimal dâhilindedir[63].

İngiltere'nin konferans çağrısı Türkiye tarafından hemen kabul edilmişti ancak Yunanistan'ın konferansa Türkiye'nin de çağrılmış olmasından kaynaklanan şüpheleri gidermesi biraz zaman almıştı. Yunanistan yukarıda nedenlerini ortaya koymaya çalıştığımız tereddütleriyle birlikte konferansa katılacağını duyurdu. Yunanistan'ın bu tereddütleri ve özellikle Makarios'un konferansa çağrılmamış olması Kıbrıs'ta bir krizin ortaya çıkabileceği şüphelerini artırmıştı. Yunanistan'ın

[60] Sir Antony Eden, **Full Circle**, Cassell Press, London, 1959, s.415.
[61] Robert Stephens, **a.g.e**., s.138.
[62] Brendan O' Malley and Ian Craig **a.g.e**., 4-5.
[63] Stephen G. Xydis, **a.g.e.,** s.43.

bir başka kaygısı Türkiye'nin konferansa davet edilmiş olmasından dolayı Türkler ve Rumlar arasında çıkması muhtemel çatışmalardı. Daha önce söz edildiği üzere Haziran ayında polis teşkilatında çalışan birkaç Türk'ün yapılan saldırılardan dolayı yaralanmış olması taraflar arasındaki gerginliği daha da artırmış ve Türklerin güvenlik endişelerini en üst seviyeye çıkarmıştı.

Times gazetesinin Kıbrıs'taki atmosfere ilişkin gözlemleri ilginçtir: "*Türkiye ve Yunanistan'ın konferansa davet edilimesinin ve Kıbrıs'taki mevcut terör koşullarının Türk-Yunan ilişkilerini bozabileceğine dikkati çeken gazete, Kıbrıs'taki sosyal yaşamın ve mülklerin büyük risk altında olduğunu iddia ediyordu*". Bu duruma karşı adadaki "*İngiliz İdaresinin teröristlere karşı askeri bir müdahalede bulunup bulunmayacağına karar vermesi aksi halde bu gerginliğin büyük bir patlamaya yol açabileceğini gördüğünü*" ifade eden gazetenin Atina muhabiri, Yunanistan'daki gerginliğin ise giderek tırmandığını ve Atina üniversitesinin hükümete Yunanistan'da bulunan İngilizlere ait tüm eğitim ve kültür kurumlarının kapatılması yönünde baskı yaptığını belirtiyordu[64]. Muhabir, Yunanistanla hiçbir zaman ilişkileri tam olarak kökleşmeyen Türkiye'de ise Kıbrıs nedeniyle milliyetçi duyguların yükselmeye başladığını ve Türk yetkililerin "*gerekirse askeri bir müdahalede bulunabiliriz*" şeklindeki ifadelerinin Atina'da konuşulduğunu belirtiyor. Buna tepki olarak Atina aşırı milliyetçi gazetelerden birisinin Türkiye'nin bu tavrına karşılık Doğu Trakya'yı vermesi gerektiğini yazıyordu.

Türkiye'de ise özellikle basın Yunanistan'dan gelen self-determinasyon[65] ve Enosis sözlerine karşı genellikle "*Kıbrıs Türktür*" sloganı ile karşılık veriliyordu[66].

---

[64] "The Greek Approach to Cyprus Talks: Relief Mingle with reserve", **The Times**, 29 August 1955, s.7.

[65] "Self determinasyon" ifadesi common sense (toplumsal sağduyu), genel olarak bir toplumda yaşayan insanların genelde düşündüğü herhangi bir görüşü kapsar ki bilhassa Kıbrıs konusunda özellikle Makarios ve Yunanistan'ın vurgu yapacağı nokta burasıdır. Makarios soruna uluslararası bir boyut kazandırma propagandası yaparken "*Kıbrıs halkının büyük bir kısmı kendi kaderini kendisi belirlemek istiyor*" diyecekti. Kilisede düzenlenen halk oylamasının en önemli amacı da Kıbrıs'ta bir "common sense" durumunun oluştuğunu ispat etmek içindi. Ancak bu ilkenin bazı eksik noktaları vardı. İlke egemenlik konusunda uluslararası hukuka göre milletlerin kendi egemenlikleriyle ilgili özgürce karar alabileceklerini belirtiyordu ancak, bu kararın nasıl alınacağını açık bir şekilde ifade etmiyordu. Ayrıca sonucun ne olması gerektiği tam olarak belirtilmiyordu. Bağımsızlık, federasyon, özerklik ya da tam anlamıyla asimilasyon mu? Yöntem ve kesinlik konusunda bir netlik yoktu. Bkz. John Reddaway, **a.g.e**., s.81. Kaldı ki bu yasal boşluk Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin siyasi konumlarını hem çok zor durumda bırakıyor hem de kendileri açısından da bir self determinasyon uygulanabilirliğinin yolunu açıyordu. Yunanistan'ın self determinasyon tezine karşı, Türkiye karşı self determinasyon tezini öne sürecekti.

Gerçekten de Yunanistan'ın Enosis konusundaki ısrarcı tavrı ve BM başvurusu Türkiye'deki Kıbrıs'a yönelik ilgiyi artırmış ve karşı milliyetçilik giderek keskinleşmeye başlamıştı. *Hürriyet* gazetesinin başlatmış olduğu "*Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır*" kampanyası kısa bir sürede toplum nezdinde geniş talep görmüş, 1954'te örgütlü bir şekilde organize edilmeye başlanan Kıbrıs Türktür Derneği daha örgütlü çalışmalar yürütmeye başlamıştı. Temelde hedef Kıbrıs'ı milli bir dava haline getirmek ve bu konuda bir kamuoyu oluşturmaktı. Ayrıca çoğunlukla Rumların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde açılan şubelerle Kıbrıs konusunda Yunanistan'a, Kıbrıs'ta Makarios'a ve İstanbul'da Rumlara gözdağı verilmesi amaçlanıyordu.

Ayrıca Kıbrıs konusunda uzun bir süredir sessiz kalan Başbakan Adnan Menderes[67], Türkiye'nin Kıbrıs'ta çoğunluk prensibini benimsemediğini ifade ediyordu[68]. Askeri koşul olarak ise adadaki statükonun devamına razı olduklarını belirten Menderes, "*Irkdaşlarımız tahrikçiler karşısında müdafaasız bırakılmayacak" diyecekti. Ayrıca Menderes Yunanistan için "Bu ne biçim hükümettir ki bir kasaba papazına devlet muamelesi yapacak kadar eğilip bükülmektedir*" diyecek ve ekleyecekti: "*Ada statükosundan kesinlikle aleyhte hiçbir değişikliğe tahammülümüz yoktur*"[69]. Menderes, bugüne kadar basında çıkan ve zaman zaman çok fazla gürültü çıkaran düşüncelere karşın kendisini soğukkanlı tavrını sürdürdüğünü, çünkü Türk-Yunan dostluğuna önem verdiğini belirten basın açıklamasındaki bu sert sözleri[70] Türkiye'de büyük destek görürken, Yunanistanistanda bu sözler çok ağır ifadelerle eleştiriliyordu. 27 Ağustos'ta Yunan Acropolis gazetesi ilginç bir başlık atacaktı: "*Bu konuşma Başbakan'ın değil, İngiliz*

---

[66] Dönemin gazetelerinde bu söz sıkça manşet ya da haber oluyordu. Bu manşetlerden birisi için bkz. "Kıbrıs Türktür", **Milliyet**, 25 Ağustos 1955.

[67] Kıbrıs Türktür Derneği'nin Başkanlığını yapan, Hürriyet gazetesi yazarlarından Hikmet Bil, Menderes'in Kıbrıs konusuyla ilgilenmeye başlamasında Kıbrıs meselesinin oy getirebilecek bir potansiyelini görmesinin çok etkili olduğunu savunur. Bkz. Can Dündar, **6-7 Eylül Olayları Belgeseli**, Hikmet Bil Konuşması.

[68] Gazetenin "çoğunluk" sözünden kastı muhtemelen, Rumların adada çoğunluk olan Rumların kaderini kendilerinin benimsemek istediklerine bir göndermedir. **Milliyet**, 25 Ağustos 1955.

[69] **Milliyet**, 25 Ağustos 1955

[70] Başbakan Menderes her ne kadar basında çıkan haberlerden etkilenmediğini ifade etse de konferans öncesi daha önce hiç söylenmemiş tarzda ve sertlikteki bu konuşmaları basından kısmen de olsa etkilendiğinin kanıtıdır. Başka bir etkilenmenin ise İngiltere'nin Türkiye'yi Kıbrıs konusunda cesaretlendirdiği yönündeki iddialar olacaktır ki bu konu daha sonraki bölümde incelenecektir.

ajanının konuşmasıdır"[71]. Menderes'in son merhalede "*uyarıcı, sert ve soğukkanlı olmayan*" bu sözleri ve Yunanistan'daki ısrarlı Enosis açıklamaları taraflar arasındaki arasındaki ilişkileri gerecekti. Yunanistan, Türkiye ve Adada gerginlik ciddi boyutlara ulaşmıştı[72]. İngilizlerin konferansta gizli çözüm yollarını görüşmeye açacağına dair basına yansıyan haberler ve özellikle Amerika'nın da çözüm için konferansa baskı yapacağını yorumlar gazetelerde yer almaya başlamıştı.

3- Londra Konferansında Tarafların Tezleri

Türk ve Yunan hükümetlerinin açıklamaları ve İngilizlerin bu konferansa her iki tarafı davet etmek gerekçeleri bu şekildeydi. Konferansın başlamasından kısa bir süre önce 22 Ağustos'ta EOKA eylemlerine ara verdiğini ve görüşmeleri yakından takip edeceğini duyurdu. Bunun üzerine Vali Robert Armitage yaptığı açıklamada, "*Eğer bu ateşkes çağrısı samimi ise muhtariyet "self government" yönünde yapılacak olan görüşmeler için uygun zeminin oluşması böylelikle sağlanabilir*" diyecekti[73]. Böylesi bir atmosferde "Doğu Akdeniz ve Kıbrıs" başlıklı üçlü konferans Dışişleri Bakanları düzeyinde 29 Ağustos'ta Londra'da Lancester House'da başladı[74]. İngiltere'nin amacı terörü sonlandırmak için bir çıkış, Yunanistan'ın self determinasyon ve Türkiye'nin adadaki statükonun devamıyla ilgili bir sonuç elde etmekti.

İngiltere'nin görüşlerini ortaya koymak üzere Dışişleri Bakanı MacMillan, konferansın ikinci gününde bir açılış konuşması yaptı[75]. Uzlaşmaya varılacağı hususunda şüphesi olmadığını belirten Macmillan, Kıbrıs'ın stratejik önemine "*Kıbrıs aslında ingilterenin savunma girişimlerinin merkezindedir*" sözleriyle vurgu

---

[71] Konuşmanın tam metni ve ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Dr. Ulvi Keser, **Kıbrıs'ta Türk Yunan Fırtınası (1940-50-60-70)**, Boğaziçi yay., İstanbul, 2006, s.209. Ayrıca bu çalışmada Başbakan Menderes'in açıklamasına yurtiçinden ve Yunanistan'dan gelen tepkiler de incelenebilir.
[72] "The Greek Approach to Cyprus Talks: Relief Mingle with reserve", **The Times**, 29 Ağustos 1955, s.7.
[73] "Surrender Terms for Cyprus Terrorists", **Financial Times**, 23 August 1956, s.1.
[74] "Foreign Ministers Meet Today", **The Guardian**, 29 August 1955; "Cyprus Meeting Opened", **The Times**, 30 August 1955, s.8.
[75] "British Views on Defence Issue: Statement to-day By Mr. Macmillan", **The Times**, 30 August 1955. Macmillan'ın konuşmasıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.129-130.

yaptı. Ayrıca, MacMillan'a göre Türkiye ve Irak arasında 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktının; 1948 yılındaki İngiliz-Ürdün anlaşmasının ve 1950 Mayıs ayında NATO anlaşmaları çerçevesinde İsrail ve Arap devletleri arasındaki askeri statüskonun devam ettirilebilmesine yönelik ortaya çıkan üçlü deklerasyonun yükümlülüklerini karşılamada Doğu Akdeniz'in savunması ve bunun için de Kıbrıs çok önemliydi[76]. Belli ki İngiltere, Kıbrıs'taki terör atmosferinin dağıtılmasının üç Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından üç tarafın da faydasına olacağını ifade etmeye çalışıyordu. 1878 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'in savunması amacıyla aldığını ifade eden MacMillan, şimdiki koşullarda İngiltere'nin bölgedeki sorumluluklarının katlanarak arttığını ve Kıbrıs'a daha da fazla ihtiyacı olduğunu vurguluyordu.

Macmillan ayrıca bu sorumlulukların karşılanmasının Kıbrıs'ta bir üs yoluyla mümkün olamayacağını ifade ediyordu. Bilindiği üzere, Londra görüşmeleri öncesinde Yunanistan Başbakanı Papagos, "*self determinasyona karşılık İngilizlere adada mutlaka bir üs veririz"* ifadelerini kullanmıştı ancak İngiliz planlarına göre bu güvence adada sadece bir üsle sağlanabilecek bir durum değildi. Örneğin atom savaşının yaşanması ihtimaline karşılık askeri olarak elde tutulan küçük bir bölgeden çok daha geniş bir alana ihtiyaç duyulabilirdi. Bununla birlikte self determinasyona prensipte karşı olmayan ancak Kıbrıs'ın özel konumu nedeniyle kendi kaderine karar vermesine razı gelinemeyeceğini dile getiren Macmillan, böylesi bir durumun NATO'nun güvenliğini tehdit etmesi nedeniyle çok önemli olduğu tezinde ısrar ediyordu. İngiltere'ye göre self-government'e yönelik anayasa çalışmaları da devam edebilirdi. Arka plandaki bu düşünceler ışığında yapılan açılış konuşması ilk günden self-determinasyonu devre dışı bırakıyordu.

Dolayısıyla Yunanistan'ın konferans öncesindeki şimdi olmasa dahi, gelecekte kesin olarak belirlenmiş bir tarihte self-determinasyon uygulamasına izin verilmesi umudu ilk günden yok olmuştu. Ayrıca konuşmasında üstü kapalı bir şekilde ve Yunanistan'ı kastederek MacMillan, İngiltere'nin BM tüzüğüne tamamen uygun bir politika izlediğinin altını çiziyor ve Kıbrıs'ta şu ana kadar bir muhtariyet idaresinin oluşmamasında yapılan tüm anayasal teklifleri reddeden Makarios'u

[76] "British Attitute to Cyprus: Mr. Macmillan's Survey", **The Times,** 31 August 1955, s.10.

suçluyor ve eğer öneriler kabul edilmiş olsa seçilmiş Kıbrıslı temsilcilerin devam eden konferansa çağırılabileceklerini ifade ediyordu. MacMillan'ın amacı sorunun uluslararası boyutuna dikkati çekmek ve dünya kamuoyuna böylesi bir mesaj vermekti. Makarios'la yapılacak doğrudan müzakereler sorunu İngiltere ve Kıbrıs'taki Enosis talep eden Rumlar arasında bir sorun olarak gösterebilirdi ki bu İngiltere için olumlu bir izlenim olmazdı.

3 Eylül'de kabine için bilgilendirme amacıyla sunduğu memorandumda MacMillan, konferansta edindiği izlenimin tarafların bu konferansın başarılı bir şekilde sonlanmasında yönelik istekli oldukları yönünde olduğunu dile getiriyordu. MacMillan'ın vurgulamaya çalıştığı ve İngiltere açısından en önemli konu, bölgenin güvenliğinin her üç devlet için de çok önemli olduğu gerçeğiydi. Bölgenin güvenliğinin tehlikeye düşmemesi için Kıbrıs'taki terörün öncelikli olarak sonlanması gerektiğini ifade eden Macmillan, taraflar arasındaki ittifakın devam etmesinde bu konferansın çok önemli olduğunu dile getiriyordu. Konferansın başarısız sonuçlanmasına dair bir ihtimal üzerinde de duran Macmillan Kıbrıs konusunda öncelikli olarak bir an önce "self government" uygulamasına geçilmesi için çalışılması gerektiğini ve gelecek bir tarihte adaya self determinasyon uygulamasının ise tartışılması gerektiğini dile getiriyordu[77]. Özellikle self government uygulanmasına tarafların sıcak baktığını dile getiren Macmillan, İngiltere Hükümetinin Kıbrıs'taki anayasal çalışmaları daha da hızlandırması gerektiğine vurgu yapıyordu. Böylece adada demokratik gelişme daha güvenli temin edilebilirdi[78].

İngiltere tarafındaki bu yaklaşım ve planlara karşın Yunanistan'ın konferans sırasındaki tezleri çok farklıydı. 31 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Stephanopoulos konuşmasına Doğu Akdeniz'in faşist, Nazi saldırılarına ve sonrasında Komünist tehlikeye karşı savunulmasına ülkesinin yaptığı katkıları ifade ederek başladı[79]. Doğu Akdeniz'in güvenliğine en az İngiltere kadar önem verdiklerini belirten

[77] "Conference on Eastern Mediterrenean and Cyprus: Proposals Tabled by the British Delegation", Memorandum by Secretary of State of Foreign Affairs, Harold Macmillan, 3 September 1955, **C. P(55) 117, CAB/129/77.**
[78] "Conference on Eastern Mediterrenean and Cyprus: Proposals Tabled by the British Delegation", Memorandum by Secretary of State of Foreign Affairs, Harold Macmillan, 3 September 1955, **C. P(55) 117, CAB/129/77.**
[79] "Explosions in Cyprus", **The Guardian**, 1 September 1955; Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.130.

Stephanopoulos, İngiltere'nin Kıbrıs'taki askerlerini çekmeyebileceği ancak bir üsse razı gelmesi gerektiğinde ısrarcı olduklarını ifade etti. Ayrıca Yunanistan, Kıbrıs'ta self-determinasyon'a izin verilmesi halinde üslerin öneminin daha da artacağı vurgu yapıyor ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak gibi bir düşüncesinin olmadığını belirtiyordu. Uluslar arası hukukta ve BM tüzüğünde yer alan self-determinasyon başka bir gücün egemenliğine bağlı bir topluma seçme özgürlüğü tanıyor, ulusal egemenlik ve bölgesel bütünlüğe atıf yapıyordu. Bu açıdan bakıldığında böylesi bir talep Kıbrıs Rum halkı için olağan karşılanmalıydı. Bununla birlikte Yunanistan'ın emperyalist bir amacının da olmadığını dile getiren Stephanopoulos, Türkiye ile olan sınırının kendileri için kabul edilebilir olduğunu dile getiriyordu[80].

Birkaç gün öncesinde 1 Eylül'de ise Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 1878'de imzalanan anlaşmayla Türkiye'nin savunmasında Kıbrıs'ın önemine vurgu yapıyor ve adanın geleceğiyle ilgili sadece Türkiye ve İngiltere'nin söz sahibi olabileceğini belirtiyordu. Zorlu, Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak en küçük bir değişikliğin Lozan anlaşmasının yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini ifade ediyor ve Kıbrıs'ın sadece Anadolu'ya yakın bir konumda değil aynı zamanda Anadolu'nun bir parçası olduğu sözleriyle üstü kapalı olarak adanın coğrafi olarak Türkiye'ye ait olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu[81]. Zorlu konuşmasında Kilisenin iki toplum arasındaki ayrılığı ve düşmanlığı teşvik ettiğinden şikâyet edecek[82] ve eğer Kıbrıs'ta bir self determinasyon uygulamasına gidilecekse bu prensibin çoğunluk ya da azınlığa göre değil, ada nüfusunun %18'inin oluşturan Türklerin de taleplerinin göz önünde bulundurularak her iki tarafa da uygulanması gerektiğini savunacaktı[83].

Yunanistan'a göre Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki bu sert tavrının esas nedeni İngiltere idi. Yunanistan ve İngiltere arasında olması gereken bir meseleye

---

[80] "Tripartite Conference on Eastern Mediterrenean Including Cyprus", 23 July 1955, **FO 371/ 117645 RG 1081/732.**

[81] Türkiye Lozan Anlaşmasının 16. maddesi uyarınca Kıbrıs'taki bütün haklarını İngiltere'ye devretmiş, söz konusu anlaşmanın 20. maddesi uyarınca da Kıbrıs'ın politik, yasal ve yönetimsel konularıyla ilgisi olmadığını kabul etmişti. Bkz. P.N. Vanezis, **a.g.e**., s.105.

[82] Patrikhanenin Kıbrıs'taki terör eylemlerine para desteği sağlamak için yardım topladığı, sayıları 60.000'i bulan Rumların ticarette Türklere haksızlık ettiği yönündeki haberler dönemin gazetelerinde sıkça yer alıyordu. Bu durum toplumun azınlık Rumlara karşı olan antipatisini artırıyor ve İstanbul'da Rumlar giderek baskı altına alınmaya başlanıyordu. Bu baskı Kıbrıs'taki olaylarla doğru orantılı olarak artacaktır.

[83] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.71.

Türkiye'yi de davet etmenin önemli bir nedeni vardı. Bu neden Türkiye'yi kendilerine karşı bir koz olarak kullanmaktan başka bir şey olamazdı. Şimdi konferans sırasında Türkiye'nin bu sert sözleri sarf etmesi İngiltere'nin teşviki olmadan mümkün değildi. Yunanistan'ın bu tezi ne kadar doğrudur tam olarak ortaya koymak zordur, ancak bu keskin ifadelerin İngiltere'nin politikasına uygun ifadeler olduğu kesindir. Bir başka açıdan bu sözler Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taraf olmak için hevesli oldukları anlamına geliyordu ki bu da Türkiye'nin Kıbrıs'ta "statüs quo"nun devamından yana tavır aldığını bilen İngiltere için olumlu bir gelişmeydi[84].

4- Konferansın Sonuçsuz Kalması ve Taraflar Açısından Yarattığı Siyasi Sonuçlar

Londra konferansında taraflar en başında hangi tezi savunuyorlarsa sonunda da aynı noktada kaldılar. Yunanistan'ın self determinasyon talebi zaman zaman Türkiye ve İngiltere'yi zor durumda bıraktı, Türkiye'nin Kıbrıs'taki yaşayan Türk azınlık için de self determinasyon talebi ise Yunanistan tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Sonuçta taraflar arasında ortaya bir görüş birliği çıkmadı ve İngiltere açısından tarafların tepkiselliğini azalmasına yönelik beklenti de boşa çıktı. En başında konferansın düzenlenme amacını adadaki ve bölgedeki barışı korumak olarak değerlendiren ve soruna uluslararası bir boyut kazandırarak dünya kamuoyunu etkilemeye çalışan İngiltere, Yunanistan'ın BM başvurusu çabalarını ve Kıbrıs'taki terörü bitiremeyeceğini anlaması çok uzun sürmedi. Türkiye ve Yunanistan konferans devam ederken ve sonuna doğru konferansın seyrini etkilemek adına şiddete başvurmaktan kaçınmadılar ve ileride Kıbrıs'ın çok daha sancılı günler geçireceği sinyallerini bu konferans sonunda dünya kamuoyuna ve İngiltere bilgisine sundular.

Nisan'da Kıbrıs'ta başlayan teröre açıkça destek verdiği bilinen Yunanistan sorunu özgürlük sorunu olarak tanımlıyordu. Her ne kadar Yunanistan terörün arkasında olmadığını her defasında ilan etse de terörün buradan cesaret aldığı

[84] "The Turkish Attitute on Cyprus", 17 October 1956, s.5-9., **FO371/123931/ RG1081/2226**

yadsınamaz bir gerçekti. Yine Londra görüşmeleri sırasında konferans devam ederken Yunanistan'ın konuşmasından birkaç saat önce Lefkoşa'daki İngiliz polis merkezinde saatli bomba patlatılmış, konuşma sonrasında başka bir yerde Kıbrıs yayın istasyonunda buna bir yenisi eklenmişti[85]. Tekrar dile getirelim amaç, görüşmelerin seyrine etki etmek ve Kıbrıs'ta bir terör atmosferi olduğunu hatırlatmaktı. İngiliz idaresine göre bu eylemler EOKA tarafından görüşmelerde Yunanistan'ı tezlerini güçlendirmek için yapılıyordu ancak sonuç vermesi imkânsızdı. Yunanistan'ın bu taktiğinin farkında olan Türkiye, Yunanistan'ın şiddete başvurma yönetimini açıkça kınıyordu. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 5 Eylül'de İngiliz Başbakanı ile yaptığı görüşmede, Antony Eden'e Yunanistan'a herhangi bir tavizde bulunulması halinde bunun Türkiye tarafından kabul edilemeyeceğini ifade etmişti.

Bunu daha net bir şekilde ortaya koyabilmek adına konferansın sonuna doğru Demokrat Parti Hükümeti'nin Zorlu'nun talebi üzerine görüşmelerin seyrini etkileyebileceği düşüncesiyle Türkiye'de azınlıkları hedef alan bir tehdit gösterisi düzenleme kararı aldığı iddia edilir. Dahası, konferansın sonuna doğru Zorlu'nun Türkiye'ye bir telgrafa çekerek "*buradaki durumumuzu kolaylaştırmak için bir şeyler yapılmalı*" ifadeleriyle söz konusu gösterileri işaret ettiği iddia edilir. Sözü geçen konuşmanın ve gösteri kararının bir merkezden Demokrat Parti tarafından organize edilip edilmediği bugün de en çok tartışılan konuların başında gelmektedir[86]. Ancak Demokrat Parti organize etsin ya da etmesin, gösterilerin devamında yağma ve şiddetin gelmesi Türkiye'nin uluslararası alanda işini kolaylaştırmaktan ziyade zora

[85] "Explosions in Cyprus", **Guardian**, 1 September 1955.

[86] Hikmet Bil, Başbakan Menderes'le 5 Eylül'de yapmış olduğu özel görüşmede "Fatin Rüştü Zorlu'nun kendisine bir mesaj göndererek "*buradaki sıkışıklığımızı giderek bir gelişmeye ihtiyaç vardır*" dediğini doğrular. Hikmet Bil, öncelikle bu sıkışıklığı giderecek gelişmenin politik bir nota ya da benzeri bir şey olacağını tahmin ettiğini belirtir. Ancak Hikmet Bil Selanik'te başlayan olayların ve sonrasındaki tüm gelişmelerin Menderes, İstanbul Valisi, Fuat Köprülü arasında 5 Eylül akşamı yapılan toplantıda kararlaştırılmış olabileceğini iddia eder. Hikmet Bil'e göre amaç Selanik'te Atatürk'ün evinin bahçesinde bir bomba patlatmak ve daha sonra buradan hareketle İstanbul'da organize bazı küçük çaplı gösteriler düzenlemekti. Böylece Fatin Rüştü Zorlu Konferans'ta "bakın Atatürk'ün evini dahi bombalıyorlar" propagandası yapabilecekti. Bu iddialar Yassıada yargılamalarında da itham edildi ancak Menderes ve Zorlu bu iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi. 27 Mayıs 1960'tan bir hafta sonra Fuat Köprülü yaptığı açıklamada "*6-7 olaylarının Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Namık Gedik tarafından tertiplendiğini*" iddia edecekti. Bkz. Can Dündar, **6-7 Eylül Olayları Belgeseli**, Hikmet Bil Konuşması.

soktuğu kesindir[87]. Dahası Makarios bu olayları Türkiye'nin aleyhine uluslararası alanda kullanacak ve Kıbrıslı Türklere yapılanları haklı göstermeye çalışacaktır.

Özellikle 6 Eylül'deki gösterilerin organize edilme gerekçesi, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve atıldığı iddia edilen bir bombaydı. Haber önce radyoda yayınlandı ve ardından DP İstanbul Milletvekili Mithat Perin'nin sahibi olduğu *İstanbul Express* gazetesi yoluyla geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışıldı. Gazete kısa süre sonra akşam ikinci baskıyı yaptı[88]. Gazete'de ayrıca Kıbrıs Türktür Derneği'nin açık tehdit içeren bir de bildirisi yayımlanmıştı. Bildiride " *mukaddesata el uzatanlara bunu pahalı ödeteceğiz*" yazıyordu. İstanbul'da son iki yıldır Kıbrıs nedeniyle artan gerilim bu olayla müthiş bir reaksiyona dönüşecekti; "*Hedefte İstanbul'da yaşayan Rumlar vardı*".

Haberin ardından Kıbrıs Türktür Cemiyetinin örgütlediği ve "Kıbrıs Türktür Türk Kalacaktır" sloganlarıyla başlayan eylemler kısa bir süre içinde kitlesel gösterilere dönüştü. Eğer Hikmet Bil'in "*Bu gösterilerin olması Hükümetin, Valiliği ve Polisin bilgisi dâhilindeydi*" ifadeleri doğru dahi olsa kısa bir süre içinde gösterilerin "*bu denli geniş çaplı kitlesel bir hale geleceği muhtemelen tahmin*" edilmiyordu. Ancak yine bu ifadeler doğruysa KTC doğrudan devlet tarafından destekleniyordu. Gösteriler kısa bir zaman dilimi içinde kontrolden çıkınca azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağmaya dönüştü. Evler, dükkânlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi[89]. İstanbul'da başlayan gösteriler daha sonra İzmir'e de yansıdı. Burada da kiliseler ve Yunan konsolosluğu tahrip edildi. Yaşanan olaylarla ilgili Hükümet yanlısı Zafer gazetesinin yorumu ilginçti: Olaylar komünistler

---

[87] *New York Times* gazetesi olaylarla ilgili haberinde Selanik'te bomba patlamasının üzerinden sadece birkaç saat geçmesinin ardından olayların patlak verdiğine ve basının olaylarda büyük rolü olduğunu savunur. Ayrıca gazete, Türkiye'nin ise sorunu ve isyanı başlatanların komünistler olduğu yönündeki tezine özellikle vurgu yapar. Bkz. Henry Giniger, "Anti-Greek Riots Studied by NATO", **The New York Times**, 9 September 1955, s.1.

[88] "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı", **İstanbul Express,** 6 Eylül 1955, ,

[89] John S. Koliopoulos, Thanas N. Veremis, **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell, USA, 2009, s.132. Olayların hemen ardından alınan örfi idare kararı şu şekildeydi: "*İstanbul ve İzmir'de Kıbrıs meselesini ve Selânik'te Atatürk'ün doğduğu ev ve Konsoloshanemize karşı vuku bulan tecavüzü vesile ittihaz ederek vatandaşları birbirine tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak hükümet kuvvetlerinin tebliğine karşı koymak gibi toplu hareketlerde bulunmak, yağmaya ve yangın çıkarmaya teşebbüs etmek suret ile girişilen hareket muvacehesinde teşkilâtı esasiye kanununun 86 inci maddesine tevfikan İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare ilân edilmiştir*". Bkz. **Ayın Tarihi**, 6 Eylül 1955.

tarafından organize edilmişti. 7 Eylül'deki hükümetin yaptığı resmi açıklamada olayları organize edenlerin komünistler olduğu belirtilecekti.

6-7 Eylül gecesi yaşanan olaylar Türkiye ve Yunanistan için büyük bir şok oldu[90]. Türkiye'nin Londra konferansında daha etkili olabilme adına büyük çaplı gösteriler düzenlemeyi amaçladığı düşünülebilir ancak olayların çok ciddi boyutlara ulaşmasından ve uluslar arası boyutta zor duruma düşmesinden de rahatsız olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bir taraftan bugün hala bu olaylarla ilgili Türkiye'ye ağır eleştiriler gelmeye devam ederken diğer taraftan olayların arkasında İngiltere'nin olup olmadığı hala büyük bir soru işareti olarak kalmaya devam etmektedir. Makarios Harding görüşmelerinden sonra Yunanistan'ın BM Temsilcisi Constantin Triantaphyllakos yaptığı bir açıklamasında bu olayların İngiltere tarafından organize edildiğini iddia edecek ve temelde İngiliz siyasetinin Türk-Yunan düşmanlığını kullanarak Kıbrıs'ta istediği sonucu almaya çalıştığını iddia edecekti[91]. Bu iddia ne kadar gerçeği yansıtır tam olarak bilmek güçtür ancak olaylar nedeniyle tarafların karşı karşıya gelmesi İngiltere'nin Londra konferansıyla elde etmek istediği kozu-sorunu İngiliz-Kıbrıs sorunundan farklı bir mecraya, uluslararası boyuta kavuşturmak- daha kolay elde etmesine olanak tanıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca İngiltere açısından çok net bir realite vardı: Tarihsel Türk-Yunan düşmanlığı. Ve bunun için İngiltere'nin çok büyük çabalar harcamasına gerek yoktu. Diplomatik belgelerinde de bu noktaların altını sıklıklı çizen İngiliz idaresi İstanbul olaylarında bunu organize etmemiş olsa da sonuçlarından faydalanmak istemiş olduğu kesindir. En azından sorunun İngiltere'nin sömürge sorunu değil Türk-Yunan sorunu olduğu izlenimi verilmesi dahi yeterliydi.

Türkiye'de yaşanan bu olayların ardından zaten sonuç alınması beklenmeyen konferans neticesiz dağıldı. Yunanistan ve İngiltere açısından görüşmelerin kilitlenmesine neden olan başlıca etken, Yunanistan'ın self-determinasyon, İngiltere'nin ise anayasada yapılacak değişiklikle özerklik "self-government" konusundaki ısrarıydı[92]. Ayrıca Türkiye'nin her iki toplum için de self

[90] "Turks Attack Greek Shops in İstanbul", **The Guardian**, 7 September 1955, s.8.
[91] "Riots Prompted By Britain", **The Guardian**, 21 October 1955, s.5.
[92] John Reddaway, İngiltere'nin II. Dünya Savaşından sonra aşamalı olarak zaten idari sorumlulukları Kıbrıs'lılara bıraktığını, sivil işlerde çalışan 6000 kişinin Kıbrıslı olduğunu ifade eder. Hatta

determinasyon talebi Türkiye ve Yunanistan'ın uzlaşmasının da imkansız olduğunu açıkça ortaya koyuyordu ve tarafların ortak bir noktada buluşması zor gibiydi. İngiltere'nin genel yaklaşımı, self-determinasyonun kesin bir hak olarak değerlendirilmesi yerine, tartışılan sorunda bir konu olması gerektiği yönündeyidi. Ayrıca bu konuda bu kadar ısrar etmek İngilizlere göre kendilerini zor durumda bırakmak için hazırlanmış özel bir plandı[93]. İngiltere, stratejik çıkarlar bir yana adada yaşayan diğer toplumun çıkarlarının da dikkate alınması gerektiğini tezini sanunuyordu. Tarafların birlikte yapacağı bir self determinasyondan ziyade Kıbrıslı Rumlar Türkleri tamamen dışlayarak bunu yapmak istiyorlardı ki bu Ortadoğu'da Türkiye'nin stratejik ortaklığına ihtiyacı olan İngiltere için kabul edilebilir bir durum değildi.

Konferanstan büyük bir hayal kırıklığı ile ayrılan Yunanistan'ın aksine genel olarak İngilizlerin adadan çekilmesi durumunda Lozan anlaşması koşullarının değişeceğini ve böyle bir durumda adanın eski sahibine yani Türkiye'ye verilmesi gerektiği tezini savunan Türkiye sorunun ertelenmesinden ve statüskonun devam edecek olmasından memnun kalmış görünüyordu. Konferans sonucunda geçici de olsa Türkiye'nin soru işaretleri yanıtını bulurken, Yunanistan konferanstan kızgın ayrılmıştı. Türkiye daha önce olduğu gibi, yine bu konferans sırasında da İngiltere'ye adanın egemenliğinden vazgeçmeyi düşünüp düşünmediği sorulmuştu. İngiltere vazgeçmeyecekti. Peki, ileride Enosis'e yol açabilecek bir self-determinasyon öngörüyor muydu? Buna yanıtta hayırdı. Yani yanıt, 28 Temmuz 1954'te Hopkinson'un asla tavrı ile aynıydı. Görülen o ki İngiltere bu konferansta Kıbrıs sorununa ciddi bir anlamda politika değişikliğine gitmeyecekti. Konferansta taraflara daha genel nedenlerden bahsediliyordu belki ama İngilizlerin self-determinasyona sıcak bakmamasındaki gizli nedenlere bakıldığında şu nedenleri ortaya koyabiliriz: Bağımsız ve Yunanistan'a bağlı bir Kıbrıs Rusya'nın açık etkisi altına girebilir, ayrıca Ortadoğu için çok önemli bir noktarada olan Türkiye bu aşamada gücendirilebilirdi. Bazı Yunanlı delegeler bu sözleri bilindik İngiliz hükümeti

---

Başsavcılığın, Yüksek Mahkeme Hâkimlerinin, Bölge komiserinin (ki genelde İngiliz kolonilerinde bir gelenektir) Kıbrıslı olduğunu yazar. Ayrıntılı bilgi için bkz. John Reddaway, **a.g.e.,** s.23-25.

[93] David J. Whittaker, **Conflict and Reconciliatin in the Contemporary World**, Routledge, London, New York, 1999, s. 46-47.

tutumu olarak değerlendirecekti. İngiltereye göre ayrıca herşey yolunda giderse NATO'da yer alacak olan Kıbrıs burada çok önemli bir merkez haline gelebilirdi[94].

Konferansın sonuçsuz dağılmasını NATO'yu ve Balkan Paktını tehlikeye düşürdüğü iddiasında bulunan New York Times gazetesi, Kıbrıs'ta terörün de devam edebileceği uyarısında bulunuyordu[95]. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasındaki husumetin devam etmesi, Batı'nın Ortadoğu'daki güvenliğinin tehlikeye düşmesi anlamına gelebilirdi. İngiltere açısından en önemli sonuç belki de tarafları sorunun bir parçası haline başarılı bir şekilde getirmek oldu. Antony Eden'in "Kıbrıs'ta bir sorun olduğunu biz biliyorduk, ancak dünya bilmiyordu" sözleri bu yaklaşımı özetleyecektir. İngilizler soruna uluslararası bir boyut kazandırmayı ve sorunun İngiliz-Kıbrıslı kimliğinden çıkarmaya çalışıyorlardı

Diplomatik belgelerinde İngilizlerin konferans sonrasındaki düşünceleri ise çok ilginçtir. Konferansta her iki tarafın ifadelerini de dikkatle dinlediklerini ve taraflara samimi ve kalbi olarak anlaşma zemini yaratmaya çalışmalarını ifade eden sömürge yönetimi taraflara tavsiyelerde de bulunacaktı. Konuyla ilgili bir öneride bulunan İngiliz diplomat sabır ve diplomasinin soğukkanlılığı korumanın ve çözüm için zamana ihtiyaç olduğunun bilincinde olmanın ancak hırsın dozu ayarlanamazsa soruna da çözüm bulunamazdı. İngiltere açısından bu konferansın düzenlenebiliyor olmasında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO safında olmaları ve her iki ülkenin de komünizme karşı olmalarının büyük rolü olduğunu belirtiyor ve aksi durumda böylesi bir uzlaşma zeminin dahi yararılmasının imkansızlığını dile getiriyordu[96]. İngilizler adeta diplomasi dersi veriyorlardı. Daha önce birçok durum ortaya koymuştur ki, hırslar en yüksek olduğunda bölünme de keskin olurdu, doğrudan diplomatik görüşmeler ve bağlantı soruna çözüm bulmada en çok tercih edilmesi gerekendi. Arka planda bunları düşünen ve görüşmeler sırasında masa başında bunları aynen uygulayan kurnaz İngiliz diplomasisi, sonuçsuz kalan görüşmelerden çok da rahatsız olmadı. İngilizlere göre sorun tarafların aşırı hırslarından kaynaklanıyordu ve ve alınan notlardan anlaşıldığı üzere diplomasi adına

[94] "British Attitute to Cyprus: Hope For Wider Role in NATO", **The Times,** 31 August 1955, s.8.
[95] "Cyprus A Grave İssue for Britain and NATO", **New York Times**, , 11 September 1955, s.3.
[96] "The Cyprus Conference", The Tablet, 3 September 1955, s.219, **FO 371/117655, RG 1089/965.**

öğrenmeleri gereken çok şey vardı[97]. Tarafları konferansa davet etme gerekçeleri ve pratikteki uygulamaları kıyaslandığında diplomasi konusunda gerçekten çok başarılı olduklarını ifade edebiliriz.

Bunun için diplomasi geleneğinde Türkiye ve Yunanistan'a "*adeta ders veren*" İngiltere küçücük bir adadaki Türkiye başbakanı Menderes'in kasaba papazı diye hitap ettiği Makarios'la çok sıkı pazarlıklara girişecekti. Makarios'la yapılacak görüşmelerde yanıtlanması gereken en önemli soru self-determinasyon ve adanın geleceğiydi. Aslında İngilizler daha önce ifade edildiği üzere bu konuda netti. Ancak adadaki terörü sonlandırmak için Makairos'u ikna etmek ve zaman kazanmak gerekiyordu. Örneğin tarafları dikkate almadan bir baskı politikası uygulanabilirdi. Eğer bir baskı uygulanacaksa bu baskı askeri güç kullanılarak biraz daha mı artırılacaktı, yoksa giderek açmaza süreklenen sorunu tamamen çözüme kavuşturacak ve self determinasyona zemin hazırlayacak yeni bir anayasa kabul mü edilecekti?[98] Her iki seçenekte de devam etmesi gereken ada üzerindeki İngiliz egemenliği nasıl güvence altına alınacaktı?[99]. Yunanistan'ı ikna edemeyen İngilizler zaten Yunanistan'la aynı görüşü paylaşan Makarios'u nasıl ikna edecekti? Görüşmeler sonunda İngiltere'nin edindiği en önemli kazanım özellikle BM'ye Kıbrıs sorununu çözme konusunda bir çaba içinde olduğunu ortaya koymaktı. Türkiye'nin en büyük endişesi ise özellikle İngiliz-Makarios görüşmelerinden elde edilecek bir muhtariyetin ileride Enosis'e dönüştürülme olasılığıydı.

---

[97] **CO 117664 RG 1081/1260**.

[98] The Economist dergisinde yer alan bu yorumlar, İngiliz Koloni İdaresi tarafından gizli belgeler tutanağına iliştirilmiş ve altı çizilmiştir. "Breaking the Cyprus Deadlock", **The Economist**, 24 September 1955.

[99] Kabine Kıbrıs'ta egemenliğin nasıl devam ettirileceği konusunda ikiye bölünmüştü. Dışişleri Bakanı Harold MacMillan ve Colonial Secretary Alan Lennox-Boyd Haziran 1955 yılında bakanlara ortak bir çağrıda bulundular. Yunanistan bir sonraki BM genel kurulunda Kıbrıs konusunu gündeme taşımak istediklerinde bu kez sorunu ötelemek mümkün olmayabilir. Brendan O Malley, Ian Craıg, **a.g.e.**,s.17. Ayrıca Kıbrıs'ta terörün kökleşmesi sorunu daha da içinden çıkılamaz bir noktaya taşıyabilir. Başbakan Antony Eden'in yapmaya çalıştığı, Kıbrıslı Rum ileri gelenlerini tabi öncelikle Makarios'u "self-government" konusunda ikna edebilmekti.

D- İNGİLTERENİN KIBRIS'A YÖNELİK ÖZERKLİK PLANI VE YARATTIĞI SONUÇLAR

1-Harding-Makarios Görüşmeleri

Sonuç alınamayan I. Londra Konferasını müteakip İngiltere, Kıbrıs'taki terörü sonlandırmak ve adanın geleceği ile ilgili anayasal konular üzerinde müzakerelerde bulunmak üzere Makarios'la uzlaşma yolları aramaya başladı. Uluslararası alanda Kıbrıs'taki soruna Türkiye ve Yunanistan'ın da dahil olduğunu ortaya koyduktan sonra şimdi sıra doğrudan Kıbrıs'taki terörü sonlandırma amacıyla Kıbrıs Rumlarının siyasi ve ruhani lideri Makarios'la görüşmek gerekiyordu. Ortadoğu'da Süveyş krizinin yarattığı gergin atmosfer ve bölgede yükselen milliyetçiliğin Kıbrıs'ta daha fazla etkili olmasının önüne geçilmeliydi, aksi halde elde kalan tek koloni İngiltere için bir "*bataklığa*" dönüşebilirdi.

Makarios'la yapılacak bu görüşmeler için mevcut Vali Robert Armitage yerine, asker kökenli bir diplomat olan Sir John Harding uygun görüldü. Harding, hem başarılı bir diplomat hem de teröre karşı alacağı tedbirlerle EOKA'ya karşı güçlü bir politika geliştirebilir ve böylece Makarios'u uzlaşmaya zorlayabilirdi. Eylül ayının sonuna doğru John Harding'in Vali olarak Kıbrıs'a atandığı duyuruldu[100].

Bu arada 23 Eylül'de henüz Harding Kıbrıs'a atanmadan Yunanistan'ın BM başvurusunun Genel Kurula alınmaması kararlaştırıldı. Bu Yunanistan açısından ikinci yenilgiydi. Özellikle Londra görüşmelerinin sonuçsuz kalması uluslararası alandaki self determinasyon talepleri açısından olumlu bir gelişme olacağı düşüncesindeydi. Ayrıca İngiltere'nin BM görüşmelerini de "*gölgelemek*" amacıyla düzenlediği Londra Konferansının sonuçsuz dağılmasının kendileri açısından önemli bir avantaj olacağını düşünen Yunanistan istediğini alamamıştı. Bu, İngiltere için

[100] John Harding'in atanmasıyla ilgili yapılan resmi açıklama, İngiltere'nin Kıbrıs'ı bütününü hala bir üs olarak elinde bulundurmaya çalıştığını ve göstermesi bakımından önemlidir: "*Doğu Akdeniz'in güvenliği ve NATO'daki zorunluluklar nedeniyle Kıbrıs'ın bir üs olarak egemenlik altında tutulması gerekmekte ve bu amaçla adadaki anayasal düzen ve sükûnet temin edilmelidir. Bu amaçla adaya yüksek rütbeli bir görevli atanmasına karar verilmiştir*" "G.I.G.S Appointed to Cyprus", **Guardian**, 26 September 1955.

olumlu bir gelişmeydi ancak 28 kişiye karşın 22 kişinin görüşülmesi yönünde oy kullanması ve Yunanistan'a olan desteğin bu kez daha da artmış olması göz önünde bulundurulduğunda Yunanistan'ın bu başvuruları tekrarlayacağı ciddi bir olasılıktı; öyle de oldu.[101].

Görüşmelerde bulunmak üzere Harding Makarios'a yaptığı çağrı sonucunda taraflar ilk kez 4 Ekim'de bir araya gelecek ve böylece Şubat 1956'ya kadar sürecek karşılıklı müzakereler süreci başlayacaktı. Bu görüşmelerin organize edilmesinde İngiltere açısından temel hedef, adada terörizmi doğrudan desteklediği ve teşvik ettiği bilinen Makarios'u terörü sonlandırmaya ikna etmek, bunun karşılığında adanın geleceği ile ilgili bazı kararlar almak, bir anlamda tavizler vermekti. Daha önce de ifade edildiği üzere İngiltere'nin görüşmelere başlarken niyeti bu idi, ancak Makarios'un beklenilenden daha dirayetli pazarlığı ve diplomatik gücü, İngiltere'yi yeni tavizlere itecekti.

Makarios'a bu görüşmelerde Yunanistan'da 4 Ekim'de Papagos'un ölümü üzerine iktidara gelen ve Kıbrıs konusunda yeni bir dönem başlatmak çabasında olan Constantine Karamanlis büyük destek veriyor böylece toplum nezdinde iktidarını sağlamlaştırmaya çalışıyordu[102]. Yunanistan açısından Makarios-Harding görüşmelerinin en önemli kazancı Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili söz sahibi bir konumda olmaması ve sorunun İngiltere tarafından bu görüşmelerler Yunanistan ve İngiliz idaresi arasında olduğunu fiili olarak kabul ediyor olmasıydı. Ancak görüşmelerin seyrinde Makarios Türklerin devre dışı bırakılmayacağını anlaması uzun sürmeyecekti.

İlk Makarios-John Harding görüşmeleri ve 22 Ağustos'taki ateşkese rağmen görüşmelerin seyrini etkilemek amacıyla EOKA'nın "*Harding'e Ölüm*" tehditleri atmosferinde 4 Ekim 1955'te başladı[103]. İngiltere'nin amacı Ortadoğu hassasiyetleri açısından adadaki terörün sonlandırılmasının önemi iken, Makarios'un hedefi self determinasyon konusunda güvence almaktı. Bu önyargılar atmosferinde görüşmeler başladı.

---

[101] "No Debate at UN on Cyprus", **Guardian**, 24 September 1955.
[102] John S. Koliopoulos, Thanas N. Veremis, **a.g.e.,** s.132.
[103] "Death to Harding Warning", **Guardian**, 3 October 1955, s.14.

İlk görüşmenin genel olarak samimi ve dürüst bir atmosferde gerçekleştiğini belirten Harding, Makarios'a söz vermek için konuyu ilk açanın kendisi olduğunu ve Makarios'un görüşmelere başlar başlamaz, "*self-determinasyon ilkesini yok saymakla İngiliz Hükümeti Kıbrıs sorununu çözmeyi imkânsızlaştırmıştır*" dediğini ifade ediyordu Hemen ardından Harding, karşılık olarak soruna uluslar arası ve stratejik dengelerin gözetilerek bakılması gerektiğini ifade ettiğini not ediyor[104]. Özellikle Hıristiyanlığın ve özgür dünyanın önemine vurgu yapan Harding, NATO'nun ve Ortadoğu'nun güvenliğinin etkili bir şekilde sağlanmasının bunu sağlamada hayati olduğunu dile getiriyordu. Bölgedeki özgür milletlerin tümünün ortak bir kararlılık ve kabiliyetle bölgede etkili olmaya çalışan Komünizme karşı durmasının önemini vurguladığını belirten Harding görüşmenin genel hatlarıyla bu çerçevede sürdüğünü belirtiyordu[105].

Makarios'un bu sözlere karşın Komünizmin gerçek bir düşman ve bölgesel bir savunmanın da gerekli olduğunu kabul ettiğini belirten Harding, Türk azınlığın Kıbrıs sorununda endişeli olduğunu ve adanın geleceğinde belirleyici bir öneme sahip olmaları gerektiğine vurgu yaptığında ise bu kez Makarios'un bu yaklaşımı küçümsediğini, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs sorununda karar verici etkin olmalarını istemediği imajını edindiğini ifade ediyor[106]. Harding'in bu görüşmeler süresince Makarios'tan Komünizme destek olmadığı yönünde bir açıklama talebine neden olan gelişme ise Ağustos ayı sonunda İngiliz Koloni idaresinin "kesin kanıt" başlıklı "Makarios Enosis için Komünistlerin desteğine başvuruyor" konulu bir raporuydu[107]. 2 Ekim'de Savunma Bakanı Selwyn Lloyd yaptığı açıklamada Kıbrıs'taki şiddette komünistlerin de etkisi olduğunu savunuyor ve bu açıdan Londra konferansına bir gönderme de bulunarak bu konferans göstermiştir ki sorun İngiltere ve Kıbrıs arasında değildir, sorun uluslararası bir sorundur[108]. Bu açıklamaya daha önce Eden'in de yaptığı açıklama eklenince İngiltere'nin sorunu özgür dünya-totaliter dünya çizgisine taşımaya çalıştığı çok kolaylıkla ifade edilebilir.

---

[104] "Field Marshall, Sir J. Harding to The Secretary of State fort the Colonies", 5 October 1955, **FO 371/ 117664 RG 1081/1259.**
[105] Vali Harding, AKEL'i Aralık ayında yasadışı ilan edecek ve 150 komünisti de tutuklatacaktı.
[106] "Field Marshall, Sir J. Harding to The Secretary of State fort the Colonies", 5 October 1955, **FO 371/ 117664 RG 1081/1259.**
[107] "Archbishop Makarios Enlisting Communist Support", **Guardian**, 29 September 1955, s.6.
[108] "If Cyprus Went Communist", **Guardian**,3 October 1955, s.14.

EOKA'nın silah seslerinin duyulmaya devam edildiği bir atmosferde[109] Londra Konferansında İngiliz İdaresi tarafından ortaya konulan anayasal önerilen üzerinde çalışılabilineceğini, böylece adanın anayasal ve politik gelişimine de katkı sağlanabilineceğini ifade ettiğinde ise Harding, Makarios'un sözü yine self-determinasyon koşuluna getirdiğini ve tüm konuşma boyunca self-determinasyonla ilgili "*ilkesel*" ve "*teoride*" sözlerini sık sıkı kullandığını kaydediyordu[110].

İlk görüşmelerin sonuna doğru John Harding, Makarios'u self-determinasyon konusunu biraz ertelemeye ikna etmeye çalıştığını ve tehditkâr bir tavırdan ziyade dostça ona İngiliz hükümetinin öne sürdüğü koşullar nezdinde soruna bir çözüm bulmaya çalışmanın önemini anlatmaya çalıştığını ifade ediyor. Beri yandan farklı bir durumun tüm Kıbrıslılar için hoşnutsuzluk yaratacağını da sözlerine eklediğini söylüyor. Ve son sözler olarak adadaki terör eylemlerinin ve gözdağı atmosferinin dağıtılmasından adanın sorumlusu olarak kendisinin görevli olduğunu ifade eden Harding, Makarios'tan adadaki karmaşa ve terörün bitirilmesinde toplum üzerindeki etkisini kullanmasını talep ettiğini ve Makarios'un da bunu kabul ettiğini yazıyor. Belli ki bu tehdit içeren sözler, uyarılar ve talepler Makarios'un self-determinasyon konusundaki tavrını yumuşatacağı yerde biraz daha sertleştirdi. Adadaki terör eylemleri ve karmaşa son bulmadığı gibi daha sonra da devam eden görüşmelerin neredeyse tümünde Makarios aynı düşüncesini sürdürdü.

Makarios'la yapılan görüşmenin hemen ertesi gününde Türk toplumunun ileri gelenlerini ayrı ayrı kabul eden Harding, tümünün aynı noktada birleştiğini ifade ediyor[111]. Harding'e göre "*Türkler her zaman İngiliz idaresinden yana olmuşlardır*", dolayısıyla bundan sonra da tam desteklerini vermeye devam edeceklerdir, fakat self-determinasyon Türkler için kabul edilemez bir durumdur. Kaldı ki Türkler dengesiz, aşırı duygusal ve yönetim geleceğinden yoksun Kıbrıslı Rumların idaresinde

[109] "Mixed Day in Cyprus: Shots During Talks with Archbishop", **The Guardian**, 5 October 1955, s.8.
[110] "Field Marshall, Sir J. Harding to The Secretary of State fort the Colonies", 5 October 1955, **FO 371/ 117664 RG 1081/1259**.
[111] Sömürge idaresin gönderdiği yazıda Harding, kendisiyle görüşmeye gelen Müftü Dana Efendi, ardından Fazıl Korkut ve Ümit Süleyman ve son olarak da Kıbrıs Türktür Partisi başkanı, Dr. Fazıl Küçük'ün hep aynı şarkıyı söylediklerini ifade ediyor. "Field Marshall, Sir J. Harding to The Secretary of State for the Colonies", **FO 117664 RG 1081/1259**, No. 782, 5 October 1955. Ayrıca konuyla ilgili Times gazetesinin yorumu için bkz., "Turkish Views on Cyprus", **The Times**, 6 October 1955, s.6.

olamazlar. Self-determinasyon Enosis anlamına gelmektedir ve Kıbrıslı Rumlar hangi öneriyi getirirlerse getirsinler niyet hep Enosis olacaktır. Bununla birlikte self-government ilkelerin doğrultusunda yapılacak yeni anayasaya her zaman desteklerini koyacaklarını belirten ve Türklerle aynı düşünceleri paylaştığını belirten Harding Türklerin en büyük endişesinin güvenlikleri meselesi olduğuna dikkat çekiyordu. Yapacaklarının mevcut durum nedeniyle sınırlı olmasından büyük endişe duyan ve "Kıbrıslı Türklerin onlarla aynı fikirde olduğum izlenimini edinince rahatladıklarını" ifade eden Harding görüşmelerin samimi ve dostça sonlandığını ifade ediyordu[112]. Anlaşıldığı üzere İngilizler bir taraftan Makarios'un tavrını öğrenmeye ve adadaki terörü sonlandırmaya çalışırken diğer taraftan Türklere onlarla aynı fikirde oldukları hissini vererek Antony Eden'in daha önce ifade ettiği üzere bir denge sağlamaya çalışmaktaydı. Makarios'un anlaşmaya kolayca yanaşmayacağı açıktı. 6 Ekim'de Limasol'da sivil giyinen İngiliz askerlerine karşı yapılan saldırı[113] olayın sadece terör boyutunda olmadığının terörün siyasal gelişmelere bağlı olarak yürütüldüğünün kanıtıydı. Kıbrıslı Rumlarda giderek artan İngiliz düşmanlığı İngiliz İdaresini tedirgin ediyordu.

7 Ekim'de Makarios'la yapılan ikinci görüşmelerde Harding, "*konuyla ve Makarios'un talepleriyle ilgili Başbakan, Dışişleri bakanı ve Sömürgeler bakanına bilgi verdiğini ve nihai olarak aldığı yanıtta, İngiliz hükümetinin 6 Eylül'de Londra konferansında öne sürdüğü koşulların devamından yana olduğu izlenimini edindiğini*" ifade ederek sözlerine başladı. Makarios ise basına yansıyan bu düşünceleri incelediğini ancak kabul etmediğini yineledi[114]. Öneriler üzerine yeniden satır satır çalıştıklarını belirten Harding, Makarios'u sunulan önerilerde ilerleyen tarihler için açık kapı bırakıldığın ikna etmeye çalıştığını ve kapıları tamamen kapatmasının kendisine büyük bir sorumluluk getireceğini ifade ettiğini yazıyor[115]. Bu yine üstü kapalı bir tehditti. Muhtemelen sürgün kararının İngiliz idaresi Makarios'un bu tavrını devam ettirmesi üzerine alacaktı. Harding Kıbrıslı Rumlara

[112] "Field Marshall, Sir J. Harding to The Secretary of State fort the Colonies", **FO 117664 RG 1081/1259**, No: 775, 5 October 1955.
[113] Limasol'da toplu halde bulunan Kıbrıslı Rumlar 4 İngiliz askerine saldırdılar. Saldırılarda bir asker yüzünden yaralandı. Saldırılanlardan iki RAF diğer ikisi ise Royal mühendisleri idi. Bkz. "Another Cyprus Meeting: Governer Sees Archbishop" **The Times,** 4 October 1955
[114] "Harding Makarios Talks" 7 October 1955, **CO 117664 RG 1081/1295**.
[115] "Harding Makarios Talks" 7 October 1955, **CO 117664 RG 1081/1295**.

düşüncelerini serbestçe ifade edebilecekleri bir ortama serbest seçimlerin yapılmasına izin verilmesi halinde Makarios'la ortak bir nokta bulunabileceğini kaydeder. Bundan sonraki süreçte ise İngiliz idaresinin self determinasyon konusunu Londra konferansını referans almaksızın tekrar tartışmaya açabileceğini ancak bunun çok da söz konusu olabileceğini sözlerine ekleyerek ifade eder. Harding bu görüşme sonrasında atılacak adımın Makarios tarafından gelmesi gerektiğinin de altını çizer. Bununla birlikte Harding'in en önemli endişesi görüşmelerin kesilmesi durumunun terörü artırma olasılığıdır. Kaldı ki böylesi bir durumda terör eylemlerine karşı koyacak yeterli polis gücü de bulunmamaktadır. Buradan anlaşılan görüşmeler yoluyla statükoyu devam ettirme gayretindeki İngiltere terör ortamını bu şekilde sakinleştirebileceğini düşünmektedir.

Diplomatik yazışmalarda, hassasiyetlerini bu şekilde belirten Harding 9 Ekim'de Makarios Harding görüşmelerinin kilitlenmesinin ardından basına verdiği demeçte İngiltere'nin görüşme kapısını kapattığı iddialarını kabul etmeyecek ve şunları ifade edecekti: "*İngiltere özerk (self government) idarenin kapılarını kapatmamış aksine sonuna kadar açmış ve bunu garanti etmiştir. Bununla birlikte geleceği de açık bırakmıştır. Burada özerk bir idarenin ardından nasıl bir adım atılacağı konusu tamamen size kalmıştır. Seçilmiş temsilcileriniz yoluyla görüşlerinizi İngiliz Hükümetine doğrudan iletmekte bütünüyle özgürsünüz. Seçilmiş temsilciler yoluyla tarafların kendi iç içlerinden sorumlu olmaları konusundaki teklifimiz geçerliliğini korumaktadır…. Ayrıca Kıbrıs'ta yaşayan toplumların Yunanistan ve Türkiye'ye olan kültürel bağlarını hoşgörüyle karşılıyorum ve Kıbrıslıların da İngiliz Milletler Topluluğu'nda (Commonwealth) olmaktan gurur duyacağını düşünüyorum….Tabi ki tüm bu iyi niyetlerin gerçekleşmesi korkunun olmadığı ve herkesin barış içinde yaşadığı bir atmosferde gerçekleşebilir*"[116].

11 Ekim'de taraflar arasındaki görüş ayrılıkları konusunda herhangi bir uzlaşma umudu kalmayınca görüşmelere ara verilmesi kararlaştırıldı. Vali Harding yaptığı açıklamada taraflar arasındaki görüş ayrılığının büyük bir soruna dönüştüğünü buna karşın İngiliz idaresinin önerilerinin mantıklı ve pratik olduğuna inandığını ifade edecekti. Vali ayrıca şu ayrıntıları dile getirecekti: "*Makarios'la*

[116] "Governer's Appeal to Cyprus", **Guardian**, 10 October 1955, s.5.

yapılan görüşmelerin herhangi bir sonuç alınamadan bitmesi konusunda büyük bir üzüntü duyuyorum. İlk görüşmemiz sırasında Kıbrıs'taki tüm sorunlar hakkında görüş alışverişinde bulunmuştuk. Makarios bu görüşmeler sırasında kesin teklifler ortaya koymuştu. Buna karşın ben, İngiliz Hükümetiyle yaptığım istişarenin ardından kendisine İngiliz Hükümetinin görüşlerinin Londra Konferansında sunulan görüşler çerçevesinde olduğunu hatırlatmıştım. Daha önce yapılan görüşmelerle birlikte bugün yapılan görüşmelerde Makarios İngiliz idaresinin tekliflerini kabul edilemez bulduğunu ifade etmişti. Taraflar kendi tezleri üzerinde ısrar edince görüşmelerden herhangi bir sonuç da alınamadı"[117]. Görüşmelerden sonuç alınamamasındaki temel nokta self determinasyon konusundaki uzlaşmazlıktı. İngiltere self determinasyon'un uygulanamayacağın savunurken Makarios ise self determinasyonun bir an önce ya da ilerleyen bir zamanda ise kesin tarihi garanti edilmek suretiyle uygulanması gerektiğinde ısrar ediyordu.

Başarısız geçen görüşmelerin ardından NATO'dan çekilme tehdidinde bulunan Yunanistan İngiltere'nin aldığı çok katı güvenlik önlemleri nedeniyle "temel insan haklarına" aykırı davrandığını belirtecek ve adadaki şiddetin bilinçli olarak İngiliz idaresi tarafından körüklendiğini iddia edecekti. Türkiye ise Kıbrıslı Türklere bu görüşmeler süresince verilmesi planlanan azınlık haklarına karşı olduğunu belirtecek ve hem adada yaşayan Kıbrıslı Türkler hem de Türkiye için kesin garantiler talep ettiğini belirtecekti. Ayrıca self determinasyonun sadece Kıbrıslı Rumlara uygulanması ihtimali Yunanistan'ın yayılmacı siyaseti hesaba katıldığında Türkiye açısından kesinlikle kabul edilemezdi[118]. Mümkünse adadaki statü devam etmeliydi.

İngiliz İdaresi görüşmelerin ardından adada şiddet yeniden tırmanışa geçebileceği endişesiyle güvenlik önlemleri artırıldı. Vali Harding, emrindeki 12.000 kişilik polis ekibiyle şimdi hem toplumsal güvenliği sağlamalı daha da önemlisi İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Üssü'ne herhangi bir terör saldırı olmaması için gereken tüm tedbirleri almalıydı. Toplamda sayıları birkaç yüzü geçmeyen Kıbrıs Rumları nezdinde korkulan bir figür olmasına rağmen sempati duyulan EOKA,

[117] "Collapse of Talks on Cyprus", **Guardian**, 12 October 1955, s.7.
[118] Robert Stephens, "Cyprus Decision", **Observer**, 30 October 1955, s.8.

korkulan ama bekleneni yaptı[119] ve görüşmelerin ardından terör eylemlerini yeniden başlattı.

Kasım ayına gelindiğinde İngiliz İdaresi ve Kıbrıs Rumları arasındaki ayrılıklar daha da güçleniyor, Yunanistan'ın EOKA'yı desteklediğine inanan Kıbrıslı Rumların örgüte olan sempatisi daha da artıyordu. Dahası kilise İngiliz idaresinin kendisine yönelik baskı uyguladığı propagandası yapıyor ve toplumu dinsel etki ile İngiliz idaresine karşı cephe almaya çağırıyordu. Bu yaklaşımın ve sözü geçen sempatinin artmasında İngiliz İdaresinin ve yöneticilerin halka uzak tutumlarının da etkisi olduğu şüphesizdir. Nancy Crawshaw, 1955 yılında pek az İngiliz idarecinin Rumca bildiğini ve memur olarak çalışan Rumların İngiliz İdaresi gözünde "*vatan haini*" imajına sahip olduklarını belirtiyordu[120].

12 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı adadaki atmosferle ve Vali Harding'in Kıbrıs'taki kilisenin politik gücünü işaret ettiği ve buna karşılık daha sıkı önlemler almasıyla ilgili talebine karşılık[121] Harding'e hitaben gönderdiği "Kilisenin Politik Gücü" başlıklı telgrafta konuya ilişkin şunları ifade ediyordu: "*Kişisel olarak alınmasını önerdiğiniz önlemler yeterli ve adil olabilir. Ancak bu yaklaşım, toplum nezdinde kiliseye yönelik genel bir kampanya olduğu izlenimi yaratabilir ve böylesi bir aldı Radcliffe önerilerinin gücünü azaltabilir…*[122]". İşte İngiltere'nin bu yaklaşımı Kıbrıs'ta ne kadar hassas dengeler üzerinde siyaset yapmaya çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir. Tek çıkar yol halk nezdinde olağanüstü otoritesi olan kilise ve onun politikada da başarılı lideri Makarios'la görüşmelere devam etmekti. Mümkünse görüşmeler sürecini uzatmaktı.

Makarios Harding görüşmelerinin mümkün olduğunca sürmesi gerektiğini düşünen Koloni idaresi, Kasım ayı sonuna doğru Harding'e "*Makarios'a anayasal öneriler konusunda yeni tekliflerde bulunması*" yönünde talimat verecek ve anayasal öneriler haricinde self determinasyonun şimdilik kesinlikle kabul edilemeyeceğinin

[119] Robert Stephens, **a.g.m.**, s.8.
[120] Nancy Crawshaw, "The Deadlock in Cyprus", **Guardian**, 8 November 1955, s.6.
[121] "Field Marshal Sir J. Harding to Secretary of State", 12 November 1956, **FO371/123931, RG 1081/2232**
[122] "Secretary of State to Field Marshal Sir J. Harding", 12 November 1956, **FO371/123931, RG 1081/2232**

Makarios'a bir kez daha anlatılması gerektiğini belirtecekti[123]. Önerilerin Makarios tarafından kabul edilmeyeceğini farkında olan İngiltere'nin en önemli amacı aslında zaman kazanmaktı. Bununla birlikte Koloni İdaresinin yaptığı uyarıda Makarios'un kabul etmediği önerilerin şimdilik basına yansımaması gerektiği ve bu arada Yunanistan'a Makarios konusunda baskı yapması konusunda çalışılmalıydı[124]. Başbakan ve Dışişleri Bakanı da bu konuda hemfikir olunca Harding'e gönderilen talimatla Makarios konusunda yeniden görüşmelerin başlaması uyarısında bulunuldu.

Terör ve tarafların kendi tezlerini kabul ettirmeye çalışmaları atmosferinde yeniden Makarios ve Harding iyi niyet buluşmaları konusunda hem fikir olacaklardı. 31 Ocak'ta *Times* gazetesine sızdırılan politik bir bilgide John Harding Makarios'a yönelik hassasiyetlerini şu şekilde ortaya koymuştu: "*İngiltere, Birleşmiş Milletler tüzüğüne bağlılığından dolayı adada self-determinasyonun asla uygulanamayacağını söylemiyor ancak şu anki koşullarda uygulanamayacağını ifade ediyor*". Buradaki sözlerden anlaşılan İngiltere'nin teoride self determinasyonu kabul ettiğidir. Ancak buradaki sözler yukarıda ifade edilen ve "*Kıbrıs'a self determinasyon tanınamaz*" içerikli İngiliz gizli belgeleriyle kıyaslandığında İngiltere'nin zaman kazanmak adına gerçekten taktiksel davrandığı ve adaya hiçbir zaman self determinasyon uygulamasına yanaşmayacağını gizlemeye çalıştığı kolaylıklar anlaşılabilir. Ayrıca yine kabine görüşmelerinde "*Makarios'un önerilerinin İngiltere tarafından kabul edilmediğini kamuoyuna duyurmalım*" ifadelerinin *Times* gazetesinin "sızıntı haber" olarak kamuoyuna duyurmasından hareketle gerçekten etkili olduğu ifade edilebilir. Özet olarak ifade etmek gerekirse, İngiltere teoride self determinasyona karşı değildi ancak pratikte şimdilik uygulanamaz diyordu.

*Times'*a göre, yeni bir özerklik anayasası konusunda Makarios'un kesin desteğine ihtiyaç duyan İngiltere, Kıbrıs Rum toplumundaki "*adada hukuk kuralları toplum lehine değildir*" algısını Makarios üzerinden gidermeye ve böylece adadaki terör atmosferini sonlandırarak kendi bölgesel güvenlik çemberini ve adadaki üslerini teminat altına almaya çalışıyordu. Ayrıca muhtariyet koşulları tamamlandıktan ve adadaki durum teminat altına alındıktan sonra İngiltere hükümeti son bir karar için

[123] "Cyprus", 22 November 1955, 42nd Cabinet Conclusions, Minute 6, **CM 55 CAB 128/29, 49168-2**

[124] "Cyprus", 22 November 1955, 42nd Cabinet Conclusions, Minute 6, **CM 55 CAB 128/29, 49168-2**

düşünecektir yorumunda bulunan[125] gazete, Makarios'un görüşlerinin ise şu şekilde ifade eder: "*Prensipte self-determinasyonun tanınmasından hoşnut olmuş görünen Makarios, bu durumun önemli bir süreci başlattığını düşünüyordu. Ayrıca Makarios İngilizlerden geniş çaplı muhtariyetten ne kastettiklerini daha net bir şekilde ortaya koymalarını talep ediyor ve anayasanın kabul edilebilir bir hale gelmesi için de gerçek bir muhtariyet olması gerektiğini aksi halde İngilizlerin talep ettiği dışişlerini ve savunma işleri İngilizlere bırakılamazdı*" [126].

Tüm bu görüşmeler süresince Makarios en önemli hassasiyetleri, Kıbrıs'ta self-determinasyonun uygulanma zamanı, eğer muhtariyet verilecekse yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin Kıbrıs halkına ait olması, seçilmiş temsilciler tarafından yürütülmesi, yasama meclisinde alınan kararlara karşı valinin hiçbir şekilde veto hakkı olmamalıydı, dışişleri ve savunma Valinin denetiminde olabilirdi. Bakanlar Başbakan tarafından seçilmeliydi. Mecliste her toplum kendi nüfusu oranında temsil edilmeliydi. Cemaatler kendi din ve eğitim işlerini kendileri görebilirdi. Vatandaşlar arasında kesinlikle bir ayrım yapılmayacak ve hepsi eşit görülecekti. Ve en önemli konulardan birisi adadaki olağanüstü askeri tedbirler ve kanunlar son bulmalı ve siyasal suçluları da kapsayacak tam teşkilatlı genel bir af kararı alınmalıydı[127].

Ancak bu hassasiyetlerin de üzerinde Makarios'un en büyük beklentisi Türklere azınlık hakları verilmesi ve geri planda tutulmasıydı. Diğer taraftan İngilizler bu görüşmelere başlarken ileride Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapmak durumunda kalabileceğini göz önünde bulundurmuşlardı. Bu görüşmeler sırasında self-determinasyon konusundaki sert tutumlarında ciddi bir yumuşamaya giden İngilizler yapılan görüşmeler süresince neredeyse self-determinasyona "*evet, olabilir ama gelecekte bir tarihte şimdi olmaz*" noktasına gelecekti. Bu görüşmeler, daha önce dile getirilen "*ayrıcalıklı durumlarından dolayı bazı sömürgelere asla bağımsızlık verilemez*"[128] siyasetinin değişmeye başladığına en önemli kanıt olacaktı. Neredeyse tüm görüşmeler boyunca Makarios'tan terörü sonlandırması talebinde bulunan ve bunun için tavizler veren İngilizlere karşı Makarios'un koşulu ise Kıbrıs

[125] "British Plan For Cyprus: Ultimate Aim Recognized", **The Times**, 1 January 1956, s.8.
[126] "**A.g.m.**, s.8.
[127] "Demands Made By Archbishop" **The Times**, 16 February 1956, s.6.
[128] The Cyprus Talks", **The Times**, 6 February 1956, s.9.

halkını tatmin edici bir anayasa, yani ileride self-determinasyonu öngöreren bir anayasa idi. 5 ay boyunca aralıklarla süren görüşmelerde Makarios, üstü kapalı olarak teröre destek verdiğini ve halkı üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu gizlemiyordu. John Harding daha sonra görüşmeler sırasında Londra'da bulunduğu bir dönemde Ocak ayında şu açıklamada bulunacaktı: "*Kıbrıs İngiltere'nin Ortadoğu'daki askeri çabaları dolayısıyla önemlidir*"[129]. Görüşmelere bu düşünceler ışığında başlayacak olan Harding'in tüm çabası adada İngiliz egemenliğinin devam ettirilmesini sağlamak olacak bunun için amaç adaya muhtariyet vermek olacaktı[130].

2- Görüşmelere Türk Tarafının Tepkisi ve İngiltere'nin Politikası

Londra görüşmelerinin hemen ardından İngiltere'nin Makarios'u muhatap alarak görüşmelerde bulunması sorunun kapandığını düşünen Türkiye'de büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Dahası bu görüşmelerde self determinasyon ihtimali üzerinde durulması ve Kıbrıslı Türklere azınlık hakları öngörülmesi Türkiye'yi ciddi anlamda adanın geleceği bakımından tedirgin ediyordu. Diğer taraftan İngiltere Kıbrıs'a verilecek tavizler konusunda değerlendirmelerde bulunuyordu.

4 Şubat'ta İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türklere verilen azınlık hakları konusunu görüşmek üzere toplanmış ancak bu toplantıdan net bir karar çıkmamıştı. Bu toplantıda ele alınan Makarios'un en önemli hassasiyetlerinden birisi meclisin seçilmiş Rumlardan oluşturulması konusuydu[131]. Makarios, yönetimde Türklerin kesinlikle belirleyici haklara sahip olmasına olanak verilemeyeceğini dile getiriyor buna karşın Kıbrıslı Türklere azınlık haklarının verilmesi gerektiğini savunuyordu. İşbu azınlık hakları gereğince de Türklerin güvenliğinin de temin edilebileceğini savunan Makarios, Türklerin güvenlik konusunda endişeye kapılmamaları

[129] The Cyprus Talks", **The Times**, 6 February 1956, s.9.
[130] Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları 1954-1959**, Sevinç Matbaası yay., Ankara 1963, s.214.
[131] "Cyrpus Minority Rights", **The Times** 4 February 1956, s.6.

gerektiğini dile getiriyordu[132]. Savunma, dışişleri, iç güvenlik gibi konularda ayrıca Kıbrıslı Türklere Mecliste seçilmiş Rum çoğunluğun olacağı açıklanmadıysa bu iki toplum arasında daha sonraları çok ciddi bir krize neden olabilirdi. İngilizler genellikle Kıbrıs Türk ve Rum toplumuna aynı konuyla ilgili farklı değerlendirmelerini ifade ediyordu. Azınlık hakları konusunda İngilizlerin düşüncesi ise Türkleri politik hayatın dışında tutmayacak yazılı garantilerin verilmesiydi. Makarios'un amacını sezen İngilizler tüm bu yaklaşımlara karşı Kıbrıslı Türkleri adanın kaderinde belirleyici olarak görmeye devam etmek niyetindeydi. Kaldı ki sorun sadece Kıbrıslı Türklerin güvenliği meselesi değildi. Sorun daha geniş bir anlamda İngiltere tarafından Türkiye'nin güvenlik hassasiyetleri açısından değerlendiriliyordu[133].

Öyle ki 14 Şubatta ise Vali Harding Makarios'un yukarıda belirttiği taleplere karşılık yeni hazırlanacak anayasanın Türkleri de kapsayacak bir şekilde hazırlanması gerektiğini resmi yollardan dile getiriyordu. Ayrıca Bakanlar Kurulunda Türk cemaatine de üyelik verilmesi gerektiğini savunan Harding, Makarios'un talep ettiği EOKA teröristlerine yönelik talep edilen "*genel af*" konusuna sıcak bakmıyor ve öncelikli olarak Makarios'un nüfuzunu kullanarak terör ortamını sonlandırması gerektiğini ve koşulda da şimdilik ancak olağanüstü kanun ve tedbirler sonlandırılabileceğini dile getiriyordu[134].

Diğer taraftan bu müzakereler ve tartışmalar üzerine yapmış olduğu açıklamasında İngiltere'yi ve Yunanistan'ı eleştiren Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini ve bu yöndeki politikalarını mecliste bir kez daha açıklayacaktı[135]. Türkiye'nin Kıbrıs'ta muhtariyet "self-government" uygulamasına karşı olduğunu belirten Fuat Köprülü'ye göre adadaki terör ortamının sonlandırılması

---

[132] Makarios özellikle savunma, dış ilişkiler, iç güvenlik ve vali tarafından gerektiğinde veto edilmek koşuluyla mecliste oy kullanma hakkı verilebileceğini ifade ediyordu., "Cyprus Minority Rights" **The Times**, 4 February 1956, s.6.

[133] The Cyprus Talks", **The Times**, 6 February 1956, s.9.

[134] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.215.

[135] "Turkish Attitute on Cyprus: Britain and Greece Critisized", **The Times**, 15 February 1956, s.8; Fuat Köprülü, açıklamasının devamında 6-7 Eylül olaylarını kastederek İzmir'deki Yunan bayrağına karşı yapılan hakaretin ve önlemler alan hükümetin ayaklanmada zarar görenlere tazminat vermek için harekete geçtiğini ve sorumluların cezalandırıldığını ve dış ülkelerin Türkiye'nin içişlerine karışmamaları çağrısında bulunacaktı.

ve Kıbrıs Türk toplumunun güvenliği meselesi İngiliz idaresinin ilk ele alması gereken konular olmalıydı. Ayrıca muhtariyet self-determinasyona giden bir yol olarak kullanılmasına izin verilemezdi[136].

Diplomatik belgelerinde İngiltere, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'taki anayasal görüşmelerle ilgili kendileri açısından "*fazlasıyla evhamlı*" ve hiç de "*yardımcı olmayan olumsuz tutumlarına*" ilişkin şunları edecekti: "*Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs konusundaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için 1920'li yıllardaki Türk-Yunan savaşını ve bu savaşın acı anılarını hatırlamakta fayda vardır. Bilindiği üzere Yunanlılar Anadolu'dan kovulmuşlar ve Lozan anlaşmasında Türklerin şartlarına razı gelmek durumunda kalmışlardı. Ancak Lozan anlaşmasında Türkiye, Ege Bölgesindeki adalardan vazgeçmiş, II. Dünya Savaşı sonrası da 12 Adaların Yunanistan'a verilmesine karşı çıkmamıştı. Bununla birlikte Türkiye'nin Yunanistan'a daha fazla taviz vermeye yanaşmadığı anlaşılıyor. Bu nedenle Yunanistan'ın Kıbrıs'ta self determinasyon iddiası Türkiye tarafından doğrudan bu açıdan ele alınıyor ve Yunanistan'ın Türkiye'ye aleyhine genişleme stratejisi olarak değerlendiriliyordu*"[137]. İngiltere'ye göre soruna bu açıdan bakmak doğru değildi. Ancak burada Türkiye'nin geçmişe takılmaması gerektiğini savunan İngiltere, sorunu Ortadoğu çıkarları söz konusu olduğunda Kıbrıs'taki eylemleri bağımsızlık talep eden eylemler olarak görmek istemiyor aksine sorunu Sovyet tehdit algılamaları açısından değerlendiriyordu. Türkiye'nin tarihsel ve duygusal nedenlerle Kıbrıs konusunda hassas davrandığının farkında olan İngiltere, Ortadoğu'daki ekonomik çıkarlarını devam ettirebilmek adına, Kıbrıs'ı egemenliği altında bulundurma stratejisi gereğince Türkiye'nin bu hassasiyetlerin kendi çıkarları yönünde kullanacaktı.

Kıbrıs Türktür Partisi başkanı Dr. Fazıl Küçük ise ilerleyen zamanlarda self-determinasyona yol açabilecek bir self-government uygulamasına karşı olduklarını belirtiyor ve böylesi bir uygulamanın iki toplum arasında huzursuzluğa neden olabileceğini ifade ediyordu. Vali'ye göndermiş olduğu telgrafında ise Kıbrıslı Rumların Türklere karşı saldırgan tutumlarının artmaya başladığını ve Türklerin "*hayatlarını, onurlarını ve itibarlarını* "korumak için hiçbir tedbir alınmadığını ifade

[136] "Cyprus Meeting Tomorrow", **The Times**, 20 February 1956, s.8.
[137] "The Turkish Attitute on Cyprus", 17 October 1956, s.5-9, **FO371/123931/ RG1081/2226**

ediyordu küçük. Bunun olması için İngiliz birliklerinin Türk kasabalarında güvenliği sağlamaları gerektiğini ifade ediyordu[138]. İngilizler bu önerileri ne kadar dikkate aldı, bilinmez, ancak Türkleri İngiliz askerleri ile korumak yerine Türk polislerden oluşturduğu birlikler yoluyla Rumlar üzerinde denetim sağlamaya çalıştığından iki toplum arasındaki gerginlik giderek tırmanacaktı. Türklerin en büyük endişesi kendilerine azınlık muamelesi yapılacak olmasıydı. Bu, kabul edilemez bir durumdu. Makarios'un self-determinasyon içermeyen hiçbir öneriye razı gelmeyeceklerini belirtmesine karşı bu kez Fazıl Küçük, kesinlikle azınlık haklarını kabul etmeyeceklerini ve Rumlarla eşit haklar talep ettiklerini belirtecekti[139]. Taraflar arasındaki ayrılıklar giderek derinleşiyordu.

Fazıl Küçük'ün bu açıklamalarından iki gün sonra 22 Şubatta Kıbrıs Türk toplumunu temsilen 3 kişi Harding ile görüştüler. Görüşlerini yazılı bir şekilde sunan Türkler özellikle azınlık olarak yaşadıkları bölgelerdeki güvenlik endişelerini dile getirdiler. Buna karşın Vali'nin yanıtı ise güvenliklerini tehlikeye düşürecek herhangi bir durum karşısında hukukun tüm gücünü kullanacaklarını ve adadaki terör ortamını sonlandırmak için de ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmekle yetiniyordu.[140] 24 Şubatta ise Fuat Köprülü TBMM'de yaptığı konuşmada, adadaki mevcut durumun Lozan anlaşması sonrası koşullarda ortaya konduğunu ifade ediyor

---

[138] "Cprus Meeting Tomorrow", **The Times**, 20 February 1956, s.8. Rumlara self-determinasyon yolunu açacak olan self-government uygulamasına Kıbrıslı Türklerin farklı tepkiler gösterdiğine dikkat çeken İngiliz İdaresi, Türklerin çok büyük bir bölümünün politika ile ilgilenmediği ve Rumlarla iyi geçindiği iddiasında bulunacaktı. Muhtemelen Türklerin siyasetle ilgilenmeye teşvik bu yılı müteakiben İngilizler tarafından Türklere verilecektir. Makarios'un uzlaşmaz tavrı buna en büyük neden olacaktır.

[139] "Cprus Offer Rejected: Only Impediment", **The Times**, 22 February 1956, s.8.

[140] The Times, "Turk Cypriots See Governer: Sir John Hardings Assurances" 23 February 1956, s.9; Ayrıca Fahir Armaoğlu bu açıklamalarda farklı bir noktaya dikkat çeker. Fuat Köprülü'nün yapmış olduğu "*Türkiye Hükümeti dost ve müttefik İngiltere hükümetinin Türkiye'ye karşı kötü niyetlerle hareket ettiği şüphesini asla beslememektedir. Endişelerimiz bu bakımdan değildir. Endişelerimiz dâhilde muhalefetin tazyiki ve hariçte de bazı dünya hadisatı üzerinde müessir olan dostların İngiltere hükümetinin yükünü hafifletmekten uzak olan durumu muvacehesinde bu hükümetin sırf vaziyetin düzelmesi için elinden geleni yaptığını ispat zımnında tehlikelerle dolu ve çok daha mühim ihtilatlara meydan açabilecek bir tecrübeye girişmiş olmasıdır*" açıklamasının İngiltere'deki muhalefette olan İşçi Partisini ve Amerikayı hedef aldığını iddia eder. Özellikle yaşanan 6-7 Eylül olaylardan sonra Kıbrıs meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulması hususunda Amerika'nın İngiltere üzerinde oluşturmuş olduğu baskıyı kastetmekteydi. Bununla birlikte Fahir Armaoğlu, Makarios-Harding görüşmelerinin 27 Ocak 1956'da başladığını (3 gün öncesinde Köprülünün Kıbrıs'la ilgili açıklamalarda bulunmuştur) iddia eder. Ekim ayının hemen başında başladığını İngiliz Dışişleri arşivlerinden öğrendiğimiz görüşmelerden Fahir Armaoğlu'nun bilgisi yoksa bu doğaldır, ancak Türkiye'nin bu görüşmelerin başladığından haberi olsa dahi pazarlıklardan uzak kalması durumu İngiliz-Türk ilişkilerini olumsuz etkilediği kolaylıkla ifade edilebilir. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.212.

ve ada statüsünde yapılması düşünülen değişikliğin bu anlaşmayı yeniden değerlendirmek anlamına geleceğini ifade ediyordu: Köprülü'ye göre "*Kıbrıs meselesi yalnıza Türkiye ve İngiltere arasında bir mesele olabilir, Yunanistan bu mesele dâhil olamazdı. Eğer İngilizler adadan çıkacaksa ada Türkiye'ye geri verilmeliydi ve Türkiye kesinlikle self determinasyon fikrine karşıydı. Ayrıca ilerde buna izin verecek bir self-government anayasasına da karşıdır*"[141].

TBMM'nin aynı oturumunda kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Fatin Rüştü Zorlu söz aldığında ise şu sert sözleri söyleyecekti: "*İngiltere adadan çıkacaksa Kıbrıs Türkiye'ye verilmelidir. Aksi halde Yunanistan karşısında Türkiye'yi bulacaktır. İşte Kıbrıs davasında Türkiye'nin siyaseti bu olmuştur, bu olmalıdır*". Ertesi günkü oturumda ise Manisa bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur yakın bir zaman içinde Türkiye'nin resmi politikasına dönüşecek su sözleri söyleyecekti. "*Yunanlılar her fırsatta bir şeyler isteyecekler ve bu suretle bir gün gelecek Kıbrıs Yunanistan'la birleşecektir. Bu bakımdan Türk Hükümetinin başka bir yol tutturması gerekmektedir. Teklifim şudur: Hindistan'la Pakistan'ın birbirinden ayrıldığı gibi, Kıbrıs'ın Türkiye sahillerin aykırı olan kısmı, diğer kısımları da Yunanistan'a verilmelidir*"[142]. Bu görüşler kamuoyunda ve hükümet nezdinde çok destek görmese de yine de son çare olarak düşünülmekteydi.

---

[141] "Cyprus "No Concern" of Greece: Turkish View Affirmed" **The Times**, 27 February 1956, s.8. Konuşmasında ayrıca Bağdat ve Balkan paktına da değinen Köprülü bu gelişmeler üzerine hala yürürlükte olan bu anlaşmaların esas büyüsünü yitirmeye başladığını da ifade edecekti.

[142] Fahir Armaoğlu Taksim görüşünün ilk defa Türkiye'de Forum dergisi tarafından 1955 Temmuzunda ortaya atıldığını ve yankı uyandırmadığını şimdi yine dile getirildiğinde tepkilere dahi neden olduğunu ortaya koyacaktır. *Ulus* gazetesinde Ahmet Şükrü Esmer imzalı bir yazıda Hikmet Bayur bu görüşlerinden dolayı şu şekilde eleştirilmiştir: "*Sayın Bayur'un teklifi yeni değildir. Kendisinden önce de Forum dergisinde çıkan bir yazıda ileri sürülmüştü. Gerekçesi de, bizim Kıbrıs hakkındaki görüşümüzün kuvvetli olmadığı faraziyesine dayanmaktadır. Hâlbuki Türkiye'nin Kıbrıs karşısındaki vaziyeti Yunanistan aldığı vaziyetten daha kuvvetlidir. Kaldı ki nüfusun tevzie şekli Kıbrıs'ın ikiye bölünmesine elverişli değildir. Taksime gidilecek olursa, Türkler ve Rumlar adada yeniden tevzie tabi tutulmalıdır ki bu da otuz kusur sene evvel yapılan nüfus mübadelesine benzer bir muameleyi gerektirecektir. Yalnız, Yunanistan'ın görüşü hâkim olacaksa, Kıbrıs'ın bütününü kaybetmektense, bir parçasını kurtarmak da şüphesiz müreccahtır*". Ahmet Şükrü Esmer, "Kıbrıs ve Türkiye" **Ulus**, 2 Mart 1956'dan akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s. 213-214. Buradan anlaşıldığı üzere Türkiye hükümeti ve kamuoyu Kıbrıs'ta statükonun mümkün olduğunda korunması ve veya bu mümkün olmayacaksa adanın Türkiye'ye iadesi görüşünce birleşiyordu. Makarios Harding görüşmeleri Türkiye'de ciddi bir endişe uyandırmıştı. Özellikle muhtariyet verilmesinin gündeme alınması Türkiye'yi sertleştirecekti. Makarios'un sürgünü ise rahatlatacaktı.

3- Makarios-Lennox Boyd Görüşmeleri

Makarios Harding görüşmelerinin kilitlenmesinde önemli rol oynayan sorunların başında "*seçilmiş Rum çoğunluk, iç güvenlik ve genel af meselesi*" geliyordu[143]. Makarios iç güvenliğin Kıbrıslılar tarafından sağlanmasında ısrar ediyordu. İngiliz idaresine göre Makarios genel af talebinde bulunurken aslında EOKA terör örgütüne bağlı tutukluların serbest bırakılmasını hedefliyordu[144] ki bu kabul edilemez bir durumdu. Makarios özellikle tam anlamıyla bir genel af uygulanmaksızın Kıbrıslı Rumları İngilizlerin sorunu çözmek için yeni bir başlangıç yapmaya samimi olduklarına inandırmanın güç olduğunu ifade ediyordu[145]. Açıkça Makarios terörizmin sonlandırılmasında EOKA teröristlerine yönelik genel bir affın çıkarılmasını ön koşul olarak öne sürüyordu.

Görüşmelerin kilitlenmesi üzerine Lennox Boyd adaya geldi. Bu tutum İngilizlerin Kıbrıs'taki sorunu ne kadar dikkate aldığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Adaya gelişinde yaptığı açıklamada sadece birinci elden bilgiler edinmek amacında olduğunu, birkaç gün burada kalacağını ve bunun görüşmelere moral vereceğini umut ettiğini ve Makarios'la görüşme planlanmadığını ifade etti. Ancak Londra'ya döndüğünde Makarios'la yaptığı görüşmeden elde ettiği izlenimleri Avam Kamarasında ortaya koyacaktı[146] ki bu da adaya gelişinin esas nedeninin Makairos'la görüşmek olduğunu ortaya koyar.

Soruna çözüm bulmak amacıyla tam yetkiyle adaya gelen Boyd ilk iş olarak Makarios'un ön koşul olarak çözülmesini istediği genel af meselesini masaya yatırdı. Makarios'un 14 Şubat tarihinde Harding'e yanıt olarak verdiği mektubunu incelemeye alan Boyd hemen ardından Makarios'la görüşecekti[147]. Makarios'un genel self-determinasyon talebi haricinde ön koşul olarak öne sürdüğü konular arasında özellikle genel af konusu üzerinde durulması bekleniyor. Ancak Lennox Boyd genel af konusunun bu kadar ön plana çıkarılmasının siyasi bir oyun olduğunu

[143] Sir Antony Eden, **a.g.e**., s.411.
[144] "Cyprus Deadlock: Archbishop Makarios's Version", **The Times**, 3 March 1956, s.5.
[145] "Mr. Lennox-Boyd in Cyprus: Suprise Intervention at a Crucial Stage" **The Times**, 27 February 1956, s.8.
[146] Impasse in Cyprus: Mr. Lennox Boyd Leaves: Archibishop Adamant", **The Times** 2 March 1956, s.6.
[147] "Mr. Lennox-Boyd in Cyprus: Thorny Question" **The Times**, 27 February 1956, s.8.

düşüncesine varması çok sürmeyecekti Adada bulunduğu süre içerisinde neredeyse tüm bölge komiserleri ile görüşen Boyd ayrıca Türklerle "onur" görüşmelerinde bulunmuştu. Bu görüşmelerde Boyd, İngiliz hükümetinin Kıbrıslı Türkleri göz ardı etmeyeceklerini bilmelerini ifade edecekti[148].

Makarios'un en önemli amacının "self-government"i self-determinasyon yolunda bir araç olarak görmesi[149]ve terörizmi görüşmelerde bir tehdit unsuru olarak kullanıyor olması, İngilizleri olduğu kadar Türkleri de tedirgin eden bir durumdu.. Makairos'un genel af konusundaki ısrarının nedeni olarak "*kesinlikle terör eylemlerine destek verdiği mesajını halkını vermek*" yorumu yapılabilir. Yunanistan başbakanı Karamanlis yapmış olduğu açıklamasında ise Makarios'a "*kabul edilemez şartlardaki teklifleri reddetmekte tereddüt etme*!"[150]. yönündeki açıklamasıyla destek veriyordu. Makairos'un tüm bu düşüncelerindeki ısrarı genel görüşmelerin kilitlenmesine neden olmuştu ama Koloniler Bakanı adaya geldiğinde bu sorunların aşılacağı düşünülmüştü. Ancak Makarios geri adım atmadı. Adanın geleceğiyle ilgili kararın ise tam olarak belirtilmeyen bir tarihte yapılacak görüşmelerde belirlenmesi gerektiğini savunan sömürge idaresinin bu tavrının Bunun boş bir vaat olduğunu düşünen Makarios, görüşmelerde Enosis'ten başka bir yola razı gelmeyecekleri mesajını veriyordu.

Lennox Boyd ayrılışını Makarios'la son kez dostane görüşmelerde bulunup soruna çözüm bulurum düşüncesiyle bir gün geciktirmişti ancak adada bulunduğu son akşam Sir John Harding ile birlikte Lefkoşa'daki Archdeacon Adeney's evindeki yaklaşık iki buçuk saat süre yaptıkları üçlü görüşmelerden de sonuç alınamayınca Boyd adadan ayrıldı[151]. Ardından yaptığı açıklamada Makarios "*İngilizlerin uyuşmazlığı nedeniyle anlaşma zemini ortadan kalkmıştır*" diyecekti[152]. Yapılan görüşmeler neticesinde Kıbrıs halkına sunacak somut bir öneri elde edemediğinden yakınan Makarios Lennox Boyd ile yapılan görüşmelerde özellikle Kıbrıslı Türklerin Yasama meclisinde nüfus oranlarına göre temsil edilmelerini talep ettiğini ancak

[148] "Mr. Lennox Boyd Return From Cyprus Today", **The Times**, 29 February 1956, s.8.
[149] "Further Hitch in Cyprus Talks", **The Times**, 18 February 1956, s.5.
[150] **A.g.m**., s.5.
[151] Impasse in Cyprus: Mr. Lennox Boyd Leaves: Archibishop Adamant", **The Times**, 2 March 1956, s.6.
[152] "Cyprus Talks Deadlock", **The Financial Times**, 5 March 1956, s.3.

buna dahi net bir yanıt alamadığını belirtiyor[153]. Sömürge idaresi ise görüşmeleri kilitleyen noktaya çok farklı bir açıdan bakıyordu. İngilizlere göre genel af ve toplum güvenliği konularında uzlaşma sağlanamamış olması görüşmelerin kilitlenmesine neden olmuştu[154].

Makarios'la yapılan görüşmeler sırasında İngiliz İdaresi Türklerle yapılan gizli görüşmelerde ise, "*yakın bir gelecekte, adanın egemenliğinin değişmesi konusunda bir öngörümüz ya da bir planımı yoktur. Kıbrıs'ta şartların elverdiği ölçüde kalmak niyetindeyiz*"[155] diyecekti. İngilizler adadanın kendileri açısından stratejik öneminin farkındaydılar. Ancak Türkiye'nin de stratejik olarak önemli olduğunun farkındaydılar. Dolayısıyla adada bulunan azınlık konumundaki Kıbrıslı Türkler Türkiye nedeniyle gücendirilemezdi. Bunun yerine Kıbrıslı Türkler farklı bir amaç için kullanılabilirdi. Antony Eden'in fark etmiş olduğu en önemli noktalardan birisi adada başlayan EOKA terörüne karşı yapılabilecek en önemli şey, Türklerin milliyetçi duygularına göndermeler yaparak bir denge sağlamaktı[156]. Makarios daha önce bununla ilgili yapmış olduğu açıklamasında "*eğer Türklerin meclisin Rumlardan oluşacağından haberleri yoksa bu iki toplum arasında huzursuzluğa neden olur*" sözleri gerçekten de daha sonra iki tarafı karşı karşıya getirecekti. Ancak Makarios'un istediği koşullarda değil, İngilizlerin planları doğrultusunda taraflat karşı karşıya gelecekti. İngilizler Eden'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere Rumlara ada üzerinde tam egemenlik hakkı tanımamak için Türkleri sahneye sürecekti.

---

[153] Ayrıca açıklamasında Makarios "Türkler görüşmelerin başarısızlıkları nedeniyle suçlanmamalıdır" diyecekti. Üstü kapalı olarak Türkleri İngilizlerle işbirliği yapmakla suçlayan Makarios, Hükümetin Türklere ne yapmalarını söylerse Türklerin de buna itaat edeceğini çünkü kötü insanlar olmadığını ifade ediyordu. Bkz. "Cyprus Deadlock: Archbishop Makarios's Version", **The Times**, 3 March 1956, s.5.

[154] Lennox Boyd'un adaya gelmiş olması İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinde önemli bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Soruna bir an önce çözüm bulma gayreti içine giren İngiltere, Makarios'la bir türlü uzlaşma zemini yakalayamayınca onu sürgüne göndermekten başka bir yol bulamamıştı. Aslına bakılırsa bu siyaset İngilizlerin 1931 isyanı sonrası aldıkları tedbirlere benziyordu ancak genel olarak alınan tedbirlere bakıldığında İngiltere'nin eski gücünden ve siyasi etkisinden çok uzak olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

[155] Brendan O malley, Ian Craig, **a.g.e**., s.21.

[156] Ancak bu dengenin Hindistan'da olduğu gibi bir trajediye dönüşme olasılığı da vardı. İngiltere, bu riski alacak mıydı? 1947 yılında Hindistan'da Hindular ve müslümanlar arasındaki güvensizliğin giderek tırmanması üzerine İngilizler buradaki birliklerini geri çekmişti Nihayetinde ülke Pakistan ve Hindistan olmak üzere ikiye ayrılmıştı ancak bu süreçte iki dinsel grup arasında yaşanan kanlı iç savaşta yüzbinlerce insan hayatını kaybetmişti. Bkz. William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaaddin Şenel) İmge yay., 2008, Ankara, s.726.

4- Sonuçsuz Kalan Görüşmeler Sonrasında Makarios'un Sürgüne Gönderilmesi

Görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine Makarios, Girne Piskoposu, aşırı sağcı ve anti-İngiliz Polycarpos İonnides ve Lefkoşa'daki Phaneromeni kilise papazı Papasstavros Papa-Aganthelou 9 Martta sürgüne gönderildi[157]. John Harding, Toplum güvenliği ve düzen (Regulation VII of the Emergency Powers) yönetmeliği uyarınca bu kararı aldığını açıkladı[158]. Nereye sürgün edildiği ise sürgün kararının verildiği gün belirtilmemişti. Böylelikle Kıbrıs Rum toplumunu temsilen yapılan görüşmeler de son bulmuş oldu. Toplamda 5 ay süren görüşmeler boyunca Makarios'un yapmış olduğu açıklamalardan EOKA'ya dolaylı olarak destek verdiği açıklıkla anlaşılabilirdi. İngilizler terörizmi desteklediğini bilmesine rağmen Makarios'la uzlaşma yolları aramıştı. Vali'nin tüm bu görüşmelerden en önemli hedefi adadaki terör ortamını mümkün olduğunca dağıtmaktı. Çünkü Harding bu amaçla adaya vali olarak görevlendirilmişti.

Ayrıca anayasal bir sürecin yeniden başlatılması açısından Makarios'la uzlaşma kaçınılmazdı[159]. Ancak Harding'e göre Makarios'un katı tutumu ve terörizmi sonlandırmaya yanaşmaması nedeniyle görüşmeler sonuçsuz kalmıştı. Makarios'un bireysel olarak adadaki barış ortamına dönüşün önündeki en büyük engel olduğunu ifade eden Vali, Makarios'un toplum üzerindeki etkisinin adadaki durumun normalleşmesi bakımından bir an önce kaldırılması gerektiğini ifade ediyordu. Atina'ya gitmek üzere Lefkoşa havaalanına geldiğinde tutuklanan Makarios duruma bir tepki göstermedi ve hemen RAF uçağına bindirildi. Hemen ardından evinde tutuklanan Girne piskoposu beklemekte olan Makarios'la aynı uçağa getirildi. İoannides ise Girne caddesinde Lefkoşa'daki evine gitmek üzereyken tutuklandı.

---

[157] "Archbishop Makarios Deported", **The Times**, 10 March 1956, s.6. Dönemin Dışişleri Bakanı MacMillan bu sürgün kararının parlamento içindeki sosyalist ve liberaller tarafından çok büyük tepkiyle karşılandığını itiraf edecekti. Bkz. Harold MacMillan, **Riding The Storm 1956-1959**, Harper Row Publishers, New York, London, 1971, s.223.

[158] "Archbishop Makarios Deported: Sir John Harding Explains His Decision", **The Times**, 10 March 1956, s.6.

[159] **A.g.m**., s.6.

İngiliz İdaresi havaalanında olağanüstü güvenlik önlemleri aldı. Gazeteci ya da fotoğrafçının içeriye girmesine izin verilmedi, havaalanındaki tüm telefon bağlantıları kesildi. Sonrasında ortaya çıktığı üzere bu tutuklamalar birkaç gün öncesinden organize edilmiş ve "airborne operation" (hava indirme operasyonu) olarak isimlendirilmişti. Akşama doğru haber yayılınca EOKA'nın eylem yapabileceği korkusuyla sokaklar boşalmış, dükkânlar erkenden kapatılmıştı[160]. Vali verdiği talimatnamede hükümet ve güvenlik birimleri hariç Yunanistan'la telefon görüşmesi yapılmasını yasakladı. Yurtiçi ve Yunanistan'a giden telgrafların sansürleneceği bildirildi. Ayrıca yerel basına da sansür koyan vali, ayrıca bir önceki gece terör eylemlerinin yaşandığı Baf'ta ve Girne'de gece sokağa çıkma yasağı uyguladı[161]. Vali daha sonra yapmış olduğu açıklamasında Makarios'un sürgün edilmesine gerekçe olarak sadece Enosis yönündeki tahrik edici davranışlarının ve sözlerinin değil, aynı zamanda EOKA adlı terör örgütüne vermiş olduğu açık destek de neden olmuştu[162]. Farklı kaynaklardan çeşitli bilgiler ışığında Makarios'un terörizme destek verdiği sonucuna vardıklarını ifade eden Vali, Makarios'un terörizmin büyümesine yardımcı olmaktaki hedefinin politik amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir koz elde etmek olduğunu ifade etti. Tüm pazarlık süreci boyunca Makarios'un elini güçlendirmek amacıyla teröristleri teşvik ettiği ve kışkırttığı meydandadır.

İngilizlerin dikkati çekmeye çalıştığı nokta ise Makarios'un dini söylemleriyle terör eylemine vermiş olduğu bariz desteğin uyuşmadığı yönündeydi[163]. Vali ile yapılan görüşmelerde şiddete karşı olduğunu bildiriyor ancak yine desteğini sürdürüyor ve anlaşma masasında bunu bir koz olarak kullanıyordu. Vali'ye göre. "*EOKA eylemleri sırasında polis ve askerler öldürülürken sessiz kalıyordu, çocuklar ve kadınlar öldürülürken ve sakat kalırken de sessiz kalıyordu. Kendi kilisesinde teröristler tarafından öldürülen başrahibin cenazesinde de sessiz kalıyor terörü lanetlemiyordu. Bunlar teröre destek verdiğinin açık göstergeleriydi.*

[160] Çok ilginçtir, gazete verdiği haberinde taksicilerin dahi çalışmayı bıraktıklarını ifade ediyordu. **A.g.m**., s.6.
[161] "Archbishop Makarios Deported: Sir John Harding Explains His Decision", **The Times**, 10 March 1956, s.6.
[162] "Archbishop Makarios Deported: Basis for EOKA ", **The Times,** 10 March 1956, s.6; Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.216.
[163] **A.g.m.**, s.6.

Ayrıca Makarios bir din adamından çok siyasetçi gibi davranıyordu. Gözle görünmeyen boyutta teröre destek veriyor, anlaşma masasında ise imkânsızı talep ediyordu" [164]. İngiliz İdaresine göre adadaki sorunları çözmeye yönelik yeni ve göre yapıcı önerileri dikkate almayan Makarios hiçbir şekilde self-determinasyon harici bir çözüme yanaşmadığı gibi hedefine ulaşmak için şiddete başvuruyordu. Bu gerekçelerden hareketle İngiliz İdaresi Makarios'un toplum huzurunu ve düzenin bozan birisi olarak adadaki fiziki varlığının sona erdirilmesine karar verdi.

Makarios'un sürgüne gönderilme gerekçeleri arasında İngiliz İdaresinin açıklamadığı çok önemli noktalar vardı. Makarios Kıbrıs sorunuyla ilgili dünyada bir kamuoyu algısı yaratmaya çalışıyordu ve bu durum İngiltere'yi rahatsız eden en önemli konulardan birisiydi. İngiliz idaresiyle sorun yaşayan ve idare edilemeyen bir topluluk İngilizlerin diğer sömürgelerindeki itibarını sarsabilirdi. 12 Nisan 1956'da *Guardian* gazetesinde "World Views on Cyprus" konulu başlıklı bir makale yayımlanır. Bu makaleden hareketle 27 Temmuz 1956'da Amerikan Parlamentosunda Kongre raporları 84. kongre tutanak ve tartışmaları 2. oturumunda yapılan görüşmelerde Kıbrıs konusunun gündeme gelmesi[165] ve bunun İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde de görüleceği üzere dikkate alınması Makarios'un hedefine ulaştığının önemli göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Kilitlenen görüşmeler ve Makarios'un sürekli olarak talepleri karşısında çıkmaza giren Llyod'un Makarios'a Tanrı halkınıza yardımcı olsun "god help your people" diyerek salondan ayrıldığını ifade ediyor. İşte bu durum, İngiltere'nin yüzünü Türkiye'ye dönerek Türkiye ile uzlaşma aramasının yolunu açacaktır.

[164] **A.g.m**., s.6.
[165] "Cogressional Record: World Views on Cyprus" 27 July 1956, **FO371/12393.**

III-İNGİLTERE'NİN ENOSİS'E KARŞI TAKSİM TEHDİDİ VE DEĞİŞMEYE BAŞLAYAN KIBRIS POLİTİKASI

A- SÜVEYŞ KRİZİ GÖLGESİNDE ADADA TIRMANAN TERÖR VE İNGİLTERE'NİN POLİTİKASI

Makarios'un sürgüne gönderilmesi üzerine tırmanan terör ve Ortadoğu'da ağırlaşan koşullar karşısında İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliği önemli bir krizle yüzleşmek durumunda kaldı[1], adadaki tansiyon gün geçtikçe daha da yükselmeye başladı. Sürgün sonrası tırmanan teröre karşı ada genelindeki önlemlerini en üst seviyeye çıkaran, EOKA'ya karşı sürekli olarak operasyonlar düzenleyen İngiliz İdaresi EOKA'nın etkili olduğu tüm bölgelerde soruşturma ve tutuklamalarda bulundu[2] ve EOKA'yı etkisizleştirmeye çalıştı. Ancak buna hazırlıklı EOKA özellikle sabotaj eylemlerine etkisini sürdürdü. Dahası Makarios'un sürgüne gönderilmesi Kıbrıslı Rumlar nezdinde EOKA'nın meşruiyetini biraz daha artırdı ve İngiliz İdaresine karşı olan antipatiyi de daha güçlü bir hale getirdi[3]. Sürgün sonrası tırmanan mitingler, gösteriler, protesto yürüyüşleri Kıbrıs Rum halkını Makarios'a ve Enosis'e biraz daha kenetlemiş görünüyordu. Makarios'un sürgüne gönderilmesindeki en temel amaçlardan birisi Kıbrıslı Rumlar üzerindeki etkisini kırmaktı ancak kısa bir süre içinde anlaşılacağı üzere bu plan tam anlamıyla bir ters etki yaratmıştı.

İngiltere'nin bölgesel çıkarları açısından bakıldığında Kıbrıs'taki terör, Ortadoğu'yu tehdit ediyor, Ortadoğu'da yükselen milliyetçilik ise Kıbrıs'taki politikaya hâkimiyeti daha güç bir hale getiriyordu. Sürgüne gönderilen Makarios sonrası tırmanacağı aşikâr terör olaylarının önüne geçmek çabasındaki Vali Harding'in yoğun uğraşısı Grivas'ın adayı terk etmesi yönündeydi. Diğer taraftan Kıbrıs siyasetinde artık daha aktif duruma gelmeye başlayan Amerika için daha

[1] "Cyprus Vital to Britain's Part in NATO and Middle East", **Guardian**, 22 May 1956, s.3.
[2] Doros Alastos, **a.g.e**., s.125.
[3] "Greek Rioters Stone Troops", **Observer**, 11 March 1956, s.7.

büyük endişe Grivas'ın adayı terk etmesi durumunda ortaya çıkacak boşluğu komünistlerin doldurmaya başlayabileceği endişesiydi. Bilindiği üzere bu endişe İngiltere'nin daha önceleri komünistlere karşı sağ sendikalar ve kiliseyi desteklemesine neden olmuştu. Şimdi İngiltere terörle ciddi anlamda bir açmazdaydı, bunun yanında Makarios'un "özgürlük mücadelesine" dolaylı olarak destek veren Amerika yine komünist bir tehdit nedeniyle iki durum arasındaydı. İngiltere'ye göre tarafları bu ikili durumdan kurtaracak formül, yine adadaki gerilimi azaltmak için alınacak anayasal önlemler olabilirdi.

Bu amaçla İngiliz idaresi Kıbrıs'a yeni bir anayasa önerisi hazırlaması için John (Lord) Radcliffe'i görevlendirdi. Antony Eden'in Temmuz ayında anayasal çalışmaların başlamasından kısa bir süre önce Avam kamarasında yapmış olduğu açıklamasındaki "*Yeni bir liberal anayasa taslağının oluşturulması ve muhtariyet imkânıyla Kıbrıslılar geleceğe daha kararlılık ve umutla bakabileceklerdir. Yapıcı çalışmalarda bulunalım ve bu çalışmaları yürütecek olan Lord Radcliffe'e tüm desteğimizi verelim ve ona iyi şanslar dileyelim*"[4] sözleri İngiltere'nin soruna halen anayasal çözüm aradığının kanıtıydı. İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk etmesi bölgenin komünist bir etkiye girmesi anlamına gelebilirdi ve bu durum sadece İngiltere değil, Amerika'nın çıkarları açısından bakıldığında da kabul edilemez bir durumdu.

Radcliffe Planı hazırlıkları devam ederken, İngiltere dış politikası Süveyş kriziyle ciddi bir açmaza girdi. Bu kriz 20.yy İngiliz tarihindeki en önemli olaylardan birisi olarak kabul edilir[5]. Öyle ki İngiliz İmparatorluğunun Ortadoğu hâkimiyet bu krizle birlikle önemli ölçüde değişmeye hatta son bulmaya başladı[6].

---

[4] Antony Eden, bu konuşmasında ayrıca adadaki terör ortamından rahatsızlığını dile getiriyor ve bu rahatsızlığın ada halkı tarafından da paylaşıldığını, dolayısıyla anayasal bir hükümetin kurulması konusunda onların işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu ifade ediyordu. Ayrıca Eden, terör karşısında sivillerin öldürülmesine ve adadaki egemenliklerinden vazgeçmeye razı gelemeyeceklerini de sözlerine ekliyordu. Ayrıntılı bilgi için Bkz., "Cypriots Chance to Shape Their Future", **The Times,** 13 July 1956, s.9.

[5] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.144.

[6] Süveyş savaşı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir. Keith Kyle, **Suez: Britain's End of Empire in the Middle East**, I.B Tauris Press, London, 2011. Barry Turner, **Suez 1956**, Hodder Stoughton Press, London, 2006. James W. Fiscus, **The Suez Crisis: War and Conflict in the Middle East**, The Rosen Publishing Group Press, London, 2004; Simon C. Smith, **Reassessing Suez 1956: New Perspectives on the Crises and Its Aftermath**, Ashgate Press, 2008. Kanal hâkimiyetiyle ilgili mücadelenin tarihi için bkz. Halford L. Hoskins, "Suez Canal Problems", **Geographical Review**, Vol 30, No.4 (October 1940), 665-670.

Buna neden olan ise Nasır olacaktı. 23 Haziran 1952 yılında Kral Faruk'un yerine devlet başkanlığına getirilen Cemal Abdül Nasır hem Ortadoğu coğrafyasında hem de Avrupa devletlerine karşı, özellikle İsrail'in Siyonist politikalarına karşı Arap milliyetçiliğini öne çıkaran bir politika geliştirmeye başlamıştı. 1954 yılında Nasır ile yapılan anlaşma gereğince Başbakan Antony Eden, kanal bölgesindeki askerlerini çekmeye razı gelmiş ancak kanal işletmesinin tamamen Mısır'a verilmesine kesinlikle karşı çıkmıştı. Her ne kadar stratejik öneminden kısmen kaybetmiş olsa da kanal bugün de olduğu gibi Avrupa'ya sevkedilen petrolün geçiş yolu olması nedeniyle hala çok önemliydi ve hakimiyetini kesinlikle İngiltere dominasyonunda bulunması gerekmekteydi. Ayrıca Avrupa'a giden petrolün ve deniz ticaretin güvenliği açısından Süveş bölgesinde dolayısıyla Ortadoğu'da kesinlikle Sovyetler etkili olmamalıydı[7]. Bu nedenle İngitere ve Amerika sürekli olarak Mısır'a kanal nedeniyle ekonomik yardımlarda bulunuyordu. Böylece Nasır, gönüllü olmasa da kanalın millileştirilmesini ertelemek durumunda kalıyordu. Ancak diğer taraftan Arap dünyasının liderliği konusunda önemli girişimlerde bulunan Nasır, ülkesinin ekonomik olarak daha da hızlı adımlar atabilmesi için kanaldan elde edilen gelirin tamamının ülkesi çıkarına kullanılabilmesi için arayışlarını da sürdürmekteydi[8].

Nasır'a aradığı fırsatı veren gelişme, Nil üzerinde inşa etmeyi planladığı baraj için talep ettiği ekonoik yardımın İngiltere ve Amerika tarafından sağlanmamasıydı. Nasır, buraya yapacağı yatırım için gereken maddi imkanı sağlamak için 26 Temmuz 1956'da Süveyş kanalın millileştiriliceğini açıkladı. Bunun üzerinde İngiltere alarma geçti ve müthiş bir reaksiyon gösterdi: "*Nasır'ın parmakları soluk borumuzu tıkamaktadır, buna izin veremeyiz*"[9]. Bölgede bağımsız bir kanalın Sovyet etkisine girme olasılığı çok yüksekti. Kaldı ki Nasır'ın böylesi bir davranışın Sovyetler desteği olmaksızın yapması güçtü. Bunu kolaylaştıracak gelişme ise bölgeden yükselen anti-emperyalist ve milliyetçilik talepleriydi[10]. Buradan hareketle 29 Ekim 1956'da İngiltere Fransa ile birlikte Süveyş Kanalını

[7] Michael C. Shupe, William M. Wright, Keith W. Hipel, Niall M. Fraser, "Nationalization of The Suez Canal: A Hypergame Analysis" **Journal of Conflict Resolution**, Vol.24, No.23, September 1980, s.478.
[8] François Lalonde, **Diverging Visions of Leadership in the Atlantic Alliance, 1957-1963,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Boston, US, 2011, s.11.
[9] Michael C. Shupe, William M. Wright, Keith W. Hipel, Niall M. Fraser, **a.g.m**., s.477; Paul Reynolds, "Suez: End of Empire", 24 July, 2006, World Affairs Correspondent, BBC.
[10] Robert Stephens, "Anxious Questions", **Observer**, 11 March 1956, s.3.

millileştirme kararı almış olan Nasır egemenliğindeki Mısır'a bir operasyon düzenledi. Amaç, kanalı kendi çıkarları doğrultusunda hâkimiyet altında bulundurmaya devam etmek, aynı zamanda Nasır önderliğinde Ortadoğu'da yükselişe geçen milliyetçiliği kontrol altına almaktı. Harekâta katılan bir diğer devlet henüz Ortadoğu'da 8 yıl önce kurulmuş İsrail ise Arap komşularına karşı egemenlik arayışındaydı[11]. Operasyon İsrail'in saldırılarıyla başladı, saldırılar başarıyla devam ederken Fransa ve İngiltere de operasyonlara katıldı. Operasyon büyük bir hızla ve başarıyla devam ediyordu. En azından askeri olarak her şey yolunda gidiyordu.

Ancak kısa bir süre sonra, İngiltere hiç beklemediği bir dış politika gelişmesiyle karşı karşıya kaldı. En büyük müttefiki ve "*operasyon öncesi görüşü alınmayan*" Amerika İngiltere'nin Süveyş operasyonuna fikir oluyordu. ABD Başkanı Eisenhower, saldırı sürerken 6. filoyu karşı olduğunu açıkladı. Dahası Sovyetler de bu operasyona karşıydı ve Soğuk Savaş koşullarda ender olarak Amerika ve Sovyet Rusya bir dış politika gelişmesinde hem devreye sokarak Mısır'a yapılan saldırının önüne geçmek istedi ve ardından "*yüklü sterlin satışıyla*" İngiliz ekonomisini zora sokmayı amaçladı. Bunun ardından İngilizler için bir diğer yıkıcı darbe Rusya'dan geldi. İngiliz istihbaratı Rusya'nın hava ve deniz saldırısında bulunacağı haberini alınca Eden, ateşkes ilan etmek zorunda kaldı[12]. İngiltere tam bir hezimete uğramıştı.

Kamuoyunda da ciddi bir itibar kaygına uğrayan Başbakan Antony Eden[13], 6 Kasım'da kuvvetlerini kanal bölgesinden geri çekmeye başlayacak ve bu çekiliş Aralık ayında da sürecekti[14]. Avrupalı iki müttefikin ortak giriştiği bu harekâta karşı Soğuk savaş koşullarının iki kutbu Sovyet Rusya ve Amerika'nın ortak olarak karşı çıkması Avrupalı güçlerin Ortadoğu hâkimiyetinin son bulması anlamına geliyordu. Ortadoğu'daki İngiliz dominasyonunu sonlanmasını gözeten Amerika yavaş yavaş Ortadoğu'da söz sahibi olduğunu hissettiriyor, II. Dünya Savaşından bu yana ekonomisi artarak Amerika'ya bağımlı hale gelmeye başlayan İngiltere ise bunu

[11] James W. Fiscus, **a.g.e.**, s.4.
[12] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge yay, Ankara, 2009, s.303.
[13] S.J.Ball, "Lord Salisbury, Harold MacMillan and Decolonization", **Twentieth Century British History**, Vol 16, No 1, 2005, s.76;
[14] Süveyş Krizi'nin yarattığı siyasi trajediyi konu edinen bir çalışma için bkz. Adam Daniel Knowles, **Memories of England: British Identity and the Rhetoric of Decline in Postwar British Drama, 1956-1982**, The University of Texas, Austin (Yayımlanmamış Doktora Tezi) May 2003,.

kabullenmek durumunda kalıyordu. Amerika'nın Yunanistan'ın BM başvurusu sırasındaki "*çekimser*" tavrı ve Makarios'un self determinasyon konusundaki bu kadar "*cesur*" girişimleri şimdi daha iyi anlaşılıyordu. Bu krizden İngiltere'nin çıkardığı en önemli ders Ortadoğu'da Amerika tarafından gerektiğinde yalnız kalabileceği gerçeğiydi.

Bu dış politika şokunun ardından yeniden adadaki gelişmelere döndüğümüzde karşımıza çıkan ilk gelişme adadaki şiddetini artıran terördü. Süveyş krizi sırasında adada etkisini artıran terör, Süveyş operasyonu sırasında Kıbrıs bir üs olarak kullanılınca doruk noktasına ulaştı. EOKA terörünü sonlandırma konusunda önemli adımlar atmış olan Vali John Harding "*İngiltere bu kriz nedeniyle Kıbrıs'a fazla yoğunlaşamadı*" diyecekti. Daha sonraları yaptığı bir açıklamada ise Harding, EOKA'ya karşı istedikleri müdahaleleri yapamadıklarını kabul eder. Bunda en önemli etken ise şüphesiz İngiltere'nin Ortadoğu'da olmak ya da olmamak mücadelesi verdiği Süveyş krizi idi. Bu kriz sırasında Harding kendisine bağlı birlikleri Suveyş harekâtında savaşmak üzere eğitime göndermek durumunda kalmıştı[15]. Sadece Kasım ayında 416 şiddet olayı meydana gelmiş ve 693 kişi bu nedenle tutuklanmıştı[16]. Aralık ayında ise Grivas, Süveyş harekâtı sonrası adaya gelen birliklere gözdağı vermek için operasyonlarını sıklaştırmaya karar verdi[17]. Buna karşın Harding EOKA'ya karşı başarılı operasyonlar düzenlemiş olsa dahi terörün yeniden organize olmasının önüne geçememiş ve ada geneline yeniden tedirgin bir hava hakim olmuştu. İngiliz güvenlik birimleri her yerde silah aramasında bulunuyor, toplu soruşturmalar gerçekleştiriyor, sokağa çıkma yasağı uyguluyor ve diğer başka cezai yaptırımlarla baskıyı giderek artırıyordu[18]. Bu durum Kıbrıs Rumları nezdinde EOKA'ya duyulan sempatiyi artıyordu. İngiliz İdaresi için sorun giderek içinden çıkılamaz bir hal alıyordu.

Aslında 16 Ağustos'ta sürekli olarak mücadelenin daha da sertleşerek devam edeceğini ifade ede gelen Grivas beklenmedik bir şekilde ateşkes ilan etmiş ve ada genelinde yeniden müzakere ve iyi niyet havası oluşmaya başlamıştı. Yayınladığı bildiride Grivas, "*Uzlaşmaz tutumları nedeniyle bizi bu özgürlük*

[15] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.154.
[16] Robert Stephens, **a.g.e**., s.145.
[17] Charles Foley and W.I. Scobie, **a.g.e**., s.108-111.
[18] Robert Stephens, **a.g.e**., s.147.

mücadelesine sürükleyen düşmanımız, şimdi silahlı savaşımızı bize karşı bir tehdit olarak kullanıyor. Açıkça belirmek isterim ki eğer mücadelemizin yaratmış olduğu mevcut koşullarda Kıbrıs sorunun çözülemeyeceğini, buna karşın soruna çözüm bulma niyetini ortaya koyan düşmanımız gerçekten samimi ise komutam altında bulunan tüm birliklerimle birlikte eylemlerimi askıya almaya hazırım"[19] ifadelerini kullanacaktı.

Bildiride, açıkça Makarios-Harding görüşmelerin yeniden başlaması ateşkes için ön koşul olarak öne sürülüyordu[20]. Bildirinin hemen ardından Harding yaptığı açıklamada hükümetin soruna çözüm bulma girişimlerini başlatmada acele edeceğini bildiriyor ve bu ateşkesin ada tarihinde bir dönüm noktası olabileceğini ve çözüme yönelik umutları artıracağını ifade ediyordu[21]. Ayrıca Grivas da yaptığı açıklamada İngiltere'nin Mısır'daki kriz nedeniyle zor durumda olduğunu bu nedenle buradaki siyasetinin kolaylaştırmak amacıyla böylesi bir uygulamaya gidildiğini belirtiyordu. Ancak Harding kısa bir süre içinde ilk yaptığı "*çözüm için elimizden gelen her şeyi yapacağız*" iyi niyet açıklamasından çok uzaklaşmıştı. Harding'e göre "*Grivas etkisinin azalması ve zayıflaması nedeniyle zaman kazanmaya çalışıyordu[22]. Bu süre zarfında örgüt organizasyonunu tamamlayacaktı. Fırsat yakalanmışken EOKA operasyonlarına hız verilmeliydi*".

Öyle ki Harding'in giderek sertleşen açıklamalarında müzakerelerden söz edilmiyor aksine EOKA'nın teslim olması gerektiğini emrediliyordu. Ayrıca İngiliz idaresi EOKA üyelerinin 20 günlük bir süre zarfında Yunanistan'a gitmesine ya da Kıbrıs'ta kalmasına izin vereceğini açıkladı. Yunanistan'a gidenlerin hemen Yunan vatandaşlığına başvurması gerekecekti, kalanlar ise yargılanmayı göze alacak ve olağanüstü koşullar bitinceye kadar nezaret altında tutulacaklardı.

Yapılan bu teklif, Grivas tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi ve reddedildi. "*Galipler pes etmezler*" diyen Grivas sömürge idaresinin düşüncelerini değiştirmemesi halinde 28 Ağustos'ta eylemlerine yeniden başlayacağı tehdidinde

[19] Doros Alastos, **a.g.e**., s.139-140.
[20] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.148.
[21] "Cyprus Waits", **The Times**, 4 September 1956, s.9.
[22] MacMillan anlarında EOKA'nın "uzlaşma amacıyla" terör eylemlerinin askıya alınmasını olumlu cümlelerle ifade eder. Ancak Harding'in ortaya koymuş olduğu ve "uzlaşmadan uzak, kabul edilemez" koşulların EOKA'yı bu kez daha sert olmaya yönlendirdiğini ifade eder[22]. Bkz. Harold MacMillan, **a.g.e**., s.224.

bulundu. 10 Günlük olumlu hava yeniden dağılmış, gergin bekleyiş başlamıştı. Bu arada Grivas'ın günlüklerini ele geçiren İngiliz İdaresi EOKA liderinin sürgündeki Makarios olduğunu kanıtlıyordu. Müzakere ve ateşkes talebi Makarios'tan gelmiş olabilirdi. Beklendiği üzere Eylül ayı içerisinde terör yeniden tırmanışa geçti, sabotajlar ve saldırılar devam etti. Bu arada İngiltere, Süveyş'teki krize çözüm bulmak amacıyla Mısır'la müzakerelere başladı[23] ve tüm dikkatini ve enerjisini buraya yoğunlaştırdı[24]. Ancak yine de Kıbrıs'ta durumun sakinleşmesi için bir şeyler yapılması gerekiyordu.

B- SORUNA YÖNELİK İNGİLİZ POLİTİKASINDA YENİ BİR BAŞLANGIÇ: RADCLİFFE PLANI VE TAKSİM

1- Radcliffe Planı Öncesinde Türk-İngiliz Görüşmeleri ve Taksim Olasılığı

Makarios'un sürgüne gönderilmesi, İngiltere'nin Kıbrıs politikasında yeni bir sürecin başlangıcı anlamına geliyordu. Soruna Londra Konferansı ile uluslararası bir boyut kazandırdıktan ve Yunanistan'a karşı Türkiye'yi de Kıbrıs sorununda baş aktörlerden birisi haline getirdikten sonra İngiltere, uzun bir süre Makarios'la adanın geleceğine ilişkin muhtariyet pazarlıkları yapmış, istediğini elde edemeyince de onu sürgüne göndermişti. Makarios'un sürgüne gönderilmesinin ardından İngiltere, yeniden Türkiye'ye dönmüş ve adanın geleceği ile ilgili bu kez Türkiye ile pazarlık yapma yoluna gitmişti. Bu amaçla Makarios'un sürgüne gönderilmesinin sadece iki

[23] "Suez Canal Talks Opening in Cairo Today", **The Times**, 3 September 1956, s.8.
[24] "Cyprus Waits" **The Times**, 4 September 1956, s.9.

gün sonra Dışişleri Bakanı Lloyd Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve Kıbrıs üzerine taraflar Ankara'da görüşmelerde bulunmuştu[25].

Bu görüşmelerin önemini ortaya koyan gelişme ise Antony Eden tarafından dile getirilmişti. 14 Martta Avam Kamarasında Kıbrıs'la ilgili yapılan tartışmalarda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda neden önemsendiğine Başbakan Antony Eden şu sözlerle yanıt verecekti: " *Aslında sorun Kıbrıs ve İngiltere arasında gibi görünse de sorunun uluslararası boyutu göz ardı edilemez. Eğer Kıbrıs, Türkiye'ye dost yaklaşımları olmayan bir ülkenin hâkimiyetine girerse bu Türkiye için bir felaket olabilir. Bilindiği üzere Türkiye Lozan anlaşmasıyla Kıbrıs'taki haklarından vazgeçti, benzer bir şekilde adanın İngiltere'ye ait olduğunu belirten bu anlaşmaya Yunanistan'da imza koydu. Bu durumda Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak bir değişiklik hususunda Türkiye'nin de adanın kaderine ilişkin söz söyleme hakkı olduğuna şaşırmalıdır. Bu nedenle, Kıbrıs sorununun bir Anglo-Greek sorunu olduğunu düşünmüyorum*"[26]. İngiltere için sorunu İngiliz-Yunan çizgisinden çıkaran gelişmenin temelinde Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bir stratejik olmasının yanında Yunanistan'daki dengesiz ve her an komünizme kayma potansiyeli yüksek hükümetlerin olmasıydı. Bilindiği üzere Yunanistan II. Dünya Savaşı sonrası ciddi bir iç savaş yaşamış ve sınırlarına kadar gelen komünist etkiden Yunanistan İngiltere'nin desteği ve Amerika'nın yapmış olduğu maddi yardımlar sayesinde kurtulabilmişti. Bununla birlikte Yunanistan'daki hükümet Kıbrıs'ı alarak iç politikada güç kazanmaya çalışıyordu. Öyle ki Yunanistan yapmış olduğu açıklamasında "*Eğer Kıbrıs'ı alamazsak, Yunanistan komünist etkiye girebilir*" diyecekti. Buradan anlaşılacağı üzere Yunanistan toplumdaki milliyetçiliği yükselterek komünist etkiyi kırmaya çalışıyordu. İşte bu çelişkili durum, İngiltere'yi endişelendiren konuların başında geliyordu ve bir şekilde yasal bir dayanak bularak Türkiye'yi Kıbrıs sorununda etkili bir noktaya taşımak istiyordu.

Makarios-Harding görüşmelerine büyük tepki duyan Türkiye'yi sakinleştirmeyi de amaçlayan görüşmelerin ve İngiltere'deki Türkiye'yi sorunda bir taraf yapma tartışmalarının gerçek amacının net olarak ortaya çıkması için yılsonunu

[25] "Mr. Slewyn Lloyd Welcomed in Ankara" **The Times**, 12 March 1956, s.8. *Times* gazetesine göre 6-7 Eylül olayları Türkiye'deki kamuoyu ve siyasi çevrelerin Makarios'a karşı tutumunun bir sonucu olarak vuku bulmuştur ve bu olaylar Makarios'a karşı duyulan nefretin en açık göstergesidir.
[26] "House of Commons Debates: Premier's Pledge on Cyprus", **Guardian**, 15 March 1956, s.2.

beklemek gerekecekti. Aşamalı olarak ve Yunanistan'ı bu konuda çok fazla şüphelendirmemeye özen göstererek İngiltere, Türkiye ile gizlice uzlaşmanın yollarını arıyordu, Türkiye'nin dışında bir çözüm kesinlikle planları arasında yoktu. Radcliffe Planının açıklanmasından önceki son ziyaret Atina ile yapılan görüşmelerin ardından 16 Aralık 1956 yılında gerçekleştirildi[27]. Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd ve Menderes arasında plan üzerinde görüşmelerde bulunuldu ve Türkiye'nin görüşlerine ve önerilerine başvuruldu. Görüşmelerin temelinde Türkiye'nin Kıbrıs konusunda ne tür haklar elde edeceği vardı.

Türkiye, Lennox Boyd-Menderes görüşmelerine kadar olan süreçte etkisiz de olsa İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenlik haklarından vazgeçmesi durumunda "*adanın bütünüyle Türkiye'ye verilmesi gerektiği*" politikasını izliyordu[28]. Öyle ki Menderes ünlü 24 Ağustos 1955 tarihli konuşmasında "*adanın statüsünün değişmesine tahammülümüz yoktur*" diyecek ve bu durumuna değişmesi halinde ise "Ada eski sahibi Türkiye'ye verilmedir" diyecekti. Londra konferansı sonrası İngiltere'nin doğrudan Makarios'u muhatap alarak adanın geleceğine dair özerklik "self government", görüşmelerinde bulunması ve Kıbrıslı Türklere azınlık haklarının öngörülmesi üzerine yapılan tartışmalar Türkiye'nin bu politikasında esnekleşmesine neden olacaktı. Gerçi görüşmeler sonuçsuz kalmış, Makarios sürgüne gönderilmişti ama yine de Türkiye, İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğinin tehlikede olduğunun farkındaydı ve oyunun dışında kalmamak için İngiltere'nin yapmış olduğu çağrıya zorunlu olumlu yanıt vermişti. İngiltere ile yapılan görüşmeler bir anlamda Türkiye'nin Makarios-Harding görüşmeleri nedeniyle İngiltere'ye karşı olan kızgınlığını hafifletmek için yapılmıştı ama görüşmelerin merkezinde Türkiye'nin Taksim yoluyla Kıbrıs siyasetinde daha aktif hale getirilmesi İngiltere tarafından planlanıyordu. Türkiye ise tarihsel olarak kendisine düşmanlık beslediği ve Kıbrıs'ta da aynı şekilde yayılmacı bir siyaset izlediği konusunda emin olduğu Yunanistan'a karşı siyasi bir zafer kazanmak adına İngiltere'nin bu çağrısına olumlu yaklaşmıştı.

---

[27] "Cyprus Talk Friendly", **The Financial Times**, 17 December 1956, s.1; "Cyprus Plan Discussed with Turkish Primes Minister", **The Times**, 17 December 1956, s.5; Shift on Cyprus Hinted by Turks, **The New York Times**, 18 December 1956, s.9.

[28] Nancy Crawshaw, Türkiye'nin Şubat 1956'dan itibaren Taksim konusunu değerlendirmeye aldığını iddia eder. Bkz. Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.196; John Reddaway, **a.g.e**., s.100.

Görüşmeler sonrasında 28 Aralık 1956'da Başbakan Menderes, TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında ise bu kez, "*Taksim meselesi hiçbir zaman nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir… Biz adanın taksimine taraftarız. .. Kimse adayı taksim etmekten başka bir çözüme Türkiye'yi mecbur etmeyi aklından bile geçiremez*"[29] diyecekti. Belli ki Menderes İngiltere ile yapılan gizli görüşmelerde bazı garantiler almış ve belki de adanın tamamıyla kendilerine verilmesi gerektiği tezinin dayanaksızlığı ve kabul edilemezliği karşısında böylesi bir politikayı izlemek durumunda kalmıştı. Bu tarihten itibaren "*Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır*" sloganları, kısa bir süre içinde "*Ya taksim Ya Ölüm*" sloganına dönüşecekti.

Anlaşıldığı üzere İngiliz Hükümeti, Makarios'la görüşmeler sırasındaki sadece Rumları temel alan muhtariyet tezini tamamen geçici kılıyor ve ileride taksim ihtimalini dile getiriyordu. Bilindiği üzere, Makarios-Harding görüşmelerinde Makarios'un en önemli itiraz noktası self-determinasyon'un uygulanma zamanı ile ilgiliydi. Bu görüşmelerde İngilizler Türkleri devre dışı bırakmakla kalmıyor, ileride Enosis ihtimalini de güçlendiriyordu. Makarios'un katı tavrı Türklerin de self-determinasyona ortak olma ihtimalini doğurmuştu ancak egemenliğin devri konusunda İngiltere yine kesin bir tavır ya da tarih belirlemiyordu. Yine bu anayasal öneride bu hak saklı tutulmakla birlikte bir taksim ihtimalinden söz ediliyor ancak bu ihtimalin son çare olduğunun da altı çiziliyordu. İngiltere'nin göz önünde bulundurmuş olması muhtemel en önemli gerçek ise Taksim ihtimali ile Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin sempatisini kazanmaktı. Ancak önemli bir iddia Türkiye'nin İngiltere ile yapmış olduğu gizli müzakerelerde taksimin uygulanmasına ramak kaldığı garantisi aldığı ancak Radcliffe anayasasının verilen bu garantiye uymadığı yönünde itirazları vardı. İngiltere hassas bir politika izliyordu ve kesinlikle en önemli kaygısı Türkiye'ye taksim, ya da Yunanistan'a Enosis'in yolunu açmak değildi, adadaki egemenliğini devam ettirmekti.

Hazırlanmakta olan Radcliffe Planının en önemli özelliği adada çözüm önerisi yönünde resmi olarak ilk kez taksim ihtimalinden söz ediyor olmasıydı[30].

[29] İsmet İnönü'nün açıklaması: "*Biz Lozan'da Kıbrıs'tan vazgeçmiştik, şimdi ne alırsanız makbulümdür*".

[30] Melih Esenbel, 30 Temmuz 1983'te *Tercüman* gazetesine vermiş olduğu demecinde Türkiye'nin İngiltere'nin ortaya atmış olduğu Taksim tezini benimsediğini ifade ediyor. Buna kanıt olarak ise 1956 yılında Macmillan ile Menderes arasında gerçekleştirilen gizli görüşmeleri sunuyor. Melih

Lennox Boyd avam kamarasındaki açıklamalarında gelecekte her iki topluma da ortak bir self determinasyon ihtimalinden söz ediyor, Türklerin Yunan çoğunlukla birlikte mi yoksa Türkiye'ye bağlanarak mı yollarına devam edeceklerine kendilerini karar verebileceğini üstü kapalı olarak ortaya koyuyordu. Türkiye'nin gündemine Taksim'i yerleştiren sözleri ise şöyleydi: "*Uluslararası ve stratejik durum izin verince, İngiliz hükümeti self-determinasyon ilkesinin uygulanması meselesini yeniden değerlendirmeye hazır olacaktır. Böylesi bir durumda İngiliz hükümeti bu hakkın, Kıbrıs'taki Türk ve Rum cemaatlerinin geleceklerini kendi hür iradeleriyle kararlaştırmasını güvence altına alacak bir şekilde kullanılmasına dikkat edecektir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'taki gibi oldukça karışık bir toplum için self-determinasyon hakkının uygulanması için muhtelif hal çareleri arasına, adanın taksimi konusunun da ithal edilmesi gerektiğini kabul etmektedir*"[31]. Ancak bu açıklamaya rağmen planın açıklandığı gün basına yaptığı açıklamada Boyd, Taksim'in arzu ettikleri bir politika olmadığını vurguluyor buna karşın adada bulunan Türklerin haklarının da korunması bakımından Türkiye tarafından desteklenebileceğini de ifade ediyordu[32].

Avam Kamarasında planla ilgili görüşmeler sürerken İşçi Partili bir milletvekilinin "*Mademki yeni anayasa Türk azınlığın haklarını garanti etmektedir,*

Esenbel görüşmeleri şu şekilde değerlendiriyor: "*Müzakereler süresince MacMillan Menderes'e bazı güvenceler vermişti. Buna göre bölgesel otonomi 7 yılla sınırlı kalacak, Türk ve Yunan temsilciler valinin idaresi altına olacaktı. Ancak Yunanlıları yatıştırmak için onlara daha fazla yetkiler verilecekti. Bu 7 yılın sonunda ise self-determinasyon Lennox Boyd'un açıklamalarında da olduğu üzere her iki topluma da uygulanması mümkün olabilecekti*". Yine MacMillan Dışişleri Bakanlığı zamanında Londra Konferansı esnasında Fatin Rüştü Zorlu ile yapmış olduğu görüşmelerde "*Uluslararası bir uygulama olarak self-determinasyon fikrini benimsemiyoruz*" diyecekti. Anlaşılan birkaç yılda İngiltere için koşullar değişmişti. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Christopher Hitchens, **a.g.e.**, s.46-48.

[31] **Ayın Tarihi**, Aralık 1956, s.325'ten akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.277. Christopher Hitchens, 1956 yılında Lennox Boyd'un Avam Kamarasında yapmış olduğu bir değerlendirmede, Yunanistan'ın Enosis talebine karşı İngiliz Sömürge idaresinin Türklerin plebisit haklarını güçlendirmeye çalışılabileceğini belirttiğini kaydediyor. Bununla birlikte Kıbrıslı Türkler, Türkiye ile birleşme yönünde oy kullanırsa, bu adanın bölünmesi anlamına da gelebilirdi. Böylece adanın tamamını talep eden Türkler yarısını verecek tatmin edilebilirdi. Zaten Dr. Fazıl Küçük adanın 35. paralel üzerinden bölünmesine ilişkin bir rapor da hazırlamıştı. Bu iki olayı birbiriyle bağlantılı olarak değerlendiren Hitchens bir anlamda üstü kapalı olarak İngiltere'nin taksim konusunda Kıbrıslı Türkleri teşvik ettiğini dile getiriyor. Bkz. Christopher Hitchens, **a.g.e.**, s.46. Eğer böyle bir ihtimal varsa, Lennox Boyd 1956 yılı Kasım ayında Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyarette, Türklerin de self determinasyon için hakları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Her iki topluma da self determinasyon uygulanmasının ilk kez BM toplantısında gündeme geldiğine yönelik iddialar da vardır. Konunun BM temsilcisi ve Selwyn Llyod arasında geçen görüşmede değerlendirildiği ifade edilir. Bkz. Niyazi Kızılyürek, "**a.g.m**., s.21.

[32] "Archbishops Future: Views to be Taken İnto Account", **The Times**,", 20 December 1956, s.6.

o halde neden Kıbrıs'ın taksim edilmesi ihtimalinden söz edilmektedir" soruna karşı Boyd, "*Anayasa Türklerin haklarını fazlasıyla garanti etmekle birlikte unutmamak lazımdır ki anavatanı Kıbrıs'a yalnızca 60 kilometre mesafede olan azınlığın, Rum halkına üstünlük tanır gibi görünen yeni Anayasada şüphelenmesi ihtimali vardır. Taksim düşüncesi bu yüzden ortaya atılmıştır. Bununla birlikte ben, Ada'nın taksimini en iyi bir hal çaresi olarak tasavvur etmiyorum*" yanıtını verecekti[33].

Belli ki Lennox Boyd, Rumların Enosis isteğine karşın Türklerin de Enosis taleplerinin göz önünde bulundurulmasını öngörüyordu. Kıbrıs'ın Taksimi ihtimalinin Türkiye ve Yunanistan'a teklif edilip edilmediği ve böylesi bir durumda Taksim meselesinin ortaya atılması, şimdi ileri sürülen görüşmeleri tehlikeli bir vaziyete sokabilir endişelerine yanıt olarak Boyd, "*Kıbrıs'ın taksim edilmesi için bir teklif mevcut değildir. Yaptığım ziyaretler esnasında, İngiltere'nin görüşlerini ve yeni anayasanı ana hatlarını izah ettim. Bununla birlikte, üş devlet arasında tam bir anlaşmaya varılması için icabında her türlü fedakârlığı yapabileceğimizi de kaydetmek isterim*" yanıtını verecekti. Boyd, ayrıca Makarios konusuna da değinerek kendisiyle yeniden müzakere etmeyeceklerini ancak planla ilgili görüşlerini başvurulabileceğini ifade ediyordu. Makarios'u sonsuza kadar sürgünde tutmaya niyetli olmadıklarını belirten Boyd, Kıbrıs'a dönmemesi koşuluyla daha sonra serbest bırakılabileceğini Ancak şiddete son verme çağrısı yapması ve adadaki düzenin yeniden sağlanması koşuluyla Kıbrıs'a dönmesine izin verileceğini ifade ediyordu[34].

[33] "Kıbrıs'ın İkiye Taksimi Muhtemel", **Milliyet**, "20 Aralık 1956. Ayrıca bkz. E. Yüksel, "Kıbrıs'ın Taksimine İlişkin İlk Öneriler", **Söz Dergisi**, S.10-13, 1985'ten akt. Ahmet An, **Kıbrıs Nereye Gidiyor**, Everest yay, İstanbul, 2002, s.128.

[34] "Archbishops Future: Views to be Taken into Account", **The Times**, 20 December 1956, s.6. Ayrıca Enosis'ten bağımsızlığa giden süreci anlatan ve bu süreçte Yunanistan üzerine değerlendirmelerde bulunan bir çalışma için bkz. Harry Luke, **Cyprus: A Portrait and an Appreciation,** Redwood Press, London, 1973, s.173-188.

2- Planın Açıklanması ve Tarafların Yaklaşımı

Ortadoğu'daki her ihtimale karşı Kıbrıs'taki terör atmosferinin bir an önce sonlandırılması gerektiğinin farkında olan sömürge idaresi, dâhili ve harici böylesi koşullara altında gerek adada gerekse İngiltere'de ve zaman zaman Türkiye ve Yunanistan'la yapılan gizli müzakereler sonunda hazırlanan yeni anayasal teklifi Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd aracılığıyla 19 Aralık 1956'da hükümet raporu olarak Avam kamarasında açıkladı[35]. Amaç Taksim ihtimalini gündeme taşıyana yeni bir anayasal öneri yoluyla Enosis rüzgârını dindirmek, Ortadoğu'daki sıkıntılı süreçte Kıbrıs'ı kontrol altına alabilmekti. Öncelikle bu anayasanın yürürlüğe girebilmesi için adadaki terör atmosferinin son bulmasının şart olduğunu belirten Boyd, organize katliamların ve şiddetin adadaki insanlar üzerindeki iyi niyete gölge düşürdüğünü ifade edecekti. Ancak bu anayasal öneri diğer tüm önerilerden farklı bir unsur içeriyordu.

Öncelikli olarak kendi temel çıkarlarını garanti altına almakla birlikte adada yaşayan her iki toplumun da karşılıklı çıkarlarının korunmaya alındığı iddia edilen anayasal öneri, kesinlikle özerklik "self government" ve iki idareli bir sistem öngörüyordu[36]. Örneğin iki yasa yapan otorite olacak, bölgeler halklara göre ayrılacak ve iki bölgeli yerel bir otonom yönetim şekli oluşturulacaktı. Vali, kendisine ait bölge içinde yasa yapabilecek ve yönetimde tam yetkili olacak buna karşın yerel Yasama Meclisleri ve Bakanlar kendi bölgelerine tam yetkili olmaya devam edecekti[37]. Ancak çıkarılan kanunlar için valinin onayı gerekecekti[38]. Bir anlamda yönetim gücü üçe bölmeyi amaçlıyordu ancak son söz yine İngiltere'nin tayin ettiği Vali'ye ait olacaktı[39]. Oluşturulması öngörülen yeni Mecliste ise Rumlar

---

[35] Anayasal önerinin tüm metni için bkz. "Constitutional Proposals for Cyprus", Report Submitted to the Secretary of State for the Colonies by Lord Radcliffe, 16 November 1956, **CP 56 264 CAB 129/84**, s.31-48. (White Paper, Cmmd. No.42, Stationary Office, 2s) "Lord Radcliffe's Cyprus Dyarchy Proposals", **The Times**, 20 December 1956, s.6; "Britain Presents New Cyprus Plan", **The New York Times**, 20 December 1956

[36] "Self Rule Offer to Cyprus", **Observer**, 24 June 1956; "Two Staged Plan for Cyprus", **Observer**, 1 July 1956, s.7.

[37] "Lord Radcliffe's Cyprus Dyarchy Proposals", **The Times**, 20 December 1956, s.6.

[38] "Kıbrıs'ın İkiye Taksimi Muhtemel", **Milliyet**, 20 Aralık 1956. Genel olarak bu plan Türk basınında Taksim fikrini güçlendirmesi bakımından değerlendirilmiştir. Ayrıca bkz. **Ulus**, **Zafer**, 20 Aralık 1956.

[39] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.162.

24, Türkler ise 6 kişiyle temsil edilecekti. 6 üye de doğrudan vali tarafından belirlenecekti. Ayrıca yeni kurulacak kabine Türklere yalnızca bir bakanlık öngörüyordu[40].

İngiliz Koloni İdaresinin kesin egemenliğinin, dolayısıyla adanın bir üs olarak hâkimiyet altına tutulmasının garanti altına alındığı bu anayasal taslakta, dışişleri, savunma ve iç güvenlik konularında İngiliz hâkimiyeti devam ediyordu[41]. Hazırlanan anayasal öneride bu hâkimiyetin kesin olarak devam etmesi gerektiğini kanıtlayan ifadeler ise şöyleydi: "*İngiliz hükümetinin amacı Kıbrıs'ı İngiliz milletler topluluğu dâhilinde anayasal bir gelişim yolunda tutmaktır. Self determinasyon'un uygulanamayacağı ilkesi İngiliz hükümetinin görüşü değildir. Bununla birlikte İngiliz Hükümeti böylesi bir uygulamanın pratik bir yararı olmayacağı görüşündedir. Çünkü Doğu Akdeniz'deki stratejik ve politik sorunlarda Kıbrıs hayati bir öneme sahiptir. Nihai çözüm olarak İngiliz hükümeti müttefiklerinin ve kendisinin güvenliğini ve stratejik çıkarlarını saklı tutmak zorundadır*"[42]. Adada İngiliz hâkimiyetin devam etmesi yönündeki gerekçeyi ise Macmillan şu şekilde savunacaktı: ""*İki toplumu da güvence altına alan bu anayasal taslak Enosis taraftarları tarafından self determinasyon içermediği için hemen reddedildi. Ya Enosis ya da hiçbir şey. Ancak Enosis demek, Türkiye ile Yunanistan arasında savaş demekti*"[43].

Daha önce sunulan anayasal önerilerle kıyaslandığında bu planda dikkati çeken en önemli farklılık Türklerin de Kıbrıs'ın kaderine ortak ediliyor olmasıydı. Plan henüz taraflara resmi olarak sunulmadan, Yunanistan tarafından kesin bir dille reddedildi[44]. Sürgünde olmasına rağmen Makarios, kendisine sunulan planın

---

[40] "Constitutional Proposals for Cyprus", Report Submitted to the Secretary of State for the Colonies by Lord Radcliffe, 16 November 1956, **CP 56 264 CAB 129/84**, s.32.
[41] Robert Stephens, **a.g.e**., s.148.
[42] Colonial Policy Committee. Draft Revised Draft of Policy Statement on Cyprus Circulated by the Secretary for Colonies (prepared by Lord Radcliffe), 1 December 1956, **PREM 11/834, PRO,** akt. Maria Rousou, **British Balcony in the Middle East: Cyprus's Role in British Defence Strategy 1945-1957**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Simon Fraser University, 2000, s.81.
[43] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.225.
[44] Konuya ilişkin İngiliz belgeleri incelendiğinde Koloni İdaresinin bu planın kabul edilmemesine çok şaşırıldığı anlaşılıyor. Adadaki İngiliz idaresine göre bu planla birlikte ada halkına neredeyse %90 oranında kendisini yönetme izni veriliyordu[44]. Ancak İngiltere'nin Makarios'a kabul ettirmeye çalıştığı en önemli durum ise İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları nedeniyle gelecekte bir gün çıkmak koşuluyla egemenliğinin adada devam ettirilmesiydi. Kendi resmi raporlarında da İngiltere Kıbrıs'a stratejik nedenlerle hâkim olmak zorunda olduklarını gizlemiyorlardı. Yunanistan'ın ve Makarios'un

üzerinde görüşülmesini dahi kabul etmedi. Adada Enosis taraftarı Rumlar ise plana tepki olarak "*Enosis*", "*Anayasayı istemiyoruz*" pankartlarıyla çeşitli gösteriler düzenliyor ve öneriyi EOKA'yı ve Kıbrıslı Rumları kafese koymak için girişilen bir oyundan ibaret olarak değerlendiriyorlardı[45].

Diğer taraftan, Türkiye tarafından bazı değişiklikler yapılması koşuluyla kabul edilebileceği açıklandı[46]. Başbakan Menderes planın açıklanmasının ardından yaptığı açıklamada plan üzerinde müzakereye hazır olduklarını ifade ediyordu. Boyd'un açıklamasında kendileri açısından iki önemli nokta olduğunu belirten Menderes, ilk olarak Kıbrıs üzerinde İngiliz hükümranlığı saklı tutulmakla birlikte verilecek olan muhtariyetin kabul edilebilir olduğunu ifade ediyor ve planın öngörmüş olduğu Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin Türklerin de söz sahibi konuma getirilmesinden dolayı da memnun olduğunu ifade ediyordu[47]. Türkiye'nin temel kaygısı, "*adanın kaderinde söz sahibi*" olabilmekti.

Kıbrıslı Türklere gelince, planla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelen Dr. Fazıl Küçük Kıbrıs'ta hem Rumların hem de Türklerin anayasal öneriyi yetersiz bulduklarını ifade ediyordu. Küçük "*Şimdiye kadar öne sürdüğümüz bütün şartlar dikkate alınmamıştır. Bu yüzden yeni anayasa tasarısı Kıbrıs'taki Türkler için yetersizdir*" diyecekti. Ayrıca Türkiye'nin plana olumlu bakıyor olmasından dolayı kaygı duyduğunu belirten Küçük, anayasa taslağının henüz tedhiş eylemleri ortadan kalkmadan ilan edilmiş olmasını manidar bulduklarını ifade ediyordu. Taslakta yer alan Türk işlerine bakacak bir Türk vekilin kabinede yer alacak olmasının kendileri açısından kesinlikle yeterli olmayacağını vurgulayan Küçük, özetle Türkiye'nin alacağı her kararı büyük bir memnuniyetle karşılayacaklarını ancak plan üzerinde çok iyi müzakere edilmesi gerektiğine dikkati çekiyordu[48].

---

bir anlamda erken self-determinasyon talebinde bulunduklarını bu durumun ise şimdilik mümkün olamayacağını ifade ediyorlardı. "The Cyprus Problem: Basic Facts and backround notes with a selection of recommended reading", Who Wants What and Why? **MSS Medit**. s.12.

[45] "Kıbrıs Halkı Anayasayı Reddediyor", **Milliyet**, 21 Aralık 1956. Aslına bakılırsa Kilise tarafından organize edilen bu mitinglerde Enosis taraftarı Rumlar, farklı bir şey söylemiyordu. III. Makarios'la birlikte Enosis harici hiçbir anayasal öneriyi kabul etmeyeceklerini açıkça dile getirmiş olan Kilise alışılagelmiş siyasetini devam ettiriyordu.

[46] Robert Stephens, **a.g.e**., s.148.

[47] "Kıbrıs'a Dair Türk Görüşü"**, Milliyet**, 21 Aralık 1956

[48] "Kıbrıs Türkleri Kararımızı Bekliyor", **Milliyet**, 22 Aralık 1956

Yunanistan ve Makarios'un planı müzakere edilemez bulması Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin olumlu yaklaşmasına rağmen etkisiz kaldı. Etkisiz kalmasındaki temel nokta Enosis'e giden yolda bir basamak değil engel olmasıydı. Bu Yunanistan ve Makarios için kabul edilemezdi. Kaldı ki Harding Makarios görüşmelerinde neredeyse self determinasyon konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Bu görüşmelerde Türklere adanın geleceğine ilişkin söz sahibi değildi. Şimdi yeni bir plan hazırlanıyor ve hiç de hesaba katmadıkları Türkler adanın geleceğine ortak ediliyorlardı. Bunun kabul edilmesi daha önce çok daha fazlasına olumsuz yaklaşmış olan Yunanistan ve Makarios'a göre mümkün görünmüyordu.

C- MACMİLLAN İKTİDARI DÖNEMİNDE KIBRIS SORUNUNA YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

1- Macmillan Hükümetinin Dış Politikası ve Kıbrıs Sorununa Yansımaları

Süveyş krizi ve İngiliz ekonomisindeki çıkmaz Ocak ayında Antony Eden'i koltuğundan edince yerine Dışişleri Bakanı MacMillan geçti. Macmillan, İngiltere'nin yaşadığı ekonomik darboğazdan kurtulmak için farklı bir dış politika benimseyeceğini açığa vurmakta gecikmedi. Macmillan göreve gelir gelmez Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs sorunlar halkasının dışına çıkarak öncelikle Süveyş savaşı nedeniyle ciddi anlamda krize giren İngiliz Amerikan ilişkilerini düzeltmeye çalıştı[49].

Bu durumu "*Başbakanlığa geldiğimde yüzleşmek durumunda kaldığım en önemli konu bozulan Amerikan ilişkilerini düzeltmekti*" sözleriyle ifade edecek olan MacMillan, İngiltere'nin Süveyş kriziyle otoritesini neredeyse tamamen kaybettiği

[49] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.240. MacMillan'ın bu ifadesi İngiltere'nin Amerika'ya olan bağımlılığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Henüz başbakan olan Macmillan Amerika ile olan ilişkilerini bozacak bir güce sahip olunmadığının farkındaydı. İngiltere'nin özellikle faşizm tehdidi sonrası yeni tehdit konumuna yükselen komünizmin yayılması karşısında ortak hareket etmekten başka çaresi yok gibi görünüyordu. William Wallace, "British Foreign Policy After the Cold War", **International Affairs** Vol. 68, No. 3, June 1992, s.424-426.

Ortadoğu'da tutunabilmesi için Amerika'nın yanında yer almanın zorunluluğunu idrak etmiş görünüyordu.

Kıbrıs sorunu ise bu çerçevede Amerika ile eşgüdüm halinde çözülebilirdi. İşte tam bu aşamada Kıbrıs'taki etkinin devam etmesi NATO ve Batı bloğunun çıkarları açısından değerlendirilebilir ve İngiltere bu şekilde bir çıkış yolu bulabilirdi. Bu aşamada Kıbrıs'taki self determinasyon talepleri bu kez NATO'nun komünizm tehdidi algısı açısından yoğun bir şekilde değerlendirilmeye alınacak ve İngiltere bu şekilde Kıbrıs'taki etkisini devam ettirmeye çalışacaktı. Kaldı ki self determinasyon konusundaki tavrı bilinen ve doğrudan olmasa da dolaylı olarak Yunanistan'ın Kıbrıs tezine sempati ile bakan Amerika'nın Ortadoğu'ya ilişkin kaygılarına İngiltere bu aşamada kulak vermek zorunda olduğunun farkındaydı ve Macmillan iktidarıyla birlikte İngiltere, Amerika'ya Kıbrıs sorununu çözmek için daha yoğun çaba harcayacağı izlenimi vermeye gayret gösterdi.

Şüphesiz Amerika'nın Kıbrıs'la ilgili en önemli kaygısı, İngiltere'nin de olduğu üzere NATO'nun doğu kanadının güvenliği meselesiydi[50]. Yeni NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs meselesi yüzünden gerginlik yaşamamalıydı. Sorun Ortadoğu'nun güvenliği meselesiydi ve bu bölgede komünizmin yayılmaması için büyük bir çaba sarfeden eski süper güç İngiltere ve yeni süper güç Amerika ortak hareket etmek zorundaydı. Bu aşamada Amerika'nın razı gelmediği bir çözümün Kıbrıs'ta yürürlüğe girebilmesi güç bir ihtimal gibi görünüyordu.

Bununla birlikte her ne kadar dünya siyasetine yön verme potansiyelinden uzaklaşmış olsa da İngiltere'nin Kıbrıs'ta kendi istediği şekilde bir politikayı sonuna kadar uygulamaya çalışacağı kesindi. Daha önce de ifade edildiği üzere İngiltere 1954 yılında Mısır'daki üslerini buraya taşıyınca adanın bütününü bir üs olarak kesin egemenliği altında bulundurma politikasını benimsemiş ve tüm stratejisini bundan vazgeçmeme üzerine kurgulamıştı. Doğu Akdeniz'de tutunabileceği başka bir liman yoktu ve burada mümkün olduğunca kalmalıydı. Dolayısıyla adaya anayasal öneriler sunmaya devam etmeli eğer anayasal öneriler İngiltere'yi bir çıkışa götüremezse yine çözüm anayasal tavizlerle bu önerilerin yenilenmesi olarak kurgulanmıştı. "*Enosis yalnızca Enosis*" yaklaşımına karşı İngiltere Türkiye'yi "*Taksimden başka bir çözüm*

[50] "US Policy Towards Cyprus: Important of Cyprus to the United States", 2 November 1959, **National Security Council, MR 84-36**

kabul edilemez" noktasına bu yüzden taşımıştı. Plan, adada kalmaksa, bunun için Türkiye'yi sorunda daha aktif hale getirmek bu durumu kolaylaştırabilirdi. Amaç Enosis'i imkânsızlaştırmaktı. Eğer Amerika, Yunanistan'ın self determinasyon tezine sıcak bakıyorsa ve İngiltere Amerika dışında Kıbrıs sorununa bir çözüm bulamayacaksa bu süreci mümkün olduğunca uzatmalı ve NATO'yu devreye sokarak sorumluluğu paylaşmalıydı. İlk kez Macmillan iktidarı ile İngiltere "*Kıbrıs'ta bir üs stratejisini*" gündeme taşıyacak ve bir gün adadan çıkılması ihtimali üzerinde durulmaya başlanacaktı. Bir sonraki bölümde bu konuya ayrıntılı bir şekilde değineceğiz.

İşte böylesi bir dış politika açmazı içindeki MacMillan iktidarı Enosis'e alternatif politikalar geliştirmeye devam etti ve Radcliffe Planının resmen gündeme taşıdığı Taksim ihtimali konusunda daha aktif olma kararı aldı. Diğer taraftan dış politikada bağımlı olduğu Amerika'yı da hesaba katmak durumundaydı. Bu alternatif yolların başında Amerika'yı Kıbrıs konusunda biraz daha aktif bir hale getirmek ve özellikle Yunanistan'ın BM müzakerelerinde elde etmek istediği Amerika desteğini kendi lehine çekebilmekti[51]. Kaldı ki Amerika özellikle Makarios'un sürgüne gönderilmesinin ardından uluslararası alanda Yunanistan'a olan desteğini ve sempatisini açıkça ortaya koymaya başlamış ve Makarios'un sürgüne gönderilmesine ilişkin "*gelişigüzel ve provakatif*" yorumunda bulunmuş ve Makarios'un Kıbrıs için önemine vurgu yapmıştı[52]. Buradaki Makarios'un Kıbrıs için öneminin toplumu etkisi altına alan başarılı bir lider penceresinden gördüğünü dile getiren Amerika'nın aslında temel düşüncesi NATO çıkarları açısından düşünüldüğünde Makarios'u Kıbrıs'ta komünizmin önüne geçebilecek bir lider olarak görme stratejisi yatıyor olabilir. Amerika'nın bu yaklaşımı MacMillan iktidarı süresince İngiltere'nin Kıbrıs politikasını etkileyen en önemli etkenlerden birisi olacaktır.

Şimdi MacMillan'ın Türkiye'yi taksim yoluyla Kıbrıs'ta daha aktif hale getirme stratejisini inceleyelim. Ortadoğu'da Türkiye'nin müttefikliğine olan ihtiyacı

[51] Yunanistan'ın bu konuda Amerika'nın kendi çıkarları da hesaba katıldığında aşamalı olarak başarılı olduğunu ifade edebiliriz. Bkz. "US Sympathy for Greeks", **Guardian**, 14 March 1956, s.1. Amerika'nın Kıbrıs siyasetindeki rolü ve Türk Yunan ilişkilerine etkisi ile ilgili ayrıntılı bir makale için bkz. Thedora Kalaitzaki, "US Mediationin Greek-Turkish Disputes Since 1954", **Mediterrenean Quarterly**, Spring 2005, s.110-114. Amerika'nın Kıbrıs'a ilişkin çıkarlarıyla ilgili bilgi için bkz. "US Policy Towards Cyprus", National Security Council, 2 November 1959, **MR 84-336**

[52] "US Disappointed over Cyrus", **Guardian**, 13 March 1956, s.3.

biraz daha artan İngiltere'nin MacMillan iktidarı boyunca yaptığı en önemli girişimler taksim ihtimaliyle "*Türkiye'yi Kıbrıs sorununda daha aktif hale getirmek*" üzerine kurgulanmıştı. Bu kurgu İngiltere'nin ayrıca Kıbrıs'ı bütünüyle değil, Kıbrıs'ta bir üs stratejisini ihtimal olarak göz önünde bulundurmasıyla da ilgilidir. İngiltere adadan çıkmak durumunda kalacağını ilk kez MacMillan iktidarı döneminde ihtimaller arasında koymuştu. Kendisi açısından en önemli sorun adada devam eden ve üslerinin güvenliğini tehdit eden terör olduğuna göre terörün sonlanması için tüm ihtimaller değerlendirilmeliydi[53]. Tüm bunların dışında NATO'nun güvenliği nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasında giderek tırmanan gerginlikten rahatsızlık duymaya başlayan Amerika, İngiltere'nin Ortadoğu politikasına müdahale etme ihtiyacı hissediyordu. İngiltere bu darboğazdan nasıl çıkacaktı.

Çıkışın ilk adımı Yunanistan'a karşı Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki ağırlığını biraz daha artırmaktı. Bunun için MacMillan Türkiye'nin taksim tezini biraz daha sarılmasına neden olacak yolları açtı bu arada Amerika'nın taraflar arasındaki ilişkilerin bozulmama uyarısını hep aklında tutarak taraflar arası bir denge siyaseti izledi. MacMillan taksimi doğrudan siyasi bir ihtimal olarak değerlendirmeye aldığını şu sözleriyle dile getirecekti: "*Başbakan olduktan birkaç gün sonra Dışişlerine taksim ihtimalini içine alan bir uzlaşmanın yeniden değerlendirilmeye alınması yönünde bir telgraf gönderdim*". *Bununla birlikte Savunma Bakanlığına askeri ihtiyaçlarımızla ilgili acil bir tahkikat yapması konusunda bir talimat verdim. Ayrıca bir üssün bölgeyi fazla zorlanmadan etkili bir şekilde savunma konusunda yeterli olup olamayacağının araştırılmasını istedim"*[54].

Taksim ihtimalini gündeme taşırken İngiltere'nin temel amacı Enosis'e bir alternatif yaratmak olduğunu belirtmiştik. Ancak İngiltere'nin Enosis'e karşın Taksim'in bir alternatif olabileceğini ve bu durumun Kıbrıslı Rumları İngiltere'nin istediği bir çözüme sevk edebileceğini yönelik kanaat nasıl oluşmuştu? Tarihsel olarak süreç değerlendirildiğinde, İngiltere'nin karşısına çıkan en önemli realite Türk Yunan düşmanlığı olgusuydu ve tarihsel kökenleri olan bu genel düşmanlık

[53] Adadaki İngiliz üsleriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Costas M. Constantinou and Oliver P. Richmond, "The Long Mile of Empire: Power, Legitimation and the UK Bases in Cyprus", **Mediterrenean Politics**, March 2005, Vol.10, No.1, 65-84.
[54] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.225.

atmosferi henüz sonlanmıştı ve yeniden gündeme gelmesi zor bir ihtimal değildi. En azından taraflarda bir diğerine karşı yayılma tehdidi algısı devam etmekteydi. Bu tehdidi en çok hisseden de Türkiye idi. 1919-22 yılları arasında Yunanistan'ın İzmir işgaliyle başlayan Batı Anadolu'da hâkimiyet ve yeniden büyük Yunanistan projesi büyük bir felaketle sonuçlanmıştı. Megali İdea projesinin belki de en önemli aşaması sayılan Anadolu ve İstanbul'un alınması hayali son bulmuştu ancak yine de egemenlik altına alınması mümkün olan yerler vardı. Kıbrıs bunların başında geliyordu. Dolayısıyla taraflar arasında bu kez Kıbrıs nedeniyle bir gerginlik yaşanması kolay bir ihtimaldi. En azından her iki tarafında bu konuda harekete geçmesi ve birbirine karşı saldırgan bir tutum izlemesi zor bir ihtimal değildi. İşte tarafların bu hassasiyetine karşı tarihsel süreçte İngiltere'nin politikasına bakıldığında taraflara yönelik müthiş bir "*denge siyaseti*" izlendiğini görebiliriz İzmir'in işgalinde Yunanistan'ın yanında yer alan İngiltere, daha sonra Anadolu'da hakim unsurun Türkler olması gerektiği kanaatine varmak durumunda kalmıştı. Şimdi Kıbrıs'ta Türkleri göz ardı ederek bir bağımsızlık mücadelesi veren Rumlara karşı Türklerin yanında yer alan İngiltere yine bir denge siyaseti izlemek çabasındaydı ancak bunu uygulamaya çalışırken en önemli ayak bağı adadaki terör ve bu nedenle üslerinin güvenliği meselesi idi.

Tarihsel süreçle ilgili son olarak şunları ifade edebiliriz. Ada tarihsel süreklilik içinde İngilizler için önce stratejik ve sonrasında vazgeçilmez askeri bir üs konumuna yükselirken Yunanistan için her zaman Megali İdea'nın bir parçası olarak görüldü ve Ada Enosis yoluyla Yunanistan'a bağlanmak istendi. Türkiye ise 1950'li yılların ortalarına kadar adadaki İngiliz varlığına güvenerek adaya yönelik hiçbir politika üretmedi. Şimdi ise Türkiye'nin Kıbrıs'a bakışı adanın Yunanistan'ın olma ihtimali doğunca tamamen değişecektir. Kurtuluş savaşı yıllarındaki hassasiyeti göstermeye başlayacak olan Türkiye, Ortadoğu'da kendisine ihtiyacı olması dolayısıyla 1919 yılının aksine bu kez İngilizlerden destek görecektir. Tarihsel nedenler de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin kesin tavrı adada hiçbir zaman Enosis'e izin verilmeyeceği yönünde olacaktı. Bu fikir Türkiye'nin taksim tezini benimsemesinde en önemli arka plan olarak değerlendirilebilir[55]. İngilizler tarafından bakıldığına ise Türkler ve Yunanlılar arasındaki geleneksel düşmanlık

[55] "The Turkish Attitute on Cyprus", **FO 371 123931 RG 1081/2226**

izlerinin şimdi yeniden tırmanışa geçtiği bir aşamada bu fikri üstü kapalı olarak destekleyerek bir çıkış yolu aradığı ihtimal dâhilindeydi. En azından çok yönlü İngiliz dış politikası bir süre Enosis'in karşısında Taksim'i güçlendirdiği ve sonrasında ise her iki ihtimali de görmezden gelme siyaseti izlediğini ifade edebiliriz.

2- Amerika'nın Kıbrıs Sorununa Müdahalesi ve Makarios'un Serbest Bırakılmasına Giden Süreç

MacMillan bir taraftan Türkiye'nin taksime ilgisini artırmaya yönelirken, diğer taraftan Amerika ile yapmış olduğu müzakerelerde Makarios'un serbest bırakılması üzerine görüşmeler yapıyor, Kıbrıs'taki tedhiş eylemlerini sonlandırmanın yollarını arıyor ve adadaki genel güvenlik önlemlerini sıkılaştırıyordu. Terör hala en büyük tehditti ve üslerine yönelik gerçekleştirilen sabotaj eylemleri İngiltere'yi maddi olarak zor durumda bırakıyor diğer taraftan uluslararası alanda Kıbrıs'taki teröre çözüm bulması yönündeki baskılar artıyordu.

Daha da önemlisi İngiltere'nin Kıbrıs'ta taraflar arasında izlemeye çalıştığı denge siyaseti ciddi bir çıkmaza girmenin eşiğine gelmişti. Terör bu kez taraflar arasında ciddi ayrılıkların oluşması zeminini yaratmaya başlayacaktı. 18 Ocak 1957 tarihinde yapılan EOKA saldırısında elektrik santralini korumakla görevli yardımcı polis kuvvetlerine bağlı 4 Türk yaralanmıştı. Bunun üzerine kalabalık bir Türk gurubu gösteriler düzenlemiş ve Lefkoşa'daki Ledra sokağındaki dükkânlara yönelik karşı saldırıda bulunmuşlardı[56]. Lefkoşa'daki bu olaydan bir süre sonra da Mağosa'da yapılan bir saldırıda bir Türk hayatını kaybetmiş, ardından yapılan gösterilerde Ortodoks kilisesi tahrip edilmişti.

Taraflararası gerginlik yeniden tırmanmaya başlamıştı. Amerikan Senatosunun 30 Ocak 1957'de almış olduğu "*Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınması, Makarios'un serbest bırakılması, İngilizlerin adada kuvvet ve baskı uygulamaktan vazgeçmeleri konularını içeren* " karar, terörün etkisini devam

[56] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.230.

ettirdiği bir atmosferde İngiltere'yi zor durumda bırakmıştı. Amerika'nın Kıbrıs'taki sorun ilk kez BM gündemine taşımasından bu yana Yunanistan'a dolaylı olarak vermiş olduğu destek artık daha hissedilirdi ve adadaki güvenlik zafiyeti İngiltere'yi NATO'ya ve Batı bloğuna karşı zor durumda bırakıyordu. Bu arada Yunanistan'ın 1956 yılında Makarios'un sürgüne gönderilmesinden birkaç gün sonra self-determinasyon için yapmış olduğu BM başvurusunu Şubat 1957'de değerlendirmeye alınmıştı. Yapılan tartışmalarda self determinasyon konusunda Yunanistan'ın istediği sonuç yine alınamamıştı ancak BM bu kez Yunanistan'ın taleplerini dikkate alacağını ifade ediyordu. Ayrıca görüşmelerin barış atmosferi içinde devam edebilmesi için adadaki terörün sonlanmasında Yunanistan'ı desteğini de şart koşuyordu[57]. Bu uyarı kısa süre sonra EOKA'nın ateşkes ilan etmesi üzerine yerine getirilecekti. İngiltere'nin sorumluluğu ise çözüme yönelik istekli olduğunu ortaya koymak ve bunun için girişimlerde bulunmaktı. En azından BM'ye bunu kanıtlamalıydı. Yunanistan'ın ilk BM başvurusundan sonra sorunun kapandığını düşünen İngiltere, hatasını Kıbrıs'ta terör başlayınca anlamıştı ve kısa bir süre içinde Yunanistan ikinci kez BM'ye başvurma hazırlığında iken bu kez Londra konferansını organize etmiş ve dünyaya Kıbrıs'taki soruna çözüm aradığını kanıtlama ihtiyacı hissetmişti. Şimdi koşullar İngiltere açısından çok daha zordu ve İngiltere'nin bu kez çok daha büyük adımlar atması ve çözüm aradığını kanıtlaması gerekiyordu eğer adadaki egemenliğini devam ettirmek istiyorsa. Ortadoğu'daki siyasetine bağımlı Amerika açısından bakıldığında ise Amerika'nın NATO çıkarları açısından Kıbrıs'ta taksim ve Enosis konusundaki kaygılı tavrı, İngiltere'yi bu müzakere sürecini yeniden başlatmaya iten belki de en önemli gelişmeydi. Süveyş tecrübesi dikkate alındığında İngiltere'nin Amerika'nın göz ardı edildiği bir çözümü düşünmesi zor bir ihtimaldi.

Tüm bu gelişmeler üzerine İngiltere, adadaki müzakere sürecini yeniden başlatmak üzere hareket geçti[58]. İngiltere'nin bu yeni süreçte göz önünde bulundurduğu en önemli realite "*Adanın bütünüyle egemenlik altında bulundurulması stratejisinin çıkmazda olduğu ve Kıbrıs'ta bir üs politikasının*

[57] Charles Foley and W.I. Scobie, **a.g.e**., s.126.
[58] Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e**., s.289.

benimsenmesi ihtimalleri üzerinde durulması" yönündeki zorunluluklardı[59]. Uluslar arası yükümlülükler İngiltere'yi yeniden Makarios'la iletişim kurmaya ve çözüm için yeni arayışlara sevk etti. Terörün sonlanması için Makarios'un çağrısı yeterli olabilirdi. Makarios sürgünde bulunduğu süre içinde düşünme fırsatı bulmuş ve İngiltere'nin kararlılığını anlamış olmalıydı. Ancak sürgüne son verme bazı koşullara bağlı olmalıydı ve İngiltere bu aşamada bu koşullar üzerinde hesaplamalar yapıyordu.

Öncelikle İngiltere'nin Makarios haricinde Kıbrıs Rum toplumunu temsilen görüşecek bir alternatifi yoktu. EOKA lideri Grivas Kıbrıs Rum toplumunu temsil edemezdi, kaldı ki örgütün sadece askeri lideri olduğu, örgütün esas denetiminin Makarios'un elinde olduğu Grivas'ın günlüklerinden anlaşılmıştı. İngiltere çözüm bulmak istiyorsa sorunun kaynağı ile görüşmeli ya da en azından doğrudan onu muhatap almalıydı. Makarios'un hem örgüt hem de Kıbrıs toplumunda büyük bir etkisi olduğu tartışılmaz bir gerçekti ve ikna edilmesi İngiltere'nin Kıbrıs açmazından kurtulmasında önemli bir dönüm noktası olabilirdi.

Makarios'un serbest bırakılma ihtimalinin kamuoyuna da yansıması üzerine 14 Martta yapmış olduğu çağrıda EOKA, Makarios'un serbest bırakılması halinde ateşkes ilan edeceklerini bildirmişlerdi[60]. Bu EOKA'nın ikinci ateşkes ilanıydı. İlk ateşkes ilanı ardından EOKA taleplerine olumlu yaklaşacağını belirtmesine rağmen tutuklama ve sorgulamaları genişleterek bu ateşkes çağrısını dikkate almayan Harding bu kez daha temkinli davranmak durumundaydı.

Vali, bu kez süreci Koloni idaresiyle birlikte yürütmek durumundaydı ve ateşkes ilanının hemen ardından konuyla ilgili olarak hazırladığı raporu Koloni idaresine gönderdi ve özellikle MacMillan'ın görüşlerini talep etti. Harold MacMillan Bermuda'da Amerika ile toplantı halindeyken edindiği bilgiler ve rapora ilişkin şunları ifade edecekti: "*Vali Harding tarafından da desteklenen ve Butler ve Lennox Boyd yoluyla tarafıma ulaşan telgraflarda Baspiskopos'un açıklamaları tatminkâr bulunuyordu. Ayrıca Makarios'un sürgününe son vermenin olağanüstü koşullarda bir yumuşamaya yol açabileceği belirtiliyordu. Bunun yanında Lord*

[59] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., 259.
[60] "Cyprus Truce Offer by EOKA: As soon as Archishop Released ", **The Times**, 15 March 1957, s.10.

Salisbury gönderdiği telgraflarda Makarios'un serbest bırakılmasına şiddetle karşı çıkıyordu"[61]. Macmillan, Makarios'un görüşlerini değiştirmeyeceğini düşünüyordu ancak uzun vadede eğer Kıbrıs'ta bir çözüm hedefleniyorsa Makarios'un sürgününe son verilmesinin öneminin de farkındaydı. Ayrıca MacMillan'ın en önemli kaygılarından birisi olan Amerika'nın self determinasyona olan olumlu yaklaşımı çözüme yönelik atılacak kararlı adımlarla İngiltere lehine çevrilebilirdi. Kaldı ki Amerika'nın Yunanistan'ın dolaylı olarak Enosis anlamına gelen self determinasyon tezini artık desteklemediğine dair güçlü izlenimleri vardı[62]. Ayrıca Amerika Kıbrıs sorununu uluslararası bir sorun olduğunu kabul etmişti. Bu durum, NATO'nun Kıbrıs sorununda biraz daha aktif bir hale getirilmesini kolaylaştırabilirdi. NATO'nun yapacağı arabuluculuk İngiltere'nin Kıbrıs'taki terörü sonlandırmasına ve adadaki düzeni yeniden sağlamasına yardımcı olabilirdi.

MacMillan'ın Bermuda'da bulunduğu için vekâleten koltuğunda oturan Butler başkanlığında 23 Martta Alan Lennox Boyd, John Harding'in katıldığı toplantıda durum değerlendirmesinde bulunulmuş ve tam da bu yönde bir karar alınmıştı: İngiltere NATO arabuluculuğuna ihtiyacı vardır[63]. İngiltere'nin NATO'yu Kıbrıs sorununda istediği şekilde kullanabilmesi ise Makarios'un serbest bırakılması koşulunu zorunlu kılıyordu.

Nitekim MacMillan konunun parlamentoda tartışmaya açılmasına olanak tanıdı. Böylece Makarios'un serbest bırakılması ihtimali uluslararası gelişmeler bağlamında parlamentodaki görüşmelerde yeniden gündeme geldi. Makarios serbest bırakılmadan kısa bir süre önce Koloni Bakanı Lennox Boyd Avam Kamarasında yapmış olduğu bir konuşmasında Makarios'un serbest bırakılması halinde EOKA'nın eylemlerini askıya alabileceği ihtimali üzerinde durmuş, aynı zamanda Makarios'a Kıbrıs'ta terörün sona erdirilmesi için bir kamuoyu açıklaması yapmaya ikna için Seyşel Valisine talimat verildiğini de eklemişti[64]. Terörü sonlandırmaya yönelik yapacağı çağrı karşılığında Makarios şimdilik Kıbrıs'a girmemesi koşuluyla serbest bırakılabilirdi. MacMillan'ın Kıbrıs'ta artan tedhiş eylemlerini sakinleştirecek ve

[61] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.227-228.
[62] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.230.
[63] "British Discuss Cyprus", **The New York Times**, 24 March 1957, s.31.
[64] "Britain Accepts Cyprus Conciliation by NATO: Greek Rejection of Offer" **The Times**, 21 March 1957, s.10.

belki de çözüme gidebilecek tek yolun terörle bağlantısı bilinen Makarios'un açıklamaları olduğuna gerçekten inanıyordu[65].

Ancak beklenen açıklama Makarios'tan gelmedi. Özellikle İngiltere'nin NATO'yu devreye sokma çalışmalarından rahatsızlık duyan Makarios, Yunanistan'ın bunu kesinlikle kabul etmemesi gerektiğini belirtiyordu. İngiltere'nin büyük bir merak ve endişeyle beklediği açıklamada Makarios şu noktalara değindi: "*Birleşmiş Milletler anlaşmasının prensiplerine uygun olarak, Kıbrıs meselesine barışçıl, demokratik ve adil bir hal çaresinin bulunmasını temin edecek müzakereler yeniden başlanılması öngören BM kararı, meselenin nihai bir şekilde halline sebep olabilecek bir başlangıç noktasıdır. Biz bu kararı BM'nin İngiltere hükümeti ile Kıbrıs halkı arasında iki taraflı müzakereler yapılması hususundaki arzusunun bir ifadesi olarak anlamaktayız. BM kararının ruhuna uygun olarak ve müzakerelerin yeniden başlamasını kolaylaştırmak amacıyla, EOKA teşkilatı, serbest bırakıldığım takdirde eylemlerini hemen ertelemeye (askıya alma) hazır olduğunu ilan etmiştir. Bu nedenle Adada barışın yeniden tesisini mümkün kılabilecek bir durum hâsıl olmuş oluyor. Kıbrıs'ta barışın tesisi hususundaki samimi arzumun neticesi olarak, gerek EOKA teşkilatına, gerek İngiltere Hükümetine hitap ediyorum. İngiltere Hükümetinin bir anlayış zihniyeti göstererek, aynı zamanda, hâlihazırda mevcut olağanüstü tedbirlere son vermesi şartıyla, EOKA'dan her türlü harekâtı durdurmasını talep ediyorum*"[66]. Makarios, İngiltere'nin terörün sonlandırılması ön koşuluna, başka bir ön koşulla karşı geliyordu. Makarios'a göre öncelikle adadaki olağanüstü önlemler kaldırılmalıydı. Ayrıca görüşmeler halinde teröre ara verilebilirdi, fakat terör sonlandırılamazdı. Açıklama, İngiltere'de büyük bir hayal kırıklığı yarattı.

Makarios'un uzlaşmadan uzak ve tehdit içeren sözlerine karşı Lennox Boyd yaptığı açıklamada şunları ifade edecekti: "*Şunu açıkça belirtmeliyim ki Kıbrıs'ta olağanüstü durum asla sonlandırılamaz. Bu durum ancak müzakereler sürecinde uygun görülmesi halinde gerçekleşebili*r"[67]. Bununla birlikte Londra'da yapılan temaslar sonrasında Vali Harding Makarios'un serbest bırakılmasının İngiltere için herhangi bir olumlu gelişmeye neden olmayacağını savunuyor ve onunla yeniden

[65] "Invitation for Makarios", **Observer**, 17 March 1957, s.9.
[66] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.333-334.
[67] "Days Delay on Cyprus" **Guardian**, 20 March 1957, s.7.

müzakerelere sıcak bakmadığı izlemini veriyordu[68]. Harding'in bu düşüncesi kısa bir süre sonra yeni Vali Hugh Foot'un atanmasında önemli etkenlerden birisi olacaktır.

Sürgünde olmasına rağmen katı tutumundan taviz vermemeye çalışan Makarios "*Şayet İngiltere Hükümeti benim haricimde müzakere edebileceği bir tek Kıbrıslı Rum bulabileceğini düşünüyorsa, şunu samimiyetle ifade etmeliyim ki vaktini boşa harcamaktadır*" açıklamasıyla İngiliz İdaresine meydan okuyordu[69]. Taraflar arasındaki görüşmelerin yeniden başlayabilmesi için Makarios'un serbest bırakılmasının şart olduğu ortaya koyan Başbakan Karamanlis ise, İngiltere'nin soruna "*doğru açıdan*" bakmadığını, öncelikle Kıbrıslıları etkisiz hale getirmeyi ve sonrasında bir çözüm bulmayı amaçladığını ancak bunun kabul edilemez bir durum olduğunu ifade ediyordu[70]. Gelişmeleri kaygıyla takip eden Türkiye, Makarios'un serbest bırakılmasının Kıbrıs'ta yeniden self determinasyon görüşmelerinin başlayacağı anlamına geldiğini biliyordu.

İngiltere, her koşulda serbest bırakmak mecburiyetinde olduğu Makarios'u daha fazla sürgünde tutamayacağının farkındaydı. Uluslararası gelişmeler, Amerika'ya verilen sözler ve Kıbrıs'ta devam eden terör İngiltere'yi bir an önce karar vermeye zorluyordu. Makarios'tan beklediği yanıtı alamayınca İngiltere Kıbrıs'a ilişkin siyasetinde bir değişikliğe gidebilir miydi? Örneğin Makarios'u hiçbir şekilde muhatap almayacağını resmen açıklayabilir miydi? Bu durum İngiltere'nin Kıbrıs sorundaki açmazını daha da kuvvetlendirirdi ve bu şu aşamada İngiltere'nin planları arasında yoktu, olması ihtimali zayıftı.

[68] "Sir John Harding Not Satisfied" **Guardian**, 20 March 1957, s.5.
[69] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.334.
[70] "Call For Archbishop's Release " **The Times**, 21 March 1957, s.10.

D- MAKARİOS'UN KOŞULLU OLARAK SERBEST BIRAKILMASI VE KIBRIS SORUNUNA YÖNELİK İNGİLİZ POLİTİKASINDA ALTERNATİF ARAYIŞLARI

1- İngiltere-Amerika Uzlaşması ve Makarios'un Serbest Bırakılması

Şubat'ta BM'nin Kıbrıs'a ilişkin "barışçıl" çözüm uyarıları ve Amerika'nın Enosis yerine müzakerelere dayalı "uzlaşma" yaklaşımı, Kıbrıs'ta İngiliz üslerini tehdit etmeye devam eden "terör" ve NATO'nun arabulucu olarak devreye sokulmasındaki "başarısızlık", Enosis'e karşı Taksim ihtimalini güçlendirme politikası izleyen İngiltere'yi süreci yeniden değerlendirmeye sevk edecek ve ani bir kararla Makarios'un sürgün hayatına son verecekti.

Terörün sonlanması için gönülsüz, tatminkâr olmaktan uzak ve kısmen tehditkâr açıklamalarına rağmen İngiltere Makarios'u ve onunla birlikte sürgün edilenleri Kıbrıs'a girmemeleri koşuluyla 28 Mart 1957'de serbest bıraktı[71]. İngiltere, Makarios'la bir şekilde anlaşma zemini yakalamanın Kıbrıs'taki sorunu çözmede kilit bir öneme sahip olduğunun bilincindeydi[72]. İngiltere, Makarios'u serbest bırakmakla sorunu bir anlamda NATO devretmeyi planlıyor ve soruna kendisi açısından en uygun çözümü bulmayı amaçlıyordu. Makarios ise serbest kalmasının ardından yaptığı açıklamada sorunun BM gündemine alınmasını ve burada tartışılmasını talep edecekti[73]. Ayrıca İngiltere, EOKA üyelerinin Grivas da dâhil

[71] "The Mediterranean Territories, Cyprus", **Cmnd. 451, Colonial Office, The Colonial Territories,** 1957-1958, s.37; "Archbishop Makarios to be Released: Freedom t to go Anywhere Except Cyprus ", **The Times**, 29 March 1957, s.10; "Makarios Freed, But Britain Bars Him From Cyprus", **The New York Times**, 29 March 1957, s.1-4. Stanley Mayes'e göre Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs sorununa ilişkin barışçıl, demokratik ve sadece çözüme odaklanan görüşmeler lehinde görüş ağır basınca İngiliz hükümeti Makarios'u serbest bıramak durumunda kalmıştı. Bkz. Stanley Mayes, **a.g.e**., s.179.

[72] "Makarios to be Freed", **Guardian**, 29 March 1957; "Ministers Sets Order for Talks on Cyprus", House of Commons Debates, **Guardian**, 29 March 1957, s.2; "Archbishop's Terms", **Guardian**, 30 March 1957, s.5.

[73] "Statement by the Archbishop", **Guardian**, 29 March 1957, s.2.

adayı terk etmelerine de müsaade edildiğini ve olağanüstü hal koşullarının kaldırılmasının bir süre sonra Vali Harding inisiyatifine bırakılacağını açıkladı[74].

Yapılan bu açıklamalar, İngiltere'nin Makarios'u sürgüne göndermekteki "*Makarios ve Kıbrıs Rum toplumunun bağlarını zayıflatmak*" hedefinin başarısızlığa uğradığı böyle kabul edilmiş oldu[75]. Bu süreçten daha güçlenerek çıkan Makarios ve Ortadoğu'daki çıkarları adadaki terör ve belirsizlik atmosferi nedeniyle zarar gören İngiltere için yeni bir sürecin başladığı anlamına geliyordu ve İngiltere, koşullu olarak serbest bıraktığı Makarios'a yeniden görüşmelere hazır olabileceği izlenimi vermeye çalışıyordu. Ancak bu iyi niyetli adıma karşılık Makarios ve Yunanistan'ın da karşı adımlar atması gerektiğini de düşünüyordu.

İngiltere'nin Makarios'u serbest bırakması ardından beklediği olumlu ancak soğuk ve temkinli ilk adım Yunanistan'dan geldi. Başbakan Karamanlis yaptığı açıklamada İngiltere'nin bu yaklaşımını "*kararlı bir adım*" olarak nitelendirdi ve bundan sonrası için İngiltere'nin adada barışçıl bir çözüm üzerine yoğunlaşması gerektiğini belirtti[76]. Tabi bu uzlaşma görüşmelerinin Yunanistan ve İngiltere arasında olması gerektiği uyarısında bulunan Karamanlis, Macmillan ve Eisenhower arasında 24 Martta Bermuda'da gerçekleştirilen görüşmelerin Makarios'un sürgününe son vermede etkili olduğunun farkında olduklarını ve bundan sonraki süreçte İngiltere'nin Kıbrıs politikasının değişmesi gerektiğini ifade etti[77]. Karamanlis ayrıca sürece İngiltere'nin planladığı üzere NATO yerine BM'nin katkıda bulunması gerektiğini de ifade edecekti.

Makarios'un serbest bırakılmasına giden süreçte Amerika'nın etkisinden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Özetle, stratejik ortak Amerika'nın istemediği bir çözüm şeklinin, Ortadoğu'da tutunabilme ve ekonomik olarak ayakta kalabilmenin Amerika ile işbirliğine bağlı olduğunu kabul eden İngiltere için uygulanamaz

---

[74] "Makarios Serbest Bırakıldı", **Milliyet**, 29 Mart 1957. Makarios'la müzakerelere başlanılmasının düşünülüp düşünülmediğine ilişkin bir soru üzerine Boyd şunları ifade edecekti: "*Ada'nın uluslararası statüsü üzerine bir görüş birliğine varmadan iç sorunlarıyla ilgili bir karara ulaşılması güçtür. Bu nedenle hükümete göre, şimdi karşılanması gereken en acil ihtiyaç NATO uygulamasını ileri sürmektir. Bu yöntem sonucu, uzlaşmanın ulaştığı noktayı daha net olarak görünce, tabi ki taraflar arasında görüşmeler yapılabilir. Görüşmelere, seçilecek Türk ve Rum Kıbrıslıların temsilcilerinin de katılması gerekli olacaktır. Temsilcilerin geniş bir tabanı olmalıdır. Hiç şüphesiz, Başpiskopos da Rum temsilcilerden birisi olacaktır*". Bkz. Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e**., s.299.

[75] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.184.

[76] "Athens Cautiously Pleased", **New York Times**, 29 March 1957, s.4.

[77] **A.g.m**., s.4.

olduğunu ortaya koymuştuk. Dolayısıyla Makarios'un serbest bırakılması aşamasında İngiltere ve Amerika'nın uzlaşmaya varmış olduklarını kolaylıkla ifade edebiliriz. Bu uzlaşmanın ise Makarios'un sürgününe son verilen 28 Mart'tan sadece birkaç gün önce 24 Mart 1957'te gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Bilindiği üzere 24 Mart 1957'te Bermuda konferansında yapılan görüşmelerde varılan bazı anlaşmalar yoluyla Süveyş savaşı nedeniyle ciddi bir krize giren İngiliz-Amerikan ilişkileri yeniden rayına oturma eğilimi göstermeye başlamıştı[78]. Silah anlaşmaları ve özellikle Ortadoğu ile ilgili konuların görüşüldüğü bu konferanstan birkaç gün sonra Amerika'ya verilen sözler gereği veya belki de bu anlaşma zeminini güçlendirmek için Amerika'nın daha önce üstü kapalı olarak İngilizlerden talep ettiği Makarios'un serbest bırakılması geçekleşecekti. Öyle ki Macmillan görüşmeler neticesinde yapmış olduğu açıklamasında prensipte Ortadoğu üzerine Amerika ile anlaşmazlık bulunan herhangi bir konu kalmadığı açıklamasını yapacaktı[79]. Aslında Makarios'un serbest bırakılmasının getirecekleri ve götürecekleri üzerine zaten uzun bir süredir, İngiliz parlamentosunda Kıbrıs konusu açıldığı zaman değerlendiriliyordu ancak Amerikalılarla yapılan bir anlaşmanın hemen ardından bu serbest bırakma işleminin yapılması Amerika ile üzerinde uzlaşmaya varılmış bir konu olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Makarios'un serbest bırakılma ihtimallerinin henüz tartışma aşamasında olduğu bir süreçte MacMillan'ın yukarıda belirtilen nedenlerle almış olduğu bu karar İngiliz parlamentosunda bir deprem etkisi yarattı. Çok ani gelen bu karar üzerine kabinede Başbakan ile arası açılan Lordlar Kamarası Başkanı Lord Salisbury istifa

---

[78] "Anglo-American Accord Re-established", **The Times**, 25 March 1957, s.10.

[79] "Middle East Issue Dominant", **The Times**, 25 March 1957, s.10. Bu uzlaşma muhtemelen Amerikan Başkanı Eisenhower'ın 5 Ocak 1957 yılında kongreye sunmuş olduğu bir rapor çerçevesinde gerçekleşmişti. Sözkonusu raporda Başkan, Ortadoğu devletlerinin komünizm tehlikesinden uzak kalması ve siyasi istikrar için ekonomik yardım öngörüyordu. Öyle ki ABD yönetimi Kıbrıs'ta tedhiş eylemlerinin komünizmin adada etkili olmasını kolaylaştıracağını düşünmüş olabilir. Aslında bu ihtimal biraz düşüktü. Çünkü EOKA'nın aşırı sağcı bir hareket olduğunun ABD farkındaydı. Ancak ABD için daha önce belirtildiği üzere daha büyük bir endişe Kıbrıs nedeniyle artan Türk-Yunan anlaşmazlığıydı. ABD açısından Kıbrıs sorunu adada yaşayan ve Enosis talebinde olan Kıbrıslı Rumların ve bir süre sonra buna karşı gelmek durumunda kalan Türklerin aralarındaki etnik ve milliyetçi bir sorun değildi. Bu dar çerçeveden sıyrılarak ABD sorunu genel olarak Soğuk Savaş koşullarında komünizm-kapitalizm çatışması çerçevesinde değerlendirmekteydi. Bu son ifadeler için bkz. James Edward, Miller, United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974, **Journel of Modern Greek Studies**, The Johns Hopkins University Press, Vol. 20, No.2, October 2002, s.421.

etti[80]. 29 Mart'ta MacMillan'a sunduğu istifa mektubunda Salisbury şunları ifade ediyordu: "*Makarios'un serbest bırakılması için ileri sürdüğümüz şarta uyarak EOKA'dan tedhiş eylemlerine kayıtsız şartsız son vermiş olmasını talep etmiş olsaydı, Hükümetin bu kararını ben de tamamıyla haklı bulurdum… Ancak, Makarios'un fikir değiştirdiğini gösterecek hiçbir işaret yoktur. Bir İngiliz vatandaşı olarak, Kıbrıs hariç, her istediği yere gidebilecektir. Bu durumda, yeniden teşebbüsü ele alacağını ve İngiltere siyasetinin Ortadoğu'da birinci desteği olan Türkiye ile aramızdaki samimi ve güvenilir münasebetlere gitgide daha fazla zarar verecek tavizler elde etmeye başlayacağını tahmin ediyorum. Tarih belki de beni haksız çıkaracaktır. Böyle olmasını samimi olarak temenni ederim. Fakat düşüncem doğru bulmadığım bir tedbiri Meclise tavsiye edemeyeceğimdir. Bununla birlikte genel olarak siyasetini desteklediğim hükümetin ve sizin en önemli destekçilerinizden birisi olacağım. Size hizmet etmiş olmaktan büyük bir mutluluk duyduğumu da belirtmek isterim*"[81]. Salisbury, İngiliz hükümetinin taksim tehdidine rağmen siyasi oyunlarını sürdüren Makarios'a taviz verdiğini düşünüyordu.

Macmillan mektuba yanıtında şunlar ifade ediyordu: "…*Bildiğiniz üzere bu karar kabinenin ortak kararıdır ve açıklamamızda da ortaya koyduğumuz üzere bu karar vali John Harding'e de danışılarak alınmıştır… Bununla birlikte adadaki terörist organizasyon güvenlik güçlerimiz tarafından zayıflatılmıştır ve Makarios'un serbest bırakılmasının olumlu sonuçları da kısa sürede alınacaktır*"[82].

Salisbury'in istifası ve kabinedeki itirazların aslında birleştiği nokta daha Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in de açıkça ortaya koyduğu üzere Makarios'un serbest bırakılmasında Eisenhower-Macmillan görüşmelerinin etkili olduğu iddiasıydı. Ayrıca özellikle parlamentoda muhalefetin kanısı, bu davranışın dış politikada Amerika'nın gölgesinde yanlış bir dış politika adımı ve Makarios'a verilmiş çok büyük bir taviz olduğu yönündeydi. Diğer taraftan amacını net olarak

[80] "Explosive Cyprus", **The Times**, 30 March 1957, s.6. **Daily Telegraph** gazetesi olayı "*Acı bir kayıp*" olarak değerlendirirken, **Daily Mail** gazetesi ise istifayı hükümet için bir çözülme olarak değerlendirmiştir. Bkz. **Milliyet**, "İngiliz Gazetelerinin Neşriyatı" 31 Mart 1957. Türkiye'de ise basın Salisbury'nin istifasına geniş ölçüde yer ayırdı ve basındaki ağırlıklı görüş mevcut İngiliz hükümetinin durumunun sarsıldığı yönündeydi.
[81] "Lord Salisbury Resigns from Government: Disagreement on Release of Makarios" **The Times**, 30 March 1957, s.6.
[82] "Lord Salisbury resigns from government: Disagreement on Release of Makarios" **The Times**, 30 March 1957, s.6.

dış politikada "*Amerika ile ilişkileri düzeltmek*" zeminine oturtmaya çalışan MacMillan için Kıbrıs konusunda verilen bu taviz kaçınılmazdı. Ayrıca adada terörizmin sonlanması ihtimalini doğuracak olan bu adım, ayrıca üslerin güvenliği için çok önemli bir adım olabilirdi[83]. Kaldı ki bu tutum, özelde Macmillan-Eisenhower görüşmelerine dayanıyor görünebilirdi ancak genel açıdan bakıldığında daha önce sözünü ettiğimiz İngiltere'nin Kıbrıs'a ilişkin yeni yaklaşımının bir parçası olduğu söylenebilir. İngiltere'nin "*Kıbrıs'ı bir üs olarak değerlendirme*" projesi giderek ihtimalden çıkmaya ve realite kazanmaya başlıyordu ve İngiltere Kıbrıs'a ilişkin atacağı adımları bu yönde atmaya özen gösteriyordu. Ancak ilerleyen aşamalarda da göreceğimiz üzere İngiltere son ana kadar Kıbrıs'taki egemenlik haklarından vazgeçmeme siyasetini devam ettirecekti. Bu ısrar az önce sözü edilen politikanın benimsenmeye başladığı gerçeğini değiştirmez aksine güçlendirir.

Ayrıca İngiltere'nin ada üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeme ya da üslere razı gelme stratejisini erteleyen önemli etkenler arasında İngiliz Genel Kurmayı'nın Kıbrıs'ın bütünün hâkimiyet altında bulundurmaya devam etmek gerekir yönündeki kanaatiydi. Genelkurmaya göre ada, kısa bir süre için nükleer saldırı imkânına erişmesi planlanan bombardıman uçak üssü, elektronik casusluk sistemleri, hayati yeni erken uyarı sistemleri ve NATO'nun zayıf doğu kanadının savunmasında hayati öneminin arz etmekteydi. Bununla birlikte Bağdat Paktı açısından bakıldığında nükleer bir hava saldırısı imkânı bakımından Kıbrıs çok önemli olabilirdi

Aynı fikirde olmayan ve Macmillan Grivas'ın eylemleri için tahmin ettiklerinden daha fazla askeri personele ihtiyaç duyabileceklerini belirtiyordu. Bu durumun bölgedeki güvenliklerine zarar vermeye başladığını düşünen Macmillan aynı zamanda soruna ekonomik açıdan da bakıyordu. Öyle ki Nisan ayında İngiliz Hükümetini denizaşırı askeri harcamalarda tasarrufa gitme kararı almıştı[84]. "*Askeri politikadaki en büyük değişim*" olarak değerlendirilen bu adım, nükleer silahlanmaya yapılan yatırımların arttırılması buna karşın denizaşırı ülkelerdeki askeri

[83] Brendan O'Malley, "The İmpact of British Strategic İnterests on the Cyprus Problem", **Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006** (ed. Hubert Faustmann, Nicos Peristianis), Bibliopolis Press, Berlin, 2006, s.482-483.
[84] "Defence: Outline of Future Policy", April 1957, **Cmnd 124**, s.4-5'ten akt., Nancy Crawshaw, **a.g.e.**, s.259; Robert F. Holland, **a.g.e.**, s.195.

harcamaların kısıtlanması anlamına geliyordu. Bu politikanın önemli uygulama ayaklarından birisi de Kıbrıs'tı. Harding'in açıklamalarının da etkisiyle sömürge idaresi, şiddeti bir türlü bırakmayan EOKA eylemlerinin gölgesinde adanın tamamını bir üs olarak hâkimiyet altında tutmaya devam etmenin mevcut koşullarda gereksiz olduğuna kanaat getirmiş görünüyordu[85].

Öyle ki Harding İngiliz İdaresine sunduğu raporunda adada sahip olunacak birkaç egemen üssün bölge üzerindeki denetimi sağlamada yeterli olabileceğini ifade ediyordu. Ayrıca Harding'e göre aylardır süren görüşmeler, EOKA eylemlerini şiddetini artırması, bırakması yeniden başlatması maratonu soruna sömürge idaresinin istediği tarz bir çözümün bulunması ihtimalini azaltıyordu. Kabinede tartışılan bu karar iki yıl içinde Kıbrıs Cumhuriyetine giden süreçte en önemli dönüm noktalarından birisini oluşturacaktı. İngiltere Kıbrıs'ın tamamından vazgeçmek üzereydi ancak yine de adadan kendi çıkarları açısından durumu güvence altına almadan çıkmak niyetinde değildi. Bu amaçla Türkiye'nin taksim tezini gönülsüz de olsa destekliyor diğer taraftan adada karşı milliyetçiliğin güçlenmesi için olanaklar yaratmaya çalışıyordu. Hedef adadaki egemenliğin süresini mümkün olduğunca uzatmaktı.

İngiltere'nin Ortadoğu politikasındaki bu zorunlu değişikliği, Türkiye'nin gündemine taşıdığı taksim ihtimalini zayıflatıyordu. Şimdi İngiltere bir şekilde Türkiye'nin taksim tezini yumuşatmanın yollarını arayacaktı. Ancak, Türkiye'de en önemli gündem maddesi olan ve toplum nezdinde büyük bir kamuoyu yaratmış olan taksimden vazgeçmek o kadar da kolay olmayacaktı. İngiltere, Yunanistan yanında şimdi Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birisi olan Türkiye ile sorun yaşamaya başlayacaktı.

[85] Nancy Crawshaw, **a.g.e**.,s.258 259.

2- Türk-İngiliz İlişkilerinde Kriz ve Türkiye'nin Güçlenen Taksim Tezi

Makarios'un serbest bırakılması İngiliz-Türk ilişkilerinde ciddi sıkıntılara yol açacak, İngiltere'nin "*Kıbrıs'ı bir üs olarak değerlendirmeye almasından*" habersiz Türkiye'nin Taksim tezini daha güçlü savunmaya başlamasına, hatta kısa bir süre içinde bunu Kıbrıs'ta çözüm için tek alternatif olarak değerlendirmeye başlamasına neden olacaktı[86]. Bu amaçla Savunma Bakanı Duncan Sandys Nisan ayında adaya geldi ve burada savunma noktaları üzerinde kimi tespitlerde bulundu. Ayrıca Vali ile de görüşmeler yaptı[87]. Temelde hedef, Kıbrıs'tan vazgeçilme durumu zorunlu olursa üsler konusunda nasıl bir tavır izleneceği yönündeydi.

Türkiye özellikle Kıbrıs İngiltere için bir sorun haline gelmeye başladıktan sonra dahi adanın İngiliz hâkimiyetinde kalması politikasını izlemiş (aksi halde Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunmuştu) Yunanistan'ın Enosis taleplerini görmezden gelmişti. Yunanistan'ın BM başvurusu üzerine Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin endişeye kapılan Türkiye, buradan bir sonuç çıkmaması ve İngiltere'den aldığı "adanın statüsünde bir değişiklik olmayacaktır" teminatı üzerine rahatlamıştı. Londra ile iyi ilişkiler geliştirmeye devam eden Türkiye kısa bir süre sonra Bağdat Paktı'nın oluşmasında önemli bir görev üstlenmiş ve bir anlamda İngiltere Ortadoğu'nun savunmasında ciddi bir görev üstlenmişti. Bağdat Paktının imzalanmasından birkaç gün sonra adada başlayan terör İngiltere'yi Londra'da bir konferans düzenlemeye sevk etmiş ve Türkiye aldığı davet üzerine Kıbrıs sorununda bir taraf olarak bu konferansa katılmıştı.

Sonuçsuz dağılan konferansın ardından İngiltere'nin Makarios'la yapmış olduğu özerklik müzakerelerini Türkiye kaygıyla izlemiş Makarios sürgüne gönderildiğinde ise rahat bir nefes almıştı. Ardından İngiltere'nin Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretle bu kez Taksim ihtimali dile getirilmiş ve Türkiye bu ihtimali kabul edilebilir bulmuştu. Macmillan ile yapılan gizli görüşmelerde taksim tezi üzerinde

[86] "Cyprus Turks Back Partition", **The New York Times**, 27 March 1957, s.9; "The Mediterranean Territories, Cyprus", **Cmnd. 451, Colonial Office, The Colonial Territories,** 1957-1958, s.37.
[87] "The Mediterranean Territories, Cyprus", **Cmnd. 451, Colonial Office, The Colonial Territories,** 1957-1958, s.37

durulmuş, bu konuda Fatin Rüştü Zorlu bir söz dahi almıştı. Hatta MacMillan anılarında iktidara gelir gelmez"*taksimin belki de Kıbrıs için en iyi çözüm şekli olabileceği*" ihtimali üzerinde düşündüğünü ifade etmişti[88]. Makarios'un sürgüne gönderilmesinden hemen sonra yeni yapılması planlanan anayasal çalışmalarda Türkiye'nin de görüşlerini dikkate alan İngiliz idaresi bu amaçla hazırlamış olduğu anayasal öneri taslağında ilk kez Türkiye'nin taksim ihtimalini gündeme getirmişti. Ancak Süveyş krizi sonrası değişen İngiliz siyaseti, 1957 yılından itibaren Türkiye'ye verilen sözlerin ertelenmesini, bir anlamda göz ardı edilmesini zorunlu kılıyordu.

İşte tam da bu noktada Makarios'un serbest bırakılması Türkiye'nin taksim tezinde ciddi bir sarsıntıya neden olacak, İngiltere ile ilişkilerin gerilmesine neden olacaktı. Makarios'un sürgününe son verilmesi ve yeniden onunla görüşmelere başlaması ihtimali Türkiye'ye Makarios-Harding görüşmelerini çağrıştıracak ve bu ihtimalin Türkiye açısından yarattığı en önemli sonuç ise taksim tezinin artık tek çözüm yolu olarak savunulmaya başlanması olacaktı.

Peki, başlangıçta gerçekten İngiltere Türkiye'yi taksim konusunda yüreklendirdi mi? Bu soru işareti Kıbrıslı Rumlar nezdinde neredeyse tartışılmaz bir gerçek olarak kabul edilir[89]. Yunanistan ve Enosis taraftarlı Kıbrıslı Rumlar nezdinden hâkim görüşe göre İngilizler, Kıbrıs'ta Rumlara karşı Türkleri kullanmışlar bu amaçla sorunu uluslararası alana taşımışlardı. Bununla birlikte yapılan müzakerelerde neredeyse bir çözüm bulunma aşamasına gelinmişken, İngilizler birden bu taksim fikrini ortaya atmış, Kıbrıs'ta self determinasyonu baltalamış ve sorunların bugünlere gelmesinde neden olmuştur.

Diğer taraftan İngiltere'nin Radcliffe planı ile ortaya atmış olduğu taksim tezini Türkiye'nin İngiltere'nin Kıbrıs'taki yaklaşımları nedeniyle tek çıkar yol olarak benimsemeye başladığı kesindir. Ancak İngiltere taksimi sadece bir ihtimal olarak değerlendirmeye almış ve belki Kıbrıs sorununu çözümünde son alternatif olarak düşünmüştü. Kıbrıs'taki İngiliz idaresi müsteşarı John Reddaway özellikle İngiltere'nin Radcliffe planında yer alan taksim ifadeleriyle kesinlikle ilk önceliklerinin adanın taksimini kastetmediğini ileride bir gün, eğer adaya self

[88] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.224-225.
[89] John Reddaway, **a.g.e**., s.90.

determinasyon uygulanacaksa bunun her iki topluma birden uygulanabileceği ihtimali üzerinde durduğunu iddia eder[90].

Aslında Türkiye'nin taksim tezine bu kadar sarılmış olması İngiltere'nin Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan'a karşı siyasi manevra yeteneğini artırıyordu. İngiltere adayı taksim etmeyi düşünmüyor olabilirdi ancak bu ihtimalin tarafları karşı karşıya getirmiş olmasının yarattığı kargaşa ortamında istediğini almasının kolaylaştığı kuvvetle muhtemeldi. Ancak bu denge siyaseti zaman zaman Türkiye ve Yunanistan arasında ikili ilişkilerde gerginliğe neden olacaktı. Daha önce Türkiye'nin Kıbrıs Sorununda bir taraf yapılması Yunanistan'ı çok kızdırmış şimdi Makarios'un serbest bırakılmış olması 1956 yılının Mart ayından itibaren İngilizlerle ortak bir siyaset izlediklerini düşünen Türkiye tarafından bir ihanet olarak değerlendiriliyordu. Yunanistan'ın koşulsuz self determinasyon tezine karşılık Türkiye taksim tezini biraz daha etkili bir şekilde uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekerek işleme kararı aldı.

İngiliz politikasındaki bu ani ve sert karar hükümette büyük bir yankı uyandırmıştı. Demokrat Parti Grup Başkanı ve Dışişleri Komisyonu sözcüsü Hayrettin Erkmen şu ifadelerde bulunmuştur: "*Makarios'un serbest bırakılması kararı, belki de İngiltere'nin meseleyi yumuşak bir hava içinde müzakere etmek hususundaki arzusundan doğmuştur. Fakat İngiltere, bu kararın ileride bazı karışıklıklara sebebiyet verebileceğini hesaplayamamıştı. Böyle bir kararın ilk neticesi Rumların taşkınlığı karşısında Türklerin tehdide maruz kalmaları ve endişeye düşmeleri olabilirdi. Bugünkü durum da başka türlü değildir… Bununla beraber, bizim için ümit kırıcı sayılabilecek ve tutumumuzda değişikliği icap ettirebilecek hiçbir şey mevcut değildir. Türkiye adanın taksimi esasının ötesinde hiçbir taviz veremez* "[91].

Türk basınındaki genel kanı, İngiliz hükümetinin Makarios'u serbest bırakmakla geri adım atmış olduğu yönündeydi. *Ulus* gazetesinde Ahmet Şükrü Esmer *Makarios'un serbest bırakılması*" başlıklı makalesinde serbest bırakma nedeniyle İngiltere'ye artık güvenilemeyeceğinin anlaşıldığını ifade ediyor ve İngiliz hükümetini geri adım atarak Makarios'un prestijini artırdığını iddia ediyordu:

[90] John Reddaway, **a.g.e**., s.94
[91] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.334.

"*Makarios'un sürgün edilmesi ve serbest bırakılması Enosis davasına olan tesiri bakımından mütalea edilmelidir. Bu olayın başka bir önemi yoktur. Bu bakımdan, tesirin menfi olduğu yani davanın gerçekleşmesine yardım ettiği şüphe götürmez. İşin içyüzü her ne olursa olsun, yansıyan yüzünde İngiltere hükümetinin ricat ettiği ve Makarios'un da prestiji yükselmiş olarak sürgünden döndüğüdür… Türkiye'ye gelince: Kıbrıs meselesinde İngiltere'ye güvenilemeyeceğini bu olay bir defa daha ispat etmiştir. Hatırlardadır ki, İngiliz hükümeti Londra üçler konferansında self-determinasyon prensibini reddettikten sonra, hemen arkasından onu kabul etmekle bir defa daha Türkiye'yi aynı vaziyette bırakmıştı*"[92].

Bu siyasetin daha önemli sonuçları olacağı endişesini dile getiren basın, Makarios'un serbest bırakılmasında Amerika'nın İngiltere üzerindeki baskısının etkisi olabileceğini ve bu durumun da Amerika'nın Yunanistan tarafına eğilim göstermesi ihtimalini doğurabileceğine dikkati çekiyordu[93]. Ayrıca bu gelişmenin ardından Türkiye'ye için kaygı verici bir diğer durum ise 1955 yılında Londra görüşmelerinin ardından Makarios'la ikili görüşmelere başlayan İngiltere'nin yeniden benzer bir siyaset izleme yoluna gitme ihtimaliydi. Türk basınında büyük endişeye neden olan bu olay karşısında basında "Taksim" fikri daha çok yer almaya başlayacaktır. Türkiye'de bu fikri daha uç noktaya taşıyacak gelişme ise Amerika'nın desteğiyle Yunanistan'ın çıkarlarını gözeten bir çözüm düşünüldüğüne yönelik oluşan kanıydı. Başbakan Menderes taksim konusunda yaptığı açıklamada şunları ifade edecekti: "*Kıbrıs'ın Yunanistan'a gitmesini asla kabul etmeyiz. Biz Kıbrıs'ta bir idari muhtariyet namı altında çoğunluğun Türk azınlığın ezmek imkânına sahip olmasına asla razı gelmeyiz. Biz yine Kıbrıs'ın, bir takım tertipler altında, Türk azınlığını orada zor durumda bırakacak bir tarz şeklinin asla taraftarı olamayız. Bizim yapabileceğimiz fedakârlığın son haddi, son merhalesi, Kıbrıs'ın taksiminden ibarettir*"[94]. Menderes'in bu sert ifadeleri üzerine İngiltere Türkiye ile görüşmelerde bulunmak üzere harekete geçti ve taraflar 15 Nisan'da Kıbrıs konusunda müzakerelerde bulunmak üzere bir araya geldi. Bu görüşmelerden İngiltere'nin

[92] Ahmet Şükrü Esmer," Makarios'un Serbest Bırakılması" **Ulus**, 30 Mart 1957'den akt. Fahir Armaoğlu, s.337.
[93] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.341.
[94] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.365.

çıkardığı sonuç Türkiye'nin taksim konusunda geri adım atmayacağının anlaşılmasıydı.

Ancak Taksim'i tek çıkar yol olarak savunmakta ısrarlı oldukları anlaşılan Türklerin Enosis korkusunun nasıl giderileceği konusunda ciddi sıkıntılar devam ediyordu. Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Fazıl Küçük 7 Nisan'da temaslarda bulunmak üzere geldiği Ankara'da İngiliz Büyükelçisi James Bawker ile bir görüşme yapmış ve bu görüşmede Türk ve Yunan cemaatlerinin bir arada yaşamasının imkânsızlığından söz etmişti. Görüşme sonrasında yapmış olduğu açıklamasında ayrıca adaya muhtariyet verilmesi konusuna İngilizlerin sıcak bakmadığını ifade eden Küçük, "*Bu görüşmeden edindiğim kanaate göre İngiliz Hükümeti Makarios'la görüşmelere girişmek niyetinde değildir*" diyecekti[95]. Ayrıca Makarios'la ortak düzenlenmesi planlanan bir görüşmeye katılmayacağını belirten Küçük, İngiliz siyasetinin Türkler lehine olduğuna inandığını ifade edecekti. Ancak Menderes'in yapmış olduğu hatayı Küçük de yapıyordu. Ya İngilizlerin değiştirmeye çalıştığı taksim algısını anlamak istemiyorlar, ya da gerçekten İngiltere'nin taksim konusunda samimi olduklarını düşünüyorlardı. Hangi ihtimal olursa olsun, Türkiye taksim konusunda keskinleştikçe olaylara geniş açıdan bakamayacak ve Kıbrıs siyasetinde ciddi bir darboğaza girecekti. Diğer taraftan Kıbrıs Rum toplumu lideri Makarios ise sürekli olarak Atina ile değerlendirmelerde bulunuyor ve ortak bir siyaset belirlemeye çalışıyordu. Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff, Bonn'da yapılacak görüşmelere gitmeden önce Makarios'la birlikte Yunanistan'ın müttefiklerine karşı sorumlulukları üzerine gizli dosyalar üzerinde çalışmışlardı[96].

Şimdi bir taraf kesin olarak self determinasyon yoluyla Enosis, diğer taraf Taksim yoluyla Enosis noktasına taşınmıştı. Tarafların görüşleri taban tabana zıttı. Bunun üzerine İngiltere, sorunun uluslararası boyutuna dikkati çekerek daha önce Yunanistan tarafından arabuluculuğu kesinlikle kabul edilmeyen NATO'yu devreye sokma stratejisi izledi ve böylece soruna ilişkin sorumluluğunu paylaşmayı amaçladı. Şimdi yapması gereken bilhassa Yunanistan'ı NATO görüşmelerine ikna etmekti[97].

[95] "Fazıl Küçük İngiliz Elçisi ile Görüştü", **Milliyet**, 7 Nisan 1957.
[96] "Archbishop Talks in Athens: Cyprus Dossier Documents", **The Times**, 26 May 1957, s.10.
[97] "Seeking Alternative to Partition in Cyprus: British Willingness Approach Through NATO", **The Times**, 12 April 1957, s.4.

3- İngiltere'nin Sorunu NATO'nun Bünyesine Taşıma Girişimi ve Tarafların Yaklaşımları

Makarios'un serbest bırakılmasından kısa bir süre önce bir çözüm ihtimali olarak toplantılarda gündeme gelen NATO'nun arabuluculuğu konusu Türkiye'nin taksim konusundaki kesin tavrının da etkisiyle Makarios ve Yunanistan'ın itirazlarına rağmen şimdi devreye sokuluyordu. Londra görüşmeleriyle "*Doğu Akdeniz'in güvenliği meselesi*" başlığı altında bir araya getirilen taraflar şimdi NATO'nun güvenliği gerekçesiyle bir araya getirilmek isteniyordu. Sorun İngiltere'nin gözünde kesinlikle adadaki İngiliz idaresi ve Kıbrıslılar arasında bir sorun değildi, bundan ziyade Türkiye ve Yunanistan'ı hatta NATO'yu, Amerika'yı ilgilendiren bir sorundu. Makarios'un Kıbrıs meselesini uluslararası alana taşımadaki becerisine karşılık diplomasi geleneğinde usta İngiltere uluslararası alana taşınan bu soruna kendi çıkarları doğrultusunda çözümler üretmekte daha becerikli davranıyordu. İngiltere Kıbrıs'taki sorunu sömüren-sömürülen çizgisinden özgür dünya-totaliter dünya çizgisine taşımaya çalışıyor ve tarafları komünizme karşı ortak mücadeleye çağırıyordu. İngiltere'ye göre sorun kesinlikle bu çerçevede algılanmalıydı, Kıbrıs'taki egemenliğinin devamı tüm Batı için önemli ve gerekliydi. İngiltere Kıbrıs sorununu Batı bloğunun sorunu haline getirme konusunda emin adımlarla ilerliyordu.

Kıbrıs Valisi John Harding, 3 Nisan'da Amerikan Konsolosuna, "*NATO Kıbrıs'ta çözüm için tek umuttur*" diyecekti. Harding'in bu sözle muhtemelen adadaki terörün son bulmasında NATO arabuluculuğunun önemine gönderme yapmaktadır. Ayrıca eğer Kıbrıs bağımsız olacaksa uluslararası bir garanti altında olması gerektiğini de vurgulayacaktı. 25 Nisan'da ise İngiliz Savunma Bakanı Sandys, Malta sonrası Kıbrıs'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve burada yapmış olduğu açıklamalar İngiltere'nin Kıbrıs'taki soruna çözüm bulma konusunda NATO'nun devreye girmesine izin verdiğinin ilk sinyalleriydi. Vali Harding ile Kıbrıs'taki birliklerin NATO'nun, Bağdat Paktı'nın ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının savunulmasında önemini konuşan Sandys, adanın taksimi ihtimalinin (*Henüz*

Majesteleri Hükümetinin bu konuda bir karara varmadığını özellikle ifade eder) Kıbrıs'taki politik açmazı daha da derinleştirebileceğini vurguluyordu.

Kıbrıs'ın stratejik olarak çok önemli bir yer olduğuna dikkat çeken Sandys, tüm NATO operasyonları için Kıbrıs'ın bir üs olarak kullanılabileceğini ifade ediyor, bir anlamda üstü kapalı olarak NATO'nun Kıbrıs'ı sahiplenmesi gerektiğini ifade ediyordu. Ayrıca *Nükleer silahlar için bir üs olarak* Kıbrıs, Ortadoğu'daki savaş tehlikesine ve Komünizme karşı caydırıcı bir etki yapabilirdi[98]. Sandys, Türkiye ve Yunanistan arasındaki milliyetçi sürtüşmenin İngiltere ve NATO'nun Ortadoğu çıkarlarını tehdit edebileceği iddiasında bulunuyordu. İngiltere'nin Amerika'nın desteğiyle yapmış olduğu çağrı kısa bir süre içinde yanıt buldu. Mayıs ayının hemen başında Bonn'da gerçekleştirilen NATO Bakanlar Konseyi toplantısında taraflar uzlaştırılmaya çalışıldı. Genel Sekreter, Paul-Henri Spaak'un taraflara arabuluculuk yapması konusunda ABD Dışişleri Bakanı Dulles bizzat girişimlerde bulundu.

Resmi görüşmelerin başlamasından önce Genel Sekreter Henri Spaak gayri resmi olarak Türkiye'ye Belçika ve Avusturya bağımsız modelleri üzerinde görüşülmesi teklifinde bulundu[99]. Nihayi olarak Enosis'in gerçekleşmesine olanak tanıyan bu modelleri Türkiye benimsemedi, Taksim konusundaki ısrarını burada da dile getirdi. 3 Mayıs'ta Menderes Bursa'da yapmış olduğu konuşmasında "*Taksim son fedakârlığımızdır*" diyecekti.

Diğer taraftan Türkiye'nin kabul ettiği NATO arabuluculuğunu Yunanistan kabul etmedi. Başından beridir Yunanistan sorunu BM görüşmelerinde ele almaktan yanaydı. Yunanistan NATO arabuluculuğuna ilişkin sıkıntısını ise Amerika ile paylaşacaktı. Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff anılarında ABD Dışişleri ile Dulles'le yaptığı görüşmesinde iki önemli konu üzerinde durulduğunu ifade eder. Öncelikle Averoff, Dulles'in "Türkiye'nin razı gelmesi durumunda İngiltere'nin Kıbrıs'ta her türlü çözüm önerisini görüşmeye hazır olduğunu" dile getirdiğini belirtiyor. Ayrıca Averoff'a göre Yunanistan'ın Taksim fikrine karşı olması kabul edilebilir bir durumdu. Menderes'in 3 Mayıs'taki Bursa konuşmasına da atıfta bulunan Averoff, "*Türkiye, taksime razı gelmekle büyük bir fedakârlık*

[98] "*Kıbrıslılar dünya genelinde nükleer bir savaşı önleme konusundaki rollerini yeniden düşünme fırsatı bulduğunda bunun bir parçası olacaklarına inanıyorum*". "Cyprus As Nato Base: Strategic Value", **The Times**, 26 April 1957, s.8.
[99] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.260.

göstermiştir" sözlerinin Bonn'daki bu atmosferden hareketle ifade edildiğini iddia edecekti[100].

Türk delegasyonu başkanı Hayrettin Erkmen 3 Mayıs'ta Yunanistan'ın NATO arabuluculuğunu kabul etmeme yönündeki yaklaşımını eleştirmiş ve şunları ifade etmişti: "*Self determinasyon prensibinin her iki topluma da uygulanması gerekmektedir. Yunanlılar, adanın tamamına sahip olmak hayaliyle bu görüşe yanaşmıyorlar. NATO'nun aracılığından kaçınıyorlar. Ardı gelmeyen anlaşmazlık hareketleri artık sabrımızı tüketmiştir… NATO içinde ağır ve şerefli biz vazife almış bulunan Türkiye'nin kabul etmeyeceği teklif ve düşünceler uygulanamaz. Türk Milleti Kıbrıs adasında yaşayan ırkdaşlarını yabancı bir idareye terk etmemeye kati suretle kararlıdır*"[101]. Aynı gün Başbakan Menderes Bursa'da yaptığı bir konuşmasında "*Kıbrıs'ın taksimi son fedakârlığımızdır*" diyecekti[102]. 3 Mayıs'ta Menderes'in bu sözlerini değerlendiren Averoff, Yunanistan açısından taksimin Kıbrıs'ta varılabilecek en kötü sonuç olacağını ve özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde bir felakete yol açabileceğini vurguluyordu[103].

NATO'nun devreye girdiği bu aşamada taraflar tezlerini daha güçlü belirtme ihtiyacı hissediyor ve tavizkar görünmek istemiyorlardı. İngiltere net bir tavır ortaya koymaktan şiddetle kaçınırken Türkiye, 14 Mayıs'ta DP grup toplantısında alınan kararın ardından 15 Mayıs'ta İngiltere, Yunanistan, Amerika ve

---

[100] Evangelos Averoff-Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan kyriakidis), Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986, s.139.

[101] **Yeni İstanbul**, 4 Mayıs 1957'ten akt Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.361.

[102] Başbakan'ın bu konuşmasında "*Dünya barışının muhafazası için bu fedakârlığı yapıyoruz ve İngiltere ile mutabakat halindeyiz; Uluslararası komünizmin Kıbrıs meselesini istismar etmeye ve müttefikleri parçalamaya çalışmaktadır*" sözlerinin altı çizilmelidir. Menderes bu sözleriyle hem komünizme karşı İngiltere'nin yanında olduğunu ifade ediyor, hem de Türkiye'nin Taksim konusundaki ısrarına vurgu yapıyordu. Bkz. "Kıbrıs'ın Taksimi Son Fedakârlığımızdır", **Milliyet**, 4 Mayıs 1957. Öncesinde Nisan ayında İngilizlerle yapılan görüşmelerin gayet iyi geçtiğini belirttiği bir açıklamasında ise Menderes şunları ifade edecekti: "*İngiltere taksime taraftar olmuş, bu konuda açık beyanat yapmış ve hükümetimize teminat vermiş bulunuyor. Şu halde, İngiliz siyasetinin aleyhimize değişiyor olduğunu bu hengâmeden istifade ederek söylemek ve telkin etmek isteyenlerin kötü niyetine inanmamalıdır*" Daha sonra ortaya çıkacağı ve buradaki ifadeden de anlaşılacağı üzere Başbakan'ın yanıldığı nokta, İngiltere'nin taksimi sadece bir ihtimal olarak değerlendiriyor olmasıydı. Öyle ki *The Times* gazetesinde çıkan "*Kıbrıs Sorununda Türk-İngiliz Anlaşmazlığı*" başlıklı haber Başbakanı ve sözlerini haber yapan basını pek doğrulamıyordu. Gazete, İngiltere'nin özellikle hem Türk hem de Rum temsilcilerden oluşan özerk bir idare konusun üzerinde durduğunu ancak böylesi bir ihtimali yeniden müzakere başlamanın Makairos'la görüşmelerin yeniden başlaması anlamına geldiğini bilen Türkiye'nin buna razı gelmediğini belirtiyordu. Bkz. "Nutkun Metni", **Ayın Tarihi**, Mayıs 1957, s.83'ten akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e** s.364; "Anglo-Turkiss Deaclock on Cyprus", **The Times**, 15 April 1957, s.10.

[103] Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e.**, s.140.

NATO devletlerine "Taksimden başka bir çözüm şeklinin kabul etmeyecekleri" yönünde bir muhtıra verdi[104].

16 Mayıs'ta Lord Ismay yerine göreve gelen Henri Spaak, ilk iş olarak Kıbrıs için gizli bir çözüm önerisi hazırladığını, bu öneriyi tarafların beğenisine sunacağını duyurdu. Öneri, adaya 10 yıla kadar sınırlı bağımsızlık öngörüyordu. Öneri henüz taslak halinde iken, Parlamentosunu 20 Mayıs'ta olağanüstü toplayan Yunanistan, Kıbrıs'ta self-determinasyon politikasında ısrar etmek ve bu amaçla BM'ye başvurmak kararı aldığı için Spaak'ın bu önerisini kabul etmeyeceğini duyurdu[105]. Ancak BM ve ABD kısa bir süre sonra Spaak'ın planını bütünüyle desteklediğini duyurunca bu durum Yunanistan'ı zor durumda bıraktı. Özellikle Yunanistan'ın self determinasyon girişimlerine dolaylı olarak destek veren Amerika'nın planı görüşülebilir bulması Yunanistan'da self determinasyon ısrarının adayı taksime götürmekte olduğu algısını yaratmaya başladı[106]. Amerika'nın bu yaklaşımı Yunanistan'da ciddi bir uyarı ve tehdit olarak algılandı. Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesi ihtimalinin adada yaratacağı atmosferi ve taraflar arasındaki savaşı düşünerek kaygılandığını belirten Averoff, muhtemelen NATO'nun arabuluculuğuna gönülsüz razı gelmek durumunda kalacaktı. Ancak girişimler kısa bir süre sonra etkisiz kalacaktı.

Diğer taraftan NATO'nun Türkiye ve Yunanistan arasında bir uzlaşma çabası devam ederken adada devam eden sükûnetin çok uzun sürmeyeceğinin sinyallerini toplumsal liderler veriyor, Averoff'un endişeleri ortaya çıkmaya başlıyordu. *Times*, halkına self determinasyon harici hiçbir çözümü kabul etmeyeceği açıklamasında bulunan Makarios'un ve taksim ısrarını artık daha yürekli bir şekilde savunmaya başlayan ve taksim harici başka bir çözü yolu üzerinde görüşmelere

---

[104] "DP Grubu Kıbrıs Siyasetini Tasvip etti" **Milliyet**, 15 Mayıs 1957. Taksim fikri Türkiye'de ciddi anlamda savunulmaya başlarken konu İngiliz parlamentosunda da sık sık gündeme gelmekteydi. Avam kamarasında yapılan bir tartışmada Lennox Boyd Kıbrıs'taki nüfusa ilişkin bilgiler vermiş (toplam nüfusu 529.000 olarak kaydetmiş, Türklerin Rumlara oranını ise 4.48'e 1 olarak vermiştir) ve toprak mülkiyeti ile ilgili ellerinde net bir bilgi olmadığını ifade etmiştir. Ancak 1165 endüstri tesisinin %90 oranında Rumlara ait olduğunu öğrendiğini belirten Boyd, İngiliz basınında çıkan taksim ihtimaline karşın taksimle ilgili tam bir bilgi ortaya koymuyordu. Bkz. "Kıbrıs'taki Toprak Durumu İnceleniyor", **Milliyet**, 16 Mayıs 1957. Türkiye'nin muhtırası için bkz. **Hürriyet**, 16 Mayıs 1957'den akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.360.

[105] Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e**., s.140; "Greek Storm over Cyprus: Unexpected Recall of Parliement", 20 May 1957, s.8.

[106] Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e**., s.141.

başlamayacaklarını ifade eden Kıbrıs Türktür Partisi Başkanı Dr. Küçük'ün anlaşma konusunda çok uzlaşmacı davranmadıklarını yorumunda bulunacaktı[107]. Gerçekten hem Kıbrıs'ta hem de NATO arabuluculuğu yoluyla Türkiye ve Yunanistan arasında bir uzlaşma zor görüyordu.

NATO arabuluculuk girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine Yunanistan ve Makarios daha önce planlandığı ve böyle olması yönünde çalışmalarda bulunulduğu üzere bu kez BM yoluyla ikili görüşmelerin yapılması amacıyla bir girişim başlattı. Bu amaçla 28 Mayıs'ta MacMillan'a gönderilen mektupta "*Kıbrıs halkının, hem ruhani hem de seçilmiş ulusal lideri*" vurgusuyla BM'nin taraflar arasındaki görüşmelerin devamı yönündeki kararını hatırlattı ve 14 Mart'tan beridir devam eden EOKA'nın ateşkes ilanına kararlı ve sadık kaldıklarını ifade etti. Ayrıca bu kararın kendileri açısından BM kararlarına saygı anlamı taşıdığını ancak İngiliz İdaresinin buna karşın halen adada olağanüstü hal koşullarını devam ettirdiğini ifade etti[108].

Ayrıca Makarios self determinasyon uygulamasını esasına dayalı olarak İngilizlerle ikili görüşmeler için hazır olduklarını da ifade ediyordu. İngiliz Hükümeti birkaç gün sonra verdiği yanıtta, "*İngiliz Hükümeti, NATO Genel sekreterinin tarafsız arabulucu olarak üç ilgili hükümet arasında iyi niyet girişimlerinde bulunmasını kabul etmiştir"* ifadesiyle ikili görüşmelere razı olmadığını dile getirmişti. Bununla birlikte İngiliz Hükümeti Makarios'un serbest bırakıldıktan sonra verdiği demeçlerde, muhtariyet önerilerine ve Kıbrıslı Türklerin adanın geleceğiyle ilgili müzakerelere katılmasına karşı çıkışını eleştirmiştir. Ayrıca İngiliz İdaresi Makarios'un tedhişi kınamadan ve tedhişle ilgisini kesmeden adaya dönmesinin mümkün olmadığını ifade edecekti. Son olarak İngiliz hükümeti, self determinasyon konusunda 19 Aralık 1956'da açıklanan Radcliffe "anayasal önerisi" kararının aynı şekilde geçerli olduğunu ifade ediyordu. Averoff'a göre İngilizlerin Makarios'a bu sert yanıtı kapıları kapamak anlamına geliyordu ve tezlerinin bir kez daha gözden geçirilmesi için önemli bir ikaz olarak değerlendirilmeliydi[109].

Atina'daki Amerikan Büyükelçisi George Allen'in talebi üzerine Averof-Allen görüşmeleri 14 ve 26 Haziran tarihlerinde gerçekleşti. Amerika'nın konuya

[107] "Cyprus Solution No Nearer: Archibishop Refuses to Compromise", **The Times**, 13 May 1957, s.6; "Turkish Cypriot Insist on Partition" **The Times**, 14 May 1957, s.8.
[108] Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e**., s.135.
[109] **A.g.e.**, s.136.

yaklaşımını açıklarken Allen, öncelikle Spaak planının kendileri için önemli ölçüde İngiltere'nin adadan çekilmesini öngörmesi açısından kabul edilebilir olduğunu ortaya koydu. Ayrıca Allen, Makarios'un self determinasyon konusundaki ısrarından vazgeçmesi gerektiğini aksi halde Türkiye'nin Taksim'i gerçekleştirmek için her zamankinden daha fazla nedene sahip olduğunu ifade edecekti[110].

Averoff'un anılarındaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere Yunanistan, çok ciddi dayanakları olan bu uyarıyı dikkate alıyor ve self determinasyon konusundaki ısrarın ileride bir Türk-Yunan savaşına neden olabileceği ihtimalleri üzerinde düşünmeye başlıyordu. Averoff'a göre Allen'e verdiği yanıtta Kıbrıslı Rumların çok büyük bir bölümünün ve Makarios'un İngilizlerin adada kriminal bir atmosfer bırakmak niyetinde olduklarına inanmak istemediğini ancak İngilizlerin benzeri durumlar yaratmak konusunda "*sabıkaları*" olduğuna vurgu yapıyordu. Örneğin Hindistan ve Filistin'den çekildikten sonra bu bölgelerde olanlar göz önüne alındığında böylesi bir ihtimalin ne kadar güçlü ve tehlikeli olabileceği anlaşılabilirdi.

Ayrıca Averoff Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgal etmesi halinde olabilecekleri az çok tahmin edebildiğini ifade ediyordu. Öncelikle adanın sürekli katliamların yaşandığı bir yer haline geleceği iddiasında bulunan Averoff, ardından bu durumun Yunanistan'da bir hükümet krizine neden olabileceğini ve tüm felaket etkileriyle birlikte diktatörlüğün ya da dengesiz koalisyon hükümetlerinin işbaşına gelebileceğini ifade ediyordu. Ayrıca tarihe bakıldığında bu her iki ihtimalin de Yunanistan için çok olumsuz sonuçları olacağının kestirilmesini çok güç olmadığına da anılarında yer veren Averoff, olması ihtimal en korkunç durumun ise Türkiye ve Yunanistan arasındaki bir savaş olduğunu ifade ediyordu. Yine de tüm bu tehdit algılamalarını dikkate aldıklarını belirten Averoff kendileri açısından bir sonuç alınamaması halinde sorunun birkaç ay içinde yeniden BM'ye götürmekten başka bir hal çaresi kalmayacağını ifade ediyordu. Türkiye'nin taksim konusundaki ısrarının Genel Sekreterin sonraki 6 ay boyunca kendilerin ziyaret etmemesindeki en önemli nedenlerden birisi olduğunu ifade edecekti.

[110] **A.g.e.**, s.136-137.

Yunanistan nezdinde bu gelişmeler yaşanırken, İngiltere konsolosluğuna atanan Muharrem Nuri Birgi 12 Haziran 1957 tarihinde Dışişleri Bakanı Selwyn Llyod'u ziyaret ederek ağırlıklı olarak Kıbrıs konusunun konuşulduğu bir görüşme yaptı. Birgi, Makarios ve Yunanistan'ın sorunu sürüncemede bırakma siyaseti izlediğini, bunun çok tehlikeli bir durum olduğunu ve Makarios'un tutumunun değiştirmesi için Türk tarafının 5-6 haftalık bir süre tanıyabileceğini ifade ediyordu[111]. Buna karşılık Lloyd, Makarios ve Yunanistan'ın NATO arabuluculuğuna karşı gelmekle hata ettiklerini vurgulayarak gelecekteki beklentilerini söyledi. Llyod'a göre Makarios yeniden görüşme talebinde bulunabilir ya da EOKA yeniden tedhiş eylemlerine başlayabilirdi.

Bir başka olasılık da BM görüşmelerinde Kıbrıs'a bağımsızlık tanınması ihtimaliydi. Böylesi bir olasılık Kıbrıs'ın hâkimiyetini Makarios'a veya komünistlere bırakmak anlamına geleceği için istenmeyen bir durumdu. Bununla birlikte Macmillan'ın bir başka endişesi EOKA içerisinde artan sol ve komünist eğilimlerdi[112]. Ayrıca Makarios self determinasyon mücadelesi yoluyla adayı Yunanistan'a bağlamak amacındaydı, ancak Yunanistan'daki dengesiz hükümetler İngiltere'yi "*ada komünist bir etkiye girebilir*" şeklinde düşünmeye sevk ediyordu. Kıbrıslı Türklerin lideri Dr. Fazıl Küçük ise yaptığı bir açıklamada Radcliffe planının uygulanmasının imkânsızlığına işaret eden bir ifadenin ardından Taksim ihtimali üzerinde duruyor ve kuzeyde 35. paralel üzerinden bir taksim gerçekleştirilebileceğini ifade ediyordu. Küçük'ün işaret ettiği bölge, Lefkoşa, Magosa'nın tamamını kapsıyordu. Bu ilk kez taksim konusunda bu kadar net bir açıklama ve öneriydi[113]. Bu önerinin Türkiye'nin taksim politikasından bağımsız olması ise bu aşamada pek mümkün görünmüyor.

[111] Ahmet C. Gazioğlu, **a.g.e**. ,s.318.
[112] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.658-659.
[113] "Turks Claim Half: If Cyprus were Partitioned", **Guardian**, 25 July 1957, s.7.

4- İngiltere'nin "Kıbrıs'ta Bir Üs" Politikasını Gündemine Alması

NATO'nun arabuluculuk girişimlerine karşın taraflar arasındaki derin görüş ayrılıkları nedeniyle İngiltere tarafları yumuşatma ve uzlaşma yolunda herhangi bir başarı elde edememişti. İngiltere, Enosis'e kesinlikle izin vermeyeceğini net bir politika olarak benimsemişti ancak Türkiye'nin güçlenen taksim tezine karşı nasıl bir politika izleyeceği konusunda henüz tam bir karara varmış değildi. Enosis, İngiltere'nin Ortadoğu çıkarları için kabul edilemezdi, diğer taraftan Taksim, Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş ihtimalini gündeme taşıyabilirdi ki bu durum da yine İngiltere'nin Ortadoğu çıkarlarına ve dahası NATO çıkarlarına zarar verebilirdi.

Self determinasyon ve Taksim çıkmazı ve baskısı altında İngiltere için gittikçe içinden çıkılmaz hale gelmeye başlayan soruna, çözüm bulabilmek için Macmillan temmuz ayının başında bir komite oluşturma ihtiyacı hissettiğini dile getirecekti: "*1957 yılı baharında Kıbrıs'taki çıkmaza bir son vermek kararı aldım. Ancak aklım Taksim ve self determinasyon konusunda hala net değildi. Eğer taksim bu soruna işlevsel bir çözüm olursa, bizim ilgileneceğimiz tek konu Ortadoğu'daki çıkarlarımızı korumak ve NATO'nun sağ kanadının desteklemek için çok gerekli olan adadaki askeri üs ve tesislerimizin geleceğini teminat altına almaktır. Bu amaçla, Savunma Bakanı ile de görüşerek, adanın taksimi ya da bağımsızlığı durumunda ortaya çıkacak üsler meselesini detaylı bir şekilde araştırması ve soruna yeni bir bakış açısı getirmesi amacıyla Sir Norman Brook başkanlığında bir komisyon oluşturdum… Bu arada 17 Nisan'da Makarios Atina'ya döndü. Kıbrıs'a girmesine izin verilmedi ancak açıkçası hangisinin doğru bir karar olduğu konusunda kesin bir şey söyleyemiyorum. Ankara ve Atina'dan gelen baskılar giderek yoğunlaşıyor. Türkiye Taksim'i Yunanistan ise self-determinasyon'un istiyor ve taraflar kendi talepleri konusunda geri adım atmıyorlar. İleride parlamentoda bu konuyu tartışmaya açmak gerekecek ancak, ben kendi adıma, küçük bir yeri, iki ayrı ülkeye bölerek alışılagelen sınır sorunları ve ekonomik olumsuzluklar yaratmaktan kaçınıyorum ama isteksizce de olsa, kendi adıma "taksim belki de tek çare olacaktır" görüşü yer etmiştir*". MacMillan'ın bu sözleri gönülsüz de olsa taksimi gerçekten bir

ihtimal olarak düşündüklerini ispatlıyor. Ancak anlaşıldığı üzere Macmillan bu kararla ilgili sorumluluğu parlamentoya yüklemek niyetindedir.

MacMillan komitenin oluşumundan kısa bir süre sonra, 7 Temmuz'da, Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, Savunma Bakanı Duncan Sandys'in ve Vali John Harding katıldığı bir toplantıda uzun bir süre Kıbrıs konusunun tartıştıklarını ve adadaki terör atmosferinin yeniden oluşma olasılığı üzerinde durduklarını ifade ediyor[114]. MacMillan'ın bu toplantı için söylediği "*Şimdiye kadar hatırladığım karar alması en güç toplantıydı*" sözleri Kıbrıs konusunun kişisel olarak kendisini ne kadar zor durumda bıraktığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Öyle ki özellikle iktidara gelmesinin ardından tüm enerjisini Amerika ile ilişkilerini düzeltmeye odaklayan bir Başbakan için Kıbrıs konusunun çözüme kavuşturulması bu aşamada çok önemli bir zorunluluktu. Bu sözler Kıbrıs'ın İngiltere'yi karar alma konusunda ne kadar zorladığını da ortaya koymaktadır. Toplantıda, terörün yeniden başlamasının kendileri açısından çok önemli bir sıkıntı doğurabileceği gerçeğine dikkat çeken Harding, böylesi bir durumda gelecek birkaç yıl için adada daha fazla askere ihtiyaçları olacağını ifade ediyordu[115].

Mevcut koşullarda adada terör suskundu, ancak BM başvurusu ardından Makarios'un yeniden teröre başvurması ihtimali yüksekti. Harding'in bu sözlerinin arka planında Makarios'un ve Dr. Fazıl Küçük'ün açıklamaları vardı. Her iki toplumsal lider de kendi görüşlerinin haricinde başka bir müzakere noktası kabul etmeyeceklerinde kararlı görünüyorlardı. Örneğin Makarios, Atina'dan yayımladığı bir mesajında self determinasyon konusunda taviz vermeyeceklerini bunu dışlama niyetinde olan görüşmelerin ya da üzerinde çalışılan çözüm önerilerinin neticesinde bir sonuca ulaşma umudu görmediğini dile getiriyordu[116]. Buna karşın Küçük,

---

[114] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.660. İngiltere'nin Kıbrıs siyasetindeki dönüm noktalarından birisini teşkil eden bu toplantı için **Ayın Tarihi**, Türkiye'deki siyasi çevrelerin bu toplantıya çok önem vermedikleri yorumunda bulunacaktı. Bkz. **Ayın Tarihi**, 7 Temmuz 1957.

[115] Vali John Harding 5 Temmuz'da İngiltere'ye gitmeden önce Kıbrıs'taki durumla ilgili yapmış olduğu basın açıklamasında, Koloni İdaresinin Kıbrıs'taki olağanüstü koşullar nedeniyle oluşturduğu sıkıyönetimi gevşetme niyetinde olduğunu ancak öncelikle terör ve şiddetin yeniden nüksetmeyeceğinde emin olunması gerektiğini ifade ediyordu. Bkz. "Sir John Harding Flying to London To-Day: Hopes of Ending Deadlock", **The Times**, 6 July 1957, s.6.

[116] Cyprus Solution Nearer: Archbishop Makairos Refuses to Compromise", **The Times**, 12 May 1957, s.9.

Türkiye ile yaptığı görüş alışverişi sonrasında yapmış olduğu açıklamasında self determinasyona asla izin vermeyeceklerini ve taksim harici bir çözüm düşünmediklerini bizzat Harding ile yapılan görüşmelerde ifade edecekti[117].

Tarafların bu görüşleri yanında adadaki üslerinin güvenliği kaygısındaki Macmillan, taksim ihtimalinin adada bir iç savaşa, Enosis ihtimalin ise Türk-Yunan savaşına neden olabileceği ifade ediyordu. Ayrıca, kendileri açısından Bağdat Paktı, Ortadoğu ve İran Körfezi savunması için Kıbrıs'ta sadece hava üslerinin bulunmasının yeterli olacağı sonucuna vardıklarını ve nihayetinde uzun süren tartışmalar sonucunda ve aynı zamanda ertesi gün "*çok da iyi görünmeyebileceği*" endişeleriyle birlikte yeni bir plan taslağı ortaya koyduklarını ifade ediyor.

Bu yeni plan, adada egemen İngiliz üslerinin tarifini yapmakta ve Kıbrıs'ın bu üsler dışında kalan kısmının ise, egemenliği ortaklaşa paylaşacak olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin sorumluluğu altına girmesini öngörmekteydi. Plana göre bu üç ülke yeni atanacak bir vali yoluyla dışişleri ve kendi yetkilerine ayrılan diğer bazı konuların ortak sorumlusu olacaklardı. Bu üç ülkenin valiyi atama konusundaki anlaşmazlığı durumda ise valiyi NATO atayacaktı[118]. İç işlerinden, Radcliffe planının genel hatları çerçevesinde kurulacak hükümet sorumlu olacaktı. Ayrıca her iki toplumun toplumsal meseleleriyle ilgilenmek üzere iki ayrı meclis oluşturulabilirdi. Ortak sorunlarda ise her iki toplum da Vali başkanlığındaki 4'ü Rum 2'si Türk'ten oluşan 6 kişilik bir konseyin sorumluluğu altına girecekti.

Bu taslak üzerinde kısa bir zaman diliminde uzunca tartışmalar yapıldığını ifade eden MacMillan 10 Temmuz'da konuya ilişkin şöyle bir not düşecekti: "*Günün esas olayı uzun ve faydalı bir Savunma Komitesi toplantısında ele alındı. Genel Kurmay başkanı askeri olarak plandan gayet memnundu*"[119]. Kabinedeki tartışmalarda Kıbrıs'taki Ortadoğu karargâhının ve askeri personelin Kenya'ya taşınması ancak Hava Kuvvetlerinin adada kalması konuları tartışılmış ve varılan

[117] Dr. Küçük büyük bir ihtimalle Türkiye ile yaptığı görüşmelerde edindiği "*Türkiye'nin Taksim kararlılığı*" izleniminden hareketle Taksim konusundaki söylemlerini giderek sertleştiriyordu. Bununla birlikte Türkiye'nin üzerinde müzakereye her zaman hazır olduğunu belirttiği Radcliffe planını dahi şimdi kabul edilemez buluyordu: " *Taksim haricinde bir çözüm üzerine müzakere etmemeliyiz. Ayrıca Radcliffe planını ve diğer anayasal önerileri de kabul etmiyoruz*". Bkz. "Turkish Cypriot's Insist on Partition: Only basis of Negotiation", **The Times**, 15 May 1957, s.9.
[118] **FO 371/130070-XC 143391**'den, akt. Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**., s.320.
[119] Harold MacMillan, **a.g.e**., s.661.

noktada Kıbrıs'ın tamamının bir üs olarak kullanılması yerine bir kısmının üs olarak elde tutulması yönündeki görüş ağırlık kazanmıştı[120]. Sandys'in kesinlikle bir ihtimal olarak değerlendiriyoruz açıklaması, son birkaç yılda İngiltere'nin üslerini adaya yerleştirmek için 12.500.000 sterlinlik bir harcama yaptığı ve bunun için mevcut hükümetin muhalefet nezdinde çok ağır eleştiriler aldığı da hesaba katılırsa üzerinde gerçekten çok dikkatli bir şekilde düşünülmesi gereken bir ihtimaldi[121]. Sadece üs olarak adada kalmaya devam etmek zor olabilirdi ancak yine de İngiltere yatırım yaptığı üslerinin tam güvenliğinin teminat altına alınması karşılığında yavaş yavaş ya da bir an önce adadan çıkabilirdi[122]. Ancak Bu MacMillan'ın anılarında Kıbrıs'tan söz ederken, "*Kıbrıs arapsaçı*" tabirinden de anlaşılacağı net ifadelerle tam bir kararlılık henüz söz konusu değildi. Ertesi gün yine uzun süren bir kabine toplantısında karara çok yaklaşılmış ancak yine iki önemli nokta üzerinde uzunca tartışılmıştı: *Bu plan iyi bir plan mıdır? Eğer iyi bir plansa ne zaman ve nasıl başlatılabilir*?

Görüşmelerde sona yaklaşırken MacMillan konuyu uluslararası politikalar düzlemine taşıyarak şunları ifade edecekti: *Süveyş üzerinde durmaya çalıştım. Özellikle panik yaratmamak için Kıbrıs'ı elden çıkarıyoruz havası vermemeye çalıştım. Ruslarla silahsızlanma üzerine yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldığından dolayı yaşayacağımız sıkıntıya ek olarak güvenilir tahviller konusunda sıkıntı, kömür, gaz, elektrik ve ulaşımda fiyat artışları mümkündür… Bu aşamada Kıbrıs'ta yeni bir siyaset belirlemek niyetinde değilim*". Macmillan bu sözleriyle Kıbrıs'tan tam olarak vazgeçmeyeceğini son noktaya kadar direneceğini açıkça ortaya

[120] Sandys Haziran ayında yaptığı konuşmada Süveyş krizi sonrası alternatifler üzerinde duracak ve Kıbrıs haricinde Aden ve Kenya'nın "Middle East Command"ı taşımak için kendileri açısından değerlendirildiğini bildirecekti. Bilindiği üzere daha önce 1947 yılında benzer bir değerlendirme yapılmış ve Kenya yerine Kıbrıs tercih edilmişti. O tarihte ileride taşınması muhtemelen yerlerin başında Kıbrıs kararı alınmıştı ve 1954 yılında İngiltere Mısır'dan ayrılmak durumunda kalınca Kıbrıs'a taşınmıştı. Şimdi yeniden Kenya'nın alternatif olarak gündeme gelmesi Kıbrıs'ta terör atmosferinden kaynaklanmaktaydı. Fakat Sandys'in de belirteceği üzerine nihai karar ekonomik olarak üsleri taşımanın bedeli nedeniyle Kıbrıs'ta kalmak yönünde olacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. "British Study Shift of Base on Cyprus to Kenya or Aden", **The New York Times**, 24 June 1957.

[121] "Lack of Policy in Cyprus: Labour Charge of Drift", **The Times**, 16 July 1957, s.13. Muhalefetin ayrıca bir diğer önemli eleştirisi, Ortadoğu'daki İngiliz çıkarları açısından Türkiye'nin gücendirilmemesi gerektiği yönündeki açıklamasıydı. Bununla birlikte Türkiye ile yakın ve güvenilir ilişkiler sürdürülmesi gerektiğinde hemfikir olan parlamenterler Türkiye'nin bu hassasiyeti bir şantaja dönüştürmemesi gerektiği konusunda hükümetin dikkatli olması gerektiğini ifade ediyordu. Buradaki en önemli tezlerden birisi de %20'lik bir nüfusun %80 ile eşit haklara sahip olmasına İngiltere'nin Türkiye'ye ihtiyacı olması nedeniyle razı gelinmemesine ilişkindi.

[122] "Future of Use of Cyprus Base" **The Times**, 9 July 1957, s.10.

koyuyordu. 16 Temmuz'da kabinedeki toplantı üzerine Brook başkanlığında komisyonun hazırladığı plan taslağının onaylandığını ifade eden Macmillan hemen ardından bu planı görüşmek ve belki de en zor olan kısmını yani üzerinde müzakerelerde bulunmak üzere taraflara sunmaya karar verdiğini ifade ediyor[123].

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra İngiltere, ilk olarak ABD ve NATO'nun desteğini almak için hareket geçti. İngiliz yönetimi Kıbrıs'ı ilişkin düşüncelerini şu şekilde özetleyecekti: "*İngiliz Hükümetinin amacı adada sadece egemen üsler bulundurmak ve adadaki barış ve huzurun temini için çalışmak olacaktır. Ayrıca Kıbrıs'ın komünizmin eline düşmesini engellemek koşuluyla adanın geleceğiyle ilgili her türlü alternatife de açıktır*"[124]. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles, Londra'ya yapmış olduğu ziyarette bu plan için tam destek sağlamaya hazır olduklarını ifade edecekti. NATO Genel Sekteri Spaak ise MacMillan'a göre zaten her zaman açık desteğini ifade etmişti. Tüm bu girişimler sonucunda 26 Temmuz'da Macmillan planla ilgili tarafları bilgilendirmek üzere harekete geçti ve ilk yapılması gerekenin bir üçlü konferans organize etmek olduğuna karar verdi. Ancak gayri resmi olarak Yunanistan'a gönderilen teklif 9 Ağustos'ta geri çevrildi[125]. Bunun üzerine Amerika'nın Yunanistan üzerinde baskı yapmasına yönelik bir adım atmaya karar verdiklerini ifade eden MacMillan, hemen ardından Dışişlerine NATO'yu devreye sokması için talimat verdiğini açıklayacaktı. MacMillan'ın bir diğer endişesi planın Türkiye tarafından da kabul edilmeyeceğiydi ki kısa bir süre sonra müzakerelerin ardından Bowker Türkiye'nin de planla ilgili çok olumlu düşüncelere sahip olmadığını ifade edecekti.

Diğer taraftan Averoff, İngilizlerin bu konferansı Kıbrıs Sorununun BM'nin 12. Genel Kurul gündemine alınması için 12 Temmuz 1957'de yapmış oldukları başvuruyu engellemek için düzenledikleri yorumunda bulunacaktı. Ayrıca kendilerine Enosis dâhil her türlü ihtimalin konuşulacağına dair söz verdiklerini de belirten Averoff İngilizlerin gerçekleştirilmesini istediklerin konferanstaki en önemli

[123] Harold MacMillan, **a.g.e**., s. 661-662.
[124] **A.g.e.**, s. 662.
[125] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.260. Yunanistan'ın 1959 Zürih ve Londra anlaşmalarına kadar İngiltere'nin üçlü görüşme önerilerine karşı genelde savunduğu tez, bu konferansın 1955 yılındaki konferansla aynı olacağı düşüncesiydi. Dolayısıyla Yunanistan'ın en önemli talebi, görüşmelerin doğrudan İngiltere ve Yunanistan arasında gerçekleşmesi gerektiği idi. Bkz. "New British Offer on Cyprus", **The Times**, 25 August 1957, s.8.

hassasiyetlerinin egemen üslerinin devamı, ada genelinde düzen ve güvenliğin yeniden temini ve komünistlerin adaya sızmasının önüne geçilmesi konuları olduğunu vurguluyordu[126]. Yunanistan ayrıca görüşmelerin başlayabilmesi için sunmuş olduğu ön koşullardan birisi "*Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi ve 20 yılı geçmeyen bir süre zarfında adanın Commonwealth üyesi kalması ve bu sürenin sonunda hiçbir koşula bakılmaksızın self-determinasyon hakkının uygulamaya konulması*" idi. Tarafların görüşleri bütünüyle birbirine zıttı. Türkiye'nin kabul ettiğini Yunanistan reddediyor, Yunanistan'ın kabul ettiğini ise Türkiye reddediyordu[127].

Macmillan Temmuz 1956-Ağustos 1957 tarihleri arasındaki tüm girişimleri, iç ve dış tartışmaları kastederek kabineye şöyle bir mesaj iletecekti: "*Basın berbat ve her geçen gün daha da kötüye gidiyor. İnsanı çileden çıkaran bir tür mazoşizm halindeler. Onlara göre hiçbir şey doğru değil, herkes yanlış*". Anılarında Macmillan bu açıklamanın zihinsel ve fiziksel yorgunluğunun bir yansıması olduğunu ve fırtınalı 12 aylık bir süreç geçirdiğini ifade ediyordu. Bu fırtınalı süreç Nasır'ın kanalı millileştirmesiyle başlamış ve şimdi Ağustos ayında böylesi bir çıkmazla devam ediyordu. MacMillan'ın bu psikolojisi ada siyasetinde yeni bir açısının ilk sinyalleriydi. Kısa bir süre sonra asker kökenli Mareşal John Harding'in yerine sivil Hugh Foot'un atanacak ve Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın en büyük kozu olan "adadaki askeri sıkıyönetim" tezini çürütülerek yeni bir politika izlenecekti. Her koşulda, Amerika ile ilişkilerin tam rayına oturması için verilen sözlerin tutulması gerekiyordu ve Kıbrıs'taki soruna çözüm bulma da bu sözlerden birisi idi.

---

[126] Yunanistan'ın özellikle Londra konferansından itibaren yapılan görüşmelerde bir Türk-İngiliz işbirliği ile karşılaştıkları yönünde endişeleri vardı. Muhtemelen Yunanistan Türkiye'nin taksim tezinde bu kadar ısrarcı olmasının arka planında İngilizleri görmekteydi. Bu konferans öncesi bu konuyla ilgili yakındığı anlaşılan Averoff, İngilizlerin kendilerine bu görüşmeler sırasında bir Türk-İngiliz cephesiyle karşılaşmayacaklarına dair bir garanti verdiğini ifade ediyor. Zaten Enosis dâhil her türlü ihtimalin konuşulacağının ifade edilmesi Yunanistan'ın bu anlamdaki beklentisini karşılıyor görünüyordu. Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e**., s.166.

[127] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.663. Kıbrıs Türktür Partisi Başkanı Doktor Fazıl Küçük, 17 Temmuz'da Başbakan Adnan Menderes'le görüşmeyi müteakip şu beyanatta bulunmuştur: "*Muhterem Başvekilin nezdinden son derece memnun olarak ayrılıyorum. Kendilerini her zaman olduğu gibi son derece azimli ve kararlı buldum. Hükümetimizin Kıbrıs mevzuunda bugüne kadar takip ettiği vakur, ciddî ve azimli siyasetinin bundan böyle hiç bir değişiklik arz etmeden devam edeceğine tamamıyla kaniyim. Öğrenmiş bulunuyorum ki, ileri sürülmekte olan bir takım hal şekillerinin adadaki Türk cemaatinin ve ada Türklerinin kısa bir zamanda ezilmesini intaç edecek bir takım suni ve gayri kabili tatbik şekillerden ibaret olduğu kanaati hükümete hâkimdir*". Kısacasını söylemek lâzım gelirse hükümetin zihninde adanın nihaî olarak her iki cemaati arasında taksiminden başka bir şekli hal şayanı kabul değildir. Bkz. **Ayın Tarihi**, 17 Temmuz 1957

9 Ağustos'ta Yunanistan'ın İngiltere'nin konferans teklifini reddetmesi üzerine iyi niyet girişimi olarak adada 5 aydır devam eden sessizlik gerekçesiyle Vali Harding, olağanüstü yasaları yavaş yavaş kaldırma kararı aldı ve anlaşma ihtimalinin daha da güçlenmesiyle birlikte bu önlemlerin tamamen kaldırılacağının açıkladı. Tüm EOKA şüphelilerinin salıverilmesini olumlu karşılayan örgüt, sömürge idaresinin EOKA'ya karşı eylemlerinin henüz tam olarak sonlandırmadığı ifade edecek ve Makarios'un adaya tekrar dönmesinin şart olduğunu ortaya koyacaktı[128]. İngiltere fazlasıyla taviz vermeye başlamıştı ancak EOKA'dan beklediği karşılığı alamıyordu. Bu arada İngiltere adaya sivil bir vali atamadan hemen önce son çare olarak arabuluculuk talebiyle NATO Genel Sekreteri Spaak'ı devreye soktu. Spaak ağırlıklı olarak Yunan hassasiyetlerinin dikkate alındığı yeni bir çözüm önerisi hazırladı. Bu öneride, Kıbrıs'a anayasal bağımsızlık verilmesi, anlaşmaya imza koyacak devletlerin Kıbrıs anayasasını güvence altına alması, Kıbrıs bağımsız olunca Commonwealth ve NATO üyeliğine başvuruda bulunması, eğer buradan ayrılmak isterse bu durumda statüsünün imza sahibi ülkeler tarafından yeniden kararlaştırılması gibi noktalar öne çıkmaktaydı. Bu planı değerlendiren İngiliz yönetiminin hazırlamış olduğu taslak daha sonra Zürih ve Londra anlaşmalarına önemli bir dayanak olacaktı ancak mevcut koşullarda Yunanistan bu önerileri yine kabul etmeyecekti.

E- DEĞİŞEN İNGİLİZ POLİTİKASI BAĞLAMINDA HUGH FOOT'UN VALİ OLARAK ATANMASI

1- Foot'un Vali Olarak Tayini ve 1957 Yılı Sonunda Adadaki Atmosfer

1957 yılı sonuna doğru ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşamaya başlayan ve muhalefete ve basına karşı ciddi yaptırımlar uygulamaya başlayan

[128] "Relaxation of Cyprus Emergency: Many Regulations repealed", **The Times**, 10 August 1957, s.6.

Demokrat Parti Hükümetiyle seçime hazırlanıyordu[129]. Liberalleşme yolunda Türkiye'ye çok şey vaat etmiş olan Demokrat Parti, hem kendi tabanını hem de muhalefeti ciddi anlamda endişeye sevk etmeye başlamıştı. Ancak yine de yapılan seçimlerden Demokrat Parti lider olarak çıkmayı başarmış, parlamentoda %70 çoğunluğu elde etmişti[130]. Yunanistan ise BM başvurusu sonrası yapılacak görüşmelere hazırlanmaktaydı. Kıbrıs'ta ise 14 Ekim'de EOKA hükümet temsilcilerinden birisini öldürerek yeniden terör eylemlerine başlayacağını ilk sinyallerini vermiş ve 14 Mart'tan beridir süren EOKA'nın ateşkes dönemi son bulmuştu[131]. Grivas'ın tehdidi Makarios'un adaya dönmemesi durumunda terör eylemlerinin yeniden artırılacağı yönündeydi. Bununla birlikte Grivas Makarios'tan BM görüşmelerinden çıkacak sonuca göre hareket etmesi talimatı almış olabilirdi. BM görüşmeleri öncesi yine atmosfer gergindi.

MacMillan dönemi ile yeni bir sürece girmiş ve yapılan tüm değerlendirmeler neticesinde keskin Enosis ve Taksim sloganları atmosferinde Kıbrıs'a ilişkin siyasetinde değişiklik yapma girişimlerini eyleme dökmeye başlayan İngiltere, bu yönde önemli bir adım attı[132]. İstifası istenen Harding yerine Kıbrıs'a başka bir vali tayin edilecekti. Tayin edilecek vali bu kez asker kökenli değil, liberal kökenli ve Yunanistan'la yakın ilişkileri olduğu bilinen saygın, soğukkanlı bir Vali, Sir Hugh Foot olacaktı. İngiltere, şiddete karşı politikasını daha da esnekleştirmek durumunda kalmış ve bu kez tamamen müzakereler yoluyla soruna çözüm bulmayı hedeflemişti.

Harding görev süresi boyunca, EOKA'ya karşı başarılı bir şekilde direnmiş ve Grivas'ın en yakın adamlarını tutuklamış ya da öldürmüştü. Özellikle 1957 yılı içinde Mart-Ekim tarihleri arasında toplumlararası müzakerelerin başlamasında önemli bir rol üstlenmiş ve bu dönem boyunca adada düzen ve asayişi temin etmişti. Düzen ve asayişin sağlanmasında önemli katkıları olsa da Harding, esas görevi olan terörü sonlandırmada tam bir başarı sağlayamamıştı. Bununla birlikte Makarios-

[129] "Sandık Başına" **Milliyet**, 27 Ekim 1957
[130] Robert Stephens, **a.g.e.**, s.150.
[131] "EOKA Breaks Cease Fire: Cypriot Official Assasianated", **The Times**, 15 October 1957, s.10.
[132] Sadece bu değişiklik bile İngiliz siyasetindeki Kıbrıs açmazının en önemli göstergelerindendir. İngiliz Hükümeti resmi olarak her ne kadar Kıbrıs siyasetinin değişmediği ifade ediyor olsa dahi, en azından Kıbrıs'taki gergin atmosferi yumuşatmak için böylesi bir adım atmak durumunda kalması aslında siyasetinin değişmeye başladığını göstermesi bakımından önemli bir gelişmedir. Karşılaştırmak için bkz. "Strategy Unchanged", **The Times**, 22 October 1957, s.7.

Harding görüşmelerinin yeniden başlaması için girişimler başlatmış olması Makarios ve Yunanistan tarafından olumlu karşılanmamıştı. Kaldı ki Harding Kıbrıs Rum halkı üzerinde âdete askeri bir diktatör imajı edinmişti ve şimdi Kıbrıs konusunda yeni bir açılım yapmak durumunda olan İngiliz İdaresi bu algıyı değiştirmek durumundaydı. Karar resmi olarak 21 Ekim 1957 tarihinde açıklandı[133].

John Harding'in aksine Hugh Foot liberal kökenli bir politikacıydı. Oysa Macmillan Hükümeti muhafazakâr bir hükümetti. En baştan buradan bakıldığında dahi İngilizlerin ada üzerinde nasıl bir etki bırakmak niyetinde oldukları anlaşılabilir. Ve şimdi yeni valinin en önemli amacı "*yeni bir başlangıç*" yapmaktı. Macmillan tarafından idealist ve liberal bir politikacı olarak tanımlanan Foot, Kıbrıs'ta daha önce Sömürge Müsteşarı olarak görev yaptığından Kıbrıs'ı ve toplumu yakından tanıyan birisiydi[134]. Foot, Kıbrıs'ta Kasım 1943'ten Nisan 1945'e kadar bu görevde bulunmuştu. Hemen ardında Filistin'de bulunmuş ve burada terörizm ve toplumsal ayrılıklar konusunda önemli tecrübeler edinmişti. Ardından Jamaika ve Nijerya'da görev yapmış ve Nisan 1951'de Jamaica'ya Vali olarak tayin edilmişti. Burada bulunduğu zaman süresince ise anayasal çalışmalara doğrudan katılmıştı. Şimdi hem anayasal hem de terör konusundaki tecrübesini aktarması beklentisiyle Kıbrıs'a tayin edilmişti.

Sivil bir valinin atanması en azından askeri sıkıyönetimin kaldırılması açısından genel olarak Kıbrıs Rum toplumunda olumlu karşılandı. Ancak bununla birlikte en büyük beklenti Makarios'un adaya dönerek yeniden görüşmelerin başlaması ihtimaliydi. Hatta Kıbrıslı Rumlar ve EOKA Makarios'un çok kısa bir süre içinde adaya döneceğine neredeyse emindi[135]. Bu genel olumlu yaklaşıma karşın önemli bir istisna olarak Grivas, atamanın ardındaki gerçeğe dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayarak Enosis konusunda bir umut beslemenin yanlış olacağını, aslında İngilizlerin gerçek amaçlarının asla self-determinasyona izin vermek

[133] "Reasons For Changing in Cyprus Governmenship", **The Times**, 22 October 1957, s.7.
[134] Nitekim anılarında Foot, Kıbrıs'a Vali olarak ilk atandığındaki en büyük avantajının burada daha önce görev yapmış olmak olduğunu ifade edecekti. Sir Hugh Foot, **a.g.e**., s.143; Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.263.
[135] **Parliamentery Debates**, **(House of Commons), 1957-1958**, Vol. 578, 3 Dec. 1957, Cols, 183-185'ten akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.215.

olmayacağını ifade ediyordu[136]. Yunanistan'da ise bu atamanın olumlu olduğuna dair bir görüş birliği oluştuysa da aslında amacın kısa bir süre sonra başlayacak BM görüşmeleri öncesinde İngilizlerin görüşmelerde elini güçlendirmek olduğuydu.

Kıbrıslı Türkler açısından bakıldığında en önemli endişe, şüphesiz Harding döneminde Ağustos ayından beridir kaldırılmaya başlanan olağanüstü yasaların daha da hafifletilmesi ve Kıbrıs halkını iyi tanıyan bir politikacı olan Hugh Foot'un liberal yaklaşımlarının Kıbrıslı Rumlar nezdinde Enosis için ciddi bir umut olabileceği ihtimaliydi. Bununla birlikte Dr. Fazıl Küçük'ün açıklamalarından anlaşıldığı üzere genel olarak beklenti, taksim konusunda yeni valinin "*gereken adımları atması*" gerektiği yönündeydi[137]. Yunanistan basınında genel olarak yeni valinin "*liberal aile geleneğinden*" geldiğine vurgu yapılıyor ve Kıbrıs'taki atmosferin değişebileceği ihtimali üzerinde duruluyordu. Tabi ki beklenti self determinasyon konusunda Valinin atması gereken adımlardı.

İşte böylesi beklentiler ve endişeler atmosferinde yeni vali Hugh Foot 3 Aralık'ta göreve başlamak üzere adaya geldi. Adaya geldiğinde yaptığı açıklamada, "*Makarios'un adaya ancak şiddete son verme çağrısı yapması koşuluyla*" dönebileceğini söyledi. Adaya geldiğinde politik olarak ilk yüzleşmek durumunda kaldığı gerçek, Makarios'un adaya dönüp dönmeyeceği ve Türkiye'nin taksim konusunda giderek sertleşen tutumuydu. 4 Aralık'ta John Martin Türkiye'ye Kıbrıs'ta bir üs verilmesinin NATO açısından tehlikelerine değinirken Makarios'un adadaki terör atmosferinin giderilmesi için adaya getirilmesi üzerine çalışılması gerektiğini belirtecekti. Ancak dönmesindeki en önemli koşul adadaki şiddetin son bulmasıydı[138]. Foot, 16 Aralık'ta Ankara'da İngiliz Büyükelçisi James Bowker'e gönderdiği bir mesajında, Türkiye'nin Kıbrıs'ta bir üs talebinin kendileri açısından değerlendirmeye alınabileceğini ifade edecekti. Buradaki amacı ise Foot, Türklerin taksim fikrinden geri adım atmaya zorlama olarak ortaya koyacak ve Türklerin

[136] Grivas, Foot'un atanmasıyla ilgili günlüğüne şöyle bir not düşecekti: "*Çatışmamızın başlamasından beridir, Foot'a karşı bir saygı duymadım ve kişisel olarak yaratılan "liberalizm" havasından hoşlanmadım. Bu yaklaşımların sahte olduğuna emindim*" Grivas, Memoirs, 129'dan akt., Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.264.
[137] "Estimable Qualitites", **The Times**, 22 October 1957, s.7.
[138] "John Martin to Sir Hugh Foot", 4 December 1957, **CO**, **MP. GH/TS/181/3**, s.24.

beklenmedik bir davranışta bulunmalarının önüne geçmek niyetinde olduğunu ortaya koyacaktı[139].

Diğer taraftan adadaki duruma bakıldığında amacının kesinlikle her şey için "*temiz bir başlangıç*" yapmak, herkesin yardımıyla birlikte Kıbrıs'taki açmaza son vermek ve kendisiyle görüşmek isteyen herkese açık olduğunu ifade eden Foot, iyi niyet girişimleri çerçevesinde sokağa çıktı ve halk nezdinde sempati toplamaya çalıştı. Kıbrıs'a ilişkin herhangi bir önyargı beslemediğini özellikle vurgulayan Foot endişeler için görüşmeler yoluyla bir çözüm bulunabileceğini ifade ediyordu.

Ancak Foot'un yaratmaya çalıştığı iyi niyet ortamı pek etkili olamadı ve çok kısa sürede çıkan olaylar nedeniyle yerini gerginliğe bıraktı[140]. Foot'un adaya gelişinden birkaç gün sonra 8 aydır devam eden genel suskunluğun ardından (EOKA'nın eylemleri haricinde) ada BM tartışmalarından bir gün önce en büyük şiddet gösterilerine sahne oldu[141]. Lefkoşa'da yapılan çoğunlukla gençlerin ve öğrencilerin katıldığı bir mitingde BM görüşmeleri protesto edildi ve çıkan çatışmalarda çok sayıda Kıbrıslı Rum yaralandı ya da tutuklandı. Yaralanan bir Türk polis nedeniyle protesto gösterileri düzenleyen Türkler ise Lefkoşa'da bazı dükkânlara saldırıda bulundu[142]. Gerilen ilişkilere rağmen Foot moralini yüksek tutmaya çalıştı ve ada genelinde yapmış olduğu ziyaretleri yoluyla iyi niyet izlenimi vermeyi sürdürdü. 8 Aralık'ta yaptığı açıklamasında Hugh Foot, " *Mevcut durumun nasıl sonlanacağı ile ilgili Türk ve Rumlar arasında giderek artan bir gerginlik var*" diyecekti. EOKA aynı gün Foot'a gönderdiği bir bildiride "*EOKA'nın barış ve düzenin yeniden temini niyetinde olduğunu ancak Kıbrıs sorununun çözülmesinde Vali'nin dürüst olması ve kendilerini aldatmak amacıyla ikiyüzlü bir tavır sergilememesi gerektiğini*" ifade ediyordu. Bu bildiriye cevabında Foot, Bu sözlere inanamadığını ve böylesi bir ithama tahammül edemeyeceğini, gerçekten niyetinin Kıbrıs sorununa dürüst ve samimi bir çözüm bulmak olduğunu açıklıyordu[143].

---

[139] "Foot, Letter to Sir James Bowker" 16 December 1957, **CO**, **MP. GH/TS/181/3**, s.38.

[140] Foot'un adaya geldiği gün aynı zamanda BM görüşmelerinin de başladığı gündü. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar Vali'nin ataması Ekim ayı içinde zaten resmi olarak yapılmışsa da adaya geliş tarihinin 3 Aralık olması Kıbrıslı Rumların "*Sömürge idaresi BM görüşmelerini etkilemek için böyle bir atamayı yapıyorlar*" tezini güçlendiriyordu.

[141] "End of Burden of Fear: UN Debate Today", **The Times**, 9 December 1957, s.8.

[142] Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**., s.339.

[143] "Sir Hugh Foot'a Appeal", **The Times**, 9 December 1957, s.8

Taraflar arasındaki görüş ayrılıklarındaki bu uçurum çok geçmeden taraflar arasında ciddi çatışmalara yol açacaktı. Bu çarpışmalara giden yolda gerginliği tırmandıracak ve kıvılcımı ateşleyecek olay 10 Kasım'da yaşandı. EOKA ateşkes ilanını sonlandırarak İngilizlere yönelik eylemlere başlamasından henüz 1 ay geçmeden Türkleri de hedef alacağını ortaya koydu. Kıdemli bir Türk polis müfettişi, Lefkoşa'da EOKA tarafından öldürüldü[144]. Cenazesine katılan kalabalık EOKA terörüne karşı sessiz sloganlar attı ve uzun bir süredir devam eden terörsüz ama gergin bekleyiş böylece yerini Türkler ve Rumlar arasında ciddi anlamda psikolojik ayrılık sürecine bıraktı. 5 Aralık'ta Baf yakınlarında EOKA tarafından öldürüldüğü açıklanan 3 Türk'ün cesedi bulundu. Türkler ve Rumlar arasındaki sürekli olarak artan gerginlik kısa bir süre sonra "*çok tehlikeli boyutlara*" ulaşacaktı[145]. 10 Aralık'ta sömürge idaresine gönderdiği mesajında Foot, beklediği yeni bir başlangıç umudunun ilk haftadan suya düştüğünü belirtecekti[146].

2-Yeniden BM Gündemine Taşınan Kıbrıs Sorununda Tarafların Tezleri

Bilindiği üzere NATO, ABD ve son olarak de İngiltere'nin uzlaştırma koşullarını kabul etmeyen ve sorun BM platformunda tartışmayı hedefleyen Yunanistan bu arada Makarios'un baskıları sonucunda 12 Temmuz 1957'de (3. kez) BM'ye yeni bir başvuruda bulunmuştu[147]. Başvuruda yine self determinasyon hakkının tanınması isteniyor, İngiliz idaresinin adada insan hakları ihlalinde bulunduğu iddia ediliyordu. Yunanistan'ın self determinasyon talebi üzerine inşa ettiği görüşmeler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki sorun 9 Aralık'ta başladı. Görüşmelerde İngiliz delegesi Devlet Bakanı Allen Noble, Yunan delegesi Evangelos Averoff, Türk delegesi başkanı ise Selim Sarper'di. Her zaman olduğu üzere EOKA görüşmeler süresince yine eylemlerine ara verdi. Bu EOKA'nın

[144] "EOKA'nın Öldürdüğü Türk Polisi", **Milliyet**, 11 Kasım 1957.
[145] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.220.
[146] "Foot, Telegram to John Martin", 10 Dec. 1957, **CO 926/893,** akt, Robert F. Holland**, a.g.e.,** s.220.
[147] Evangelos Averoff-Tossizza, **a.g.e**., s.185-186.

Yunanistan ve Makarios'tan bağımsız hareket etmediğinin önemli bir dayanağı idi. Birazdan İngiltere Yunanistan'ı açık bir şekilde terör örgütünü desteklemekle suçlayacaktı.

Toplantıda ilk konuşan Noble, Kıbrıs sorununun bir sömürge sorunu olmadığını fakat Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir uzlaşmazlık sorunu olduğunu vurguladı ve Yunanistan'ı adayı ilhak etmek istemekle itham etti. Ayrıca Makarios'u terör örgütü EOKA'nın gerçek lideri olmakla suçlayan Noble, terörün Yunanistan tarafından aktif bir şekilde desteklendiğini ve sorunun bu nedenle uluslar arası bir mecraya taşındığını iddia etti. Soruna çözüm bulmak için büyük bir çaba sarf ettiklerini ve bilhassa self determinasyonun kendileri açısından her zaman desteklendiğini belirten Noble, bir önceki BM görüşmeleri sonrasında iyi niyet gösterdiklerini ve Makarios'un sürgün hayatına son verdiklerini belirtti. Ayrıca adadaki güvenlik önlemlerini de azalttıklarını ve adada taraflar için uygun bir çözüm atmosferi yaratmak için tüm yöntemlerin denediklerini açıkladı. Ayrıca BM görüşmelerindeki tartışmaların İngiltere'nin "stratejik sorumluluklarını" temel alması gerektiği üzerinde duran Noble, bununla birlikte Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edilecek bir önerinin kendilerin açısından da büyük bir memnuniyetle karşılanacağını ifade edecekti[148]. Buradan hareketle İngiltere görüşmelerin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında devam etmesi gerektiğini belirtiyor ve özellikle bu görüşmelerin sağlıklı ilerleyebilmesi için adada bir barış atmosferinin olması gerektiğinde ısrar ediyordu.

Yunanistan İngiltere'nin "*Yunanistan adadaki teröre destek veriyor*" suçlamalarını reddetti ve tek amaçlarının bir bütün olarak Kıbrıs'ta self determinasyonun uygulanması ve bu konuda İngiliz Hükümeti ile Yunanistan'ın doğrudan ikili görüşmelerde bulunması gerektiğini ifade etti. İngiltere'nin temeldeki amacının adayı etkisizleştirmek olduğunu ancak bunda başarısız olduğunu belirten Averoff, İngiltere'de liberal muhalefetin self determinasyon yönündeki olumlu ve yapıcı tavrına karşın İngiliz Hükümetinin çok katı ve inatçı davrandığını belirtti.

Selim Sarper'in ise esas olarak vurguladığı nokta, Kıbrıs sorunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğu ve BM'nin bu konuya karışmaması

[148] "Three Cases Stated at U.N.", **Guardian**, 10 December 1957, s.1.

yönündeydi[149]. Ayrıca Sarper, Yunanistan'ın adada terörü destekleyen tutumunun kabul edilemez olduğunu bu durumun iki toplum arasındaki güven atmosferine zarar verdiğini ve birlikte yaşama imkânını zora soktuğunu ifade etti. Self determinasyon'un ise her iki toplum için ayrı ayrı uygulanması gerektiğini savunan Sarper, ayrıca hukuki olarak bu tezi gerekçelendirmeye çalışmıştır.

15 Aralık'ta alınan karar self determinasyon ve Taksim yönünde olmayınca bu görüşmeler de sonuçsuz vermeyecek ve BM aldığı kararda müzakerelerin 26 Şubat 1957'de alınan karar gereği aynen devam ettirilmesi kararı alacaktı[150]. Ancak bu görüşmelerde İngiltere Yunanistan tezinin BM'de etkili olması nedeniyle yeni hazırlanacak olan planda Yunanistan tezini biraz daha dikkate alacaktı. İşte bu ihtimalin Türkiye tarafından fark edilmesi adada yaşayan Türklerin örgütlenmeleri gerektiği sonucunu ortaya çıkardı ve Yunanistan'ın uyguladığı yöntemlerinin benzeri Türkiye tarafından tam olmasa uygulanmaya çalışıldı. Türkiye bundan sonraki politikasını Uluslararası platformda Taksim tezini kabul ettirmek üzerine inşa etti.

---

[149] Süha Bölükbaşı, "The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement Between 1954 and 1996", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 3 August, 1998) s.411-434

[150] Charley Foley and Ian Craig, **a.g.e**., s.121. 18 Aralık'ta Eisenhower, Macmillan ve Karamanlis'le görüşen Menderes müzakerelerin devam edeceğini ifade ediyordu. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, daha sonra Menderes'in Eisenhower ile yaptığı ikili görüşmelerdir. (Bkz. "Paris'te Kıbrıs Meselesi Ele Alındı" **Milliyet**, 19 Aralık 1957.) Bu görüşmelerde her ne kadar Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı askeri yardımlar ve Ortadoğu meselelerinin ele alındığı iddia edilse dahi Kıbrıs meselesi üzerinde ağırlıklı olarak durulduğuna şüphe yoktur. Nitekim bir İngiliz belgesi bu konuda şunları ifade etmektedir. Eisenhower'la yapılan görüşmede Menderes, Türkiye'nin taksim tezini gerekçeleriyle anlattı. İngiliz üslerinin Türk ve Yunan bölgeleri arasında olabileceğini ifade etti. Bunun ardından Eisenhower ise kendisine belirtilen çözüm şekilleri arasında Taksimin bulunmadığını belirterek bunu da inceleyeceğini belirterek taksim kararının alınması halinde sınırların uluslararası bir komisyona devredilip devredilmeyeceğini sordu. Menderes ise verdiği yanıtta adanın taksiminden sonra Türkiye bu konuda uzlaşmacı davranacağını ifade etti. **FO371/130098-143573**'ten akt. Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**.,s.330. Ahmet Gazioğlu tarafından aktarılan bu belge, Türkiye'nin taksim tezin doğrulamaktadır. Ancak Amerika'nın Taksim konusundaki tutumunu tam olarak ortaya koymamaktadır. Ardından yapılan NATO toplantılarında ise Paris'te Ortadoğu üzerine görüşmelerde bulunan Menderes, Makarios'la görüşmeleri kabul etmeyeceklerini açıklayacaktı. Bkz. "NATO Konferansı Sona Erdi", **Milliyet**, 20 Aralık 1957. Aslında Menderes'in buradaki temel politikası Taksim'i bir tehdit olarak gündemde tutmaktı. Eğer Enosis, Yunanistan tarafından alternatifi olmayan bir politika olarak takip ediliyor ve aksi halde Yunanistan NATO'dan çekilme tehdidinde dahi bulunabiliyorsa, Ortadoğu'da Türkiye'nin stratejik ortaklığına ihtiyacı olan Amerika ve İngiltere NATO çıkarları bakımından Türkiye'nin Taksim tezine kolaylıkla razı gelebilirlerdi.

3- Kıbrıslı Türklerin Güvenlik Endişesi ve Karşı Örgütlenme

BM'de alınan karar, farklı olmamakla birlikte daha önce alınan kararların ve Kıbrıs'ta bir türlü azaltılamayan gerginliğin birikimiyle Kıbrıs'ta yeni bir sürecin başladığı anlamına geliyordu. Makarios'un önceden hazırlığını yaptığı EOKA eylemleri şimdi şiddetini artırmalıydı. Ancak Rumlara göre bu kez şiddet İngilizlerle işbirliği yapan ve Taksim isteyen Türklere de yönelmeliydi. Hatta Enosis'e karşı olan kim varsa artık doğrudan EOKA'nın hedefi haline gelmeliydi. Böylesi bir atmosfer ve bilhassa Taksim konusunda Türklerin artık daha ciddi politikalar üretiyor olmaları ve Radcliffe Planının bunu desteklemesi EOKA'nın eylemlerinin Türklere yönelmesinin kolaylaştıran etmenlerdi. İşte bu durum, Kıbrıslı Türkleri de kendi örgütlerinin kurmaya ve organize olmaya yöneltecekti. Kıbrıslı Türkler, Türkiye desteğiyle organize olma ihtiyacı hissettiler ve bu konuda Türkiye tarafından teşvik de edildiler. Aslında örgütlenme Türkiye öncesi Kıbrıs'ta gerçekleştirilmeye başlanmıştı ve bilinen, Türkiye'nin desteği olmadan bu örgütlenmenin etkisiz kalacağı yönündeydi.

Buna gelişmelere ek olarak yeni Vali Foot'un hazırlamayı amaçladığı yeni plan taslağında bu kez Taksim ihtimalini daha azaltan ve self determinasyon hakkını daha güçlü kılacak söylemleri Türklerin güvenlik endişelerini daha da artırıyordu. Temel kaygı Rumlara yönelik yapılacak yeni anayasada Kıbrıslı Türklere azınlık haklarını verilecek olmasıydı ki bu durum Kıbrıslı Türkler açısından adadaki varlıklarının sonu olarak algılanıyordu. Bununla birlikte kısa bir dönem içerisinde Foot'un alacağı önlemlerin ağırlıklı olarak Kıbrıslı Rumları ve EOKA'yı yatıştırmaya yönelik olacağı Türk liderler tarafından anlaşılması ve kısa bir süre içinde Kıbrıslı Türklerin daha organize olarak kendi direniş örgütlerini oluşturmalarına giden süreci hızlandıracaktı.

Türklerin bu endişeleri ve karşı örgütlenmesi –bu örgütlenmeye İngiltere'nin bilinçli olarak izin verdiği iddiaları çok güçlüdür- Vali Foot açısından taraflar arası çatışmaların başlamasında önemli bir aşama olarak değerlendiriliyordu. Girişimler Türklere kendilerinin dışında bir çözüm bulunmaya çalışıldığı izlenimi verebilirdi. Aslında bu izlenim birkaç ay öncesinden edinilmişti ve çok geçmeden

birkaç aydır hazırlıklarını sürdüren TMT adlı bir örgüt uluslararası gelişmelerin de etkisiyle Aralık ayı sonunda dağıtmış olduğu bildirilerde varlığını duyuracaktı[151]. Rıza Vuruşkan önderliğinde kurulan örgüt daha önce adada varlığını duyuran ve Dr. Fazıl Küçük'ün kurmuş olduğu ve İngilizler tarafından da desteklenen Volkan adlı örgütten daha organizeydi ve diğer tüm küçük çaplı örgütlenmelerini etkisi altına almak amacındaydı. En önemlisi Türkiye tarafından destekleniyor olmasıydı[152].

Bu arada BM Genel Kurulunda Yunanistan'ın self-determinasyon tezi 15 Aralık'ta bir kez daha istediği başarıyı elde edemeyecekti[153]. Ancak bu kez Yunanistan, 12 Aralık'taki oylamada ciddi bir başarı elde etmiş ve self determinasyon prensibini ilk kez BM kararına sokmayı başarmıştı. Artık kurulda self-determinasyon tartışılabilecekti. Siyasi komitede kabul gören bu karar Türkiye'de ve Kıbrıs'ta geniş yankı uyandırmış ve endişeye ve umutsuzluğa neden olmuştu[154]. Selim Sarper yaptığı açıklamada bu kararın "*Ada'da bir iç savaşa neden*

---

[151] EOKA'ya karşı bir direniş örgütü hazırlığı içinde olunduğuna dair ilk kanıt 31 Ağustos'ta Küçük Kaymaklı bölgesinde üç kişinin bomba yapım çalışması sırasında patlayan bomba nedeniyle ölmesiyle ortaya çıkmıştır. Bkz. Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**., s.339.

[152] Türkiye'nin Kıbrıs Türk toplumuna doğrudan olmasa da dolaylı olarak desteği 23 Ekim 1949'da kurulan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu yoluyla başladığı belirtilebilir. Sözkonusu federasyon kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye tarafından idare edilmeye başlandı ve Kıbrıslı Türklere "anavatan" bilinci aşılama gayreti içinde oldu. Federasyonun ilk başkanı Faiz Kaymak'tı, 1956 yılından sonra başkan olan Rauf Denktaş ile birlikte federasyon daha etkili olmaya ve doğrudan Türkiye tarafından yönlendirilmeye başladı. Bkz. Etienne Copeaux, Claire Mauss-Copeaux, **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs**, (Ali Berktay) İletişim yay., İstanbul, 2009, s.36-39.

[153] "Siyasi Komite'nin Kararı Sakıt Oldu: Kıbrıs Türktür", **Milliyet**, 16 Aralık 1957.

[154] "*Meğer biz ne kadar safmışız. İngiltere, "Britanya'nın dostu yoktur, menfaati vardır" sloganı ile dış politikasının açıkça ifade etmekten çekinmezken, Yunanistan türlü pazarlık ve propaganda ile koca koca devletleri kendi safına çekerken biz akitlerle, muahedelerle bağlandığımız müttefiklerimizi kendimiz gibi mert ve sadık zannedip beklemişiz. Beklediğimiz ne? 100.000 Türk'ün hali, 24 milyon Türk'ün istikbalinin konuşulduğu bir mecliste ellerinin bizi desteklemek üzere kalkması, hâlbuki o kırılası eller bizim için kalkmıyor. Bari hiç kalkmasa.. Hayır.. Dostlarımız, müttefiklerimiz, din kardeşlerimiz, ellerini, düşmanlarımızı desteklemek için saklamışlar. Kalkan kolları Kıbrıs'ta Yunan bayrağının dalgalanması için… Kim bu dost, müttefik, din kardeşi? Hani canım her sene karşılıklı ziyaretlerde bulunup sarmaş dolaş olduğumuz Irak… Biliyorsunuz daha geçen gün Dışişleri Bakanlarını davet ettik. "Biz NATO toplantısına gidiyoruz, bir derdiniz varsa söyleyin, haklarınızı orada da müdafaa edelim" dedik, işte o Irak. Irak artık gözümüzden de gönlümüzden de ıraktır. Dost kazığı acı oluyor*". "Dost Kazığı" **Milliyet**, 14 Aralık 1957. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de özellikle basındaki bazı kalemler Kıbrıs konusunda genelde duygusal bir tavır sergilemiş ve Kıbrıs sorununu bir Türk-Yunan sorunu olarak algılamak istemiştir. Oysa yazarın da ifade ettiği gibi, uluslararası ilişkiler de sürekli dostluklar yoktur. Türk dış politikasının da özellikle 1957 yılından sonra sarsılmaz olarak kabul ettiği Taksim tezi aslında İngilizler tarafından bir ihtimal olarak öne sürülmüştü. Bu ihtimal haricinde self-determinasyona karşı başka bir tez geliştirilememesi Türkiye açısından ciddi anlamda bir sıkıntı yaratmıştır. Bu sıkıntı o dönemin koşullarında Batı'nın Türkiye'ye olan ihtiyacından dolayı Türkiye'yi rahatsız etmemişti ancak bugün Türkiye'nin en önemli dış politika açmazlarından birisini Kıbrıs'ın oluşturmasının temelleri işte bu dönemde benimsenen politikalar olduğu ifade edilebilir.

olabileceğine" işaret ediyordu[155]. BM'deki bu karar üzerine Türkiye Milli Talebe Federasyonu ise olağanüstü bir toplantı yapmış ve basına verdiği demeçte şunları belirtmişti: "*BM siyasi komisyonun Kıbrıs halkına self determinasyon verilmesi hususundaki Yunan tezini kabul etmesini, tetkik edilmeden verilmiş bir karar olarak görmekteyiz. Önemli neticeler doğurabilecek olan bu kararın genel kurulda reddedilmesini, dostluklarımızı daimi olması bakımında arzu etmekteyiz. Aksi halde Kıbrıs'ta meydana gelebilecek ve muhtemelen başka bölgelere de sirayet edebilecek olan hadiselerin vebali, tutumumuzun aksi tezini kabul edenlere ait olacaktır*"[156]. Bu sözler arka planda TMT'nin hazırlıklarının yapıldığına da önemli bir ipucu vermektedir.

Genel kurulda da kabul edilecek bu kararın ardından üstü kapalı olarak bir şeyler yapılacağı ifade ediliyordu. Genel kurul kararının verileceği gün 15 Aralık'ta ise Dr. Fazıl Küçük ada genelinden gelecek Türk temsilcilerin katılımıyla Lefkoşa'da olağanüstü bir toplantı düzenleyecekti. Genel olarak üzerinde uzlaşmaya varılan konuların başında Rum tahriklerine kapılmamak yer alıyordu. Alınan kararlardan bazıları ise şöyleydi. "…*Toplumlararası ilişkiler, Türk görüşünün dikkate alınmaması nedeniyle her geçen gün daha da bozulmaktadır… Adadaki mevcut koşullar, toplumlararası ciddi gelişme ve çatışmalara yol açacak niteliktedir. Silahları hükümetçe ellerinden alınan Türkleri, EOKA teröristleri kolay bir hedef olarak görmektedir. İngiliz Hükümeti, uluslararası baskılar nedeniyle, Rumlar lehine gelişen bu durumu düzeltebilecek girişimlerde uzak durmaktadır. Bu nedenle, Kıbrıs Türk toplumunun can ve mal güvenliği, ancak ve sadece en uygun en adil hal çaresi olan taksimin uygulanması ile sağlanabilir… Dini, dili, kültürü ayrı olan ve iki ayrı anavatana sıkı sıkıya bağlı bulunan iki farklı toplumu birleştirmek yönünde yapılacak girişimler başarısız kalamaya ve felaketler sonuçlanmaya mahkûmdur… Bir kez daha belirtir ve yineleriz ki, Enosis için bir sıçrama taşı olarak kullanılacak bir anayasa için hiçbir koşul altında Rumlarla asla işbirliği yapmayacak, hiçbir şekilde Rum yönetimin hâkimiyet ve tahakkümünü kabul etmeyeceğiz*".

---

[155] "Yunan Tezi Tadil ile Kabul Edildi", **Milliyet**, 13 Aralık 1957

[156] "Gençlik Kıbrıs için Mücadele Kararında", **Milliyet**, 15 Aralık 1957. Açıklama TMTF 2. Başkanı Celal Hordan ayrıca Kıbrıs konusunda artık tarafsız kalamayacaklarını ve durumuna her geçen gün aleyhimize geliştiğini ifade edecekti. Ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.288.

Türkiye'de ve Kıbrıs'ta bu açıklamalar aslında Türklerin de artık silahlı bir direnişe geçmek durumunda olduğunu açıklar nitelikteydi. Nitekim çok geçmeden Taksim tezini Kıbrıs Türk toplumunda tek ses haline getirmek ve EOKA'ya karşı örgütlenmek amacıyla hazırlıklarına önceden başlanılan TMT giderek daha etkili ve organize olmaya başlayacaktı. TMT, EOKA'ya karşı bir örgütlenme hazırlığı içinde olacaktı ve Kıbrıslı Türklerin Rum baskısı altında kalmaması için mücadele edecekti[157].

21 Aralık'ta Dr. Küçük liderliğinde bir heyetle görüşmelerde bulunan Hugh Foot, "*Güvenlik güçlerinin Türklerin güvenliği sağlamak için özellikle çaba gösterdiğini*" ifade edecekti[158]. Ancak bu görüşmelerde Küçük'ün üzerinde durduğu nokta ise güvenliklerinin temininde de öte, Taksim'in sağlanması için kolaylık sağlanması idi. Belli ki Küçük ciddi anlamda sömürge idaresinin kendilerini oyaladığını düşünüyordu. Foot bir taraftan bu sözleri söylerken diğer taraftan da EOKA tutuklularını serbest bırakarak Rumlara karşı bir iyi niyet havasında olduklarını ifade etmeye çalışıyorlardı[159]. 24 Aralık'taki NATO toplantısı ardından 25 Aralık'ta Menderes'in "*Taksim'den başka bir yol olamaz*" açıklamasının ardından 27 Aralıkta Foot ile görüşmesinde Ankara'nın talimatlarıyla hareket ettiklerini gizlemeyen Dr. Küçük ve 10 kişilik heyeti "*taksimin tek çıkar yol olacağı*" sözlerini yineliyordu[160]. Buna karşın Kıbrıslı Rumları sürekli olarak sakinleştirmeye çalışan Foot ise bu görüşlere temkinli yaklaşıyor ve Kıbrıslı Türklerin soruna barışçıl yaklaşımlarından dolayı çok memnun olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca bu taleplerin

---

[157] TMT'nin yemin metni şu şekildedir: "Kıbrıs Türk'ünün yaşayış ve hürriyetine, Canına, malına ve her türlü an'ane ve mukaddesatına, her nereden ve kimden olursa olsun, vaki olacak tecavüzlere karşı koymak için kendimi Türk Milletine adadım. Ölüm dahi olsa, verilen her vazifeyi yapacağım. Bildiğim, gördüğüm, işittiğim ve bana emanet edilen, her şeyi canımdan aziz bilip sonuna kadar, muhafaza edeceğim. Gördüklerimi, işittiklerimi, hissettiklerimi ve bana emanet edilenleri, hiç kimseye ifşa etmeyeceğim. İfşaatın bir ihanet sayılacağını ve cezasının ölüm olacağını biliyorum. Yukarıda sıralanan hususları harfiyen tatbik edeceğime, şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine söz verir and içerim...."

[158] Foot, Dr. Küçük ve çeşitli bölgelerden gelen Türk temsilcileriyle yapılan toplantı için bkz. **CO 926/643**, 21 Aralık 1957'den akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.222-223. Foot bir taraftan bu sözleri söylerken diğer taraftan da EOKA tutuklularını serbest bırakarak Rumlara karşı bir iyi niyet havasında olduklarını ifade etmeye çalışıyorlardı.

[159] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.223; "Kıbrıs Görüşmeleri 15 Ocak'ta Başlıyor", **Milliyet**, 24 Aralık 1957.

[160] "Discussion with Cyprus Turks: Partition Demand to Governor", **The Times**, 27 December 1957, s.8. Menderes'in açıklamalarının detayları için bkz. "Kıbrıs için Taksimden başka hal çaresi olamaz", **Milliyet**, 25 Aralık 1957. "Küçük Kıbrıs'ta Vali ile Görüştü", **Milliyet**, 28 Aralık 1957.

aynı şekilde sömürge idaresine iletileceğini de sözlerine ekleyen Foot'un amacı Türklere yanlarında olduklarını hissetmelerini sağlamaktı.

Aralık sonuna gelindiğinde yayımladığı bir bildiride TMT, İngilizleri Enosis'i gerçekleştirmek niyetinde olan Rumlarla işbirliği yapmakla suçladı. Benzer ifadeler 1955 yılında EOKA tarafından Türkler için kullanılıyordu. Şimdi aynı ifade TMT tarafından kullanılıyordu. TMT, aynı zamanda yine Taksim harici bir çözümü kesinlikle kabul etmeyeceklerini ifade ediyor ve İngiliz-Rum komplosuna alet olacakların yok edileceği ve mal varlıklarına el konulacağı uyarısında bulunuyordu. Artık kılıçlar çekilmişti ve toplumsal çatışmalar için zemin hazırlanmıştı. Foot Planı sonrasındaki atmosfer ve Türklerin EOKA endişesi Kıbrıs sorununa farklı bir kimlik kazandıracak, ayakta kalabilmek adına Kıbrıslı Türkler kendi direniş örgütlerini kurmak durumunda kalacaklardı. Formül belliydi, Enosis için EOKA ise Taksim için TMT. Kısa bir süre içinde TMT, "*ya taksim ya ölüm*" sloganını benimseyecekti[161] Tarafların Enosis ve Taksim konusunda karşı karşıya gelmeleri atmosferi böylece ciddi bir ivme kazanmaya başlayacaktı.

[161] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.287.

IV- KIBRIS'TA ENOSİS VE TAKSİM YERİNE KOŞULLU BAĞIMSIZLIK VE İNGİLİZ EGEMENLİĞİNİN SONU

A- İNGİLTERE'NIN SORUNA ÇÖZÜM BULMA GİRİŞİMLERİ VE FOOT PLANI

1- Foot Planı ve Türk-İngiliz İlişkilerinde Yeni Bir Kriz

Foot adaya gelir gelmez Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında yoğun bir görüşme trafiği başlatmıştı. Bu girişimlerin ardından 1 Ocak 1958'de Foot, adaya dair izlenimlerini İngiliz İdaresiyle paylaşmak üzere Londra'ya gitti. Havaalanında basına yaptığı açıklamada şu noktalara değindi: "…*Aralık ayı boyunca sınırlı da olsa bir gelişme kaydettik, ancak esas tehdit ve zorluklar hala aşılamamıştır. Görevimiz bir önceki gün de belirttiğim üzere nihai bir uzlaşmaya varmak için iyi bir yol bulmaktı ve hepimizin amacı amaçsızlığa son vermektir*"[1]. Planı tam olarak tüm ayrıntılarıyla hiç açıklanmamıştı ancak anılarında Foot, genel olarak planın çerçevesi hakkında şu bilgileri vermişti: "*Güvenlik önlemlerinin daha da gevşetilmesi mümkünse teröre bağlı olarak bir süre sonra tamamen kaldırılması, Makairos'un adaya yeniden dönmesi, 7 yıllık bir özerk yönetim dönemi sonrasında self determinasyon uygulanması için uygun koşulların oluşması ve en nihayetinde Türkler için uzun dönemde garantiler. Eğer 7 yıl içerisinde Türkler ve Rumlar bir anlaşmaya varırsa İngiltere için bu kabul edilebilir bir durumdur ancak adada egemen üslerini devam ettirme hakkı da saklı tutulmalıdır*"[2].

Sözü geçen bu noktalar Foot'un Londra'ya giderken planla ilgili tasarladıklarıydı. 7 Ocak'ta kabinede yapılan toplantıda planına ilişkin yapılan en

[1] Hugh Foot, **a.g.e**., s.162; Aynı gün Dr. Fazıl Küçük de temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gitti. Bkz. "Küçük ve Kıbrıs Konsolosu Geldi", **Milliyet**, 31 Aralık 1957.
[2] Hugh Foot, **a.g.e**., s.163-164. Yunanistan açısından bu önerilerin değerlendirmesi için bkz. Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.217.

önemli ekleme, tarafların Enosis ve Taksim politikalarından vazgeçerek bir anlaşma zemini yaratmaları ya da bu atmosferin İngiltere tarafından yaratılması gerektiği idi[3].

Foot, Sömürgeler Bakanı, Dışişleri Bakanı ve diğer bakanlarla kabinede ve kabine dışında muhalefet partisi liderleriyle de görüşmelerde bulundu. 10 günlük temasların ardından Foot Planını Londra'da tüm taraflara kabul ettirdiğini açıklayacaktı[4]. Ayrıca Foot, yapılan bu görüşmelerde en çok eleştiri aldığı konunun, adadaki olağanüstü önlemlerin kaldırılmasına yönelik tedbirler ve Türklere verilen hakları kısmında olduğunu ifade edecekti. Özellikle Türklere verilen haklar bakımından plan öncesinde sunulan diğer tüm planlar nezdinde kıyaslanmış ve yetersiz dahi bulunmuştur. Bununla birlikte plan koşullu olsa da İngiliz hükümetince kabul edilmişti. Şimdi sıra planı tarafların onayına sunmaktı. Bu amaçla Foot Selwyn Llyod ile birlikte öncelikle Ankara gidecek, ardından Atina'ya giderek Yunan hükümeti ve Makarios'la görüşecek ve son olarak da Kıbrıs'a dönerek planı açıklayacak ve adadaki olağanüstü durumun sonlandığını bildirecekti.

Tüm hazırlıkların tamamlanması İngiltere cephesinde çok önemli bir şüphenin ortadan kalkmasına yeterli olmayacaktı. Planın, Enosis ve Taksim konusunda keskinleşmiş iki taraf tarafından kabul etmesi düşük bir ihtimal olarak görünüyordu. Planın taslağı dahi henüz ortada yokken 29 Kasım 1957'de Ankara'daki İngiliz Konsolosluğuna gönderdiği gizli bir belgede Foot, şu noktaların altını çiziyordu. "*Kıbrıs'ta yaşayan Türkler azınlık olmalarından dolayı, dürüstçe ifade etmem gerekirse Türklerin ve Rumların ada idaresini ortak yürütmesi anlamına gelecek garantili bir bağımsızlık anlaşmasına razı geleceklerine kanaatim tamdır. Ancak böylesi bir ihtimali Rumların kabul etmeyeceğini düşünüyorum*". Bununla birlikte Harold MacMillan'a göre Foot'un da katıldığı 6 Ocak'taki son kabine toplantısında Kıbrıs'taki planın işleyebilirliliği ile ilgili çok umutlu sözler sarf etmez: " *Kıbrıs için yeni bir plan… Planla ilgili çok umutlu değilim. Kıbrıslı Türklerin ve Rumların ayrıca Türkiye ve Yunanistan'ın bu plana olumlu bakacaklarını düşünmüyorum. Bununla birlikte bu plan bize Hugh Foot fikirlerinden*

[3] "The Chancellor of the Exchequer Cyprus", 7 January 1958, C.C.(58) 4th Conclusions, **CAB 128/32, 52960-6**

[4] Hugh Foot, **a.g.e**., s.163. Bu görüşmeler sırasında Foot, özellikle bakanlarla yapılan görüşmelerde en fazla adadaki olağanüstü durumun kaldırılacak olması konusunda eleştirilmiştir. Hatta bu açıdan plan öncesinde sunulan diğer tüm planlar nezdinde kıyaslanmış ve yetersiz dahi bulunmuştur.

faydalanmamıza yardımcı olacaktır"[5]. Planı kabul etmesine rağmen Başbakan MacMillan'ın bu sözleri aslında plana çok fazla anlam yüklemediğini gösterir.

Bununla birlikte Londra'dan aldığı talimatla planı müzakere sürecine giren Foot, bilhassa ve öncelikle Türkiye ile temaslarda bulunması gerektiğinin farkındaydı. Bununla ilgili Foot şunları dile getirecekti: "*İlk temasta bulunulması gereken tarafın Türkler olduğunun tabiki biliyordum. Ancak Türkler planla ilgili bazı noktalardan kesinlikle büyük rahatsızlık duyacaklarını da biliyordum. Bunun için 7 Ocak'ta adadaki Vali vekiline gönderdiğim mektupta şunları ifade ettim: "Herşey İngiltere hükümetin Türklerin arkasında durup durmayacağına bağlıdır". Fakat bana kalırsa adanın geleceğine ilişkin kesin bir kararın Türklerin onayı olmaksızın alınamayacağı düşüncesi Türklerin ellerini güçlendirebili*r[6]. İşte Foot'un yakaladığı en önemli noktalardan birisi de burasıydı. Gerçekten de Türkiye gerek Amerika'nın gerekse İngiltere'nin Ortadoğu'daki kendisine ihtiyacı olduğunu bildiğinden kendi politikasından geri adım atmaya pek yanaşmıyordu. Aslına bakılırsa daha önce de dile getirildiği üzere Amerika self determinasyon konusunda Yunanistan'ı uzun bir süredir destekliyordu. Ancak özellikle Bağdat Paktı'ndaki önemli rolü Türkiye'yi Ortadoğu'da vazgeçilemez stratejik bir ortak haline getiriyordu. Türkiye'nin taksim konusunda bu kadar sert ifadeler kullanabilmesinin arka planında böylesi bir realite göz ardı edilemezdi ve plan hazırlıkları sürerken Foot'un bunu hesaba katmamış olması pek mümkün görünmüyordu.

Diğer taraftan Yunanistan'ı ve Makarios'u gelecekte bir Enosis ihtimalini yok sayan bir plan konusunda ikna etmek ayrıca zor olacaktı. Ancak Self government sözü, adadaki olağanüstü koşulların tamamen kaldırılması ve Makarios'un adaya dönmesi Rumları çözüme ve plana razı getirebilirdi[7]. Rumlar nezdinde en çok rahatsızlık duyulacak konu, adanın geleceğine ilişkin Türklerin son tahlile veto hakkını olması konusu olabilirdi ancak bunu kabul etmek durumundaydılar. Bu planla Rumlara doğrudan menfaatler tanınırken, Türklere uzun dönem güvenceler veriliyordu. Her iki tarafın menfaatine olacak olan ise şiddetin sonlandırılması ve

[5] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.665-666. Nitekim kısa bir süre sonra MacMillan, aylar süren görüşme trafiğinden sonra şunları ifade edecekti: "*1958 yılının ilk ayları boyunca yapılan gayri resmi tüm görüşmelerden anladığım kadarıyla Türkler ve Rumlar yeni planımızdan çok etkilenmiş görünmüyorlar*"

[6] Hugh Foot, **a.g.e**., s.163.

[7] "Foot, Letter to Sir James Bowker" 16 December 1957, **CO**, **MP. GH/TS/181/3**, s.38.

akılcı müzakere zeminin yeniden yaratılması gerçeğiydi. Bu açıklamalar aslında Foot'la ilgili Türk endişelerini fazlasıyla karşılıyordu. Özellikle Kıbrıslı Türklere göre Foot Yunanistan yanlısı politikalar izlemekteydi ve bu durum kendileri açısından kabul edilemez bir durumdu. Kıbrıslı Türkleri daha da rahatsız eden konu, Vali Foot'u Kıbrıs'ta liberalleşmenin bir simgesi olarak adaya tayin eden İngiltere'nin Makarios'un yeniden adaya dönmesine izin vererek[8] adadaki terörü sonlandırmak ve bu yolda bir taviz olarak da Rumların haklarını daha fazla gözeten bir anayasa ortaya koymaktı. İngiltere'nin planı ise Makarios'u plan konusunda ikna etmek, ya da plana karşın geliştireceği olumsuz bir tavra karşın Kıbrıs'a bir daha asla dönemeyeceğini hissettirmek gerekmekteydi[9]. Bununla birlikte Yunanistan'ın Makarios'tan etkilenmemesi için de gerekenler yapılmalıydı. Bu yolda Rumlara fazla hakları verilmesi gerekiyorsa bu yapılmalıydı, Amerika'ya verilen sözler ve Kıbrıs'ta üslerinin güvenliği konuları bir an önce çözülmesi gereken konulardı.

Foot planını Rumların haklarını daha fazla gözeteceği yönündeki kanı Türkiye ve Kıbrıslı Türkleri seslerini daha güçlü duyurmak için harekete geçirdi. 6 Ocak'ta Menderes ve Zorlu Dr. Küçük ile yaptıkları görüşmeler sonrasında Kıbrıs'ta ve Türkiye'de mitingler organize edilmeye başlandı. Aynı zamanda bu görüşmede Dr. Fazıl Küçük tedhiş eylemlerine son verilmemesi halinde mukabeleye (karşı saldırı, intikam) girişmelerinin mukadder olduğundan söz ediyordu[10]. Kıbrıslı Rumlara karşı bir tehdit oluşturulmalı ve bu şekilde Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'taki haklarından kolay vazgeçmeyecekleri ispatlanmalıydı.

7 Ocak'ta ise Dışişleri Bakanı Lloyd Londra Büyükelçisi Nuri Birgi ile görüşmelerde bulunmuş aynı gün Foot ile görüşmelerinin ardından İngiliz İmparatorluğuna dâhil ülkeler nezdinde temaslarda bulunmak üzere seyahate çıktığında Macmillan ilk olarak Kıbrıs'a uğramayı tercih etmişti. Türkiye'nin ciddi anlamda gerildiğinin farkında olan Ankara'daki büyükelçi Bowker ise, planla ilgili birinci elden bilgiler vermek ve Foot'un Ankara ziyareti için ön bilgiler vermek üzere 10 Ocak'ta Zorlu ile görüşmek isteyecekti[11]. Anlaşılan İngiltere yoğun bir

[8] "İngiltere Kıbrıs için Karar veriyor", **Milliyet**, 6 Ocak 1958.
[9] "The Chancellor of the Exchequer/ Cyprus", 7 January 1958, C.C.(58) 4th Conclusions, **CAB 128/32, 52960-6**
[10] "Kana Kan, Dişe Diş", **Milliyet**, 7 Ocak 1958.
[11] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.275.

müzakere sürecine girerek Türkiye'yi etkilemeye çalışıyordu. Makarios'un sürgününe son verilmesinin ardından istifa etmiş olan Lord Salisbury *Times* gazetesinde yayımlanan makalesinde "*Kıbrıs meselesinde bir karar aşamasına gelindiğinde Türkiye'nin görüşlerinin kesinlikle dikkate alınması gerektiğini aksi takdirde Türklerin batıya karşı dostluk ve samimiyetinin azalacağının ve bu durumun iyi sonuçlar vermeyeceğini*" ifade edecekti[12].

8 Ocak'ta Türk Enformasyon Dairesi önünde patlayan bomba üzerine Kıbrıslı Türkler Rum bölgelerine girmek istemiş, bu yürüyüş karşılık bulunca da taraflar çatışmıştı. Ertesi gün 9 Ocak'ta Türkiye'nin Taksim tezinde ısrarcı olduğunu belirten Zorlu, ayrıca İngiliz Hükümetinin kendileriyle müzakere etmeksizin karar alamayacağını ifade ediyordu[13]. Ertesi gün gerçekleşen Zorlu-Bawker görüşmeleri ardından yaptığı açıklamasında ise bu kez Zorlu, "İ*ngiliz hükümeti, bizimle müzakerede bulunmadan herhangi bir karar almayacağına dair daha önce vermiş olduğu sözü sadık kalacağını belirtmiştir*" diyecekti[14]. Buradan anlaşılacağı üzere İngiltere'nin "*Türkiyesiz bir plan düşünmüyoruz*" güvencesinin ardından Türkiye kararından geri dönmeyeceği mesajını veriyor ve üstü kapalı olarak Foot ve planına bir göndermede bulunuyordu: "*Taksim harici herhangi bir çözüm önerisi, özellikle self determinasyona gidecek bir çözüm önerisi tarafımızdan kesinlikle kabul edilemez*".

Diğer taraftan Makarios'un adaya dönme ihtimalinin Türkiye'de yarattığı gerginliğe yanında yeni bir girişim Makarios'tan geldi. 13 Ocak'ta Makarios Türkiye'ye gelmek üzere Atina Başkonsolosluğu'na müracaat etti. Atina Konsolosu Müftü Ocak İngiliz vatandaşı olması nedeniyle Makarios'un vizeye ihtiyacı olmadığı ve istediği zaman Türkiye'ye gidebileceğini kendisine söylediğini ifade edeekti. Türkiye tarafından "*dünya kamuoyunun aldatmaya yönelik*" olarak algılanan bu girişimin Türkiye'de "*resmi makamlarca kabul görmemesi*" üzerine başvurunun ertesi günü Makarios'un vazgeçmesi üzerine söz konusu girişim sonuçsuz kaldı[15].

---

[12] "İngiliz Başvekili Dün Kıbrıs'a Gitti", **Milliyet**, 8 Ocak 1958.
[13] "Greek-Turk Riots in Cyprus", **The Financial Times**, 9 Ocak 1958, s.1; "Muhtariyet bahis mevzuu olamaz", **Milliyet**, 10 Ocak 1958
[14] "İngiliz Elçisi Dün Kıbrıs için Teminat Verdi", **Milliyet** 11 Ocak 1958.
[15] Türk basınında çıkan haberlerde genellikle Makarios "Kızıl Papaz" ve "Katil" olarak nitelendiriliyor ve daha da önemlisi Yunanistan'ın tamamen Makarios güdümünde olduğu iddia

"*Kıbrıs ihtilafı ancak Türkiye ve Yunanistan'ın mutabakatı ile çözülebilir*" diyen MacMillan'ın yeni bir konferans düzenleme girişimlerine Türkiye ve Yunanistan olumlu yaklaşmayınca bu girişim de başarısız kaldı[16]. 12 Ocak'ta genel olarak basında yer alan Nihat Erim'in yeni bir anayasa hazırlanması ve bu anayasaya göre adaya üçlü idare verilmesi yönündeki tavsiyeleri Foot Planına karşı bir alternatif bir düşünce idi ancak taksim konusunda artık geri adım atamayacak olan Türkiye için çok kabul edilebilir değildi[17]. Genel anlamda Erim önerisi Kıbrıs'ta iki ayrı devlet öngörüyordu. Bulunacak çözümün her koşulda iki toplumun varlığının esas alınması gerektiğini savunan Erim, her iki toplumun da iç işlerinde serbest olmasını ve bir toplumun bir diğeri üzerinde egemen olmasına izin verilmemesi gerektiğini savunuyordu. Aslında makul açıklamaları olan bu plan Türkiye'de resmi bir tez olarak değerlendirmeye dahi alınmadı. Türk basınında ve resmi çevrelerdeki genel hava artık taksimden geri adım atılamayacağı yönündeydi. Averoff ise NATO'nun yeniden duruma müdahalede bulunması gerektiğini ve taksimin kendileri açısından kesinlikle kabul edilemez olduğunu vurguluyordu[18]. Sonuçta plan taraflar nezdinde kabul görmedi ve uygulanmaya konulamadı.

Bağdat Paktı görüşmeleri nedeniyle Türkiye'de bulunan Lloyd tarafından çağrılan Foot, 27 Ocak'ta planla ilgili ayrıntıları görüşmek üzere Türkiye'ye geldi[19]. Dışişleri Bakanı Selwn Lylod Bağdat Paktı dolayısıyla Ankara'da bulunduğu sırada Foot ve Zorlu görüşmesini gerçekleştirmek istedi, ancak planla ilgili ayrıntıları bilen Zorlu, önce görüşmeyi kabul etmek istemedi, Llyod'un devreye girmesi üzerene gönülsüz kabul etti.

Foot anılarında Llyod'un ayrılma tehdidi sonrası görüşmeyi kabul eden Zorlu'nun kendisine bu görüşmeler sırasında "*çok kaba*" davrandığını ve kendisine sunduğu planla ilgili ayrıntılı belgeleri dikkate almadan yeni bir şey olmadığını belirterek bir kenara bıraktığını ifade edecekti[20]. Zorlu, bu görüşmede Türkiye'nin

---

ediliyordu. Bkz. "Makarios Gelmek İstiyor", **Milliyet**, 15 Ocak 1958. Ayrıca bkz. "Makarios Türkiye'ye gelmekten vazgeçti", **Milliyet**, 16 Ocak 1958.

[16] "Konferansı Reddediyoruz", **Milliyet**, 17 Ocak 1958.

[17] "Nihat Erim Kıbrıs için Üçlü İdare Tavsiye Etti", **Milliyet**, 13 Ocak 1958.

[18] "Greek-Turk 'No' to Cyprus Plan", **The Financial Times**, 21 Ocak 1958

[19] "Sir Hugh Foot Flies to Turkey: Cyprus Issue For Baghdad Pact Powers", **The Times**, 27 January 1958, s.8.

[20] Hugh Foot, Fatin Rüştü Zorlu haricinde Adnan Menderes'le de görüşmeye çalışmış ancak bu konuda istediğini alamamış ve ciddi anlamda morali bozuk bir şekilde Türkiye'den ayrılmak

Taksim'i istediğini, eğer İngiltere bunu uygulamayacaksa Kıbrıslı Türklerin direnişi ile karşılaşacağı tehdidinde bulunuyordu. Belki de bu sözler adada İngiliz-Türk işbirliğinin sonu olacak ve bir süre sonra ortaya çıkan Türk direnişi karşısında İngiltere Türklere çatışmak yerine taraflar arasındaki ayrılıktan faydalanma siyasetini izleyecekti.

21 ve 25 Ocak'ta Valiyi protesto eden ve taksim lehine gösteriler düzenleyen Kıbrıslı Türkler bu kez Foot, Türkiye'ye temaslarda bulunmak için Ankara'da bulunduğu sırada muhtemelen ikili görüşmeleri etkilemek amacıyla daha geniş çaplı gösteriler düzenleyecekti. 27 Ocak'ta Limasol'da "*Kahrolsun Foot*", "*Yaşasın Harding*" sloganlarıyla başlayan gösteriler Lefkoşa, Larnaka ve Magosa'da Taksim sloganlarının atıldığı gösterilere dönüştü[21]. Bu gösterilerde İngiliz polisinin açtığı ateş üzerine çıkan olaylarda 3 Türk öldü, 100'e yakın kişi de yaralandı[22]. Ertesi günkü cenaze töreninde çıkan olaylarda ise 6 Türk hayatını kaybetti ve çok sayıda kişi de yaralandı[23]. Bağdat Paktı ve muhtemelen Kıbrıs görüşmelerinin başlaması öncesi yapılan bu gösteriler de temel amaç Kıbrıs'taki Türklerin de var olduğu ve haklı olduklarını düşündükleri Taksim'de ne kadar ciddi oldukları mesajını vermekti.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff olaylarından ardından Yunanistan'da oluşan genel kanının gösterilen Ankara tarafından organize edildiği şeklinde

---

durumunda kalmıştı. Anılarındaki "Zorlu hayatımda gördüğüm en kaba adamdı" sözleri bu kırgınlığının en açık kanıtı olarak değerlendirilebilir. Hugh Foot, **a.g.e**., s.150; "Selwyn Lloyd to Butler", 30 January 1958, **FO371/136330, RGC10344/52**, akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.230. Robert F. Holland, hem Foot hem de Llyod'un Türkiye'de görmüş olduğu muamelenin 1945 yılından beridir dış politikada yaşamış olduğu en aşağılayıcı muamele olduğunu iddia ediyor. Zorlu'nun Foot'a karşı tavırları, Menderes'in Foot ile görüşmek istememesi, Lloyd'un Menderes'le güçbela görüşebilmesi ve tüm bu girişimleri sonucunda Türkiye'nin tehdit dolu sözleri… Burada sorulması gereken soru şudur: Türkiye'nin dış politikada sergilemiş olduğu kendinden emin politikanın dayandığı bir temel var mıydı? Tabiki, uluslararası platforma haklı gerekçelerde Kıbrıs Türk toplumunu ve Türkiye'nin de çıkarları olduğunu vurgulamaya çalışıyorlardı. Ancak sadece bu yanıt yeterli değildir. Buna ek olarak Amerika'nın arkasında olduğunu ve artık eski gücünden yoksun İngiltere'nin Ortadoğu çıkarları nedeniyle Türkiye'nin taleplerini kesinlikle göz ardı edemeyeceğine olan inancı da ayrıca belirtilmelidir.

[21] Charles Foley, **a.g.e.**, s.174. Kıbrıslı Türklerin "Yaşasın Harding" sloganlarını teşvik eden en önemli gelişme şüphesiz Hugh Foot'un Yunanistan yanlısı olduğuna dair kanıydı. Ancak **Sunday Times** gazetesinde 2 Şubat'ta yayımlanan bir makalesinde Harding, ada için en ideal çözümün taksim olacağını ifade edince Kıbrıs Türk toplumu nezdinde büyük bir sempati toplamıştı. Bkz. Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.84.

[22] "Cyprus Turks Riots Again", **The Financial Times**, 29 January 1958, s.1; "Kıbrıs'ta Kanlı Meydan Muharebesi", **Milliyet**, 28 Ocak 1958, Meclis'te Trabzon Milletvekili Sabri Dilek Kıbrıs konuşmalarında iki günlük olaylar sonucunda 8 kişinin öldüğünü ve 70 kişinin yaralandığını ifade eder. Benzer ifade Fahir Armaoğlu tarafından da kullanılmıştır. Bkz. "Meclis Kıbrıs'taki hadiseyi takbih etti", **Milliyet**, 1 Şubat 1958; Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.413.

[23] "Kıbrıs'ta 6 Türk şehit edildi", **Milliyet**, 29 Ocak 1958.

olduğunu belirtecekti[24]. Foot ise Kıbrıs'taki olayları başlatan kişinin Zorlu olduğuna kesinlikle inandığının ifade edecekti[25]. Diğer taraftan bu gösterileri TMT'nin organize ettiğine yönelik iddialar da vardır. TMT'nin kurucularından Kemal Tanrısevdi 1997 yılında verdiği bir beyanatta 27-28 Ocak mitinglerini TMT'nin organize ettiğini belirtecek, buna karşın diğer kurucu Rauf Denktaş bu iddiayı kabul etmeyecekti[26]. 27 Ocak tarihinde Kıbrıs'ta yayımlanan Bozkurt gazetesinin manşet haberi şu şekildeydi: "*Zorlu'nun Çok Mühim Beyanatı: İngiltere Taksim'i kabul etti*"[27]. Bilindiği üzere İngiltere tarafından bir ihtimal olarak değerlendirilen Taksim konusunda henüz Türkiye ve İngiltere arasında kesin kararlaştırılmış bir durum değildi. Gazetenin haberi, taraflar arasındaki kesin bir anlaşmadan söz ediyor gibiydi. Dolayısıyla bu manşet toplumu ne kadar etkiledi bilinmez ancak Taksim konusunda yaratılmaya çalışılan toplumsal bilinç konusunda bu mitinglerin önemli katkısı olduğu kesindir. Başka bir açıdan bakıldığında ise neredeyse Taksim tezi benimseninceye kadar olan dönemde hep bağlılıklarını bildirdikleri İngilizlerle yapılan çatışmalar ilk kez ciddi anlamda sömürge idaresiyle Türkleri karşı karşıya getirmişti.

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ve Türkiye'nin taksim konusundaki ısrarı üzerine konuyu görüşmek üzere 28 Ocak'ta İngiliz Parlamentosunda görüşmelerde bulunuldu. Toplantı tutanaklarına göre Türkiye'nin koşulları şunlardı: Birincisi, Kıbrıs Türk toplumuna yeni uygulanacak ve geçici olacak olan anayasada "veto" hakkının tanınmalı, ikincisi eğer adada bir self determinasyon uygulanacak olursa bu Kıbrıs Türk toplumu için ayrı ve eşit koşullarda yapılmalıydı ve sonuncusu olarak

[24] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.218.
[25] Hugh Foot, **a.g.e**., s.150.
[26] Ahmet Gazioğlu, **a.g.e**., s.357.
[27] Ahmet Gazioğlu **Halkın Sesi** ve **Bozkurt** gazetelerinin 28 Ocak'taki başlıklarını ise şu şekilde aktarıyor: "*Emniyet kuvvetlerinin yanlış müdahalesi Girne Caddesini Harp Meydanına çevirdi.. Taksim lehine yürüyüş yapan gençlerimize emniyet güçleri taarruz* etti…" Halkın Sesi'nden bir köşe yazarının Taksim yazısı ise şu şekildeydi: "*Şimdi burada bir varsayımda bulunalım. İngiltere prensip olarak taksim değil de self determinasyonu tanımış olsaydı, Rumlar tarafından yapılacağı kesin olan taşkın gösterilerle yer yerinden oynayacaktı. Hâlbuki bizimkiler ne yaptı? Kendi evleri mesafesinde olan yerlerde hiçbir taşkınlıkta bulunmadan, efendice yürüyüş yapıtlar. Türk milletinini, Kıbrıs meselesinde milli bir parola olarak kabul ettiği "taksim" kelimesini tekbir getirir gibi tekrar ettiler*". Ahmet Gazioğlu, s.357. Aslında burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, Taksim'in ciddi anlamda siyasallaşmaya başladığı gerçeğiydi.

Türkiye'ye derhal bir üs verilmeliydi[28]. Bu görüşmelerde görüşülenler İngiltere'nin Türkiye'yi dışarıda bırakma ihtimalini tamamen dışladığı anlaşılıyordu.

Bağdat görüşmeleri sırasında Pakt üyelerinin ekonomik ve askeri yönden güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapan Llyod'un, "*Rusların bölgede etkili olmaması için ellerinden geleni yapacaklarına*" ve "*Amerika'nın bölgedeki ittifaka güç katması için dolaylı desteğinin daha da artırılması gerektiğine*" yönelik ifadeleri (Amerika'nın bu görüşmeler sırasında ekonomik yardım sözü verdiği iddia edilir!) Türkiye'nin bölgedeki önemli stratejik konumu gerçeğiyle birleştirildiğinde Kıbrıs konusunda İngiltere'nin Türkiye'yi memnun etmek için neden bu kadar çok çaba sarf ettiği daha kolay anlaşılabilir. Ayrıca bu görüşmelerde Kıbrıs konusu da gündeme gelmiş ancak esas görüşmeler Menderes-Zorlu ve Lloyd-Foot arasında gerçekleştirilmiş Bawker-Menderes görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelere katılması beklenen Foster ise katılmamıştı[29]. Ocak sonunda yapılan görüşmelerle ilgili açıklama yapan Zorlu, üstü kapalı olarak Türkiye ve İngiltere ile yapılan görüşmelerde İngiltere'nin Türkiye'nin rızası olmadan hareket etmeyeceği kararı alındığını ifade etmişti. Bu sözler Türkiye'nin son birkaç aydır sürekli olarak üzerine vurgu yaptığı sözlerdi. Türkiye sürekli olarak bu inancı muhafaza etmeye çalışırken İngiltere farklı alternatifler geliştirerek Türkiye'yi kendi istediği türden bir anlaşmaya razı getirmeye çalışıyordu.

İngiliz idaresi, Türkiye'yi Kıbrıs sorununda aktif bir oyuncu yapmaya karar verdiğinde işlerin kendisi açısından bu kadar çıkmaza gireceğinin farkında mıydı bilinmez? Dahası Türkiye'nin Kıbrıs'ta söz sahibi olduğu iddia İngiltere'nin tam da istediği bir durum muydu, tam olarak bunu söylemek de belki mümkün değil, ancak İngiltere Ortadoğu politikası ve yeni düzelmeye başlayan Amerika ile işbirliği açısından Türkiye'ye olan ihtiyacı göz önüne alınırsa kesinlikle Türkiyesiz bir plan düşünemezdi. İngiltere yine de Yunanistan'la farklı Türkiye ile daha başka bir frekanstan çok ince diplomatik görüşmelerini de sürdürmekten geri kalmıyordu. Gerçekten İngiliz diplomasisi ciddi bir krizle birlikte önemli bir de sınav veriyordu

[28] "Cyprus", 28 January 1958, C.C.(58) 12th Conclusions, **CAB 128/32, 52960-14**

[29] Özellikle 25 Ocak'ta yapılan görüşmelerde Bowker'in dikkati çekmeye çalıştığı en önemli konu, Dr. Fazıl Küçük'ün tahrik edici olduğunu iddia ettiği sözleriydi., "Records of Ministerial Meetings in Ankara and Athens about Cyprus, January-February 1958", RLD, **20368/ 19070/53103**, **MSS. Medit. Box 4, Folder 1, New İnitiative Vol.4.** p.2

Bununla birlikte İngilizlerde ağırlık kazanmaya başlayan görüş, taksimin gerçekleştirilemeyeceği yönündeydi[30]. O halde bu durum Türkiye'ye nasıl kabul ettirilecekti.

2- İngiltere'nin Foot Planını Yunanistan ve Makarios'a Benimsetme Çabaları

Türkiye ile yaptığı görüşmelerden istediği sonucu elde edemeyen Foot EOKA'ya yaptığı barış çağrısından da yanıt alamayınca, 10 Şubat'ta Llyod'la birlikte Atina'ya giderek Yunan hükümetine planını anlatmak istedi, görüşmeler 11 ve 12 Şubat'ta yapıldı[31]. Ancak öncesinde Karamanlis ve Averoff'la yapılan görüşmelerde Foot özellikle adadaki düzenin yeniden sağlanması için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ile ilgili Yunanistan'ın desteğini talep etti. Görüşmeler öncesinde Yunanistan'ı zor duruma düşüren durum uluslararası gelişmelerin Türkiye'nin Batı nezdinde olan itibarını artırdığı gerçeğiydi[32].

Yunanistan'ın bir türlü İngiltere nezdinde güvenilememesinin nedeni ise daha önce de konu edildiği üzere "*komünizm konusunda temiz olmayan siciliydi*". Eğer Yunanistan komünist bir yönetimle idare edilirse benzer bir durum Kıbrıs'ta da gerçekleşebilirdi[33]. Diğer taraftan Türkiye'de komünist bir tehdit algısı yoktu. Eğer Kıbrıs bağımsız olursa ileride ekonomik ve askeri olarak Sovyetlerden yardım alabilirdi. Bağımsız olması yanında Yunanistan'a bağlandığını açıklamasıyla birlikte

---

[30] Eugene T. Rossides, "Cyprus Partition Opposed", **The New York Times**, 15 February 1958, s.16.
[31] "Talks on Cyprus with Greek Government: New Approach By Britain", **The Times**, 8 February 1958, s.6; "Talks Opened", **The Times**, 12 February 1958, s.8.
[32] Buradaki dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, Batı'nın Türkiye'ye ihtiyacı olduğu kadar Türkiye'nin de Batıya ihtiyacı olduğu gerçeğiydi. Özellikle kuzeyde Sovyet tehlikesi güneyde Suriye tehdidi vardı. En büyük endişe Batı'nın da katkılarıyla yaratılmış olan Komünizm tehlikesi algısıydı. Dolayısıyla kıyılarına bu kadar yakın bir yer olan Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi Türkiye için çok iyi sonuçlar ortaya çıkarmayabilirdi. İngiltere'nin Yunanistan'daki siyasi iktidarlara güvenmeme durumu Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çıkarına bir tutumdu ve yine Türkiye için Kıbrıs'tan vazgeçmeme yönünde önemli bir uyarıydı. Komünist Yunanistan komünist Kıbrıs anlamına gelebilirdi ki bu Türkiye tarafından kesinlikle kabul edilemez bir durumdu. Türkiye ve İngiltere'nin bu noktada Kıbrıs'a ilişkin endişeleri ortaktı.
[33] Yunanistan'daki komünist tehlike ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz. Nancy Crawshaw, "Labour in Greece: The Danger of Communism", **Guardian**, 13 April 1953, s.4.

olası bir savaş durumunda Türkiye Yunanistan'la farklı cephede yer alması Türkiye'nin çepeçevre sarılması anlamına geliyordu[34]. Yunanistan Türkiye'nin bu endişelerinin farkındaydı. Batı'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi dışarıda bırakmayacağına ise emindi. O nedenle Averoff, Foot'un kendisine kısa süreli bir muhtariyetin ardından self determinasyonun uygulanabileceğini ifade ettiğini ancak bu yaklaşımı Türkiye'nin onaylayıp onaylamadığı ile ilgili net bir şey söylemediğine dikkat çekiyordu[35].

Hugh Foot'un Türkiye'nin çözüme yönelik tartışmalara her zaman açık olduğuna inandığını belirttiğini söyleyen Averoff, eğer Türkiye basınını ve Menderes-Zorlu açıklamalarını takip ediyordu ise bu sözlere pek itimat edemezdi. Ancak Averoff son zamanlarda Türkiye ve İngiltere ilişkilerinin gerildiğini ve belki de Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin çıkarlarının bu nedenle göz ardı edilebileceği ve daha da önemlisi kendilerini razı getirerek bir an önce adayı sakinleştirmeye çalıştıkları için bu önerilerde samimi olabilecekleri ihtimali üzerinde duruyor. Bu görüşmelerde İngiltere'nin en önemli amaçlarından birisi Lennox Boyd tarafından önerilen "*taksim fikrinin yersiz ve çok mantıklı olmadığını*" ifade edebilmek ancak bunun yanında tam anlamıyla bu tezin çözüm ihtimallerinden birisi olarak kalması gerektiğini de gerekçeleriyle açıklayabilmekti[36]. Yani bir tehdit olarak bunu Yunanistan'a hissettirmekti. İngiltere kesinlikle bu ihtimali birinci plan olarak görmüyordu.

Diğer taraftan Foot'un belki de kasıtlı olarak görmezden gelmeye çalıştığı Türkiye'nin taksim düşüncesi Yunanistan'ı ciddi anlamda tedirgin ediyordu ve plan bu yüzden çok gerçekçi görünmüyordu. Ayrıca İngilizlerin egemen üsleri konusunda ciddi endişesi bulunan Yunanistan için bu plan yoluyla Türkiye'ye de üs verilmesi çok kabul edilebilir bir durum değildi. Foot'un temaslarda bulunmak için gittiği Yunanistan'daki bir diğer amacı Makarios'la da görüşmelerde bulunmaktı. Ancak Foot'un bu konuda ciddi tereddütleri vardı. Makarios'un aslında düğümü çözmede çok önemli bir konumda olduğunun Foot farkındaydı ancak onunla görüşmek

[34] Sterphen G. Xydis, **a.g.e**., s.88.
[35] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.218.
[36] Penfield (Athens), Telegram to State Department, 15 Feb. 1958, **RG59, State Deparment Records, Box 3283, USNA** Bu açıklamanın Amerikan belgelerinden aktarımı için bkz. Robert F. Holland, s.232. Daha önce de belirttiğimiz üzere taraflar arası ilişkilerde bir denge unsuru olarak kullanılan Taksim, İngiltere'nin düşündüğü en son çözüm şekliydi, ancak bir ihtimal olarak her zaman gündemdeydi.

Türkiye'yi çok kızdırabilir, Kıbrıs'taki olayların benzerlerinin yaşanmasına neden olabilirdi. Ancak düğümü çözmede onunla görüşmek çok önemliydi.

Atina'ya gittiği zaman konuyu Llyod'a açtığını belirten Foot görüşme ile ilgili şu ayrıntıları kaydedecekti: "*Atina'ya ulaştığımda Lloyd'a Makarios'la görüşme konusundaki endişelerimi aktardım. Konuyu iki gün boyunca tartıştık… Kısa bir süre sonra Lloyd Averoff ile aynı ortamda bulunduğumuz bir sırada benim Makarios'la görüşmek istediğimi bildirdi ve hemen Makarios'a bir mesaj gönderildi. Böylece görüşme gerçekleşti*"[37]. Kısa süren görüşme süresince herhangi bir öneri ya da plan üzerinde durmadıklarını belirten Foot, her iki tarafın da Kıbrıs'taki kriz nedeniyle sinirlerinin çok yıpranmış olduğunu dile getirecekti. Bu görüşmede Foot, Makarios'u zamanın Kıbrıslı Rumlar dâhil herkesin aleyhine ilerlediği ve adada giderek artacak düzensizlik nedeniyle geçen sürenin adayı ikiye bölmek niyetinde güçlü kimselerin lehine işlediği yönünde uyardığını belirtecekti. Ayrıca Foot, EOKA'nın yeniden eyleme geçmesinin Türkiye'nin taksim tezini daha da güçlü kılması anlamına geleceğini de Makarios'a açıkça ifade ettiğini belirtiyordu[38]. İngiltere, Taksim tehdidini bir kez daha açıkça Makarios'a böylece dile getiriyordu.

Anılarında bu ayrıntıları belirtmeyen Foot, karşılıklı iyi niyet temennilerinde bulunduklarını, ayrıntılı bir müzakerede bulunmadıklarını belirtiyordu. Otel odasındaki görüşmeden çıkarken basına yakalanmış ve kısa sürede haber Yunan basınında yer almıştı. Bundan dolayı telaşlanan ve Makarios'la görüşmesinin hemen ardından Kıbrıs'a dönmek üzere uçağa binen Foot, "*Eğer haberler benden önce adaya ulaşırsa Türklerin tepkisini tasavvur ettim ve daha fazla ayaklanma olabileceği endişesine kapıldım. Adaya indiğimde Lefkoşa'yı alevler için değil sakin görünce çok rahatladım*" diyecekti[39]. Lefkoşa'ya gelir gelmez yaptığı açıklamada ise kesinlikle herhangi bir konuda Makarios'la görüşmediği ifade edecekti[40]. Ancak bu durum Foot'un "*taraflar arasında bir çatışma yaşanmasından korkuyorum*" endişesini gidermeyecekti. Foot, ince bir çizgi üzerinde yürüdüğünü ve hata

[37] Hugh Foot, **a.g.e**., s.166.
[38] "Foot to Selywn Lloyd", 13 February 1958, **FO371/136306, RGC/10319/65'**ten, akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.234.
[39] Hugh Foot, **a.g.e**, s.167.
[40] "No Negotiation with Archbishop", **The Times**, 14 February 1958, s.8.

yapmaması gerektiğini biliyordu. İşte bu hassasiyet aslında Kıbrıs'ta her iki tarafta da çok iyi seziliyordu.

3- Foot Planının Tırmandırdığı Toplumlararası Gerginlik

Foot'un iki aylık bir süre neticesinde önce adada başlatmaya çalıştığı iyi niyet girişimleri ve daha sonra Londra'da uzun ve yorucu diplomatik bir savaş sonucunda hazırladığı plan Yunanistan ve Türkiye tarafından reddedilmişti. Şimdi Makarios'la yapmış olduğu görüşmenin basına yansımasıyla birlikte Türklerin adada yeniden taksim yönünde eyleme geçebileceği kaygısıyla adaya dönmüş Foot ve planı eski etkisinden uzak bir görünümdeydi. Foot'un Kıbrıs'ta başlatmayı amaçladığı liberal atmosfer yerine gergin bir bekleyişe, büyük umutlar bağlanan plan ise tarafları Enosis ve Taksim konusunda biraz daha keskinleşmeye itmişti.

Türkiye ve sonrasında adada bir süre kaldıktan sonra yaptığı Yunanistan ziyaretleri sonra adaya döndüğünde karşılaştığı manzara ilk geldiği günküne göre çok daha kötü durumdaydı. Türklerin sert sloganları ve şiddete başvurmaya başlayan gösterileri ilerleyen zamanlar için kötü sinyaller veriyordu. Foot'un görüşlerini almak ve belki de sakinleştirmek için Dr. Küçük'le görüşme talebi gerçekleşmemişti, ancak Türkiye buna izin vermemişti. Bu arada kendi içinde ciddi sıkıntılar yaşayan EOKA, her ne kadar Foot Yunanistan başkonsolosu Angelos Vlachos ile olan ikili görüşmelerinde Grivas'ın yeniden şiddete başvurmayacağı sözü almış olsa da yeniden organize olmaya hazır olduğunu hissettirmeye başlıyor yeni sabotajlar ve katliamlar yapacağını duyuruyordu[41]. Otoritesini kaybetmeye başlayan ve durumu kontrol altına almanın zor olduğunun farkında olan Foot'un en büyük endişesi ya da beklentisi bir iç savaş tehlikesiydi. Endişeydi çünkü iç savaş Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getirecekti. Beklenti olma ihtimali vardı, çünkü İngiltere böylece sorunun İngiliz idaresi ve Rumlardan ziyade Türk-Rum düşmanlığı çizgisine taşıyarak istediği politikayı daha kolay uygulayabilirdi.

[41] "Governer to Colonial Office", 15 February 1958, **MSS. Medit. Folder 1, Vol.4, 181/10**, **No.276**; Hugh Foot, **a.g.e**., s.168.

Nihayetinde adada barış atmosferi tamamen dağılmış, Türkiye ve Yunanistan tarafından kışkırtıldığı iddia edilen iki toplumu yeniden birleştirmek ve bunun yanında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir uzlaşma sağlamak gerçekten zor görünüyordu. Her zaman ifade edildiği üzere NATO'nun güvenliği açısından bu üç devletin kesinlikle anlaşması ve adanın özellikle Türkiye'nin talebi doğrultusunda bölünmemesi gerekiyordu[42] ancak İngiliz İdaresinin adadaki iki toplumu uzlaştırmak gibi bir kaygısı olup olmadığı tartışmalıdır. Taraflar arasındaki ayrılıkların kökleştirilmesiyle ilgili Ada'daki Yunan Başkonsolos'un İngiltere'nin taksimi desteklediği yönünde bazı tespitleri ve iddiaları önemlidir ve bir ihtimal olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Başkonsolos'un dikkati çektiği en önemli noktalardan birisi polisin taraflara karşı değişmiş olan tavrıydı. Örneğin 10 Martta yasalara aykırı olmasına rağmen Türklerin düzenlediği gösterilere polis müdahalede bulunmamıştı. Hatırlanacağı üzere 27-28 Ocak gösterilerinde üzere polisin Türk göstericilere karşı tavrı çok sert olmuştu. Acaba değişen ne idi. Başkonsolos'a göre, bu durum Türkler arasında yasaların kötüye kullanılabileceği imajını kuvvetlendirebilirdi ve Türkler bu durumdan kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyebilirdi[43]. Başkonsolos bu görüşünü desteklemek için başka deliller ortaya koymaya çalışıyor. Örneğin Kıbrıs Rum halkının lideri Makarios sürgündeydi ve EOKA'nın şiddete son vermesi çağrısı yapmadan adaya girmesine kesinlikle izin verilmiyordu. Ancak Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Küçük belki doğrudan Kıbrıslı Türkleri isyana teşvik etmiyordu ancak Taksim çerçevesindeki kışkırtıcı sözleri ve "Kıbrıs Türktür" sloganına karşı İngilizler herhangi bir önlem almıyor küçük istediği gibi Türkiye'ye gidip gelebiliyor ve buradan aldığı emirleri adada uygulayabiliyordu. Örneğin 3 Şubat'taki konuşmasında Küçük Enosis'in öldüğünü ve Taksim'in %100 geçerli olduğunu ifade ediyordu. Buna karşın Rumların yaptıkları gösterilerde polisin tavrı sert ve acımasız oluyordu. Bu durum Konsolos'a göre ciddi bir ayrımcılıktı.

15 Şubat 1958'de *New York Herald Tribune* şu gözlemini aktarıyor: "*İngiliz yetkililer evlerinin duvarlarında EOKA yazısı gördüğü sakinleri cezalandırırken*

[42] "Hugh Foot to Colonial Office", 14 February 1958, **MSS. Medit. Folder 1, Vol.4, 181/10**, **No.267**
[43] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.110.

Volkan (daha sonra TMT) sloganlarına izin veriyordu[44]*. Bununla birlikte EOKA üyelerine yönelik takip ve tutuklamalar devam ederken TMT'ye yönelik bir soruşturma ya da tutuklama yapılmamıştı. Ayrıca Foot Planı Taksim'i yok sayıyorsa idi, neden Zorlu ve Küçük Taksim propagandasına devam ediyordu. Örneğin Türkiye'nin talimatlarıyla hareket ettiği bilinen Dr. Fazıl Küçük "İngilizlerin Kıbrıs'ta Türk ve Rumların bir arada yaşayabileceği kanaatini yaymaya çalıştığını bildiriyordu*"[45]. İngilizler bir taraftan bu izlenimi Türkler üzerinde yaratmışken diğer taraftan Rumların Türklere destek olduğu algısını yaratmış ve bu durum da taraflar arası ayrılıkların kökleşmesinde etkili olmuştu. Buna ek olarak Washington'daki İngiliz Konsolosu Harold Caccia Taksim konusundaki görüşlerini nasıl oluyor da bu kadar açık bir şekilde dile getirilebiliyordu. Yunanistan İngiltere'nin üstü kapalı olarak Taksim konusunda Türkiye'yi yüreklendirerek Enosis'i anlamsızlaştırma politikası izlediklerini düşünüyorlardı.

Benzer şikâyetler 1930'lu yıllarda da dile getirilecek Türk azınlığın Rum çoğunluğa karşı fazlasıyla korunduğundan sürekli olarak Rum idareciler rahatsız olduklarını belirteceklerdi. Uzun bir süre genel bir politika olarak yürütülen bu ayrımcılık şimdi iyice açmaza sürüklenen Kıbrıs'ta İngilizler için bir çözüm yolu olabilirdi. Taraflar arası ayrılıklar İngilizlerin Kıbrıs'ta istediği siyaseti uygulamasını kolaylaştırabilirdi. Taraflar arasındaki ayrılıkların bu kadar kolay bir şekilde belirmesinin ebetteki tarihsel bir geçmişi var. Tarihsel sürece bakıldığında diyebiliriz ki her iki toplum da İngiliz idaresi altında kendi kimliklerine sıkı sıkıya bağlandılar. Her iki toplumda geleneklerini devam ettirme konusunda ciddi bir hassasiyet gösterdiler. Örneğin, 1902 yılında *Mir'at-ı Zaman* gazetesinde çıkan şu yazı çok ilgi çekicidir. "*Kızlarımızı, İngiliz okullarında öğretmen, yönetim kademelerinde tercüman görevinde ya da halk önünde valt yaparken görmek istemiyoruz. Eğer İngiliz idaresinin amacı bizi İngiliz medeniyeti içine çekmekse buna Müslüman milleti olarak razı gelemeyiz*"[46].

---

[44] **New York Herald Tribune,** 15 February 1958'ten akt. Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.111.
[45] "Kıbrıs Türkiye için Milli bir davadır", **Milliyet**, 5 Ocak 1958.
[46] Rebecca Bryant, "On the Condition of Postcoloniality in Cyprus", **Divided Cyprus: Modernity, History and An Island in Conflict**, (ed.), Yiannis Papadakis, Nicos Peristianis, Gisela Welz, İndiana University Press, Bloomington, USA, 2006, s.48-49.

Buna karşı İngiliz idaresinin adaya gelmesinden beridir Enosis taleplerinden vazgeçmeyen ve bu konuda Türklere nazaran daha örgütlü ve aktif olan Kıbrıslı Rumların ise başka bir talepleri vardı. *Alitheia* gazetesinde 1889 yılında yayımlanan bir yazıda, "*Zihniyet bakımından önemli ölçüde Helen olan Kıbrıslılar, adanın yeni hâkimi ve idareyi Kıbrıslı Rumlara geri vereceklerini itiraf etmiş olan İngilizlerin daha önce adada hâkimiyet kurmuş Asyalı ya da Afrikalı ülkelerin idare ettikleri şekilde idare etmelerine razı gelemez*" ifadeleri yer alıyordu. Aslında hiçbir zaman böyle bir söz verilmemişti, ancak Rumlar İngilizlerin adayı bir gün Rumlara verecekleri umudunu hep taşıdılar. İngiliz İdaresinin adaya yerleşmesinin ve adadaki böl-yönet politikasını Kıbrıslı Rumlar nezdinde Enosis idealinin yeniden yeşerttiğini buna karşın Türklerin ise karşı bir milliyetçililik fikrini benimsemeye başladığını görebiliriz[47]. İşte bu benimseme süreci 1958 yılına gelindiğinde bir kırılma noktası yaşıyordu. Kıbrıslı Rumlar Enosis'te sona yaklaştıklarını düşünürken birden tehdit olarak karşı Enosis'le (Taksim) karşı karşıya kalmışlardı. İşte bu karşı Enosis propagandasını Rumların bahsettiği derecede olmasa da İngilizler tarafından bilinçli olarak desteklenmiş olması adadaki İngiliz çıkarlarının devamı açısından bakıldığında kuvvetle muhtemeldir.

Görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamaması üzerine adaya dönen Foot, şimdi adada yükselmeye başlayan tansiyonu sömürge çıkarları açısından düşürmesi gerekiyordu. Yunanistan'da yaşanan hükümet krizi gölgesinde tam bir program içinde olamayan Grivas, şimdi sessizdi ancak İngilizlerin Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin haklarını da hesaba katan bir çözüm yolu arayışında olmasından Yunanistan ve Makarios gibi çok rahatsızdı. Grivas'a göre İngiliz idaresinin sözlerine güvenilemezdi. "*Enosis talebine öncelikle adanın stratejik önemi dolayısıyla karşı çıkmışlar, sonrasında Ortadoğu petrollerinin korunmasındaki hayati önemine vurgu yapmışlardı. Şimdi ise Türk faktörünü devreye sokmuşlardı. Bu nedenle bize sessiz olmamızı ve böylece herkesin çıkarına bir anlaşma yapabileceklerinden söz ediyorlar*"[48]. Bu sözlerinden İngiliz siyasetini kesinlikle benimsemediğini anlayabileceğimiz Grivas'a göre amaç her şekilde Enosis'in gerçekleşmemesini sağlamaktı. Aslına bakılırsa Grivas'ın bu tespitleri önemli ölçüde

[47] Rebecca Bryant, **a.g.m**., s.63.
[48] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.238.

kayda değerdir. Daha eski tarihlere de bakılırsa, İngilizler Enosis talepleri için her zaman ciddi bahaneler bulmuşlardı. Örneğin İngiltere, 1900'lü yılların başında Ada Osmanlı'ya ait olduğu için Enosis'in gerçekleşemeyeceğini belirtmişler ancak ada tamamen kendilerine geçtiğinde bu kez Türklerin de hakları olduğu gerekçesiyle Enosis'e yanaşmamışlardı.

İngilizlerin "*sorunu sürüncemede bırakma stratejisi*" benimsediğini düşünen Grivas, bu kez karşı pasif bir direniş yöntemi benimseme kararı aldı. İlk olarak İngiliz mallarını boykot etti[49], Ekonomik olarak İngiliz ekonomisini zora sokmayı amaçladı. Diğer taraftan Türklerin yeniden Taksim için harekete geçme olasılığına karşı yeni bir plan hazırlığına girişti. 2 Mart'ta Karamanlis hükümeti istifasını sunduğunda Grivas dağıttığı bildiride İngiliz İdaresine karşı topyekün savaşın yaklaştığına dikkati çekti[50]. 4 Martta RAF havaalanı depolarında patlattığı bombalarla sabotaj eylemlerini yeniden başlattı. 9 Martta Hugh Foot yaptığı bir radyo konuşmasında toplumu EOKA saldırılarından korumak için her türlü önlemin alınacağını duyurdu ve üstü kapalı olarak Grivas'a eylemlerine başlamaması karşılığında EOKA tutuklularının serbest bırakılacağı mesajını gönderdi. Bu yaklaşımı "*şantaj*" olarak değerlendiren Grivas herhangi bir eylemsizlik kararı almadı. Yine bir jest olarak Foot, 25 Mart'ta kutlanan Yunanistan bağımsızlık günü için kutlamalara izin verdi. Ancak 1 Nisan'da EOKA eylemlerinin başlamasının 3. Yıldönümünde genel grev ilan edildi, Lefkoşa'da geniş katılımlı gösterilerde gözaltı kampları protesto edildi ve birkaç yerde bomba patlatıldı. İki gün sonra Grivas tutuklamaların devam etmesi karşısında İngiliz işçilerine karşı bir saldırı düzenleyeceğini duyurdu ve 6 Nisan'da saldırı yapıldı, ilerleyen günlerde EOKA suikastları devam etti.

18 Nisan'da Grivas'a ulaşan mektupta Foot, Grivas'la onun istediği herhangi bir yerde özel bir görüşme talep ediyordu. Mektupta Foot, EOKA'nın yeniden geniş çaplı bir direnişe geçmesi halinde Makarios'un adaya gelmesi ihtimalini azalacağını belirtiyordu. Bunun yanında kendisiyle birçok konuda fikir ayrılığında bulunan Türkiye'nin tepkisi güçlenebilirdi. Görüşmeleri kendilerinin değil uğraşmak durumunda kaldıkları seçim nedeniyle Yunan hükümetinin

[49] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.238.
[50] Stephen G. Xydis, **a.g.e.**, s.115.

sürüncemede bıraktığını ifade eden ve İngiliz hükümetinden bağımsız olarak kendisine böylesi bir mektup yazdığına vurgu yapan Foot'un talebi Grivas'ın birkaç ay daha sabretmesiydi. İki gün sonra kendinden emin bir şekilde Foot, sabotaj eylemlerinde sona yaklaşıldığını belirtecekti. Bu talebe karşılık vermeyen Grivas ise terör eylemlerine devam etti. Eylemlerin başladığı 4 Marttan 13 Mayıs'a kadar 57 sabotaj eylemi gerçekleştirildi[51]. Stephen G. Xydis, bu arada Grivas ve Makarios arasındaki iletişimin 2 ay boyunca çok iyi olmadığını ifade ediyor. Anılarında Grivas Makarios'un Mart ayının başında ve Nisan ayının sonlarına doğru kendisine Türklerin propagandalarına devam etmeleri karşılığında bazı sabotajlar düzenlemenin iyi olacağı önerisinde bulunmuş ancak Grivas bu öneriyi kabul etmemişti[52].

27-28 Ocak olaylarından sonraki birkaç ay içerisinde Türkler için ise adada kendilerini güvende hissetmemeleri için nedenler çoğalmıştı. Mart ayının başında başlayan İngiliz idaresine karşı Grivas eylemlerinin her an kendilerine yönelebileceği endişeleri artmaya başlamıştı. EOKA eylemlerinin kendilerine yöneleceğine yönelik kesin bir inanç belirmişti. Tabi bu inancın ortaya çıkmasında TMT'nin rolü de büyüktür. Foot'un Kıbrıs'la ilgili yeni bir planı görüşmek üzere Mayıs ayında Londra'ya gitmiş olması Türkleri endişelendiriyordu. Hazırlanacak yeni planın taksim içermemesi ihtimaline karşı Kıbrıs Türk toplumu TMT kanalıyla daha da keskinleştiriliyor ve olası bir savaşa hazırlanıyordu. 23 Mayıs'ta Bowker ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada Zorlu, "*Taksimden başka bir çare kabul etmeyeceklerini*" belirttiğini ifade ediyor ve İngiliz planını reddedeceklerini şimdiden söylüyordu[53]. Zorlu'nun bu politikalarında ne kadar ciddi olduklarını kanıtlamak için Ankara'ya çağrılan Küçük ve Denktaş'la 24 Mayıs'ta yapmış olduğu görüşmelerde dile getirdiği anlaşılıyor[54].

Örneğin Küçük, Haziran ayı başında basına yaptığı açıklamada "*Bir defa bütün dünyaya duyururuz ki Rumların Türkler aleyhine girişecekleri herhangi bir*

[51] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.116-118.
[52] Stephen G. Xydis, **a.g.e.**, s.117.
[53] "Kıbrıs'a dair İngiliz Planını Reddediyoruz", **Milliyet**, 23 Mayıs 1958
[54] "İngiltere'ye İkazda Bulunduk", **Milliyet**, 24 Mayıs 1958. Bu görüşmeler sonrası yaptığı açıklamada Zorlu, Türkiye'nin haklılığını ortaya koymak için iki önemli tezi olduğunu belirtiyordu: "*Birincisi, İddialarının tamamıyla hakkaniyet ilkelerine dayanması ve bir diğeri de Kıbrıs'ta bulunan Türklerin kendi milli iradeleriyle tamamen taksimden yana tavır almalarıydı*".

kanlı maceraya Kıbrıs Türklüğü gereken cevabı verecektir". Bu görüşmelerde ayrıca böylesi bir cevap verme anı gelmesi ihtimaline karşılık adada toplumsal bilinci artırmak amacıyla gösteriler düzenlenmesi gerektiği ile ilgili kararlar da alınmış olabilir. Ya da bu kararlar doğrudan TMT tarafından da alınmış olabilir. 24 Mayıs'ta bir Fazıl Yusuf Önder adlı bir Türk komünistlerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle öldürüldü. Ölen kişiye saplanan hançerde "vatan haini" ibaresi vardı. Milliyet gazetesinin oldukça "*taraflı ve kışkırtıcı*" haberinde "Fazıl önder, komünist kulubü tarafından 70 lira mukabilinde Türklük aleyhinde çalıştırılmaktaydı" ifadeleri yer almaktaydı[55]. Diğer taraftan EOKA'nın benzer komünistlere karşı katliamları devam etmekteydi. 26 Mayıs'ta EOKA ve solcular arasında çıkan çatışmalarda iki kişi ölmüş ve çok sayıda kişi de yaralanmıştı[56]. Belli ki her iki örgütün de ortak yanı komünist propagandaya olan tahammülsüzlükleriydi.

Büyük bir olasılıkla arka planda Zorlu'nun ve gizli olarak da TMT'nin desteğiyle Haziran ayının hemen başında milli mücadele iddiasıyla büyük bir miting organize edildi. Mitingde atılan sloganlar genel olarak Rumların mütecaviz hareketlerinden ve tehditlerinden kimsenin korkusu olmadığını ve adada Taksimden başka bir hal çaresi olmadığına işaret ediyordu. Aynı zamanda komünist Türkleri de hedef alan "*Kahrolsun komümizm*" [57] sloganları atılıyor ve Foot idaresi ağır bir dille eleştiriliyordu. İngiltere'yi çok şiddetli bir şekilde eleştiren Dr. Küçük ve Rauf Denktaş ise "*İngiltere'nin oyalayıcı siyasetinin iç savaşa yol açacağını*" belirtiyorlardı[58]. Ertesi gün Türkiye'ye çağrılan bu iki lider Menderes'le görüştü. İngilizlerin tek yanlı bir politika izlediğini iddia eden Rauf Denktaş ve basına bir açıklama yapan Dr. Küçük'ün, "*Kıbrıs Türklerinin duyduğu endişe yerindedir, çünkü İngilizler verdikleri sözden geri adım atmışlardır. 19 Aralık 1956 yılında Selwyn*

[55] "Kıbrıs'ta Kızıl bir Türk öldürüldü", **Milliyet**, 24 Mayıs 1958
[56] "Kıbrıs'ta Rumlar Birbirleriyle Çatışıyor", **Milliyet**, 26 Mayıs 1958
[57] "Ada Türkleri Milli Mücadele ilan etti", **Milliyet**, 30 Mayıs 1958. 30 Mayıs'ta İngilizler Volkan teşkilatı ile ilgili olduğunu düşündüğü bazı kişilerin evine baskın düzenlemiş, bu baskında silahlar ele geçirilmiş ve çok sayıda kişiyi gözaltına almıştı. Milliyet gazetesi haberi, "*Volkan'ın harekete geçmesinden korkan İngilizler Türk evlerini basmaya başladılar*" başlığıyla veriyor ve ayrıntıda Türklerin komünistlere karşı bir temizleme operasyonuna giriştiklerini iddia ediyordu. Ancak gazete bu komünistlerin Türk ya da Rum olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi vermiyordu. Ancak 24 Mayıs'ta komünist yanlısı olduğu gerekçesiyle bir Türk öldürüldüğüne göre İngilizlerin iddia ettiği üzere bir eylem olacaksa idi, bu kesinlikle Türk komünist taraftarlarına karşı olacaktı. Kaldı ki her iki örgütte kendi içinde komünist bir etki istemiyor ve topluma da yaptığı katliamlarla bunu açıkça belirtiyordu. Her iki örgütün de en önemli başarısının İngilizlerin en temel politikalarından birisi olan "Adayı Komünist etkiden uzak tutmak" politikasına hizmet etmiş olmaları ilginçtir.
[58] "Ada Türkleri Büyük bir Miting Yaptılar", **Milliyet**, 1 Haziran 1958.

Lord aynen şöyle demişti: "Memnun edici bir hal tarzı bulunmazsa iki tarafa kendi kaderi tayin hakkı verilecektir". Kıbrıs Türkleri o zamandan beri taksim tezini benimseyip kendilerine parola seçtiler. Halk bu amaç uğruna mücadeleye hazırlanmıştır. Bu nedenledir ki eğer İngilizler yapacakları açıklamada inandığımız taksim tezinden başka bir teklif ileri sürerlerse, Adada kanlı hadiseler çıkacağı kesindir ve bundan doğacak sorumluluk tamamıyla İngilizlere ait olacaktır. Kıbrıs Türkleri son mitingde bu amaçlarının tahakkuku için mecbur kalırlarsa kanlarını akıtacaklarına and içmişlerdir"[59] sözleri gerçekten taraflar arasındaki iplerin çoktan kopmuş olduğunu gösteriyordu ve --kurulma amaçları farklı olduğu gerçeği saklı tutulsa dahi- otoriteyi sağlamlaştırabilmek adına sarf edilen bu sözler, EOKA'nın ifadeleri gibi sert ve kesin ifadelerdi.

Söz konusu sözler bir gün önce mitingdeki sloganlarla birleştirildiğinde Kıbrıslı liderlerin savaşmayı göze aldığı kolaylıkla anlaşılabilirdi. 3 Haziran'da İngiltere'nin Kıbrıs'a muhtariyet verme hazırlığında olduğunun basına yansıması üzerine ise Menderes taksim tezinden kesinlikle vazgeçilmeyeceğini ifade ederken Dr. Küçük ise şunları söylemiştir: " *Biz İngiliz hükümetinin iyi niyetinden endişe etmekteyiz. İngilizler Rumların işine yarayacak bir karara varmak durumunda oldukları zaman, Türk menfaatlerini baltalamak üzere harekete geçeceklerini unutmamalıdırlar. Beynelmilel taahhütler himayesinde, 80 seneden beri İngiliz idaresi altındaki Kıbrıs'ta hak ve hukukumuzu kaybetmemek için büyük gayret sarf etmekteyiz. Bize azınlık muamelesi yapılmasına müsaade edemeyiz. Bundan birkaç yıl önce muhtariyete razı olmayan Makarios'un şimdi bunu Enosis'e giden tehlikesiz bir yol olarak seçtiğinden şüphem yoktur*"[60].

[59] "Kıbrıslı Liderler İstanbul'a çağrıldı", **Milliyet**, 2 Haziran 1958.
[60] "İngiltere Kıbrıs'ta muhtariyete gidiyor", **Milliyet,** 4 Haziran 1958.

B- İNGİLTERE'NİN YENİ BİR PLAN HAZIRLIĞI VE TOPLUMLARARASI ÇATIŞMALARA GİDEN SÜREÇ

1- Foot Planı Üzerinde Değişiklik Arayışları ve Tarafların Yaklaşımı

Ortaya koymuş olduğu planın Kıbrıs'ta büyük bir düş kırıklığı yaratması ve toplumlararası ayrılıkları biraz daha ortaya çıkarması üzerine Foot, Macmillan'ın önerisiyle yeni bir plan için hemen hazırlıklara başladı. Adaya döndükten sonra Türkiye'nin ısrarcı ve kararlı tavrından hoşlanmasa da bu durumun kendisini etkilediğini itiraf eden Foot, Makarios'un her zamankinden daha endişeli olduğunu fark ettiğini de belirtecekti. 1958 yılının hemen başında yaşanan olayları felaket olarak değerlendiren Foot MacMillan ile görüşmesinde soruna farklı bir açıdan bakmanın önemine vurgu yaparak şunları ifade etmişti: "*Kıbrıs'ta her iki toplum da ada bölünmeden bir arada yaşayabilmelidir. İç ve dış herhangi bir tehdide maruz kalmadan kendi iç işlerini güvenli ve karşılıklı saygı esasına dayalı bir şekilde sürdürebilmelidirler. Ayrıca Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin bir araya gelmesiyle oluşacak işbirliği tüm Kıbrıslıların çıkarına olacaktır. Bu temel felsefe bana göre akla uygun ve adildir. Mevcut durumun yarattığı karmaşa ve ızdırabı sona erdirecek bir çözüm yolu bulunacağına inanıyorum*". Ayrıca Macmillan'a "*Eğer Türkler ve Rumlar anlaşma masasına gelmiyorsa ve görüşmeleri yeniden başlatmayı başaramıyorsak ve adadaki olağanüstü durumu sonlandırıp Makarios'u adaya getiremiyorsak o halde ayrıntılı anayasal öneriler üzerine kendi başımıza çalışmamız gerekecektir"* diyecekti[61].

Yukarıdaki ifadelerinden Türkiye ve Yunanistan temaslarından dolayı ciddi bir gerginlik yaşadığı anlaşılan Foot, "*Bu süre zarfında taraflardan görüş talebi ya da taraflara planla ilgili bilgi de verilmeyecektir. Plan sonlandığında kabul etseler de etmeseler de bunu uygulayacağız. Şiddet ya da herhangi başka bir durumun bizi*

[61] Hugh Foot, **a.g.e**., s.167-168.

alıkoymasına izin vermeyeceğiz ve bu kez inisiyatifi biz ele alacağız"[62] diyecek ve İngiltere'nin daha katı bir politika izlemesi gerektiğini belirtecekti.

Bununla birlikte Foot yeniden düzenlenecek planla ilgili nasıl bir yol haritası izleneceğini de şu şekilde ifade ediyordu: "*Yeni politika nedir? Üç cümle ile özetlenebilir. Birincisi adada yaşayan tüm halka en uygun çözümü sağlamaya çalışıyoruz. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi ortak hareket etmeleri amacıyla bir araya getirmeye çalışıyoruz. Son olarak adada uzun bir süredir devam eden sıkıntıları ve bu üç devleti bir araya getirebilecek tek devlet İngiltere'dir*"[63]. Şubat ayında sarf edilen bu sözlerin ardından Foot, birkaç ay içinde yeni bir planı taraflara sunmaya hazır hale geleceklerini ifade ediyor ve özellikle vurguluyordu: "*Yeni ortaya konacak plana adada yaşayan her iki toplumunun da kendi kendilerini yönetmelerini sağlayacaktı*"[64]. Foot, zorunlu olarak tavrını değiştirmek durumunda kalmıştı. Türk faktörünü bir türlü devre dışı bırakamıyor, bu nedenle Yunanistan'a istediği koşulları kabul ettiremiyordu. Şimdi hazırlanacak plan belki de son plandı, çünkü kendisi de ifade ettiği üzere bu plan haricinde taraflara başka bir seçenek sunulmayacaktı.

Şubat ayından MacMillan Planının şekillenmeye başladığı Mayıs ayına gelinceye kadar olan dönemde taraflar arasındaki psikolojik ayrım daha da derinleşti. Bir önceki bölümde belirttiğimiz üzere EOKA eylemlerinden vazgeçmedi, buna karşın TMT giderek tüm Kıbrıslı Türkleri etkisi altına almaya ve EOKA karşısında kitlesel bir örgütlenme oluşturmaya çalıştı. Ocak ayındaki mitinglerden itibaren TMT, Türk toplumu üzerindeki etkisini giderek artırdı. Mayıs ayına gelindiğinde EOKA'nın solcu Rumlara karşı terör eylemleri TMT'nin ise kendi davasına yandaş olmayanları yanına çekme çalışmalarını devam ettirdi[65]. Şimdilik iki örgüt henüz karşı karşıya gelmemişti. Ancak Ankara ve Atina radyolarında toplumlar açık bir şekilde silah ve mühimmat depolamaya ve diğer toplumla mümkün olduğunda fazla ilişki içinde olmamaya çağrılıyordu[66]. Tüm bu çağrılar sanki tarafların seferberlik

[62] Hugh Foot, **a.g.e**., s.168.
[63] Hugh Foot, **a.g.e**., s.168.
[64] "Britisih Plan For Cyprus", **The Times**, 6 June 1958, s.10.
[65] Stephen G. Xydis, **a.g.e.**, s.148.
[66] Stephen G. Xydis, **a.g.e.**, s.148.

emrine benziyordu. Bir iç savaş ihtimali her iki toplumu da psikolojik olarak etkisi altına almaya başlamıştı.

Toplumlararası gerilimin farkında olan İngiliz İdaresi Foot, Mayıs ayında Londra'ya geldiğinde onunla planla ilgili görüşmelerde bulundu ve kısa bir süre içinde harekete geçme kararı alındı. Zaten planla ilgili hazırlıklar Mayıs ayı içinde tamamen sonlandırılmıştı[67]. Lennox-Boyd yaptığı açıklamada yeni hazırlanacak olan planın "*toplumlararası işbirliği ve bölgesel otonomi esasına dayalı*" olacağını duyurdu. Bu planda öngörülen ise adanın bölünmesinin önüne geçmekti. Buna karşılık plan, Kıbrıs'ta iki ayrı toplum olduğunu da kabul etmeyi öngörüyordu. Bu temel noktalar üzerinde tartışmak ve görüşlerini almak için yine Türkiye ve Yunanistan'la yeniden müzakere etme ihtiyacı gündeme geldi. Bu amaçla hazırlanan planla ilgili tarafları bilgilendirmek amacıyla Macmillan Türkiye ve Atina büyükelçilerine 5 Haziran'da bir talimat gönderdi.[68]. 10 Haziran'da planın genel bir taslağı Menderes'e ve Karamanlis'e ulaşacaktı. İngiltere yeni planını tanıtma aşamasındayken taraflar arasındaki ayrılıklar çoktan su yüzüne çıkmıştı. Taraflar artık İngiltere'nin anayasal önerilerinden bağımsız kendi tezlerini daha güçlü kılma uğraşı içindeydiler.

2- Türkiye'de Kitleselleşen Taksim Politikası

31 Mayıs'ta Ankara'da bir radyo konuşmasında Denktaş ve Küçük İngiltere'nin Kıbrıslı Türklerin aleyhine bir plan hazırlığında olduğunu ve kısa bir süre sonra 3 Haziran'da yapılan bir toplantıda ise İngiltere'nin self determinasyon hazırlığında olduğunu ve bunun adadaki Türklerin yok olması anlamına geldiğini bildirdiler[69]. Bu arada Fazıl Küçük Ankara'da kalırken, Denktaş 5 Haziran'da adaya döndü. Burada halka hitaben yaptığı konuşmada "*Menderes'in taksimin er geç gerçekleşeceğini*" belirten mesajına vurgu yaptı ve son birkaç yıl içinde birçok kez

[67] Stanley Mayes, **a.g.e.**, s.114.
[68] Harold Mamillan, **a.g.e.**, s.668.
[69] Nancy Crawsahaw, **a.g.e.**, s.286.

politika değiştiren ve şimdi muhtariyet öngören bir plan hazırlığı içinde olan İngiliz sömürge idaresini ağır bir dille eleştirdi. 6 Haziran'da Türkiye'de yapılan toplantıda planla ilgili görüşmeler yapıldı. Planın oldukça değiştirildiğinden söz eden Ankara, muhtemelen mitinglerin organize edilmesine karar verecek ve toplumsal bir kamuoyu yaratacak İngiltere'yi etkilemeye çalışacaktı.

Dr. Küçük Ankara'da temaslarda bulunmaya devam ettiği sırada büyük mitingler organize edildi. Küçük'ün neden Türkiye'de kaldığı anlaşılmıştı. Türkiye'de yapılan mitinglerde Kıbrıs'la ilgili konuşmalar yaparak kamuoyu oluşturmaya çalışacaktı. Denktaş ise bu görevi adada üstlenecekti. Eğer iddialar doğruysa Denktaş adaya varır varmaz TMT kanalıyla organize ettiği olaylarla üzerine düşeni yapmıştı. 8 Haziran'da ise bu kez Türkiye'de 6-7 Eylül olaylarından sonra ilk defa Kıbrıs için bir miting düzenlendi[70]. İstanbul Üniversitesi talebe birliği tarafından organize edildiği ve yaklaşık olarak 300.000 kişinin katıldığı iddia edilen bu mitingde ilk defa "*ya taksim ya ölüm*" sloganları atıldı[71]. Kıbrıs'ta TMT toplumu taksim konusunda keskinleştirmeye ve bilinçlendirmeye çalışırken, Türkiye'de ise özellikle basın bu konuda toplumsal bir bilinç yaratma konusunda önemli çabalar sarf etmekteydi[72].

---

[70] "Mass Miting in Turkey", **The New York Times**, 9 June 1958; **The Times**, 9 June 1958. Bazı İngiliz ve Amerikan gazetelerinde mitinge katılanların sayısı ortalama 100.000 olarak veriliyor. "Büyük Kıbrıs Mitingi Bugün Yapılıyor", **Hürriyet**, 8 Haziran 1958.

[71] "Yüz binler Milli İmanı Haykırdı: Ya Taksim Ya Ölüm", **Milliyet**, 9 Haziran 1958; "Yüzbinler Dün Kıbrıs için And içti", **Hürriyet**, 9 Haziran 1958. Bu talebe birliği İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik'e telgrafla başvurarak, bir gün önce Kıbrıs'ta Girne kazasında Rumların Türk ilkokuluna taarruz ederek Atatürk portresini parçalamalarının Gençliğin sabrını tükettiğini bildirmiş ve hislerinin ifadesine imkân verilmesini istemiştir. Bu istek üzerine Hükümet 8 Haziran'da bir miting düzenlenmesine izin vermiştir. **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1958, aktaran, Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.430. Dikkat edelim, burada kullanılan yine Atatürk'tür. Örneğin 6-7 Eylül olaylarında Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atıldığı iddia edilmiş ("Selanikte Atatürk'ün evine yapılan tecavüz" Haber için bkz. "Örfi İdare İlan Edildi", **Milliyet**, 7 Eylül 1955) ve ardından İstanbul ve İzmir'de olaylar yaşanmıştı. Her iki durumu kıyaslamak belki tam olarak doğru sayılmaz, ancak sözlerin vurgusunun her iki durumda da halkın çok hassas ve vatansever duygularla bağlı olduğu Atatürk olması dikkat çekicidir.

[72] 8 Haziran'da "*Kıbrıs Gidiyor*" başlıklı makalesinde temel olarak Türkiye'nin Akdeniz'deki son savunma kalesi ve varlık nedeni olan Kıbrıs'ın kaybedilor olduğuna vurgu yapan milliyetçi yazar Peyami Safa, kısa bir süre sonra açıklanması beklenen planla ilgili ise şöyle diyecekti: "*17 Haziran İngiliz dostluğuna bel bağlayanların ümitlerini suya düşüren, iddialarını sıfıra indiren büyük bir hayal kırıklığı günü olacaktır. Kararını o gün tebliğ edeceği bildirilen İngiltere'nin Kıbrıs'ta muhtariyet şeklinde bir idare kurmaya hazırlandığı ve adayı Yunanistan'a ilhak için bir merhale rejimi tesisine çalıştığı anlaşılıyor. Tabii, kalleş İngiliz politikasının "ileride her iki cemaat de ayrı ayrı kendi mukadderatlarını tayin edecektir" gibi taksim tezini okşar görünen kaypak bir vaadle Türk'leri aldatmaya uğraşması da mümkündür*". *Dahası yazar adanın bütününden vazgeçmenin çok yanlış bir politika olduğunu ifade ederek şunları söylüyordu: "Yıllarca resmi ve hususi bütün gırtlaklarımızla "Kıbrıs Türktür" diye haykırdıktan sonra, adanın yarısını Yunanlılara ihsan eden*

Mitingde kullanılan dövizlerin tarihsel olaylara vurgu yaparak toplumdaki milliyetçi duyguları hareketlendirmeye yönelik olduğu ifade edilebilir. Bunlardan bazıları şu şekildeydi: "*Kahrolsun Enosis*", "*Yunan, Kıbrıs'a pirince giderken Yunanistan'dan olursun", Kıbrıs sana uzanan eli parçalarız, kırarız-Palikarya sürüsü değil biz şanlı bozkurtlarız","Çanakkaleyi babana sordun mu", "1938 bizim kurtuluşumuz oldu, 1958 de sizin kurtuluşunuz olacaktır- Hatay Gençliği", "Sakallarının her telinde kin ve cinayet saklı papaz, seni kabul edebilecek kilisene dön", Vatan, bayrak, asalet, hürriyet… işte Türkün kendisi*"[73]. Beyazıt meydanındaki mitingdeki konuşmacılardan birisi olan Kıbrıs Türk toplumu lideri Küçük şunları ifade etmiştir. "*Size 120.000 Kıbrıslı kardeşlerinizin selamını getirdim. Sizden aldığımız kuvvet, bize gösterdiğiniz bağlılık, mücadele hayatımızın tükenmez enerji kaynağı oldu. Kaypak politika entrikalarına ve ağır baskıya, bu kuvvet sayesinde boyun eğdik. Ancak sabrımız tükendi. Can vereceğiz, kan akıtacağız*"[74].

Atmosferin duygusallığıyla ifade edilmiş ağır tahrik içeren bu sözler 7 Haziran'da adada başlayan taraflar arasındaki çatışmanın daha ileri boyutlara ulaşacağına ve yaklaşmakta olan bir iç savaşa işaret ediyordu. Bu arada Türkiye'de mitingler yurdun bütününe yayılmaya başlıyordu. İstanbul mitingi ardından 12 Haziran'da Ankara'da 150.000 kişinin katıldığı mitingde ise şu dövizler dikkat çekicidir: "19 Mayıs Güneşi Kıbrıs'ta doğacak", "Dumlupınar'ı unutma", Ya Böleceğiz ya öleceğiz"[75]. Bu iki önemli miting haricinde Antakya ve Kayseri'de

---

anlaşılmaz fedakârlık politikamızın da hiçbir tesiri olmayacağı görülüyor". Son olarak safa şunları ifade ediyordu: *İngiltere'nin kararını milletçe ve devletçe reddedeceğimizden şüphem yok. Eğer bu ağır hayal kırıklığı daha dinç ve yiğit bir politikaya bizi kavuşturursa, yalnız Kıbrıs değil, Oniki adamızı ve Batı Trakyamızı da alacağımız muhakkaktır. Henüz son sözünü söylemeyen Türk milletinin de böyle düşündüğüne eminim. Emin olmasaydım, utancımdan ve kahrımdan nefesim tıkanır ve ölürüm*". Bkz. Peyami Safa, "Kıbrıs Gidiyor", **Milliyet**, 8 Haziran 1958

[73] "Kıbrıs için Miting Yapılıyor", **Milliyet**, 6 Haziran 1958;"Miting meydanını Dolduran Dövizler", 9 Haziran 1958. İstanbul mitingi ardından 12 Haziran'da Ankara'da 150.000 kişinin katıldığı mitingde ise şu dövizler dikkat çekicidir: "19 Mayıs Güneşi Kıbrıs'ta doğacak", "Dumlupınar'ı unutma", Ya Böleceğiz ya öleceğiz", **Zafer**, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 13 Haziran 1958. Bu iki önemli miting haricinde Antakya ve Kayseri'de 50.000 kişinin, 17 Haziran'da Erzurum'da yine 50.000 kişinin, 19 Haziran'da Samsun'da toplanan Karadeniz mitingine 200.000 kişi katılmıştı. 21 Haziran'da Eskişehir, 22 Haziran'da Konya, Bursa ve İskenderun mitingleri yapılmış ve bu mitinglere de toplamda 300.000 üzerinde insan katılmıştır. Sonrasında da mitingler devam etmiştir. Yalnızca 8-22 Haziran arasında yapılan mitinglere toplamda 1765.000 kişi katılmış neredeyse toplumun tüm kesimleri Kıbrıs sorunu hakkında bilgi sahibi olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Farhir Armaoğlu, **a.g.e**., s.436-437.

[74] "Dr. Küçük'ün Coşturan Konuşması", **Milliyet**, 8 Haziran 1958.

[75] **Zafer**, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 13 Haziran 1958.

50.000 kişinin, 17 Haziran'da Erzurum'da yine 50.000 kişinin, 19 Haziran'da Samsun'da toplanan Karadeniz mitingine 200.000 kişi katılmıştı. 21 Haziran'da Eskişehir, 22 Haziran'da Konya, Bursa ve İskenderun mitingleri yapılmış ve bu mitinglere de toplamda 300.000 üzerinde insan katılmıştır. Sonrasında da mitingler devam etmiştir. Kıbrıs konusuyla ilgili başından beridir çok ilgili olan Hürriyet gazetesi yapmış olduğu bir istatistikte yalnızca 8-22 Haziran arasında yapılan mitinglere toplamda 1765.000 kişinin katıldığını belirtiyordu. *Hürriyet* gazetesinin de desteğiyle neredeyse toplumun tüm kesimleri Kıbrıs sorunu hakkında bilgi sahibi olmuştu[76]. Hürriyet gazetesi adına Kıbrıs konusunda ciddi girişimlerde bulunan kişi ise Kıbrıs Türktür Derneği başkanlığını da yapan olan Hikmet Bil olacaktı.

3- Kıbrıs'ta İlk Kitlesel Türk-Rum Çatışmaları

7 Haziran'da Lefkoşa Türk basın ofisi yakınlarında patlayan bomba taraflar arasındaki gerginlikte bardağı taşıran son damla oldu ve İngiliz idaresinde Türk ve Rumlar ilk kez karşılıklı sıcak ve organize çatışmaya haline geldiler[77]. Patlayan bomba, Kıbrıslı Türklerin harekete geçmesi için bir neden oldu ve kısa bir süre içinde Lefkoşa ve Larnaka'da Rumlara yönelik saldırı girişimleri oldu. Karşılıklı çatışmalar üzerine 4 Rum öldü ve 5 Türk de yaralandı. Bu olayla ilgili İngiliz belgeleri adada Türklerin başlattığı bir isyan girişiminden söz ediyor. Sömürge idaresi belgelerine göre, 7 Haziran akşamı Lefkoşa'da toplanan bir grup Türk, Yunan dükkânlarına ve polis araçlarına saldırmışlardı[78]. Ayrıca Averoff Lefkoşa'nın ateşe verildiğini iddia edecekti[79]. O geceki olaylarda iki kişi ölmüş iki kişide ertesi gün Larnaka'da ölmüştü. Olayların daha da büyüyeceğini anlayan sömürge idaresi gece yarısı taraflar arasındaki çatışmaların kısmen önleyebilmek için daha önce 23 Nisan 1956 yılında çizilmiş olan (Mason-Dixon Hattı) Yeşil Hat, biraz daha belirginleştirdi

[76] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.438-439.
[77] "New Threat in Cyprus By Turks", **Observer**, 8 June 1958, s.9.
[78] 7-13 Haziran tarihleri arasında Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla ilgili özet bilgi için bkz. "Account of incidents of 7-13 June 1958, **CO926/906**, Robert F. Holland, **a.g.e**., s.251.
[79] Robert Stephens, **a.g.e**., s.154.

ve Lefkoşa fiziki olarak ikiye ayrıldı. Bu durum Türk tarafında yaşayan Rumları, Rum tarafında yaşayan Türkleri çok kötü bir şekilde etkilemeye başlayacaktı. Örneğin merkez market Türk bölgesindeydi ancak buradan ürün satın alan diğer marketler ise Rum bölgelerindeydi. Türk tarafında olanlar işleri Rum bölgesinde olduğu için işe gitmek istemiyorlar ve bu durum sosyal yaşamı büyük ölçüde olumsuz yönde etkiliyordu[80].

9 Haziran'da Türklere yönelik saldırı olaylarında 3 Türk ölmüş ve bir Rum polisi Türkler tarafından linç edilmişti. Dahası Rum bölgelerinde yaşayan Türkler, Türk bölgelerine nakledilmeye başlanmıştı 12 Haziran'da ise bu kez bir Türk köyü olan Gönyeli'de taraflar arası çatışmalar devam etti ve adadaki gerginlik havası en üst seviyeye yükseldi[81]. Burada çıkan çatışmalarda 8 Rum öldü. Ardından Rumların Türklere yönelik bir saldırı hazırlığında bulunduğu iddia edildi[82]. 10 Haziran'da yaşanan olaylar üzerine Zorlu, İngiltere'yi suçlamış ve adada Türkler ve Rumların istenmeyen bir birlikteliği zorlandığını iddia etmişti[83]. İngiltere ise Kıbrıs'ta yaşanan olaylarda Türkiye'nin de kışkırtmalarının etkili olduğu düşüncesiyle Türkiye'ye Kıbrıslı Türkleri sakinleştirmesi çağrısında bulunacaktı[84].

Averoff ise adada çıkan olayların ardında Türkiye'nin olduğunu iddia edecek ve Taksim amaçlı yapılan bu gözdağı girişimlerinin adayı resmen olmasa da de facto olarak bölmeye başladığı ve tarafları yavaş yavaş kendi kimliğine hapsetmeye başlanan siyasetin bir parçası olduğu savunacaktı. Ayrıca adadaki İngiliz idaresinin olaylara önlem alma konusunda kasıtlı olarak yavaş davrandığın ve bu durumun da adayı bölmek isteyenlerin işini kolaylaştırdığını iddia edecekti. Buna kanıt olarak Averoff sokağa çıkma yasağı uygulamasında geç kalındığını gerekçe gösteriyor. 7 Haziran'da yaşanan olayların ardından Denktaş ile görüşen Foot, Denktaş'tan toplumu sükûnete davet etmesini istedi ancak tam olarak istediğini alamamıştı. Foot Türk toplumunu ikna etme konusunda bilinçli ve planlı olarak "*gönülsüz*" davranıyor olabilirdi. Ancak Denktaş'ın açıklamaları Türklerin taksim konusunda ne kadar kararlı olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Denktaş

[80] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.230.
[81] "Sudden Spread of Cyprus Rioting", **The Times**, 9 June 1958, s.10.
[82] Nancy Crawssaw, **a.g.e**., s.289-290.
[83] "Turks Blames Britain", **The New York Times**, 11 June 1958, s.8.
[84] "Cyprus: UK Appeal to Turkey", **The Financial Times**, 10 June 1958, s.3.

7 Haziran'da Türkiye'de yaptığı konuşmada şu sözleri söylemişti: " *Eğer İngiltere, self government (özerklik) için ısrar eder ve Türklere bazı garantiler vermek yoluyla taksimden geri adım atmalarını beklerse, bizi silahlı mücadeleye mecbur bırakacaklardır*"[85].

Ayrıca Kıbrıs'ta her zaman bir İngiliz-Türk işbirliğinin olduğundan yakınan Kıbrıslı Rumlar, adayı bir iç savaşa sürükleyecek sürecin İngiliz sömürge idaresi tarafından bilinçli bir şekilde planlandığını da iddia edeceklerdi. Adada bir iç savaş tehlikesinin belirdiğini belirten Averoff olayların tahrik amaçlı yapıldığını savunuyor[86] ve İngilizlerin kendileri açısından görüşmeleri tıkadığını ve sundukları çözüm önerilerinin adayı bu hale getirdiğini iddia ediyordu. Diğer taraftan Grivas ise olaylarla ilgili polis teşkilatında çalışan Türkleri sorumlu tutuyordu. *Times of Cyprus* gazetesi taraflar arasında başlayan çatışmalar üzerine İngiliz polisinin Türklerden daha fazla Rumları tutuklamasının Rumlar nezdinde İngilizlere olan nefreti daha da artırdığını iddia edecekti[87]. Eğer bu bir tahrik eylemi ise adada terörü başlatan Makarios ve Grivas ikilisi bu olaylar karşısında hazırlıksız ve tam olarak nasıl harekette bulunulmasına karar verememiş görünüyorlardı[88]. Ayrıca çıkan olaylar üzerine Averoff BM'nin olaylara bir an önce müdahalede bulunması gerektiği çağrısı yapacaktı[89].

Türkiye'de "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri devam ederken Kıbrıs toplumlar arası çatışmalar tüm şiddetiyle yaşanmaya devam edecekti. Taraflar arasındaki çatışmaları yatıştırmak amacıyla Macmillan Amerika'ya bir çağrıda bulunmuş ve Türkiye'nin desteklediği eylemlerin sonlandırması için Türkiye'ye

---

[85] "New Threat in Cyprus By Turks", **The Observer**, 8 June 1958, s.7; "Greeks Warns of Civil War", **The New York Times**, 8 June 1958, s.5.
[86] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.228; "Greeks Warns of Civil War", **The New York Times**, 8 June 1958, s.9.
[87] **Times of Cyprus**, 11 June 1958'den, akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.251.
[88] Tabi bunda Grivas-Makarios uzlaşmazlığının da etkisi büyük olsa gerek. Hatırlanacağı üzere Mart ayında ikili yazışmalarında Türklere yönelik bir saldırı başlatılması konusunda uzlaşmazlığa düşmüşler ve bir süre aralarındaki iletişim kopmuştu. Şimdi eğer iddia edilenler doğruysa kendileri açısından ağır bir tahrik söz konusuydu, ancak yine de Grivas henüz organize bir şekilde karşı eyleme geçmemişti. Ayrıca Makarios ve Kilisenin adada Türklerin böylesine bir tehdit haline gelmesine nasıl müsaade ettiği konusunda Grivas'ı suçladığı da iddia edilmektedir. Grivas pasif kalmakla suçlanıyordu ancak nasıl aktif olunacağı konusunda ne EOKA ne de Yunanistan net değildi. EOKA'nın sömürge idaresine karşı düzensiz ve kararsız eylemleri plansızlığın en açık göstergesiydi. Bu durumdan en büyük faydayı ise TMT görecek EOKA'nın yarattığı boşluktan faydalanarak güçlenecekti.
[89] "Greeks Asks For NATO Meeting", **The Times**, 9 June 1958, s.10.

baskı yapmasını istemişti[90]. Bu arada MacMillan, plana son şeklini vermek için Amerika ile görüştü ve kısa bir süre sonra planın açıklanacağı duyuruldu. Ancak yeni bir planın açıklanacağı ifadeleri beklentileri karşılamadı ve taraflar arasındaki çatışmalar giderek şiddetlendi. Bunun üzerine 10 Haziran'da İngiltere Türkiye'ye Kıbrıs'taki olayların arkasında olduğu iddiasıyla bir nota verdi. Küçük, *Türkler ve Rumların bir arada yaşayamayacaklarını ifade ediyor ve adada hadiseler çıkmasında hiçbir fevkaladelik yoktur diyecekti*[91]. Ada'daki Denktaş ise, Bayar ve Menderes'e gönderdiği telgrafta "*Devletimize güvenimiz tamdır*" diyecekti[92]. Bu ifade Kıbrıslı Türklerin eylemlerinin arkasında Türkiye'nin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan Türkiye de Zorlu yoluyla yapılan açıklamalarda kesinlikle taksimden geri adım atılmayacağını belirtiyordu[93].

Taraflar arasındaki ayrılıklar giderek güçleniyor yaşanan olaylar nedeniyle her iki toplum lideri ise bir diğerini suçluyordu. Denktaş olayların sorumlusu olarak Rum tahriklerini gösteriyor, Makarios ve Grivas İngilizlerin desteğiyle Türklerin kendilerini tahrik etmeye çalıştığını iddia ediyordu. Özellikle bu tahrikler nedeniyle Averoff özellikle çatışmaların çok yoğunlaştığı ilk günlerde Grivas'ın EOKA'yı özellikle harekete geçirmediğini edecekti. Buna gerekçe olarak ise Grivas'ın anılarında belirttiği üzere bu olayların bir İngiliz tuzağı olduğunu düşündüğünü ifade ediyor. Türkler ve Rumlar arasındaki çatışmalar giderek kitleselleşmeye doğru giderken Grivas'ın bu aşamada sessiz kaldığına dikkat edilmelidir. Yukarıda sözü geçen neden her ne kadar Grivas'ın anılarında açıklamış olduğu neden olsa da diğer taraftan Grivas'ın eyleme geçmek istediği ancak bunu başaramadığına yönelik iddialar daha güçlüdür. Eyleme geçmesine engel olan temel düşüncelerden birisi, Eğer Türklere karşı bir saldırıya geçilirse uluslararası kamuoyuna iki tarafın uzlaşmasının zor olduğu imajı verilebilir düşüncesiydi. Kaldı ki böylesi bir izlenim, EOKA'nın Enosis idealini zayıflatabilir ve Türklerin taksim tezini güçlendirebilirdi. Dolayısıyla belki de Grivas olayları Türklerin başlattığı kendilerinin bu olaylarla ilgili bir suçu olmadığı ve tarafların daha sakin olmaları ve tahriklere kapılmamaları halinde soruna bir çözüm bulunacağına inandığı izlenimini vermek için Grivas

[90] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.668.
[91] "İngiltere Bize Kıbrıs İçin Bir Nota Verdi", **Milliyet**, 10 Haziran 1958
[92] "Kıbrıs'ta Durum İç Harp Şeklini Aldı", **Milliyet**, 10 Haziran 1958
[93] "Why Not Annex the İsland", **The Observer**, 15 June 1958, s.9.

eyleme geçmemiş olabilir. Ayrıca fiziki koşullar ve organizasyon konusunda ciddi sıkıntılar vardı. Bu olaylara hazırlıksız yakalanan EOKA'nın mevcut koşullarda nasıl hareket edileceği konusunda bir plan yapmaya fırsat bulamadığı anlaşılıyor.

C- MACMİLLAN PLANI VE YARATTIĞI SİYASAL SONUÇLAR

1- Macmillan Planı ve İngiltere'nin Politikası

Adadaki çatışmalar, toplum liderlerinin, Türkiye ve Yunanistan'ın "*tahrik edici*" açıklamaları İngilizleri uluslararası alanda da zor durumda bırakmıştı. Sömürge idaresi yaşanan olaylar üzerine adadaki düzeni sağlamak ve anayasal öneriler için bir barış ortamı yaratmak için 20.000'e yakın asker sevkiyatında bulunmuştu[94]. Olayları kaygıyla izlediğini açıklayan NATO soruna bir an önce çözüm bulunmasını talep ederken, İngiltere'nin 10 Haziran'da taraflara gönderdiği plana ilişkin hala taraflardan olumlu bir yanıt alamamıştı. Macmillan bunun üzerine doğrudan taraflarla bir araya gelme için harekete geçecekti. Ancak tarafların açıklamasına bakılırsa çözüm için umut görünmüyordu.

Yunanistan'ın NATO'nun İzmir'deki karargâhından askerlerini çekmesi taraflar arasındaki gerginliğin daha ileri boyutlara gelebileceği ve NATO'nun güvenliğinin sarsılabileceği anlamına geliyordu[95]. Önce NATO Sekreteri Spaak bunun üzerine hemen harekete geçti ve Macmillan ile görüşmelerde bulundu. Daha sonrasında Amerika ile görüşmelerde bulunan ve hazırlığı çoktan tamamlanmış planın hangi gün açıklanacağı konusunda net olmayan İngiltere, koşulların Amerika ile olan ilişkileri germeye başladığının farkında vardı ve 19 Haziran'da bu süreci

[94] "Cyprus Solution Still Far Distant", **The New York Times**, 15 June 1958, s.5. Bu birliklere ek olarak 2000 kişilik Hava İndirme birliği de adaya gönderilecektir. Bkz. "Britain to Fly 2,000 Men to Boslter Cyprus Units", **The New York Times**, 15 June 1958, s.13.

[95] Doros Alastos, Yunanistan'ın buradaki en büyük kaygısının 6-7 Eylül olayları nedeniyle İstanbul ve İzmir'de yaşananların benzerinin yaşanabileceği düşüncesi olduğunu savunuyor. Bkz. Doros Alastos, **a.g.e**., s.147.

hızlandırarak yeni planını açıkladı[96]. Planın, uluslararası platformda zor durumda kalan İngiltere için bir çıkış olması bekleniyordu.

Planın genel hatlarını ise MacMillan şu şekilde özetliyordu: "*Öncelikle Kıbrıs sadece İngiltere ve İngiliz milletler cemiyeti (Commonweatlh) ile işbirliği içinde bulunmayacak aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan ile yapılacak olan işbirliğinin avantajlarından faydalanabilecekti. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta çıkarları olduğuna göre, İngiliz hükümeti adada barış, ilerleme ve refahın oluşturulmasında birlikte hareket edilmesinden dolayı memnun olacaktır. Bu politikanın yürütülmesinde vali ile işbirliği amacıyla Türkiye ve Yunanistan adaya birer temsilci atayabileceklerdi. Adada, temsili bir hükümet şekli olacak ve her toplum kendi iç işlerinden sorumlu olacaktı. İngiliz yönetimi adada yaşayan Türk ve Rum toplumuna kimliklerine saygının bir ifadesi olarak Türk ve Yunan vatandaşı isterlerse İngiliz vatandaşı olma hakkı da tanıyacaktı. Yeni ortaklık ilkesinin tam olarak işlevsellik kazanabilmesi ve bu plana uygun bir istikrar ortamının oluşması için adanın uluslararası statüsü yedi yıl süreyle aynı kalacaktır[97]. Temsili hükümet ve bölgesel özerklik, iki toplumun, Yunanistan ve Türkiye'nin temsilcileri arasında yapılacak görüş alışverişi ile sağlanacaktır*".

Ortaklık ve bölgesel otonomi öngören yeni anayasanın temel maddeleri ise şu şekildeydi: a- Her iki toplum için ayrı temsilciler meclisi oluşturulacak ve bu meclisler tam yasama yetkisine sahip olacaklar ve son kararı vereceklerdi. b- Topluma ait meseleler ve iç güvenlik dışında kalan diğer konuları kapsayan iç idare, valinin başkanlığında Yunan ve Türk hükümetlerinin birer temsilcisi ile 4 Kıbrıslı Rum ve 2 Kıbrıslı Türk olmak üzere, toplum meclisleri tarafından belirlenecek 6 bakandan oluşacak bir konseyin yetki ve sorumluluğu altında olacaktı. c- Vali'nin Yunan ve Türk Hükümetinin yetkilendireceği temsilcilerle görüş alışverişinde bulunarak kullanmak üzere her iki toplumun çıkarlarını korunmasını sağlamak için kendisine ayrılmış yetkileri bulunacak. d-Dış ilişkiler savunma ve iç güvenlik meseleleri, iki devlet temsilcileriyle görüş alışverişinde bulunarak kullanılmak üzere

[96] "Greeks, Turks Asked to Share Rule", **The Financial Times**, 20 June 1958; "Communal Autonomy Plan for Cyprus", **The Guardian**, 20 June 1958, s.2. Macmillan'ın Amerika ile temaslarda bulunduğu sırada Amerika, Türkiye ve İngiltere arasında arabulucu rolü üstlenmişti. Bkz. "Amerika arabuluculuk yapıyor", **Milliyet**, **Zafer**, 13 Haziran 1958.

[97] Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. "Seven Year Partnership in Cyprus", **The Times**, 20 June 1958, s.2.

valinin, özellikle ve bilhassa korunmuş hak ve yetkileri içinde kalacak. e-Yunan ve Türk hükümeti temsilcileri, ayrımcı niteliği olduğuna inandıkları yasaların tarafsız bir mahkeme tarafından incelenmesini talep etme hakkına sahip olacaklardı[98].

Planla ilgili bu açıklamaların ardından Macmillan, konuşmasını şu şekilde sonlandırdığını ifade ediyor: "*Eğer bu planın tüm faydaları taraflarca anlaşılırsa, şiddetin sonlanması gerekir. İngiliz Hükümeti adadaki olağanüstü uygulamaları hafifletmek ve en sonunda kaldırmak amacıyla önemli adımlar atmak niyetindedir. Bu süreç olağanüstü önlemler gereği adadan sürgün edilen kişilerin adaya dönebilmesini de içerebilir. Bu ilke ve önerileri temel alan bir politika ada insanına ayrıcalıklı ve korunaklı bir statü kazandıracaktır. Temsili kurumlar yoluyla, her iki toplum da kendi iç sorunlarına çözüm arayabilecek ve kendi kendilerini yönetebileceklerdi. Kıbrıs'ta yaşayan her iki toplum böylesi avantajlı bir konumdayken İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ile olan işbirliği sürdürülecek ve Kıbrıs taraflar arasındaki ilişkileri güçlendirerek bir sorun olmaktan çıkacaktı*"[99].

Açıklanan planın parlamentoda nasıl karşılanacağına ilişkin ciddi endişeler taşıyan Macmillan 26 Haziran'da parlamento tartışmalarına ilişkin şunları ifade ediyordu: "*Kıbrıs tartışmaları çok iyi gitti. Bunda Hugh Foot'un ve muhalefet liderlerinin önemli payı vardır. Sosyalist gölge kabinesi ciddi tartışmalara neden olsa da daha sonra sorun giderildi ve plan onaylandı*"[100]. Özellikle plana önceleri sıcak bakmayan İşçi partisinin desteğinin alınmış olması çok önemliydi[101]. Planın açıklanmasının hemen ardından adadaki olağanüstü koşullar da kaldırılmaya ve böylece toplumsal gerginlik azaltılmaya çalışıldı[102]

Bu kez Kıbrıs'ta bir "*iç savaş*" ihtimali gündeme gelmişti. Ayrıca NATO'nun güvenliği Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikten dolayı hiç olmadığı kadar tehlikedeydi. Bu iki önemli gelişme ile birlikte İngiltere'nin planı açıklamaktaki kaygıları değişmemişti. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin doğrudan ortak olacağı bu planın açıklanmasındaki temel kaygı NATO dolayısıyla Süveyş

[98] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.669-670.
[99] Harold Macmillan, **a.g.e**., 670.
[100] "Sir Hugh Foot's Plea to M.P's : Support sought for Cyprus Plan", **The Times**, 26 June 1958, s.10; Harold Macmillan, **a.g.e**., s.671.
[101] İşçi Partisinin itiraz ettiği noktalar için bkz. "Labour Seek to Modify Cyprus Plan", **The Times**, 27 June 1958, s.10; Robert F. Holland, **a.g.e**.,s.260.
[102] "Island Tension Relaxes", **The New York Times**, 21 June 1958, s.6.

krizinden beridir genel gerginliğin henüz tam olarak son bulmadığı Amerika ile olan ilişkileri yolunda tutmaktı. Ancak şüphesiz bir diğer önemli kaygı, adadaki şiddete bir an önce son vermek, Türkiye ve Yunanistan arasındaki yükselen tansiyonun düşürmekti[103]. Bu her iki amaçta da İngiltere'nin giderek etkisini kaybetmeye başladığı Ortadoğu'da Kıbrıs nedeniyle yaşanacak kriz bir felaket olabilirdi[104]. Kaldı ki bu planda her iki toplumun da hassasiyetlerinin ve İngiliz askeri üs ve tesislerinin güvenliğinin gözetildiğini ifade eden MacMillan'a göre bu planla birlikte adadaki çıkmaz son bulacaktı[105]. Ancak çıkmazın son bulmasına ve tarafların bu plandan en iyi bir şekilde faydalanmasına ön koşul olarak adadaki şiddet eylemlerinin bir an önce sonlandırılması gerekiyordu[106]. Eğer şiddet son bulursa olağanüstü önlemler sonlanabilir ve plan için uygun atmosfer yaratılabilirdi. Ayrıca eğer Amerika da taraflara uzlaşma yönünde baskı yaparsa sorun çözüme kavuşturulabilirdi[107].

Planda üstü kapalı olarak belirtildiği üzere ayrıca Makarios'un adaya dönebileceği vurgusu yine şiddetin son bulması ön koşuluna bağlanmıştı. Bilindiği üzere daha önce sömürge idaresi defalarca Makarios'a "*şiddete son verme çağrısı yapması*" halinde adaya dönebileceğini ifade etmiş ancak olumlu yanıt alamamıştı. Şimdi bu çağrı yineleniyordu. Planda ayrıca Kıbrıs halkının korunaklı ve ayrıcalıklı bir statüye sahip olacağının belirtilmesi ve karşılıklı işbirliği çağrısı İngiltere'nin hala ada üzerindeki etkisini devam ettirmek istediğini gösteriyor. Ayrıca her ne kadar iç ilişkilerde liberal bir plan gibi görülse dış ilişkilerde son sözü yine valinin söyleyecek olması, Taksim ve Self determinasyon siyasetinden geri atmayacağını belirten taraflar için hayal kırıklığı yaratacaktı.

Winster, Radcliffe, Foot ve son olarak Foot Planının geliştirilmiş hali, MacMillan anayasasal önerileri aşamalı olarak adaya daha liberal çözümler

---

[103] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.115; Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.296.
[104] "Partnership Rule in Cyprus Offered", **The New York Times**, 19 June 1958, s.9.
[105] Macmillan'a göre, planda eksik ve görüşülmesi gereken noktalar ortaya çıksa ve plan beklenildiği ölçüde uygulanamamış olsa da Zürih ve Londra anlaşmalarının temelini oluşturmuştur. Harold Macmillan, **a.g.e**., s.668.
[106] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.669-670.
[107] İngiltere nezdinde böyle bir beklentinin doğmasındaki en büyük neden şüphesiz Eisenhower doktrini sonrası Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gerçeğiydi. Bilindiği üzere önemli ölçüde Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve maddi yardım yapmayı amaçlayan Truman doktrininden daha genel olarak tüm Ortadoğu'yu kapsayan bu doktrinin temel amacı bölgedeki ülkelerin komünizmden korunmasını ve bunun için ekonomilerinin desteklenmesini öngörüyordu. Bu nedenle Kıbrıs, bu doktrin nedeniyle bile Amerika'nın Ortadoğu savunma hattı planının bir parçası haline geliyordu.

sunuyordu ancak son tahlilde hepsi de egemenliğin İngilizlerde kalmasını şart koşuyordu. Bu hassasiyeti daha önce ifade etmiştik. Soğuk Savaş koşullarında İngiltere adaya bağımsızlık vermenin adayı komünist ellere teslim etmek anlamına geleceğini düşünüyordu. 1958 yılına gelindiğinde Doğu Akdeniz'de elinde kalan tek kolonisinden böylesine kolay vazgeçmesi şüphesiz düşünülemezdi. O nedenle İngiltere direneceği son noktaya kadar direnmeyi tercih ediyordu. Bu arada Kıbrıs'ta egemen üsler bırakarak egemenliği devretme ihtimali giderek güç kazanıyordu.

2- Tarafların Macmillan Planına Yaklaşımı

İngiltere'nin bu hassasiyetleri gözeterek hazırladığı planla ilgili şimdi hem Kıbrıs'taki tarafların ancak daha da önemlisi Türkiye ve Yunanistan'ın plana ilişkin görüşlerini almak için harekete geçme zamanıydı. Öncelikle Taksim konusunda keskinleşen Türkiye'nin ve Self determinasyondan geri adım atmayacağını her zaman dile getirmiş olan Yunanistan'ın plana ilişkin ilk gayri resmi tepkileri "*planın uygulanamaz*" olduğu yönündeydi[108].

Planın açıklanmasının ardından parlamentoda yapılan tüm değerlendirmeler sonrasında beklendiği üzere Başbakan Karamanlis planı resmen reddettiğini açıkladı. Averoff, ise planı "*daha kötü bir plan olamazdı*" diye nitelendirecek ve İngiltere'nin esas amacının geçici *de facto* ve üçlü idare olduğunun savunacaktı[109]. Ayrıca Averoff Türkiye ve Yunanistan temsilcilerinin adadaki İngiliz valisiyle birlikte ortak bir şekilde ada idaresinde söz sahibi olacak olmasının Kıbrıs'taki halkın temsiliyet kabiliyetini azaltacağını savunuyordu[110]. Planla ilgili genel olumsuzluğa karşın yine

[108] "Turks, Greek Reject Plan", **Daily Mirror**, 20 June 1958, s.7.
[109] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.237.
[110] Aslına bakılırsa Averoff burada önemli bir ayrıntı yakalıyordu: Kıbrıslıların bugün dahi tam anlamıyla sahip olamadıkları bağımsızlığa vurgu yapıyordu. Her ne kadar Averoff bunu Enosis amacıyla ifade etmiş olsa da aslında "*Kıbrıslıların esas vurgusu İngiliz idaresinden bağımsız olmak*" olmalı ifadeleri akla yatkın geliyor. Ancak taraflar bu konuda birbirlerine karşı inandırıcı olamıyordu. Makarios'un self determinasyon talebindeki temel kaygının Enosis olduğu çok açıktı. Aynı şekilde Türkiye de bağımsızlığı savunmuyor taksim konusunda bir tavır sergiliyordu. Bu da bir anlamda Enosis demekti. Kıbrıs'taki toplumun talepleri çok önemsenmiyordu. Belli ki Türkiye, Yunanistan, İngiltere, NATO, ABD, Soğuk Savaş koşullarında adanın bağımsız olamayacağına kendilerini

de Karamanlis doğrudan İngiliz Hükümetiyle ikili görüşmelerde bulunarak soruna bir çözüm bulma yolunu da açık bırakıyordu. Karamanlis'e göre ada İngiliz idaresi altında geçici olarak özerk bir idareye kavuşturulabilir ve self determinasyon konusu gelecekte daha uygun bir zamana bırakılabilirdi[111]. İngiltere ise Macmillan Planı yoluyla gelecekte bir self determinasyon ihtimalini her iki toplum için de öngörüyordu. Yunanistan açısından bu durum Taksim anlamına geleceği için kabul edilemezdi.

Makarios'un plana yönelik ilk tepkisi, planın "*tam bir felaket*" olduğu yönündeydi. Adadaki olağanüstü koşulların sonlandırılacağı ve özellikle EOKA tutuklularının salınabileceğine ilişkin maddeler Makarios'a göre inandırıcı değildi[112]. Ayrıca her ne kadar dolaylı olarak Makarios'un adaya dönebileceği belirtiyor olsa da kesin olarak "*Makarios adaya dönebilir*" ifadesinin planda yer almaması kuşku uyandırıcıydı. Makarios'un sürgününe son verilmesinden bu yana geçen 1 yıldan fazla süredir İngilizler sorunu sürüncemede bırakma ve Makarios'u istediği koşulları kabule razı getirmeye çalışıyor olabilirdi. Sabırlı bir diplomasi yeteneğine sahip Makarios için İngilizlerin bu hamlesi aldatıcıydı. Nitekim planın açıklanmasının hemen ardından Kıbrıs'taki 6 büyük belediye başkanını, birçok kilise üyesini ve danışmanları Atina'da toplantıya çağıran Makarios, adada valiye karşı alınması gereken tavır konusunda toplantıya katılanları uyardı ve ortak yanıtın olumsuz olması gerektiğini dile getirdi[113].

20 Haziran'da Valiye gönderdiği mesajında Makarios, özellikle toplumsal işbirliği önerisini, Kıbrıs halkının temel self-determinasyon hakkını yok saydığı ve birliğini bozduğu gerekçesiyle reddettiğini ve planı bu açıdan "tamamıyla kabul edilemez" bulduğunu açıklayacaktı[114]. Planın taraflar arasındaki ayrılığı daha da güçlendireceğini ve olası çatışma halinin tüm bölgeyi tehdit edebileceği uyarısında

---

inandırmışlardı. Makarios'un bağımsızlık taleplerinin popüler bir lider olma kaygısı taşıdığını dahi düşünüyor olabilirlerdi.

[111] John Reddaway, **a.g.e**., s.111. Bu, Harding-Makarios görüşmelerinde Makarios'un kesinlikle kabul etmediği bir öneriydi. Hatta öneri önemli ölçüde Radcliffe planında zaten yer almıştı. Daha önce kabul edilmeyen tüm bu öneriler şimdi Yunanistan tarafından kabul ediliyordu. Türk faktörünün sömürge idaresi tarafından devreye sokulmuş olması belli ki Yunanistan ve Makairos'u Enosis'in gerçekleşme ihtimalini azalttığı için endişeye sürüklemiş olabilirdi.

[112] "Makarios's 'No' As Cypriots One People", **Guardian**, 21 June 1958, s.1.

[113] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.239.

[114] John Reddaway, **a.g.e**., s.111; Stanley Mayes, **a.g.e**., s.115.

bulunan[115] Makarios'a göre ayrıca plan kesinlikle adaya ilerleyen dönemlerde taksim uygulanmasını öngörüyordu[116]. Ayrıca İngilizlerle ikili görüşmelere her zaman hazır olduklarını ifade eden Makarios'a göre son birkaç aydır süregelen taraflar arasındaki "yapay çatışmalar" bir koz olarak kullanılıyor ve Rumlar üçlü görüşmelere zorlanıyordu.

Dr. Fazıl Küçük Türkiye'de temaslarda bulunurken adada bulunan lider Denktaş planının açıklanmasının hemen ardından "*Bu plan Enosis'e giden yoldur*"[117] diyecekti. 10 Haziran'da plan kendisine ulaştıktan sonra yaptığı değerlendirmelerin ardından 14 Haziran'da MacMillan'a bir mesaj gönderen Menderes, planda Taksim'i göremediğini ifade etmiş ve planın kendileri açısından kabul edilebilir olması için bazı değişikliklere ihtiyaç olduğunu belirtmişti[118]. Tabii ki bu değişiklik talebi taksimden başka bir anlaşmaya razı gelmeyeceklerini yönündeydi 19 Haziran'da planın resmen açıklanmasının ardından Zorlu konuya ilişkin ayrıntılı bir şekilde çalıştıklarını ifade ediyor ve "*Türkiye Hükümeti ilan edilen İngiliz planının ana hatlarına 10 Haziran'dan beridir vakıf bulunuyordu. Hükümetimiz planı ve Kıbrıs meselesini NATO daimi konseyinde müzakere etmek imkânın bulduğu gibi bu plana karşı aldığı vaziyeti 16 Haziran'da gerek Dışişleri gerek Büyük Millet meclisinin gizli bir oturumunda izah etmek fırsatı bulmuştur…*" diyordu. Ayrıca üçlü görüşmeler için her zaman hazır olduklarını ancak bu planın temel alınamayacağını ifade eden Zorlu Taksim'i içermeyen hiçbir planı kabul etmeyeceklerini belirtiyordu[119]. Türkiye'nin resmi açıklaması taksim harici bir planın kabul edilmeyeceği yönündeydi, ancak kısa bir süre için ABD devreye girecek ve Türkiye'nin bu tavrı yumuşayacaktı[120].

Ancak burada anlaşılması gereken en önemli nokta Türkiye'nin taksim konusunda hangi dayanaklardan hareketle bu kadar emin hareket ettiğidir. Bunda en

---

[115] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.296.
[116] "Sings of Greek Change of Front", **The Times**, 23 June 1958, s.8.
[117] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.240; Nancy Crawhaw, **a.g.e**., s.296.
[118] "Türkiye Planda Taksim'i Şart Koşuyor", **Hürriyet**, 20 Haziran 1958
[119] "Kıbrıs için Üçlü Konferans Teklif Ettik", **Milliyet**, 20 Haziran 1958
[120] Amerika'nın bu aşamadaki en büyük endişesi tarafların uzlaşma için herhangi bir çaba sarf etmiyor olmalarıydı. Amerika'ya göre Türkiye bölünmeyi, Yunanistan ise Enosis'i talep ediyordu ve uzlaşma neredeyse imkânsız görünüyordu. Bu durum NATO'nun güvenliğini Kıbrıs'ın askeri üs olarak kullanılmasını tehdit etmekteydi. Tabi her zaman ifade edildiği üzere Amerika'nın en önemli endişesi Türk-Yunan savaşı ihtimaliydi. Bkz. "Troubled Cyprus", **The Washington Post and Times Herald**, 17 June, 1958, s.14.

önemli gerekçe şüphesiz İngiltere'nin hala taksimi ciddi bir ihtimal olarak göz önünde bulunduruyor olduğu algısıydı. Türkiye eğer adadaki çıkmaz devam ederse İngilizlerin taksime razı gelmek durumunda kalacağını düşünüyordu. Aslına bakılırsa Türkiye'nin bu görüşünü 26 Haziran 1958'de Avam Kamarasında MacMillan'ın yaptığı bir konuşma doğruluyordu: " *Eğer uzun vadede umutlarımız kaybolur ve çabalarımız başarısız olursa; eğer bizim için kabul edilemez başka çözümler için geciktirilirsek İngiliz Hükümeti bu durumda kendi sözlerine sadık kalacaktır. Bu sözler daha önce 19 Aralık 1956 tarihinde önerilen ifadeleri içermektedir*"[121]. Bu ifadeler İngiltere'nin taksimi bir ihtimal olarak hala saklı tuttuğunun en açık ispatıdır. Belki de Türkiye'nin hatası İngiltere'nin çok açık bir şekilde taksimi Enosis'e karşı bir koz olarak kullandığı ve bu nedenle Türkiye'nin tarihsel hassasiyetlerini ve milliyetçi duygularını kullanmaya çalıştığını görememesiydi. İngiltere, elbette ki Enosis'in Türkiye tarafından Taksimin ise Yunanistan tarafından kabul edilemez olduğunu çok iyi biliyordu. Bu nedenle Macmillan taksim konusunda Türkiye'ye açık kapı bırakırken diğer taraftan Enosis gibi taksimin de gerçekleşmemesi için yoğun bir çaba sarf edecekti. Bu nedenle son hazırlanan MacMillan Planının bir anlamda hem Enosis'i hem de Taksim'i dışlayan bir plan olduğunu ifade edebiliriz[122].

---

[121] John Reddaway, **a.g.e**., s.96.

[122] Peyami Safa "Bu ne biçim plan" başlıklı makalesinde şunları ifade ediyordu. "*Bu satırları yazdığım saate kadar gelen haberlere göre İngiliz Başvekilinin parlamentoda hazırladığı planda taksim, muhtariyet, self determinasyon tabirleri yoktur. Adanın idaresi ve hükümranlık hakları Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılacak, bunun tatbik şekli ve teferruattı müzakere yoluyla tespit bulunacaktır. Kıbrıslı Hıristiyanlar ve Türkler, Yunan, Türk ve İngiliz tabiiyetini tercihte serbest olacaklardır. Bu plan görünüşte, Türkiye'nin taksim tezine yaklaşan, hakikatte, Kıbrıs Rum çoğunluğunu Yunan tabiiyetine geçirmek suretiyle self determinasyonun temellerini atan ve Türkleri aldatmak için hazırlanmış dolambaçlı bir tekliftir. Adada hükümranlık haklarını iki devlet arasında nasıl paylaşacağız belli değildir. Bu esasın, tatbik şekli Türkiye ile Yunanistan arasında sonu gelmez münakaşaların neticesine bırakılmıştır. Kıbrıs'taki Rumların Yunan tabiiyetine girmelerine imkân veren madde, Ada'da bugüne kadar bir tek tebaası bulunmayan Yunanistan'a orada bir ekseriyet hakkı kazandıracak ve Enosis'in gerçekleşmesine doğru kesin merhaleyi hazırlayacaktır… Türkiye Hükümetinin taksim gibi ciğerimizi parçalayan son fedakârlığı da kabul ettikten sonra, en saf yüreklilerimizin bile mahiyetini kolayca anlayacakları böyle bir politika oyununu şiddetle reddedeceğine eminiz. Türk ve Yunan milletlerini birbirine kırdırmak için bu plandan daha ihtilaf yaratıcı, daha kavga koparıcı bir teklif düşünülemezdi, zaten bizim taksim teklifimizle büsbütün şımaran ve self determinasyon'da ısrar eden Yunanistan'ın da bu planı redde hazırlandığı Atina'dan gelen haberler arasındadır*". Bkz. Peyami Safa, "Bu ne biçim plan", Milliyet, 20 Haziran 1958. Ertesi günkü makalesinde planla ilgili daha ayrıntılı bilgiler edinen ve daha da sert ifadeler kullanan Safa, "meğer İngiliz planı daha saçma imiş" başlıklı makalesinde şunları ifade ediyordu: " *Meğer Kıbrıs'ta hükümranlık haklarını iki devlet arasında paylaşılması bile hiç mevzu bahis değilmiş. Hıristiyanların ve Türklerin ayrı ayrı kuracakları iki temsilciler meclisi sadece onların hususi meselelerini halle çalışacak, asıl hükümranlık hakları ve siyasi meseleler mahiyette ve İngiliz Valisinin mutlak otoritesi*

Sonuçta, taraflar planı olumlu karşılamadı ancak her iki taraf da kendi çıkarları doğrultusunda görüşmelere açık oldukları mesajını verdi. Beklendiği üzere ABD Türkiye'ye taksim konusundaki sert tavrını yumuşatması için diplomatik girişimlerde bulunmuş ve kısa bir süre içinde Türkiye, İngiltere'ye gönderdiği mesajında üçlü görüşmelerin kendileri açısından olumlu olduğunu ifade etmişti. Kaldı ki planın açıklanmasının ardından Eisenhower üçlü bir konferansın acil olarak toplanması gerektiğini belirtmişti. Bu amaçla ABD tarafından devreye sokulan NATO sekreteri Spaak ise Türkiye ve Yunanistan'la temaslarda bulunacak muhtemelen Ağustos ayı içinde bir konferans düzenlenecekti[123].

3- Planın Neden olduğu İç Savaş ve İngiltere'nin Tavrı

Taraflar arasındaki çatışmayı ve şiddeti sonlandırmayı hedefleyen plan beklenen etkiyi yapmamış, tarafları kendi fikirlerine daha da sarılmaya itmişti. Dahası fiziki ayrılıkları için koşullar giderek daha da olgunlaşmaya başlamıştı. Her taraf kendi çıkarının kesinlikle bu planda yer almadığını iddia ediyor ve bir diğeri üzerinde şiddet uygulayarak soruna kendisi açısından bir çözüm bulma amacını taşıyordu. Bırakın planda söz edilen işbirliği havasını aksine taraflar birbirlerine intikam duygusu içinde yaklaşıyordu. EOKA'nın henüz organize olarak olayların içinde yer alamıyor olması ada genelinde topyekün bir iç savaşın yaşanmasının önündeki en önemli engellerden birisiydi. 12 Haziran'daki Gönyeli olaylarına karşı

---

altında bir konseyde konuşulacaktır. Orada bir fikir beyan etmekten fazla hiçbir hakkı olamayan altı vekilin dördü Rum, ikisi de Türk olacakmış. Dışişleri, Milli Müdafaa ve dâhili emniyet hakkında karar verme salahiyeti İngiliz valisinin elinde olacak fakat bu diktatör lutfen konseydeki vekillerin mütalasını soracakmış. Bu fikirlerin kabul etmek ve tatbik etmek veya etmemek tabi onun kararına bağlı olacaktır. Görülüyor ki İngiltere Kıbrıs'taki hükümranlık haklarından ve oradaki siyasi ve askeri hâkimiyetinden yedi sene müddetle vazgeçmek niyetinde değildir. Bu açıklamaların ardından Safa, "İngiltere adada kalmak istiyorsa, çocukları bile aldatmasına imkân olmayan bu karmakarışık tekliflerle davayı kördüğüm haline sokmasına lüzum yoktur… Adanın hakiki sahibi Türkiye ile orada her türlü tarih, coğrafya, milletlerarası hukuk değerlerinden mahrum ileri süren cırlak Yunanistan bu planı çoktan kâğıt sepetine atmış olsalar gerektir. Bize öyle geliyor ki, bu davanın şiddetli münakaşası, Ortadoğu barışını tehlikeye sokacak derecelerde, İngiltere'nin dışında olduğu kadar içinde de patlak vermekte gecikmeyecektir". Peyami Safa, "Meğer İngiliz Planı Daha Saçma İmiş", **Milliyet**, 21 Haziran 1958.

[123] "Eisenhower de Üçlü Toplantı İstiyor", **Milliyet**, 20 Haziran 1958.

Temmuz ayının hemen başında 3 Türk'ün öldürüldüğü EOKA tarafından açıklandı. 10 Temmuz'daki çatışmalarda 4 Rum ölmüş ertesi gün ise koşullar, Grivas'ın "Türklere karşı intikam saldırılarını başlatacağını" duyurmasıyla birlikte içinden çıkılamaz bir hale geldi[124]. İç savaş için sadece bir kıvılcıma ihtiyaç vardı.

Ertesi gün beklenen oldu ve 5 Türk EOKA tarafından öldürüldü[125]. TMT'nin de aktif olarak eyleme geçmesiyle 12 Temmuz'dan itibaren taraflar arasındaki çatışmalar doruk noktasına ulaştı. 19 Temmuz'da adadaki liderler Küçük ve Denktaş Türkiye'ye gönderdikleri mesajlarda "Kıbrıs Türklerine yönelik "*barbarlık ve vahşet*" girişimlerinin olduğunu iddia ediyor ve bir an önce Türkiye'nin duruma müdahalede bulunmasını talep ediyorlardı[126]. "*Vakit kaybetmeden Amerika ve İngiltere'nin çıkar ve kendi vatandaşlarının hayatlarını korumak maksadıyla Lübnan ve Ürdüne yaptıkları ve BM'nin de onayladığı çıkarmanın benzerine hemen girişmeniz zamanı geldiği kanaatindeyiz. Siyasi müzakerelerin hiçbir netice vermeyeceğini ve mahalli hükümetin bizlerin can ve malını koruyacak durumda olmadığını olaylar göstermektedir. Durum çok ciddidir. Açlık ve sefalet son haddini bulmuştur. Acele askeri yardımınızın yetişmesini bekliyoruz*". Türkiye, 12 Temmuz'dan itibaren Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılar üzerine İngiltere'ye bir Nota vermiş ve kısa bir süre sonra da Zorlu adadaki Türklerin varlığının korunabilmesi için Kıbrıs'a "Polis Kuvveti" göndermeyi teklif edecek ve Yunan birliklerinin gelmesine de razı olacaklarını bildirmişti[127].

Türkiye ve Yunanistan'ın toplum liderlerine yönelik "şiddeti sonlandırın" mesajları karşılık bulmuyor, Vali'nin toplum liderleri ile görüşme çağrıları sonuçsuz kalıyordu. Taraflar arasındaki derin görüş ayrılıkları ve çatışmalar şimdi karşılıklı

---

[124] "More Violence in Cyprus", **The Times**, 10 July 1958, s.10.

[125] "More Murders in Cyprus", **The Times**, 11 July 1958, s.8; "Eight Killed in Day in Cyprus Clashes", **The New York Times,** 12 July 1958, s.13; "Eight Cyprus Dead in Twenty-Four Hours", **The Times**, 12 July 1958, s.6.

[126] **Hürriyet**, 21 Temmuz 1958.

[127] Fatin Rüştü Zorlu'nun Ortadoğu'daki gelişmeler üzerine Türkiye'de bulunan İngiliz **Daily Mail** gazetesi muhabirine verdiği röportaj için bkz. **Hürriyet**, **Milliyet**, 22 Temmuz 1958. Zorlu'nun bu açıklaması aslında Türkiye'nin taksim fikri ile bağlantılıdır. Türkiye fiziki olarak adaya yerleşmeye başlarsa taksim daha kolay gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca adaya Yunan askeri birliklerinin gelmesine razı gelmek de bu planın bir parçası olabilirdi. Ancak tehlikeli olan bu iki devletin asker ya da güvenlik güçlerinin çatışması riski idi ki bunu ne Amerika ne de İngiltere göze alamazdı. Kaldı ki kısa bir süre sonra İngiltere bu öneriyi kesin bir dille reddetti. Bkz. İngilizler Teklifimizi Kabul etmedi", **Milliyet**, 25 Temmuz 1958.

katliamlara dönüşmüştü[128]. Olayların kontrolünü kaybetmeye başlayan ve adada fiili olarak bir sivil savaş yaşandığını düşünen Vali Foot'un çağrısı üzerine önce Denktaş daha sonra Makarios şiddete son verme çağrısı yaptı ancak sonuç vermedi[129]. Foot taraflar sakinleştirmek için yaptığı açıklamada şiddetin sona ermesinin barışçıl bir çözüm için zorunlu olduğu uyarısında bulunuyor ve alınan olağanüstü önlemlerin yeni ölümlerin önüne geçmeyi hedeflediğini belirtiyordu. Ancak Foot'un çağrısı sonuç vermedi. 17 Temmuzda EOKA iki Türkü daha öldürdü. Foot'un baskıları üzerine şiddetin sonlanmasına yönelik Atina'dan bir çağrı yapan Makarios diğer taraftan mevcut koşulların MacMillan Planı'ndan kaynaklandığını iddia edecekti[130]. Bununla birlikte birkaç gün sonra yaptığı açıklamada ise Makarios adadaki iç savaşın sonlanmasının ancak kendisinin Kıbrıs'a dönmesiyle mümkün olacağını dile getiriyor ve yeniden Vali ile ikili görüşmelerin Kıbrıs'taki çıkmazı sonlandıracağını savunuyordu[131].

Bu öneriyi kabul etmeyen Vali, 22 Temmuz'da tüm ada genelinde bir operasyon başlattı. Öncelikle sivil hareketleri ve tüm iletişimi yasakladı. EOKA'ya karşı operasyon kapsamını ve güvenlik güçlerini artırdı ve ardından TMT'yi yasakladığını açıkladı. Operasyon kapsamında 50 Türk ve 1500 Rum tutuklandı[132]. Devam eden tutuklamalar sonucunda 1992 Rum ve 58 Türk hapse atıldı. Yaptığı açıklamada Foot, ölü sayısının daha da artabileceğinden dolayı endişelendiğini ve aldığı tüm önlemlerin adadaki sivil savaşı önlemek amacı taşıdığını ifade edecekti[133].

Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir nokta var. Adada tarafların karşı karşıya gelme sürecinde etkisiz kalmayı tercih eden sömürge idaresi sivil savaşı gerçekten önlemek istiyor muydu? İngilizlerin tarafları karşı karşıya getirme politikası izlediğine dair kanıt oluşturabilecek şu "nota" dikkat edilmelidir: *Haziran ayı içerisinde Londra'da temaslarda bulunduğu sırada Foot, TMT'nin yasaklanmasına ilişkin sömürge idaresinden onay almak istemiş ancak alamamıştı. Belcher ile yazışmasında Türklere karşı yapmak istedikleri konusunda ellerinin bağlı*

[128] "Cyprus Death Toll Mounts", **The Financial Times**, 14 July 1958, s.1.
[129] "Brink of Civil War: Sir Hugh Foot's Warning", **Guardian**, 15 July 1958, s.8.
[130] "Makarios Joins Appeal", **Guardian**, 18 July 1958, s.8.
[131] "Makarios Offer: Anxious to Return", **Guardian**, 22 July 1958, s.7.
[132] Nancy Crwshaw, **a.g.e**., s.303; Robert F. Holland, **a.g.e**., s.267.
[133] "Governer's Statement on Action to Save Lives and Prevent Civil War" (Cyprus Government Pres Release, 22 July 1958'den akt. Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.303.

olduğundan yakınacaktı[134]. Muhtemelen bu sözler TMT'ye karşı yasaklama niyetini de içeriyordu.

Topyekün tutuklama ve özellikle EOKA'ya karşı sürdürülen geniş çaplı operasyonlara karşı Grivas bildirilerinde "*Zalime karşı acımazca savaşma*" çağrısı yapıyor İngiliz idaresine "*teslim olunmaması*" gerektiğini dile getiriyordu. Nitekim EOKA 3 Ağustos'ta 2 İngiliz askeri Limasol'da öldürüldü. Ardından yapılan ortak çağrılar üzerine 4 Ağustos'ta EOKA Türklere ve İngilizlere karşı 5 günlük bir ateşkes ilan ettiğini ilan etti. İki gün sonra da TMT ateşkes ilan etti[135]. Ardından Macmillan Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'a görüşmelerde bulunmak üzere ziyaretlerde bulunacak ve plan üzerinde bazı değişiklik önerileri konusunda tarafların görüşlerini alacaktı.

Bu arada adadaki çatışmalar planla ilgili tartışmalar yaşanırken kısa bir süre sonlanmış fakat Haziran ayı sonuna doğru tekrar şiddetlenmiş, Ağustos ayının hemen başında ada genelinde şiddet eylemleri ve gerginlik seviyesi had safhaya yükselmiş Haziran ayından bu yana yaşanan olaylarda toplam 95 kişi ölmüş 170 kişi yaralanmıştı [136]. 1956 yılı sonundaki Süveyş krizi sırasında dahi adada böylesi bir atmosfer oluşmamıştı. O dönem sadece EOKA kriziyle karşı karşıya olan İngiliz İdaresi bu kez Türklerin de talepleriyle yüzleşmek durumundaydı. Bu durum, İngiltere açısından hem bir başarı hem de başarısızlık olarak tanımlanabilirdi.

Başarıydı çünkü sorun, artık İngiltere ve kendisine karşı bağımsızlık hareketinde bulunan Makarios ve Grivas liderliğindeki Enosis taraftarı Rumlar arasında değil, Türkler ve Rumlar arasındaydı. Başarısızlıktı çünkü her koşulda adadaki şiddet kendi üslerinin güvenliğinin tehdit ediyordu. Daha büyük bir başarısızlık iste adadaki çatışmalar nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasında tırmanan ve doruk noktasına ulaşan gerginlik nedeniyle bir savaş ihtimalinden söz

---

[134] "Note of meeting with Governer", 27 June 1958, **CO926/715**. Belcher, Dispatch, "Cyprus, July-August 1958: Some Consequences of Partiality", Box **3284, RG59**, State Department Records, USNA'den akt. Robert F. Holland, **a.g.e**., s.263.

[135] "Truce in Cyprus", **Guardian**, 5 August 1958, s.4; "Turks Calls a Truce too: Cyprus Quiet", **Guardian,** 6 August 1958, s.9; Stanley Mayes, **a.g.e**., s.116.

[136] Toplumlararasındaki çatışmaların tüm yaz devam ettiğini belirten Foot, aynı zamanda sivil İngilizlerin de hedef olarak öldürüldüğünü ve bu amaçla sivillere silah dağıtıldığını ifade ediyor. Foot, s.174. Sivil İngilizlere verilen talimatta kendilerine karşı olduğunu düşündükleri olası herhangi bir saldırıda ilk ateş edenin kendileri olmaları bildiriliyordu. Bkz. "Britons are Told Shot First", **Daily Mirror**, 16 August 1958, s.14.

edilmeye başlanmıştı[137]. Böylesi bir ihtimale NATO'nun güvenliği nedeniyle Amerika kesinlikle razı gelemezdi. Dış politikasında Amerika'ya ihtiyacı olan İngiltere ise şimdi bu krizden Amerikan çıkarlarını da gözeterek çıkmak durumundaydı. Yani Türkiye ve Yunanistan memnun edilmeli, Kıbrıs'taki iç savaş sonlandırılmalıydı. Sonunda ise yine İngilizler adadaki çıkarlarını korumaya devam etmeliydi. Gerçekten içinden çıkılması zor bir duruma benziyordu[138]. Çıkış yine yeni bir plan üzerinde tarafları buluşturmaya çalışmaktı.

D- II. MACMİLLAN PLANI VE TARAFLARIN PLANA BAKIŞI

1- MacMillan'ın Yeni Plan için Türkiye ve Yunanistan'la Yaptığı Görüşmeler ve Tarafların Hassasiyetleri

Adada teröre ortak bir son çağrısı üzerine görüşmeler için uygun zamanın geldiği düşüncesiyle Macmillan harekete geçti ve daha önce planlandığı üzere yanında Selwyn Lloyd ve Foot ile birlikte 8 Ağustos'ta Karamanlis ve Averofff ile bir görüşme yaptı[139]. Görüşmenin amacı Yunanistan'daki "*Plan Taksimi öngörüyor*" algısını değiştirmek ve geçici idare konusunda Yunanistan'ı ikna etmekti[140]. Böylece adadaki terör atmosferi son bulabilir ve İngiltere kendisi açısından içinden çıkılamaz bir noktaya doğru giden soruna bir çare bulabilirdi.

Görüşmede Macmillan özellikle 7 yıllık egemenliğin Ortadoğu nedeniyle kendileri için her zamankinden daha önemli olduğunu ve bunun için taraflar arası işbirliğinin iyi ve ideal bir çözüm olduğunu belirtecekti. Karamanlis ise verdiği

---

[137] 8 Haziran'da başlayan olaylar neticesinde 57 Rum ve 53 Türk hayatını kaybetmiş bunun üzerine İngiliz idaresi adaya yeni birlikler takviye ederek güvenlik güçlerinin sayısı 20.000'e yükseltmişti. Robert Stephens, a**.g.e**., s.154.

[138] Macmillan'ın anılarında Kıbrıs'tan bahsederken, "*Politika hayatı boyunca yaşadığı en gergin anların bu çıkmazı çözmeye çalışırkenki anlar olduğunu ifade etmesi*" şimdi daha iyi anlaşılabilir. Bkz. Harold Macmillan, **a.g.e**., s.657-702.

[139] "Mr. Macmillan's Hope of Cyprus Peace: Right Time For Talks After Appeal to End Terror", **The Times**, 8 August 1958, s.8; Kenneth Love, "MacMillan Opens Talks in Athens", **The New York Times**, 9 August 1958, s.6.

[140] "British Hope on Athens Talks", **The Guardian**, 10 August 1958, s.5.

yanıtta, İngiltere ile talep edilen 7 yıldan daha uzun süre adada egemen kalması koşulundan daha uzun süreli bir anlaşmaya da razı olduklarını ancak (Macmillan, Karamanlis'in Türkler için barbar ifadesini ima ettiğini yazıyor) Türklerle işbirliği konusuna samimi olarak karşı olduğunu belirtiyordu[141]. Uzun süren tartışmalar sonunda Macmillan iki konu üzerinde uzlaşmaya varılabildiğini yazıyor. Şiddetin sonlanması ve kesin çözümü öngörmeyen 7 yıllık geçici bir çözüm. Ertesi günkü görüşmede ise Yunanistan'ın bazı koşullar öne sürdüğünü ifade ediyor. Örneğin Karamanlis, oluşturulacak mecliste 4 Ruma karşılık 2 Türk'ün adil bir durum olmadığını çünkü nüfus oranının 4'e 1 olduğunu savunuyordu. İkili bir milliyetçi sistemin oluşturulmasına da itirazı olan Yunanistan, ayrıca ortak bir meclis olmadığından şikâyet ediyor ve ikili temsil sistemini de benimseyememeklerini ifade ediyordu.

Macmillan, Yunanistan'ın esas itiraz noktasının ikili temsiliyet olduğunu anladığını ifade edecekti. Yani, Yunanistan Kıbrıs'ta Rumların egemenliği Türklerle paylaşmasına karşıydı. Bu duruma karşın son sözlerinde Macmillan, Karamanlis'e bir hatırlatma yaptığını ifade ediyor. 2 yıl önce ortaya konulan Radcliffe Planını kabul etmemişler, fakat Türkler kabul etmişti. Eğer bu planı kabul etmezler ve işlevselliğini önlemek için şiddete başvururlarsa bu durum taksime, ya da adada Türklere bir üs verilmesine yol açacaktır. Bu çok açık bir tehditti. Ayrıca MacMillan Yunanistan'ın dünya meselelerini göz ardı ederek soruna baktığını ve bu duruma bir anlam veremediğini belirtecekti. MacMillan "*Savaşlarda Yunan kahramanlığını gördüm, komünizme karşı savaşırlarken onlara yardım için elimden gelen her şeyi yaptım (1944-45), Yunan halkı üzerine İngilizlerin emeği her zamankinden çok fazla iken şimdi böylesi bir tavrı hak etmiyoruz*" sözleriyle Yunanistan'a olan kızgınlığını dile getiriyordu. Şimdi savaş yıllarından sonra çok fazla fedakârlık yapmak durumunda kaldıklarını ifade eden Macmillan artık bağımsızlığın değil, karşılıklı bağımsızlığın Yunanistan tarafından anlaşılması gerektiğini ifade ediyordu[142].

---

[141] Macmillan Karamanlis'in görüşme sırasında "*aslında barbar olan bu insanlarla ortaklık paylaşmak istemiyorum*" imasında bulunduğunu ifade ediyor. Bkz. Harold Macmillan, **a.g.e**., s.675.

[142] Harold Macmillan, **a.g.e**., 677. Bu noktada Macmillan Yunanistan'ın Türkiye konusunda çok büyük hassasiyet gösterdiğini belirtiyordu: "*Türklerden nefret ediyorlar. Onlarda 500 yıldır savaşıyorlar ve herhangi bir Yunan ulusunun bağımsızlığı için nerede ve ne zaman olursa onlarla savaşmaya hazırlar. Türkler tarafından aşağılanmak istemiyorlar. Dolayısıyla Yunanistan'ın taleplerini Türklerin veto etmesi durumunu çok aşağılayıcı buluyorlar*". Aslında işte bu sözler tüm görüşmeler süresinde Yunanistan'ın hangi bilinçaltı ile hareket ettiğini gösteriyor.

Diğer taraftan Averoff, Macmillan ile yapılan görüşmelerde şu izlenimi edindiğini yazacaktı: "*Her şeye rağmen İngiliz hükümeti 'bu korkunç planı' uygulamak niyetindedir*"[143]. Ayrıca Averoff'a göre Macmillan Türklerle ne konuştukları konusunda tam bir bilgi vermekten özellikle kaçınıyordu ancak anlaşıldığı üzere Türklere ciddi anlamda tavizler vermişti. Verilen bu tavizler karşılığında özellikle de ayrı belediyelerin oluşturulması için söz almışlardı. Bilindiği üzere ilk kez 16 Haziran'da Türkler kendi belediyelerini oluşturmaya başlamışlar ve Yunanistan açısından özellikle bu durum İngiltere'nin adayı bölmek için önemli bir stratejisi olarak değerlendirmişlerdi[144]. Yapılan görüşmelerde Averoff, Macmillan'ın kendilerini ikna etmek için elinden gelen tüm çabayı sergilediğini özellikle bu plan harici başka bir alternatif olmadığı izlenimini vermeye çalıştığını belirtecekti. Yunanistan'ın temel hassasiyeti Türkiye'nin devreye sokulmasından dolayı duyduğu rahatsızlıktı. Görüşmelerin ikili sürmesi en önemli talepti, ancak İngiltere açısından bu kabul edilebilir görünmüyordu. Hâlihazırda Türkiye ile anlaşmış ve karşılıklı sözler vermiş olan Macmillan, Yunanistan'ın tavrını değiştirmeyeceğini anladı ve sonuçta görüşmeler herhangi bir sonuç alınamadan neticelendi. Ardından Macmillan, Türkiye ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya hareket etti.

Yunanistan'la yapılan görüşmelerin ardından MacMillan hemen Ankara'ya geçti. Ankara'daki görüşmeler Yunanistan'daki görüşmelerin aksine çok kısa sürdü[145]. 10 Ağustos'ta yeniden Türkiye ile görüşmeye gelen Macmillan, ilk olarak Yunanistan'ın plana olumlu baktığını ancak bazı detayların yeniden müzakeresini talep ettiğini ifade etti[146]. Türkiye'nin Yunanistan'ın görüşlerini önemsemediği taksim konusunda kendilerine verilen sözün tutulmasını beklediklerini izlenimini edinen Macmillan, Türkiye'nin duruma şüpheyle yaklaştığını belirtecekti. Bu şüphenin nedeni muhtemelen 29 Temmuz'da gerçekleşen Menderes- MacMillan görüşmelerinde varılan anlaşmaydı. Bu görüşmelerin kısa sürmesi de daha önce prensipte böylesi bir plan üzerinde uzlaşıldığı gerçeğini açığa çıkarıyor.

[143] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.249.
[144] "Kıbrıs'ta Türk Belediyesi Teşkil Edildi", **Milliyet**, 19 Haziran 1958
[145] "Quick End of Talks in Turkey", **The Guardian**, 11 August 1958, s.7.
[146] "Mr Macmillan's Ankara Talks Ended: Cyprus Seven-Year Truce Plan", **The Times**, 11 August 1958, s.8.

Yapılan görüşmelerin ardından Zorlu 11 Ağustos'ta yaptığı açıklamada şunları ifade edecekti: "*Ada'nın uluslararası siyasi statüsü bir an evvel belli olmazsa her girişim başarısızlıkla sonuçlanacak ve yeni mücadelelerin açılmasına neden olacaktır. Türkiye hükümeti ancak taksimin tahakkuku ile adada barış koşullarının oluşabileceğine inanmaktadır. Diğer bütün tedbirlerin neticede aynı fikrin, fakat en üzücü bir şekilde tahakkukundan başka bir netice vermeyeceğine de emindir. Bu vesile ile taksim fikrini İngiltere hükümetinin ileri sürdüğü ortaklık fikri ile gayrı kabili telif olmadığına tekrar işaret emek isterim*". Görünen o ki Türkiye de en az Yunanistan kadar ortaklık fikrine karşı çıkıyordu. Ortadoğu'daki gelişmelere de değinen Zorlu, "Türkiye Hükümeti ve kamuoyu Ortadoğu hadiseleri karşısında ada üzerindeki hak ve menfaatlerinin korunması gereğini iyice anlamıştır. Bu konuda sonuna kadar ısrar etmeye kararlıdır[147].

Zorlu'nun bu açıklamalarında Türk basınına yansımayan başka bir nokta vardı. *Times* Zorlu'nun Türk basınına yansımayan hayati bir açıklamasına dikkat çekiyor: "*10 Ağustos görüşmelerinde Zorlu'nun talepleri: Gelecekte Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili yapılması muhtemel üçlü ya da ikili görüşmelerde İngiltere'nin son planı 'resmi konferans dökümü' olarak kullanılmadır. İkinci olarak Türkiye her ne kadar en ideal ve en radikal çözüm olarak taksimi savunsa da İngiltere'nin "ortaklık ilkesini" de uygulanabilir görmektedir*"[148]. Buradan anlaşıldığı üzere Zorlu basına açıklamalarda bulunurken bu son kısmı göz ardı etmeyi tercih etmişti. Ayrıca Times gazetesindeki Türkiye'nin bu planın nihai plan olması koşulu sözlerin Macmillan anılarında doğruluyor. Türkiye aslında Zorlu'nun bu son söylemiş olduğu noktaya 29 Temmuz'da yapılan görüşmelere gelmişti. Bu görüşmelerdeki bazı ayrıntılara dikkat edilmelidir.

29 Temmuz'da Ortadoğu'daki gelişmelerin ele alındığı Bağdat Paktı konferansı nedeniyle Zorlu ve Nuri Birgi ile görüşme görüştüğünü belirten Macmillan şunları ifade edecekti: " *İlginç bir sohbetti. Türkiye şimdi bütünüyle Macmillan planını kabul ediyordu. Birkaç hafta öncesine kadar plana karşı Türkiye ve Kıbrıs'ta ayaklanmaları kışkırtan Türk hükümeti şimdi bu anlaşmayı adil, onurlu,*

[147] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.478-479.
[148] "Mr Macmillan's Ankara Talks Ended: Cyprus Seven-Year Truce Plan", **The Times**, 11 August 1958, s.8; "Macmillan Gains Turkish Backing", **The New York Times**, 11 August 1958, s.12.

devlet adamına yakışır ve mantıklı buluyordu! Fakat koşul şuydu: Bütünüyle bu plan olmalı, bunun haricinde başka hiçbir şey olmamalıydı. Planla ilgili 'Türkler O kadar güzel bir şekilde organize edilmiş ki üzerinde yapılacak en küçük bir değişiklik veya düzeltme planın dengesini ve simetrisini bozabilir' diyordu. Eğer İngiltere herhangi bir değişiklik olmaksızın planı uygulamaya razıysa Türkiye işbirliği yapmaya hazır olacak, şiddetin durmasını sağlayacak ve diğer tüm taleplerinden-taksim, askeri üs-vazgeçecekti"[149]. Türkiye'nin değişen tavrı karşısında oldukça şaşırdığını itiraf eden MacMillan, "*Dışişleri Bakanı ve Sömürgeler Bakanı ile uzun süre değerlendirmelerde bulunduklarını ve sonunda Hükümete yaptıkları açıklamada Türkiye'nin bu yaklaşımından dolayı büyük memnuniyet duyduklarını ifade ettiklerini*" kaydedecekti. Türkiye'nin planda hiçbir değişiklik yapılmamasını şart koşmuş olmasını göz önünde bulundurarak Atina ile görüşmelerde bulunacağını da ekleyerek görüşmeler sonlanmış ertesi gün de devam etmişti. Ertesi gün yapılan görüşmelerde ise karşılılık centilmenlik anlaşması yapıldığını ifade eden MacMillan Türklerin başka bir alternatifi olmadığı için uzlaşmaya razı oldukları izlenimini edindiğini belirtecekti[150].

Peki, Türkiye'yi bu noktaya taşıyan gelişme ne olabilirdi? MacMillan başka bir alternatifi olmadığını gerekçe gösteriyor ancak bu yeterli bir neden değildir. Türkiye'nin bu değişikliğin ardında Amerika'dan Türkiye'ye gelen ekonomik yardımların etkisi olmuş olabilir. 14 Temmuz 1958'de Irakta bir ihtilal olmuş ve Ortadoğu'nun Batı açısından güvenliği büyük bir tehlikeye girmişti. Irak devrimi Ortadoğu'daki Amerikan çıkarlarını önemli ölçüde etkilemeye başlamış ve Bağdat Paktını büyük ölçüde geçersiz kılmıştı. Şimdi Amerika'nın Türkiye'ye bölgede her zamankinden çok ihtiyacı vardı. Tabii Türkiye'ye daha çok ihtiyacı olan Ortadoğu petrollerine büyük ölçüde bağımlı olan İngiltere idi. Bu amaçla Türkiye'ye önce 359 milyon daha sonra da 800 milyon dolar yardım edildi[151].

---

[149] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.673-674.
[150] Harold Mamillan, **a.g.e**., s.674.
[151] Charles Foley and W.I.Scobie, s.143-144. Amerikan arşiv belgelerine göre Türkiye ilk Amerikan yardımını Marshall yardımları kapsamında 1947 yılında almaya başlamış sadece 1947-1955 yılı içerisinde 571 milyon dolar ekonomik yardım almıştı. Askeri olarak aldığı yardımlar da eklendiğinde bu rakam ortalama olarak 1,5 milyar dolara ulaşıyordu. 1955 yılından itibaren ise Zorlu'nun meclis zabıtlarındaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere 1958 yılına gelinceye kadar ortalama 120 milyon dolar civarında idi. Bkz. Berkson-Menderes Interview 855-57 14) Böylesi büyük ekonomik yardımların Türkiye'ye Ortadoğu'daki hassas dengeler zamanında yapılması tesadüfî olmasa gerektir.

Türkiye'nin taksim konusunda tavrını yumuşatmasında ve MacMillan'ı şok edecek bu gelişmede bu ekonomik yardımın bir etkisi olabilir. Ancak bu gelişme kesinlikle Türkiye'nin taksim'den ve Kıbrıs'taki çıkarlarından vazgeçtiği şeklinde değerlendirilmemelidir. Türkiye bilinçli olarak taksim konusunda bu kadar keskin bir aşamaya gelmişti. Bilhassa İngiltere'nin Ortadoğu için kendisine ihtiyacı olduğunu biliyordu. Uzun bir süredir Yunanistan'ın Enosis politikasını üstü kapalı olarak destekleyen Amerika ise şimdi Irak'taki gelişmeler nedeniyle Türkiye'ye daha çok ihtiyacı olacağını anlamıştı. İngiltere ve Amerika'nın bu hassasiyetinin Türkiye tarafından kullanılmak istendiği ise çok açıktır.

Ancak bu görüşmelerde Türkiye'nin aldığı garanti ise Taksimin koşullar uygun olması halinde gizli bir şekilde yapılacak görüşmeler sonrasında uygulanacak olabileceğiydi, gösteriler ya da terör yoluyla değil[152]. İşte bu görüşmelerin etkisiyle olsa gerek yaptığı açıklamada Menderes "*tedhiş mukadder neticeyi değiştirmez*" diyecekti[153]. ABD ve NATO desteğiyle Kıbrıs konusunda İngiltere'den garantiler alan Türkiye ve İngiltere aslında Ağustos ayının başından beridir plan konusunda netti, sorun Yunanistan'ın ikna etmekti[154].

2- II. Macmillan Planına Yönelik Türk ve Yunan Tepkileri

Atina ve Ankara ziyaretlerinin ardından Kıbrıs'a giden Macmillan burada Foot ile temaslarda bulunmuş ve Londra'ya döndükten sonra yaptığı açıklamada tüm diplomatik girişimlerden "*ne fazla cesaret kazanmış ne de cesareti kırılmış bir şekilde*" ülkesine döndüğünü belirtmişti[155]. Yapılan diplomatik girişimlerin ardından küçük değişikliklerle Macmillan planı itibaren uygulanmak üzere 15 Ağustos'ta

[152] Robert F. Holland, **a.g.e**., s.270.
[153] "Menderes Tedhişin Durdurulmasını İstedi", **Milliyet**, 2 Ağustos 1958.
[154] Türkiye'nin mümkün olduğunca fazlasını alma politikası özellikle muhalefetteki lider İsmet İnönü tarafından yoğun bir şekilde eleştirildi. İnönü'ye göre hükümet gereğinden fazla risk alıyordu. Bu arada Menderes hükümeti ekonomik olarak Amerika'dan aldığı yardımlarla ayakta kalabiliyordu.
[155] Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.478.

Avam Kamarasında açıklandı[156]. Planın iki temel amacı vardı. Birincisi şiddetin bir an önce sonlanması ve bir diğeri de adanın geleceğine ilişkin bir karara varmadan önce geçici bir süre İngiliz egemenliğinin devamıydı[157].

Yeni plan, I. Macmillan Planından çok farklı bir içeriğe sahip değildi. Plan üzerinde çok net değişiklikler yapılmamıştı ancak bu kez yapılan değişikliklerin ardından planın kesinlikle uygulamaya konulacağı ifade ediliyordu. Plan konusundaki tavrını değiştirmeyeceğinden emin olan Foot, Makairos'a gönderdiği mesajda bu planın adada barışı yeniden sağlamak için "*belki de son şans*" olduğu uyarısında bulundu[158]. Öyle ki birkaç ay içerisinde tarafların daha önceki planda belirtildiği üzere ayrı Yasama meclislerini oluşturması talep ediliyor, ayrıca yine birinci planda olduğu üzere tarafların yönetimde Vali'ye yardımcı olacak birer temsilci atamaları zorunlu kılınıyordu. Yeni planla birlikte ayrı belediyelerin oluşturulması kesinleşiyor ve toplumların Türk ve Yunan uyruğuna geçmelerinde bir ertelemeye gidilebileceği belirtiliyordu. Ekim ayında uygulanmaya başlanacak olan plan gereğince İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın adaya temsilcilerini göndermelerini talep ediyor ve 7 yıllık bir geçiş döneminin ardından herhangi bir "*önyargı ve kayırma*" olmaksızın bu sürenin sonunda adanın geleceğine karar verileceği garantisini veriyordu.[159]

15 Ağustos'ta planın açıklandığı gün BM'ye bir kez daha başvuran Yunanistan 19 Ağustos'ta, üzerinde talep ettiği değişikliklerin gerçekleştirilmediği iddiasıyla planı kesinlikle kabul edilemez bulduğunu açıkladı[160]. Yunanistan'ın self determinasyon isteği planda yer almıyor, böylesi bir ihtimal gelecekte öngörülmüyor buna karşın 7 yıllık bir süre sonrasında her iki taraf için de self determinasyon yolu açık bırakılıyordu. Ayrıca çift uyruk sistemi kaldırılıyor, Türk ve Yunan

---

[156] Kenneth Love, "Britain Modifies Plan For Cyprus", **The New York Times**, 16 August 1958, s.9; "Go Ahead for Cyprus Plan", **The Financial Times**, 16 August 1958, s.1; "Governments Hopes For Breathing-Space", **The Guardian**, 16 August 1958, s.7; "Mr. Macmillan Modifies Cyprus Plan", **The Times**, 16 August 1958, s.8.

[157] "Governments Hopes For Breathing-Space", **The Guardian**, 16 August 1958, s.7.

[158] "Sir Hugh Foot to Makarios: a Last Chance", **The Guardian**, 16 August 1958, s.5.

[159] Kenneth Love, **a.g.m.**, **The New York Times**, 16 August 1958, s.9.

[160] "Cyprus: Greece Reply is No" **The Daily Mirror**, 20 August 1958, s.2; "Greek Government Refuse to Cooperate", **The Times**, 20 Ağustos 1958, s.8; "Greece Unable to Cooperate", **The Guardian**, 20 August 1958, s.5.

temsilcilerine büyükelçi statüsü kazandırılırken Vali'nin başkanlık edeceği meclise katılmamaları öngörülüyordu.

Makarios ise yaptığı açıklamada, planın hiçbir şekilde değiştirilmediğini iddia edecek ve İngiltere'yi adada yaşayan toplumları birbirine düşürmekle suçlayacaktı[161]. Yunanistan'ın en önemli itiraz noktası iki ayrı meclisin adayı bölünmeye götüreceği yönündeki iddiasıydı. John Clerides, *Times of Cyprus* gazetesine yaptığı değerlendirmede şu noktalara vurgu yapıyordu: "*Ayrı toplumsal meclislerin ve belediyelerin oluşturulması azınlık haklarını korumaya yetmeyecek, aksine taraflar arasındaki uçurumu daha da derinleştirecektir. Bu yapay olarak İngilizler tarafından yapılmak istenmektedir ve böl-yönet politikasının bir parçasıdır*"[162]. Yunanistan ve Makarios'a Macmillan planı ile sunulan üçlü görüşmeler ve işbirliği ya da taksimdi[163]. En azından Yunanistan ve Makarios bu şekilde algılamıştı.

Makarios'un tepkisi ise yine çok sertti. Vali Foot'a yazdığı mektupta İngiliz idaresini dürüst olmamakla suçlayan Makarios, kendileri açısından asla kabul edilemeyecek olan bu planın uygulanmaya konulmasının çok büyük sonuçlara yol açacağı uyarısını yineliyordu[164]. Vali Foot'un plan üzerinde müzakere çağrısını geri çeviren Makarios Atina'da yaptığı açıklamada şunları ifade ediyordu: "… *Kıbrıslılar hiç olmadığı kadar self determinasyona yakındır. İngilizlerin teklifi Kıbrıslılar için temel demokratik bir hak olan self determinasyonu yok sayıyor böylece "özgürlük ve barış" atmosferini de yok sayıyor*"[165].

Daha önce söz ettiğimiz üzere Türkiye yeni planı kabul ettiğini plan henüz açıklanmadan Macmillan'a bildirmişti. Yeni açıklanan plan Türkiye için sürpriz olmamış ancak yine de bazı tartışmaları da beraberinde getirmişti. 21 Ağustos'ta mecliste muhalefetin çağrısı üzerine yapılan olağanüstü toplantıda İnönü, söz alacak ve yeni planla ilgili şunları ifade edecekti: "*Eski plan iyi, şimdi değişti. Şimdi sulh ve*

---

[161] Stanley Mayes, **a.g.e**., s.116.
[162] "Divede and Rule", **Times of Cyprus**, 17 August 1958. CLerides'in bu suçlamaları karşısında Vali Foot, yaptığı açıklamada adada uygulamaya çalıştıkları siyasetin böl ve yönet olmadığını, tarafları temsili bir hükümet biçiminde bir araya getirmek olduğunu ifade edecekti. Bkz. "Governer's Reply", **The Times**, 19 August 1958, s.8.
[163] John Reddaway, **a.g.e**., s.115.
[164] "Archbishop Letter on Cyprus", **Guardian**, 18 August 1958, s.7.
[165] Leslie Finer, "Makarios Turns Down Cyprus Plan", **Guardian**, 16 Ağustos 1958, s.5.

sükûn içinde yaşamalıyız". Ardından İnönü Zorlu'ya şu şekilde bir eleştiri yöneltecekti: "*Hariciye vekilinin iddialı ve daha fazlasını koparmak politikası, işte bu neticeyi verdi. Kıbrıs davasında hükümetin reddettiği İngiliz planından daha geri bir plan tatbike konmuştur. Hükümet birinci planda kazanılan, başarıların kadrini bilmemiş, planı müzakere için esas kabul ettiğini beyan ederek ıslaha çalışmamış, Hariciye Vekilimiz uzlaşma bilmeyen aşırı taktik zihniyetini marifet saymıştır. Memlekete çok şey kaybettirmiştir. Bu hususta daha fazla bir şey söylemeyeceğim… İki İngiliz planı ile ondan sonraki plan arasındaki farkı da duymak işitmek kabilinden biliyoruz. Esaslı farkları bilmiyoruz*"[166].

Ardından söz alan Zorlu şu şekilde konuşma yapmıştır: "*Sevgili arkadaşlar gizli celsede bu meseleyi izah ettim ve bilhassa Sayın İnönü'ye izaha çalıştım. Üçlü müzakerelerin zorluğunu, bunların ne mahiyet arz ettiğini söyledim. BU plan bizi tatmin etmiyordu. Nihai bir netice getirmeyen bir planı kabul edemezdik. Çünkü ada içindeki şurişin (kargaşa), katliamın devamının önlenmesi lazımdı. Teklif edilen plan işimize gelmedi. Biz azami hüsnü niyet gösterdik. İngiliz planını istemiyoruz, demedik. İngiliz planı karşısında dedik ki: Bu taksimle kabili teliftir, bir konferans toplansın, görüşelim. Yani üçlü konferans yapalım dedik. Sonra bu plan bizim kabul etmemizle tatbik edilecek miydi? O zaman İnönü'ye onu da anlattım. Bu bir politika deklarasyonu. Bakın geldiler, bazı değişiklikler yaptılar değişikliklerler tatbik ediyorlar. Bu değişiklikler nedir. Mahiyetini arz edeyim arkadaşlar, diyorlar ki iki devlet de yani Türkiye ve Yunanistan birer mümessil tayin edecekler, bu mümessiller vali ile istişarede bulunacaklar bu mümüssillerle vali cemaatlere ait meselelerde, dış siyaset, müdafaa, emniyet işlerinde görüşecek, mümessiller aynı zamanda 4 Yunan, 2 Türk nazırı ile beraber valinin riyasetinde toplanacak ve bu mecliste umumi işlerin idaresinde sayü gayret edeceklerdir*" [167]. İnönü'nün ayrıntılı talebine bu şekilde yanıt veren Zorlu daha önemli bir konu da Amerika'dan alınan yardımlarla ilgili ise şunları ifade edecekti: "*Şimdi söylediklerine gelelim. Ne diyorlar. Diyorlar ki: Bunlar*

[166] **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1958, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, İnikat 87, s. 845-846

[167] Fahir Armaoğlu eserinde 21 Ağustos 1958'de olağanüstü oturumda Zorlu'nun Amerika'dan alınan yardımlarla ilgili konuşması yer almaz. Bu çok önemli bir ayrıntı, belki de Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin dış siyasetindeki en önemli dönüşümlerden birisidir. Fahir Armaoğlu'nun "*Meclisin 21 Ağustos toplantısında, bunun dışında Kıbrıs konusunda herhangi bir konuşma ve tartışma olmamıştır*" sözleri kısmen doğrudur, ama Amerikan yardımlarının Kıbrıs siyasetiyle ilişkilendirilmemiş olması önemli bir ayrıntıdır. Charles Foley, özellikle Amerikan yardımlarının Kıbrıs nedeniyle yapıldığını iddia eder.

müstakil devlet mümessilleridir. Ayrıca Amerika'dan alınan yardımlara da değinen Zorlu şunları ifade edecekti: Şimdi geliyorum iktisadi yardım meselesine. Sayın İnönü diyor ki uzun zamandan beri uğraşmışız. 1954'ten beri. Ben kendilerine söylüyorum, kendilerinin zamanından beri uğraşıyoruz. Marshall Planı çıkmadan evvelden beri uğraşıyoruz. Türkiye'nin istikbalini, kalkınmasını temin etmek uğraşılmayacak bir mevzu mudur? Biz hakikaten uzun zamandır bu miktarda bir yardım almaya çalıştık Hepiniz biliyorsunuz, her sene 100-120 milyon civarında yardımlar alıyorduk İnönü "Allah böyle yardımları tekrar etmesin" diyor. Ben diyeceğim ki, Allah bu gibi yardımları daima Türkiye'ye müyessir eylesin, bizim davamız bugünün davası değildir. Türkiye Cumhuriyetinin davası, bugünün davası 359 milyonluk, 759 milyonluk bir dava değildir. Bu memleketin davası gereken seviyeden görülürse muazzamdır. Meseleleri o seviyede görmemiz ve memleketimizi muasssır medeniyet seviyesine çıkarmamız için o seviyede gayret sarf etmemiz lazımdır"[168].

Zorlu'nun Meclisteki açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Amerika'dan gelen büyük yardım Türkiye'nin plana olan bakışını değiştirmişti. 25 Ağustos'ta Türkiye resmi olarak bu "*ortaklık planı uygulanabilir*" bulduğunu açıklayacaktı[169]. Türkiye'nin her iki planda da en önemli talebi, adanın statüsünün bir an önce belirlenmesiydi ki İngiltere bu konuda bir kesinlik ortaya koymaya çalışmayacaktı. Ancak Türkiye daha önce de olduğu üzere bu planda İngiltere ile işbirliği içinde olacağını bildirmişti. Daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye'nin bu planları kabul etmesindeki en önemli gerekçe İngiltere'nin son çare olarak taksimi ihtimal dâhilinde tutuyor olmasıydı. Muhtemelen daha önce anlaşıldığı üzere bu planı kabul etmenin karşılığında Türkiye adada ayrı belediyelerin kurulması için çalışmalar başlatacaktı[170].

[168] **TBMM Zabıt Ceridesi**, 1958, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, İnikat 87, s. 845-846
[169] "Turkey Supports British Plan", **The Times**, 26 August 1958, s.6.
[170] Yeni planın kabulünden sonra Burhan Işın, Türkiye'nin Kıbrıs'taki temsilcisi olarak tayin edilmiş ve 6 Ekim'den itibaren bazı şehirlerde ayrı ayrı Türk ve Rum belediyelerin kurulması için çalışma başlatmıştı. Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**., s.481.

3- Macmillan Planının Adada Yarattığı Atmosfer ve İngiliz İdaresini Hedef Alan Terörün Yeniden Başlaması

Sonuçta İngiltere ve Türkiye'nin üzerinde her konuda anlaşmaya vardığı plan Yunanistan tarafından kabul edilmeyince yine etkisiz kaldı. İngilizlerin Kıbrıs konferansı talebi kabul edilmedi. Ardından İngiltere'nin NATO'yu devreye sokma çalışmalar başladı[171]. Bu arada EOKA'nın yeniden teröre başvuracağı bekleniyordu ve öyle de oldu. 21 Ağustos'ta Grivas tüm Rumları kapsayacak şekilde İngiliz idaresine ve "İngiliz Uluslar topluluğu" mallarına karşı toplu boykot çağrısı yaptı[172]. Ada'da bir İngiliz-Türk komplosuyla karşı karşıya kaldıklarını ve Macmillan planının kendilerine dayatıldığını iddia eden Grivas, dağıttığı bildirilerde açık bir şekilde "büyük savaşa hazır olun" mesajı veriyor ve İngiliz idaresine yönelik ateşkesin de sonlanacağı tehdidinde bulunuyordu[173]. Çok geçmeden 23 Ağustos'ta Foot, Londra gitmek üzere adadan ayrıldığı sırada bir İngiliz polisi vuruldu ve terör 18 aylık bir aradan sonra yeniden İngiliz yönetimini hedef aldı. Böylece İngiliz idaresi için terörist avı yeniden başladı[174].

Adada yeniden başlaması muhtemel terör atmosferini bu kez önleyemeyeceğini düşünen sömürge idaresi görüşmelerde bulunmak üzere Vali'yi Londra'ya çağırdı[175]. Bu amaçla Makarios'un adaya dönmesi ve kendisiyle doğrudan görüşmelerin başlatılması ihtimalinin getireceği olumlu ve olumsuz durumlar ile ilgili görüş alışverişinde bulunmak üzere İngiltere'ye gitmiş olan Vali Foot, 8 Eylül'de Macmillan ile Lennox Boyd'un da katılımıyla özel bir toplantı yaptı[176]. Toplantı öncesi İngiliz basınında sıkça yer almaya başlayan Makarios'un adaya döneceği haberleri, İngiliz idaresince bu konu üzerinde ciddi olarak düşünüldüğünü

---

[171] NATO'nun bölgedeki rolü ile ilgili ayrıntılı bir makale için bkz. Lincoln P. Bloomfield, "Peacekeeping and Peacemaking", **Foreign Affairs**, 671-682

[172] "Boykott Call By EOKA", **The Times**, 22 August 1958, s.6.

[173] Robert Stephens, **a.g.e**., s.155; Stanley Mayes, **a.g.e**., s.117.

[174] EOKA Terrorist Killed in Gun Buttle", **The Times**, 25 Ağustos 1958, s.8 EOKA'nın yeni dönem terör eylemlerinin hedefinde bu kez solcu Rumlar da vardı. Uzun bir süredir Türk-Rum iç savaşına doğru sürüklenen atmosferde arka planda kalan solcu ve aşırı milliyetçi Enosis taraftarı Rumlar arasında görüş ayrılıkları daha da ortaya çıktı. Bkz. "Greek Cypriots Fight Each Other", **The New York Times**, 27 August 1958, s.12.

[175] Nancy Crawshaw, "The Future of Makarios", **The Guardian**, 8 September 1958, s.6.

[176] "Cyprus Talks At Chequers", **The Times**, 5 Eylül 1958, s.8; "Makarios's Return to Cyprus Weighed", **The New York Times**, 8 September 1958.

gösteriyor[177]. Tartışılan en önemli konu ise şimdiye kadar yapmış olduğu hiçbir açıklamada terörizmi kınamayan, adadaki terörün siyasi lideri olduğu bilinen ve görüşlerinde en küçük bir değişiklik bile sezilmeyen Makarios'un adaya dönüşüne izin verilmesi İngiliz siyasetinde yeni bir krize neden olabilir miydi?

Bilindiği üzere daha önce Makarios'un Seyşel adalarındaki sürgün hayatına son verilmesi İngiliz Parlamentosunda büyük bir deprem etkisi yaratmış ve Parlamento başkanı istifa ederek Hükümet nezdinde ciddi bir güven bunalımına neden olmuştu. Şimdi Makarios'un Kıbrıs'a dönmesine izin verilmesi onu Kıbrıs'tan süren Lennox Boyd için benzer bir anlam ifade eder miydi? Tartışılan bu konuların tüm hedefi Makarios'un Kıbrıs'a dönmesi halinde EOKA eylemlerinin durdurulabileceği beklentisiydi ancak Makairos'la yeniden ikili görüşmelere başlamanın bu kez taksim taraftarı ve Makarios'a karşı büyük bir antipati duyan Türkleri çok kızdıracağı ve TMT'yi harekete geçireceği gerçeği de göz ardı edilemiyordu[178].

Ayrıca bir diğer önemli endişe Makarios'un adaya gelmesi durumunda güvenliği meselesiydi. Hangi taraftan gelirse gelsin Makarios'a karşı yapılacak bir "*suikast*" sonrası Kıbrıs'ta düzeni temin etmek bu kez imkânsız hale getirebilirdi[179]. Makarios'un Kıbrıs Rum toplumundaki çok büyük etkisi göz ardı edilemezdi.

MacMillan'a göre Vali Foot'un temelde itiraz noktası bu planın Yunanistan ve Makarios nezdinde bir "Ortaklık Planı"ndan ziyade Türklerin haklarının daha fazla gözetildiği bir anlaşma olarak algılanmasıydı. Ancak Macmillan'a göre geri adım atılması Türkleri daha da keskin bir noktaya taşıyabilirdi. Bu da iç savaşın bu kez geri dönülemez bir şekilde yeniden başlaması anlamına gelebilirdi[180]. Buradaki iç savaş Ortadoğu'nun güvenliğini tehlikeye düşürebilir ve burada stratejik olarak hayati öneme sahip Türkiye gücendirilebilirdi ki böylesi koşullarda bu risk göze alınamazdı. Diğer taraftan Vali Foot'a göre ise esas gücendirilen Rumlardı ve bu ihtimal de adayı iç savaşa sürüklemek için yeterliydi. Toplantı sonunda Foot, mevcut koşulların ve planın uygulanmasından geri adım atılmaması yönünde talimat aldı**.**

[177] "Makarios: Premier Will Name Day", **The Daily Express**, 5 September 1958, s.12.
[178] Nancy Crawshaw, **a.g.m.**, **The Guardian**, 8 September 1958, s.6.
[179] Nancy Crawshaw, **a.g.m.**, **The Guardian**, 8 September 1958, s.6.
[180] Harold Macmillan, **a.g.e.**, s.687.

Nitekim çok geçmeden 9 Eylül'de Grivas ateşkesin kesin olarak sonlandırdığını duyurdu. Birkaç gün sonra bir İngiliz askeri Baf'ta EOKA tarafından öldürüldü.

E- KIBRIS SORUNUNDA YENİ BİR DÖNEMEÇ: MAKARİOS'UN BAĞIMIZLIK ÖNERİSİ VE İNGİLİZ POLİTİKASI

1- Makarios'un Kıbrıs'a Bağımsızlık Önerisi ve İngiltere'nin Yaklaşımı

15 Ağustos Planını, Ekim ayında kesin olarak uygulamaya başlayacağını duyuran İngiltere, bu amaçla Yunanistan ve Türkiye'ye adaya temsilcilerini göndermesi için talimat vermişti ama Yunanistan'ın böyle bir hazırlığı yoktu. Adaya bir Türk temsilcisinin gelmesi hazırlıkları sürerken sürecin kontrolünden çıktığını düşünerek kaygılanan ve İngiltere'nin adayı gelecekte Taksime götürecek bir uygulamaya adım atmak üzere olduğunu sezen Makarios ortaya ilginç bir öneri attı; "*Bağımsızlık*". Öneri ilk kez İşçi Partisi Yönetim komitesi Başkan Yardımcısı Barbara Castle ile yaptığı röportajında dile getirilmişti. Castle özelikle Makarios'la görüşmek için Atina'ya gitmiş ve burada yapmış olduğu açıklamalarda da Hükümetin Kıbrıs politikasını ağır bir dille eleştirmişti[181]. Castle yapmış olduğu açıklamada Kıbrıs'taki İngiliz askerlerinin teröristleri yakalama ya da öldürmede gereksiz yere ağır önlemlere almaya zorlandığını iddia edecekti. Ertesi gün Castle bu sözleri nedeniyle Makarios'un avukatı olmakla suçlanacaktı[182].

---

[181] "Mrs Castle MP in Cyprus Row", **Daily Express**, 23 September 1958.

[182] "The Way to Answer Mrs. Castle", **Daily Express**, 24 September 1958. Makarios'la yapılan röpartajın ardından Londra'ya dönen Castle'nin bu sözlerini İşçi Partisi sahiplenmeyecek ve yaptığı açıklama nedeniyle Castle'i suçlayacak ve sorgulayacaklardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. "We Disown Barbara", **Daily Express**, 24 September 1958. Açıklamaları nedeniyle partisi tarafından da fazlasıyla eleştirilmesine rağmen Castle, hükümete yönelik ağır eleştirilerini daha sonra da devam ettirecekti. Bir açıklamasında Castle, Makarios'un sunmuş olduğu planın en azından alternatif bir bakış açısı getirdiğini buna karşın İngiliz Hükümetin bildiğini okumaya devam ettiğini savunuyordu. Castle'in en çok vurgu yaptığı konuların başında Kıbrıs'taki askerler ve teröristler arasındaki çatışmanın İngilizlerle Kıbrıslıları arasını bozduğu yönündeki eleştirileriydi. Castle göre Kıbrıslılar İngiliz Hükümetine karşı büyük bir nefret duyuyorlar ve Kıbrıslıların haklarını gözetmeyen bu yeni plan bu

Röportajın detayları ise şu şekildedir: İngiliz Hükümetinin 1 Ekim'de adaya Türk temsilcisinin gelmesine izin vermesine ilişkin yöneltilen bir soruya Makarios, "*Türk temsilcinin adaya varmasıyla birlikte çok güçlü bir muhalefet olacağı ve durumun sadece Kıbrıs için değil NATO müttefikleri ve tüm bölgenin güvenliği açısından çok tehlikeli bir hal alacağına eminim*" diyecekti. Kıbrıslı Rumların adaya bir Türk temsilcisinin gönderilmesine neden itiraz ettikleri sorusuna ise Makairos şu şekilde yanıt verecekti: "*İngiliz idaresinin Türkiye'ye taksim ya da başka yollarla egemen haklar vermek niyetinde olduğunu biliyoruz. Bu durum Kıbrıs sorununu çözülmesi imkânsız bir noktaya taşıyacaktır. Bizim her zamanki görüşümüz Kıbrıs meselesinin Kıbrıslılar ve İngilizler arasında görüşülmesi gereken bir mesele olduğu yönündeydi. Kendi politikaları nedeniyle İngilizler gereksiz yere sorunu daha karmaşık bir hale getirdiler ve Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşmazlığa dönüştürdüler. En nihayetinde de taraflar arasında arabulucu algısı yarattılar. Bizim görüşümüz üçüncü bir tarafın Kıbrıs sorununa dâhil olmaması yönündedir. Bu nedenle sadece Türk temsilcinin değil aynı zamanda Yunan bir temsilcinin de adaya gelmesine karşıyız*".

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs sorununun dışında bırakılmasının nasıl mümkün olacağı sorusuna ise Makarios şu yanıtı verecekti: "*Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için uzun zamandır bütün gayretimle çalışıyorum. Ancak adada barışın yeniden sağlanacağı ve tüm taraflar için kan dökülmesinin önleneceği bir anlaşmaya varılabileceği konusunda endişeliyim. Bu nedenle kesin tarihi belirli bir self government uygulanmasının ardından Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan bağlantısı olmaksızın bağımsız olmasını öneriyorum. Yunanistan'la birleşme ve Taksim ihtimalleri dışında statüsünün değiştirilmemesi ve BM garantörlüğü koşuluyla Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesine razı gelebilirim*"[183]. Bu ifadelerden de açık bir

---

nefreti azaltmıyordu. Bkz. "More Appeals to Cabinet to Act on Cyprus: Mrs Castle on New Opportunity", **Guardian**, 1 October 1958, s.4.

[183] "New Makarios Proposal on Cyprus: Independence and UN Guarantee", **The Times**, 23 September 1958; "Archbishop Makarios Changes His Tune: Now Not Insisting on Enosis", **Guardian**, 23 September 1958. Ayrıca Makarios planının kabul edilmesi halinde Türk toplumunun bütün haklarının garanti altına alınması konusu da görüşülebilirdi. Bu aşamada İngiliz sömürge idaresinin yapacağı yeni bir anayasa hazırlığı konusunda Kıbrıslı temsilcilere yardımcı olmaktı. Böylesi bir sonuç bağımsız ve barışçıl bir ada meydana getirecek ve bu durum adadaki toplumlararasındaki uyumun yeniden temini anlamına gelecekti. Makarios'un 1958 yılı sonunda çok iyi niyetli bu sözleri Cumhuriyet kurulduktan sonra değişecek, "*Türkler bizim sadece aynı coğrafyada bulunduğumuz insanlardır, onlarla işbirliği yapmak istemiyoruz*" yönünde ifadelere dönüşecekti.

şekilde anlaşılacağı üzere Makarios bir şekilde İngiltere ile yeniden ikili görüşmelerin başlamasını arzuluyordu. Ancak bu durum Türkiye ve Kıbrıslı Türkler Kıbrıs meselesinden bu kadar keskin bir noktaya taşınmışken çok zordu. Makarios 1956 yılında Harding ile yapmış olduğu görüşmelerde edindiği anayasal güvencelerin şimdi çok uzağındaydı, bunun yanında her zaman göz ardı etmeyi tercih ettiği Kıbrıslı Türkleri ve Türkiye faktörünü de göz önünde bulundurmak zorundaydı.

Makarios'un bu ifadeleri yıllardır savunduğu Enosis düşüncesinden sözde de olsa vazgeçtiğini gösteriyordu. Henüz bir ay öncesinde self determinasyon haricinde bir çözüme yanaşmayacaklarını ve Macmillan planı ya da diğer başka anayasal önerilere razı gelmeyeceklerini dile getirmiş olan Makarios'un bu kadar kısa bir süre içinde fikrinin değişmesine neden olan gelişme ne olabilirdi. Türkiye'nin taksim konusundaki ısrarı ve İngiltere'nin Türkiye'nin Taksim düşüncesini pratikte kolaylaştıracak 15 Ağustos Planını uygulamaya koymaya kesin kararlı tavrı akla gelen ilk önemli nedendir.

İngiltere'ye göre ise bağımsızlık fikri görünüştü çok ideal bir çözüm gibi görünse de seçenekler arasındaki en kötü olanıydı[184] ve bu politika Makairos'un kurnazca bir taktiği olabilirdi. Belki Enosis olmayacaktı ama ada idaresi yine Makarios'un ellerinde olacaktı. Bu gelecekte Makarios'un Enosis için çalışmayacağı anlamına gelmezdi. Kaldı ki şimdiye kadar sunulan planlardan hiçbirisi Makarios tarafından kabul edilmemişti. Şimdi böylesi bir önerinin arkasında mutlaka başka bir düşünce olmalıydı. Ayrıca bu çok geç gelen bu uzlaşma çağrısı adadaki tansiyonun düşmesinde etkili olamayabilirdi. Daha önceleri Makarios'tan sürekli olarak adadaki çatışmaları önleyici açıklamalarda bulunmasını talep etmiş olan İngiliz idaresi Makarios'un zamanlamasına şüphe ile yaklaşıyor ve Türkiye'nin de tepkisini çekmemek için temkinli davranıyordu[185]. Bunun yanında 1 Ekim'den önce Kıbrıs meselesinde tarafları sakinleştirmek için önemli adımlar atılması gerektiğinin de farkında olan İngiltere, NATO Genel Sekterinin Yunanistan'la görüşmelerde bulunmasının kendileri açısından önemli olacağını düşünüyorlardı.

[184] Higham, minute, 4 Oct. 1958, **CO926/592**'den, akt., Robert F. Holland, **a.g.e**., s.284.
[185] "Too Late", **The Guardian**, 23 Eylül 1958

Bu arada Yunanistan'ın 15 Ağustos'ta BM'ye yapmış olduğu başvuru 22 Eylül'de 13. kurulda görüşmeye açılacaktı. Yunanistan yaptığı açıklamada Bağımsız Kıbrıs önerisini desteklediğini açıkladı. Ertesi Llyod ile bir görüşme yaptığını belirten Averoff, İngiltere ile ikili olarak genel bir anlaşmaya varılması halinde başvurularını geri çekebileceklerini ifade edecek ancak Lylod'un Macmillan Planının kesinlikle uygulanacağı yönündeki tutumu üzerine istediği karşılığı bulamayacaktı[186]. Anlaşılan Makarios ve Yunanistan arasında organize bir tutum vardı. Önce Makarios'un BM desteğiyle açıkladığı "bağımsızlık planı", ardından Makarios'un bunun kamuoyu dikkatine sunması ve Yunanistan'ın BM başvurusu ve bu başvurusundan self determinasyon değil bağımsız Kıbrıs tezini işlemesi. Bunlar tesadüf olamazdı. O halde Makarios ve Yunanistan'ın yeni planı self determinasyondan vazgeçtiği izlenimi vererek bu kez BM'den başarılı bir netice almaktı. Yunanistan ve Makarios'un bu hamlesine ilk tepki Dr. Küçük'ten geldi. Küçük, Kıbrıs'ta bir değil iki milletin yaşadığını ve Makarios'un Türklere verileceğini söylediği garantilere güvenilemeyeceğini ve nihai hedefin yine Enosis olduğuna dikkat çekti. Türkiye ise Kasım ayının ortalarına kadar Makarios'un önerisiyle ilgili bir açıklama yapmayacaktı.

2- NATO'nun 5'li Konferans Önerisi, Henry Spaak Planı ve İngiltere'nin Tutumu

Makarios'un bu önerisi taraflar nezdinde tartışılırken NATO Genel Sekreteri Paul Henry Spaak, Kıbrıs meselesinin görüşmek üzere Atina'ya hareket etti. Burada yaptığı açıklamada Spaak, Makarios'un bağımsızlık önerisinin uygulanabilir olduğu mesajını verdi[187]. Görüşmeler sonrasında yaptığı açıklamada Spaak, "*Macmillan planının uygulanacak olması sorunu daha da güçleştiren öğelerden birisidir*" diyecekti[188]. Yapılması gerekenin taraflar arasındaki müzakere sürecini devam ettirmek olduğuna işaret eden Spaak'ın bu sözlerine karşın Vali Foot,

[186] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.257-258.
[187] "Mr. Spaak Visit Atina", **The Financial Times**, 25 September 1958, s.1.
[188] "Talks with Greek Leaders", **The Guardian**, 24 September 1958, s.7.

yaptığı açıklamada "*Planın açıklandığı zaman, Kıbrıs'ta ortaya çıkacak herhangi bir gelişme, şiddet ya da terör bizi bu planın uygulamasından alıkoyamaz demiştik ve şimdi de bu sözü tutuyoruz, plan uygulanacaktır*" ifadeleriyle İngiltere'nin yaklaşımını özetliyordu. Ayrıca Kıbrıslı Rumlara sunulan bu teklifin dikkate alınmamasının kendileri açısından trajik sonuçlara neden olabileceği uyarısında bulunan Foot, "*Türklerle işbirliği yapmaya hazırız, Rumlar için de görüşmelere kapımız her zaman hazırdır*" diyecekti[189].

Foot, Ekim'de uygulamaya konulacak olan planın değil, planla ilgili bir aksaklığın Taksim için Türkiye'nin elini güçlendireceği uyarısında bulunurken, Macmillan bu öneriyi sadece seçeneklerden birisi olarak dikkate alabileceğini ve plan konusunda geri adım atamayacaklarını belirtiyordu[190].

24 Eylül'de başlayan görüşmeler trafiği ay sonunda Amerika'yı ziyaret eden ve burada Eisenhower ile temaslarda bulunan Spaak soruna yine NATO açısından bir çözüm önerisi getirecekti. Amerika'da yapmış olduğu temasların ardından yeniden müzakerelerde bulunmak üzere tarafları bir konferansa davet edecek ve özellikle Yunanistan'ın 1 Ekim'de Macmillan planının uygulanmaya konulması halinde "NATO'dan çekilebiliriz" tehdidine karşılık uzlaşma yollarını aradığı izlenimini vermeye çalışacaktı[191]. Yunanistan ile temasların ardından Spaak, 25 Eylül'de bu kez Türkiye ile görüşecekti. Görüşmede NATO Baş delegesi Selim Sarper'in üzerinde durduğu temel nokta, Makarios'un teklifinin kendileri açısından hiçbir anlam ifade etmediği yönündeydi[192]. Aynı gün Dışişleri Bakanı Selwyn Llyod BM Genel Kurulunda yaptığı açıklamada adadaki olayların önüne geçebilmek için tek çıkar yolun Macmillan Planının uygulanması olduğunu iddia edecekti.

Görüldüğü üzere taraflar hala kendi görüşlerinde çok net ve sertti. Buna rağmen tüm temasların ardından Spaak Kıbrıs'la ilgili yapılması gerekenin öncelikle 5'li görüşmeler yoluyla tarafların bir araya getirilmesi ve böylece uzlaşma aranmasıydı. Bu İngiltere'nin bilinçli olarak görüşme sürecinin dışında tuttuğu Kıbrıslı Türk ve Rum liderler doğrudan görüşmelerde taraf haline getirilmesi

[189] "Talks with Greek Leaders", **The Guardian**, 24 September 1958, s.7.
[190] "Cabinet Faces Critical Cyprus Decision", **The Times**, 29 September 1958, s.10; "Cabinet Will Not Give Way on Cyprus", **Daily Express**, 29 September 1958, s.3.
[191] "Yunanistan NATO'yu ve Bizi Tehdit Etti", **Milliyet**, 24 Eylül 1958.
[192] "Yunanistan NATO'dan Çekilecek", **Milliyet**, 26 Eylül 1958

anlamına geliyordu[193]. Spaak'ın kaygısı, 1 Ekim'de İngiliz Planının uygulanmaya başlanmasından önce tarafların görüşmelere başlamasıydı, aksi halde adada süreç yeniden kontrolden çıkabilirdi[194]. Bu amaçla NATO 29 Eylül'de görüşmeleri başlattı[195]. Görüşmeler öncesi Amerika'nın da sürece ağırlığını koymasını bekleyen İngiltere, her ne kadar Kıbrıs'ta Macmillan Planının uygulanması konusunda kesin kararlı ise de bu toplantıya katılmış olması hala plan üzerinde kimi değişikliklere razı gelebileceği anlamına geliyordu[196].

Toplantıda Spaak'ın sunmuş olduğu öneriler şunlardı: "*Türk, İngiliz ve Yunan Hükümetleriyle Türk ve Rum toplumu temsilcilerinin katılacağı bir konferans toplanmalıdır. Kesin çözümün bir an önce bulunması, hemen mümkün olamayacağından, bu konferans bir taraftan geçici statüyü, öte yandan nihai statüyü belirmelidir. Bununla birlikte bu geçici statü, hem Kıbrıs halkının kendi kendini idare etmesi olanağını hem de azınlığın korunması için gerekli garantileri içermektedir. Geçici statünün dayanacağı esaslar ise şunları olmalıdır: 1- Her toplumun özel olarak kendi toplum ilerinde (eğitim, din, adalet) yetkili olacağı birer Temsilciler meclisinin bulunması, 2- Bütün cemaatlerin ortak işlerinde yetkili bir temsilciler meclisinin kurulması, 3-Valinin başkanlığında, üyelerinin çoğunluğu Rum olan ve iç işlerinde yetkili bir hükümet konseyinin kurulması, 4- Dışişleri, savunma ve güvenlik yetkilerinin özel olarak valiye ait olması, 5-Türk ve Rum cemaat meclisleri başkanlarının yürütme işlerinde valiye yardımcılık etmeleri, 6- Fark gözetici işlemler karşısında, Cemaatler temcilciler meclisine tarafsız bir mahkemeye başvurma yetkisinin tanınması, 7-Geçici statüsünü en fazla 7 yıl uygulanması*"[197]. Bu önerilerin ardından 6 Ekim'de yeniden müzakere süreci başladı ve 29 Ekim'e kadar süren görüşmeler sonunda yine kesin bir uzlaşma sağlanamadı.

---

[193] "Cyprus Plan to go Forward", **The Times**, 30 September 1958, s.8; "Kıbrıs İçin 5'li Konferans", **Milliyet**, 30 Eylül 1958

[194] "Spaak Proposes New Cyprus Talk", **The New York Times**, 29 September 1958, s.6.

[195] "Compromise Hopes of NATO", **The Times**, 30 September 1958, s.8.

[196] "Britain Says 'Yes' to New Cyprus Talks", **Daily Mirror**, 30 Eylül 1958, s.5.

[197] Discussion on Cyprus in the North Atlantic Treaty Organization: September-October 1958, London. Her Majest's Stationary Office, October 1958, Cmmd.566; Nations Unies, Assemblee Generale, Document Officiels, Annexes (XIII) 68, ss. 3-5 Document A/C.1/811; United Nations, General Assembly, Thirteen Session, Official Records, A.C.1/sr.966, pp 249-252 and A.C.1/sr.997, s.254'den akt. Fahir Armaoğlu, s.493-494.

İngiltere, burada da sunmuş olduğu öneride taraflara İngiliz egemenliğinde, Türkiye ve Yunanistan garantörlüğünde 7 yıllık bir süre için geçici bir özerklik ve ardından adanın kaderinin ortak görüşmeler yoluyla belirlenmesi teklifini yineliyor, plan Türkiye tarafından kabul ediliyor buna karşın Yunanistan bu öneriyi taksime yol açabileceği gerekçesiyle reddediyordu[198]. Her ne kadar 15 Ağustos Planı ile kıyaslandığında önemli ölçüde Türkiye aleyhine değişimler öngörse de bu teklif Macmillan planını uygulamak üzere dönüşü olmayan bir yola giren İngiltere için riskli bir durum arz ediyordu. Kıbrıslı Türk ve Rumların adanın geleceğiyle ilgili söz sahibi olması konusuna olumsuz bakan MacMillan, Yunanistan'ın taleplerini ön plana çıkaran bu plan karşısında yine iki durum arasında kalmıştı.

İngiltere açısından bir yandan planı uygulamak karşılığında ise Rumların daha da genişleteceği teröre ve uluslararası baskıya direnmek, diğer taraftan ise Türkiye'ye verilen sözlerin tutulmaması halinde taksim talebi ve Ortadoğu'daki Türkiye'nin desteğinin son bulması ihtimali söz konusuydu. Bekle-gör politikası gereğince henüz net bir tavır ortaya koymayan İngiltere planın uygulanması halinde tepkileri ölçmeyi ve ona göre bir politika belirlemeyi hedefliyordu. Makarios'un en büyük umudu İngilizlerin adada yeniden geniş çaplı bir terör atmosferine karşı koyamayacağı ve bu riski göze alamayacağı düşüncesiydi[199].

9 Ekim'de Zorlu, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi ile sonuçlanacak bir anlaşmaya asla razı gelmeyeceklerini belirtirken, Lennox Boyd Macmillan planın adada uygulamaya konulmaya başlandığını ve her ne pahasına olursa olsun uygulanmasından vazgeçilmeyeceği uyarısında bulunuyordu[200]. Averoff ise bu açıklamalar karşısında "*Eğer gerçekten Boyd'un açıklamaları İngiltere'nin amacını yansıtıyorsa NATO'nun arabuluculuk çalışmalar boşunadır*" diyecek ve Yunanistan'ın da kendi tezinden geri adım atmayacağına dikkati çekecekti[201]. 13 Ekim'de ise Yunanistan çok ağır ifadelerle artık daha fazla taviz vermek istemediğini ifade edecek ve gerekirse NATO'dan çekileceği tehdidini yineleyecekti[202]. Diğer taraftan görüşmelerin seyri konusunda olumlu görüşlere sahip olduklarını belirten

[198] "Cyprus Before UN", **The New York Times**, 26 Eylül 1958, s.13.
[199] Nitekim Makarios Karamanlis'e bununla ilgili, "*Yunanlılar sonunda zafere ulaşacaklardır, aksi halde adadaki her şeyi yerle bir edebiliriz*" diyecekti. Bkz. Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.181
[200] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.279.
[201] "Cyprus Talks Rule Out", **The Guardian**, 10 October 1958, s.5.
[202] "NATO Talks On Cyprus", **The Guardian**, 14 October 1958, s.5.

Yunanistan, Makarios'un da önerileriyle sürekli olarak MacMillan Planının uygulanamaz olduğu tezi üzerinde duruyordu. Bu da önerilerin sürekli olarak değişmesine neden oluyordu. Tüm NATO arabuluculuk görüşmeleri sırasında yukarıda sunulan öneriler 4 kez değiştirildi ve tarafların beğenisine sunuldu. Nihayetinde 19 Ekim'de taraflar son kez en temel sorunları gidermek üzere toplandılar ancak yine çözüm bulunamadı[203].

Karamanlis Türkiye ve İngiltere'yi NATO arabuluculuğunu kötüye kullanmak kendi politikalarını dayatmakla suçladı. Sonuçta Yunanistan Makarios'un bağımsızlık önerisinin görüşülmesi gerektiğinde ısrar ederken, İngiltere, MacMillan planını uygulamakta kararlı görünüyordu. Nihayetinde Yunanistan, 29 Ekim'de görüşmelerden çekildiğini ve tüm dikkatini BM görüşmelerine vereceğini belirtti ve[204]ardından Spaak yakın bir zaman diliminde yeniden taraflar arası görüşmelerin ön görülmediğini açıkladı. Böylece NATO'nun tarafları ikna etme süreci başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Spaak'ın ısrarla "*Eğer bir anlaşma olmazsa bu taraflar açısından ve NATO açısından büyük felaketlere yol açabilir*" uyarısı görüşmelerin seyrine etki edememişti. Bu arada tüm Ekim ayı boyunca adada gerginlik yeniden had safhaya çıkmış ve İngiltere yeniden terörün yarattığı gergin bir atmosferle karşı karşıya kalmıştı.

3- II. Macmillan Planı Uygulanması ve Şiddetlenen EOKA Terörü

Taraflar arasındaki NATO görüşmeleri devam ederken, Türkiye'nin Eylül sonuna doğru Kıbrıs temsilcisi olarak atadığını duyurduğu Burhan Işın 1 Ekim'de Kıbrıs'a gelmişti[205]. Böylece 15 Ağustos Planında öngörüldüğü üzere İngiltere planı uygulamaya geçti. Beklendiği üzere Türk temsilcinin göreve başlaması Kıbrıslı Türkler tarafından büyük bir sevinç yaratırken, Rumlar açısından büyük bir şok etkisi

[203] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.325-326.
[204] "Greeks' Way of Refusing NATO Conference", **The Guardian**, 27 October 1958, s.7.
[205] "First Step Today in Plan for Cyprus", **The Guardian**, 1 Ekim 1958; "*Kıbrıs Planının Tatbiki Başlıyor*", **Milliyet**, 1 Ekim 1958

yarattı[206]. Yunanistan yaptığı açıklamada adaya bir temsilci atamayacağını ve Makarios'un yapmış olduğu önerilerin kendileri açısından adada uygulanabilir tek çıkar yol olduğunu duyurdu[207]. Kiliseye göre bağımsızlık önerisini reddeden İngilizler, Macmillan yoluyla adayı taksime hazırlanıyorlardı ve bunun eylemlerle önlenmesi gerekiyordu. Verilecek mücadelenin sadece ülkenin birliği, güvenliği ve barış için olmadığı aynı zamanda ırklarının da devamı mücadelesi olduğu ifade ediliyor ve büyük mücadelenin başladığı duyuruluyordu[208].

NATO uzlaştırma toplantıları devam ederken planın uygulanması beklendiği üzere terörün yeniden şiddetini artırmasına neden oldu. 30 Eylül'de polis istasyonlarına yönelik bazı saldırılar düzenlendi, sabotaj eylemlerinin devam edeceği ise kısa bir süre sonra anlaşıldı. Kaldı ki 25 Eylül'den itibaren Grivas tüm adamlarına eylemlere hazır olmaları ve 1 Ekim'de eyleme geçileceğini mesajını bildirmiş 3 Ekim'de Kilise, Atina radyosu aracılığıyla tüm Kıbrıslılara Macmillan planının uygulanmaması için çaba harcamaları mesajı göndermişti. 1 Ekim'de EOKA'nın genel grev kararı üzerine sömürge idaresi adadaki güvenlik önlemlerini artırmış ve sokağa çıkma yasağı uygulamalarına yeniden başlamıştı. 3 Ekim'de yeniden organize bir şekilde İngilizlere yönelik başlatılan terör adada gerginliği doruk noktasına çıkardı. EOKA dağıttığı bildirilerde alınan önlemleri "korkakça yöntemler" olarak nitelendiriyor, diğer taraftan Atina radyosu "*Kardeş Kıbrıslılar, Özgürlük için savaşıyorsunuz ve başaracaksınız*" ifadeleriyle EOKA'ya olan desteğini açıkça ortaya koyuyordu[209]. Foot ise yayımladığı bildiride Makarios'un adadaki terör eylemlerini kışkırttığını iddia edecek ve bu duruma karşı kararlılıkla karşı duracaklarını belirtecekti[210]. Foot ayrıca mesajında, "*Kıbrıs Rum toplumunun kendi dini liderleri tarafından aldatması ve yanlış yönlendirmesi trajik bir durumdur*" diyecek ve şiddet ve katliamın savunulacak hiçbir yönünün olmadığını düşündüğünü ifade edecekti[211]. Atina radyosu ise öldürülen İngilizlerin ardından yaptığı yayında "*EOKA özgürlük mücadelesine devam etme konusunda büyük bir*

[206] "Kıbrıs'ta İkili İdare Başladı", **Milliyet**, 2 Ekim 1958.
[207] "First Step Today in Plan for Cyprus", **Guardian**, 1 October 1958, s.5.
[208] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.267-268.
[209] "Two English Women Shot in Cyprus", **Guardian**, 4 October 1958, s.5.
[210] "Troops and Dogs in Cyprus Murder Hunt", **Guardian**, 5 October 1958, s.7.
[211] **A.g.m.**, s.7.

kararlılık göstermiştir" diyecekti. Ada haziran ayındaki taraflar arasındaki çatışmalardan sonra ilk kez bu denli kanlı çatışmalara sahne olmuştu[212].

Terörle birlikte ada genelinde müthiş bir korku atmosferi ortaya çıkmış ve bu terör sadece İngilizlere değil, EOKA'nın istediği şekilde hareket etmeyen solcu Rumlara da yönelmiş ve taraflar arasındaki çatışmalarda birçok Rum da hayatını kaybetmişti. Ticari faaliyetlere de müdahalede bulunan EOKA, özellikle İngiltere'den gelen ve hale hazırda ücretleri ödenmiş mallara da boykot uygulamasına gidiyor ve Kıbrıs'ta günlük yaşamı büyük ölçüde etkiliyordu. Parasını ödedikleri malları alamayan tüccar, dükkânlarında çalıştırdıkları işçileri işten çıkarmaya başlıyor işsizlik nedeniyle adadaki refah ve huzur sarsılıyordu. Dahası zaten hassas durumda olan Kıbrıs ekonomisi iyiden iyiye kötüye gidiyordu[213]. Buna rağmen MacMillan planını uygulamaktan geri adım atmayacağını her fırsatta dile getiren İngiltere bu amaçla ayrı belediyelerin oluşturulmasındaki sıkıntıları gidermesi için Ekim ayının ortalarında İngilizler adaya bir uzman bile göndermişler ve planın uygulanması ile ilgili kararlılıklarını ortaya koymuşlardı.

İngiltere'nin "Kara Ekim" (Black October) olarak değerlendiği Ekim ayı boyunca toplamda 44 kişi ölecek 370 kişi yaralanacaktı[214]. Ölenlerden 6'sı sivil 10'u asker İngiliz'di. 11 EOKA üyesi İngilizler tarafından öldürülürken, 17 Kıbrıslı Rum EOKA tarafından öldürülecekti[215]. İngiliz İdaresinin sabotaj ve katliamlarını önlemek için sert önlemlere başvurması eylemlerin şiddetinin daha da artmasına neden oluyordu. Kasım ve Aralık ayında da sivil ve asker İngilizlere karşı katliamlar devam etti[216]. Adada bulunan 30.000 İngiliz askeri EOKA'nın eylemlerini önlemede bir türlü istenilen başarıyı yakalayamıyor ve adadaki bireysel güvenliği temin edemiyordu[217]. Öyle ki 9 Kasım'daki EOKA eyleminde 5 kişinin daha ölmesi

---

[212] "Cyprus Violence Continue", **The New York Times**, 6 October 1958, s.14

[213] Nancy Crawshaw, "Mass Intimidation in Cyprus: The Tyrany of EOKA", **Guardian**, 6 October 1958, s.6.

[214] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.268.

[215] Ölenlerin önemli bir kısmının Rum kökenli olması, EOKA içindeki bölünmeyi göstermektedir. Özellikle Makarios ve Grivas arasındaki derinleşmeye başlayan görüş ayrılıkları İngilizlerle yaşanan politik krizler nedeniyle daha da derinleşecekti. Terör çoğunlukla (OAE, Solcu Milliyetçi ve OAP, Solcu Vatansever) organizasyonları hedef alacaktı. EOKA içinde bölünmeler ve AKEL ile yaşanan görüş ayrılıklarının ayrıntılı analizi için bkz. Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.306-308.

[216] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.270, "3 On Cyprus Die in Attacks", **The Washington Post and Times Herald**, 13 November 1958, s.6.

[217] Nancy Crawshaw, **a.g.m**., **Guardian**, 6 October 1958, s.6.

üzerine güvenlik güçleri bir kez daha sivil İngiliz vatandaşlarına "silah taşımaları gerektiği" uyarısında bulunacaktı[218].

Şiddete son vermesi için çağrıda bulunması talebine karşılık Makarios EOKA'yı şiddeti sonlandırmaya davet etmeyeceğini açıkça söylüyordu. "*Şiddetin son bulması için bir çağrıda bulunmayacağım. Terörist faaliyetleri tasvip etmiyorum, ancak onları kınamam mümkün değil. Onlar adadaki İngiliz idaresinin tutumlarının bir sonucudur*"[219]. Eğer adadaki terörizmi sonlandırmaya yönelik bir çağrıda bulunursanız sizce bu çağrınız karşılık bulur mu sorusuna Makarios'un yanıtı son derece net ve kendisinden emindi: "*Halkım üzerinde son derece büyük etkim var. Bana güveniyorlar. Eğer halkıma terörü sonlandırmaları karşılığında İngilizlerden tatmin edici bir imtiyaz (concession) sunamazsam bana güvenmeyebilirler*". Eğer İngilizler geçici bir çözüm bulmaya çalışıyorlarsa bunu kendileri için istiyorlardır ve halkım onlara güvenmiyor[220]. Ayrıca İngiliz önerilerine karşılık bir anlaşma zemini de görmediğini belirten Makarios, İngiliz sömürge idaresini muhtemelen istediği şekilde anlaşmaya yanaşmadığından inatçı ancak sabırsızlıkla suçlarken, tam bağımsızlıktan başka çıkar bir yol olmadığını ısrarla dile getirir.

F- KIBRIS SORUNUNUN YENİDEN BM GÜNDEMİNE TAŞINMASI VE UZLAŞMAYA GİDEN SÜREÇ

1- Terörün ve Amerika'nın Desteklediği Bağımsızlık Önerileri Gölgesinde BM Görüşmeleri ve Tarafların Tezleri

Macmillan Planının uygulanması ardından şiddetinin artıran terör İngiltere'yi Kıbrıs'ta ciddi bir bataklığın içine sürüklemişti. 1958 yılı sonunda Türkiye Taksim, Yunanistan self determinasyon dolayısıyla Enosis yerine bu kez bağımsızlık ve İngiltere Macmillan Planının uygulanması gerektiğini savunuyordu.

[218] "Five More Cyprus Murders: Arms for Civilians", **Guardian**, 10 November 1958, s.5.
[219] "I Can not Condemn EOKA", **Daily Mirror**, 21 November 1958, s.3.
[220] **A.g.m**., s.3.

Taraflar bu konuda geri adım atmayacaklarını ifade ediyorlardı. Tüm girişimlere rağmen tarafların tezlerinden vazgeçmedikleri ve adada terörün giderek ivme kazandığı bir atmosferde BM devreye girdi ve Yunanistan'ın yapmış olduğu başvurunun değerlendirilmeye alınmasıyla taraflar arasındaki uzlaşmazlığı gidermeyi amaçlayan görüşmeler bu kez BM'de devam etti[221].

Bilindiği üzere Macmillan Planının değiştirilmiş hali 15 Ağustos'ta taraflara yeniden sunulmuş, planın açıklandığı gün Yunanistan BM'ye başvurmuş ve nihayetinde de Kıbrıs meselesinin BM'nin 13. Genel Kuruluna aldırmayı başarmıştı. Yunanistan'ın tüm çabalarına rağmen MacMillan Planının uygulanmaya başlamasıyla birlikte Ekim ayından itibaren ciddi anlamda yeniden İngilizlere yönelen EOKA eylemlerinin devam ettiği bir atmosferde bu kez Birleşmiş Milletler taraflar arasındaki derin görüş ayrılıklarını yeniden müzakere etmek üzere 25 Kasım'da toplanma kararı almıştı[222]. Bu başvuru Yunanistan'ın BM'ye 5. ve son başvurusuydu ve buradaki görüşmeler anlaşmaya giden yolda en önemli adım olacaktı.

Toplantıda ilk sözü Averoff aldı ve konuşmasında Türkiye ile İngiltere'ye ağır eleştiriler yöneltti. Foot'un adayı zalimce idare ettiğinden yakınan Averoff, Macmillan Planının nihai hedefinin taksim olduğunu yineliyor ve İngiltere'nin konferansa BM'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla katıldığı iddiasından bulunuyordu. Makairos'un dile getirmiş olduğu demokratik bir muhtariyet idaresinin ardından garantili bağımsızlık önerisinin ada için en uygun çözüm olduğuna inandıklarını belirten Averoff, Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltme ve Lozan anlaşmasına uymamakla suçluyor ve Taksim politikasının Türkiye'nin yayılmacı bir anlayış taşıdığının bir ispatı olduğunu iddia ediyordu[223]. Son olarak Averoff, taraflar arasındaki barışın devamı için sundukların önerinin ideal olduğunu bunu kabul etmemenin çözüm yolundaki son şansı sabote etmekle aynı anlama geldiğini belirtecekti. Ancak bu görüşmelere başlamadan birkaç gün Makarios'un Amerika'da yapmış olduğu açıklamalarla Averoff'un konferansta söylediklerin önemli ölçüde çelişecekti. Makarios 20 Kasım'da *The New York Times*

[221] "Cyprus Before The UN", **The New York Times**, 25 November 1958, s.4.
[222] " U.N given British case on cyprus", **The Times**, 26 November 1958, s.14; Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.270.
[223] **A.g.m**., s.14 ; Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.320-330.

gazetesine vermiş olduğu bir röportajda, "*bağımsızlık önerisin kararını Amerika'nın teşvikiyle aldığını, bağımsızlığın Enosis'i bertaraf etmediğini ancak Birleşmiş Milletlerin onayı olmadan bunun gerçekleşemeyeceğini ve anlaşma durumunda adada İngilizlere ait üsler konusunda garanti veremeyeceklerini*" belirtmişti[224]. Averoff anılarında bu açıklamaların BM görüşmelerindeki tezlerini ciddi anlamda sarstığını hem kişisel olarak kendisinin hem de Yunanistan'ın güvenilirliğini azalttığını ayrıca Türkiye ve İngiltere'nin beklendiği üzere bu açıklamaları aleyhlerine kullandığını belirtecekti[225].

Sonrasında İngiliz delege heyeti adına söz alan Devlet Bakanı Alan Noble ise müttefik taraflar arasında yaşanan bu krizden dolayı üzgün olduğunu belirterek Kıbrıs sorununun uluslararası boyutuna dikkat çekecek, özellikle iç savaş ihtimaline vurgu yapacak ve Averoff'un deyimiyle "*yatıştırıcı ve uzlaştırıcı*" bir tavır sergileyecekti[226]. Ayrıca Noble Kıbrıs meselesinin sadece bir koloni meselesi olmadığına uluslararası bir mesele olduğuna işaret ederek bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak durumunda olan İngiltere'nin tek amacının daha önceki NATO girişimlerinde de olduğu gibi soruna tüm taraflar açısından bir çözüm bulmak olduğunu belirtecekti[227]. Ayrıca Yunanistan'ın talebi olan ve "*çok yüce bir kavram olan bağımsızlığın*" aldatıcı olduğuna dikkat çeken Noble, bu büyülü prensibin adayı kesinlikle bir iç savaşa sürükleyeceğini ve Macmillan planındaki ayrılıkçı olduğu iddia edilen karakterin aslında adadaki taraflar arasındaki gergin atmosferden kaynaklandığını ve zorunlu bir durum olduğunu savunacaktı[228].

---

[224] Bu röportajından iki gün önce ise bir Amerikan televizyonuna konuşan Makairos, Enosis'ten vazgeçtiğini ve bağımsızlık istediğini vurgulayacaktı. Ayrıca terör konusuna da değinen Makairos, özgürlük için şiddete başvurmanın kınanmaması ve kendisi tarafından da kınanmayacağını ifade edecekti. Bkz. "Makarios goes on U.S Television", **Daily Mirror**, 18 November 1958; Röportajın tamamı için bkz. **New York Times**, 21 November 1958; Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.297; Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.272.

[225] Averoff, Makarios'un açıklamalarının ardından 21 Kasım'da Yunanistan'a göndereceği mesajda kendisinin yerine delege heyeti başkanlığına bir Kıbrıslının getirilmesi önerisinde bulunacak, ancak Başbakan ile yaptığı telefon konuşmasında Karamanlis'in bunu kesinlikle reddettiğini belirtecekti. Anlaşıldığı üzere Averoff, Makarios'un görüşmelerin seyrini etkilemesi muhtemel bu açıklamaları üzerine çok sinirlenmişti. Yine anılarında yazdığı üzere Makarios'a bu kızgınlığını çok sert ifadelerle iletmişti. Bkz. Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.272. Ayrıca Amerika resmi olarak yaptığı açıklamada Makarios'a böyle bir öneride bulunmadıklarını ifade ederken, Türkiye ve İngiltere'ye göre ise Makarios şimdi samimi konuşmaya ve gerçek niyetini açıkça ortaya koymaya başlamıştı.

[226] "UN Could Start A Sivil War", **Daily Mirror**, 26 November 1958, s.5.

[227] " U.N Given British Case on Cyprus", **The Times**, 26 November 1958; "British Reply to Mr. Averoff", **The Times**, 27 November. 1958, s.6.

[228] "U.N Could Start A Sivil War", **Daily Mirror**, 26 November 1958, s.8.

Adada çözüm koşullarının oluşabilmesi için iki ön koşulun yerine getirilmesi gerektiğini belirten Noble'a göre, adada şiddet son bulmalı ve barış koşulları yeniden temin edilmeli, adanın geleceğini ilişkin nihai karar şimdi verilmemeliydi. Daha önce ifade edildiği üzere Noble, adanın 7 yıllık bir muhtariyet idaresinin ardından kaderinin belirlenmesi gerektiğini ifade ederken, Yunanistan'ın Macmillan planına ilişkin "*plan taksimi öngörüyor*" iddialarına ise "*bölgesel otonomi başka bir şey, taksim başka bir şey, biz bölgesel otonomiden bahsediyoruz*" diyecekti. Bununla birlikte taksimin ada halkı için büyük sorunlar doğuracağını savunan Noble, İngiltere'nin taksimi hiçbir zaman çözüm olarak düşünmediğini ve şimdi de bu düşüncede olmadığını savunacaktı[229]. Ayrıca Noble'e göre Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin taksim tezinde bu kadar ısrarcı olmalarının nedeni ise EOKA teröristlerince yaratılan taraflar arasındaki güvensizlik ve düşmanlık atmosferiydi[230].

Alan Noble, Makarios'un *The New York Times* gazetesine yapmış olduğu röportaja atıfta bulunacak ve Makarios'un EOKA teröristleri için "*kahraman*" benzetmesinin kendileri açısından şok etkisi yarattığını belirtecekti. Ayrıca adadaki şiddet atmosferinin Kıbrıs'taki durumu daha da karanlık bir noktaya taşıdığını belirten Noble, nihayetinde durumun bir iç savaş noktasına geldiğini ve içerideki bu gelişmelerin dışarıda Türkiye için taksim ve Yunanistan için de Enosis taleplerini güçlendirdiğini savunacaktı. Noble, ayrıca "*bu toplantıdan çıkacak ideal sonuç bağımsızlıktır*", sözlerinin her ne kadar prensipte kabul edilebilir olduğunu kabul etse de, bu sözlerin büyülü ve aldatıcı olduğuna vurgu yaparak İngiliz koloni politikası gereğince kendi kurallarının da hesaba katılması gerektiğini ifade etmeye

[229] Noble'nin bu sözleri çelişkilidir. Macmillan'ın anıları incelendiğinde ve 1956 yılından itibaren Türkiye ve İngiltere arasındaki pazarlıklara bakıldığında daha önce de ifade edildiği üzere İngiltere son çare de olsa asla taksimi ihtimal harici bırakmamıştır. Noble'nin BM'deki bu açıklamaları muhtemelen Yunanistan'ın suçlamalarının bertaraf etme kaygısından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki taksim yerine bölgesel otonomi dediği çözüm şekli Yunanistan nezdinde zaten taksim anlamına geliyordu.

[230] " U.N Given British Case on Cyprus: International Problem", **The Times**, 26 November 1958, s.9. Noble Makarios'un **The New York Times** gazetesine yapmış olduğu röportaja atıfta bulunacak ve Makarios'un EOKA teröristleri için "kahraman" benzetmesinin kendileri açısından şok etkisi yarattığını belirtecekti. Ayrıca adadaki şiddet atmosferinin Kıbrıs'taki durumu daha da karanlık bir noktaya taşıdığını belirten Noble, nihayetinde durumun bir iç savaş noktasına geldiğini ve içerideki bu gelişmelerin dışarıda Türkiye ve Yunanistan'ın ada üzerindeki taleplerini güçlendirdiğini savunacaktı.

çalışıyordu[231]. Anlaşılan o ki İngiltere bağımsızlık halinde dahi ada üzerindeki hâkimiyetini kabul ettirmek istiyordu.

Türkiye'ye gelince, aslında Zorlu, Washington'da yaptığı bir basın toplantısında "*Yunanlılar adayı kendilerin ait zannediyorlar, Türkleri inkâr ediyorlar. İki cemaatten birine tanına istiklal diğerine neden tanınmayacak? İki cemaat yabancı bir idare altına yaşamaktadır. 400 bin Rum bugünkü ada hâkiminden istiklal ister de, yüz kusur bin Türk nasıl Yunanlılardan müstakil yaşamak istemez*?[232]" sözleriyle BM öncesi bu toplantıda hangi noktaları savunacağını ortaya koymuştu. Zorlu 25 Kasım'da yaptığı konuşmada ise, adanın jeopolitik tarihinden söz ederek adanın Anadolu'nun bir parçası olduğu iddiasında bulunmuştu. Ayrıca tarihe bakıldığında Türklerin bir zamanlar adada çoğunlukta olduklarını savunan Zorlu, nüfusun giderek Rumlar lehine arttığını belirtiyordu. Lozan anlaşmasına gönderme yaparak Zorlu, bu anlaşma ile Türkiye'nin Türk nüfusunun çoğunlukta olmasına rağmen Batı Trakya'yı Yunanistan'a hediye ettiklerini savunuyor ancak Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesinin Türkiye'nin coğrafik ve politika anlamda bütünüyle sıkıştırılacağı anlamına geleceğini savunuyordu[233]. Buna izin veremeyeceklerin belirten Zorlu'ya göre "*adadaki terör eylemlerine destek veren Yunanistan'ın bağımsızlık talebi Enosis için taktiksel adımdı ve nihai hedef*

---

[231] Konferans devam ederken İngiltere adadaki olağanüstü koşulları yeniden normalleştirmenin yollarını arıyor bu amaçla eylemlerini devam ettiren EOKA'ya sürekli olarak ateşkes çağrısı yapıyordu. Diğer taraftan Avam Kamarasında iktidardaki Muhafazakâr Parti aksine adanın bağımsızlığını savunan muhalefetteki İşçi Partisi'nin bir çözüm önerisi üzerinde tartışılacaktı. İşçi Partisi tarafından ortaya atılan bir öneriye göre öncelikle İngiliz hükümetinin yapması gereken Kıbrıs'ta stratejik veya ulusal bir çıkarının olmadığını net bir biçimde ortaya koymak olmalıydı. BU durum kolaylıkla adada yaşayan azınlıkların haklarını garanti altına alacak ve self determinasyon yoluyla en sonunda Kıbrıs'a bağımsızlık verilecekti. Ayrıca BM'nin arabuluculuğundan memnun olduklarını dile getiren liberaller, BM gözetiminde adadaki azınlıkların haklarının garanti altına alınabileceğini ve bu bağlamda Kıbrıslılara 5 yıllık bir süre için İngiliz uluslar topluluğu kapsamında bir muhtariyet verilebileceğini; en sonunda ise adada yaşayan halka yine İngiliz uluslar topluluğu kapsamında kalmak koşuluyla kendi kaderlerini tayin hakkı verilebilirdi. Bkz. "Liberal Proposals: Ultimate Independence", **The Times**, 26 November. 1958, s.10; "Britain Warns U.N on a Free Cyprus", **The New York Times**, 25 November. 1958; "Future of Cyprus: Liberal Party Policy", **Guardian**, 26 Nov. 1958. Ayrıca muhalefet liderinin bu konuyla ilgili ayrıntılı bir makalesi için bkz. Jo Grimond, (M.P leader of the Liberal Party) "The Best Hope For Cyprus", **Observer**, 16 November. 1958

[232] "Amerika Kıbrıs'ta Üçlü İdare İstiyor", **Milliyet**, 20 Kasım 1958. 21 Kasım'da New York'ta yaptığı bir açıklamasında ise Zorlu, Türkiye'nin bağımsızlığa karşı olduğunu belirtmiş buna gerekçe olarak ise adada yaşayan iki toplum olduğunu ve böylesi bir durumun adada taraflar arasında savaşa neden olacağı tezini sunmuştu. Zorlu'nun açıklamalarının tam metni için bkz. **Zafer**, 22 Kasım 1958'den, akt. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.496-497

[233] Evangelos Averoff, **a.g.e** s.275.

kesinlikle Enosis'ti"[234]. Yunanistan'ın emperyalist amaçlarla daha önce İzmir'i işgal ettiğini, bugün Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinde benzer niyetleri olduğu savunarak aslında tüm sorunların kaynağının Yunanistan'ın bu politikasından kaynaklandığını belirtiyordu[235]. Kıbrıslı Rumların Türk azınlığı yok etmek amacında olduklarını savunan Zorlu, eğer Kıbrıs'a bağımsızlık ya da self determinasyon verilecekse bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiğini ifade edecekti[236]. Ayrıca İngiliz ve Türk politikalarının 1955 yılından bu yana değiştiğini söyleyen Zorlu, Türkiye'nin şimdi Kıbrıs'ı doğrudan ilhak etmek yerine taksim politikasının benimsediğini ifade edecekti[237].

Toplantının ilk gününde tarafların komisyona sundukları görüşler bu şekildeydi. Averoff daha önce kararlaştırıldığı üzere 13. kurulda Kıbrıs sorununun ele alındığı ilk günkü görüşmelerle ilgili, "*Birleşmiş Milletlerdeki Siyasi Komite daha önce hiçbir mesele üzerinde bu kadar zaman harcamadı*" diyecekti[238]. Görüşmeler sırasında ortaya çıktığı üzere Türkiye ve Yunanistan arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Dahası taraflar Kıbrıs sorunundan sıyrılarak adeta tarihsel bir hesaplaşmaya girişmişler ve zaten Türkiye ve Yunanistan arasında bir krize dönüşen sorun şimdi daha da netleşiyordu. Karşılıklı sunulan tezlerin ve tartışmaların ardından varılacak karar taslakları üzerinde görüşülmeye başlandı. Ancak şüphesiz Türkiye ve İngiltere'nin BM görüşmelerindeki en önemli talebi, bu görüşmelerin nihai bir karar olmaması ve tarafların yeniden bir araya gelerek görüşmeler yapması ve bu vesileyle bir çözüm bulunması gereğiydi. Dolayısıyla bu karar tasarıları kesinlikle bağımsızlık kararıyla sonuçlanmamalıydı.

25 Kasım'da başlayan görüşmeler 4 Aralık'a kadar uzun süredir tüm görüşmelerde yapıla gelen karşılıklı suçlamalar, çeşitli devlet temsilcilerinin önerileri ve uzlaşması zor görülen önerilerle geçti. Taraflardan hiçbirisi kendi düşüncesinden

---

[234] Charles Foley, **a.g.e**., s.225.
[235] Averoff anılarında Zorlu'nun bu ifadelerini çok acımasız ve küçük düşürücü bulduğunu belirtecekti. Averoff'a göre Zorlu bütün sorunların kaynağını Yunanistan olarak göstermeye çalışıyordu. Evangelos Averoff, **a.g.e.**, s.275-276.
[236] "Zorlu'nun konuşmasının tüm ayrıntıları için bkz. **UN Doc. A/C.ı/PV 997 (XIII)** , s.23-25'ten akt Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.330. Ayrıca bkz. "Kıbrıs Müzakeresi BM'de başladı", **Milliyet**, 26 Kasım 1958; "U.N Given British Case on Cyprus: Immediate Independence Disastrous", **The Times**, 26 November 1958, s.6.
[237] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.320-330.
[238] Evangelos Averoff, **a.g.e**., 274-277.

geri adım atmayacağı imajını veriyordu. Ancak bu karşılıklı sert tartışmaların yanında 4 Aralık'ta Zorlu ve Averoff yakınlaşması taraflar arasındaki uzlaşmanın önemli bir adımı olacaktı[239]. İki taraf arasındaki gerginliğin ciddi anlamda yumuşamasında Zorlu'nun girişimi etkili olmuştu. Averoff anılarında bu görüşmeyi şu şekilde anlatır: "*Dışişleri Bakanını bana doğru yaklaşırken gördüğümde moralim en düşük seviyedeydi. Yanımdaki arkadaşlarıma korkarım bu kez kendimi hâkim olamayacağımı ve Zorlu'ya karşı kaba davranabileceğimi söyledim*". Zorlu'nun "*sizi kutlamaya geldim, iyi savaştınız*" iltifatları karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadığını belirten Averoff bu durumun her iki tarafında tahmin edemeyeceği ve sonuçları bakımından çok önemli bir diyalogun başlamasına yol açtığını belirtiyordu[240]. Başka bir ifadeyle Zorlu'nun samimi yaklaşımı çözüm için Averoff tarafında yeniden bir umudun doğmasına neden olmuştu.

Zorlu'nun bu girişimi ardından başlayan olumlu diyaloğun taraflar arasındaki önyargıların ortadan kalkmasında önemli bir adım olduğu kesindir. Ancak Zorlu'nun neden böyle bir adım attığı ve uzlaşma için çaba gösterdiği sorusu hala ortadadır. Sorun Ortadoğu'daki gelişmeler bağlamında ele alındığında bu yaklaşımın nedeni taraflar arasındaki uzlaşmazlığın olası bir savaş anlamına geldiğinden hareketle Amerika'nın devreye girerek taraflar arasındaki tansiyonu düşürmek için çaba harcaması ve bu konuda Zorlu'yu ikna etmiş olması ihtimalidir. Bu ihtimali güçlendiren tez ise 29 Kasım'da Amerikan temsilcilerinden James Barco'nun BM görüşmeleriyle ilgili yapmış olduğu şu ifadelerdir: "Amerika, BM'nin taraflar arasındaki sorunların çözülmesini kolaylaştırması için çaba göstermesi gerektiğini düşünmektedir. Amerika her zaman diplomasiden yana tavır almıştır ve sorunlar bu şekilde çözülmediği zaman da büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Şimdi bu görüşmelerin her üç devlet açısından da sorunun çözümü için büyük bir fırsat olduğunu dile getiren Barco, "*Eğer Amerika belirli bir formül üzerinde taraf tutmazsa geçmişte olduğu üzere görüşmelerden faydalı bir sonuç alınması güç duruma gelebilir*" diyecekti[241]. Beklediği üzere de oldu ve daha önceki görüşmelerde geri planda duran Amerika BM görüşmelerinde bu kez etkin bir rol üstlendi ve

[239] Stephen G. Xydis, **a.g.e**., s.337.
[240] Evangelos Averoff, **a.g.e**., 295. Zorlu'nun bu girişimi ardından başlayan sohbetin taraflar arasındaki önyargıların ortadan kalkmasında önemli bir adım olduğu kesindir.
[241] "UN search for Compromise on Cyprus", **The Times**, 29 November 1958, s.5.

görüşmelerin üç tarafın önerilerin dikkate alınarak İngiliz-Türk tezinin öngördüğü üzere devam etmesinden yana tavır koymuştu[242].

5 Aralık'ta alınan karar üzerine tüm çözüm önerilerinin oylanmasının ardından 6 Aralık'ta BM Siyasi Komitesi BM tüzüğü uyarınca adanın bütünü için barışçıl, adil ve demokratik bir çözüm için taraflar arasındaki görüşmelerin devamı kararı alarak görüşmeleri sonlandırdı. 8 günlük müzakereler ve oylamalar süreci böylece son buldu[243]. Karar Yunanistan için olumsuz, Türkiye için ise olumlu idi. 26 Şubat 1957'de alınan karara benzer bir karar olan BM kararı en çok İngilizleri tatmin etti. Daha önce de söz edildiği üzere İngiltere üçlü görüşmelerin devamından yana tavır alıyordu. Yunanistan açısından bu karar yine önemli ölçüde bir hayal kırıklığı anlamına geliyordu. Zorlu, yaptığı açıklamada "*Türkiye'yi alakadar eden başlıca husus, üç devlet iki toplum arasında barış ve huzur getirecek bir anlaşmanın gerçekleşmesidir*" diyecekti[244]. Yunanistan'ın BM'de yine istediğini alamaması Türkiye ile uzlaşmaya gitmesinde önemli bir gelişmeydi. Averoff, Makarios'un tüm baskılarına rağmen onu devre dışı bırakarak Zorlu ile görüşme yolunu seçti.

2- Zorlu-Averoff Görüşmeleri ve Anlaşmaya Giden Yolda Uzlaşma Olasılığının Ortaya Çıkması

BM karşılıklı görüşmelerin devamı kararı kadar 4 Aralık'taki taraflar arasındaki karşılıklı iyi niyet havasının da etkisiyle Zorlu ve Averoff 6 Aralık'ta özel bir toplantı ile bir araya geldiler. Bu toplantıda İngiliz temsilcisi Noble yoktu. Bilhassa Zorlu ve Averoff görüşmelerin İngilizlerden bağımsız olmasını istemişlerdi. Görüşmelerin arka planında ise Amerika vardı[245]. Zorlu ile yaptıkları ikili

[242] Anlaşılan Amerika bu kez soruna çözüm bulunması için doğrudan müdahale etme kararı almış ve öncelikle Türkiye'nin katı taksim politikasından geri adım atmasını sağlamıştı. Bu ikna etme girişimin, daha önce Macmillan planının kabul edilmesi sürecinde de yaşandığı göz önünde bulundurulursa Amerika'nın çözüm üzerinde ne denli etkili olduğu daha iyi anlaşılabilir.
[243] "Nearing a Vote on Cyprus: Seven Resolutions Before U.N", **The Times**, 5 December 1958, s.10; "Cyprus Anti-Climax in U.N Assembly", **The Times**, 6 December, 1958, s.8.
[244] "BM Kıbrıs için Kararını Verdi", **Milliyet**, 6 Aralık 1958.
[245] William Mallinson, **Cyprus: A Modern History**, I.B. Tauris, London, 2005, s.33.

müzakerelerde net sonuçlara varıldığını ifade eden Averoff, İngiltere'nin bu görüşmelerin dışında tutulma gerekçesini anılarında şu şekilde ortaya koyacaktı: "*İngiltere kendi çıkarlarını garantiye alabilmek içim sürekli olarak bazen Türkiye bazen de Yunanistan'ın tarafında yer alıyordu*". Averoff'a göre İngilizler son zamanlarda ağırlıklı olarak Türklerin yanında yer alıyordu ancak tam anlamıyla net bir politika izlemekten de özellikle kaçınıyordu. Averoff muhtemelen İngiltere'nin Türkiye ile taksim pazarlıkları yaptığını düşünüyordu ve eğer soruna Türkiye ile karşılıklı çözüm bulunabilirse bu ihtimal ortadan kaldırılabilirdi. Dahası Türkiye, Kıbrıs'a müdahalede bulunabilirdi. En azından Türkiye ile doğrudan bütün sorunlar hakkında konuşulabilir, İngiltere'nin kendi menfaatleri açısından Yunanistan'a sunduğu öneriler devre dışı bırakılabilirdi. Amerika'nın gölgesinde Türkiye ile uzlaşmak daha kolay olabilirdi.

Bununla birlikte tüm sorumluluğun İngilizlere yüklenmesine de karşı olduğunu belirten Averoff, Zorlu ile yapılan görüşmelerde yeni bir sayfa açılması gerektiğini, hem Türk hem de Rumların bazen aşırı reaksiyonlar gösterdiğini ancak bunların geçmişte bırakılması gerektiğini dile getiriyordu. Gelecekle ilgili yapılması gerekenler üzerinde durulması gerektiğine özellikle vurgu yapan Averoff, MacMillan Planının kesinlikle uygulanamayacağını çünkü Taksime kesinlikle razı gelemeyeceklerini belirtiyordu. Averoff ayrıca BM müzakereleri sırasında Zorlu'nun taksim tezinin çok kabul görmediğini ve çoğunlukla bu tezin kınandığını Kıbrıs'ta iki toplumun bir ahenk içerinde yaşayabileceğini ve bir bütün olarak görülmesi gerektiğini iddia ediyordu[246].

Taraflar arasındaki görüşmeler genel olarak muhtemel bir iç savaşı önlemek temelinde karşılıklı önerilerle geçti. Zorlu'nun en dikkat çeken yaklaşımı, adaya bağımsızlık verilmesi durumunda İngilizlere ait bir ya da iki egemen üs bırakılmasına yönelik önerisiydi. Ayrıca din, eğitim, aile hukuku gibi konularda tarafların ayrı olması gerektiğini savunan Zorlu, ayrıca yaşanması muhtemel bir iç savaşın önüne geçmek için en azından büyük şehirlerde beledi idarelerinin ikiye ayrılmasını önerdi. Bunun yanında Türkiye'nin güvenliği konusunda ise Zorlu'nun bazı endişeleri vardı. Kasım 1944 yılında Yunanistan 'da bir devrim olmuş ve 1946-

[246] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.299.

49 yılları arasında Yunanistan ciddi bir iç savaş yaşamıştı. Eğer bu durum Yunanistan egemenliğindeki Kıbrıs'ta olmuş olsaydı, Türkiye bütünüyle Sovyet tehdidi altına girmiş olacaktı. Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den talepleri de dikkate alındığında bu Türkiye için kabul edilemez bir durumdu.

Diğer taraftan Averoff için kabul edilmesi mümkün olmayan ise Zorlu'nun %20'lik bir azınlığın %80 bir çoğunlukla eşit haklara sahip olması gerektiği yönündeki önerisiydi. Türkler için azınlık haklarına ilişkin yeni bir çalışma yapılması gerektiğini dile getiren Averoff, egemenliğin nüfus oranında paylaşılması gerektiğini savunuyordu[247]. Bununla birlikte Averoff eğitim, din gibi hizmetlerin ayrı olması konusunda Zorlu ile aynı fikirde olduklarını ancak ayrı belediyeler konusunda ayrıldıklarını ifade ediyordu. Averoff'a göre ayrı belediyeler fiili olarak Taksimin başlangıcı anlamına geliyordu. Tüm görüşmeler boyunca Türkiye'nin üs talebine olumsuz yaklaşan Averoff, diğer taraftan Makarios'un ısrarla göz ardı edegeldiği adada yaşayan iki toplum varlığını ve bu toplumlar için ayrı düzenlemeler yapılması gerektiğini de kabul ediyordu.

Tüm görüş ayrılıklarına rağmen Zorlu-Averoff görüşmelerinin en önemli sonucu, tarafların bazı uzlaşma noktaları bulmuş ve bunlar üzerinde daha ayrıntılı müzakereleri başlatma iyi niyetini göstermiş olmalarıydı. Bu tarafların Enosis ve Taksim'den vazgeçtiği anlamına geliyordu. Averoff, Zorlu'nun "*Kıbrıs meselesine bir şekilde çözüm bulunmalı*" sözünün kendisin açısından beklenmedik bir yaklaşım olduğuna dikkati çekerken iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin yeniden başlatılabilmesi için bu soruna çözüm bulunması gerektiği konusunda onunla aynı fikirde olduğunu ifade ediyor. Son olarak Averoff taraflarına arasındaki bu görüşmelerin bağımsız Kıbrıs'a giden yolda ilk ve başlangıç olması bakımından en önemli adım olduğunu dile getirecekti. Görüşmelerin ardından Atina'ya döndüğünde Averoff, "*Türkiye ile buzları kırdık, kırmasaydık kayıp düşme riskine girecektik*" diyecek ve uzlaşma yolunda olunduğu sinyallerini verecekti[248].

Ayrıca aşılması gereken çok fazla engelin hala mevcut olduğunu da hatırlatan Averoff ilişkilerin yumuşamaya başlamasının çok önemli bir adım olduğunu dile getiriyordu. Averoff'un tanımıyla en önemli engelin aşılmasın

[247] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.302.
[248] "Agreement Reported on Final Independence", **The Times**, 21 December, 1958, s.10.

ardından Dışişleri nezdindeki gizli görüşmeler Ocak ayının ortalarına kadar devam etti. 18 Aralıkta bu gizli görüşmelere ara verildi ve Selywn Lloyd ile taraflar bir araya geldi ve uzlaşma yolunda olunduğu mesajı İngiltere'ye verildi[249]. Bu görüşmelerde taraflara arasındaki görüş ayrılıkları önemli ölçüde sonlandırıldı. 17 ve 21 Ocak arasındaki Paris görüşmelerinde Zorlu'nun önerisi üzerine son kararın verileceği konferansa Başbakanların da katılması kararlaştırıldı. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye adaya verilecek olan bağımsızlığın nasıl bir bağımsızlık olacağı ile ilgili karara varılması için görüşmelere başlama kararı aldı. Bu karar kesinlikle Enosis ve Taksimi imkânsızlaştıracaktı[250]. Noble görüşmeler ve bu ihtimal üzerine yapmış olduğu değerlendirmede ise bağımsızlık da dâhil uzun dönemi kapsayacak bir çözüme her zaman hazır olduğunu dile getiriyor ve özellikle taraflar arasındaki güvenin sağlanmasının önemine vurgu yapıyordu[251].

G- İNGİLTERE'NİN KIBRIS POLİTİKASINDA SON DÖNEMEÇ: BAĞIMSIZ KIBRIS CUMHURİYETİ

1- Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti İçin Türk-Yunan Uzlaşması ve Zürih Antlaşması

İşte böylesi iyi niyet atmosferinde ve tarafların Enosis ve Taksim taleplerinin dışında Zürih görüşmeleri 6 Şubat'ta başladı[252]. Son Zorlu-Averoff görüşmelerinde kararlaştırıldığı üzere Menderes ve Karamanlis de bu toplantıya katıldı. Bu görüşmeler sırasında taraflar arasındaki atmosferin yeniden gerildiğine ve birçok temel konuda yeniden en başa dönüldüğünü ifade eden Averoff görüşmeler sırasında en küçük ayrıntılar üzerinde dahi uzun uzadıya tartışıldığını belirtiyor[253].

[249] "Some Headway at Last on Cyprus", **The Times**, 19 December, 1958, s.10.
[250] "Agreement Reported on Final Independence", **The Times**, 21 December, 1958, s.10
[251] "Growing Confidence Between Parties", **The Times**, 22 December, 1958, s.8.
[252] "Menderes ve Karamanlis Konuştu", **Milliyet**, 6 Şubat 1959; "Kıbrıs Müzakereleri Başladı", **Milliyet**, 7 Şubat 1959; Nancy Crawshaw **a.g.e.**, s.337.
[253] Evamgelos Averoff, **a.g.e**., s.330.

Tartışılan önemli konuların başında yeni oluşturulacak bağımsız Kıbrıs anayasasına "*Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'la birleşemez*" maddesinin konulması konusu geliyordu. Bu sorunu taraflar, ilhakı önlemek için üç devlete de müdahale hakkı tanımayı öngören bir anayasa maddesi üzerinde uzlaşarak aştı. Bunu garanti eden madde ise şu şekildeydi: "*Kıbrıs Cumhuriyeti herhangi bir devletle bütünüyle ya da kısmen, herhangi siyasi veya iktisadi birliğe katılmamayı taahhüt eder. Bu itibarla herhangi diğer bir devletle birleşmeyi veya Ada'nın taksimini doğrudan veya dolayısıyla teşvik edecek her türlü hareketi yasak ilan eder*".

Türkiye'ye bir üs verilmesi ve kurulacak Cumhuriyetin yapısı üzerine yoğunlaşan tartışmalar uzlaşma ile sonuçlandı. Her toplumun kendi iç işlerinde bağımsız ancak dışişlerinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde ve ortak hareket etmesi gerektiği Macmillan planında olduğu gibi taraflarca kabul edildi[254]. İç işlerinde Türkiye'nin ve adada yaşayan Türklerin en büyük tedirginliği olan çoğunluk tarafından baskı altında tutulma riski ise garantörlük anlaşmaları ile çözümlenecekti. Adada her iki tarafta iç güvenliğinin temin için eşit sayıda polis gücüne sahip olabilecekti. Bu anlaşmaya göre, adada yaşanacak olağanüstü bir durumda taraflardan birisi adaya müdahalede bulunabilecekti. Müdahale hakkı garanti anlaşmasının dördüncü maddesiydi ve şu şekildeydi: " *Bu anlaşmanın hükümlerine riayetsizlik halinde, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, bu hükümlere riayeti sağlamak için gereken teşebbüsler ve tedbirler hakkında birbirleriyle istişare etmeyi kabul ederler*". Bu taslak daha sonra Londra anlaşmasında tam şeklini alacaktı. Zürih anlaşmasında sona yaklaşılırken, Kıbrıs'ı bir eve benzeten Averoff, "*İnşa ediyoruz, anahtarı Kıbrıs halkına veriyoruz. Anlaşma olmazsa bu evde oturulmaz*"[255] diyecek, Menderes ise neredeyse tüm noktalar üzerine uzlaşıldığını duyuracaktı.

Yukarıdaki temel hassasiyetlerin anayasada yer alması konusunda uzlaşmaya varılmasının ardından genel olarak bağımsızlık Kıbrıs'ın anayasası konusunda şu noktalar üzerinde ortak bir karar alındı. Türkiye ve Yunanistan

[254] Hugh Foot, **a.g.e**., s.169.
[255] Bu ifadeler Cumhuriyet ilan edildikten sonra "*Kıbrıs Cumhuriyetin yaşaması Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki ilişkilerin iyi gitmesine bağlıdır*" sözüyle aynı anlama geliyor. Her ne kadar taraflar aralarındaki görüşmelerde Kıbrıs'a bağımsızlık vermek için anlaşmalara varmış olsalar da bu bağımsızlık kesinlikle koşullu bir bağımsızlıktı.

arasında varılan anlaşma bağımsız bir Kıbrıs ortaya çıkarmıştır ve Kıbrıs'ın bağımsızlığı Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından garanti altına alınmıştır. Yeni devletin Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacaktır. Toplumlar kendi meclislerini oluşturabileceklerdi. Bu meclisler %75'i Rum, %25'i Türklerden oluşan ortak bir meclis "joint assembly" tarafından desteklenecekti. Ayrıca 650 Türk ve 950 Rum'dan oluşan ortak askeri bir karargâh oluşturulacaktı. Yerel hükümet her iki toplumdan oluşan 2000 kişilik bir ordu oluşturmakla görevlendirilebilecekti[256].

Tabi yukarıda sözü edilen gelişmelerin hayata geçirilebilmesi için bütün planlarda İngilizlerin öne sürdüğü ilk koşul, adada terörün sonlanması gerektiği taraflarca da kabul ediliyordu. Bununla birlikte bu görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan İngilizleri ilgilendiren konularda taraflar özel bir hassasiyet göstermişti. Bilindiği üzere İngiltere'nin en büyük talebi, adada egemen üslerinin bulunması ve bunların güvenliği meselesiydi. Üslerin güvenliğinin temini için de adadaki statükonun temini ve adanın özgür dünyaya yani Batı bloğuna bağlı kalması hayati koşullar arasındaydı[257]. İngiltere'nin hassasiyetlerinin önemli ölçüde gözetildiği müzakereler 11 Şubatta anlaşma ile noktalandı. Adanın bağımsızlığı üzerine taraflar tüm noktalarda anlaştılar ve böylece Zürih anlaşmaları imzalandı[258].

2- İngiltere'nin Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Önerisini Benimsemesi ve Londra Antlaşmaları

Şimdi sıra üzerinde anlaşmaya varılan planı taraflar arasındaki görüşmeleri kaygı ile takip etmiş olan İngiltere'ye kabul ettirmeye gelmişti[259]. Bunun için taraflar

---

[256] "Cyprus", 12 February 1959, C.C.(59) 7th Conclusions, **CAB 128/33, 54730-6**

[257] "Greeks and Turks Agree on Cyprus", **The Times**, 12 February, 1959. İngiltere uzun bir süre ada toplumunun taleplerini dikkate almadan adada hâkimiyetinin devam ettirme politikasını uygulamıştı. İngiltere gelinen noktada adanın tamamını bir üs olarak tutmaktan ziyade, ada iki üsse razı gelmek durumunda kalmıştı. Şimdi bu üslerin güvenliği meselesi çok önemliydi. Yapılması gereken bu üslerin sabotaj ve terör eylemlerinden uzak tutulmasındaki önemdi. Bkz. W. G.Hayter, "Proposals For Cyprus: What Britain has to Gain", **The Times**, 14 February 1959, s.7.

[258] Landrum Bolling, "Cyprus: The Way Station Between Israel and Egypt", **The Saturday Evening Post**, May-June, 1973, s.84.

[259] Başbakan Harold Macmillan anlaşmanın imzalandığı günü şu şekilde aktarır: "*Anlaşmanın imzalandığı akşam, Zorlu ve Averoff'un beni ziyaret etmek istediği haberini aldım. Durum çok ilginç bir hal alıyor*". Bkz. Harold Macmillan, **a.g.e**., s.692.

anlaşmaya varılmasının ertesi günü Londra'ya hareket ettiler. Bu toplantıya ayrıca Makarios ve Dr. Küçük de çağrıldı. Bu hareket öncesi Macmillan'a taraflar arasındaki uzlaşma haberi verilince Macmillan çok şaşırdığını ve her iki tarafın da talep edeceği ayrıcalıkları düşünmeye başladığını ifade ediyordu. Macmillan anlaşmanın imzalandığı gün sonrası gelişmeleri şu şekilde aktarır. "*Anlaşmanın imzalandığı akşam, Zorlu ve Averoff'un beni ziyaret etmek istediği haberini aldım. Durum çok ilginç bir hal alıyor. Korkutucu olan tarafların bizden ödün vereceğimden fazlasını talep etme ihtimalleriydi. Bizim ihtiyacımız olan tek şey "Gibraltars"larımızdı*[260]. Taraflar arasındaki uzlaşmanın ardından Dışişleri bakanlığına İngiltere'nin koşulları ile ilgili bir rapor hazırlatan Macmillan, egemen İngiliz üsleri, süre kısıtlaması olmaksızın Radar istasyonlarının egemenliği kırmızıçizgiler olarak belirlendiğini ifade ediyordu. Bunun için kullanılacak tüm imkânlar ve özellikle Lefkoşa hava sahası için özel bir ayarlama da bu üslerin rahatlıkla kullanılması için gerekli olan noktalardı. Görüşmeler sırasında ortaya daha çok konu çıkacağına da değinen Macmillan, İngiltere açısından genel olarak bir rahatlama yaşandığını belirtiyordu[261].

13 Şubat'ta kabine toplantısında herkesin ada kalacak "*askeri üsler*" konusunda hemfikir olduğuna değinen Macmillan, Makarios'un bu konuda sorun çıkarabileceğine dikkati çekiyordu. Kaldı ki Makarios 15 Şubatta yaptığı bir açıklamada üstü kapalı olarak adada bırakılacak üslerin yeni kurulacak bir ülkenin müttefiklerine yönelik saldırı amaçlı değil sadece savunma amaçlı kiralanabileceğini dile getirmesi ciddi bir şüphe doğuracaktı. Oysa Makarios Londra görüşmeleri için çağrıldığında, bu davetten dolayı büyük bir memnuniyet duyduğunu ve Kıbrıs'la ilgili samimi bir anlaşma taraftarı olduğunu açıklamıştı[262]. Hatta Averoff'la yapılan görüşmelerde böylesi bir konudan söz etmemişti dahi.

15 Şubatta Foot ve Lennox-Boyd ile özel bir görüşme yapan Macmillan, taraflar arasında imzalanan Zürih anlaşması üzerinde değerlendirmelerde bulunduklarını ve buradan çıkan sonuçta Türkiye ve Yunanistan'ın hatta Makarios'un üsler konusunda hiçbir sıkıntı yaratmayacağının anlaşıldığını

[260] Macmillan'ın burada kastettiği Cebelitarık'taki İngiliz üsleridir.
[261] Macmillan, **a.g.e**., s.693.
[262] "Makarios is coming to London", **Daily Mirror**, 14 February, 1959; "Plans Go Ahead for Cyprus Pact: Archbishop Says: 'Utmost Good Will", **The Times**, 16 February 1959, s.8.

yazıyordu[263]. Taraflar arasındaki uzlaşma havasının oluşmasından memnuniyet duyduğunu ifade eden MacMillan, Makarios'un gönülsüz ve anlaşmalar konusunda zorluk çıkaracak tavrından dolayı rahatsız olduğunu dile getiriyordu. Kaldı ki tarafların kabul ettiği Kıbrıs planı üzerine Dr. Küçük de dahil bir uzlaşmaya varıldığında Llyod'un aktardığına göre Makarios çok sinirli ve kendisinden emin olmayan bir haldeydi. MacMillan'a göre Makarios, görüşmeler aşamasında devre dışı bırakıldığı Zürih anlaşmasına bir şekilde onay vermiş ancak Londra anlaşmasıyla İngilizlere verilen tavizlere onay vermek istemiyordu. Anlaşma normal koşullarda 17 Şubat'ta imzalanacaktı ancak Makarios'un Türkiye'ye Kıbrıs anayasasındaki değişiklik için veto verilmesine karşı duruşu nedeniyle iki gün gecikti. Onun ikna eden Averoff'tu ve ikna sırasında Makarios'a bu anlaşmaların hem kendisi hem de Yunanistan için taksime giden yolda son şans olduğu uyarısı etkili oldu. Ayrıca Averoff tarafından anlaşmalara onay vermemesi durumunda yalnız kalacağı tehdidi ile karşı karşıya kalan Makarios, anlaşmaların taraflarca onaylanmasının ardından bir günlük bir gecikmeyle anlaşmalara razı geldiğini belirtecek ve 19 Şubatta anlaşmalar imzalanacaktı[264]. Sonuç olarak Londra'da Kuruluş Anlaşması, İttifak Anlaşması, Garanti Anlaşması'dan oluşan üç kritik anlaşma imzalandı. Ardından Kıbrıs cumhuriyetinin temel yapısını oluşturan anlaşmalar yürürlüğe girecekti[265].

6-11 Ekim 1959 tarihinde Zorlu-Averoff uzlaşmasıyla ortaya çıkan Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluşuna ilişkin temel anlaşma, Kıbrıs ile İngiltere arasında imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Kıbrıs askeri üs olarak kullanılacak iki egemen İngiliz üssü (Agrotur ve Dikelya) dışında bağımsız olacaktı. Bununla birlikte İngiltere, egemenliği kendisinde kalacak üslerin tüm koşullarının da belirtildiği 56

---

[263] Şimdi Makarios'un neden böylesi bir açıklama yaptığını aslında onunla daha önce uzun müzakereler yapmış olan sömürge idaresi çok iyi biliyordu. Makarios'un hep bir adım önde olma çabası. Ve bu siyasetini ortaya koyan kendi ifadesi: "*Uçurumun kenarına kadar gelirim, herkes düşeceğimi zannettiği anda geri adım atarım*".

[264] John Reddaway; **a.g.e.**, s.123; Harold Macmillan, **a.g.e.**, s.696; William Mallinson, **a.g.e**., s.33; "US Welcomes Agreement", **The New York Times**, 20 February, 1959, s.2.

[265] Anlaşmanın tüm metni için bkz. Conference on Cyprus, 1958-1959, Documents Signed and Initialled at Lanchester House on February 19, 1959, Cmnd. **679 (Miscellaneous No.4 1959)**; Ayrıca anlaşmaların bir değerlendirmesi için bkz. Joseph S. Joseph, **Cyprus: Ethnic Conflict and International Politic From Independence to the Threshold of the European Union**, Palgrave Macmillan Press, London, 1997, s.21.

maddelik ek bir sözleşmeyle egemenliği kendisinde kalmaması koşuluyla adada uygun gördüğü herhangi bir yerde operasyon üssü kurabileceğini garanti ediyordu[266].

Kuruluş Anlaşmasının Kıbrıs'ta toplumlar için getirdiği koşullardan bazıları ise şunlardı: "*Kıbrıs cumhuriyet olacak ve başkanlık sistemi ile idare edilecek, 5 yılda bir yapılacak seçimlerle devlet başkanı Rum, yardımcısı ise Türk olacaktı*[267]*. Resmi dil Rumca ve Türkçe olacak ancak devletin ayrı bir bayrağı olacak sadece özel tatil günlerinde taraflar kendi bayraklarını asabileceklerdi. Ayrıca her iki tarafın da hukuki işlerde ve dışişlerinde veto hakkı olacaktı. Başkan ve yardımcısı 7 Rum ve 3 Türk'ten oluşan bir Bakanlar Kurulunu idare edecek, Hükümet ise %70 oranında Kıbrıslı Rum, %30 oranında Kıbrıslı Türk'ten oluşacaktı. Benzer oran kamu hizmeti için de geçerli olacak geçici bir süre %60 Rum'a karşılık %40 Türk'ten oluşacaktı. Bununla birlikte din, eğitim, kültürel işler tarafların kendi inisiyatifinde ayrı olacaktı. Ayrı belediyeler sadece 5 büyük şehirde (Magusa, Girne, Larnaka, Limasol, Baf) ve 4 yıllık bir deneme süreci sonrasında Başkan ve yardımcısının görüşleri dikkate alınarak uygulanabilecekti*[268]*. Taraflar arasındaki herhangi bir anlaşmazlığın çözümlenmesi için Türk, Rum ve bir de tarafsız bir kişiden oluşan bir Anayasa Mahkemesi oluşturulacaktı*"[269].

Garanti Anlaşması Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında imzalanacaktı. Yeni kurulacak Cumhuriyetin bağımsızlığı bu devletlerin aralarındaki ilişkiye ve adadaki anayasal düzene ne kadar bağlı kalabildiğine bağlı olacaktı. Yeni cumhuriyet herhangi bir devlete doğrudan ya da dolaylı olarak birleşemeyecek böylece Türkiye'nin Taksim ve Yunanistan'ın Enosis taleplerine karşı cumhuriyet anayasal güvenceye alınacaktı[270].

İttifak Anlaşması, Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacaktı. Türkiye (650) ve Yunanistan (950) adada asker bulundurabilecek ve bu askerler Kıbrıs askerinin eğitimine yardımcı olacaktı. Ancak taraflara dikkate değer bir

---

[266] John Reddaway, **a.g.e**., s.120.
[267] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.335; Harold Macmillan, **a.g.e**., s.696, "Tam anlaşma", **Milliyet**, 12 Şubat 1959.
[268] Averoff'un anlaşmalarda kabul etmekte en çok zorlandı nokta, ayrı belediyeler konusuydu. Averoff, halen Türkiye'nin ayrı belediyeler konusundaki ısrarını Taksim amacına olarak değerlendiriyor ve anlaşmadaki tek ayrılıkçı uzlaşma olarak yorumluyordu. John Reddaway, **a.g.e**., s.122.
[269] Evangelos Averoff, **a.g.e** 337-340; John Reddaway, **a.g.e**, s.121.
[270] Joseph S. Joseph, **a.g.e**., s.21.

otonom idare öngören anlaşmadaki temel amaç her iki toplumun da kendi güvenliğinin temini olacaktı.

Bu üç anlaşmanın tüm koşulları 17 Şubat'ta İngiliz Hükümeti tarafından yayımlandı. Yayımlanan bu bildiride ayrıca Yunan ve Türk Dışişlerinin, Makarios ve Dr. Fazıl Küçük'ün de bu anlaşmaları kabul ettiklerini gösteren bildiri ve geçici önlemlerle ilgili tutanakları da yer aldı. Böylece bu metinler 16 Ağustos'ta kurulacak Kıbrıs Cumhuriyetine temel oluşturdu.

Anlaşmaların imzalanmasının ardından taraflar hemen dostluk mesajları vermeye başladılar ve kendi toplumlarını sakinleştirmeye çalıştılar. Yunanistan Enosis'ten Türkiye ise Taksim tezinden vazgeçmişti ve kamuoyunun bu kararı benimsemesi kolay değildi. İlk bakışta her iki taraf da büyük fedakârlıkta bulunmuş görünüyordu. Karamanlis yapılan anlaşmalara ilişkin memnuniyetini "hayatımın en mutlu günü" ifadeleriyle açıklarken, Menderes, Türk-Yunan dostluğunun yeniden temin edilmiş olmasından kaynaklanan memnuniyetini dile getirecekti. İngiltere ise en büyük fedakârlığın kendileri tarafından yapıldığına dikkati çekiyor adadaki egemenliklerinden iki üs karşılığında vazgeçtiklerinin altını çiziyordu. Yani kıyaslandığında aslında en büyük ödünü MacMillan'a göre İngiltere vermişti[271]. Tabi bunda en önemli etken daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye ve Yunanistan arasında daha fazla denge politikası izleyemeyecek noktaya gelmiş olmasıydı. Ayrıca Türk ve Yunan dostluğunun ve İngiltere'nin bu iki ülkeyle olan ilişkilerinin bozulması Ortadoğu'daki çıkarlar açısından bakıldığında kabul edilemez bir durumdu.

3- Devletin Niteliklerine Yönelik Son Müzakereler ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin Resmen İlanı

Mart ayı içerisinde Türkiye, Yunanistan ve İngiliz parlamentolarında anlaşmalar onaylandı ve sonrasında sömürge idaresi ile egemenliğin devredileceği

[271] "British Requirements Met in Cyprus Agreement", **The Times**, 20 February, 1959, s.5.

Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki bazı pürüzler giderilmeye çalışıldı. Kolaylıkla ifade edebiliriz ki Şubat ayında imzalanan anlaşmaların ardından cumhuriyetin resmen Ağustos 1960'da kurulması, bu süreç zarfında Makarios'la İngiliz idaresi arasındaki pazarlıklar nedeniyledir. Zürih ve Londra anlaşmalarının imzalanması aşamasında büyük zorluklar çıkaran Makarios, aslında bu anlaşmaları gönülsüz imzaladığını kısa bir süre içinde gösterdiği uzlaşmaz tavrı ile sergileyecekti. Egemenliği devretmeye hazırlanan İngiliz idaresiyle ilgili en temel uzlaşmazlık noktası İngilizlerin egemen üsleri meselesiydi. Ancak bu temel mesele haricinde başka sorunlar da vardı.

Taraflar arasında imzalanan anlaşmaların ardından ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi de Kıbrıs'ın İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) üyesi olup olmayacağı meselesi idi. Bu konuda daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti ile görüşmelerde bulunulacağını belirten Macmillan kendileri açısından bu durumun memnuniyet verici olacağını belirtiyordu. Ayrıca tutuklama kamplarındaki tutukluların serbest bırakılması ve EOKA teröristleri için genel af konusu sömürge idaresinin egemenliği teslim etmeden önce yapması gereken önemli uygulamaların başında geliyordu. Sürgün hayatı son bulan Makarios 1 Mart'ta Kıbrıs'a geldi ve büyük bir kalabalık tarafından karşılandı[272].

Makarios'un anlaşmalara razı olup adaya dönmesinin ardından diğer önemli bir sorun Anlaşmalar konusunda geri planda bırakılan ve görüşleri hiçbir şekilde dikkate alınmayan EOKA lideri Grivas-Dighenis problemini çözmek[273], yani adadaki EOKA kampanyasını ve terörü sonlandırmaktı. Aksi takdirde İngiltere'nin temel şart olarak ortaya koyduğu üzere anlaşmaların hiçbir hükmü olmayacaktı. Ancak görüşmeler ve yapılan anlaşmalar aşamasında hiçbir şekilde dikkate alınmayan Grivas'ı ikna etmek kolay olmayacaktı.

Beklendiği üzere Grivas, anlaşmaların imzalanmasının hemen ardından yaptığı açıklamada "*anlaşmaları Enosis'i dışladığı için kabul edilemez bulduğunu*" belirtti. Anlaşma aşamasında kendisine herhangi bir konuda danışılmadığından şikâyetçi olan Grivas, kendisi ve adamlarıyla ilgili tatmin edici bir çözüm

[272] "Frenzied Cyprus Welcome for Archbishop: Triumphal Drive from Airport", **The Times**, 3 March 1959, s.12.
[273] Evangelos Averoff, **a.g.e**., s.338-340.

bulunamaması halinde eylemlerine devam edeceğini açıkladı[274]. Bunun üzerine devreye giren Averoff, Grivas'a yazdığı mektupta anlaşmalara zorunlu olarak razı geldiklerini aksi halde adanın taksim edilmek istendiğini belirterek onu ikna etmeye çalıştı[275]. Ayrıca güvenliğinden dolayı bir endişe içindeyse Kıbrıs'a gelerek onun güvenli bir şekilde Yunanistan'a dönmesini sağlayabileceğini dahi belirtti. Averoff'un bu güvencesinin nedeni muhtemelen İngiltere'den kaynaklanmaktaydı. 26 Şubat'taki kabine toplantısında EOKA lideri ve diğer örgüt elemanlarının adayı Kıbrıs Hükümetinin izni olmadan bir daha gelmemeleri koşuluyla güvenli bir şekilde terk etmelerinin sağlanmasına ilişkin bir karar alınmıştı[276].

9 Martta yaptığı açıklamada Grivas, anlaşmalara Kıbrıs halkını bölmemek adına razı geldiğini dile getirecekti[277]. Yine daha sonra yaptığı bir açıklamada Grivas, anlaşmalara razı gelmemenin Taksim anlamına geldiğinin farkında olduğunu aynı zamanda "*zalim*" olarak değerlendirdiği İngiliz idaresinin son bulmasının kendisi açısından çok önemli bir gelişme olduğunu dile getirecekti[278]. Grivas son kez dağıttığı bildiride 10 Mart'ta silahları teslim edeceğini ve mücadelesinin sonlandıracağını açıkladı[279]. Bildiride Makarios gönülsüzlüğünü şu şekilde dile getirecekti: "*1 Nisan 1955 tarihinde özgürlük mücadelesi yolunda isyan bayrağı açtım, amacım Kıbrıs'ın bağımsızlığı idi. Kıbrıs Rumlarından destek talep ettim ve son 4 yıllık mücadelemde tüm ulus bana bu zorlu mücadelede büyük destek verdi. Ancak Zürih ve Londra anlaşmaları uyarınca mücadelemi zorunlu olarak*

[274] "Cyprus", 26 February 1959, C.C.(59) 12th Conclusions, **CAB 128/33, 54860-10**
[275] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.345.
[276] "Cyprus", 26 February 1959, C.C.(59) 12th Conclusions, **CAB 128/33, 54860-10**
[277] "Grivas Orders EOKA to Lay Down Arms", **The Times**, 10 March 1959, s.8; John Reddaway, **a.g.e**., s.123. Bu uzlaşmaya rağmen devam eden Grivas ve Makarios arasındaki görüş ayrılığı İngiliz Koloni idaresinin de dikkatinden kaçmamıştır. Öyle ki alınan istihbaratta Eylül ayında aşırı sağcılar (EDMA) ve Grivas'ın Makarios'u devirmek için bir plan dahi yapmışlardı. Grivas ve Makarios arasındaki gerginlik 7-11 Ekim tarihleri arasında Rodos'ta yapılan görüşmelerde giderilebilmişti. "The Mediterranean Territories, Cyprus", **Cmnd. 1065, Colonial Office, The Colonial Territories,** s.39.
[278] Hatırlanacağı üzere Grivas, Radcliffe ve Macmillan planını Türklerle ortaklık öngördüğü gerekçesiyle kabul etmemiş şimdi, doğrudan ortaklığa razı gelmek durumunda kalmıştı. Bu hem Grivas hem de Makarios açısından gelinen noktada başka bir çare olmadığının en önemli kanıtıdır. Ya da başka bir açıdan bakılırsa şimdilik bu anlaşmaları imzalamanın kaçınılmaz olduğunu düşünen taraflar esas amaçlarını erteleme yoluna gitme ve planlarını daha sonra uygulamaya koyma düşüncesinde hemfikir olmuş olabilirler. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra ortaya çıkan tablo, en azından bu ihtimalin daha önceden tasarlandığını ortaya koyacaktır.
[279] Nancy Crawshaw, **a.g.e**., s.345.

sonlandırıyorum"[280]. 16 Martta yaptığı bir açıklamada ise Grivas, tüm Kıbrıs halkını Etnark yani Makarios etrafında bütünleşmeye çağıracaktı[281].

Öngörüldüğü üzere tutukluların serbest bırakılması ve İngiliz askeri güçlerinin azaltılmaya başlanması üzerine Mart ayının sonlarından itibaren adada hayat normalleşmeye başladı. Nisan ayından itibaren Vali Hugh Foot toplumsal liderlerle egemenliğin el değiştirmesini kolaylaştıracak geçici bir komite oluşturdular ve Rum ve Türk temsilcilerle birlikte Zürih ve Londra anlaşmalarının uygulanma biçimi üzerine müzakere sürecine başladılar[282]. 13 Nisan'da yeni kurulacak cumhuriyetin anayasasını hazırlamak üzere Türk ve Rum temsilcilerden oluşan ortak bir meclis oluşturuldu. Oluşturulan bu mecliste ortaya çıkan anlaşmazlıklar önemli ölçüde çözüldü. Ocak 1960 yılında da Dr. Küçük ve Makarios bağımsızlığa son şeklini vermek üzere Londra'ya çağrıldı. Ancak buradaki görüşmeler Makarios'un talepleri nedeniyle sürekli olarak ertelendi. Makarios'un daha önce kabul etmemekte ısrar ettiği ancak daha sonra razı geldiği üsler taraflar arasında ciddi bir krize dönüştü.

İngiliz Savunma Bakanı Duncan Sandys Nisan ayında üsleri görüşmek üzere adaya gelmiş ve burada vali ve askeri yetkililerle üsler hakkında görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşmeler ışığında Makarios ve Küçük'le de temaslarda bulunmuştu. Makarios İngilizlerin üsler için talep ettiği alanı fazla buluyor ve aşağıya çekilmesini talep ediyordu[283]. Taraflar arasındaki bu kriz İngilizlerin 250 mil yerine razı gelmesi üzerine neredeyse 6 ayda aşılabildi. Görüşmeler süresince ayrıca ekonomik yardım konusunda da uzlaşmaya varıldı. Böylece İngiltere 5 yıl boyunca toplamda 12 milyon sterlin yardımda bulunacak bunun 1,5 milyon sterlinlik bir kısmı Türklere verilecekti.

Zürih ve Londra Anlaşmalarından sonra yaklaşık olarak 1,5 yıllık bir müzakere ve hazırlık döneminin ardından 16 Ağustos 1960 yılında egemenlik resmen el değiştirdi ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti böylece kurulmuş oldu. 10 Aralık'ta yapılan seçimlerin ardından Kıbrıs Rum tarafından Makarios Cumhurbaşkanı, seçime herhangi bir rakibi olmadan katılan Dr. Fazıl Küçük ise Türk

[280] "Grivas Orders EOKA to Lay Down Arms", **The Times**, 10 March 1959, s.8.
[281] "Col. Grivas as "Hero" of Cyprus", **The Times**, 16 March 1959, s.8.
[282] Nancy Crawshaw, **a.g.e**. s.353.
[283] Harold Macmillan, **a.g.e**., s.701; Doros Alastos, **a.g.e**., s.168

tarafından Cumhurbaşkanı yardımcısı olmuştu, Cumhuriyetin resmen kurulmasıyla bu iki lider görevine başlamış oldu.

SONUÇ

İngiltere, Kıbrıs'ı egemenliğine altına aldığı 1878 tarihinden II. Dünya Savaşının sonuna kadar olan döneme kadar mutlak bir hâkimiyetle yönetti. Tüm bu dönem boyunca Kıbrıslı Rumlar İngiliz idaresinden adanın Yunanistan'a bağlanması talebinde bulundular ancak talepleri İngiliz yönetiminin sunduğu çeşitli gerekçeler nedeniyle karşılık bulmadı. Bu dönem boyunca İngiltere Kıbrıs'ta millliyetçiliğin yükselmesine engel olmayı başardı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelindeki ekonomik ve siyasi etkisini neredeyse tamamen yitirmiş ve ekonomisi Amerika'ya bağımlı hale gelmiş olan İngiltere, self determinasyon ve sömürgelerin tasviyesi sürecinden en çok etkilenen devlet oldu. Egemenliği altındaki büyük kolonilerinden vazgeçmek durumunda kaldı, diğer kolonilerde olduğu üzere Kıbrıs'ta da benzer bağımsızlık talepleri siyasallaşmaya başlayınca İngiltere, Doğu Akdeniz'de hayati bir savunma üssü olarak değerlendirmeye aldığı Kıbrıs'ta ciddi bir krizin eşiğine geldi. İngiltere, Kıbrıs'taki Enosis taleplerine karşın anayasal önerilerle Kıbrıslı Rumların heyecanını dindirmeye çalıştı ancak başarılı olamadı.

Savaş sonrası dünya genelinde ekonomik ve siyasi etkisini yitirmeye başlayan İngiliz İmparatorluğu self determinasyon ve sömürgelerin tavsiyesi atmosferinde diğer başka kolonilerinde olduğu üzere Kıbrıs'ta da yükselen milliyetçilikten etkilenmeye başladı. İngiltere savaş sonrasında en önemli sömürgesi Hindistan'ı terk etmek durumunda kalmıştı. Kıbrıs'ta yükselen Rum milliyetçiliğini bastırabilmek için adaya özerk bir anayasa vaadinde bulundu ancak, bu öneriler Kıbrıslı Rumları ve self determinasyon yoluyla adayı kendisine bağlama çabasındaki Yunanistan'ı tatmin etmedi. 1950 yılına gelindiğinde self determinasyon konusunda hem Yunanistan hem de İngiltere'nin dikkat ve sempatisini toplayabilmek adına Kıbrıs'ta Komünist örgütlenme AKEL'in de desteğiyle Ortodoks Kilisesi, sadece Rum toplumunun katıldığı gayri resmi bir halk oylaması düzenledi. Bu halk oylamasından kısa bir süre sonra, Kilisenin liderliğine yükselen III. Makarios dönemiyle birlikte Kıbrıs'ta Enosis talepleri siyasallaşmaya ve uluslararası bir boyut kazanmaya başladı. Dünya genelinde sömürgelerindeki egemenliğini yitirmeye

başlayan İngiltere için II. Dünya Savaşı sonrası stratejik askeri bir üs olarak önemi artmaya başlayan Kıbrıs, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de önemli bir savunma üssü konumuna yükseldi ve İngiltere Kıbrıs'ın bütününü bir üs olarak egemenliğinde tutma siyaseti izledi. Bu nedenle yapılan halk oylamasını ve sonrasındaki Enosis girişimlerini önemsemedi.

Buna karşın Ortadoğu'daki bazı sömürgelerini ve üslerini kaybetmesinin bölgede kendi çıkarları açısından önemli olacağını düşünen Amerika'nın girişimlerini dolaylı olarak desteklediği Makarios, yapılan halk oylaması ardından Yunanistan'a sorunu BM'ye taşımak için baskı yapmaya başladı, henüz NATO'ya üye olmuş Yunanistan başlangıçta böylesi bir yaklaşımı fazlasıyla riskli bulmuş ve sıcak bakmamıştı. Ancak 1953 yılından sonra Yunanistan'da iktidara gelen Papagos, Kıbrıs'ta self determinasyon talebiyle İngiltere'ye baskı yapmaya başlayınca İngiltere'nin tepkisi çok net ve sert olmuştu: "Kıbrıs'a asla bağımsızlık vermeyeceğiz". İngiltere'nin bu yaklaşımı İngiliz-Yunan ilişkilerinde müthiş bir kırılma yarattı. Makarios ve Grivas'ın gizlice yürüttüğü EOKA örgütlenmesine Yunanistan dolaylı olarak destek vermeye başladı ve 1954 yılında İngiltere ile uzlaşmanın imkânsızlığını öne sürerek sorunu ilk kez BM gündemine taşıdı. Bu döneme kadar Türkiye, "İngiltere'nin *Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapılmayacaktır*" taahhüdiyle Yunanistan ve Makarios'un girişimlerini önemsemedi ve "*Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu yoktur*" siyasetinin benimseyerek adanın statükosunun devamınından yana bir tavır aldı. Kıbrıslı Türkler, Dr. Fazıl Küçük önderliğinde örgütlenmeye çalıştılar ancak kurulan KATAK, Kıbrıs Türk Milli Birlik Partisi (daha sonra Kıbrıs Türktür Partisi) Yunanistan tarafından destekli Kilise örgütlenmesi karşısında etkisiz kaldı, ancak toplumu bilinçlendirmede önemli rol oynadı. Daha sonra kurulacak Volkan İngilizler tarafından dolaylı olarak desteklenecekti. Türkiye uzun bir dönem Kıbrıs'taki siyasi gelişmeleri İngiltere'nin bir iç meselesi olarak değerlendirdi ve soruna müdahaleye yanaşmadı. Kıbrıslı Türklerin örgütlenme çabalarına ve Türkiye'de basınının Kıbrıs sorunu üzerine değerlendirmelerine karşı sessiz kaldı.

Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu BM gündemine taşıması, İngiltere'nin Ortadoğu'da yaşadığı Süveyş Kriziyle örtüştü. Mısır'da Nasır liderliğinde yükselen milliyetçilik Sovyetler desteğiyle Süveyş bölgesindeki İngiliz varlığını sorgulamaya

başlayınca, İngiltere'nin Ortadoğu politikasını ciddi bir açmaza girdi. Eski güç ve etkisinden uzak İngiltere Temmuz 1954'te "İngiltere Middle East Command" Mısır'dan Kıbrıs'a taşıma kararı almak durumunda kaldı. 1954 yılına kadar olan dönemde İngiltere'nin Kıbrıs'tan en önemli beklentisi, Ortadoğu'da tehlike yaratabilecek bir durum olduğunda gecikmeden bu bölgeye ulaşabilmek ve adada konuşlandırdığı askerleriyle buraya müdahale edebilmekti. Ancak üslerin adaya taşınması kararı, 1878'den bu yana önemi ya da önemsizliği çok tartışılan stratejik bir arka plan ülkesi konumundaki Kıbrıs'ı, İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinin merkezine yerleştirmiş oldu. Ayrıca İngiltere, askerlerini çekmek durumda kaldığı Süveyş bölgesindeki etkisini de bu üssü yoluyla devam ettirmeyi amaçladı. Bölgeden kolayca çekip gitmesi beklenemezdi, nitekim Eden'in de ifade ettiği üzere İngiliz ekonomisinin temeli Ortadoğu'daki petrollere dayanmaktaydı. Buradaki hakimiyetin son bulması savaş sonrası Amerika'ya bağımlı hale gelen İngiliz ekonomisinin çökmesi anlamına gelirdi. .

Siyasi girişimlerin ardından Yunanistan ve Makarios Kıbrıs'ta terör eylemlerinin başlatılması kararı aldı ve Nisan ayında Grivas önderliğinde İngiliz idaresine karşı geniş çaplı, organize terör ve sabotaj eylemleri başlattı. Hedef, İngiliz üslerinin güvenliğini tehdit etmek ve İngiliz idaresini zor durumda bırakarak self determinasyona, dolayısıyla Enosis'e ulaşmaktı. Eğer İngiltere Kıbrıs'ta üsler bırakmak istiyorsa Yunanistan geçici bir süre buna razı gelebilir, hatta Türkiye'ye de burada üs temin edebilirdi. İngiltere Yunanistan'ın bu tekliflerini değerlendirmeye dahi almadı, ada bütünüyle İngiliz egemenliğinde kalmalıydı.

Terörün ardından İngiltere, Kıbrıs'taki durumun kontrolünden çıkmaya başladığını fark etmekte gecikmedi ve kısa bir süre sonra Londra'da Türkiye'nin de davet edildiği "Doğu Akdeniz'in güvenliği" konulu bir konferans yapılacağını ilan etti. Hedef Kıbrıs'taki soruna uluslar arası bir kimlik kazandırarak tehlikenin boyutlarına dikkati çekmek ve soruna çözüm arayışı içinde olduğunu ortaya koymaktı. Bir anlamda Türkiye ve Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'deki olası tehlikelerle ilgili uyarmak ve adanın neden İngiliz egemenliğinde kalması gerektiğini ortaya koymaktı. Türkiye'nin konferansa davet edilmesi ise terörün başlamasından birkaç gün önce imzalanan Bağdat Paktı ile ilgilidir. Ortadoğu'nun savunmasında önemli görevler üstlenmeye başlayan Türkiye, bölgede İngiltere'nin önemli bir

müttefiki konumundaydı, bölgeye yönelik bir sorunda İngiltere Türkiye'siz bir çözüm düşünemezdi. Konferansın sonunda İngiltere herhangi bir sonuç alınamayacağını biliyordu, öyle de oldu. Yunanistan konferanstan hayal kırıklığı ile, Türkiye ve İngiltere memnun ayrıldı.

İngiltere, adayı bütünüyle egemenliği altında bulundurma politikasını saklı tutarak Londra konferansını başlatmıştı. Konferansta İngiltere adına konuşan Dışişleri Bakanı Harold Macmillan, öncelikle Kıbrıs'ın stratejik önemine vurgu yaptı; Kıbrıs'ın İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki savunma girişimlerinin merkezinde yer aldığını, bölgedeki sorumlulukları nedeniyle adayı bir bütün olarak egemenliği altında tutmaya devam edeceğini ve adaya self determinasyon uygulamayacağını belirtti. Ayrıca İngiltere'ye göre sorun bölgenin güvenliği meselesiydi, Kıbrıs'taki terör sadece İngiltere'yi değil, NATO'nun güvenliği tehlikesi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ı da tehdit etmekteydi. Dahası, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi Kıbrıs'ın komünist ellere teslim edilmesi anlamına gelirdi ki böylesi bir ihtimal İngiltere'nin kabul edebileceği bir durum değildi. Yunanistan, İngiltere'nin bu yaklaşımını "faşist" olarak nitelendirdi ve amacının Enosis değil sadece Kıbrıs halkının kendi kaderini belirleme hakkını desteklemek olduğunu iddia etti. Adada İngiliz egemenliğinin devamından yana tavır olan Türkiye ise Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak bir değişikliğin Lozan Anlaşmasının yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini belirterek eğer adada bir self determinasyon uygulanacaksa bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiği tezini savundu. Türkiye'nin bu tezi 1956 yılı sonunda Radcliffe planında dikkate alınacaktı.

İngiltere sonuçsuz dağılan Londra konferansı ardından rahat bir nefes aldı, vakit kaybetmeden adadaki gerginliği ve terörü sonlandırmak için yeni bir adım attı. Öncelikle Vali Robert Armitage yerine asker kökenli bir diplomat olan John Harding'i görevlendirdi. Harding, bir taraftan Makarios'la görüşmelerde bulunacak, diğer taraftan terörün sonlanması ve adadaki üslerin güvenliği için gereken olağanüstü önlemleri alacaktı. Makarios'la yapılacak görüşmelerde "self government" uygulaması üzerinde durulacak ve self determinayon uygulamasının gelecekte belirsiz bir tarihte yapılması önerilecekti. Harding Makarios görüşmeleri Ekim ayından Şubat ayına kadar devam etti. Başlangıçta özerklik "self government"noktasında olan İngiltere, görüşmelerin sonuna doğru prensipte self

determinasyonu kabul edecek ancak uygulanmasının gelecekte bir tarihte yapılmasını şart koşacaktı.

Bu görüşmeler sırasında İngiltere'nin Makarios'tan en önemli talebi, adada komünizmin etkili olmaması yönünde çaba harcamasıydı. İngiltere, açık bir şekilde Ortadoğu'da komünizm etkisine girme potansiyeli en yüksek yer olarak değerlendirdiği Kıbrıs'ta bu durumun önüne geçmek istiyordu. Sorunu özgür dünya totaliter dünya çizgisine taşımaya çalışan İngiltere, terörün yarattığı uluslararası sıkıntılara dikkat çekiyor ileride yaşanacak daha büyük krizlerde NATO ve BM'yi Batı bloğu çıkarları açısından yanına çekmeyi amaçlıyordu. Burada komünizmin etkili olması, Ortadoğu'daki İngiliz çıkarlarına zarar verirken diğer taraftan bölgedeki en önemli müttefiklerinden Türkiye'nin böylesi bir rejim tarafından çevrelenmesi kabul edilmez bir durumdu.

İngiltere'nin Kıbrıslı Rumlara vermiş olduğu tavizler ve gelinen noktada Kıbrıslı Türklere azınlık haklarının öngörülmesi üzerine yaptığı bir açıklamasında Kıbrıs Türk Toplum lideri Dr. Fazıl Küçük, İngiltere'nin vermiş olduğu tavizlerin adada yaşayan iki toplum arasındaki ayrılıkları daha da belirginleştireceği uyarısında bulunuyordu. Diğer taraftan "İngiltere adadan çıkacaksa ada Türkiye'ye verilmelidir" tezini sıkça gündeme getirmeye başlayan Türkiye gelişmeleri kaygıyla takip ediyordu. İngiltere Makarios'a gelecekte belirsiz bir tarihte self determinasyonu garanti ederken, Türklere azınlık hakları verilmesine de razı geliyordu. Makarios'un uzun pazarlıklar sonucu elde ettiği bu taviz İngiltere'nin şimdiye kadar hatta, adaya bağımsızlık tanındığında dahi vermeyeceği en büyük tavizdi. Ancak "Enosis, yalnızca Enosis" politikasını benimseyen ve İngiltere taviz verdikçe dahasını da alabileceğini düşünen Makarios, buna da razı gelmeyince görüşmeler tıkandı. İngiltere, Makarios'u teröre destek verdiği ve uzlaşmaz tutumu nedeniyle sürgüne gönderdi. Kıbrıs'ı bütünüyle egemenliği altında bulundurma stratejisi devam ediyordu.

2 Haziran 1956 yılında Başbakan Antony Eden İngiltere'nin Kıbrıs'taki amacını açık bir şekilde ortaya koydu. "*İngiltere'nin Kıbrıs'a olan hayati ihtiyacı sadece NATO ile sınırlı değildir. Ülkemizin ve Batı Avrupa'nın sanayisi bugün ve yarın Ortadoğu'dan gelen petrole bağımlıdır. Eğer petrol rezervleri tehlikeye*

düşecek olursa burayı savunmamız gerekecektir. Kıbrıs'ta bu savunmanın bir parçasıdır. Bu nedenle Kıbrıs'ın hâkimiyetimiz altında bulundurulması meselesini tartışamayız… Bu nedenle Kıbrıs'a daha önce Makarios'la yapılan görüşmelerde olduğu üzere anayasal öneriler sunmaya devam edeceğiz. Bu anayasal öneriler tam anlamıyla ve daha önce hiç önerilmemiş şekliyle self government şeklinde olacaktır". Kıbrıs'taki soruna anayasal olarak çözüm bulma siyasetine devam kararı alan İngiltere, yeniden tırmanan terör atmosferini dağıtmak için Haziran ayında Lord Radcliffe'i Kıbrıs'a yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Radcliffe, yeni hazırlayacağı anayasa bu kez Türkleri de adanın yönetiminde ve geleceğinde söz sahibi yapmayı amaçlayacaktı. Plan hazırlıkları sürerken İngiltere, Türkiye ile taksim üzerine pazarlıklar yaptı ve varılan uzlaşmalar sonucunda "iki idareli bir özerklik" öngören ve gelecekte her iki toplum için de self determinasyon ihtimalini gündeme getiren Racliffe Planı açıklandı. Plan açıklandığında İngiltere çok büyük bir krizden yeni çıkmıştı.

Planın açıklamasından kısa bir süre önce İngiltere, Ortadoğu'da tarihinin en büyük krizlerinden birisiyle yüzleşmek durumunda kaldı. Mısır lideri Nasır, Süveyş kanalını millileştirdiğini açıklayınca İngiltere hemen harekete geçti ve Fransa ve İsrail'le birlikte Mısır'a karşı savaş açtı. Savaş henüz başlamadan yaşanan krizi fırsat bilen EOKA terör eylemlerini yeniden artırdı ve Makarios'un sürgününe son verilmesi için koşullar öne sürmeye başladı. Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs'ta EOKA'ya karşı topyekün savaş ilan etti ve adaya takviye birlikler sevk etti. Harding EOKA'ya karşı geniş çaplı operasyonlar düzenledi ve terörü sonlandırmada önemli bir aşamaya geldi. Tam bu aşamada vuku bulan Süveyş savaşı, İngiltere'nin Kıbrıs'taki operasyonlarını sekteye uğrattı, ilgi Mısır'a yoğunlaşınca İngiltere terör konusundaki başarısını devam ettiremedi ve Süveyş krizinin yaşandığı Kasım ayı boyunca İngiltere teröre karşı zor zamanlar yaşadı.

Süveyş krizinde en büyük müttefiki Amerika tarafından yalnız bırakılan İngiltere, ciddi bir dış politika açmazına sürüklendi. Kriz Antony Eden'i Başbakanlıktan edince yerine geçen Harold Macmillan tüm dış politikasını Amerika ile bozulan ilişkileri düzeltme üzerine kurguladı. Macmillan iktidarından kısa bir süre önce açıklanan Radcliffe planı ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutuldu ve ilk kez Türkiye'nin ve Kıbrıs'lı Türklerin hakları bu planda öne çıkarıldı. Öngörülen ikili

idare gelecekte taksim ihtimalini çağrıştırdığı için plan Türkiye tarafından müzakere edilebilir bulundu. Ancak Yunanistan ve Makarios tarafından kesin bir dille reddedildi.

Süveyş krizinde Amerika tarafından yalnız bırakılan İngiltere'nin Kıbrıs'ta yaşanacak olağanüstü bir durumda benzer bir davranışa maruz kalmayacağının garantisi yoktu. İngiltere, mevcut koşullarda Kıbrıs'ta giderek büyüyen ve daha önemlisi Türkiye ve Yunanistan arasındaki görüş ayrılıklarını açığa çıkarmaya başlayan ve tarafları milliyetçilik konusunda keskinleştirmeye başlayan krizi kendi çıkarları açısından Amerika'nın da istediği bir şekilde çözmek zorunluluğu hissediyordu. Ancak bir tarafta Türkiye'yi Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birisi olması nedeniyle Kıbrıs siyasetinin içinde tutma zorunluluğu, diğer tarafta Amerika'nın üstü kapalı bir desteğine sahip Yunanistan'a karşı sorumlulukları ve her iki ülkenin de NATO üyesi olması nedeniyle NATO'ya karşı sorumluluklar. İngiltere'nin çıkmazı şuradaydı: Türkiye adadaki İngiliz egemenliğinin sonlandığını gördükçe taksime daha fazla sarılabilir, bu durum, Türkleri Kıbrıs sorununda bir taraf dahi görmeyen Yunanistan ve Kıbrıs'lı Rumları daha radikal bir noktaya taşıyabilirdi. Bu iki ülke arasındaki dengeyi sağlamak bir yana uluslararası yükümlülükler İngiltere'nin Kıbrıs'ta istediği politikayı uygulamasına engel oluyordu.

İşte böylesi bir açmaz durumunda Macmillan, ilk iş olarak uluslararası gelişmeler ve Eisenhower'a verdiği söz gereği, Makarios'un Şeysel adalarındaki sürgün hayatına Kıbrıs'a girmemesi koşuluyla son verdi. Bu karar İngiltere yeniden Makarios'la uzlaşmaya çalışacak şeklinde algılandı ancak İngiltere'nin başka bir planı vardı. Makarios'un serbest bırakılması İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinde Süveyş krizi sonrası yaşanan dönüşümün bir parçasıydı. İngiltere, ciddi bir ihtimal olarak Macmillan iktidarıyla birlikte "*Kıbrıs'ta egemen üsler bırakarak buradaki egemenliğini sonlandırma stratejisini*" değerlendirmeye almıştı ve bu gelişme bu planın bir parçasıydı. İngiltere, bundan sonraki süreçte stratejisini Kıbrıs'taki üslerinin güvenliğini temin etmek, bunun için terörü sonlandırmak ve Enosis'e yol açacak gelişmelere imkan vermemek üzerine kurguladı.

Kıbrıs siyasetine ve çıkmazına yeni bir açılım getirmek ve böylece terörü sonlandırmak amacıyla Makarios'un serbest bırakılması taksim konusunda cesaretlendirilen Türkiye'yi kaygılandırmaya ve taksim konusunda daha keskin bir noktaya taşımaya başladı. John Harding'in yerine Hugh Foot'un Vali olarak Kıbrıs'a tayini bu endişeleri daha da artırdı. Yeni Vali'nin Kıbrıslı Rumların haklarını gözeten bir anayasa hazırlama girişimlerinde olduğu kanısı, Kıbrıs'ta taraflar arası ayrılıkların daha da güçlenmesine neden oldu. İngiltere, bir önceki planda Türkleri adanın geleceğine ortak etmişti ancak şimdi Makarios'u serbest bırakmış ve onu adaya yeniden getirmenin uygun zeminini arıyordu. Bu uygun zeminin sağlanması Makarios'un şiddeti sonlandırmasıyla mümkün olacaktı ancak Makarios bu çağrıyı bir türlü yapmıyordu.

Büyük umutlarla Kıbrıs'a tayin edilen Foot kısa bir süre adada kaldıktan sonra hazırladığı bir raporunda "taraflar arasındaki ayrılıklar giderek güçleniyor ve çözüm zor görünüyor" diyecekti. Foot planı hazırlıkları devam ederken İngiltere'nin çağrısı üzerine NATO arabuluculuk yapmaya çalıştı ancak Yunanistan bunu kabul etmedi. BM görüşmelerinde ise tarafların görüşleri taban tabana zıttı. İngiltere, Yunanistan'ı teröre destek vermek ve adayı ilhak etmek peşinde koşmakla suçlarken, Yunanistan tek amaçlarının Kıbrıs'ta self determinasyon talebine destek vermek olduğunu iddia ediyordu. Türkiye ise eğer bir self determinasyon uygulanacaksa bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiği görüşü üzerinde duruyordu. Beklendiği üzere bu görüşmelerden de sonuç alınamadı.

Taraflar arasında yoğun bir diplomasi trafiğinin ardından Vali Foot, yeni bir anayasal öneri ortaya attı. Plana göre ada yedi yıllık özerk bir yönetimden sonra self determinasyon yoluyla kendi kaderini belirleyebilecekti ancak Türkler bu konuda belirleyici olamayacak sadece uzun dönemde geniş azınlık hakları garantisine kavuşabilecekti. Türklere Radcliffe planındaki eşit önerilerden daha az haklar sunuluyordu ve bu durum Kıbrıslı Türklerin İngiliz idaresine olan tepkisinin artmasına neden oldu. Birkaç yıl öncesine kadar adadaki statükosu konusunda eşgüdüm halinde olan bu iki taraf şimdi karşı karşıya gelmişti. Ocak ayında adada yapılan gösterilere İngiliz idaresinin sert tepkisi Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkilerinde ciddi bir kırılmaya neden oldu. İngiltere şimdi adada yaşayan her iki

toplumu da karşısına almıştı. Aynı zamanda iki toplumun da karşı karşıya kalması İngiltere'yi sorunun dışına doğru itmeye başladı.

Sunulan planlar Kıbrıs'a huzuru getirmek yerine taraflar arasındaki görüş ayrılıklarını daha da derinleştirdi ve 1957 yılı ortalarına gelindiğinde ilk Türk-Rum kitlesel çatışmaları başladı. Bu arada Türkiye'de Kıbrıslı Türklere destek vermek için "ya taksim ya ölüm" mitingleri organize edildi. Tam bu aşamada İngiltere yine bir anayasal öneri ortaya attı. Bu öneri Vali Hugh Foot planının değiştirilmiş bir şekliydi ve bu kez Macmillan planı olarak taraflara sunuldu. Yine ikili bir özerkliğin öngörüldüğü Macmillan, bu yeni planda Kıbrıslı Rumlara, işbirliği ya da nihayetinde taksim tehdidinde bulunuyordu. Yunanistan planı kabul etmedi, fakat plan üzerinde daha önce görüşleri alınmış olan Türkiye planı uygulanabilir buldu. İngiltere yine istediğini alamadı ve üzerindeki uluslararası baskı ve üslerini tehdit eden terör şiddetini artırdı. İngiltere yeniden terörle karşı karşıya kaldı ve bu kez sorunda daha aktif ve kararlı bir politika izlemeye karar verdi. Macmillan planı üzerinde yeni değişikler yapılacak ancak bu değişikliklerin ardından plan kesin olarak uygulanacaktı.

Macmillan bunun üzerinde plan üzerinde değişikliklerde bulunmak üzere tarafları ziyaret ederek görüşlerini alma yoluna gitti. Ağustos 1958 yılında Karamanlis'le görüşmelerde bulunurken Macmillan "*hepimiz hata yaptık, hem İngilizler hem de Yunanlılar birçok fırsat kaçırdık*" diyecekti. En önemli kırılma noktalarından birisini Radcliffe planının oluşturduğunu itiraf eden Macmillan, eğer biraz daha esnek olsaydık ve geleceğe odaklansaydık her şey daha iyi olabilirdi diyecekti. Görüşmelerin her zaman İngiltere ile Yunanistan arasında gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda bu kadar önemseniyor olmasından dolayı rahatsızdı ve bu rahatsızlığı Macmillan'a açıkça dile getiren Yunanistan self determinasyon kararından vazgeçmeyeceğini bu görüşmelerde de yineledi.

Ancak Yunanistan'ın dikkatinden kaçırdığı ya da özellikle görmezden geldiği bir realite vardı. İngiltere'nin, Türkiye'yi Kıbrıs sorununda aktif hale getirmek için özel bir çaba sarf etmesinde önemli kazançları vardı. Yunanistan'a karşı Türkiye'yi dengeleyici bir unsur olarak kullanmak ve Ortadoğu'daki gelişmeler

nedeniyle Türkiye'nin stratejik ortaklığına duyulan ihtiyaç bu kazançlar arasında öne çıkanlardı. Özellikle uluslararası dengelere bakıldığında, özellikle Bağdat paktının çöküşü ve Ortadoğu'daki komünist tehlike Amerika ve NATO'nun adada sadece Yunanistan açısından değil Türkiye'nin de çıkarlarının gözetildiği bir çözümü zorunlu kılıyordu. NATO'nun doğu kanadının güvenliği açısından Türkiye, Ortadoğu'daki en büyük askeri güçtü. Ayrıca komünizmin etkili olma olasılığı yüksek Yunanistan karşısında Türkiye daha güvenilirdi ve Kıbrıs'ta komünizmin etkili olmaması yönünde Türkiye İngiltere'ye yardımcı olabilirdi.

Yunanistan ve Makarios'un self determinasyon konusundaki uzlaşmaz tavrı, buna karşılık Türkiye'nin benzerini taksim konusunda geliştirdiği tavrı, BM görüşmelerinde sonuçsuz kalan müzakereler, MacMillan Planının bir türlü uygulamaya konulamaması Kıbrıs'ta çözüm ihtimalini zora sokuyordu. NATO'nun iki önemli ülkesi Türkiye ve Yunanistan'ın sert açıklamaları sadece NATO'yu değil Amerika'yı da soruna farklı bir bakış açısı getirmeye zorladı. İngiltere'nin uzun bir süredir, NATO'yu soruna dâhil etme çabaları istenilen sonucu vermiyordu ancak Amerika'nın ekonomik olarak önemli ölçüde kendisine bağımlı Türkiye ve Yunanistan'ı ikna etmesi sorunu çözebilirdi. Türkiye ve Yunanistan arasında varılacak bir uzlaşma, İngiltere'yi çözüm konusunda daha tavizkar bir noktaya taşıyabilirdi. Aksi halde MacMillan Planının değiştirilmiş hali Kıbrıs'ta uygulanacaktı ve bu durum fiili olarak tarafların ayrılmaya başlaması anlamına gelecekti. Bilhassa Yunanistan ve Makarios'a sunulan seçenek bu yöndeydi.

1958 yılının sonuna doğru taraflar arasında uzlaşma sinyalleri görülmezken Amerika'nın teşvikiyle Makarios Kıbrıs'a bağımsızlık önerisi ortaya attı. İngiltere Makarios'un bu önerisini kabul edilemez bulduğunu ve koşullar ne olursa olsun Macmillan planını devreye sokacağını duyurdu. Ancak 1957 yılından itibaren benimsemiş olduğu "bir üs olarak Kıbrıs yerine, Kıbrıs'ta bir üs politikası" gereğince kısa bir süre içinde Türkiye ve Yunanistan'ın razı geldiği bir anlaşmayı her koşulda görüşmeye hazırım mesajı verdi. Ancak yine de son BM görüşmelerinde de taraflar kendi görüşlerinde direttiler. Bununla birlikte BM görüşmelerinde mucizevî bir şekilde başlayan Zorlu-Averoff yakınlaşması Kıbrıs'ta çözüme yönelik ilk adım oldu. Amerika'nın teşvikiyle Zürih'te bir araya gelen taraflar garanti, ittifak ve kuruluş anlaşmalarını imzaladılar ve sonrasında İngiltere'nin egemen üslerinin

tanındığı Londra Anlaşmasını imzalayarak bağımsız Kıbrıs'a giden süreci başlattılar. İngiltere Kıbrıs'ta iki egemen üs bulundurma hakkını bu anlaşmalarla garanti altına alırken, Yunanistan Enosis ve Türkiye Taksim politikalarından vazgeçtiklerini kabul ettiler. Böylece İngiltere'nin Kıbrıs'ta 1878 yılında başlayan egemenliği 1960 yılında resmen son buldu.

KAYNAKLAR

I-ARŞİV KAYNAKLARI

A- PUBLIC RECORD OFFICE

1- Foreign Office Files and Correspondence (1950-1960)

2- Colonial Office Correspondence (1950-1960)

3- Cabinet Conclusions (1950-1960)

B- BRİTİSH PARLIAMENTARY PAPERS

1- Parliamentary Debates, House of Commons

2- Parliamentary Debates, House of Lords

C- PRIVATE ARCHIVES

1- Hugh Foot Archives

2- Rhodes Library Manuscripts

3- RESMİ YAYINLAR

Cmnd. 1065, Colonial Office, The Colonial Territories, 1958-1959

Cmnd. 42, Constitutional Proposals for Cyprus, Report Submitted to the Secretary of State for the Colonies by the Right Hon. Lord Radcliffe, G.B.E

Cmnd. 679 (Miscellaneous No.4 1959), Conference on Cyprus, 1958-1959, Documents Signed and Initialled at Lanchester House on February 19, 1959.

Cmnd. 321, Colonial Office, Colonial Research, 1956-1957

Cmnd. 669, War Office, Memorandum of the Secretary of the State for War Relating to the Army Estimates, 1959-1960

Cmnd. 780, Colonial Office, The Colonial Territories, 1958-1959.

Report on Colonial Security by General Sir Gerald Templer, 23 April 1955, House of Lords,

Cyprus: Report for the year 1958, Cyprus Government Printing House, 1959.

Terrorism in Cyprus: The Captured Documents of George Grivas, HMSO, London

The Cyprus Problem: Basic Facts and Backround Notes with a Selection of Recommending Reading, MSS Medit, s.12

TBMM Zabıt Cerideleri

Ayın Tarihi

IV-SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

The Times

The Financial Times

Guardian

Observer

Daily Mail

Daily Mirror

Daily Express

Daily Telegraph

The Atheneaum

The New York Times

Washington Post

International Herald Tribune

Hürriyet

Milliyet

Cumhuriyet

Zafer

Ulus

B-Dergiler

The Economist

The Evening Post

The Saturday Evening Post

Mediterrenean Quarterly

V-İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A-Kitaplar

Alastos, Doros, **Cyprus Guerilla: Grivas, Makarios and the British**, Heinemann Press, London, 1960.

An, Ahmet: **Kıbrıs Nereye Gidiyor**, Everest yay, İstanbul, 2003.

Anastasio, Harry, **The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict and the Quest for Peace in Cyprus, Authorhouse Press**, London, 2006.

Armaoğlu, H. Fahir **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1980**, Tisa Matbaası, Ankara, 1988.

Armaoğlu, H. Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

Attalides, A. Michael, **Cyprus: Nationalism and İnternational Politics**, St. Martin's Press, New York, 1979.

Averoff, Evangelos - Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986.

Bayülken, Ü. Haluk, **Cyprus Question and the United Nations**, Cyrep, Ankara, 2001.

Bitsios, S. Dimitri, **Cyprus: Vulnerable Republic**, Athens, 1973.

Bonato, Lucie and Yiakoumis, Haris, Kaba, Kadir, **The Island Of Cyprus A Photographic Itinerary From The 19th To The 20th Century**, (Çev. Catherine d'Avernas), Athens, En Tipis, 2007.

Chrysostomides, Kypros, **The Republic Of Cyprus: A Study In International Law**, Martinus Nijhoff Press., London, 2000.

Cleveland, L. William, **A History of Modern Middle East**, Westview Press, New York, 2000.

Crawshaw, Nancy, **The Cyprus Revolt An Account of the Struggle For Union With Greece**, William Clowes & Sons Press, London, 1978.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, (çev. Dilek Şendil), İletişim yay., İstanbul, 1997.

Copeaux, Etienne, Copeaux, Claire Mauss, **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs**, (Çev. Ali Berktay) İletişim yay., İstanbul, 2009.

Davidson, Lawrence, Goldschmidt Jr. Arthur, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, (Çev.Aydemir Güler), Doruk yay., İstanbul, 2008.

Davies, Norman, **Avrupa Tarihi**, (Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, İstanbul, 1996.

Denktaş, R. Rauf, **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004.

Denktaş, R. Rauf, **Kıbrıs: Elli Yılın Hikayesi**, Akdeniz Haber Ajansı yay., İstanbul, 2008.

Dixon, W. Hepworth, **British Cyprus**, Chapman and Hall, London, 1879.

Dodd, H. Clement, **The Cyprus İmbroglio**, The Oethen Pres, Cambridge, 1998

Eden, Antony, **Full Circle**, Cassell Press, London, 1959.

Erim, Nihat, **Bildiğim Gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs**, Ajans Türk yay., Ankara, 1975.

Ertekün**,** M. Necati, **The Cyprus Dispute and The Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus**, Oxford University Press, London, 1984.

Fırat, M. Melek, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997.

Fisher, H., Fred, **Cyprus: Our New Colony and What We Know About It**, George Routledge and Sons, London, 1878.

Gazioğlu, C. Ahmet, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III: Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (Cyrep), Lefkoşa, 1998.

Gürel, S. Şükrü, **Kıbrıs Tarihi**, Kaynak yay., İstanbul, 1984.

Güven, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, (Çev.Bahar Şahin) Tarih Vakfı Yurt yay., 2005.

Hasgüler, Mehmet, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, Alfa yay., İstanbul, 2007.

Hasgüler, Mehmet, **Coğrafyasına Teslim Olan Ada Kıbrıs**, Anka yay., İstanbul, 2004.

Hannay, Lord, **Cyprus: The Search for a Solution**, I.B. Tauris, London, 2005.

Hitchens, Christopher, **Hostage to Cyprus, Cyprus from Ottomans to Kissinger**, Noonday Press, London, 1989.

Hoffman, Bruce, **Inside Terrorism**, Columbia University Press, New York, 2006.

Holland, F. Robert, **Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959,** Oxford University Press, London, 1998.

Home, Gordon, **Cyprus: Then and Now**, J.M. Dent and Sons Ltd, London, 1960.

İnatçı, Ümit, Hasgüler, Mehmet, **Kıbrıs'ın Turuncusu**, Anka yay., İstanbul, 2003.

Fiscus, W., James, **The Suez Crises: War and Conflict in Middle East**, The Rosen Publishing Group Press, London, 2004.

Foley, Charles, **Island in Revot**, Longmans Press, London, 1962.

Foley, Charles, (Ed.), **The Memories of General Grivas**, Frederick A. Praeger, New York, 1965.

Foley, Charles and Scobie, W.I., **The Struggle for Cyprus**, Hoover Institution Press, California, 1975.

Foot, Sir Hugh, **A Start in Freedom**, Hodder and Stoughton Press, London, 1964.

Jackh, Ernst, Waylet, Bonyar, **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu**, (Çev. Vedat Atila), Chiviyazıları yay., İstanbul, 2004.

Johnson, Robert, **British İmperialism**, Palgrave Macmillan Press, London, 2003.

Joseph, S. Joseph, **Cyprus, Ethnic Conflict and International Politics: From Independence to the Threshold of the European Union**. St Martin's Press, New York, 1997.

Kedourie, Elie, **Arabic Political Memories And Other Studies**, Routledge Press, London, 1974.

Keith, Kyle, **Suez: Britain's End of Empire in the Middle East**, I.B Tauris Press, London, 2011.

Keser, Ulvi, **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-50-60-70),** Boğaziçi yay., İstanbul, 2006.

Koliopoulos, John S.- Veremis, N., Thanas, **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell, USA, 2009.

Kızılyürek, Niyazi, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, İletişim yay, İstanbul, 2002.

Kızılyürek, Niyazi, **Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs Yolculuğu**, İletişim yay., İstanbul, 2007.

Kızılyürek, Niyazi, **Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İletişim yay., İstanbul, 2005.

Louis, William Roger, **The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism**, Oxford University Press, 1986.

Luke, Harry, **Cyprus: A Portrait and an Appreciation,** Redwood Press, London**,** 1973.

MacMillan, Harold, **Riding The Storm 1956-1959**, Harper and Row Publishers, London, 1971.

Mallinson, William, **Cyprus, A Modern History**, I.B. Tauris, London, New York, 2005.

Markides, C. Kyriacos, The Rise and Fall of the Republic, Yale University Press, 1977.

Mayes, Stanley, **Makarios: A Biography**, The Macmillan Press, London, 1981.

McNeil, William, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaaddin Şenel), İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

McHenry, A. James, **The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939: The Political and Diplomatic Interaction Between Great Britain, Turkey and the Turkish Cypriot Community**, Garland Press, New York, 1987.

Miller, James Edward, **The United States and the Making of Modern Greece: History and Power**, The University of North Caroline Press, US, 2009.

Mirbagheri, Farid, **Cyprus: International Peacemaking**, Routledge, New York, 1998.

Necatigil, Zaim, **The Cyprus Question and The Turkish Position in The International Law**, Oxford University Press, London, 1993.

Oberling, Pierre **The Road to Bellapais**, East European Monographs, New York, 1982.

O'Malley, Brendan, Craig, Ian, **The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion**, I.B.Tauris Press, London, 2001.

Orr, Charles William James, **Cyprus under British Rule**, R. Scott Publication, London, 1918.

Pallay, Claire, **An İnternational Relations Debacle: The UN Secretary-General's Mission of Good Offices in Cyprus**, 1999-2004, USA, 2005.

Painter S. David and Lefler P Melvyn, **Origins of The Cold War: International History**, Routledge, London, 1994.

Panteli, Stavros: **The Making of Modern Cyprus: From Obscurity to Statehood**, Nicosia, 1990.

Panteli, Stavros, **A New History of Cyprus: From the Earliest Times to the Present Day**, East-West Press, London, 1984.

Polyviou, G. Polyvios **Cyprus: Tragedy and the Challange**, John Swain & Son Press, London, 1975.

Rahman, Habibur, **A British Defence Problem in the Middle East: The Failure of the 1946 Anglo-Eygptian Negotiations**, London, Ithaka Press, 1994.

Reddaway, John, **Burdened With Cyprus: The British Connection**, Rüstem yay., Lefkoşa, 2001.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge yay., Ankara, 2009.

Saville, John, **The Politics Of Continuity: British Foreign Policy And The Labour Government, 1945-1946**, Verso Press, London, 1993.

Stavrinidis, Zenon, **The Cyprus Conflict: The National Identity and Statehood**, Lefkoşa, 1975.

Stefanidis, D. Ioannides, **Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem**, C. Hurst & Co. Press, 1999.

Stephens, Robert, **Cyprus a Place of Arms: Power Politics and Ethnic Conflict in Eastern Mediterranean**, Pall Mall Press, London,1966.

Thayer, W. Philip, Tensions in the Middle East, Oxford University Press, London, 1958.

Uslu, Nasuh, **The Cyprus Question As an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish American Relations**, 1959-2003, Nova Publishers, 2003.

Vanesiz, P. N, **Cyprus: Unfinished Agony**, Abelard-Schuman Limited Press, London, 1977.

Volkan, D. Vamık, **Kıbrıs: Savaş ve Uyum**, (Çev. Berna Kılınçer), Everest yay., İstanbul, 2008.

Volkan, D. Vamık, **Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict**, University of Virginia yay., Virginia, 1980.

Xydis, G. Stephen, **Cyprus, Conflict and Conciliation: 1954-1958**, Ohio University Press, Columbus, Ohio, 1968.

Xydis, G. Stephen, **Cyprus: Reluctant Republic**, The Hague: Mouton Press, Colombia, 1973.

Whittaker, J. David, **Conflict and Reconciliatin in the Contemporary World**, Routledge Press, London, New York, 1999.

B- Tezler

Altay Nevzat, **Nationalism amongst the Turks of Cyprus: The Firs Wave** Faculty of Humanities, Department of History, University of Oulu, Finland, 2005.

Demetriadou, Ersi, **Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus Under British Rule, 1878-1890**, Department of History, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) New York University, September 1998.

Knowles, Daniel, Adam, **Memories of England: British Identity and the Rhetoric of Decline in Postwar British Drama, 1956-1982**, The University of Texas, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) May 2003.

Lalonde, François, **Diverging Visions of Leadership in the Atlantic Alliance, 1957-1963**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) University of Boston, US, 2011.

Melidonis, Arion, **Crisscrossing The Grenline: Voices Of The Cyprus Conflict**, Princeton University, Anthropology Department (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Amerika, January 2011.

Morse, Luke**, The Cyprus Contingency: Crises, Cold War and The American Concern, 1974-1977**, Master of Arts in History, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Laurentian University, Ontario, 2007.

Smith, Todd, Michael, **Explaining Partition: Reconsidering The Role of the Security Dilemma in the Cyprus Crises of 1974**, University of New Hampshire, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), December 2009.

Sözen, Ahmet, Cyprus Conflict, **Continuing Challange and Prospects for Resolution in the Post-Cold War Era**, University of Missouri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Colombia, 1999.

Pasley Kaye, Suzanne, **The Collapse of British Imperialism in Turkey: 1919 to 1923**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Missisippi University, US, 1998, s.12-13.

Rietkerk Dean Aaron, **Anglo-American Middle East Foreign Policy the Special Relationship from 1951-56**, (Yüksek Lisans Tezi) California State University, Fullerton, 2006.

Rosenbaum, S.B, **Peace with Honour: British Policy in Cyprus**, Yale University, 1964.

C- Makaleler

Anthias, Floya and Ayres, Ron, "Etnicity and Class in Cyprus", **Race & Class**, 1983;25;59 ss.59-77.

Archibald, Forbes "The Fiasco of Cyprus", **Nineteenth Century**, A Monthly Review, 1878, Oct. ss.609-626.

Bain, Charlie, "Terrorists Who Hates Monarchy: The History", **Daily Mirror**, 16 August 1999, s.4.

Ball, S. J., "Lord Salisbury, Harold MacMillan and Decolonization", **Twentieth Century British History**, Vol 16, No: 1, 2005, ss.74-102.

Baldwin, W., Hanson, "Middle East II", **New York Times**, 6 August 1958, s.3.

Baldwin, W., Hanson, "The Debate on Cyprus", **New York Times**, 29 November 1958, s.7.

Başkaya, Fikret "İsrail'e Dair", **Radikal**, 30 Temmuz 2006.

Bloomfield P. Lincoln, "Peacekeeping and Peacemaking", **Foreign Affairs**, ss.671-682.

Bölükbaşı, Süha "The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 30, No. 3 August, 1998, ss. 411-434.

Bravos, Thanassis "International Relations and Expediencies: British Empire, Greek-Cypriots and the Questioning of Their National Descent", **Journal of the Hellenic Diaspora**, JHD Back Issue, 32.1-2, 2006, s.47.

Bryant, Rebecca, "On the Condition of Postcoloniality in Cyprus", **Divided Cyprus: Modernity, History and An Island in Conflict**, (ed.), Yiannis Papadakis, Nicos Peristianis, Gisela Welz, İndiana University Press, Bloomington, USA, 2006, ss.48-55.

Burrows, M. Ronald, "Cyprus: Restoration to Greece", **Guardian**, 28 February 1919, s.4.

Clark, William, "The One Hope For Cyprus", **Guardian**, 24 Nisan 1955, s.8.

Campbell, C. John, "The Mediterranean Crises", **Foreign Affairs**, July, 1975, Vol.53, No.4, s.614.

Coughlan, Reed, Mallinson, William, , "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", **Middle Eastern Studies**, June, 2005, Vol. 41, No.4.

Constantinou, M. Costas, and Richmond P., Oliver, "The Long Mile of Empire: Power, Legitimation and the UK Bases in Cyprus", **Mediterrenean Politics**, March 2005, Vol.10, No.1, 65-84.

Crawshaw, Nancy, "Greece's Economic Struggle", Guardian, 3 May, 1950, s.10

Crawshaw, Nancy, "The Future of Cyprus, A Clamour for Union", **Guardian**, 9 July 1952, s.6.

Crawshaw, Nancy, "The Future of Cyprus, Friction for Britain", **Guardian**, 11 July 1952, s.6.

Crawshaw, Nancy, "Labour in Greece: The Danger of Communism", **Guardian**, 13 April, 1953, s.4.

Crawshaw, Nancy, "Oil Wealth for Araps I: Iraq's Impatience", **Guardian**, 6 October 1953, s.6.

Crawshaw, Nancy, "Oil Wealth for Araps II: Unwelcome Foreigners", **Guardian**, 7 October 1953, s.6.

Crawshaw, Nancy, "Oil Wealth for Araps III: Kuwait Goes Ahead", **Guardian**, 8 October 1953, s.6.

Crawshaw, Nancy, "Why Cyprus is Not Handed Over to Greece", **Guardian**, 15 September, 1954, s.8.

Crawshaw, Nancy, "The Deadlock in Cyprus", **Guardian**, 8 November 1955, s.6.

Crawshaw, Nancy, "Cyprus Backround", **Guardian**, 8 June 1956, s.6.

Crawshaw, Nancy, "The Future of Makarios", **Guardian**, 8 October 1958, s.8

Crawshaw, Nancy, "Mass Intimidation in Cyprus", **Guardian**, 6 October 1958, s.8.

Crossman, Richard (M.P), Macmillan Must Seize This Last Chance to Save Cyprus", **Daily Mirror** 7 October 1958, s.8.

Dunn, Chrill, "The Troubles of Cyprus", **Observer**, 28 February 1954, s.14.

Durell, Lawrence, "The Cyprus Tragedy I: With Love from Aprhrodite", 14 July 1957, s.5.

Durell, Lawrence, "The Cyprus Tragedy II: Sleep-Walkers Awaken", 21 July 1957, s.5.

Fellows, Lavrence "A National Spirit Missing In Cyprus", **New York Times**, 15 August 1960, s.14.

Finer, Leslie, "Makarios Turns Down Cyprus Plan", **Guardian**, 16 August 1958

Garabedyan, Agob, "The Cyprus Question and the United Nations 1954-1959", **Balkan Studies**, S.1, (1996), s.14-37.

Giniger, Henry, "Anti-Greek Riots Studied by NATO", **The New York Times**, 9 September 1955, s.1.

Grimond Jo, (Liberal M.P) , "The Best Hope For Cyprus", **Observer**, 16 Nov. 1958.

Grimond Jo, "The Cyprus Deadlock", **Observer**, 29 April 1956, s.5.

Hakeri, Bener, "1878'den 1960'a Kıbrıs Tarihi", **Kıbrıs**, 20 Mayıs 2009.

Hatzivassiliou, Evanthis, "Security and the European Option: Greek Foreign Policy, 1952-62", **Journal of Contemporary History,** Vol. 30, No.1. January, 1995, s.188.

Hayter, G. W., "Proposals For Cyprus: What Britain Has to Gain", **The Times**, 14 February 1959.

Heinz, A Richter, "The Grand Game, the Balkans, the Congress of Berlin and Cyprus", **Britain In Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006**, (ed. Hubert Faustmann&Nicos Peristianis), Bibliopolis Press, 2006.

Hitchens, Christopher, "Unworking the Genie: The Cyprus Question and Turkey's Military Rule", **Merip Reports**, No.122, March/April 1984, s.25-27.

Hoskins, L., Halford, "Suez Canal Problems", **Geographical Review**, Vol 30, No.4 (October 1940), 665-671.

Kalaitzaki, Thedora, "US Mediationin Greek-Turkish Disputes since 1954", **Mediterrenean Quarterly**, Spring 2005, s.106-124.

Kent, John. "British Policy and The Origins of the Cold War", **Origins of The Cold War: An İnternational History**, (Ed. by Melvyn P. Leffler and David S. Painter), Routledge Press, London, 1994.

Kızılyürek Niyazi, "Jeo-Politik Kaygılar ve Taksim Tezinin Doğuşu", **Kıbrıs Yazıları**, Sayı 3/Yaz-Güz 2006, s.21.

Kinross, Lord, "Plebisit in Cyprus", **Observer**, 15 January 1950, s.7.

Legum, Colin, "Policy in Cyprus: No Rift in Control of the Island", **Observer**, 16 November 1958.

Loizides, G., Neophytos, "Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus", İnternational Studies Perspectives, 2007, No.2, ss.172-189.

Love, Kenneth "MacMillan Opens Talks in Athens", **New York Times**, 9 August 1958, s.14.

"North Atlantic Treaty Organization", **İnternational Organization**, Vol.13, No. 2 (spring 1959), ss.341-345.

Madariaga, de Salvador, "World Opinion on Cyprus", **Guardian**, 5 April 1956, p.6.

Maurice, Frederick, "British Policy in the Mediterranean", **Foreign Affairs**, 2004, s.105-106.

Michael, C. Shupe, William M. Wright, Keith W. Hipel, Niall M. Fraser, "Nationalization of The Suez Canal: A Hypergame Analysis" **Journal of Conflict Resolution**, Vol 24, No.23, Eylül 1980, ss.477-493.

Miller, Edward, James, "United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974", **Journel of Modern Greek Studies**, The Johns Hopkins University Press, Vol. 20, No.2, October 2002, ss.410-425.

Naomi Rosenbaum, “Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960”, **Canadian Journal of Political Science**, Vol:3, No:4, December 1970, s.622.

O’Malley, Brendan, “The Impact of British Strategic Interests on the Cyprus Problem”, **Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006** (ed. Hubert Faustmann, Nicos Peristianis), Bibliopolis Press, Berlin, 2006.

Owen, Nicholas, “Britain and Decolonization: The Lobour Governments and The Middle East, 1945-1951”, **Demise of the British empire in the Middle East: Britain's Responses to Nationalist Movements**, 1943-55, (Ed. Michael Joseph Cohen, Martin Kolinsky) Routledge, London, 1998.

Papadakis, Yiannis, “Nation, Narrative and Commemoration, Political Ritual in Divided Cyprus”, **History and Anthropology**, 2003 Vol. 14, No.3

Peristianis, Nicos, “Cypriot Nationalism, Dual Entity, and Politics”, **Divided Cyprus: Modernity, History and an Island in Conflict**, (Ed.Papadakis Yiannis), Indiana University Press, 2006.

Pierpoint, Rober, “Great Britain and Cyprus”, **The Guardian,** 16 January 1911, s.14.

Phillips, Horaca, “Envoy Extraordinary: A Most Unlikely Ambassador”, **Asian Affairs**, Cilt: 27, No: 1 March 1996.

Pollis, Adamantia, “Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus”, **Comparative Politics**, Vol.5, No.4 (Jul., 1973), ss.575-599.

Rebecca Bryant, “On the Condition of Postcoloniality in Cyprus”, **Divided Cyprus: Modernity, History and An Island in Conflict**, (ed.), Yiannis Papadakis, Nicos Peristianis, Gisela Welz, İndiana University Press, Bloomington, USA, 2006, s.48-49.

Robin Feden “Key To The Troubled Middle East”**, New York Times**, 11 March 1951.

Rosenbaum, Naomi "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", **Canadian Journal of Political Science**, Vol.3, No.4, December 1970, s.622.

Rossides, T. Eugene, "Cyprus Partition Opposed", **The New York Times**, 15 January 1958, s.13.

Sedgwick, A.C., "Anti-British Tide Rising in Cyprus", **The New York Times**, 6 March 1951, s.14.

Stavridis, Stelios, "The International Relations of the Cyprus Parliament", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, December 2003, Vol.5, No.3, s.337-355.

Stephens, Robert, "Cyprus Decision", **Observer**, 30 October 1955, s.8.

Stephens, Robert, "Anxious Qustions", **Observer**, 11 March 1956, s.12.

Tamçelik, Soyalp "Değişen Dünya Düzeninde Kıbrıs'ın Yeri ve Self-Determinasyon İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.295.

Tweedy, Owen, "Enosis: The Outbreak in Cyprus", **Fortnightly Rewiew**, 130, December, 1931.

Wallace, William, "British Foreign Policy After the Cold War", **İnternational Affairs**, Vol: 68, No.3, July 1992, s.432-440.

Weller, George, "The Island Everyone Wants", **The Saturday Evening Post,** 19 March 1955, s.105-108.

"Profile: Archbishop Makarios", **The Observer**, 1 March 1959

"Profile: Bishop Makarios", **Observer**, 28 August 1955, s.3

"Profile: Harding in Cyprus", **Observer**, 31 March 1957, s.3.

"The Story of Cyprus: Legend and Fact before the Conquest", **The Times**, May 24, 1912, s.9.

"Cyprus Under British Rule", **The Times**, May 24, 1912, s.12.

"Cyprus and Communism", **Guardian**, 30 June 1956, s.4.

"British Policy on Cyprus", **Guardian**, 9 July 1956, s.7.

"The Island of Cyprus", **The Guardian**, 9 July 1878, s.6.

"The Greek Question", **The Guardian**, 22 July 1879, s.5.

"A Visit to Cyprus", **The Guardian**, 13 September 1905, s.7.

"Mr. Churchill's Visit to Cyprus", **The Guardian**, 22 October 1907, s.6.

"Cyprus and Lebanon"**, Observer**, 22 June 1958, s.12-14.

"Enosis in Cyprus", **The Economist**, 8 June 1946, s.930-934.

EK I: İngiliz Dışişleri Bakanlığından Amerika'ya Gönderilen ve Kıbrıs Sorununa İlişkin İngiltere'nin Hassasiyetlerini Belirten Belge*

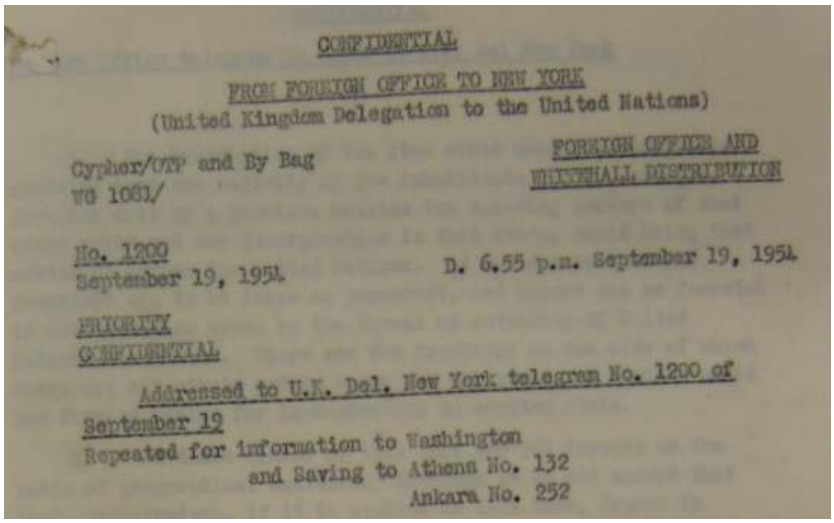

CONFIDENTIAL

FROM FOREIGN OFFICE TO NEW YORK
(United Kingdom Delegation to the United Nations)

Cypher/OTP and By Bag
VG 1081/

FOREIGN OFFICE AND
WHITEHALL DISTRIBUTION

No. 1200
September 19, 1954.

D. 6.55 p.m. September 19, 1954

PRIORITY
CONFIDENTIAL

Addressed to U.K. Del. New York telegram No. 1200 of September 19
Repeated for information to Washington
and Saving to Athens No. 132
Ankara No. 252

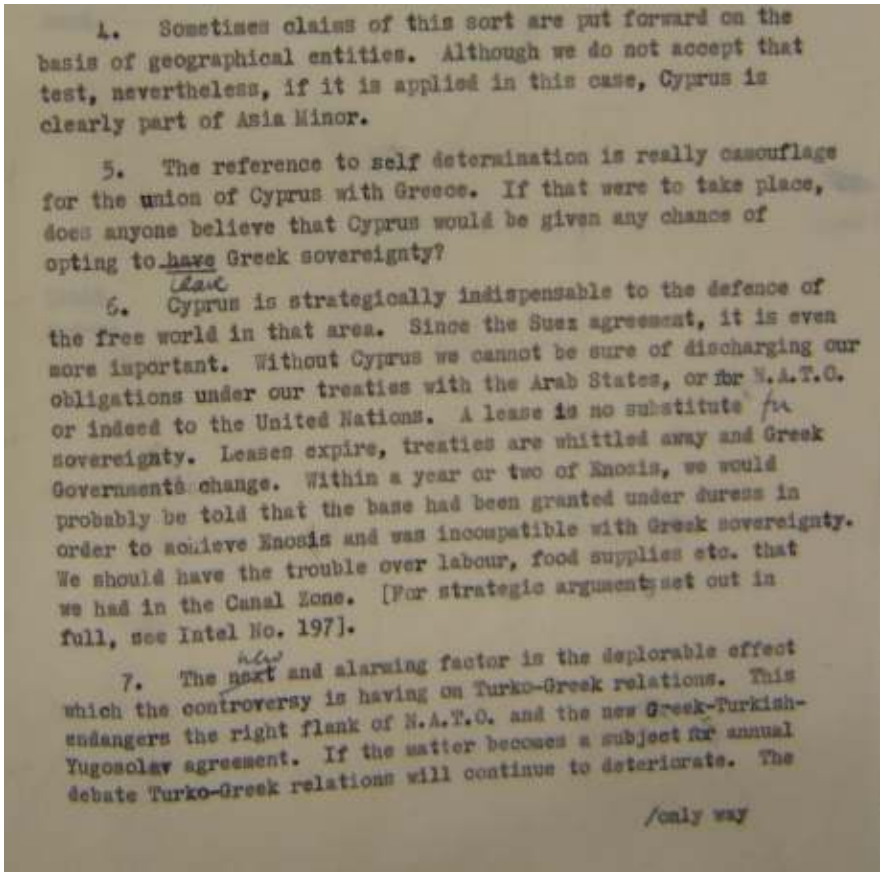

4. Sometimes claims of this sort are put forward on the basis of geographical entities. Although we do not accept that test, nevertheless, if it is applied in this case, Cyprus is clearly part of Asia Minor.

5. The reference to self determination is really camouflage for the union of Cyprus with Greece. If that were to take place, does anyone believe that Cyprus would be given any chance of opting to have Greek sovereignty?

6. Cyprus is strategically indispensable to the defence of the free world in that area. Since the Suez agreement, it is even more important. Without Cyprus we cannot be sure of discharging our obligations under our treaties with the Arab States, or for N.A.T.O. or indeed to the United Nations. A lease is no substitute for sovereignty. Leases expire, treaties are whittled away and Greek Governments change. Within a year or two of Enosis, we would probably be told that the base had been granted under duress in order to achieve Enosis and was incompatible with Greek sovereignty. We should have the trouble over labour, food supplies etc. that we had in the Canal Zone. [For strategic arguments set out in full, see Intel No. 197].

7. The new and alarming factor is the deplorable effect which the controversy is having on Turko-Greek relations. This endangers the right flank of N.A.T.O. and the new Greek-Turkish-Yugoslav agreement. If the matter becomes a subject for annual debate Turko-Greek relations will continue to deteriorate. The

/only way

* Kaynak: **FO 371/112863,**19 September 1954,

EK II: Kıbrıs'ın İngiltere için Stratejik Önemini Belirten Belge*

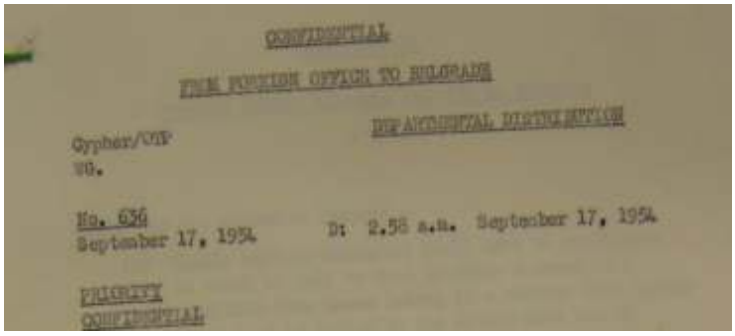

CONFIDENTIAL

FROM FOREIGN OFFICE TO BELGRADE

Cypher/OTP

No. 636

September 17, 1954

D: 2.58 a.m. September 17, 1954

PRIORITY

CONFIDENTIAL

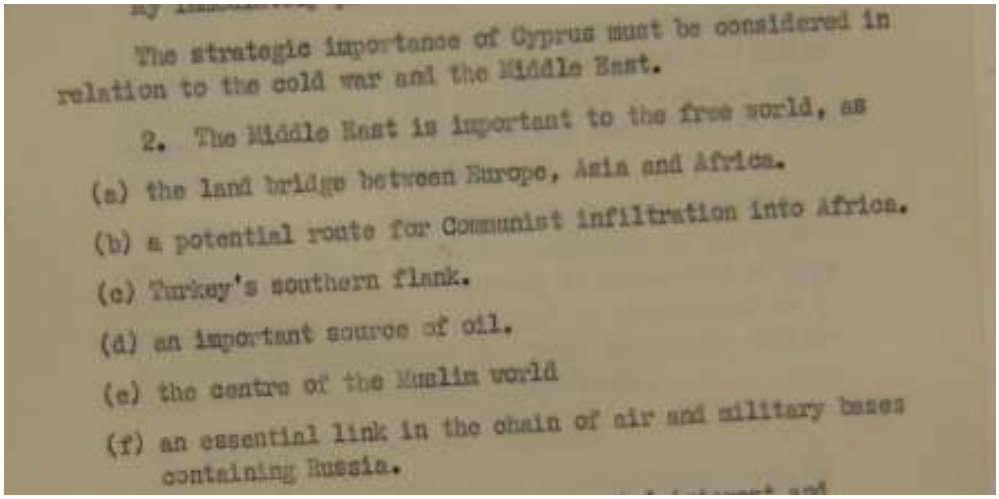

The strategic importance of Cyprus must be considered in relation to the cold war and the Middle East.

2. The Middle East is important to the free world, as

(a) the land bridge between Europe, Asia and Africa.

(b) a potential route for Communist infiltration into Africa.

(c) Turkey's southern flank.

(d) an important source of oil.

(e) the centre of the Muslim world

(f) an essential link in the chain of air and military bases containing Russia.

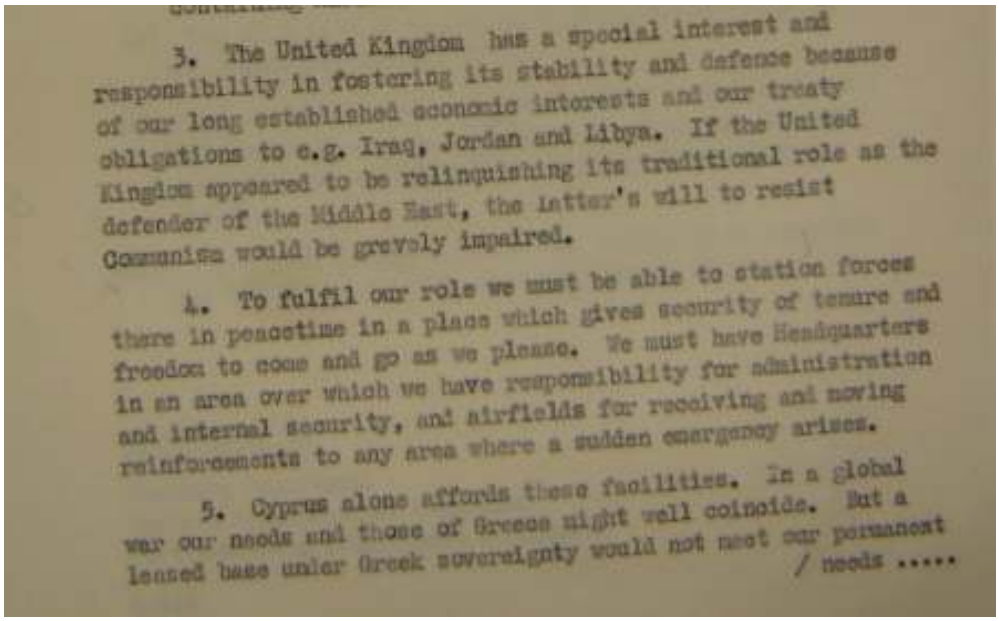

3. The United Kingdom has a special interest and responsibility in fostering its stability and defence because of our long established economic interests and our treaty obligations to e.g. Iraq, Jordan and Libya. If the United Kingdom appeared to be relinquishing its traditional role as the defender of the Middle East, the latter's will to resist Communism would be grevely impaired.

4. To fulfil our role we must be able to station forces there in peacetime in a place which gives security of tenure and freedom to come and go as we please. We must have Headquarters in an area over which we have responsibility for administration and internal security, and airfields for receiving and moving reinforcements to any area where a sudden emergency arises.

5. Cyprus alone affords these facilities. In a global war our needs and those of Greece might well coincide. But a leased base under Greek sovereignty would not meet our permanent / needs .....

*Kaynak: **FO 371/112863,** 17 September 1954.

EK III: Türkiye'nin Kıbrıs'a İlişkin Tutumunu Belirten Dışişleri Bakanlığı Belgesi*

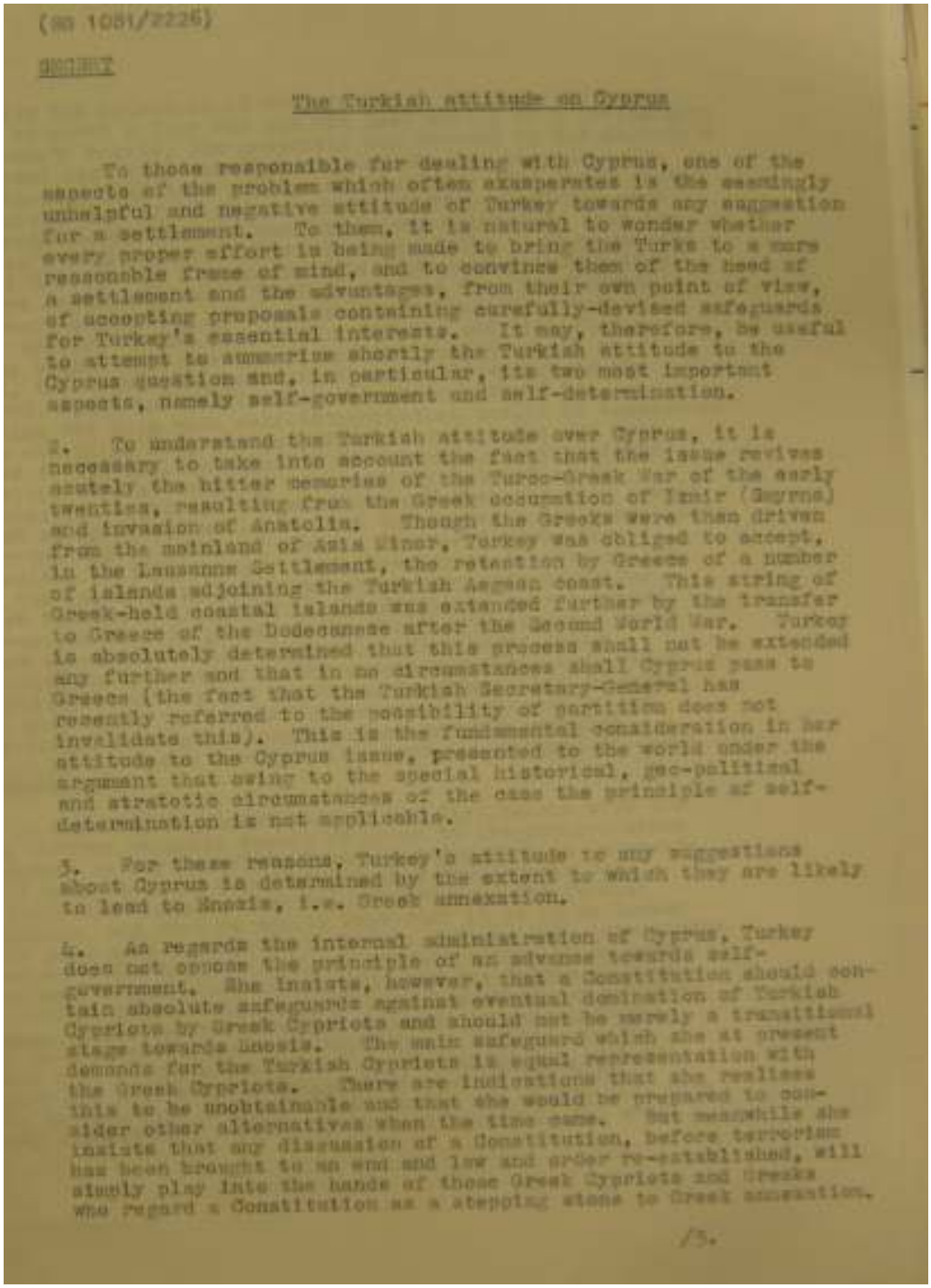

(FO 1081/2226)

SECRET

The Turkish attitude on Cyprus

To those responsible for dealing with Cyprus, one of the aspects of the problem which often exasperates is the seemingly unhelpful and negative attitude of Turkey towards any suggestion for a settlement. To them, it is natural to wonder whether every proper effort is being made to bring the Turks to a more reasonable frame of mind, and to convince them of the need of a settlement and the advantages, from their own point of view, of accepting proposals containing carefully-devised safeguards for Turkey's essential interests. It may, therefore, be useful to attempt to summarise shortly the Turkish attitude to the Cyprus question and, in particular, its two most important aspects, namely self-government and self-determination.

2. To understand the Turkish attitude over Cyprus, it is necessary to take into account the fact that the issue revives acutely the bitter memories of the Turco-Greek War of the early twenties, resulting from the Greek occupation of Izmir (Smyrna) and invasion of Anatolia. Though the Greeks were then driven from the mainland of Asia Minor, Turkey was obliged to accept, in the Lausanne Settlement, the retention by Greece of a number of islands adjoining the Turkish Aegean coast. This string of Greek-held coastal islands was extended further by the transfer to Greece of the Dodecanese after the Second World War. Turkey is absolutely determined that this process shall not be extended any further and that in no circumstances shall Cyprus pass to Greece (the fact that the Turkish Secretary-General has recently referred to the possibility of partition does not invalidate this). This is the fundamental consideration in her attitude to the Cyprus issue, presented to the world under the argument that owing to the special historical, geo-political and strategic circumstances of the case the principle of self-determination is not applicable.

3. For these reasons, Turkey's attitude to any suggestions about Cyprus is determined by the extent to which they are likely to lead to Enosis, i.e. Greek annexation.

4. As regards the internal administration of Cyprus, Turkey does not oppose the principle of an advance towards self-government. She insists, however, that a Constitution should contain absolute safeguards against eventual domination of Turkish Cypriots by Greek Cypriots and should not be merely a transitional stage towards Enosis. The main safeguard which she at present demands for the Turkish Cypriots is equal representation with the Greek Cypriots. There are indications that she realises this to be unobtainable and that she would be prepared to consider other alternatives when the time came. But meanwhile she insists that any discussion of a Constitution, before terrorism has been brought to an end and law and order re-established, will simply play into the hands of those Greek Cypriots and Greeks who regard a Constitution as a stepping stone to Greek annexation.

/5.

*Kaynak: **FO 371/ 123931**, 1081/2226*

EK IV: Londra Konferansına İlişkin İngiliz Parlamentosunda Alınan Karar*

6. The Cabinet discussed the arrangements for the forthcoming conference with representatives of the Greek and Turkish Governments on political and defence questions affecting the Eastern Mediterranean, including Cyprus.

The Cabinet—

(1) Authorised the Foreign Secretary to propose to the Greek and Turkish Governments that the conference on political and defence questions affecting the Eastern Mediterranean should open in London on 29th August.

(2) Invited the Foreign Secretary and Colonial Secretary to submit, for consideration by the Cabinet in the week beginning 25th July, a revised statement of the proposals to be put forward at the conference on behalf of the United Kingdom Government regarding future constitutional development in Cyprus.

(3) Invited the Minister of Defence to circulate to the Cabinet the views of the Chiefs of Staff on the strategic considerations to be taken into account in relation to future constitutional development in Cyprus.

The Foreign Secretary could open the proceedings by putting forward the views of the United Kingdom Government on political and defence questions affecting the Eastern Mediterranean generally. In this statement, though he would deal with the strategic importance of Cyprus, he would not discuss the future constitutional development of the Island. On that question the Greek and Turkish Governments would be given an opportunity to present their views before any proposals were put forward on behalf of the United Kingdom Government. It should therefore be possible so to arrange the business of the conference that the stage of detailed discussion on constitutional plans was not reached until after the Colonial Secretary had returned to London.

The Cabinet had yet to decide what constitutional proposals should be put forward on behalf of the United Kingdom Government at this conference. Two alternative plans had been outlined in the memorandum (C.P. (55) 33) circulated to the Cabinet by the Foreign Secretary and the Colonial Secretary in June. It was important that these should be further discussed before the end of July.

*Kaynak: **CAB 128/29 CM 55**, 22nd Conclusions, Minute 6

EK V: Kıbrıs Valisi John Harding'in Makarios'la yapılan Görüşmelere İlişkin Sömürge İdaresine göndermiş olduğu Belge*

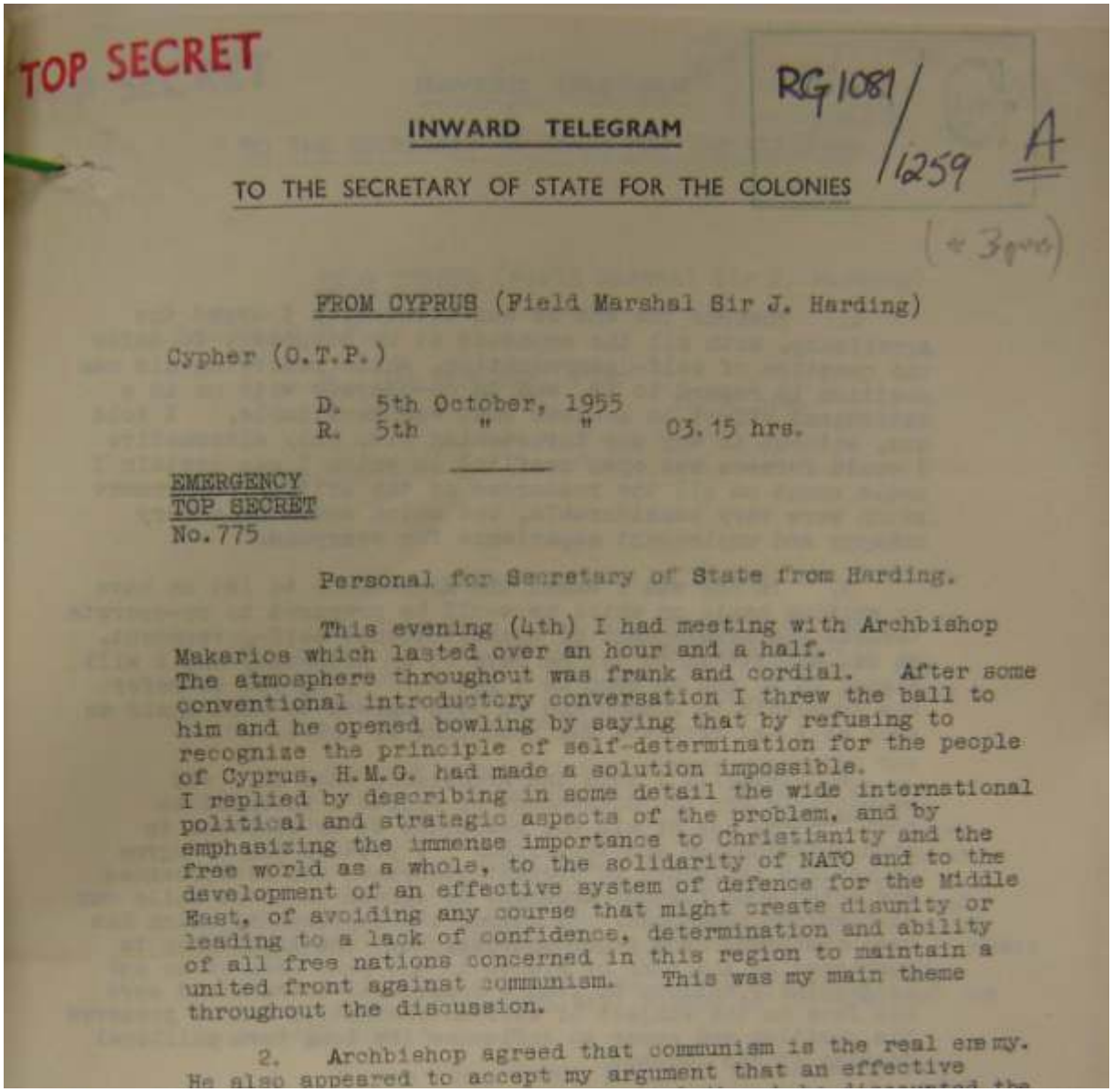

TOP SECRET

RG 1081/1259 A

INWARD TELEGRAM

TO THE SECRETARY OF STATE FOR THE COLONIES

(+ 3 pms)

FROM CYPRUS (Field Marshal Sir J. Harding)

Cypher (O.T.P.)

D. 5th October, 1955
R. 5th " " 03.15 hrs.

EMERGENCY
TOP SECRET
No. 775

Personal for Secretary of State from Harding.

This evening (4th) I had meeting with Archbishop Makarios which lasted over an hour and a half. The atmosphere throughout was frank and cordial. After some conventional introductory conversation I threw the ball to him and he opened bowling by saying that by refusing to recognize the principle of self-determination for the people of Cyprus, H.M.G. had made a solution impossible. I replied by describing in some detail the wide international political and strategic aspects of the problem, and by emphasizing the immense importance to Christianity and the free world as a whole, to the solidarity of NATO and to the development of an effective system of defence for the Middle East, of avoiding any course that might create disunity or leading to a lack of confidence, determination and ability of all free nations concerned in this region to maintain a united front against communism. This was my main theme throughout the discussion.

2. Archbishop agreed that communism is the real enemy. He also appeared to accept my argument that an effective

*Kaynak: FO 371, RG 1081/1259

EK VI: Amerika'nın Yunanistan'ın Enosis Girişimlerine Yönelik Olumlu Tutumunun İngiltere'de Yarattığı Tepkiyi Gösteren Gazete Yazısı*

U.S. "SYMPATHY" FOR GREEKS

Britain Requests Explanation from Washington

A Sign

American views were also aired yesterday in Athens. The American Ambassador, Mr Cavendish Cannon, is reported to have called on the Greek Foreign Minister to express "the sympathetic concern" of his Government over recent developments in Cyprus. This was made public by the United States Embassy—which is perhaps the clearest indication yet given of the strength of disapproval in Washington for the deportation of Archbishop Makarios.

It is understood that no expressions of sympathetic concern have been made by the American Ambassador in London about recent developments in Cyprus.

According to Mr Lincoln White at yesterday's news conference, American activity has not been confined to Athens and Washington He is reported as saying that "we have talked to all the parties concerned." When pressed to be more explicit, he said that the United States had had discussions not only with the Greeks but also with the Cypriots. ' We have people in Cyprus."

*Kaynak: **Guardian**, 14 Mart 1956, s.1.

EK VII: Koloni İdaresinin John Harding'in Kıbrıs'ta Alınmasını Önerdiği Önlemler Üzerine Harding'e Yazmış olduğu mesajı gösteren belge*

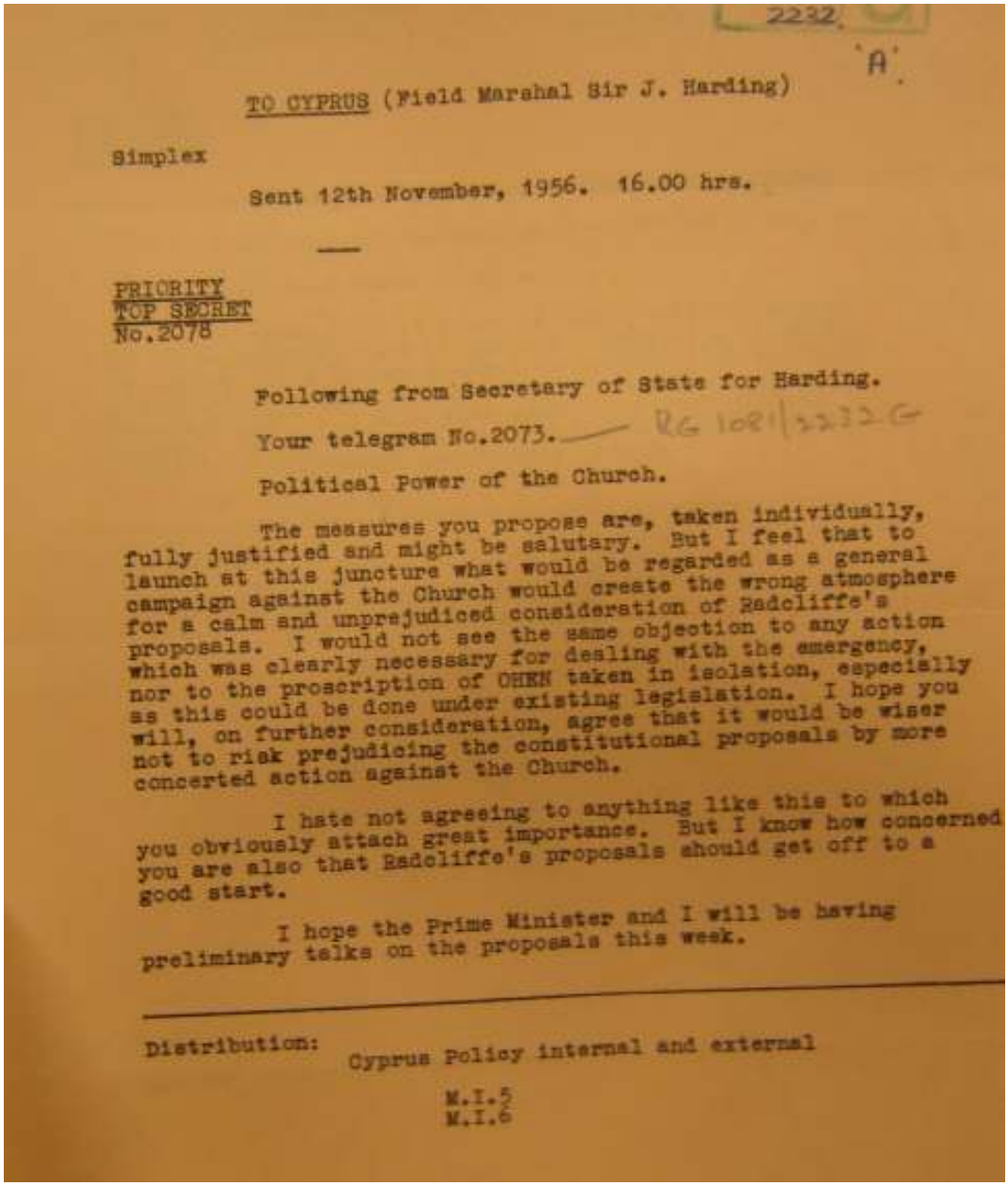

2232

'A'

TO CYPRUS (Field Marshal Sir J. Harding)

Simplex

Sent 12th November, 1956. 16.00 hrs.

PRIORITY
TOP SECRET
No.2078

Following from Secretary of State for Harding.

Your telegram No.2073. RG 1081/2232 G

Political Power of the Church.

The measures you propose are, taken individually, fully justified and might be salutary. But I feel that to launch at this juncture what would be regarded as a general campaign against the Church would create the wrong atmosphere for a calm and unprejudiced consideration of Radcliffe's proposals. I would not see the same objection to any action which was clearly necessary for dealing with the emergency, nor to the proscription of OHEN taken in isolation, especially as this could be done under existing legislation. I hope you will, on further consideration, agree that it would be wiser not to risk prejudicing the constitutional proposals by more concerted action against the Church.

I hate not agreeing to anything like this to which you obviously attach great importance. But I know how concerned you are also that Radcliffe's proposals should get off to a good start.

I hope the Prime Minister and I will be having preliminary talks on the proposals this week.

Distribution:
Cyprus Policy internal and external
M.I.5
M.I.6

*Kaynak: **FO 371 RG 1081/2232**

EK VIII: Makarios'un Kıbrıs'a Dönmesine İzin verilip Verilmeyeceğine ilişkin İngiliz Parlemantosundaki Bir Tartışmayı Gösteren Belge*

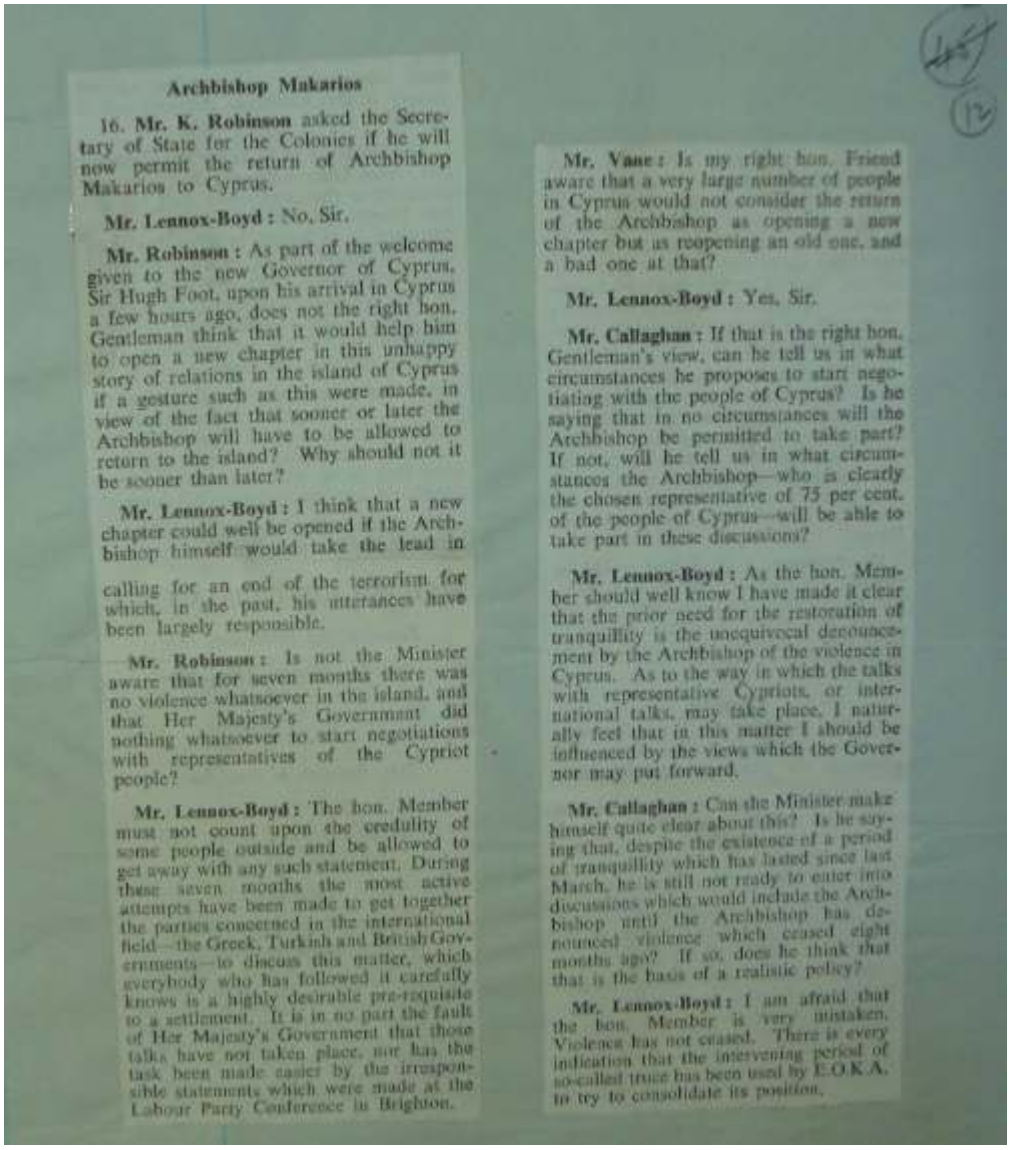

Archbishop Makarios

16. **Mr. K. Robinson** asked the Secretary of State for the Colonies if he will now permit the return of Archbishop Makarios to Cyprus.

Mr. Lennox-Boyd: No, Sir.

Mr. Robinson: As part of the welcome given to the new Governor of Cyprus, Sir Hugh Foot, upon his arrival in Cyprus a few hours ago, does not the right hon. Gentleman think that it would help him to open a new chapter in this unhappy story of relations in the island of Cyprus if a gesture such as this were made, in view of the fact that sooner or later the Archbishop will have to be allowed to return to the island? Why should not it be sooner than later?

Mr. Lennox-Boyd: I think that a new chapter could well be opened if the Archbishop himself would take the lead in calling for an end of the terrorism for which, in the past, his utterances have been largely responsible.

Mr. Robinson: Is not the Minister aware that for seven months there was no violence whatsoever in the island, and that Her Majesty's Government did nothing whatsoever to start negotiations with representatives of the Cypriot people?

Mr. Lennox-Boyd: The hon. Member must not count upon the credulity of some people outside and be allowed to get away with any such statement. During these seven months the most active attempts have been made to get together the parties concerned in the international field—the Greek, Turkish and British Governments—to discuss this matter, which everybody who has followed it carefully knows is a highly desirable pre-requisite to a settlement. It is in no part the fault of Her Majesty's Government that those talks have not taken place, nor has the task been made easier by the irresponsible statements which were made at the Labour Party Conference in Brighton.

Mr. Vane: Is my right hon. Friend aware that a very large number of people in Cyprus would not consider the return of the Archbishop as opening a new chapter but as reopening an old one, and a bad one at that?

Mr. Lennox-Boyd: Yes, Sir.

Mr. Callaghan: If that is the right hon. Gentleman's view, can he tell us in what circumstances he proposes to start negotiating with the people of Cyprus? Is he saying that in no circumstances will the Archbishop be permitted to take part? If not, will he tell us in what circumstances the Archbishop—who is clearly the chosen representative of 75 per cent. of the people of Cyprus—will be able to take part in these discussions?

Mr. Lennox-Boyd: As the hon. Member should well know I have made it clear that the prior need for the restoration of tranquillity is the unequivocal denouncement by the Archbishop of the violence in Cyprus. As to the way in which the talks with representative Cypriots, or international talks, may take place, I naturally feel that in this matter I should be influenced by the views which the Governor may put forward.

Mr. Callaghan: Can the Minister make himself quite clear about this? Is he saying that, despite the existence of a period of tranquillity which has lasted since last March, he is still not ready to enter into discussions which would include the Archbishop until the Archbishop has denounced violence which ceased eight months ago? If so, does he think that that is the basis of a realistic policy?

Mr. Lennox-Boyd: I am afraid that the hon. Member is very mistaken. Violence has not ceased. There is every indication that the intervening period of so-called truce has been used by E.O.K.A. to try to consolidate its position.

*Kaynak: House of Commons Debates, 3.12.1957

EK IX: İngiltere'nin 1957 yılı sonrası Kıbrıs'a ilişkin Politikasını ifade eden ve Koloni İdaresi Tarafından Vali Hugh Foot'a Gönderilmiş bir Belge*

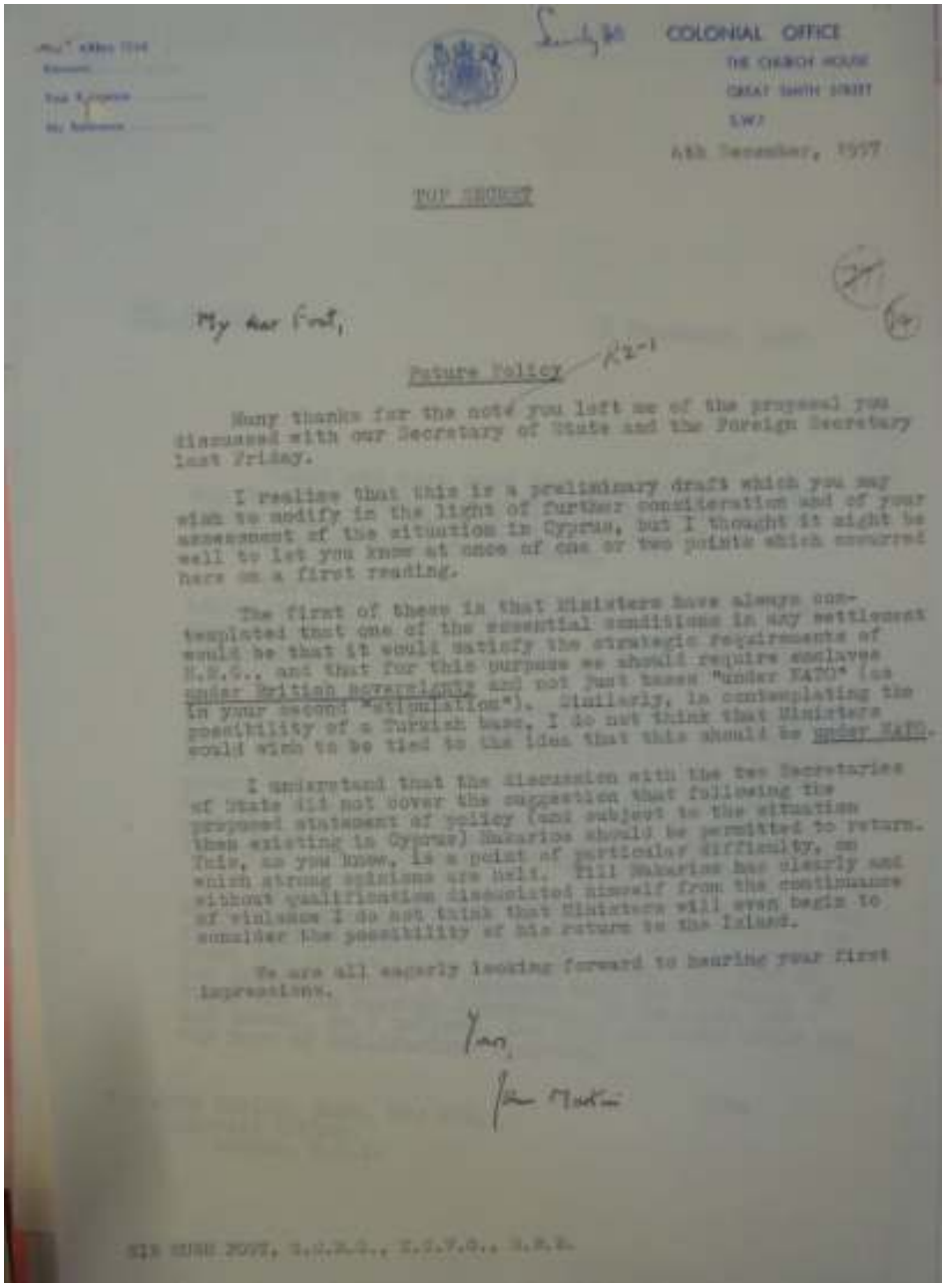

COLONIAL OFFICE
THE CHURCH HOUSE
GREAT SMITH STREET
S.W.1

4th December, 1957

TOP SECRET

My dear Foot,

Future Policy

Many thanks for the note you left me of the proposal you discussed with our Secretary of State and the Foreign Secretary last Friday.

I realise that this is a preliminary draft which you may wish to modify in the light of further consideration and of your assessment of the situation in Cyprus, but I thought it might be well to let you know at once of one or two points which occurred here on a first reading.

The first of these is that Ministers have always contemplated that one of the essential conditions in any settlement would be that it would satisfy the strategic requirements of U.K., and that for this purpose we should require enclaves under British sovereignty and not just bases "under NATO" (as in your second "stipulation"). Similarly, in contemplating the possibility of a Turkish base, I do not think that Ministers would wish to be tied to the idea that this should be under NATO.

I understand that the discussion with the two Secretaries of State did not cover the suggestion that following the proposed statement of policy (and subject to the situation then existing in Cyprus) Makarios should be permitted to return. This, as you know, is a point of particular difficulty, on which strong opinions are held. Till Makarios has clearly and without qualification dissociated himself from the continuance of violence I do not think that Ministers will even begin to consider the possibility of his return to the Island.

We are all eagerly looking forward to hearing your first impressions.

Yours,

Ian Martin

His Excellency, H.E.H.C., K.C.V.O., C.B.E.

*Kaynak: MSS, Medit, s.35, Sir Hugh Foot Archives

EK X: Zürih Anlaşmaları Üzerine İngiliz Parlamentosundaki Değerlendirmeyi gösteren Belge

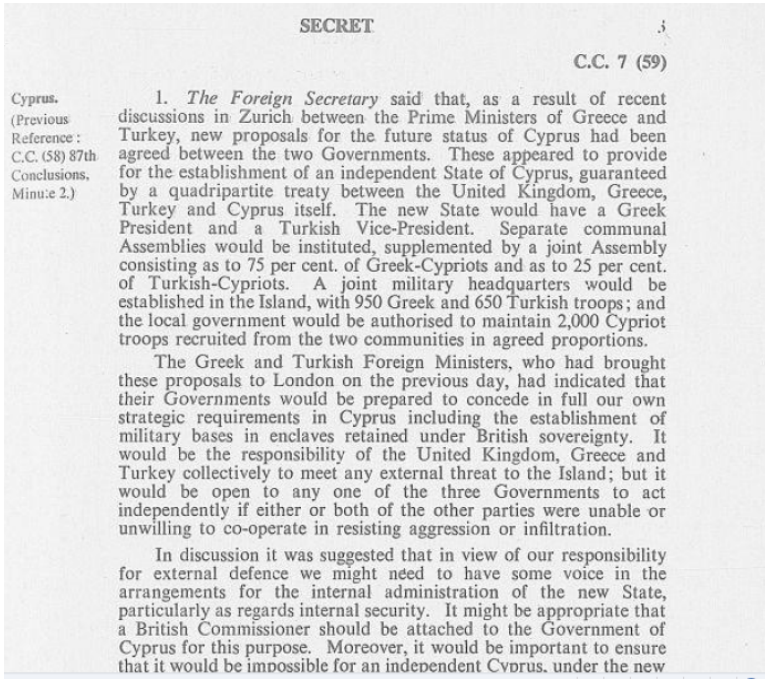

SECRET

C.C. 7 (59)

Cyprus. (Previous Reference: C.C. (58) 87th Conclusions, Minute 2.)

1. *The Foreign Secretary* said that, as a result of recent discussions in Zurich between the Prime Ministers of Greece and Turkey, new proposals for the future status of Cyprus had been agreed between the two Governments. These appeared to provide for the establishment of an independent State of Cyprus, guaranteed by a quadripartite treaty between the United Kingdom, Greece, Turkey and Cyprus itself. The new State would have a Greek President and a Turkish Vice-President. Separate communal Assemblies would be instituted, supplemented by a joint Assembly consisting as to 75 per cent. of Greek-Cypriots and as to 25 per cent. of Turkish-Cypriots. A joint military headquarters would be established in the Island, with 950 Greek and 650 Turkish troops; and the local government would be authorised to maintain 2,000 Cypriot troops recruited from the two communities in agreed proportions.

The Greek and Turkish Foreign Ministers, who had brought these proposals to London on the previous day, had indicated that their Governments would be prepared to concede in full our own strategic requirements in Cyprus including the establishment of military bases in enclaves retained under British sovereignty. It would be the responsibility of the United Kingdom, Greece and Turkey collectively to meet any external threat to the Island; but it would be open to any one of the three Governments to act independently if either or both of the other parties were unable or unwilling to co-operate in resisting aggression or infiltration.

In discussion it was suggested that in view of our responsibility for external defence we might need to have some voice in the arrangements for the internal administration of the new State, particularly as regards internal security. It might be appropriate that a British Commissioner should be attached to the Government of Cyprus for this purpose. Moreover, it would be important to ensure that it would be impossible for an independent Cyprus, under the new

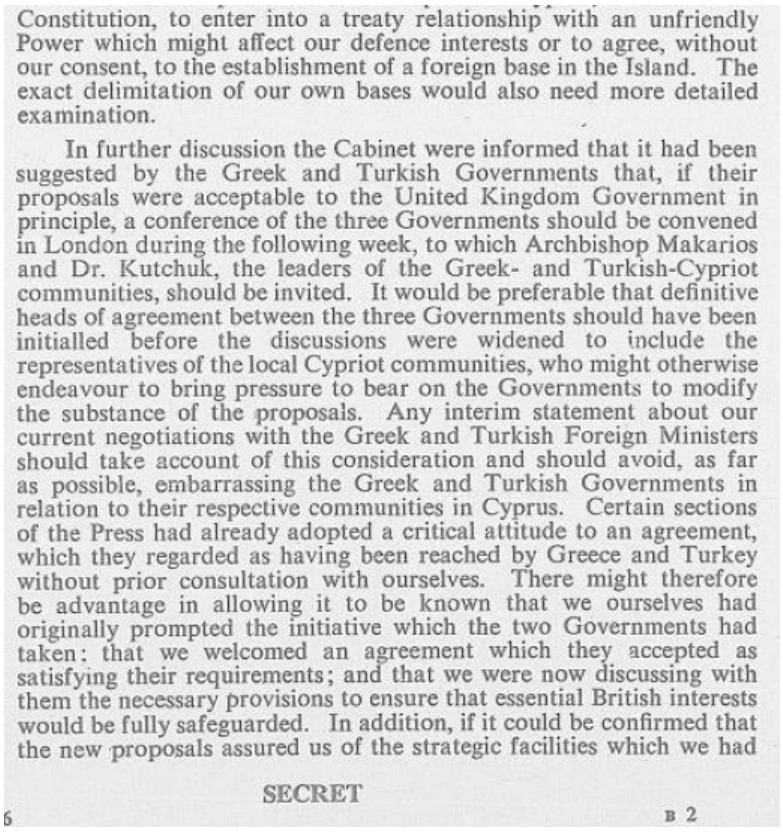

Constitution, to enter into a treaty relationship with an unfriendly Power which might affect our defence interests or to agree, without our consent, to the establishment of a foreign base in the Island. The exact delimitation of our own bases would also need more detailed examination.

In further discussion the Cabinet were informed that it had been suggested by the Greek and Turkish Governments that, if their proposals were acceptable to the United Kingdom Government in principle, a conference of the three Governments should be convened in London during the following week, to which Archbishop Makarios and Dr. Kutchuk, the leaders of the Greek- and Turkish-Cypriot communities, should be invited. It would be preferable that definitive heads of agreement between the three Governments should have been initialled before the discussions were widened to include the representatives of the local Cypriot communities, who might otherwise endeavour to bring pressure to bear on the Governments to modify the substance of the proposals. Any interim statement about our current negotiations with the Greek and Turkish Foreign Ministers should take account of this consideration and should avoid, as far as possible, embarrassing the Greek and Turkish Governments in relation to their respective communities in Cyprus. Certain sections of the Press had already adopted a critical attitude to an agreement, which they regarded as having been reached by Greece and Turkey without prior consultation with ourselves. There might therefore be advantage in allowing it to be known that we ourselves had originally prompted the initiative which the two Governments had taken; that we welcomed an agreement which they accepted as satisfying their requirements; and that we were now discussing with them the necessary provisions to ensure that essential British interests would be fully safeguarded. In addition, if it could be confirmed that the new proposals assured us of the strategic facilities which we had

SECRET

6 B 2

*Kaynak: "Cyprus", 12 February 1959, C.C.(59) 7th Conclusions, **CAB 128/33, 54730-6**

EK XI: Amerika'nın Kıbrıs Politikasını Ortaya Koyan Belge*

SECRET

DRAFT

STATEMENT

U. S. POLICY TOWARD CYPRUS

GENERAL CONSIDERATIONS

1. The agreements to establish an independent Cypriot republic in February 1960, which were reached at Zurich and London in early 1959, brought an unexpected end to four years of violence on Cyprus and justified hopes that a satisfactory solution might be achieved. It is likely that current efforts to implement these agreements will in fact culminate in Cypriot independence though difficult problems remain to be overcome, but there is at least a possibility that the settlement might collapse.

Importance of Cyprus to the United States

2. Cyprus has been important to the United States primarily because the controversy over the future status of Cyprus caused a dangerous deterioration of Greek-Turkish and Greek-British relations and disrupted NATO cooperation in the Eastern Mediterranean. Now it is important that, when Cyprus gains its independence under the provisions of the London Agreements of February 1959, the new Republic become a stable and unifying, rather than disruptive, force in relations among Greece, Turkey, and the United Kingdom. Collapse of the Cyprus settlement could have disastrous

consequences for the present pro-Western Government of Greece, could have serious implications for the Turkish Government and could impair Greek-Turkish relations. It could also throw the island into a new period of violence and confused drift, reawakening Greek Cypriot demands for union with Greece and Turkish Cypriot demands for partition.

3. The chief strategic importance of Cyprus to the West will continue to lie in the British bases and their role in the United Kingdom's planning and posture for military operations in the Middle East and Mediterranean. Since the loss of British bases in Egypt, the strategic importance of Cyprus has increased. [redacted] The British currently maintain approximately one wing of light bombers on the island which they may be expected to contribute in support of CENTO plans. The British airfields on Cyprus are useful to the United States as a possible staging base for Middle East operations and as a possible back-up installation for the U. S. facilities located at Adana, Turkey.

4. The United States has other important interests on Cyprus. [redacted]

International Political Orientation

5. The London Agreements provide that an independent Cyprus will be tied closely to Greece, Turkey, and the United Kingdom. These three countries will guarantee the independence, territorial integrity and security of Cyprus, all three will have armed forces stationed in Cyprus, and they will have the right to intervene singly or jointly to restore the situation established by the settlement. Cyprus will be linked with Greece and Turkey in a treaty of alliance, in accordance with which a tripartite military headquarters embracing command and training functions will be established in Cyprus. The forthcoming

Cypriot Republic will probably elect to join the British Commonwealth.

6. Cyprus' many formal and natural bonds with Greece, Turkey, and the United Kingdom notwithstanding, a number of Greek Cypriots are drawn toward the Afro-Asian community. Remembrance of support from within the Afro-Asian group for Cypriot self-determination in the United Nations and the temptation to form a bridge between the Afro-Asians and NATO will fortify Cypriot inclinations to fashion an independent foreign policy. Any sentiment for an independent policy will most probably be encouraged by the Cypriot Communists. Under the presently foreseen constitutional set-up, the veto power, which will be exercised by both the Greek President and the Turkish Vice President of Cyprus over foreign affairs decisions, is likely, however, to circumscribe the new Government's room for diplomatic maneuver. The Soviet Bloc will probably try to establish diplomatic representation in Cyprus in order to have observers in such an important military and communications complex, and to take full advantage of the problems facing the new state.

*Kaynak: **MR 84-346** National Security Council, 2 November 1959

EK XII: Yunan Vima gazetesinde çıkan ve Makarios'un Sürgününe Kıbrıslı Türklerin Tepkisini Anlatan Karikatür*

*Kaynak: **Vima** (Greek Newspaper), 11 March 1956, akt. Stanley Mayes, Makarios, s.178.

EK XIII: Din adamı Makarios'un Terör Konusundaki Yaklaşımını Anlatan Bir Karikatür*

*Kaynak: Vatan, 20 Haziran 1957'den akt. Stanley Mayes, **Makarios**, s.47

EK XIV: İngiltere'nin Kıbrıs'a Yönelik Planlarını Anlatan iki Karikatür*

TWO BRITISH VIEWS OF CYPRUS

Friell in The London Evening Standard

"Hear ye! Hear ye!"

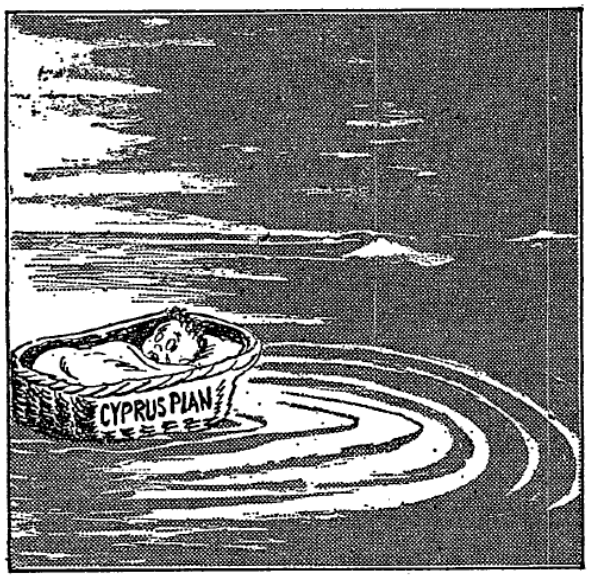

Vicky in The London Daily Mirror

"Too little and too late . . .?"

*Kaynak: **New York Times**, 22 June, 1958

EK XV: Makarios'un Teröre verdiği Desteği Anlatan bir Karikatür*

*Kaynak: **Daily Express**, 16 June 1958'den akt. Stanley Mayes, Makarios, s.46.

EK XVI: Kıbrıs Sorununun Çözümünde Hugh Foot'un yaşadığı Sıkıntıyı anlatan bir karikatür*

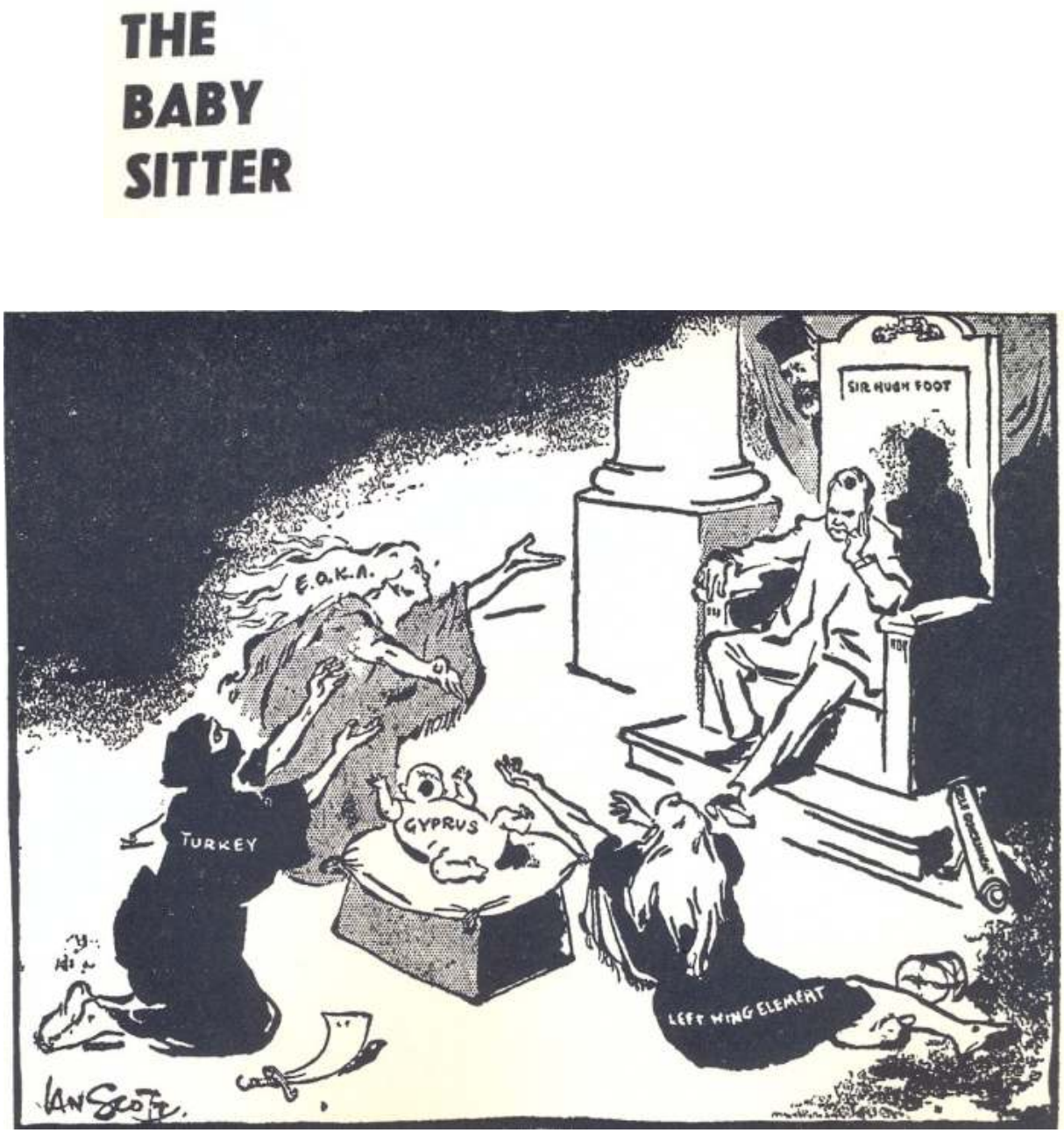

*Kaynak: Hugh Foot, A Start in Freedom, p.171

EK XVII: Kıbrıs'ta Çözümün Uzak Olduğunu Anlatan iki Karikatür*

"Hope it stands."

"Feathering the nest."

*Kaynak: **The New York Times**, 1 March 1959, s.4.

EK XVIII: Kıbrıs'ta Tarafların Çözüm Konusundaki Gönülsüzlüklerini Anlatan Karikatür*

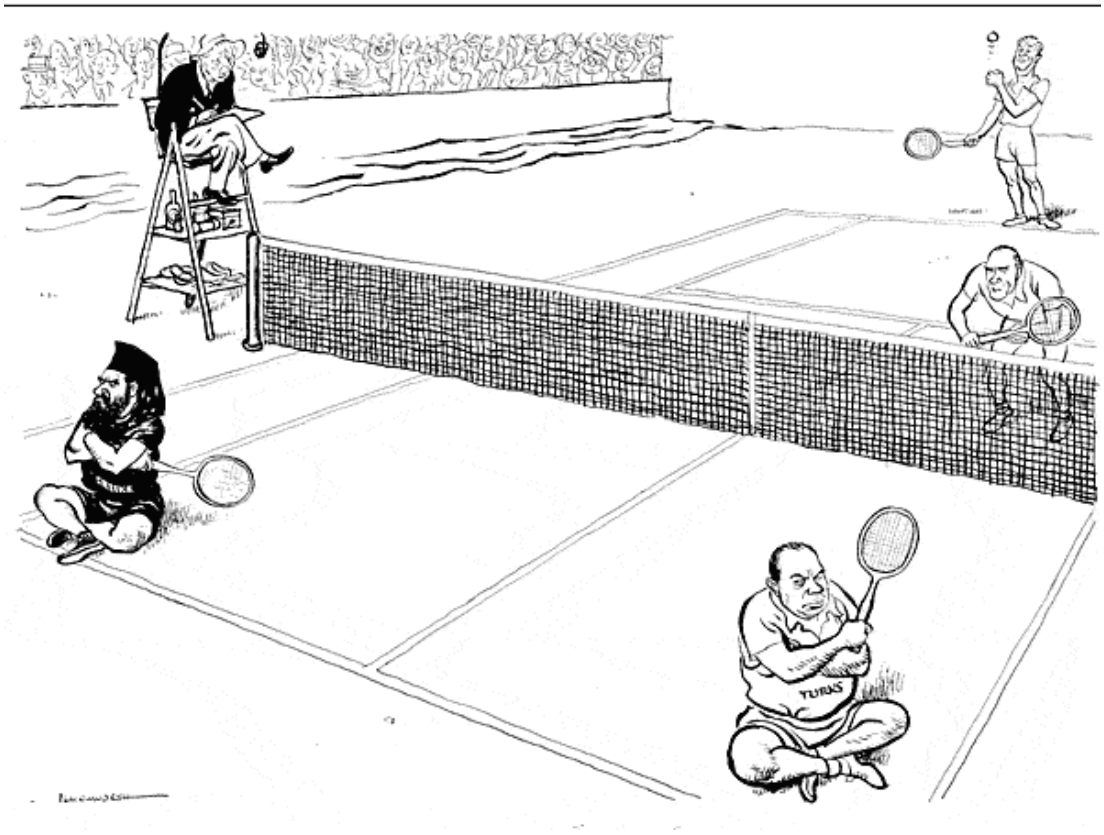

EK XIX: Kıbrıs'ta Yapılan Anlaşmaların bir Mücize Olduğunu İfade Eden Karikatür*

The Manchester Guardian

ON THE CYPRUS SETTLEMENT

"A kind of miracle."

The London Daily Mail

EK XX: Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Uzlaşmanın Kıbrıs'a Yansımalarını Anlatan Bir Karikatür*

"Thank you—we'll take over now."

*Kaynak: **The New York Times**, 22 February 1959, s.4.